

BRANISLAV KOVAČEVIĆ

OVAKO SAM ČUO

Budino učenje na osnovu izvora u Pāli kanonu

OVAKO SAM ČUO
Budino učenje na osnovu izvora u Pāli kanonu

Izdavač

Theravada budističko društvo „Srednji put”

Novi Sad–Beograd

2014.

Korice

Irena Stepančić

Fotografija na koricama

Anandađoti Bhikkhu: *Buda i pet asketa* (Borobudur)

Lektor i korektor

Aleksandra Kolarić

Tiraž

2000

Štampa

Publikum, Beograd

ISBN 978-86-89385-01-4

OVAKO SAM ČUO

Budino učenje na osnovu izvora u Pāli kanonu

Priredio

Branislav Kovačević

*The Oxford Buddha Vihara of UK and the Middle Way Society of Serbia
wish to gratefully acknowledge the generosity of the following donors
from Bangkok, Thailand, who have made this publication possible
for free distribution.*

May they be well, happy and realize the Buddha's Dharma.

Dr. Choosana Makarasara & Mrs. Wipasiri Makarasara (main donor)

Dr. Manthanee Pairachvet

Nonglux Supaibulpipat and Family

Ekavaj and Srisakul Amornvivat

Pattaree Tanaboriboon and Family

Mr. Worawit & Mrs. Orapen Panmethis

Mr. Songkran Boonchuwong

Chupan Gowanit

Suwanna Mookachonpan

Montatip Khunwattana

Suree Ittisurasing

Swaree Sunthasup

Kesaree Dhammaraksa and Family

Wilaiwan Aryuwat

Soontara Savangwongsakul

Poontharee Savangwongsakul

Oranuch Pakdeekijchareon

Umaporn Tantavichien

Areerat Tantavichien

Arunee Kongboonma

Kanitta Tantavichien

Pongpun Saovaphudhasuvej

Sumalee Nimkittikul

Lalana Warawan

Choompit Wattanachai

Kamonsatit Family

Pornkanok Wipusanawan

Chindawech Family

Srisuk Family

Rangsan Ratanotayanont

Srisuwan posungnoen

Wichien Piemsomboon

Boonyarat Wongpiyananthakul

Supanna Thamasri

Onpimon Chindawech Souteyrant

Sadržaj

Predgovor	7
Uvod	9
I Čovek u svetu	23
1. Glasnici	31
2. Muke nepromišljenog življenja	36
3. Svet u previranju	40
4. Nastanak ovoga sveta	43
II Budući Buda	46
1. Začeće i rođenje	54
2. Traganje za slobodom	58
3. Otkriće tri znanja	69
4. Prvi govor	79
III Ponovno otkriveni put	83
1. Učenje bez tajni	89
2. Ni dogma, ni slepa vera	90
3. Nastanak i prestanak patnje	93
4. Odnos prema učitelju	95
5. Uviđanje istine	99
IV Sreća svakodnevnog života	106
1. Dhamma i društvo	113
2. Porodica	116
3. Ispravan način življenja	120
4. Odnosi u zajednici	122
V Kamma ili zakon akcije i reakcije	133
1. Kamma i njezini plodovi	141
2. Dobra dela kao pravi put ka sreći	152
3. Davanje	153
4. Moral	156
5. Meditacija	160

VI Šire razumevanje učenja	164
1. Četiri divne i čudesne stvari	172
2. Zadovoljenje, opasnost i izlaz	173
3. Prava priroda onoga za šta se vezujemo	174
4. Opasnosti zadovoljstava čula	179
5. Život je kratak i brzo prođe	185
6. Četiri učenja o ovome svetu	186
7. Kob pogrešnog razumevanja	191
8. <i>Samsāra</i> i večno kruženje bića	193
VII Put ka probuđenju	196
1. Ispravna, a ne pogrešna pitanja	208
2. Šta je cilj duhovnog života?	210
3. Hlađenje strasti	214
4. Duhovno prijateljstvo	215
5. Plemeniti osmostruki put	216
6. Postupno vežbanje	218
7. Viši stupnjevi vežbanja	225
VIII Kako ukrotiti um?	229
1. Um prethodi svim stvarima	236
2. Smirenje i uvid	237
3. Četiri puta do znanja	237
4. Četiri vrste ljudi	238
5. Prepreke u mentalnom razvoju	239
6. Taljenje uma	241
7. Uklanjanje ometajućih misli	244
8. Meditacija ljubavi	246
9. Šest podsećanja	247
10. Četiri temelja sabranosti	249
11. Sabranost pažnje na dah	259
12. Postizanje majstorstva	263
IX Mudrost i razumevanje	266
1. Metafore mudrosti	278
2. Kako nastaje mudrost?	278
3. Cilj mudrosti	280
4. Pet pristupa probuđenju	292
5. Svetlost <i>nibbāne</i>	317
Literatura	323
Indeks govora	325
Beleška o autoru	328

PREDGOVOR

Zaista sam ushićen da je prevod 120 budističkih pāli sutta u vašim rukama. Izbor je napravljen iz velikog korpusa najranijih zbirki, poznatih na pāliju kao *nikāya*. Za njih se veruje da sadrže izvorne Budine reči.

Pojedinačno, svaka od ovih sutta govori o duhovnim potrebama različitih ljudi, koji su imali tu sreću da sretnu Gotamu Budu lično, u VI veku pre naše ere. Teme o kojima govore kreću se u rasponu od, na primer, razmatranja niza filozofskih i religijskih škola u Indiji toga vremena (*Brahma-đāla sutta*), preko tumačenja socijalnih odnosa (*Sigālovāda sutta*), svedočanstava o poslednjim danima Budinog života (*Mahā-parinibbāna sutta*), kritike kastinskog sistema (*Assalāyana sutta* i druge), meditacije (*Dhamma-ćakkappavattana sutta*, *Anattalakkhaṇa sutta*, *Satipaṭṭhana sutta* itd.), pa do razmišljanja o smrti, nepobitnoj činjenici sa kojom se svi suočavamo (*Salla sutta*).

Sve zajedno, ove sutte svedoče o onome što je Buda kao mudra i saosećajna osoba smatrao važnim: na najbolji način iskoristiti sadašnji trenutak za sebe i ljude oko nas. I zaista, kada ih čitamo jedan za drugim, ovi nam tekstovi rečito govore o tome da ljudska bića jesu u stanju da transformišu sama sebe i ujedno ih savetuju o načinima kako to mogu da urade.

I dok Buda poziva svakog od nas da, umesto da mu slepo verujemo, na sopstvenom iskustvu proverimo ove savete, moguće je da čitalac ove sutte čita jednostavno kao klasičnu literaturu koja sada pripada čitavom čovečanstvu ili da ih tumači kao psihološko putovanje predelima uma najnaprednjeg meditanta, kojeg više ne muči pomisao šta mu svet može pridediti. Na kraju, ove dragocene reči mogu poslužiti kao izvor nadahnuća i tema za promišljanje.

Prevodilac Branislav Kovačević, univerzitetski arhivist i predsednik Theravada budističkog društva "Srednji put" iz Beograda, preveo je do sada na srpski dvadesetak knjiga o budizmu i meditaciji. Iako je ovaj prevod Budinih govora načinjen ne direktno sa palija, već prema engleskom prevodu (koji je, opet, načinio Bhikkhu Bodhi, najbolji prevodilac danas), nemam sumnje da govori koje ćete čitati zadržavaju suštinu izvornih pāli

sutta, jer je Branko ne samo učio pāli, već ima i meditativno iskustvo dugo punе tri decenije.

Oxford Buddha Vihara i njeni članovi širom sveta veoma su zahvalni Branku za priliku da finansijski podrže objavlјivanje ove dragocene knjige za besplatnu distribuciju.

Sukhi hotu – neka svi vi budete zdravi i srećni!

Poštovani dr Khammai Dhammasami
starešina manastira Oxford Buddha Vihara

Februar 2015.

UVOD

Koja je vaša prva asocijacija kada čujete reč „budizam”? Možda su to Dalaj-lama i njegova borba za prava Tibetanaca, neka poznata ličnost koja se deklariše kao budista ili je to pak karakteristična slika monaha obrijanih glava, zaognutih u žute odore, koji se klanjaju pred Budinim kipom. Šta god bilo, sve su to tek spoljašnje manifestacije učenja koje je nastalo pre više od 2500 godina na tlu severne Indije, da bi se potom, zahvaljujući izrazitoj vitalnosti i univerzalnosti, proširilo na najveći deo Azije. Na tom pohodu ono je snažno uticalo na razvoj indijske civilizacije, kao i na kulture jugoistočne Azije, i imalo ogroman, čak presudan uticaj na istoriju Mongolije, Kine, Tibeta, Koreje i Japana. Danas je budizam uhvatio čvrst koren i na Zapadu, postavši četvrtu po veličini među religijama sveta, sa oko 380 miliona sledbenika.

Ali šta je u njegovom središtu? Kako je sve počelo? Ova knjiga upravo pokušava da ode korak iza tih prvih, površnih impresija i na osnovu primarnih tekstualnih izvora izloži samu suština učenja Siddhatthe Gotame, Indijca rođenog u VI veku pre naše ere u podnožju Himalaja, koji je u svojoj 35. godini doživeo temeljan duhovni preobražaj, nakon kojega je nazvan Buda, Budni. Na osnovu tog njegovog uvida u pravu prirodu stvarnosti i sveta u kojem živimo, tokom vekova, razvio se čitav taj fascinantni i vrlo kompleksan fenomen koji se na Zapadu označava terminom „budizam”. No, vratimo se na sam početak.

Budin istorijski i religijski kontekst

Buda je podučavao u dolini reke Gang, na severoistoku indijskog potkontinenta, u vreme kada su se u tom delu sveta događale velike društvene promene. Dotadašnje tradicionalne male, srodnički povezane zajednice polako su uzmicale pred širenjem dvaju moćnih kraljevstava toga vremena: Magade i Kosale. To je vreme naglog razvoja urbanih sredina, koje su postajale središta administracije i ekonomije bazirane na novčanoj trgovini. Tako je rasla moć gradova kao sto su Rađagaha, Sāvatthi ili Vesali. Pošto je upravo tu pronalazio dosta svojih pristalica, Buda je u njihovoј okolini proveo najveći deo života, mada je sam poticao iz male republike u podnožju Himalaja i plemena po imenu Sākya.

Kako obično biva u istoriji, tu svojevrsnu socijalnu i političku revoluciju pratila je (ili joj je možda i prethodila) živa aktivnost u intelektualnoj arenii, pojava niza novih učitelja i učenja, među kojima i Budino. Iako je

u svom učenju bio inovativan, Buda ga je svakako morao izraziti kori-steći kategorije i pojmove razumljive svojim savremenicima i povezane s problemima koji su se njih ticali. Otuda je za potpunije razumevanje njego-ve poruke korisno poznavati istorijski trenutak, sličnosti i razlike između njega i dominantnih učenja toga vremena, koja su upravo tada dobijala svoj puni zamah. U svojim govorima, religijske učitelje i praktičare Buda naziva zajedničkim imenom *brāhmaṇa samana*, što znači: bramani i aske-te. Prvi su bili sveštenici još uvek dominantne vedske religije, u čijem je središtu ritual prinošenja žrtve bogovima, nama poznate kao bramanizam. Drugu grupu činili su različiti isposnici i duhovni tragaoci, ljudi koji su odbacivali autoritet vedskih tekstova, a pronalazili sopstvene odgovore na filozofske probleme s kojima su se hvatali ukoštac. Budizam je iznikao upravo iz ovakve asketske tradicije, koja inače svoje korene ima verovatno još u predarijskoj Indiji i oštro se suprotstavlja bramanizmu.

S druge strane, bramanizam, koji je početkom II veka pre naše ere počeo da se transformiše u religiju koju danas poznajemo kao hinduizam, stigao je u Indiju sa severozapada potkontinenta nešto pre 1500. godine p. n. e., zajedno sa ekspanzijom nomadskog naroda u istoriji poznatog kao Arijci. O njihovoj prapostojbini, jeziku i etničkim karakteristikama u nauci se vode polemike već skoro dva veka. No, biće da potiču iz široke oblasti koja je obuhvatala današnju istočnu Tursku, južnu Rusiju i severni Iran i da su se u jednom trenutku podelili u dve velike migracione grupe. Jedna je krenula na zapad, ka Evropi, a druga na istok, ka indijskom potkontinentu. Istočna grupa govorila je indo-iranskim jezikom, od kojeg su se kasnije razvili vedski i sanskrit, kao književni jezici, i razni prakrti, to jest narodni jezici Indije. Njegov kasniji izdanak je i pāli, jezik budističkog kanona, koji će nam i poslužiti kao izvor za upoznavanje Budinog učenja.

Invazija Arijaca verovatno predstavlja jedan od ključnih uzroka, mada sigurno ne i jedini, propasti dotadašnje civilizacije doline reke Ind. Reč je o visoko razvijenoj kulturi gradova kao što su Harapa i Mohendo Daro, koja je u regionu današnjeg Pakistana, kako se prepostavlja, postojala još od 2500. godine p. n. e. Religija Arijaca zasnivala se na Vedama, usmeno prenošenim himnama i učenjima koja su smatrana božanskim otkrovenjem, saopštenim mitskim mudracima ili rišijima. Arijci su poštovali trideset tri božanstva, poznata kao *deva*, a među njima su najvažniji Indra, Sūrya, Agni, Vāyu, Varuna i drugi. Reč je zapravo o antropomorfizovanim silama za koje se smatralo da deluju u prirodi, kosmosu i čovekovom životu. Centralni ritual ove religije izvodili su sveštenici, bramani, recitujući pohvale određenom *devi* i prinoseći mu žrtve u obliku žitarica ili mleka, koje su bacali u vatru. Onome ko ga je organizovao, ovaj ritual garantovao je dobro zdravlje, uvećanje imetka ili srećan život među bogovima, posle

smrti. U kasnijim tekstovima, brāhmanama (nastalim između 1000. i 800. godine pre nove ere), uvodi se i žrtvovanje životinja. Još kasnija dela ove duhovne tradicije, upanišade, donose novo, filozofsko i simboličko tumačenje žrtvenog rituala. Inače, zajednica Arijaca bila je strogo podeljena po kastama (*varna* ili „boja /kože/“) i pripadništvo nekoj od njih bilo je određeno samim čovekovim rođenjem. Tako su bramanski sveštenici smatrali da zauzimaju mesto na vrhu božanski određene društvene hijerarhije, koju su osim njih činili još kṣatrije ili ratnici-vladari, vasiye ili stočari i ratari, i kao najniži šudre ili sluge.

U Budino vreme, većina bramana praktikovala je svešteničke dužnosti prinošenja žrtve ili asketske vežbe, uz negovanje etičkih vrlina i proučavanje vedskih tekstova. No, u budističkom kanonu oni se često prikazuju i kao gramzivi, uobraženi i neprijateljski raspoloženi prema novom, po njihovom mišljenju – jeretičkom učenju. Međutim, ni Buda se nije ustručavao da kritikuje bramane, pa se tako u *Agañña sūtti* (DN 27) izruguje bramskoj ideji da su rođeni iz usta vrhovnog božanstva Brame, dakle iz onog dela tela koji izgovara svete stihove. Pripadnici ostalih kasti nastali su navodno od drugih, manje važnih delova njegovog tela. Buda ukazuje na prostu činjenicu da su i oni rođeni iz materice svojih majki, kao i svi ostali. Takođe, tvrdi, ono što zaista deli ljudi nije poreklo, već njihova dela:

*Niko rođenjem otpadnik ne postaje,
niko rođenjem ne postaje plemenit,
Delima se svojim otpadnik postaje,
delima se svojim postaje plemenit.*

Sutta nipāta, strofa 136

Buda je dosledno pobijao ideju o superiornosti zasnovanoj na rođenju, tako da ne iznenađuje što među njegovim učenicima nalazimo pripadnike sve četiri društvene grupe. Pri tome se čini da većina ipak dolazi iz urbanih sredina, koje su bile i najprijetljivije za to novo učenje naglašenog individualizma. Među njima je i dosta bivših bramana, zainteresovanih za učenje tog rečitog i samouverenog askete, koji se svakome obraća kao individui, lično odgovornoj za sopstvenu moralnu i duhovnu sudbinu, a ne kao članu kaste. Ovo je utemeljeno u budističkom insistiranju na tome da plodovi naših postupaka zavise od poštovanja univerzalnog, a ne društveno određenog moralnog kodeksa. Možda i nije čudno što je takva poruka lakše dopirala do ljudi u gradovima, gde svaki napredak na socijalnoj leštici više zavisi od ličnih npora i preduzimljivosti nego od tradicijom određenog društvenog položaja. Da bi njegova poruka što jednostavnije doprila do onih kojima je bila potrebna, Buda je propovedao na lokalnom,

narodnom jeziku i svoje učenike je savetovao da isto čine. Time se razlikovalo od bramana, koji su svu svoju nauku ljubomorno čuvali i više od dva i po milenijuma usmeno prenosili na sanskritu, jeziku potpuno nepoznatom ljudima izvan njihove kaste. Buda je načinio još jedan ogroman korak u razbijanju socijalnih stereotipa, kada je dopustio da se pored muškaraca zaređuju i žene. Do tada je to bilo potpuno strano indijskoj tradiciji, jer ženu smatra inferiornom u odnosu na muškarca i nesposobnom za duhovo oslobođenje.

Karma i reinkarnacija

Ideja reinkarnacije prvi put je eksplisitno formulisana u upanišadama, čini se na osnovu ideja koje je moguće naći već u bramanama, a to je da moć naših žrtvenih činova možda nije dovoljna da predupredi još jedno rođenje posle okončanja ovog života. Možda pod nearijskim uticajima, upanišade to buduće rođenje počinju da tumače kao reinkarnaciju u ljudskom ili životinjskom obliku. Nearijski uticaj ogleda se u razvijanju ideje da kvalitet naše karme ili „postupaka” jeste ono što određuje reinkarniranje u nesigurnoj ovozemaljskoj formi. Do tada, karma se jedino odnosila na ritualni čin. No, taj kvalitet je i u upanišadama u velikoj meri određen socijalnim statusom. Budizam, pak, pravi radikalni zaokret i karmu potpuno odvaja od rituala, vezujući njen kvalitet isključivo za mentalni impuls ili volju koja nas je pokrenula na delovanje. Kvalitet samog postupka određen je etičkim kvalitetom te volje, a ne time da li postupamo u skladu s ritualnim pravilima ili ne.

Među ključnim terminima bramanske misli jeste i *dharma*, božanski određen poredak koji vlada u svemiru, a obuhvata i socijalni poredak. On se ogleda u postojanju četiri kaste, ali i u teoriji o četiri faze života kroz koje muški pripadnici gornje tri klase treba da prođu: učenik, oženjeni domaćin, u osamu povučeni domaćin i na kraju asketa. Svaka od faza predviđa i određene dužnosti, poznate kao *dharma*. Taj koncept s jedne strane podrazumeva to kakve stvari jesu, a s druge, kako bi trebalo da budu. Buda je preuzeo pojam *dharma* (pāli: *dhamma*) i od njega stvorio ključni pojam svoga učenja. No kao i u drugim slučajevima, on je u „stare mešine ulio novo vino”, odnosno starim pojmovima dao nova značenja. Tako kod njega *dhamma* ne označava fiksirane socijalne obaveze, već, pre svega, samu prirodu stvarnosti, ono što jeste. Sva budistička praksa usmerena je na razumevanje te stvarnosti, kao najpouzdaniji put ka srećnjem življenju i krajnjem oslobođenju od patnje. Dalje, pošto je u suštini opis iste te stvarnosti, i samo Budino učenje je nazvano *Dhamma*.

Tradicija samana

U Budino vreme ideje sadržane u najstarijim upanišadama počele su da prodiru u širu intelektualnu zajednicu toga vremena, a o njima se nadučačko debatovalo kako među bramanima, tako i među samanama, to jest neortodoksnim učiteljima. Kao što je već napomenuto, samane su odbacile autoritet Veda i bilo kakve porodične veze. Živeli su kao lutajući učitelji i tragaoci za istinom, preživljavajući od hrane koju bi usput isprosili. Jedini njihov zadatak bio je da kroz različite meditativne prakse i asketsko lišavanje i trpljenje istražuju, a potom promišljaju i debatuju o izmenjenim stanjima svesti kroz koja su prolazili. Često se to vežbanje graničilo s absurdnim: na primer, na jednom mestu u budističkom kanonu srećemo dvojicu asketa koji su se zavetovali da svoj život prožive ponašajući se poput psa i bika. Tako idu na četiri noge, jedu sa zemlje i spavaju na njoj. Buda nikada nije odobravao takvu vrstu postupaka, smatrajući ih beskorisnim. Radije je upućivao na „srednji put”, koji vodi između potpunog predavanja čulnim užicima i samoubilačke askeze.

Budizam i đainizam

Istorija, pa i *Pāli kanon*, poznaju više samanskih „škola” ili različitih učenja koja su bila u opticaju u Budino vreme. Jednu od glavnih predstavljaju đaini, po svoj prilici vrlo stara, autohtona indijska religija, koju je reformisao (neki kažu osnovao) Budin savremenik po imenu Vardhamāna Mahāvīra („Veliki heroj”). U budističkim suttama on se pominje pod imenom Nigantha („bez okova”) Nātaputta. Smatra se da budizam i đainizam potiču iz sličnog izvora unutar indijske kulture, tako da imaju prilično mnogo sličnosti. Čedomil Veljačić čak ide toliko daleko da Budu smatra zapravo đainskim raskolnikom. I Buda i Mahāvīra dolaze iz kaste kṣatrija, ratnika-vladara, sa severoistoka indijskog potkontinenta. Obojica su napustili porodični život u isto vreme (Buda sa 29, Mahāvīra sa 30 godina) i proveli niz godina eksperimentišući sa strogim asketskim vežbama (Buda šest, Mahāvīra dvanaest). Buda je potom te vežbe odbacio kao nekorisne, dok je njegov savremenik nastavio da ih preporučuje. Na kraju svoje asketske faze obojica su doživeli neku vrstu probuđenja, krenuli da podučavaju i osnovali sopstvene grupe zamonašenih i laičkih sledbenika.

Na doktrinarnom planu, i budizam i đainizam zagovaraju bezbrojna prošla rođenja, kao i nepostojanje božanskog tvorca niti sveta, niti tog kruga preporadaanja. Naime, ovaj svet postoji oduvek i prolazi kroz naizmenične periode nastajanja i propadanja. Preporadaanje je moguće na više različitih nivoa, a *kamma* svakog bića određuje nivo na kojem će se ono preporoditi. Oslobađanje iz tog naizgled začaranog kruga jeste moguće

individualnim naporom, prema uputstvima učitelja. Bića imaju slobodu izbora i nisu tek žrtve nekakve unapred definisane sudbine. Obe tradicije odbacuju značaj vedskog žrtvenog rituala i, svaka na svoj način, ističu važnost nenasilja prema bilo kojem obliku života.

No, đainizam zagovara i niz stavova koje budizam kritikuje. U središtu Mahāvīrinog učenja nalazi se *đtva*, životno načelo, bit razuma ili duša – jedna nepromjenjiva, večna suština, ali promjenjivih atributa. Buda, s druge strane, ističe da je nemoguće bilo gde unutar i izvan bića pronaći takvo trajno sopstvo – dušu. Dalje, Buda je đainsku teoriju *kamme* smatrao u izvesnoj meri mehaničkom i rigidnom, jer apsolutno sve što nam se događa i što osećamo navodno je plod prošlih dela. Dakle, budistički tekstovi pripisuju đainizmu neku vrstu strogog determinizma, čak fatalizma. Nasuprotno tome, budizam prošlu *kammu* vidi samo kao jedan među više uzroka koji određuju naše sadašnje stanje. Na kraju, asketske prakse đaina, kakva je recimo dobrovoljno gladovanje do smrти, budizam smatra preteranim i nedelotvornim.

Ostale škole

Pomenimo u ovom kratkom pregledu još neke od tadašnjih asketskih škola. Tu su ādīvike, značajni rivali Budinoj zajednici. Oni su se u Indiji održali otprilike do XIV veka, kada im se gubi svaki trag. Otuda sve što o njima znamo potiče iz suparničkih izvora. Njihov učitelj bio je Makkhali Gosāla, koji je proveo šest godina vežbajući zajedno s Mahāvīrom, pre nego što su se posvađali i razdvojili. I ādīvike su smatrali da se svet razvija prema sopstvenim zakonima, a ne prema nekakvom božjem planu, ali su za razliku od budista i đaina smatrali da *kamma* nema nikakav uticaj. Umesto toga, naša sudbina je strogo unapred determinisana, bez obzira na postupke. Tako, sudbina bića vodi kroz seriju života tokom ogromnih vremenskih perioda, od najnižih životinjskih formi, ka ljudskoj egzistenciji, kada čovek, pre ili kasnije, postaje ādīvika asketa i tako stiže na prag oslobođanja iz kruga preporadanja. Buda je oštro kritikovao ovakav fatalizam, smatrajući da je vrlo opasan, jer potpuno negira prirodni potencijal koji poseduje svaki čovek i ličnu odgovornost. Zato u *Anguttara nikāyi* (AN 1.319) Gosālino učenje označava kao najopasnije od svih:

Ne znam, monasi, nijednog drugog čoveka koji je toliko doprineo šteti mnogih, nesreći mnogih, gubitku mnogih, šteti i patnji kako ljudi tako i bogova, kao što je to budala Makkhali. I kao što bi, monasi, mreža postavljena na ušeu reke doprinela povređivanju, patnji, nesreći i propasti mnogih riba, isto tako je, zapravo, budala Makkhali „mreža za ljude”, stvorena za povređivanje, patnju, nesreću i

propast mnogih.

Još jedna grupa asketa pominje se u budističkim tekstovima, a za njih se kaže da zagovaraju „anihilacionizam” (*ućchedavāda*), odnosno da posle smrti ne postoji ništa i da je smrt konačni kraj bića. Oni smatraju da jedini oblik sopstva koji postoji jeste upravo onaj koji je vidljiv, a to je naše telo. Cilj ovih asketa, slično kasnije Epikuru u Grčkoj, bio je da vode izbalansiran život, uživajući u jednostavnim, sitnim zadovoljstvima. Svaki postupak videli su kao potpuno spontani događaj, bez *kammičkih* posledica, a duhovni napredak su smatrali nemogućim. Pāli tradicija kao njihovog glavnog zastupnika označava Aḍitu Kesakambalija, čije se reči ovako navode u *Dīgha nikāyi* (DN 2:23):

Ne postoji, mahārāda, ni dar, ni žrtva, ni prinošenje žrtve; ne postoji dozrevanje ploda, ni dobra ni zla dela; ne postoji ni ovaj, ni onaj svet, ni otac ni mati, a ne postoje ni bića nastala sama od sebe. Ne postoje na svetu ni isposnici, ni bramani koji su idući uzvišenim putem dostigli uzvišeni cilj, koji su sami spoznali i prozreli ovaj i onaj svet, pa ga objašnjavaju drugima.

Čovek se sastoji od četiri velika počela, a kad proživi svoj vek, ono što je zemlja u njegovom telu vraća se zemlji, voda vodi, toplota topoti, vazduh vazduhu, a čula se rasplinu u prostoru. Četiri čoveka, a nosila peta, odnose mrtvaca. Opelo se vrši do lomače. Tamo od njega preostanu bele kosti, a žrtveni darovi svrše u pepelu. Nauk o darivanju je zaglupljivanje, prazna je laž brbljanje onih koji propovedaju učenje o smrti i svrsi. I budale i mudraci, kad im se raspadne telo, bivaju uništeni i stradavaju, posle smrti više ne postoje.

Ovaj citat očigledno zvuči vrlo moderno, jer je blizak današnjem materijalizmu. Nasuprot ovome učenju, Buda je stavljao sva ona druga o postojanju neke vrste trajne duše koja nadživjava telesnu smrt. Označavao ih je kao „eternalizam” (*sassatavāda*), da bi svoje učenje opisao ponovo kao „srednji put”, tvrdeći da ne postoji nijedan deo nas koji je kroz čitav život potpuno isti, ali i da ipak nismo ni potpuno drugaćiji. Uvideo je da kroz vreme napredujemo kao jedan stalno promjenjiv tok fizičkih i mentalnih stanja, no da su ta stanja ipak međusobno povezana, jer pripadaju jednom istom nizu. Ovo je u vezi s Budinim učenjem o uslovljenom nastanku, o čemu će biti reči u nastavku (naročito u poglavljju 6).

Poslednja grupa asketa koju ćemo ovde pomenuti jesu skeptici. Njih je, kako saznajemo iz pāli tradicije, predvodio Sañdaya Belathaputta, koji je preporučivao da se ljudi ne priklanjaju nijednom od pravaca mišljenja aktuelnih u to vreme, da bi na taj način očuvali duhovni mir. Tako su skeptici odbijali da se izjasne o pitanjima kao što su preporođanje, *kamma* ili

sudbina probuđene osobe posle smrti. Buda je o prva dva pitanja dao pozitivan odgovor, dok je povodom trećeg i sam najradije ostajao nem, mada verovatno iz drugačijih razloga nego skeptici. Ipak, s njima je delio stav da treba izbegavati „džunglu” međusobno sukobljenih gledišta, zasnovanih na klimavim pretpostavkama, niti gubiti vreme lupajući glavu oko njih. Umesto toga, savetovao je vežbanje i zaključivanje na osnovu sopstvenog meditativnog iskustva kao daleko efikasniji metod.

Kompleksna građevina

Polazeći od ovakvih izvora i intelektualnog okruženja, nakon dva i po milenijuma razvoja budizam je izrastao u čitavu „džunglu” pravaca, škola i tradicija, običaja i rituala, predanja i povesti. Kada se danas nađemo pred tom kompleksnom građevinom i pokušamo da je razumemo, teško je oteti se utisku da smo junaci priče koju je Buda jednom prilikom ispričao. Naime, reč je o motivu koji se kasnije proširio i na druge tradicije i čak ušao u svetsku književnost, onom o slonu i slepcima. Tako je jednom, kaže Buda, moćni kralj iz Sāvatthija okupio slepce koji su živeli u gradu i pred njih doveo slona. Naredio je da svaki opipa jedan deo životinje, a zatim im reče: „O slepci, jeste li dobro opipali slona?” – „Jesmo, vaše visočanstvo.” – „Sad mi recite, o slepci, kako izgleda slon?” Slepac kojem je bila pokazana glava odgovori: „Slon je, vaše visočanstvo, nalik ogromnom buretu.” Slepac kojem je bilo pokazano uvo zaključi: „Slon je nalik tepsiji.” Onaj kojem je bila data surla reče: „Slon je poput debele zmije” i tako dalje.

U zavisnosti od istorijskog konteksta ili tekstualne predaje na koju se fokusiramo, o budizmu se može govoriti na različite načine, a nemoguće ih je sve obuhvatiti na jednom mestu. Otuda, u želji da se što više približimo istorijskom Budi, njegovom učenju i tako dobijemo koliko god je to moguće autentičan prikaz mudrosti koju je propovedao, ova će se knjiga fokusirati na najranije danas sačuvane zapise toga učenja i tumačenja ideja koje su u njemu bile sadržane. Ti zapisi, takozvani budistički kanon, predaju školi theravāda („učenje starih”), jedinoj do naših dana preživeloj među školama ranog budizma. Ona je danas dominantna na Šri Lanki i u zemljama jugoistočne Azije, kao što su Tajland, Mjanmar (Burma), Kambodža, Laos i jug Vijetnama. No, budistički kanon ne čini jedna knjiga, koja bi predstavljala paralelu recimo Novom zavetu u hrišćanstvu ili Kur'anu u islamu. Pre se radi o ogromnom korpusu tekstova, čitavoj biblioteci, u kojima je u vekovima posle Budine smrti sakupljano njegovo učenje, na jeziku pāli. Sva ta dela obuhvaćena su zajedničkim nazivom *Tipiṭaka* ili, po jeziku na kojem su sačuvani, *Pāli kanon*.

Tipiṭaka

Theravāda budistički kanon ili *Tipiṭaka* („Tri košare“) dobio je naziv na osnovu svoje trodelne strukture. Glavni delovi su:

1. *Vinaya piṭaka* ili Košara pravila ponašanja za monahe i monahinje
2. *Sutta piṭaka* ili Košara Budinih govora i govora nekih od njegovih najistaknutijih učenika
3. *Abhidhamma piṭaka* ili Košara sistematske razrade učenja, gde se detaljno i uz pomoć specifičnih tehničkih termina analizira Budino učenje. Ova zbirka tekstova svoj oblik je dobijala u vekovima posle Bude, otprilike tri veka posle njegove smrti je uključena u *Pāli kanon*.

U svaku od ovih „košara“ smešteno je više knjiga, tako da se na kraju dobija lista od ukupno 33 naslova. Ali za nas je u ovoj prilici najzanimljivija srednja košara, *Sutta piṭaka*, jer u svojih pet glavnih delova donosi hiljade Budinih govora (*sutta*). U njima je učenje izložio na razne načine, u zavisnosti od sagovornika i situacije u kojoj je razgovor voden. Otuda će *Sutta piṭaka* biti i osnovni izvor tekstova uvrštenih u izbor koji sledi.

Sama *Sutta piṭaka* je podeljena na pet zbirki:

Dīgha nikāya ili *Zbirka dugih govora* (ukupno 34). Imala je cilj da se obrati onima koji nisu članovi Budine zajednice, te obrađuje teme koje ukazuju na razlike između budizma i učenja drugih tadašnjih učitelja, na Budin odnos prema obredima, bogovima i tako dalje.

Maḍḍhima nikāya ili *Zbirka govora srednje dužine* (152) okupila je govore namenjene onima koji su već Budini sledbenici i tumači filozofska i praktična načela Učenja.

Samyutta nikāya ili *Zbirka govora povezanih određenom temom* (2904).

Anguttara nikāya ili *Zbirka brojčano grupisanih govora* (9565) koji se nisu uklapali u *Samyutta nikāyu*, a ovde su grupisani po numeričkom principu: u prvom poglavljju su sutte koje opisuju ono čega ima jedan, u drugom ono čega ima dva i tako dalje.

Khuddaka nikāya ili *Kratka zbirka*, uprkos svom nazivu, vremenom je izrasla u najobimniju od svih pet *nikāya*, tako da sadrži ukupno 18 samostalnih dela. Među njima su *Dhammapāda* (*Reči mudrosti*), *Sutta ni-pāta* (*Zbirka govora*), *Udāna* (*Nadahnuća*), *Itivuttaka* (*Tako bi rečeno*), *Theragāthā* i *Therigāthā* (*Pesme prosjaka* i *Pesme prosjakinja*), poetski zapisi probuđenih monaha i monahinja, *Đātaka*, priče o ranijim životima Budinim, i tako dalje.

Treba reći da prve četiri *nikāye* theravāda kanona imaju svoje pandane u kasnije nastalom kanonu severnog, *mahāyāna* budizma (Kina, Mongolijs, Koreja, Japan), čiji se delovi nazivaju *āgama* („predaja“). Te zbirke, u

formi u kojoj danas postoje, zapravo su sačinjene od delova kanona tri ili četiri rane budističke škole u Indiji (tradicija kaže da ih je bilo ukupno 18), a sačuvane su samo u kineskom prevodu. Mnogo je sličnosti u prve četiri *āgame* s *Pāli kanonom*, što potvrđuje da su tekstovi koje danas imamo uglavnom nastali pre podele ranog budizma na različite pravce. Važno je razumeti da u Budino vreme religijski tekstovi nisu bili pisani, već su učeni usmeno od učitelja, a učenik je morao da ih zapamti i kasnije prenese svojim učenicima. To je presudno uticalo i na formu u kojoj su Budini govorili stigli do nas, jer su morali proći kroz proces redakcije i primene raznih mnemotehničkih sredstava u samom tekstu, kao što je recimo ponavljanje istih, standardnih formula, radi lakšeg memorisanja. Unutar monaške zajednice postojali su monasi specijalizovani za pamćenje sutta. Ānanda, lični Budin pratilac, bio je naročito poznat po izuzetnoj memoriji.

U početku, učenje nije bilo organizovano u *piṭake/nikāye*, već je Buda govorio o devet vrsta formi u kojima je izlagao svoje učenje: *sutte* (govori), *geyya* (govori kombinovani sa stihovima), *veyyakarana* (detaljna objašnjenja), *gāthā* (stihovi), *udāna* (nadahnuti iskazi), *itivuttaka* (svedočenja), *dātaka* (priče o ranijim rođenjima), *abbhutadhamma* (priče o čudima) i *vedalla* (catehizis). Posle Budine smrti (koju savremeni istraživači smještaju u poslednju dekadu V veka p. n. e., nasuprot pāli tradiciji, za koja se ona dogodila 543. godine pre n.e.), njegovi učenici shvatili su da je važno sistematizovati ta izlaganja i na neki način ih standardizovati, kako bi duže i lakše mogla biti sačuvana. Buda je umro na putu ka svojoj postojbini, u malom mestu Kusinārā, ali je dobar deo života proveo u okolini u to vreme najvećeg grada severne Indije, Rađagahe (današnji Radgir), prestonice moćnog kraljevstva Magada. Kako je zabeleženo u *Vinaya piṭaki*, upravo tu se, tri meseca posle učiteljeve smrti, okupilo 500 njegovih probuđenih učenika, arahanta, na prvom budističkom saboru, koji je definisao šta se smatra autentičnom učiteljevom zaostavštinom. U toj ranoj fazi učenje je bilo organizovano u dve grupe: *Vinaya piṭaka* i *Sutta piṭaka*. *Abhidhamma piṭaka* se ne pominje u samom *Pāli kanonu*. Na saboru je *Sutta piṭaka* podeljena na četiri *nikāye*, mada neki istraživači smatraju da je ovo kasnija interpolacija u izveštaju o saboru, i da se to zapravo dogodilo nekoliko generacija kasnije. Zatim su organizovane grupe monaha sa zadatkom da u pamćenju čuvaju svaka po jednu *nikāyu*. Te grupe su nazivane *bānaka*, pa tako imamo *dīgha bānaka*, monahe specijalizovane za pamćenje *Dīgha nikaye*, odnosno dugih govora, i tako dalje. Na taj način je učenje, u skladu sa starom indijskom tradicijom usmenog prenošenja svetih tekstova, čuvano tokom naredna četiri veka. U međuvremenu, ono je iz Indije u III veku pre n. e. preneto na Šri Lanku, gde je pustilo snažan koren.

Međutim, u I veku pre n. e. na Lanki je zavladala velika glad i mnogi

monasi su pomrli ili napustili monaške zajednice. Legenda kaže da je za svaku *nikāyu* ostao samo po jedan monah koji ju je znao celu napamet. Da bi se izbegao potpuni gubitak Kanona, odlučeno je da se on zapiše na palmovim listovima, a kasnije je dalje prepisivan. I pored toga, tradicija pamćenja sutta ostala je živa sve do danas, a naročito su burmanski monasi poznati kao veliki znalci. Neki od njih i danas znaju celu *Tipiṭaka* napamet. Kada ljudi čuju da je budistički kanon vekovima prenošen usmenim putem, odmah pomisle da današnja verzija mora biti vrlo nepouzdana. Mnogo vekova pre Bude, bramani, nasledni sveštenici vedskog rituala, razvili su savršene sisteme pamćenja Veda, svojih svetih tekstova, kako bi ih prenosili s generacije na generaciju. Najstarije Vede nastale su oko 1500. godine pre n. e., a zapisivane su tek od XI ili XII veka. To znači da su usmeno prenošene 2500 godina. Uprkos tome, istoričari i indolozi slažu se da Vede odslikavaju svakodnevni život, verovanja i jezik vremena u kojem su sastavljane, to jest da su verno sačuvane. Kako im je to uspelo? Čitav život bramana bio je posvećen tome da od njih načini živu riznicu Veda. Od ranog uzrasta su ih recitovali, sve dok ih ne bi zapamtili, a velika pažnja posvećivana je pravilnom izgovoru i intonaciji. Mnogi od Budinih učenika koji su postali monasi pre toga su bili bramani, i sa sobom su doneli mne-moničku veštinsku kojoj su bili prethodno učeni. Upravo ona je iskorišćena da se sačuvaju i Budine sutte, njegove propovedi, razgovori i izreke. Slično Vedama, i sutte su očigledno bile tako sastavljene da budu pogodne za recitovanje. Prepune su mnemotehničkih pomagala – ritmičnih stihova, ponavljanja, nabranja u vidu lista, standardizovanih fraza i tako dalje. Čak i pre nego što je Buda umro, monasi i monahinje su ih redovno zajednički recitovali. Otuda, kada je sutta jednom bila formulisana i monaška zajednica je zapamtila, bilo je teško išta dodavati, izbacivati ili menjati zbog una-krsne kontrole. Takođe je važno znati da su i nezaređeni sledbenici imali svoju ulogu u usmenom prenošenju sutta. *Vinaya piṭaka*, recimo, kaže da monah kad čuje da je na smrti laik koji zna neku suttu koju on ne zna, ima dužnost da ode do njega i nauči je pre nego što ta osoba umre.

Budin metod podučavanja i struktura ove knjige

Tokom četrdesetpetogodišnjeg statusa putujućeg učitelja, Buda je dao bezbroj poduka svojim sagovornicima, među kojima je bilo ljudi iz svih slojeva društva, od prostih ratara do učenih bramana. Razgovarajući s njima, uvek je izlaganje prilagođavao situaciji i intelektualnim mogućno-stima sagovornika, osvetljavajući srž svoje poruke iz različitih uglova. No, iako je Budino učenje samo po sebi vrlo sistematicno i logično, *Pāli kanon* koji je stigao do nas, upravo zbog načina svog nastanka, ali i gotovo

enciklopedijske sveobuhvatnosti samog učenja, ne sadrži, niti bi to bilo moguće, nijedan tekst koji bi Budino revolucionarno učenje izložio u celini i do detalja. Stoga se javlja problem sistematizovanja, sveobuhvatnog sagledavanja, a onda i razumevanja toga učenja. Otuda je hrestomatija koja je pred vama pokušaj da se ta fragmentarna slika učini celovitom i prijemčivom čak i manje upućenom čitaocu. U tu svrhu načinjen je izbor ključnih tekstova, grupisanih prema glavnim temama kojima se Buda bavio. A one se kreću u širokom rasponu od jednostavnih saveta o tome kako olakšati muke svakodnevice ili negovati sreću porodičnog života, preko tumačenja psiholoških mehanizama čovekovog uma, do preciznih uputstava kako kroz meditaciju i samotransformaciju taj um ukrotiti, oslobođiti njegove potencijale i postići trajnu sreću smirenja, nezavisnu od spoljnih okolnosti.

Buda je u podukama i odgovorima na pitanja svojih sagovornika uvek polazio od konkretnih situacija, konkretnog problema, da bi u skladu sa metodom staroindijske medicine prvo ustanovio da li „bolest“ postoji ili ne. Druga faza bila je pronalaženje njezinog pravog uzroka, treća prognoziranje je li takva „bolest“ uopšte izlečiva i, ako jeste, koji je put ili terapija do njezinog izlečenja. Takav put predstavlja i shematski prikaz četiri plemenite istine, najkraće moguće formulacije čitavog Budinog učenja, a – u grubim crtama – i strukturu ove knjige. Tako naš izbor počinje opisom aktuelnog čovekovog stanja u ovome svetu, analizom njegovog odnosa prema tom svetu i načina na koji se s njim sukobljava, na koji sam sebi stvara patnju, vođen strastima i zaslepljen neznanjem (poglavlje 1). U narednim poglavljima, s pojavom lekara (poglavlje 2), postaje moguće uspostaviti dijagnozu nastanka patnje (poglavlje 3). Ta dijagnoza biva nadopunjena prognozom o izlečenju, odnosno produbljena iz više uglova, analizom cilja kojem zapravo težimo, kao i prirodnih zakonitosti koji će nam pomoći da ga dosegnemo (poglavlja 4–6). Kada sve to spoznamo, kada shvatimo zakonitosti sveta u kojem živimo, preostaje nam samo da sledimo „terapiju“, korak po korak. To znači da sami pređemo sopstveni put od bolesti neznanja do zdravlja uvida. Upravo toj praktičnoj strani Budinog učenja posvećena su poglavlja 7 i 8, dok završno, deveto poglavlje opisuje mesto na kojem ćemo se naći na kraju toga puta. Ona daje prikaz krajnjeg cilja čitavog učenja, a to je stanje potpunog mira i razumevanja (*nibbāna*), i to ovde i sada, u sadašnjem životu. O svakoj od ovih tema biće, razume se, više govora u uvodnim beleškama koje prethode svakom poglavlju. Međutim, pre nego što se njima pozabavimo, veoma je važno da dobro razumemo mentalni stav s kojim je neohodno prići Budinom učenju, da bismo ga najpre pravilno razumeli, onda i upotrebili na način koji će biti koristan kako po nas, tako i po one koji nas okružuju. Dakle, za nas na Zapadu, koji još uvek ne znamo mnogo o budizmu i na njega gledamo više

sa znatiželjom nego sa razumevanjem, kako je najbolje da se prema njemu postavimo? Da li na osnovu puke vere treba prihvati sve što je na nadnim stranicama navedeno kao Budina reč ili bi možda trebalo odabrat ono što nam se dopada, a sve ostalo zaboraviti? Da li da Budinom učenju pridemo kao religiji, filozofiji, psihologiji, ili tek kao jednoj zanimljivoj kulturnoj tradiciji? Kao prvo, treba znati da Buda svoje učenje nije izlagao kao filozofsku zabavu za dokone, već kao uputstvo marljivima za praktično delovanje i eksperimentisanje. Kada ga jednom malo bolje upoznamo, u skladu sa njim treba i živeti da bi se ono razumelo, ne oslanjajući se na tumačenja „upućenih”, već više na uvide koje praktična primena donosi. Direktno iskustvo je neuporedivo vrednije od bilo kakvih reči, jer samo ono može da doneše ispravno razumevanje, kao prvu stepenicu na Budinom osmostrukom putu oplemenjivanja uma. Ono predstavlja duboko ličan način razumevanja ključnih istina naše egzistencije, onih zakonitosti u skladu s kojima se naši životi odvijaju ka boljem ili ka gorem ishodu. Budino učenje svoj smisao nalazi kao upotrebljiva, a ne kao nekakva dekorativna stvar koja treba da obogati riznicu naših intelektualnih „trofeja”. Drugo, daleko od svakog dogmatizma, Buda je jedan od retkih učitelja koji je podsticao svoje slušaoce da pomno ispitaju svaku njegovu reč, čak i ličnost samoga učitelja, i da usvoje ono za šta se sami uvere da je za njih prihvatljivo i korisno. U tom smislu je čuven njegov savet dat Kālāmama, koji su ga pitali kako da, među mnoštvom učitelja, prepoznaju čije je učenje pogrešno, a čije ispravno:

Kālāme, ne povodite se za usmenim predanjima, niti za rodoslovima učitelja, za glasinama, za zbirkama svetih tekstova, za pukim logičkim domišljanjima, za deduktivnim domišljanjima, za induktivnim domišljanjima, za idejama koje vam se dopadaju, za time što vam se onaj koji govori čini upućen, ni za uverenjem: „Ovaj asketa je naš učitelj.” Kālāme, tek kada se sami uverite: „Ove stvari su štetne, ove stvari su sramotne, njih kritikuju i mudraci; onome ko ih čini i praktikuje donose štetu i patnju”, tek tada ih napustite.

Takođe i ovo:

Tek kada se sami uverite: „Ove stvari su korisne, ove stvari nisu sramotne, njih ne kritikuju ni mudraci; onome ko ih čini i praktikuje donose korist i sreću”, tek tada se u njih upustite.

Ako na ovaj način rezervišemo pravo da sami pronađemo istinu za sebe, to nas logično obavezuje da takvo pravo priznamo i drugima. Tu je izvor izrazite tolerantnosti budizma, koja u vreme sve većih međureligijskih i drugih sukobljavanja toliko nedostaje svetu u kojem živimo. Ovako

visoki standardi koje je postavio Buda održani su među njegovim najistaknutijim sledbenicima, sem retkih izuzetaka, sve do danas. Tako istorija budizma ne poznaje pogrome, inkvizicije, religijske ratove, lov na jeretike i spaljivanje ljudi i knjiga u ime odbrane dogme. No, ovaj nedogmatski stav ne treba pobrkatи s odsustvom bilo kakvog stava, a ono što jednog budista čini budistom jesu takođe duboka predanost i poštovanje za samoga Učitelja i njegovu istrajanost u traganju za istinom, a na dobrobit svih živih bića. Tu je osećaj zajedništva ne samo s onima koji na ovaj svet gledaju sličnim očima, već sa svim ljudskim bićima, koja imaju pravo da traže svoj put. Kako je to jednom divno izrazio dalaj-lama: „Slediti Budin put ne znači da moramo postati budisti, već postati bolji onaj koji već jesmo.”

Ovi kvaliteti koji krase Budinu poruku čine je dragocenom u današnjem svetu, razdiranom ozbiljnim problemima kakvi su socijalna nejednakost, veliki ekološki i ekonomski problemi, međusobno nepoverenje, samoubilački materijalizam i raširena agresija. Naša planeta sve više podseća na bombu koja otkucava poslednje minute pred eksploziju. I svi bespomoćno posmatramo približavanje neumitnog kraja, savladani mračnim silama agresije i egoizma, koje ne razumemo do kraja i nismo u stanju da obuzdamo. Neki među nama javljaju se s radosnom vešću da su našli rešenje problema (ili barem krivca), ali svaki pokušaj u tom pravcu kao da tek zagrebe po površini i ne dopre do srži problema. S druge strane, ako se okrenemo Budinim rečima, videćemo da njegov prst pokazuje upravo ka nama, našem umu i srcu, kao mestu gde nastaje svaki problem s kojim se suočavamo. Stoga je tu mesto gde treba tragati i za njegovim rešenjem. A rešenje je u prepoznavanju sopstvene pohlepe, mržnje i obmanutosti, tih sila koje – udružene s onima u drugim bićima – narastaju i pojačavaju se do kataklizmičkih razmera, ugrožavajući i samu planetu na kojoj živimo. Te mračne sile u svakom od nas moraju prvo biti prepoznate, a zatim shvaćene, da bi potom vežbanjem bile transformisane u energiju mudrosti i saosećanja. Buda nam je ponudio metode i načine kako da to učinimo. To je bila njegova najdublja poruka. To je takođe poruka knjige koja je pred vama. Ne propustite priliku koja vam se ukazala.

Na kraju, napomenimo da je izbor govora u velikoj meri zasnovan na izvanrednoj antologiji Bikkhu Bodhija *In the Buddha's Words*. S druge strane, uvod u knjigu i u individualna poglavља napisao je priređivač, koji je i prevodilac svih govora uključenih u ovu antologiju.

Deo 1

ČOVEK U SVETU

Slično svim velikim duhovnim i filozofskim sistemima u ljudskoj istoriji, i budizam je nastao kao odgovor na ključna egzistencijalna pitanja koja čovek oduvek sam sebi postavlja. Njegovim kasnijim razvojem, širenjem na druge kulture i tradicije, dodavanjem novih slojeva učenja, forme praktične filozofije života sve više se menjala u pravcu klasične religije, sa snažnim devocionalnim i ritualnim elementima. No ono što ga od samog početka, pa i danas razlikuje od svih svetskih religija jeste da na početku budizma ne стоји bilo kakvo božanstvo, nekakav svemoćni tvorac sveta, već samo jedan čovek. Naravno, to nije običan, već probuđeni čovek, probuđen za neporecive činjenice stvarnosti. Otuda je i njegov odgovor na pitanja egzistencije, po svojoj direktnosti, proverljivosti i radikalnosti ostao jedinstven do danas. Pri tome on se nije zadovoljio građenjem nekakve, na pukoj veri sazdane, idealističke konstrukcije, iako mu već u njegovo vreme duga filozofska tradicija drevne Indije nudi bogato nasleđe. Kao rođeni realista, u svojoj analizi ljudskog života pošao je od sasvim konkretnih događaja i iskustava, osvetljavao ih s različitih strana, tražio zajednički imenitelj, koji bi trebalo da otkrije unutrašnju zakonitost pre svega čovekove psihe, kao glavnog pokretača njegovih postupaka. Polazeći od gotovo naučno objektivnog posmatranja stvarnosti, Buda je došao do zaključka da odgovor na zagonetku čovekovog života, na ono osnovno pitanje zajedničko svim ljudima, kako biti srećan i kako izbeći patnju, ne leži negde u visinama, niti u nekoj dalekoj budućnosti koja se proteže čak iza trenutka naše smrti, već upravo ovde, na ovom mestu i u trenutku u kojem se nalazimo sada. Odgovor nije u nekom uzvišenom, strogom, ali pravednom božanstvu, u našem nastojanju da ga odobrovlijimo, već mnogo, mnogo bliže, u našem srcu i umu, a onda i našem odnosu prema svetu koji nas okružuje.

Otuda je prvo poglavlje ove knjige posvećeno upravo toj analizi, od koje sve i počinje. Ono je pregled odgovora koje nam nudi Budino učenje, *Dhamma*, na pitanja koja postavlja sama naša egzistencijalna situacija. Kako izbeći patnju? Koje su to neporecive činjenice ljudskog života koje

moramo imati u vidu i kako prema njima da se odnosimo? Kako izbeći da se, zaslepljeni strastima, uvek iznova sudaramo s njima i tako sebi, ali i drugima zadajemo bol? Zaista je začudujuće da se čovek, iako su te činjenice nepobitne i očigledne, ipak ponaša kao da ih ne vidi ili kao da one ne postoje. A prva među njima jeste činjenica prolaznosti. Sve što se rodi mora pre ili kasnije da doživi starost i smrt. Kada je pročitamo, ova konstatacija nam se čini krajnje banalna i očigledna. Ali odmah možemo da se zapitamo da li je do kraja razumemo i prihvatomо ili se ponašamo kao da, podsvesno, verujemo da ćemo postojati večno, i mi sami i stvari do kojih nam je stalo. Upravo mučen ovim pitanjem prolaznosti, kralj Pasenadi pita Budu (**tekst 1.1**, str. 31) da li postoji iko ko može da izbegne sudbinu svega što je rođeno, a to je da ostari i umre. U svom odgovoru, Buda nabraja kaste, vladare, bramane i obične domaćine, zemljoradnike, koje i pored sve prividne raznolikosti, i pored njihovog imetka i relativne sigurnosti, ipak čeka zajednička soubina. Ona takođe čeka one koji su krenuli Budinim putem i stigli do krajnjeg cilja, jer telo neminovno pre ili kasnije propada. Ali upravo kod ovih poslednjih Buda unosi jednu nijansu koja jasno ukazuje na vrlo bitnu razliku među neprobuđenima i probuđenima, a to je subjektivni doživljaj činjenice prolaznosti.

Poruku o opasnosti od starosti, bolesti i smrti, koje nam se neminovno približavaju, na eksplicitniji i dramatičniji način prenosi naredni odlomak (**tekst 1.2**, str. 32). Budino učenje nije tek prosto konstatovanje onoga što postoji, već je, pre svega, jedna vrsta praktične filozofije, neki bi pre rekli psihologije, dakle sistematična zbirka saveta kako se ponašati kada se jednom suočimo sa stvarnošću. Budin nepokolebljivi odgovor kreće se pre svega u domenu etike, moralnog življenja, a kasnije obuhvata i niz drugih sredstava o kojima će biti reči u narednim poglavljima. Dakle, naša prva i najbolja opcija jeste razvijanje vrline, oplemenjivanje srca, a ne odvraćanje pažnje od neumitnog najraznovrsnijim zabavama ili sticanjem imetka. Otuda ne čudi što je Buda iskoristio priliku jedne tako naizgled bezizlazne situacije kakva je opisana u govoru i svog sagovornika podstakne da se umesto egoističnog, pohlepom gonjenog i nepromišljenog načina življenja okrene ka etičnom, rukovođen moralnim načelima, brigom za dobrobit i drugih bića, a ne samo za sopstvenu. Da bismo do kraja razumeli ovu poruku, moramo znati da Buda sadašnji život ne vidi kao izolovanu pojavu, već tek kao jednu kariku u nizu života kroz koje smo do sada prošli. A ono što povezuje jedan život s drugim, na pāliju, jeziku budističkog kanona, naziva se *kamma* (skr. *karma*), odnosno naši **voljni**, svesno učinjeni postupci. O *kammi* će biti više reči u poglavljju 5, ali pomenimo ovde tek da svaki od tih voljnih postupaka, u zavisnosti od motivacije s kojom je učinjen i prema zakonu akcije i reakcije, uzroka i posledice, neminovno donosi i

svoj plod. Taj plod nam se ukazuje kao prijatni ili neprijatni osećaji, okolnosti u kojima živimo i emocionalne i mentalne predispozicije s kojima se rađamo i živimo. Na taj način svojim postupcima određujemo sopstveno iskustvo, i to neposredno, već u ovom životu. Otuda nije svejedno kako se ponašamo, i to je pozadina Budinog saveta moćnom kralju. Naravno, znaјući da je kralj jedan krajnje praktičan čovek, uronjen u svetovne poslove, Buda i ovu poruku, kao i uvek, prilagođava svom sagovorniku. Tako ga ne podučava nikakvim višim oblicima učenja, kao što su tri karakteristike egzistencije, uslovljeno nastanka fenomena ili različiti nivoi meditativnog zadubljenja, već mu izlaže samu osnovu srećnog življenja, a to je vrlina.

Kao treću varijaciju iste poruke odabrali smo govor koji nosi naslov *Božanski glasnici*, a on u sećanje priziva dobro poznatu epizodu iz Budinog života. Živeći dugo u očevoj palati, okružen raznovrsnim ugodnostima i čulnim zadovoljstvima, Buda jednoga dana, gonjen znatiželjom, odlučuje da izade iz palate i vidi svet iza dobro znanih zidina. Na tom putovanju nailazi na nešto što nikada ranije nije video, niti je sanjaо da tako nešto postoji. Verujući da su svi ljudi zauvek mlađi, zdravi i srećni, ostaje preneražen kada kraj puta ugleda pogrbljenog starca, bez zuba i sede kose, bolesnika koji se previja od bolova i, na kraju, leš koji na nosilima nose na mesto za spaljivanje, a iza njega idu i nariču pokojnikovi najbliži. Ta tri prizora budistička tradicija nazvala je „božanskim glasnicima” (*devadūta*), čija je poruka bila dovoljna da u Budi prvo izazove šok, a onda i osećaj neodložnosti delovanja. U kome pravcu bi ono trebalo da ide pokazao mu je četvrti „božanski glasnik”, asketa vedrog lika i s unutrašnjim mirom kojim je iz njega zračio, kada ga je jednog dana spazio kraj puta. Ti obični, a ipak monumentalni, transformišući događaji omogućili su Budi da uvidi stvarnost patnje u kojoj živi čitav svet, a onda i probudili u njemu neugasivu želju i odlučnost da pronađe izlaz iz te patnje.

U tekstu 1.3 (str. 33) nalazimo čoveka koji se zbog svojih nedela preporda u nižem svetu, u čistilištu,¹ gde ima priliku da se osvrne na svoj prethodni život. Tu ga Yama, vladar čistilišta, podseća na božanske glasnike koje mu je slao, ali nažalost nesrećnik, iako sasvim oštromuна i zrela

---

¹ Kako je u svetu sve promenjivo, budistička kosmologija ne poznaje ideju večnog pakla, već samo različite svetove u kojima se bića preporadaju u skladu sa svojim delima. Najniži od tih svetova naziva se čistilište (*niraya*), gde bića provode onoliko vremena koliko treba da se energija njihovih loših dela iscrpi, a potom se ponovo preporadaju na nekom drugom mestu. Slično je i sa višim, nebeskim svetovima, čiji stanovnici takođe uživaju plodove svojih dobročinstava. Ali i oni će pre ili kasnije okončati svoj vek i doživeti novo rođenje. Nasuprot drugim religijama, budizam preporadanje u svetu ljudi, gde postoji mešavina i bola i prijatnosti i gde nijedna krajnost ne preovladuje, smatra najpovoljnijim i najpoželjnijim, jer je čovek u najboljoj prilici da dostigne krajnji cilj oslobođanja iz sveta patnje, a to je izlazak iz kruga preporadanja (*samsāra*) i dostizanje mira *nibbāne* (skr. *nirvana*).

osoba, nije prepoznao ono što je video. Nikada mu nije palo na pamet da bi i sam mogao da postane taj starac, bolesnik i mrtvac koje je video, da stoga promeni svoj način postupanja i predupredi nesreću koja će ga zadesiti preporaćanjem u svetu velikih patnji.

Ovim smo zaokružili prvi problem kojim se Buda u svom učenju bavi, a to je podložnost ljudskih, i ne samo ljudskih bića, starosti, bolesti i smrti. Za tim saznanjem dolazi i ukazivanje na potrebu da se napravi zaokret ka moralnom, etičkom načinu života, imajući u vidu svoju sreću i blagostanje sada, ali i na duže staze.

Druga grupa učenja, koja je u nastavku izložena pod zajedničkim naslovom „Muke nepromišljenog življenja”, ide korak dalje od ovoga i razmatra tri aspekta čovekovog života koji su takođe vezana za patnju, ali na drugi način u odnosu na starost i smrt. Starost i smrt su povezani s našim telom i otuda su neizbežni, kako za obične, neprobudjene ljude, tako i za one probudjene, što nam i govori **tekst 2.1** (str. 36). No razlika je u tome kako i jedni i drugi na njih gledaju i kako *reaguju* na neprijatne osećaje. Neznalica na njih reaguje odbojnošću, strahom, agonijom, čime zapravo sebi samo pogoršava situaciju, uvećava patnju. Jer povrh bolnih telesnih osećaja, tako stavlja još jedan sloj bolnih mentalnih osećaja: tuge, besa, uznemirenosti, straha... Dobro upućen i izvežban Budin učenik, kada ga zadesa telesni bolovi, svako od tih iskustava podnosi strpljivo, bez tuge i besa, jer je svestan da su i to neizbežne činjenice života. Kada na prvi pogled posmatramo jednu ovaku situaciju, čini nam se da su telesni i mentalni bol nerazdvojivi, da su zapravo delovi jednog te istog iskustva. No Buda je uočio da među njima postoji jasna linija razgraničenja, te da mi zapravo po navici, a ne po svojoj prirodi, već na najmanji telesni bol ili neprijatnost reagujemo na negativan način, recimo iritiranošću. Ta navika je u nama dugo razvijana, ponavljana u bezbroj situacija, sve dok nije postala automatska, takoreći naša druga priroda. No dobra vest glasi da, pošto je nastala, može i da nestane. Kako? Vrlo jednostavno, bez ikakve mistifikacije, na isti način kako se i razvijala, neprekidnim ponavljanjem, vežbanjem, ali sada suprotne vrste reakcije, a to su strpljivost, trezvenost i spokojstvo. Takvo vežbanje sastoji se od one vrste mentalnog treninga koji u nama prvo razvija sabranost (*sati*), a onda i jasno razumevanje stvari (*yoniśo manasikāra*), neophodno da hrabro dopustimo mogućnost postojanja i fizičkog bola, a ne da ga tvrdoglavu, a bezuspešno poričemo, odgurujemo. Posmatrajući ga sa dovoljno mira u sebi, u prilici smo da razvijemo onu vrstu mudrosti nužnu da prevaziđemo strah pred bolnim osećajima i očajničku težnju da sebi odvratimo pažnju raznim zadovoljstvima čula.

Još jedna uočljiva razlika između neznalice i plemenitog učenika jeste njihov odnos prema neminovnim promenama okolnosti u kojima žive. I

sami smo mnogo puta uverili da su i pored sve naše brige da jednom doстигну „sigurnost” što bolje učvrstimo i predupredimo, neprijatna iznenadenja su uvek moguća. U budističkim tekstovima sve te promene, uspone i padove koji nas mogu zadesiti, jasnoće radi, simbolizuju četiri para suprotnosti, poznatih kao osam vetrova koji duvaju ovim svetom: dobitak i gubitak, ugled i prezir, pohvala i kritika, zadovoljstvo i bol. **Tekst 2.2** (str. 38) jasno pokazuje razliku u reakcijama neukog čoveka i znalca kada se nađu u promenjenim okolnostima. Prvi se kao u nekakvom pozorištu života čas smeje, čas plaće, biva ponesen uspehom, razvijajući usput još mnoštvo drugih loših osobina kakve su gordost, hvalisavost ili bahatost. No, možda već narednog dana stiže loša vest i onaj jučerašnji srećnik postaje neuspehom potpuno slomljen čovek. U njemu sada opet buja neki novi „korov” poput besa, zavisti ili ogorčenja. S druge strane, čovek koji je uvideo i do kraja razumeo nestalnu prirodu ovoga sveta ostaje ovim potpuno nedodirnut. Shvata da živi u svetu neprekidne smene uzroka i posledica, da su i povoljna i nepovoljna stanja podjednako prolazna i nastaju iz nekih drugih uzroka (koji su opet rezultat ranijih uzroka), te će i ova stanja prestati, kada ti uzroci prestanu da postoje. Sve ovo ne znači da je znalač nekakav zombi koji ne komunicira ni sa okolinom, niti sa samim sobom. Poenta na koju Buda ukazuje je da se on ne vezuje za povoljna stanja, ne trči bezglavo za njima, niti grčevito nastoji da umakne onima nepovoljnim. On se, kako se kaže u tekstu, „okrenuo od svidjanja i nesvidjanja”, što znači da se ni sa jednom od tih promena ne identificuje i tako sebi otvara prostor potpune slobode u odnosu na promenjivu prirodu bića i sveta.

Tekst 2.3 (str. 39) prati put neupućenog čoveka u dobrovoljno ropstvo na još dubljem nivou. Pošto ne vidi stvari kakve zaista jesu, postaje naročito uznemiren kada primeti da se ta promena dešava i njegovom telu i umu, kada primeti da se sam menja. U svojoj analizi ljudskog bića, Buda ga je „razložio” na pet sastavnih delova, koje je nazvao „pet sastojaka bića podložnih vezivanju” (*pañc' upādānakkhandhā*). Jedan od njih je materijalni, a četiri mentalna: telo (ili oblik), osećaj, opažaj (kognicija i memorija), mentalni obrasci (navike, gledišta itd.) i um (detaljnije u poglavljiju 9). Ovo su elementi koje obično koristimo da bismo izgradili sopstveni osećaj identiteta; to su stvari za koje se vezujemo jer smatramo da su „moje”, „ja” i „moje sopstvo”. Kao generalne kategorije, ovih pet sastojaka obuhvataju sve sa čime bismo mogli da se identifikujemo, da uzmemo kao sopstvo ili posed sopstva. One su temelj dva procesa: „identifikacije” i „prisvajanja”, dve osnovne aktivnosti pomoću kojih uspostavljamo osećaj identiteta. I pošto u taj osećaj ulažemo vrlo snažne emocije, kada uočimo da su njezini temelji – pet sastojaka bića – uzdrmani očiglednom promenom, istog trenutka osećamo strepnju i uznemirenost. Jer, kako mi to vidimo, tu nije

reč tek o neminovnoj promeni bezličnih fenomena ili procesa u telu, već o promeni onoga do čega nam je najviše stalo, same naše suštine i to je više nego dovoljan razlog za uzbunu. S druge strane, kaže Buda u ovom tekstu, plemeniti učenik koji je jasno prozreo privid o nekakvom nepromenjivom sopstvu, koje obitava u nama i upravlja ovim telom, ne identificuje se ni sa jednim od pet sastojaka bića. To mu daje mogućnost da se suoči s prirodnim tokom promena bez egzistencijalne jeze, da posmatra kako absolutno sve stvari koje nastanu, traju neko vreme i onda zauvek nestaju.

Taj duboki, unutarnji nemir i strahovi pojedinačnog bića se poput kamena bačenog u vodu neminovno šire u sve većim koncentričnim krugovima i na njegovu okolinu. Tamo se sudaraju s „talasanjem” drugih, koji isto tako pokušavaju da na ovaj ili onaj način umire sopstvenu zebnju ili osećaj nepotpunosti. Često jedini put ka tome oni vide u potčinjavanju drugih svojim interesima i daljem jačanju „ega” koji je poljuljan. Time čitava zajednica postaje poprište sukoba i nasilja. I kada se osvrnemo na istoriju ljudskog roda, vidimo da ona velikim delom predstavlja upravo povest takvih sukoba, često zaognutih i opravdavanih najplemenitijim motivima. Pri svemu tome, menjaju se imena protagonisti tih konflikata, mesta događanja i korišćena sredstva, ali osnovna motivacija, osnovne sile koje ih sve pokreće uvek su iste: pohlepa i mržnja, rođene iz straha. Potpuno svestan i ove dimenzije čovekovog postojanja u svetu, osim što je ukazivao na značaj individualnog mentalnog samousavršavanja i etičke discipline, koji vode probuđenju pojedinca, Buda je nastojao da ljudima ponudi i utočište od nasilja i nepravde koji im nanose drugi.

To nastojanje naročito se ogleda u njegovom naglašavanju značaja dobronamernosti, prijateljstva, ljubavi i saosećanja. Bezbroj puta u svojim govorima Buda ukazuje na značaj opreznosti u postupcima i blagosti u govoru, kako ne bismo povredili druga bića, kao i mirnog rešavanja svakog sukoba. U tom smislu sam budizam daje dobar primer, jer nije zamišljen kao prozelitička religija. Da bi to osigurao, Buda je dugom nizu monaških pravila dodao i ono koje monasima i monahinjama propisuje da ne mogu po svojoj volji da izlažu učenje ili podučavaju, već jedino kada ih sagovornik izričito zamoli.

Treća grupa govora u ovom poglavlju, nazvana „Svet u previranju”, dalje istražuje uzroke patnje, uzroke nasilja i nepravdi u zajednici. Prema mnogim sociologima i istoričarima, tenzije i konflikti su neizbežna obeležja društva i mnoge socijalne promene izazvane su sukobima različitih društvenih grupa vođenih suprotstavljenim interesima. Udruženo s olako prihvaćenom idejom „napretka”, ovakvo gledanje socijalne konflikte smatra zapravo dobrodošlima. Setimo se samo starog dobrog Marks-a i njegove tvrdnje da je čitava istorija u stvari istorija klasnih sukoba i da ih je moguće

rešiti jedino nasilnim sredstvima. „Nasilje je”, podučava nas Marks, ali ne samo on, „babica istorije.” Nasuprot ovome, prirodu društvenih sukoba budizam vidi na sasvim drugi način. Na osnovu ovde odabranih tekstova vidimo da Buda ne zagovara promenu socijalne strukture, niti nagoveštava dolazak nekakvog „zlatnog doba” po sili istorijske nužnosti. On vrlo dobro zna da su uzroci konflikata mnogo dublji i da se nalaze u svakom pojedincu koji čini tu zajednicu, a da sukobi u društvu predstavljaju tek spoljašnju projekciju sukoba u samom čoveku. Otuda puka promena odnosa u zajednici, kakva god da je, ne garantuje njenu stabilnost i harmoničnost, ne garantuje socijalnu pravdu, ukoliko nije praćena i promenama u ljudskom umu, njegovim sazrevanjem. Tako svaki od četiri odabrana teksta prati trag nasilja i političke ili ekonomske eksploatacije, koji vodi natrag, sve do njihovog pravog uzroka, a on leži u neprobuđenom umu, u strastima i sklonostima koji njime gospodare.

U **tekstu 3.1** (str. 40) sukob među pojedinim društvenim grupama objašnjava se vezanošću za čulna zadovoljstva, dok je kod asketa uzrok u vezanosti za sopstvena gledišta. U narednom (**tekst 3.2**, str. 41) Buda razgovara sa Sakkom, najvišim među bogovima predbudističkog panteona. Na pitanje sagovornika šta to ljude, zapravo sva bića, i pored želje da žive u miru i slozi, nagoni da se sukobljavaju i rade jedni drugima o glavi, Buda u odgovoru izlaže genezu sukoba s psihološke tačke gledišta. Počevši od konflikta, on ide uzročnom linijom unazad, preko zavisti i gramzivosti, pa sviđanja i nesviđanja, žudnje i mišljenja, sve do sklonosti našeg uma da, kada kroz čula do njega stigne neki podražaj, iz njega kao iz gejzira šikne čitava bujica novih emocija i misli, maštanja i zamišljanja. U onome ko ima pogrešan stav prema svim tim podražajima, bila to slika, zvuk, miris, ukus, taktilna senzacija ili misao, i njima sledstvenoj „bujici”, ta energija, pre ili kasnije, dovede do unutarnjeg sukoba i onda do patnje. Zato Buda, na drugim mestima u Kanonu, kao lek savetuје pomno motrenje na vratima čula, praćeno svešću da svaki stimulans može voditi smirenju ako ga prevladamo razumevanjem njegove istinske prirode, ali i do sukoba ako izmakne kontroli i njime postanemo zaslepljeni. **Tekst 3.3** (str. 42) donosi jednu od verzija čuvenog lanca uzročnosti, ovaj put vezano za nastanak sukoba, koji osećaj povezuje sa žudnjom, i dalje preko drugih uzroka vodi sve do „hvatanja za batinu i oružje” i drugih oblika nasilja. **Tekst 3.4** (str. 42) prikazuje kako tri osnovna korena svega lošeg – pohlepa, mržnja i obmanutost – imaju užasne reperkusije na celo društvo, pretvarajući se u nasilje, žđ za moći i nepravedno nanošenje patnji drugima. Očigledno je da sva ova četiri teksta pokazuju da je bilo kakva ozbiljna i trajna transformacija društva moguća jedino putem ozbiljnih promena u moralnom tkivu pojedinaca koji ga čine. Sve dok su pohlepa, mržnja i obmanutost van kon-

trole, sve dok se, recimo, pohlepa čak promoviše kao poželjna, kao motor „razvoja” zajednice, posledice su, najblaže rečeno, problematične. No, kad se ima u vidu rast kriminaliteta, nasilja i korupcije u savremenim društvima ili približavanje čovečanstva tački posle koje uništenje prirodne okoline postaje neminovno, te posledice bi tačnije bilo nazvati katastrofalnim.

Budino učenje u sebe uključuje i četvrti aspekt čovekovog života, koji nam, za razliku od prethodna tri kojima smo se bavili, nije neposredno vidljiv. Reč je o našoj vezanosti za krug preporođanja (*samsāra*). U skladu s idejama koje su bile u širokoj upotrebi u Indiji toga vremena, Buda podučava da život koji trenutno živimo nije izolovana pojавa, već samo jedna faza u okviru serije preporođanja. Prema njegovom tumačenju, međutim, ta serija se beskrajno proteže u prošlost i nemoguće je pronaći njen početak, jer ni ovaj svet nema svoj trenutak stvaranja, on postoji oduvek. Takvu jednu ideju, slično beskonačnosti prostora, čovekovom umu nije lako da sebi predviđa. Otuda u **tekstovima 4.1 i 4.2** (str. 43). Buda pokušava slikovito da dočara taj bezbroj života, kao i bezbroj recimo majki i očeva koje smo u njima imali. Niz preporođanja nije beskonačan samo u pravcu prošlosti, već potencijalno i u budućnosti. Sve dok neznanje i žudnja u nama ostaju netaknuti, taj proces se odvija bez kraja. Ovo je za Budu i rani budizam zapravo ključno saznanje vezano za čovekovo postojanje: svako od nas vezan je za večni krug preporođanja, a okove kojima je okovan sam je iskovao. Te okove upravo čine naše neznanje i neugasiva žudnja u nama. Tako bescijljivo tumaramo kroz nezamislivo duge cikluse (*kappa*; skr. *kalpa*) širenja, trajanja, skupljanja u jednu tačku i uništenja kroz koje prolazi čitav kosmos, da bi iz te tačke uništenja ponovo nastao novi svet. U **tekstovima 4.3 i 4.4** (str. 44) Buda izvodi dva poređenja koja treba makar približno da predstave dužinu jednog ciklusa, a onda i njihov ukupan broj kroz koji je svet do sada prošao. I pored svega, naš um teško da je u stanju da funkcioniše u tako velikim relacijama i da ih potpuno razume.

Kada ovu veličanstvenu kosmičku sliku, dostažnu nekakve budističke *Odiseje u svemiru* 2001, stavimo pod mikroskop, vidimo bića koja slepo tumaraju iz života u život, kao beskrajne žrtve rođenja, starosti, bolesti i smrti. Gonjena žudnjom, ona sasvim retko uspevaju da se na trenutak zauštave i pažljivo zagledaju put koji su prešla. Kako to kaže **tekst 4.5** (str. 45), umesto toga, ona neprekidno kruže oko „pet sastojaka bića” poput psa koji trči oko stuba za koji je privezan. Kako ih neznanje sprečava da dublje razumeju žalosnu situaciju u kojoj se nalaze, nisu sposobna ni da razaberu put koji vodi do slobode. Ogomorna većina ljudi živi potpuno uronjena u čulna zadovoljstva. Drugi, gonjeni potrebom za vlašću, statusom i tudim divljenjem, provode život u nastojanju da ugase taj neiscrpni poriv. Neki treći, u strahu od potpunog nestanka posle smrti, stvaraju nove sisteme

verovanja koja njihovom egu, njihovoj zamišljenoj duši, stavljuju u izgled večni život. Manjina traga za putem oslobođenja iz kruga preporada, traga za trajnom srećom smirenja koja bi zamenila trenutnu sreću uznenarenja čula, ali ne zna gde da je nađe. Upravo u tome, da ovim poslednjima ponudi putokaz, video je Buda smisao svoje pouke i svoga delovanja.

I na kraju, reč-dve o naslovu ove knjige, „Ovako sam čuo” ili na pāliju „Evam me sutam” jeste čuvena rečenica koja стоји на почетку mnogih govora u *Pāli kanonu*. Izgovorio ju je Ānanda, verni Budin pratilac poslednjih dvadesetpet godina njegova života. Nekoliko meseci posle Budine smrti, na prvom budističkom saboru okupili su se najistaknutiji učenici da bi po sećanju recitovali Učiteljeve govore kojima su prisustvovali i tako definisali šta se smatra autentičnim učenjem, a šta ne. Kao neko ko je po prirodi svog položaja bio neprekidno uz Budu, najveći doprinos ovom konsolidovanju Kanona, a posebno *Sutta pitāke*, dao je upravo Ananda, zahvaljujući svojoj neverovatnoj moći pamćenja. Recitujući neki govor, kao potvrdu da mu je lično prisustvovao i tako svom kazivanju dao pečat autentičnosti, započinjao ga je upravo rečima: „Ovako sam čuo”. Od tada do danas ova rečenica u zemljama theravāda budizma jeste simbol i najava onog neprocenjivog što sledi – istinske Budine *Dhamme*.

1. GLASNICI

1.1 Starost, bolest i smrt

Kraj Sāvatthija. Pasenadi, kralj Kosale, ovako reče Blaženom: „Poštovani gospodine, da li onaj ko se rodi može da očekuje bilo šta drugo osim starosti i smrti?”²

„Onaj ko se rodi, veliki kralju, ne može da očekuje ništa drugo osim starosti i smrti. Čak i ovi moćni plemići – materijalno obezbeđeni, sa velikim imanjem, sa mnogo zlata i srebra, sa obiljem blaga i imetka, sa obiljem stoke i prinosa – zato što su se rodili, ne mogu da očekuju ništa drugo osim

² Kralj Pasenadi, vladar države Kosala, jedne od dve najmoćnije države u Indiji u Budino vreme. Njegova prestonica Sāvatthi, tačnije Detavana, gaj princa Đete u njezinoj blizini, mesto je mnogih Budinih govora. Taj gaj bio je poznat i kao Anāthapindikan park, pošto ga je ovaj bogati trgovac iz Sāvatthija kupio i poklonio budističkoj monaškoj zajednici. U Kanonu se Pasenadi opisuje kao vrlo odan Budin sledbenik, mada se ne pominje da je dostigao bilo koji stupanj uvida u istinu. Čitavo treće poglavje u *Samyutta nikāyi* – *Kosala sāmyutta* – beleži njegove razgovore s Budom.

starosti i smrti. Čak i ovi moćni bramani... moćni domaćini – materijalno obezbeđeni... sa obiljem stoke i prinosu – zato što su se rodili, ne mogu da očekuju ništa drugo osim starosti i smrti. Čak i ovi monasi, koji su probuđeni, u kojima su nečistoće uklonjene, koji su proživeli svetački život, učinili što treba učiniti, odložili teret, dostigli svoj cilj, sasvim razorili okove postojanja i sebe potpuno oslobodili putem savršenog znanja, čak i njihovo je telo podložno propadanju.”³

*K'o prekrasne kočije kraljeve što propadnu,
i ovo telo takođe raspadne se
Ali za Dhammu dobrih propasti nema,⁴
i zato je dobri dobrima objaviše.*

Đarāmaranā sutta – Starost i smrt (SN 3:3)

1.2 Poređenje sa planinom

Kraj Sāvatthija. Jednom prilikom Pasenadi, kralj Kosale, otide kod Blaženog usred dana i, stigavši, pokloni mu se i sede sa strane. Dok je tako sedeo, Blaženi mu reče:

„Veliki kralju, otkuda to da dolaziš usred dana?”

„Malopre sam, gospodine, bio zaokupljen poslovima svojstvenim kraljevima, zatrovanim otrovom vlasti, opsednutim pohlepom za čulnim zadovoljstvima, koji su uspostavili čvrstu vlast nad svojom zemljom i vladaju osvojivši ogromne teritorije.”

„A šta misliš, veliki kralju? Pretpostavimo da ti čovek, poverljiv i pouzdan, dođe s istoka i ovako ti kaže: „Vaše visočanstvo, trebalo bi da znate da stižem s istoka. Tamo sam video golemu planinu, seže do oblaka, valja se ovamo i usput mrvi sva živa bića pred sobom. Učinite, vaše visočanstvo, sve što mislite da učiniti treba.” Tada drugi čovek dođe sa zapada... tada treći čovek dođe sa severa... i četvrti čovek, poverljiv i pouzdan, dođe s juga i ovako kaže: „Vaše visočanstvo, trebalo bi da znate da stižem s juga. Tamo sam video golemu planinu, seže do oblaka, valja se ovamo i usput mrvi sva živa bića pred sobom. Učinite, vaše visočanstvo, sve što mislite da učiniti treba.” Ako, veliki kralju, tako velika opasnost iskrsne, takvo užasno razaranje ljudskih života, ako je ljudsko stanje tako teško zadržati, šta bi u takvoj

³ Kada govori o probuđenom čoveku (*arahant*), Buda njegovu sudbinu ne opisuje onako kako ona izgleda spolja, to jest kao „starost i smrt”, već kroz arahantovo lično iskustvo, kao puko propadanje i odlaganje tela. To je zato što arahant, oslobođen svakog pojma „ja” i „moje”, propast i razlaganje tela ne percipira kao starost i smrt toga „ja”.

⁴ *Dhamma dobrih* jeste metafora za krajnji cilj budističkog puta, *nibbānu*. Pošto je neuslovljena, ona ne zavisi ni od kakvih uzroka koji mogu da nastanu i nestanu, te ne može ni da propadne.

situaciji trebalo učiniti?"

„Ako, poštovani gospodine, tako velika opasnost iskrsne, takvo užasno razaranje ljudskih života i ako je ljudsko stanje tako teško zadržati, šta drugo bi u takvoj situaciji trebalo učiniti nego postupati u skladu sa Dhammom,⁵ ispravno se ponašati, činiti povoljna, dobra dela?”

„E onda te ja obaveštavam, veliki kralju, najavljujem ti, veliki kralju, starost i smrt se valjaju pravo na tebe. Kada starost i smrt idu pravo prema tebi, veliki kralju, šta bi u takvoj situaciji trebalo učiniti?”

„Ako starost i smrt idu pravo prema meni, poštovani gospodine, šta drugo bi u takvoj situaciji trebalo učiniti nego postupati u skladu sa Dhammom, ispravno se ponašati, činiti povoljna, dobra dela?

Ima slučajeva, poštovani gospodine, da kraljevi, zatrovani otrovom vlasti, opsednuti pohlepolom za čulnim zadovoljstvima, uspostave čvrstu vlast nad svojom zemljom i vladaju osvojivši ogromne teritorije, zahvaljujući borbama sa bojnim slonovima, zahvaljujući konjičkim bitkama, borbama bojnih kočija i borbama pešadije. Ali nema nade u pobedu zbog takvih bitaka, nema šanse za uspeh, kada se starost i smrt valjaju pravo na nas. Na ovom kraljevskom dvoru, poštovani gospodine, ima savetnika koji su, kada neprijatelji na nas krenu, u stanju da ih nadmudre na različite načine; ali nema nade u pobedu uz takvo nadmudrivanje, nema šanse za uspeh, kada se starost i smrt valjaju pravo na nas. Na ovom kraljevskom dvoru, poštovani gospodine, toliko je zlata i srebra u rezoru, da smo s takvim bogatstvom u stanju da potkupimo neprijatelje kada na nas krenu; ali nema nade u pobedu uz takvo bogatstvo, nema šanse za uspeh, kada se starost i smrt valjaju pravo na nas. Dok starost i smrt idu pravo na mene, poštovani gospodine, šta drugo bi u takvoj situaciji trebalo učiniti nego postupati u skladu sa Dhammom, ispravno se ponašati, činiti povoljna, dobra dela?”

„Tako je, veliki kralju! Tako je, veliki kralju! Kada starost i smrt idu pravo na tebe, šta drugo bi u takvoj situaciji trebalo učiniti nego postupati u skladu sa Dhammom, ispravno se ponašati, činiti povoljna, dobra dela?”

Tako reče Blaženi. Izrekavši to, Srećni, učitelj, nastavi:

*Kao što se ogromne stene,
planine što paraju nebo,
mogu primicati sa svih strana,*

---

⁵ *Dhamma* (skr. *dharma*), jedan od ključnih budističkih pojmove, koji ima niz značenja: (1) događaj; neki fenomen; (2) prirodni poredak stvari; (3) kvalitet svesti; (4) Budino učenje; (5) načela ponašanja koja bi ljudi trebalo da slede kako bi živeli u skladu s prirodnim poretkom stvari; (6) kvaliteti uma koje bi trebalo da razvijaju kako bi razvili potencijale uma. Sledstveno tome, *dhamma* se koristi i da označi svako učenje koje podučava ovakvim načelima. Tako Budina *Dhamma* označava njegovo učenje i direktno iskustvo *nibbāne*, utrućuća životne žedi, onaj kvalitet kojem to učenje stremi.

*lomeći sve pred sobom –
tako i starost i smrt stižu
i slamaju živa bića:*

*plemenite ratnike, sveštenike, trgovce,
najamnike, sluge i smetlare;
nikoga ne štede na svom putu,
već gaze sve na šta naiđu.*

*Tu nadu u pobedu ne daju
ni čete slonova, kočija i pešadije.
Ne pobeđuje ni veština nadmudrivanja,
niti potkupljivanje bogatstvom spašava.*

*Zato mudrac ovde,
videvši šta je za njega dobro,
nepokolebljiv, stiče poverenje
u Budu, Dhammu i Sanghu.⁶*

*Onog ko postupa u skladu sa Dhammadom
mišlju, rečima i delom,
toga hvale u životu ovom,
posle smrti, taj se raduje u životu novom.*

Pabbatūpama sutta – Poređenje sa planinom (SN 3:25)

1.3 Božanski glasnici

„Monasi, tri su božanska glasnika.⁷ Koja tri?

Postoji onaj ko se loše ponaša telom, govorom i mišlju. I pošto se tako ponaša, posle sloma tela, posle smrti, rađa se u svetu bola, na lošem određištu, u nižem svetu, u čistilištu. Tamo ga čuvari dohvate za obe ruke i izvedu pred Yamu, gospodara smrti,⁸ s ovim rečima: „Ovaj čovek, vaše visočanstvo, nije poštovao oca ni majku, niti askete i bramane, niti je poštovao starije u porodici. Neka mu vaše visočanstvo odredi odgovarajuću kaznu!”

---

⁶ Reč je o takozvana tri sigurna utočišta ili oslonca: 1. Buda kao učitelj i primer da probuđenje jeste moguće, 2. učenje koje je objavio, 3. zajednica njegovih sledbenika koji svojim životima otelovljaju to učenje. O ovome će biti više reči kasnije.

⁷ *Devadūta*. U tradicionalnom opisu ranih godina Budinog životopisa tek je susret sa starcem, bolesnikom i mrtvacem razvejao njegovu općinjenost čulnim zadovoljstvima i poveo ga putem ka probuđenju. Prema narodnom predanju, to su zapravo bili *devadūta*, prerušeni bogovi, koji su sišli na zemlju da bi ga trgли iz egzistencijalnog dremeža. To kasnije predanje verovatno je nastalo na osnovu ovog govora.

⁸ Kao što smo napomenuli, život u čistilištu nije večan. Takav bolni oblik egzistencije je u tačnoj srazmeri s prethodno učinjenim lošim delima i okončaće se onda kada uzročna sila koja ga je uslovila bude iscrpena. U tom trenutku sila dobrih dela učinjenih u prošlosti možda će imati šansu da dejstvuje i donese srećnije preporadanje.

Onda, monasi, kralj Yama pita tog čoveka, propituje ga i govori mu u vezi sa prvim božanskim glasnikom: ‘Zar nikada nisi video, dobri moj čoveče, prvog božanskog glasnika kako se pojavljuje među ljudima?’

A ovaj mu odgovara: ‘Ne, gospodine, nisam ga video’.

Onda mu kralj Yama kaže: ‘Ali, dobri moj čoveče, zar nikada nisi video ženu ili muškarca, od osamdeset, devedeset ili stotinu godina, slabog, povijenog poput spone kojom se učvršćuju krovne grede, oslonjenog na štap, kako se tetura dok hoda, bolnog jer su ga mladost i snaga napustili, bez zuba, sede i retke kose ili bez nje, smežuranog, ranjavih udova?’

A ovaj mu odgovara: ‘Da, gospodine, video sam’.

Onda mu kralj Yama kaže: ‘Dobri moj čoveče, zar tebi, oštroumnoj i zreloj osobi, nikada nije palo na pamet: „I ja sam podložan starenju i ne mogu ga izbeći. Trebalo bi da sada činim plemenita dela telom, govorom i mišlju”?’

‘Ne, gospodine, nisam to mogao da pomislim, bio sam nepomišljen’.

Na to kralj Yama kaže: ‘Zbog nepomišljenosti, dobri moj čoveče, propustio si da činiš plemenita dela telom, govorom i mišlju. Onda će te zadesiti sudbina u skladu sa takvom nepomišljenošću. Taj tvoj loš postupak nisu učinili majka ili otac, braća, sestre, prijatelji ili poznanici, niti rođaci, božanstva, askete ili bramani. Nego si upravo ti načinio to loše delo i ti ćeš morati da okusiš njegov plod’.

Kada je, monasi, kralj Yama tako pitao tog čoveka, tako ga propitao i rekao mu za prvog božanskog glasnika, on ga ponovo pita, propituje i govori u vezi s drugim božanskim glasnikom:

‘Zar nikada nisi video, dobri moj čoveče, drugog božanskog glasnika kako se pojavljuje među ljudima?’

‘Ne, gospodine, nisam ga video’.

‘Ali, dobri moj čoveče, zar nikada nisi video ženu ili muškarca, koji je bolestan i u mukama, ozbiljno oboleo, kako leži u sopstvenom izmetu, kako neko drugi mora da ga podiže, neko drugi da ga stavlja u krevet?’

‘Da, gospodine, video sam’.

‘Dobri moj čoveče, zar tebi, oštroumnoj i zreloj osobi, nikada nije palo na pamet: „I ja sam podložan bolesti i ne mogu je izbeći. Trebalo bi da sada činim plemenita dela telom, govorom i mišlju”?’

‘Ne, gospodine, nisam to mogao da pomislim, bio sam nepomišljen’.

‘Zbog nepomišljenosti, dobri moj čoveče, propustio si da činiš plemenita dela telom, govorom i mišlju. Onda će biti tretiran u skladu sa svojom nepomišljenošću. Taj tvoj loš postupak nisu učinili majka ili otac, braća, sestre, prijatelji ili poznanici, niti rođaci, božanstva, askete ili bramani. Nego si upravo ti načinio to loše delo i ti ćeš morati da okusiš njegov plod’.

Kada je, monasi, kralj Yama tako pitao tog čoveka, tako ga propitao

i rekao mu za drugog božanskog glasnika, on ga ponovo pita, propituje i govori u vezi s trećim božanskim glasnikom: ‘Zar nikada nisi video, dobri moj čoveče, trećeg božanskog glasnika kako se pojavljuje među ljudima?’

‘Ne, gospodine, nisam ga video’.

‘Ali, dobri moj čoveče, zar nikada nisi video ženu ili muškarca, koji je već dan, dva ili tri mrtav, nadut leš, bez boje, kako truli?’

‘Da, gospodine, video sam’.

‘Dobri moj čoveče, zar tebi, oštromnoj i zreloj osobi, nikada nije palo na pamet: „I ja sam podložan smrti i ne mogu je izbeći. Trebalo bi da sada činim plemenita dela telom, govorom i mišlju”?’

‘Ne, gospodine, nisam to mogao da pomislim, jer sam bio nepromišljen’.

‘Zbog nepromišljenosti, dobri moj čoveče, propustio si da činiš plemenita dela telom, govorom i mišlju. Onda ćeš biti tretiran u skladu sa svojom nepromišljeničeu. Taj tvoj loš postupak nisu učinili majka ili otac, braća, sestre, prijatelji ili poznanici, niti rođaci, božanstva, askete ili bramani. Nego si upravo ti načinio to loše delo i ti ćeš morati da okusiš njegov plod’.’

Devadūta sutta – Božanski glasnici (AN 3:36)

2. MUKE NEPROMIŠLJENOG ŽIVLJENJA

2.1 Strela bolnih osećaja

„Monasi, kada ga pogodi osećaj bola, neuk, prost čovek žali, tuži i jadikuje, plače udarajući se u grudi, postaje nesrećan. Tako on oseća dva bola, fizički i mentalni. Baš kao kada bi čoveka pogodenog jednom strelovom, ubrzo potom pogodila i druga, tako da oseća bol dveju strela. Na isti način, kada ga pogodi osećaj bola, neuk, prost čovek žali, tuži i jadikuje, plače udarajući se u grudi, postaje nesrećan. Tako on oseća dva bola, fizički i mentalni. I dok oseća isti taj osećaj bola, u sebi razvija odbojnost prema njemu. Kad razvija odbojnost prema bolnom osećaju, u osnovi toga je prikrivena sklonost uma ka odbojnosti.⁹ Pogođen bolom, on traga za ushićenjem u čulnom zadovoljstvu. Zašto? Zato jer neuk, prost čovek ne vidi

⁹ Prikrivene sklonosti ili latentne tendencije (*anusaya*) ka štetnim stanjima leže uspavane u umu i aktiviraju se tek kada su provočirane nekim čulnim podražajem. U Kanonu se na nekim mestima, kao i u ovom govoru, pominju tri takve tendencije: žudnja za prijatnim osećajem (*rāgānusaya*); odbojnost prema bolnom osećaju (*patighānusaya*) i neznanje u pogledu ni bolnog ni prijatnog osećaja (*avidḍānusaya*). Na drugim mestima se govorio o sedam prikrivenih sklonosti: žudnja za čulnim zadovoljstvima, odbojnost, spekulativna gledišta, sumnja, obmanutost, žudnja za večnim postojanjem i neznanje.

nijedan drugi izlaz iz bolnog osećaja osim čulnog zadovoljstva.¹⁰ A kad traga za ushićenjem u čulnom zadovoljstvu, u osnovi toga je prikrivena sklonost uma ka žudnji za tim čulnim zadovoljstvom. On ne razume ono što se događa, a to su nastanak i nestanak, zadovoljenje, opasnost i izlaz u slučaju ovih osećaja.¹¹ A kad ne razume nastanak i nestanak, zadovoljenje, opasnost i izlaz u slučaju ovih osećaja, u osnovi toga je prikrivena sklonost uma ka neznanju u odnosu na osećaj koji nije ni bolan ni priјatan. Ako doživljava priјatan osećaj, za njega se vezuje. Ako doživljava bolan osećaj, za njega se vezuje. Ako doživljava ni bolan ni priјatan osećaj, za njega se vezuje. Takav se kažem vam, monasi, naziva neukim, prostim čovekom, koji je vezan za rođenje, starost i smrt, vezan za žalost, naricanja, bol, uznemirenost i očaj, vezan za patnju. Monasi, kada ga pogodi osećaj bola, dobro upućen, plemeniti učenik ne žali, ne tuži i ne jadikuje, ne plaeče udarajući se u grudi, ne postaje nesrećan.¹² Tako on oseća samo fizički bol, ali ne i mentalni. Baš kao kada bi čoveka pogodila jedna strela, ali ga ubrzo potom ne pogodi i druga, tako da doživljava osećaj izazvan samo jednom strehom. Na isti način, kada ga pogodi osećaj bola, dobro upućen, plemeniti učenik doživljava samo jedan bol, fizički, ali ne i mentalni.

A kad ga pogodi isti taj osećaj bola, on ne razvija odbojnost prema njemu. Pošto ne razvija odbojnost prema bolnom osećaju, u osnovi nema ni prikrivene sklonosti uma ka odbojnosti. Pogoden bolom, on ne traga za ushićenjem u čulnom zadovoljstvu. Zašto? Zato jer dobro upućen, plemeniti učenik zna za drugi izlaz iz bolnog osećaja sem čulnog zadovoljstva. I pošto ne traga za ushićenjem u čulnom zadovoljstvu, u osnovi nema ni prikrivene sklonosti uma ka žudnji za tim čulnim zadovoljstvom. On stvari razume onakvim kakve zaista jesu, a to su: nastanak i nestanak, zadovoljenje, opasnost i izlaz u slučaju ovih osećaja. Kad razume nastanak i nestanak, zadovoljenje, opasnost i izlaz u slučaju ovih osećaja, u osnovi toga nema ni prikrivene sklonosti uma ka neznanju u odnosu na osećaj koji nije ni bolan ni priјatan.

---

¹⁰ Komentar ovde navodi da su mogući izlazi u koncentraciji, putu oplemenjivanja uma i plodu tog puta. Pošto neupućen čovek za njih ne zna, jedini izlaz koji on vidi jesu zadovoljstva čula.

¹¹ Ovih pet termina čine osnovni obrazac za kontemplaciju: nastanak i nestanak (*samudaya, atthangama*) ukazuju na osnovnu karakteristiku prolaznosti. O ostala tri člana, zadovoljenju, opasnosti i izlazu (*assāda, ādinava, nissarana*) biće reći u poglavljju 6.

¹² „Dobro upućen, plemeniti učenik“ koji se ovde pominje jeste potpuno probudeni Budin sledbenik (*arahant*), koji je u sebi iskorenio sklonosti ka odbojnosti, požudi i neznanju. No i ostali koji praktikuju Budin put, iako nisu u stanju da održe savršeno spokojstvu u susretu sa fizičkim bolom, mogu vežbati prevladavanje očaja i straha pri njegovom doživljavanju. Svako, pa i Buda, jeste podložan fizičkom bolu. No merilo duhovnog napretka upravo i jeste mera u kojoj smo u stanju da ne budemo potpuno preplavljeni strahom i očajem zbog fizičkog bola i tako stvaramo dodatnu, mentalnu patnju.

Kad doživljava prijatan osećaj, s njim se ne poistovećuje. Kad doživljava bolan osećaj, s njim se ne poistovećuje. Kad doživljava ni bolan ni prijatan osećaj, s njim se ne poistovećuje. Takav se, kažem vam, monasi, naziva plemenitim učenikom, koji nije vezan za rođenje, starost i smrt, nije vezan za žalost, naricanja, bol, uznemirenost i očaj, nije vezan za patnju.

Monasi, to je razlika, to je nepodudarnost, to je ono što razdvaja dobro upućenog, plemenitog učenika od neukog, prostog čoveka.

Salla sutta – Strela (SN 36:6)

2.2 Méne ovoga sveta

„Osam je, monasi, stvari na svetu koje neprekidno pokreću ovaj svet, kao što i svet neprekidno pokreće tih osam stvari. Kojih osam? Dobitak i gubitak, ugled i prezir, pohvala i pokuda, zadovoljstvo i bol.

Neuk, prost čovek susreće se sa tih osam stvari, s njima se susreće i dobro upućen, plemeniti učenik. Pa u čemu je onda razlika, šta je nepodudarnost, šta je to što razdvaja znalca, sledbenika plemenitih, od neukog, prostog čoveka?”

„Poštovani gospodine, naše znanje o tim stvarima ima koren u Blaženom, ono ima Blaženog kao svog vodiča i zaštitnika. Bilo bi dobro, poštovani gospodine, ako bi nam Blaženi objasnio značenje te tvrdnje. Ono što čuju, monasi će dobro zapamtiti”.

„Slušajte onda, monasi, i dobro pazite, a ja ču govoriti”.

„Da, gospodine”, odgovoriše monasi. Onda Blaženi ovako nastavi:

„Monasi, kada se neuk, prost čovek susretne s dobitkom, on ne razmišlja ovako: ‘Ovaj dobitak koji me je zadesio je nestalan, povezan sa patnjom, podložan promeni’. On ga ne vidi onakvog kakav zaista jeste. I kad se susretne s gubitkom, ugledom i prezrom, pohvalom i pokudom, zadovoljstvom i bolom, on onda ne razmišlja ovako: ‘Sve ovo što me je zadesilo je nestalno, povezano sa patnjom, podložno promeni’. On sve to ne vidi takvo kakvo zaista jeste.

Takav čovek je opsednut dobitkom i gubitkom, ugledom i prezrom, pohvalom i pokudom, zadovoljstvom i bolom. Kad naide dobitak, on je ushićen, kad naide gubitak, on je utučen. Kad naide ugled, on je ushićen, kad naide prezir, on je utučen. Kad naide pohvala, on je ushićen, kad naide pokuda, on je utučen. Kad naide zadovoljstvo, on je ushićen, kad naide bol, on je utučen. Zaokupljen tako sviđanjem i nesviđanjem, kažem vam, on se neće oslobođiti rođenja, starosti i smrti, niti žalosti, naricanja, bola, uznemirenosti i očaja, neće se oslobođiti patnje.

Ali, monasi, kad se dobro upućen, plemeniti učenik susretne s dobit-

kom, on onda razmišlja ovako: ‘Ovaj dobitak koji me je zadesio je nestalan, povezan s patnjom, podložan promeni’. I kad se susretne s gubitkom, ugledom i prezirom, pohvalom i pokudom, zadovoljstvom i bolom, on razmišlja isto. On sve te stvari vidi onakvima kakve zaista jesu i nije njima opsednut. Otuda, kad nađe dobitak, on neće biti ushićen, kad nađe gubitak, neće biti utučen. Kad nađe ugled, neće biti ushićen, kad nađe prezir, neće biti utučen. Kad nađe pohvala, neće biti ushićen, kad nađe pokuda, neće biti utučen. Kad nađe zadovoljstvo, neće biti ushićen, kad nađe bol, neće biti utučen. Okrenuvši se tako od svidjanja i nesvidjanja, kažem vam, on će se oslobođiti rođenja, starosti i smrti, oslobođiti žalosti, naricanja, bola, uzinemirenosti i očaja, oslobođiće se patnje.

U tome je, monasi, razlika, u tome je nepodudarnost, to je ono što razdvaja znalca, sledbenika plemenitih od neukog, prostog čoveka”.

Dutiya-lokadhamma sutta – Drugi govor o stvarima ovog sveta (AN 8:6)

2.3 O strepnji zbog promene

„Monasi, podučiću vas uzinemirenosti usled vezivanja i spokojstvu usled nevezivanja. Poslušajte i dobro pazite, a ja ћu vam govoriti”.

„Da, poštovani gospodine”, odgovoriše monasi. A Blaženi ovako nastavi:

„Kako to, monasi, nastaje uzinemirenost usled vezivanja? Neuk, prost čovek koji ne mari za plemenite i ne poznaje i nevičan je njihovo Dhammi, koji ne mari za užvišena bića i ne poznaje i nevičan je njihovo Dhammi, oblik smatra sopstvom ili misli da sopstvo poseduje oblik, da je oblik u sopstvu ili da je sopstvo u obliku.¹³ I onda se taj njegov oblik menja, postaje drugačiji. Kako se taj oblik menja, postaje drugačiji, tako i njegova svest postaje zaokupljena tom promenom oblika. Uzinemirenost i čitav roj drugih mentalnih stanja rođenih iz zaokupljenosti promenom oblika nastavljaju da opsedaju njegov um. Pošto mu je um opsednut, on sam biva uplašen, nesrećan i ispunjen strepnjom; usled vezivanja postaje uzinemiren.

On osećaj smatra sopstvom... opažaj smatra sopstvom... mentalne obrasce smatra sopstvom... svest smatra sopstvom ili misli da sopstvo poseduje svest, da je svest u sopstvu ili da je sopstvo u svesti. I onda se ta njegova svest menja, postaje drugačija. Kako se ta svest menja, postaje

¹³ Neuk, prost čovek (*assutavā puthuḍḍana*) jeste onaj ko ne obraća pažnju na ono čemu podučavaju Buda i njegovi učenici, koji se označavaju terminima „plemeniti” (*ariya*) i „dostojan čovek” (*sappurisa*). Njemu takođe nedostaju znanje o samom učenju i praktičan trening u njemu. Sopstvo (*atta*) ovde označava naše najdublje biće, ono sa čime se poistovećujemo, „ja” ili ego, za koje Buda takođe pokazuje da poseduje tek privid stalnosti, da u većoj meri predstavlja proces u stalnoj promeni, nego neki nepromenjivi entitet. O ovom vrlo važnom učenju, osobenom za budizam, biće više govora u nastavku, narodito u poglavljiju 9.

drugačija, tako i njegova svest postaje zaokupljena tom promenom svesti. Uznemirenost i čitav roj drugih mentalnih stanja rođenih iz zaokupljenosti promenom svesti nastavljaju da opsedaju njegov um. Pošto mu je um opsednut, on sam biva uplašen, nesrećan i ispunjen strepnjom; usled vezivanja postaje uznemiren.

Na taj način, monasi, nastaje strepnja usled vezivanja.

A kako, monasi, nastaje spokojsstvo usled nevezivanja? Dobro upućen, plemeniti učenik koji se zanima za plemenite i poznaje i vičan je njihovoj Dhammi, oblik ne smatra sopstvom, niti misli da sopstvo poseduje oblik, da je oblik u sopstvu, niti da je sopstvo u obliku. I onda se taj njegov oblik menja, postaje drugačiji. Uprkos tome što se taj oblik menja, postaje drugačiji, njegova svest ne postaje zaokupljena promenom oblika. Uznemirenost i čitav roj drugih mentalnih stanja rođenih iz zaokupljenosti promenom oblika ne opsedaju njegov um. Pošto mu um nije opsednut, ni on sam nije uplašen, nije nesrećan, niti ispunjen strepnjom; zahvaljujući nevezivanju postaje on spokojan.

On osećaj ne smatra sopstvom... opažaj ne smatra sopstvom... mentalne obrasce ne smatra sopstvom... svest ne smatra sopstvom, niti misli da sopstvo poseduje svest, da je svest u sopstvu, niti da je sopstvo u svesti. I onda se ta njegova svest menja, postaje drugačija. Uprkos tome što se ta svest menja, postaje drugačija, njegova svest ne postaje zaokupljena promenom svesti. Uznemirenost i čitav roj drugih mentalnih stanja rođenih iz zaokupljenosti promenom svesti ne nastavljaju da opsedaju njegov um. Pošto mu um nije opsednut, ni on sam nije uplašen, nije nesrećan, niti ispunjen strepnjom; zahvaljujući nevezivanju postaje on spokojan.

Na taj način, monasi, nastaje spokojsstvo usled nevezivanja”.

Upādāparitassanā sutta – Nemir vezivanja (SN 22:7)

3. SVET U PREVIRANJU

3.1 Poreklo konflikta

Braman Ārāmadando otide do poštovanog Mahākaćcāne,¹⁴ ljubazno se pozdravi s njim, pa sede sa strane. Sedeći tako, braman Ārāmadando ovako reče poštovanom Mahākaćcāni:

„Koji li je uzrok, učitelju Kaćcāno, koji je razlog da se vojnik s vojnikom svađa, da se braman s bramanom svađa, da se domaćin s domaćinom

¹⁴ Mahākaćcānu je Buda na jednom drugom mestu u Kanonu označio kao prvog među svojim učenicima koji su u stanju detaljno da analiziraju ono što je Buda ukratko izložio. Pre nego što se pridružio monaškoj zajednici, bio je bramanski sveštenik na dvoru kralja Ćandapadđotte.

svada?”

„Bramane, vezanost za čulna zadovoljstva, robovanje čulnim zadovoljstvima, fiksiranost na čulna zadovoljstva, opsednutost čulnim zadovoljstvima, zavisnost od čulnih zadovoljstava, to je razlog da se vojnik s vojnikom svada, da se braman s bramanom svada, da se domaćin s domaćinom svada”.

„A koji li je onda uzrok, učitelju Kaćčāno, koji je razlog da se asketa s asketom svada?”

„Bramane, vezanost za gledišta, robovanje gledištima, fiksiranost na gledišta, opsednutost gledištima, zavisnost od gledišta, to je razlog da se asketa s asketom svada”.

Samaćitta vaggā – Poglavlje o uravnoteženom umu (AN 2:38, skraćeno)

3.2 Zašto bića žive u mržnji?

Sakka, vladar bogova, ovako upita Blaženog: „Bića žele da žive bez mržnje, povređivanja, neprijateljstva i zle namere, ona žele da žive u miru. Pa ipak, bića žive u mržnji, povređuju jedna drugo, neprijatelji su i rade jedni drugima o glavi. Kojim su okovima zarobljeni, gospodine, da ipak žive na takav način?”

[Blaženi na to odgovori:] „Vladaru bogova, okovi zavisti i gramzivosti predstavljaju ono zbog čega bića, iako žele da žive bez mržnje, povređivanja, neprijateljstva i zle namere, iako žele da žive u miru, ipak žive u mržnji, povređuju jedna drugo, neprijatelji su i rade jedni drugima o glavi”.

To beše odgovor Blaženog, a Sakka, ushićen, uzviknu: „Tako je, Blaženi! Tako je, Srećni! Zahvaljujući odgovoru Blaženog prevazišao sam svoju sumnju i oslobođio se nesigurnosti”.

Pošto se zahvalio, Sakka postavi još jedno pitanje: „Ali šta je to, gospodine, što izaziva zavist i gramzivost, šta je njihov izvor, kako se radaju, kako nastaju? Šta to postoji da bi oni nastali, a čega kada nema, nema ni njih?”

„Vladaru bogova, sviđanje i nesviđanje izazivaju zavist i gramzivost, to je njihov uzrok, tako se radaju, tako nastaju. Kad to dvoje postoje, tada i zavist i gramzivost nastaju; kad toga dvoga nema, tada ni zavist i gramzivost ne nastaju”.

„Ali šta to, gospodine, izaziva sviđanje i nesviđanje...?”

„Vladaru bogova, njih izaziva žudnja...”

„Ali šta to, gospodine, izaziva žudnju...?”

„Vladaru bogova, ona nastaje na osnovu misli. Kada um misli o nečemu, žudnja se rađa; kada um ne misli o nečemu, žudnja se ne rađa”.

„Ali šta to, gospodine, izaziva misao...?“

„Misao, vladaru bogova, nastaje na osnovu umnožavanja opažaja i pojmove.¹⁵ Kad umnožavanje opažaja i pojmove postoji, i misao nastaje; kad umnožavanja opažaja i pojmove nema, ni misao ne nastaje“.

Sakkapañha sutta – Sakkino pitanje (DN 21, odlomak)

3.3 Mračni lanac uzročnosti

„Tako, Ananda, uslovljena osećajem nastaje žudnja; uslovljeno žudnjom nastaje traganje; uslovjen traganjem nastaje dobitak; uslovljeno dobitkom nastaje donošenje odluke; uslovjeni donošenjem odluke nastaju strast i požuda; uslovljena strašcu i požudom nastaje vezanost; uslovljena vezanošću nastaje posesivnost; uslovljena posesivnošću nastaje gramzivost; uslovljena gramzivošću nastaje rešenost da se to što smo zgrabili sačuva po svaku cenu, a iz toga onda izviru razne loše, razne štetne stvari – hvatanje za batinu i oružje, sukobi, svađe i rasprave, uvrede, ogovaranje i laganje“.¹⁶

Mahā-nidāna sutta – Dugi govor o nastanku (DN 15, odlomak)

3.4 Koreni nasilja i potčinjavanja

„Pohlepa, mržnja i obmanutost¹⁷ bilo koje vrste jesu štetne. Koji god postupak da pohlepnik, mrzitelj i obmanuti načine – telom, govorom ili mišlju – to je takođe štetno. Kakvu god patnju takva osoba, savladana pohlepom, mržnjom i obmanutošću i čije misli one kontrolišu, bez razloga nanese drugome – ubijanjem, zatvaranjem, oduzimanjem imovine, lažnim optužbama ili progonom – gonjena mišlju: „Ja imam moć i ja želim moć”, sve je to takođe štetno“.

Akusalamūla sutta – Koreni štetnog (AN 3:69, odlomak)

---

¹⁵ *Papañća-saññāsankhā*. Značenje ovog termina nije podrobnije objašnjeno drugde u Kanonu. Ipak, on se po svoj prilici odnosi na opažaje i ideje koje su postale „zagađene“ našim predrasudama i maštanjima i dalje „razrađene“ sklonostima uma ka žudnji, obmani i iskrivljenim gledištima. Prema komentarima, žudnja, obmana i gledišta su tri stvari koje su odgovorne za nekontrolisanu pojmovnu elaboraciju, to jest umnožavanje (*papañća*) i stvaranje čitave šikare gledišta, slika, sklonosti i stavova.

¹⁶ Traganje (*pariyesana*) jeste traganje za predmetima koji nam pružaju lepe oblike, zvuke, ukuse, mirise i tako dalje, a dobitak (*lābha*) predstavlja zadobijanje tih predmeta. Donošenje odluke (*vinićchaya*) znači odlučivanje koliko od toga zadržati za sebe, a koliko podeliti s drugima; koliko odmah upotrebiti, a koliko sačuvati za kasnije. I tako dalje.

¹⁷ Pohlepa (*lobha*), mržnja (*dosa*) i obmanutost (*moha*) tri su „štetna korena“, tri osnovna uzroka svih mentalnih nečistoća i loših postupaka. Više o tome biće reči u poglavljju 5.

4. NASTANAK OVOGA SVETA

4.1 Trava i granje

Blaženi se ovako obrati monasima:

„Monasi, ovoj samsāri¹⁸ ne može se videti početak. Ne može se videti početna tačka lutanja i tumaranja bića opterećenih neznanjem, okovanih žudnjom. Zamislite, monasi, da neki čovek poseče svu travu, pruće, grane i lišće što ih ima na ovoj Đambudipi¹⁹ i sve to sakupi na jednu gomilu. Pošto je tako učinio, on uzme travku po travku i za svaku kaže: „Ova predstavlja moju majku, ova majku moje majke” i tako sve dalje unazad. Niz majki i baka ovog čoveka ne bi stigao do kraja čak i kad bi za svaku iskoristio sve one travke, pruće, grane i lišće. A zašto? Zato, monasi, što se ovoj sāmsari ne može videti početak. Ne može se videti početna tačka lutanja i tumaranja bića opterećenih neznanjem, okovanih žudnjom. Toliko ste dugo, monasi, doživljavali patnju, bol i nesreću, punili groblja. I to je dovoljno da više ne budete opčinjeni svim tim sastojcima bića, dovoljno da ugasite svaku strast prema njima, dovoljno da se od njih oslobođuite”.

Tinakattha sutta – Trava i granje (SN 15:1)

4.2 Zemlja

„Monasi, ovoj samsāri se ne može videti početak. Ne može se videti početna tačka lutanja i tumaranja bića opterećenih neznanjem, okovanih žudnjom. Zamislite, monasi, da neki čovek od čitave ove velike zemlje napravi kuglice veličine jujuba koštice. Pošto je tako učinio, on uzme jednu po jednu kuglicu i za svaku kaže: „Ova predstavlja mog oca, ova oca moga oca”, i tako sve dalje unazad. Niz očeva i dedova ovog čoveka ne bi stigao do kraja čak i kad bi za svakog iskoristio sve one kuglice. A zašto? Zato, monasi, što se ovoj sāmsari ne može videti početak. Ne može se videti početna tačka lutanja i tumaranja bića opterećenih neznanjem, okovanih žudnjom. Toliko ste dugo, monasi, doživljavali patnju, bol i nesreću, punili groblja. I to je dovoljno da više ne budete opčinjeni svim tim sastojcima bića, dovoljno da ugasite svaku strast prema njima, dovoljno da se od njih oslobođuite”.

Paṭhavī sutta – Zemlja (SN 15:2)

¹⁸ Krug preporođanja u kojem se kreću bića iz jednog života u drugi.

¹⁹ „Ostrvo drveta đambu” (ružina jabuka, *Syzygium jambos*), stari naziv za indijski potkontinent.

4.3 Planina

Jedan monah otide do Blaženoga, pokloni mu se, sede sa strane i reče:
„Poštovani gospodine, koliko je dug jedan eon?“²⁰

„Dug je eon, monaše. Nije lako izmeriti ga i reći toliko godina iznosi, toliko stotina godina, toliko hiljada godina, toliko stotina hiljada godina“.

„Je li onda, poštovani gospodine, moguće dati nekakvo poređenje?“

„Moguće je, monaše – reče Blaženi. – Zamisli da postoji planina, yođanu²¹ dugačka, yođanu široka i yođanu visoka, bez ikakvih šupljina i pukotina, čitava od jednog jedinog kamena. Na svakih sto godina, čovek po njoj jednom udari komadom platna iz Kāsija.²² I čitava bi ta planina na taj način mogla nestati, pre nego što bi se jedan eon okončao. Toliko je dug eon. I pored takve dužine, tumarali smo kroz mnogo eona, mnogo stotina eona, mnogo hiljada eona, mnogo stotina hiljada eona. A zašto? Zato, monaše, što se ovoj samṣāri ne može videti početak... I to je dovoljno da od tih sastojaka bića postanemo slobodni“.

Pabbata sutta – Planina (SN 15:5)

4.4 Reka Gang

Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Rađagahe, u Bambusovom gaju, na mestu gde se hrane veverice. Tu jedan braman poseti Blaženog i učtivo ga pozdravi. Pošto su srdačno porazgovarali, sede on sa strane i ovako reče: „Učitelju Gotamo, koliko je mnogo eona proteklo do sada?“

„Mnogo je eona proteklo do sada, bramane. Nije lako izbrojati ih i reći toliko je eona, toliko stotina eona, toliko hiljada eona, toliko stotina hiljada eona“.

„Je li onda, poštovani gospodine, moguće dati nekakvo poređenje?“

„Moguće je, bramane – reče Blaženi. – Zamisli koliko je zrnaca peska između mesta na kojem izvire Gang i mesta na kojem se uliva u veliki okean: nije ih lako izbrojati i reći toliko je zrnaca peska, toliko stotina zrnaca peska, toliko hiljada zrnaca peska, toliko stotina hiljada zrnaca peska. Bramane, eona koji su protekli do sada ima mnogo više od toga. Nije lako

²⁰ *Kappa* (sanskr. *kalpa*). Ovde se radi o *mahākappa*, vremenskom periodu potrebnom za jedan svecijski ciklus, u kojem on nastane i nestane. Svaka *mahākappa* sastoji se od četiri *asankheyakappe*: perioda širenja, stabilizovanja, kontrakcije i uništenja kosmosa.

²¹ Stara indijska mera za dužinu; iznosi desetak kilometara.

²² *Kāsikena vatthena*. Iako se ovo često prevodi kao svila, Komentar objašnjava da je reč o izuzetno mekoj tkanini sačinjenoj od vlakana pamuka. Inače Kāsi, poznat po proizvodnji kvalitetne tkanine, jeste država čija je prestonica bio Bārānaśī (današnji Benares), mesto prvog Budinog govora.

izbrojati ih i reći toliko je eona, toliko stotina eona, toliko hiljada eona, toliko stotina hiljada eona. A zašto? Zato, bramane, što se ovoj samsāri ne može videti početak.... I to je dovoljno da od tih sastojaka bića postanemo slobodni”.

Gangā sutta – Gang (SN 15:8)

4.5 Pas na povocu

„Monasi, ovoj samsāri se ne može videti početak. Ne može se videti početna tačka lutanja i tumaranja bića opterećenih neznanjem, okovanih žudnjom.

Doći će vreme, monasi, kada će veliki okean presušiti, ispariti i neće više postojati, a ipak, kažem vam, nema kraja patnji onim bićima koja tumaraju opterećena neznanjem, okovana žudnjom.

Doći će vreme, monasi, kada će Sineru,¹ kralj među planinama, izgoreti, nestati i neće više postojati, a ipak, kažem vam, nema kraja patnji onim bićima koja tumaraju opterećena neznanjem, okovana žudnjom.

Doći će vreme, monasi, kada će ova velika zemlja izgoreti, nestati i neće više postojati, a ipak, kažem vam, nema kraja patnji onim bićima koja tumaraju opterećena neznanjem, okovana žudnjom.

Zamislite, monasi, psa vezanog povocem za drvo ili čvrst stub. Jedino što bi on mogao jesti da trči oko tog drveta ili stuba. Isto tako, neuk, prost čovek oblik smatra sopstvom... osećaj smatra sopstvom... opažaj smatra sopstvom... mentalne obrasce smatra sopstvom... svest smatra sopstvom... On neprekidno trči oko oblika, oko osećaja, oko opažaja, oko mentalnih obrazaca, oko svesti. I sve dok trči oko njih, nije se oslobođio oblika, nije se oslobođio osećaja, nije se oslobođio opažaja, nije se oslobođio mentalnih obrazaca, nije se oslobođio svesti. Nije se, kažem vam, oslobođio rođenja, starenja i smrti, nije se oslobođio žalosti, naricanja, bola, uznemirenosti i očaja, nije se oslobođio patnje.

Gaddulabaddha – Povodac (SN 22:99)

---

¹ U kosmologiji stare Indije ovo je najviša među planinama, osovina sveta, *axis mundi*.

Deo 2

BUDUĆI BUDA

Prethodno poglavlje završeno je slikom kosmosa kakvu nam daju *nikāye* u *Pāli kanonu*, kosmosa koji u ritmičkim ciklusima tokom nezamislivo dugih perioda nastaje, širi se do određene tačke, a zatim počinje da se skuplja i potom nestaje u tački iz koje je i nastao. Ta monumentalna slika, tako bliska savremenim teorijama o kosmosu, može poslužiti kao okvir za razmatranje pojave probudjenog bića. Naime, ovi ciklusi, kojih ima, kako smo videli, „koliko i zrnaca peska u reci Gang”, nazivaju se *kappa* ili eon. Tokom svakog od njih, ljudska bića se bezbroj puta rađaju, traju i umiru, da bi se ponovo rodila, a to kruženje naziva se *samsāra*, krug preporaćanja. Prema budističkoj analizi, ono što bića drži vezana za ovaj proces migracije kroz *samsāru* jesu samo dve stvari: njihovo neznanje i žudnja. U krajnjoj konsekvenци, pošto i žudnja počiva na neznanju, možemo reći da je uzrok samo jedan – neznanje, neuviđanje prave prirode stvarnosti u kojoj živimo. Zaslepljena neznanjem i gonjena žudnjom da neprekidno tragaju za novim užicima čula, koja bi trebalo da im donesu trajnu sreću, bića jure iz života u život u skladu sa svojom *kammom* ili voljno učinjenim delima. Sastavni deo čitavog ovog kosmičkog procesa ili obrasca jeste i pojava Bude, probudjenog bića, koje sopstvenim naporom stiže do oslobođajućeg uvida u stvarnost. Taj deo je ujedno i ključan za pronalaženje puta oslobođanja bića od patnje koji izlažu *nikāye*.

Budistički tekstovi govore o čitavom nizu Buda koji su postojali u prošlosti, u svakom od tih bezbrojnih ciklusa kroz koje je prošao ovaj svet. *Theravāda nikāye* pominju šest Buda koji su prethodili Budi našeg vremena. U njima se takođe pominje i Buda koji će doći u narednom ciklusu, a njegovo ime je Meteyya (skr. Maitreya). Ova ideja je tokom istorije evoluirala i razrađivana je u kasnijim budističkim školama, tako da je taj niz narastao čak do 28 Buda. Neke još kasnije tradicije govore o stotinama i hiljadama Buda, idući unazad kroz istoriju kosmosa, koja je bez pravog početka. Svako od tih bića, unutar kosmičkog ciklusa u kojem se pojavilo, steklo je titulu Budnoga time što je uspelo da otkrije put ka oslobođenju

iz okova *samsāre*, da otkrije put ka *nibbāni*, ka neuslovljenoj stvarnosti, izvan domašaja patnje starosti, bolesti i smrti. Nijedno od probuđenih bića to otkriće nije načinilo samo za sebe, već ga je analiziralo, sistematizovalo i objavilo i drugima, za njihovu dobrobit (**tekst 1.1**, str. 54).

Tako se Buda našeg ciklusa u V veku pre n. e. rodio u maloj republici Sakya, kao Siddhattha Gotama (skr. Siddhārtha Gautama). Njegova domovina prostirala se s obe strane današnje granice Nepala i Indije, a prestonica je bila grad Kapilavatthu. Republika još uvek nije bila bramanizovana, a njome je vladao savet uglednih domaćina, možda odabranih na osnovu svoje životne dobi ili socijalnog statusa. Siddhattha je rođen u porodici jednog od takvih upravljača, tako da je u razgovoru s bramanima sebe opisivao kao *khattiyyu* (člana kaste ratnika-vladara). Kasnija tradicija videla ga je kao kraljevskog sina. No Siddhattha nije bio princ, već osoba aristokratskog porekla koja je, gonjena razmišljanjima o opštim problemima čovekove krhkosti i patnje, krenula putem isposnika da traga za njihovim rešenjem. Posle određenog perioda religijskog traganja, u 35. godini života, doživeo je iskustvo koje ga je iz korena promenilo i od tada je poznat kao Buda, „Budni”. Svojim tumačenjem tog iskustva privukao je mnoštvo učenika i pristalica u severoistočnoj Indiji. Kada je umro, u 80. godini života, iza sebe je ostavio već dobro učvršćenu zajednicu monaha i monahinja, koja se naziva *sangha*, kao i široku bazu nezaređenih sledbenika koji su je podržavali.

Ovo bi bila telegrafski ispričana Budina biografija, kakvu su indolozi sačinili na osnovu tekstualnih i arheoloških izvora. Ali kako izgleda Budina biografija koju nalazimo u *Pāli kanonu*? Nažalost, on ne sadrži nijedan tekst koji bi nam dao celovitu sliku, te smo prinuđeni da povest sklapamo od dostupnih fragmenata. Ovo je donekle i logično, jer Kanon sadrži ono što je ključno, dakle ne Budinu biografiju, već njegovo učenje osvetljeno iz različitih uglova. A kao što je i sam govorio, Buda je podučavao samo o dvema stvarima: „o patnji i o oslobođanju od patnje”. Otuda su u theravādskom Kanonu ostale tek usputne napomene iz biografije učitelja, navedene opet u funkciji podučavanja. Tek kasnije, s istorijskim razvojem budizma kao religije, ta situacija počinje da se menja. Sve veće interesovanje za ličnost učitelja navodilo je budiste da stvaraju „biografije”, nekad bazirane na odlomcima iz *Pāli kanona*, a onda obilato nadogradivane uz pomoć raznih usmenih narodnih predanja koja su sigurno bila u opticaju od najranijih vremena. Postoji više takvih biografija, koje su nastajale u vekovima posle Budine smrti. Ovde ćemo pomenuti samo najvažnije: *Mahākhandaka* (III vek p. n. e.), *Mahāvastu* (*Velika povest*, II–IV vek), *Lalitavistara* (*Duga povest o Budinoj igri*, II vek), Ašvaghošina poema *Buddhaćarita* (*Budina dela*, II vek) i *Nidānakathā* (*Izlaganje o izvoru*, II ili III vek). U svim ovim

tekstovima, iako verovatno sadrže istorijsko jezgro, mnogo je legendarnih i mitoloških dodataka, tako da nije uvek jednostavno razdvojiti jedno od drugog.

Kako je vreme odmicalo, sve više je u tom poslu konstruisanja učiteljeve biografije u pomoć priskakala i mašta, te su neke priče dobijale sasvim fantastične elemente, koji su onda ugrađivani i u sam *Pāli kanon*. Tako se u **tekstu 1.2** (str. 55), u skladu s monumentalnošću istorijskog trenutka, govori o nizu pojava koje su pratile Budino rođenje. Čitav svet se zatresao i nemerljiva svetlost se pojavila, božanstva prihvataju novorođenče kako ne bi dodirnulo zemlju, mlaz vode pada s neba da okupa majku i dete i tako dalje. Sve bi to trebalo da budu znaci rođenja izuzetnog bića, kao što su, recimo, prema opisu u Novom zavetu, Isusovo rođenje pratile neobične pojave na nebu. No, neka vrsta klimaksa u ovom tekstu dolazi s objavom novorođenog da je ovo njegovo poslednje rođenje i da za njega nema više preporaćanja. Naravno, sve ovo možemo shvatiti kao niz simboličkih slika dubljeg značenja, ali zanimljivo je da se u jednoj od najranijih klasifikacija² tipova Budinog učenja, dakle načina na koje je podučavao, navode i „čudesni događaji“ (*abbhuta dhamma*).

U vremenu između rođenja i probuđenja, Gotama je opisivan kao bodhisatta (skr. bodhisatva), biće koje stremi probuđenju, kako i sam sebe označava u govorima. Taj naziv povezan je sa idejom koja tek implicitno postoji u ranim tekstovima. Reč je o tome da je Buda pre konačnog probuđenja morao da prođe dug period priprema, usavršavanja svojih sposobnosti. Taj period proteže se tokom mnogih njegovih života i mnogih eona. No, ključni događaj odigrao se kada je susreo jednog od prethodnih Buda, Dīpankaru, koji ga je inspirisao da tokom niza narednih života razvija specifične kvalitete u sebi, koji se nazivaju *pāramī* ili *pāramitā*, vrline, savršenstva. Ova ideja bodhisatte koji razvija pāramije nije deo *Pāli kanona*, javlja se tek u tekstovima koji su nastali 150–200 godina posle Budine smrti, a kasnije će poslužiti kao jedan od izvora za učenje mahayana budizma. U najstarijim tekstovima, u *nikāyama*, naziv bodhisatta koristi se da označi Gotamu Budu u životu koji neposredno prethodi njegovom poslednjem rođenju kao Siddhatthe Gotame, kao i onom vremenu njegovog traganja u ovom životu koji prethodi samom probuđenju.

Nasuprot slikovitom i fantastičnom prikazu Budinog rođenja, kakav smo videli u **tekstu 1.1**, u *Pāli kanonu* nalazimo mnogo svedenije i realističnije opise Bodhisatte i njegove duhovne borbe da stigne do probuđenja. Tu ga vidimo kao običnog čoveka, nekog ko mora da prođe dugu i intenzivnu borbu sa sopstvenim sumnjama i nedoumicama. No ta pripovest nije tek obična biografija, već su sve opisane scene imale kroz istoriju i dубо-

---

² AN 4:102.

ko pedagoški karakter, prenosile su određenu poruku za slušaoca/čitaoca. Ta poruka je zasnovana na prikazivanju Bodhisatte kao nekog poput nas ostalih, čije putovanje uključuje čorsokake i stranputice, napredovanje uz pokušaje i pogreške. Takođe, ove sutte daju neku vrstu paradigme, modela univerzalnog traganja za slobodom, koje i svaki drugi tragač za istinom mora da sledi, s istim nizom prepreka i sa sličnim borbama. U tom smislu postoje dve glavne sutte na koje smo se u ovom izboru fokusirali. To su tekstovi u drugom odeljku, u kojima Buda sam priča o svom putu i osvetljava ga iz različitih uglova.

U **tekstu 2.1** (str. 58) opisuje traganje za onim što naziva nenadmašnim stanjem uzvišenog mira (*anuttaram santivarapadam*). Govor počinje povlačenjem razlike između dve vrste traganja koje ljudi obično preduzimaju u životu. Prvo je ono u koje se upušta običan čovek, tekst ga naziva neplemenito traganje, kada neko ko je „i sam podložan rođenju, starosti, bolesti i smrti, traga za srećom u onome što je takođe podložno starosti, bolesti, smrti, tuzi i prljanju“. Tekst dalje pominje stvari za koje su ljudi Budinog vremena najviše vezani: žena i deca, sluge i robovi, stoka, zlato i srebro. Naravno, danas u taj niz možemo ubrojati još mnogo toga: vezanost za kuću, kola, kompjutere, karijeru, ideologiju i štošta slično. Govor se nastavlja kontrastiranjem neplemenitog s takozvanim plemenitim traganjem, koje podrazumeva prevazilaženje žudnje isključivo za materijalnim stvarima i traganje za dostizanjem *nibbāne*. Stvari za koje smo obično vezani podložne su promeni, propadanju i nestanku. One su u govoru označene zajedničkim nazivom „tekovine“ (*upadhi*), i to su stvari koje stičemo tokom života i smatramo na neki način produžecima nas samih. One su potpora osećaju identiteta, za njih verujemo da potvrđuju ko smo ili šta smo. Ali na najdubljem nivou, *upadhi* predstavljaju pet sastojaka koji, prema budističkoj analizi, čine celinu bića: telo, osećaj, opažaj, mentalni obrasci i svest. To su izvori najsnažnijeg vezivanja. Kroz njih dalje proširujemo domen svoga vezivanja na stvari izvan nas, na ono što smatramo svojim posedom, tekinom na koju imamo „prirodno“ pravo.

Nasuprot ovome, plemenito traganje je usmereno ka onome što nije propadljivo, što je neopterećeno rađanjem, razlaganjem i smrću, s one strane tuge i prljanja, na ono što je besmrtno. Ovaj zaokret od uobičajenih vezanosti ka traganju za *nibbānom* dolazi s uvidom navedenim u 12. pasusu govora: „...kada čovek, iako i sam podložan rođenju, uvidi opasnost u tome što je podložno rođenju i onda traga za nerođenim, za potpunom slobodom od jarma, za *nibbānom*“. Slede uvidi vezani za ono što je po svojoj prirodi podložno starenju, bolesti, smrti, tuzi i prljanju. Ključna reč ovde je „opasnost“ (*adīnava*), koja se može prevesti i kao „manjkavost“, „defekt“. A glavna opasnost ili manjkavost je u tome što su svi naši dosadašnji pred-

meti vezivanja nepostojani, neprikladni da trajno zadovolje našu najdublju potrebu i otuda će, pre ili kasnije, umesto izvora sreće, postati izvor najdublje patnje. Dokle god život zasnivamo na traganju za sve većim brojem takvih stvari, na njihovom gomilanju, to izgleda kao da žed koju osećamo gasimo slanom vodom. Zapravo, sve smo žedniji i na taj način nikada svoju žed nećemo ugasiti.

Bodhisatta je uvideo ovu opasnost i defekt u stvarima koje su podložene rođenju, starenju, bolesti i smrti, stvarima koje su neizbežno povezane sa tugom i „omamljivanjem“ uma, i otuda odlučuje da ih napusti i traga za slobodom od vezanosti, za *nibbānom*. To je ono što je nazvao plemenito traganje i što je uslovilo konkretan korak opisan u pasusu 14 govora.

U razvijenom Budinom životopisu, uobičenom u komentarima *Pāli kanona* i u kasnijoj tradiciji, ovo traganje je opisano kao legenda: u mlađosti izolovan od spoljnog sveta, Bodhisattva nije ni pomisljao da sva bića stare, oboljevaju i umiru. Onda je iz radoznalosti, uprkos očevom protivljenju, odlučio da izade iz palate. Na tom putu otkriva neke neprijatne činjenice o svetu u kojem je do tada živeo. Prvoga dana naišao je na pogubljenog starca, krežubog, posedelete kose, koji se jedva kreće oslanjajući se na štap. Začuđen, jer do tada tako nešto nikada nije video, pita vozara šta se dogodilo sa tim čovekom. Tada saznaće da je to sudska svakog bića koje se rodilo. Sutradan nailazi na bolesnika koji leži kraj puta i previja se od bolova, a trećeg dana sreće pogrebnu povorku koja pokojnika nosi na mesto za spaljivanje. Sve su to prizori koji ga duboko potresaju, a kada mu verni vozar objasni da i njega sudska vodi ka istom kraju, Bodhisattin pogled na svet je definitivno transformisan. Ova priča se može čitati kao zanimljiva povest koja na simboličan način predstavlja psihološki proces koji se odvijao u mладом Gotami, u tom času dvadesetdevetogodišnjaku, kako navode tekstovi. A to je verovatno proces koji se odvija u svakom od nas u određenoj životnoj dobi, kada postajemo svesni toga da je i naša sudska određena starošću, bolešću i smrću. I tu se onda možda javi impuls koji nas podstakne na traganje za nekakvim dubljim duhovnim učenjem za koje smatramo da će nam, barem, olakšati takvu sudsbinu.

U Indiji Budinog doba, pa tako i danas, običaj je da onaj ko traga za probuđenjem i slobodom od daljih preporoda napušta život domaćina i postaje asketa, latalica, beskućnik, *sanyasin*. Tim putem kreće i Gotama, a on ga vodi do dvojice tadašnjih učitelja. Prvi je Ālāra Kālāma, čije učenje je savladao, a potom i praktikovao. Ubrzo je dostigao isti nivo duhovnog razvoja na kojem je bio njegov učitelj, isti nivo koncentracije uma (*samādhi*). Ālāra je zadovoljan svojim novim učenikom i nudi mu da obojica predvode zajednicu duhovnih tragača koju je do tada vodio sam. Ali Buda se ne zadovoljava time, jer uviđa da učenje koje je savladao ne

vodi otrežnjenju od očaranosti zadovoljstvima ovoga sveta, gašenju strasti i iskorenjivanju pohlepe, mržnje i neznanja, trajnom miru. On razume da je to put koji vodi tek do preporadanja na jednom višem nivou nematerijalne egzistencije, koji je nazivan „sfera ničega”. Slična epizoda događa se i s narednim učiteljem, Uddakom Rāmaputtom.

Izgubivši veru u put koji ga je vodio od jednog do drugog učitelja, Gotama shvata da mora pronaći sopstveni. Tako, lutajući od sela do sela, nailazi na kraj koji mu se učinio pogodnim za jednog isposnika, te odlučuje da se zadrži u blizini mesta po imenu Uruvelā. Iako je jasno da je i na tom mestu morao provesti izvesno vreme u duhovnom vežbanju, sutta na ovom mestu pravi skok i odmah prelazi na trenutak neposredno po njegovom probuđenju. Znajući legendu o Budinom životu, jasno nam je da nešto nedostaje, pre svega dugi period mučenja tela kojem je Buda pribegao pod uticajem snažne asketske tradicije u kojoj je rođen, misleći da je to pravi put. Zato smo u izbor uvrstili **tekst 2.2** (str. 63), koji govori upravo o tom delu njegovog životopisa. To je jedan od onih neizbežnih čorsokaka u koje je Gotama morao da zapadnje na putu učenja. Ipak, zahvaljujući njemu, bio je kasnije u stanju da odbaci jedan od aksioma svoga doba, da je mučenjem tela, njegovim podvrgavanjem raznim iskušenjima do krajnjih granica, moguće prevazići vezanost za čulna zadovoljstva. No, kako je davno rečeno, duhovni se ciljevi ne postižu materijalnim sredstvima. Kada je, idući tim putem, stigao na ivicu smrti, Bodhisatta je shvatio da je došao na rub ambisa i da u tom smeru za njega dalje puta nema.

Našavši se u klopcu koju je sam sebi stvarao tokom šest godina ispojničkog života i razmišljajući kako iz nje da izade, naš junak se slučajno priseća jedne epizode iz svog detinjstva. Tada je, naime, sasvim spontano ušao u meditativno stanje, praćeno radošću i srećom koje nemaju nikakve veze sa čulnim, sa uzbudjivanjem čula, već s mentalnim, odnosno s dubokim smirenjem uma. Ubrzo shvata da bi upravo to mogao biti srednji put između hedonizma mladalačke dobi i samoubilačkog asketizma kojem se potom posvetio. Marlivo vežbajući na taj način, stiže trenutak kada u noći punog Meseca, u maju, seda pod drvo čija će vrsta kasnije postati poznata pod imenom bodhi, i odlučuje da odatle ne ustane sve dok ne stigne do cilja. I tu se zapadeva mitska bitka opisana u **tekstu 2.3** (str. 67), bitka s Mārom, personifikacijom zla ili smrti u budizmu, što je očigledno simbolički prikaz poslednje, unutarnje borbe u mladom Gotami.

Kada se konačno oslobođio duhovnih prepreka, koje simbolizuje Māra vojska, Gotama je utonuo u stanje duboke meditacije, kao uvod u probuđenje. **Tekst 3.1** (str. 69) opisuje kako je ušao u prvo zadubljenje (*dhāna*), a onda sve više produbljivao to stanje koncentracije, sve dok nije dostigao i četvrti nivo zadubljenja, stanje potpunog unutrašnjeg mira i rav-

noteže. To je bila osnova da se u njemu jave tri uvida ili „trovrsno znanje”:

1. sećanje na svoje bezbrojne prošle živote,
2. sagledavanje načina na koji i druga bića prolaze bezbrojne živote i preporođaju se u skladu sa svojim delima, što je uvid u delovanje zakona kamme,
3. uvid u četiri plemenite istine (o ovome više u poglavlju 3).

Za budizam je karakteristično to da učenje koje je izneo Buda ne predstavlja nikakvo božansko otkrovenje, već samo prepoznavanje prirodnih zakona po kojima se odvija ovaj svet, onoga što je oduvek bilo, što jeste i što će zauvek biti. On je sagledao istinsku stvarnost, nezamagljenu našim zabludama i neznanjem, video je njene unutarnje zakonitosti. To je znanje koje su uvek iznova otkrivale sve prethodne i koje će otkrivati sve buduće Bude. Gotama nije otkrio ništa novo, već je samo pronašao davno zaboravljeni put, ili, kako je to opisao u **tekstu 3.2** (str. 72), davno zaboravljeni grad. Ovaj govor takođe sadrži prvi opis jedne od ključnih postavki učenja. To je viđenje sveta, uključujući naravno i nas samih, ne kao skupa trajnih entiteta, već kao *neprekidnog procesa*. Svet je tek niz uzroka i posledica, fenomena, koji se stalno menjaju, nastaju jedan na osnovu drugog, da bi nestankom prethodnog uzroka i sami nestali. O tome će više biti govora u poglavlju 4.

Pošto je na mestu probuđenja, koje se danas zove Bodh Gaya, ostao četiri nedelje i promišljao taj događaj i njegove konsekvene, na kraju mu se javila i očekivana dilema da li bi vredelo da i drugima objavi svoje dragoceno otkriće ili ne. Za njega je glavno pitanje bilo hoće li druga bića biti u stanju da razumeju istinu do koje je i sam tako mukotrpno došao, istinu toliko rafiniranu i teško dokučivu. Tu unutarnju dilemu opisuje nam **tekst 3.3** (str. 74).

Kada se njegov um priklonio podučavanju, prva namera bila je da poduci svoja dva nekadašnja učitelja, Ālāru Kālāmu i Udakka Rāmaputtu. Ali oni su u tom trenutku već bili mrtvi. Sledeći prirodan izbor pao je na petoricu asketa koji su bili uz njega u vreme dok je praktikovao stroge asketske vežbe izglađnjivanja i mučenja tela, verujući da će tako stići do svog cilja. No, kada je on promenio smer i priklonio se redovnom uzimanju hrane, te askete su izgubile poverenje u njega, optužile ga da je skrenuo s puta i napustile ga. Tako, sada, Buda kreće na put duži od 200 kilometara, od Bodh Gaye do Vārānasīja (današnji Benares), do Parka jelena, gde su njegovi nekadašnji saputnici u to vreme boravili. Naravno, nije dočekan s oduševljenjem, jer ih je prethodno bio razočaran, te su ga smatrali nedostojnim bilo kakvog poštovanja. No, snaga Budine transformacije i spoljašnje harizme malo-pomalo promenila je taj njihov stav i shvataju da ima da saopšti nešto

zaista značajno. Tako je pripremljena pozornica na kojoj će se odigrati za budiste najznačajniji trenutak ovog svetskog ciklusa. Točak Dhamme ili Učenja mogao je još jednom da bude pokrenut. Od tada je nastavio da se okreće, više od 2500 godina, sve do današnjeg dana.

Kao što se vidi iz **odeljka 4** (str. 79), Buda svoje izlaganje započinje idejom da postoji „srednji put”, koji izbegava oba ekstrema, hedonizam i asketizam, ali isto tako i ekstreme različitih, čvrsto ukorenjenih gledišta. Pošto se taj put sastoji od osam područja vežbanja, a direktno vodi do oplemenjivanja uma, do probuđenja, nazvao ga je „plemeniti osmostruki put”. Potom prelazi na srž svoje poruke, a to su četiri plemenite istine (više o njima u poglavlju 3), koje čine najširi mogući okvir za mnoga druga ključna Budina učenja. Reč je o vrlo dubokom uvidu, namenjenom pre svega onima duhovno pripremljenima da ga čuju. Kada bi podučavao svoje nezaređene sledbenike, Buda je najčešće izlagao „korak po korak” (*anupubbi kathā*): o važnosti vrline, darežljivosti i ljubavi za sva bića, što su sve postupci koji vode ka preporaćanju na srećnim odredištima i životnim okolnostima. Nastavio bi potom o prednostima okretanja od opsednutosti čulnim zadovoljstvima (uz pomoć meditativnog smirivanja uma). Sve to je kod njegovih slušalaca trebalo da izazove nadahnuće i pomogne im da steknu mir, radost i otvorenost uma. Tek nakon takve pripreme, Buda bi počeo da podučava četiri plemenite istine:

1. postoji patnja (*dukkha*);
2. njen izvor (*samudaya*) jeste žudnja (*tanhā*), odnosno vezivanje;
3. patnju je moguće iskoreniti (*nirodha*), a takvo stanje bez patnje jeste *nibbāna*;
4. metod kojim se stiže do *nibbāne* jeste plemeniti osmostruki put (*ariya atthangika magga*).

Uz svaku od ovih istina ide i poseban zadatak za duhovnog tragača. Tako on (1) patnju i mehanizam njenog nastanka treba da razume; (2) žudnju koja ga uvek iznova zavodi treba da napusti; (3) a napustiće je najlakše ako *uvidi* (doslovno „da vidi svojim očima”) mesto gde patnja prestaje i tako obezbedi njezin prestanak; (4) da bi sve to postigao, neophodno je da uporno praktikuje i razvija put koji vodi do tog mesta smirenja.

Suštinski je važno da, kao što se već iz ovog kratkog pregleda vidi, četiri plemenite istine nisu nešto u šta bi bilo ko trebalo slepo da veruje, već ih je potrebno praktično iskusiti kroz „razumevanje, napuštanje, ostvarivanje i razvijanje”. Tek kada čovek ove istine sagleda ne samo na površnom, intelektualnom planu, već iz dubine svog bića, „iz stomaka”, kada njima bude potpuno prožet, tek tada može za sebe reći da je prešao bujicu *samsāre* i stigao na drugu obalu, u bezbednost *nibbāne*.

1. ZAČETAK I ROĐENJE

1.1 Jedan čovek

„Jedan čovek, monasi, kada se u ovom svetu rodi, rađa se na dobrobit mnogih, na sreću mnogih. Iz saosećanja sa čitavim svetom, donosi dobrobit, donosi sreću i bogovima i ljudima. A koji je to čovek? Tathāgata,³ poštovanja dostojni, potpuno probuđeni. To je, monasi, čovek koji, kada se u ovom svetu rodi, rađa se na dobrobit mnogih, na sreću mnogih. Iz saosećanja sa čitavim svetom, donosi dobrobit, donosi sreću i bogovima i ljudima.

Jedan čovek, monasi, kada se u ovom svetu rodi, rađa se oslonjen na samoga sebe, bez svog para, samodovoljan, neuporediv, bez sebi sličnog, bez preanca, jedinstven, nenadmašan, prvi među ljudima. A koji je to čovek? Tathāgata, poštovanja dostojni, potpuno probuđeni. To je, monasi, čovek koji, kada se u ovom svetu rodi, rađa se oslonjen na samoga sebe, bez svog para, samodovoljan, neuporediv, bez sebi sličnog, bez preanca, jedinstven, nenadmašan, prvi među ljudima.

Pojava jednog čoveka, monasi, znači pojavu velikog uvida, velike svetlosti, velikog sjaja, pojavu šest nenadmašnih stvari,⁴ sticanje četiri analitička znanja,⁵ pronicanje u mnoštvo elemenata,⁶ pronicanje u različite vrste elemenata, dostizanje ploda izbavljenja putem mudrosti, ploda ‘ulaska u tok’, ploda ‘jednom povratnika’, ploda ne-povratnika, ploda arahanta.⁷ A koji je to čovek? Tathāgata, poštovanja dostojni, potpuno samoprobuđeni. Pojava tog čoveka, monasi, znači pojavu velikog uvida, velike svetlosti,

---

³ Jedan od epiteta Budinih.

⁴ Kako se objašnjava u *Ānuttariya sutti* (AN 6:30), šest nenadmašnih stvari (*āha ānuttarīyā*) jesu: 1. nenadmašni prizor (to jest pogled na Budu ili nekog od njegovih probuđenih učenika); 2. nenadmašni zvuk (to jest slušanje njihovog izlaganja Učenja, Dhamme); 3. nenadmašni dobitak (zadobijanje poverenja u Budino učenje); 4. nenadmašno vežbanje (u vrlini, u ovladavanju umom i u mudrosti); 5. nenadmašna predanost; 6. nenadmašno podsećanje (na Budu ili njegove učenike). Sve su to ključni elementi koji doprinose ličnom duhovnom razvoju kao osnovi probuđenja.

⁵ Četiri analitička znanja (*cattasso paṭisambhidā*) obuhvataju razumevanje značenja stvari po sebi, razumevanje stanja i relacija među stvarima, razumevanje jezika kojim se opisuju ta stanja i relacije i, na kraju, znanje o različitim vrstama znanja, kao što su tri prethodno nabrojana.

⁶ Elementi (*dhātu*) ovde podrazumevaju posebno 18 elemenata: šest čula (oko, uho, nos, jezik, koža i um), šest područja čula (slika, zvuk, miris itd.) i šest vrsta svesti o onome što je registrovano putem tih čula (svest o viđenom, čutom, pomirisanom itd.).

⁷ Četiri nivoa probuđenja. Više o tome u poglavljiju 8.

velikog sjaja, pojavu šest nenadmašnih stvari, sticanje četiri analitička zna-ja, pronicanje u mnoštvo elemenata, pronicanje u različite vrste elemenata, dostizanje ploda izbavljenja putem mudrosti, ploda ‘ulaska u tok’, ploda ‘jednom povratnika’, ploda ne-povratnika, ploda arahanta”.

Ekapuggala vagga – Jedan čovek (AN 1:170, 174, 175–186)

1.2 Budino rođenje

1. Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Sāvatthija, u Četinom gaju, u manastiru koji je podigao Anāthapindika.

2. U to vreme, jedna grupa monaha sedela je u dvorani za okupljanje, gde su se našli po povratku iz prošenja hrane, jeli, te se ovakav razgovor zapodenu među njima:

„Izvanredno je, prijatelji, čudesno je kako je moćan i silan Tathāgata! Jer on je u stanju da o Budama iz prošlosti – koji su dosegli kranju *nibbānu*, raskrčili šikaru gledišta, izašli iz kruga preporođanja, okončali kruženje i nadišli svaku patnju – zna kako su se rodili, koje im je bilo ime, koje poreklo, koje vrline, koje stanje koncentracije, koja mudrost, koje življene u dostignućima, koje je njihovo izbavljenje”.

Kad to bi rečeno, poštovani Ānanda reče monasima:

„Prijatelji, Tathāgate su izvanredne, izvanrednih osobina. Tathāgate su čudesne, čudesnih osobina”.

Međutim, njihov razgovor bi prekinut, jer Blaženi izade iz meditacije uveče, otide do dvorane za okupljanje i sede na pripremljeno mesto.

„Monasi, o čemu diskutujete sedeći ovde? I u kakvom razgovoru sam vas prekinuo?”

„Poštovani gospodine, sedeli smo u ovoj dvorani za okupljanje, gde smo se našli po povratku iz prošenja hrane, jeli, te se ovakav razgovor zapodenu među nama: ‘Izvanredno je, prijatelji, čudesno je... koje je njihovo izbavljenje.’ Kad to bi rečeno, poštovani Ānanda nam reče: ‘Prijatelji, Tathāgate su izvanredne, izvanrednih osobina. Tathāgate su čudesne, čudesnih osobina.’ O tome smo raspravljali sedeći ovde. I u kakvom razgovoru smo prekinuti kad je Blaženi stigao”.

Onda se Blaženi obrati poštovanom Ānandi:

„Pošto je tako, Ānanda, objasni podrobnije izvanredne i čudesne osobine Tathāgate”.

3. „Čuo sam i naučio ovako, poštovani gospodine, iz usta Blaženog: ‘Sabran i potpuno svestan, Ānanda, pojavit će Bodhisatta na Tusita nebu.’⁸

⁸ Prema legendi kasnijeg datuma, pre rođenja u ovom svetu kao Siddhattha Gotama, Buda je boravio na nebu Tusita.

To da se Bodhisatta pojavio sabran i potpuno svestan na nebu Tusita – to sam zapamlio kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga.

4. Čuo sam i naučio ovako iz usta Blaženog: ‘Sabran i potpuno svestan ostao je Bodhisatta na Tusita nebu’. To sam takođe zapamlio kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga.

5. Čuo sam i naučio ovako iz usta Blaženog: ‘Čitav svoj životni vek ostao je Bodhisatta na Tusita nebu’. To sam takođe zapamlio kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga.

6. Čuo sam i naučio ovako iz usta Blaženog: ‘Sabran i potpuno svestan umro je Bodhisatta na Tusita nebu i sišao u matericu svoje majke’. To sam takođe zapamlio kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga.

7. Čuo sam i naučio ovako iz usta Blaženog: ‘Kada je sabran i potpuno svestan Bodhisatta umro na Tusita nebu i sišao u matericu svoje majke, tada se velika, nemerljiva svetlost pojavila u ovome svetu, sa njegovim božanstvima, sa Mārom i Bramom, u ovom pokolenju s njegovim asketama i bramanima, sa vladarima i ljudima. I čak u tom bezdanom prostoru između svetova, praznom, sumornom i potpuno mračnom, gde Mesec i Sunce, koliko god bili moćni i sjajni, ne mogu učiniti da njihova svetlost prodre – i tu se pojavila velika, nemerljiva svetlost koja nadmašuje sjaj bogova. A bića koja su se tamo preporodila ugledaše jedna druge u tom svetlu: ”Zaista, i drugih bića ovde ima”. Čitav sistem deset hiljada svetova se zaljulja, protresao i zadrhtao i u njemu se velika, nemerljiva svetlost koja nadmašuje sjaj bogova pojavila’. To sam takođe zapamlio kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga.

8. Čuo sam i naučio ovako iz usta Blaženog: ‘Kada je Bodhisatta sišao u matericu svoje majke, četiri mlada božanstva dodoše da ga čuvaju na sve četiri strane sveta, tako da nijedno ljudsko ili neljudsko biće, niti bilo koji drugi, ne može da povredi Bodhisattu ili njegovu majku’. To sam takođe zapamlio kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga.

9. Čuo sam i naučio ovako iz usta Blaženog: ‘Kada je Bodhisatta sišao u matericu svoje majke, ona je postala izuzetno čedna, odustala je od ubijanja, od uzimanja onoga što joj nije dato, od zloupotrebe čulnih zadovoljstava, od zloupotrebe govora i od konzumiranja svega što izaziva stanje omamljenosti’. To sam takođe zapamlio kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga.

...

14. Čuo sam i naučio ovako iz usta Blaženog: ‘Druge žene su se porađale pošto su dete nosile u materici između devet i deset meseci, ali ne

i Bodhisattina majka. Bodhisattina majka se porodila pošto ga je nosila u materici tačno deset meseci'. To sam takođe zapamlio kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga.

15. Čuo sam i naučio ovako iz usta Blaženog: 'Druge žene su se porađale tako što su sedele ili ležale, ali ne i Bodhisattina majka. Bodhisattina majka se porodila tako što je stajala'. To sam takođe zapamlio kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga.

16. Čuo sam i naučio ovako iz usta Blaženog: 'Kada je Bodhisatta izašao iz majčine materice, prvo su ga božanstva prihvatile, potom ljudska bića'. To sam takođe zapamlio kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga.

17. Čuo sam i naučio ovako iz usta Blaženog: 'Kada je Bodhisatta izašao iz majčine materice, nije odmah stao na zemlju. Četiri mlađa božanstva ga prihvatiše i prineše majci ovim rečima: „Raduj se, o kraljice, rodila si sina velike moći“'. To sam takođe zapamlio kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga.

18. Čuo sam i naučio ovako iz usta Blaženog: 'Kada je Bodhisatta izašao iz majčine materice, izašao je neuprljan, neumazan vodom, sluzi ili krvlju, niti bilo kakvom drugom nečistoćom; beše čist i blistav. Kao kad bi dragulj bio stavljen na svilu iz Kasija, on ne bi uprljao tu svilu, niti svila dragulj. A zašto? Zato što su oboje čisti. Zato, kada je Bodhisatta izašao iz majčine materice... beše čist i blistav'. To sam takođe zapamlio kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga.

19. Čuo sam i naučio ovako iz usta Blaženog: 'Kada je Bodhisatta izašao iz majčine materice, dva mlaza vode odjednom potekoše s neba, jedan hladan, a drugi topao, kako bi se Bodhisatta i njegova majka okupali'. To sam takođe zapamlio kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga.

20. Čuo sam i naučio ovako iz usta Blaženog: 'Čim je Bodhisatta rođen, čvrsto se oslonio na sopstvene noge; tada je načinio sedam koraka ka severu i, dok je beli zastor visio nad njim, pogledao je na sve četiri strane sveta, a onda izrekao reči Predvodnika stada: 'Najviši sam na svetu, najbolji na svetu, prvi na svetu. Ovo je moje poslednje rođenje; za mene nema novih preporada'.'⁹ To sam takođe zapamlio kao izvanrednu i čudesnu

⁹ Komentar za ovaj govor objašnjava svaki od ovih događaja kao nagoveštaj Budinih kasnijih dostignuća. Tako, to što stopalima (*pāda*) stoji čvrsto na zemlji nagoveštava da će zadobiti četiri osnove duhovne snage (*iddhipāda*); to što se okreće ka severu nagoveštava da će da nadraste puko mnoštvo ljudi; sedam koraka nagoveštavaju osvajanje sedam elemenata probuđenja; beli zastor nad glavom je nagoveštaj oslobođenja; time što se okreće ka sve četiri strane sveta nagoveštava da će steći neograničeno znanje; reči koje izgovara Predvodnik stada nagoveštavaju da će pokrenuti nezaustavljeni točak Dhamme; tvrdnja:

osobinu Blaženoga.

21. Čuo sam i naučio ovako iz usta Blaženog: ‘Kada je Bodhisatta izašao iz majčine materice, tada se velika, nemerljiva svetlost koja nadmašuje i sjaj bogova pojavila u ovome svetu, sa njegovim božanstvima, sa Mārom i Bramom, u ovom pokolenju s njegovim asketama i bramanima, sa vladarima i ljudima. I čak u tom bezdanom prostoru između svetova, praznom, sumornom i potpuno mračnom, gde Mesec i Sunce, koliko god bili moćni i sjajni, ne mogu učiniti da njihova svetlost prodre – i tu se pojavila velika, nemerljiva svetlost koja nadmašuje sjaj bogova. A bića koja su se tamo preporodila ugledaše jedna druge u tom svetu: „Zaista, i drugih bića ovde ima”. Čitav sistem deset hiljada svetova se zaljulja, protresao i zadrhtao i u njemu se pojavila velika, nemerljiva svetlost koja nadmašuje i sjaj bogova’. To sam takođe zapamtilo kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga.’

22. „Pošto je to tako, Ānanda, onda zapamti i ovo kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga: Tathāgatta zna osećaje kada nastaju, kada traju, kada nestaju; opažaje zna kada nastaju, kada traju, kada nestaju; misli zna kada nastaju, kada traju, kada nestaju.¹⁰ I to, Ānanda, zapamti kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga.”

23. „Poštovani gospodine, pošto Tathāgatta zna osećaje kada nastaju, kada traju, kada nestaju; opažaje zna kada nastaju, kada traju, kada nestaju; misli zna kada nastaju, kada traju, kada nestaju – i to će zapamtiti kao izvanrednu i čudesnu osobinu Blaženoga.”

Tako reče Ānanda, a Učitelj se saglasi. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Āande.

Aćchariya-abhuta sutta – Izvanredno i čudesno (MN 123, skraćeno)

2. TRAGANJE ZA SLOBODOM

2.1 Dve vrste traganja

... 5. „Monasi, postoje ova dva traganja: neplemenito traganje i plemenito traganje. A kakvo je to, monasi, neplemenito traganje? Ima slučajeva kada

---

„Ovo je moje poslednje rođenje” predstavlja nagoveštaj njegovog odlaska u *nibbānu*, bez ikakvog ostatka (elemenata egzistencije).

¹⁰ Ovaj zanimljiv dodatak čini se kao Budin pokušaj da skrene pažnju sa različitim spoljašnjih manifestacija i onoga što obično pleni pažnju radoznalaca, na ono što on smatra zaista važnim, a to je neprekidna usredsredost na sada i ovde, na ono što se odigrava upravo u ovom trenutku u našem umu, jer to je jedina stvarnost i pouzdan izvor znanja za nas.

čovek, mada i sam podložan rođenju, traga za srećom u onome što je takođe podložno rođenju. Mada i sam podložan starenju, traga za srećom u onome što je takođe podložno starenju. Mada i sam podložan bolesti, traga za srećom u onome što je takođe podložno bolesti. Mada i sam podložan smrti, traga za srećom u onome što je takođe podložno smrti. Mada i sam podložan tuzi, traga za srećom u onome što je takođe podložno tuzi. Mada i sam podložan prljaju, traga za srećom u onome što je takođe podložno prljaju.

6–11. A za šta se može reći da je podložno rođenju, starenju, bolesti i smrti, podložno tuzi i prljaju? Supružnici i deca, robovi i robinje, koze i ovce, živina i svinje, slonovi, stoka, konji i kobile, zlato i srebro¹¹: sve ove tekovine,¹² monasi, podložne su rođenju, starenju, bolesti i smrti, podložne tuzi i prljaju. A onaj ko je za njih vezan, zaveden njima, ko im je potpuno predan, takav čovek zapravo, mada i sam podložan rođenju... tuzi i prljaju, traga za srećom u onome što je takođe podložno rođenju... tuzi i prljaju. To se, monasi, naziva neplemenito traganje.

12. A kakvo je to, monasi, plemenito traganje? Ima slučajeva kada čovek, mada i sam podložan rođenju, uvidi opasnost u tome što je podložno rođenju i onda traga za nerođenim, za potpunom slobodom od jarma, za *nibbānom*. Mada i sam podložan starenju... bolesti... smrti... tuzi... prljaju, uvidi opasnost u onome što je podložno prljaju i onda traga za neuprljanim, za potpunom slobodom od jarma, za *nibbānom*. To se, monasi, naziva plemenito traganje.

13. I ja sam, monasi, pre probuđenja, dok sam još bio neprobuđeni bodhisatta, mada i sam podložan rođenju, tragao za srećom u onome što je takođe podložno rođenju. Mada i sam podložan starenju... bolesti... smrti... tuzi... prljaju, tragao za srećom u onome što je takođe podložno prljaju. A onda se u meni javila misao: „Zašto ja, mada i sam podložan rođenju, tragam za srećom u onome što je takođe podložno rođenju? Zašto ja, mada i sam podložan starenju... bolesti... smrti... tuzi... budući i sam podložan prljaju, tragam za srećom u onome što je takođe podložno prljaju? Kako bi bilo ako bih, mada i sam podložan rođenju, uvideo opasnost u tome što je podložno rođenju i onda tragao za nerođenim, za potpunom slobodom od

---

¹¹ Uprkos svojoj trajnosti, zlato i srebro stoje na ovoj listi verovatno zato da bi se razumelo kako svaka sreća zasnovana na njima jeste osuđena na promenu, upravo zbog bolesti, smrti i tuge onoga ko ih poseduje.

¹² Tekovine, *upādhi*, doslovno: ono na čemu nešto počiva, osnova, temelj. Ovde taj termin označava, s jedne strane, materijalni posed, ono što je stečeno, a s druge vezost za takav posed (kao osnovu za preporadanje). Komentar kaže da postoji četiri vrste *upādhi*: (1) pet struna čulnih užitaka (*kāma*); (2) pet sastojaka bića (*pañcakkhandha*); (3) nečistoće (*kilesa*) i (4) voljne aktivnosti (*abhisankhārā*).

jarma, za *nibbānom*? Kako bi bilo ako bih, mada i sam podložan starenju... bolesti... smrti... tuzi... mada i sam podložan prljanju, uvideo opasnost u onome što je podložno prljanju i onda tragao za neuprljanim, za potpunom slobodom od jarma, za *nibbānom*?

14. I tako sam kasnije, još uvek mlad, crne kose, obdaren blagoslovom mladosti, u punoj životnoj snazi – dok su moji roditelji, neskloni tome, plakali tako da su im suze potokom lile niz lice¹³ – obrijao kosu i bradu, stavio na sebe žuti ogrtač i, napustivši domaćinski život, otišao u beskućništvo.

15. Tako sam u potrazi za dobrobiti, za putem konačnog smirenja, otišao do Ālāre Kālāme. A pošto sam stigao, rekoh mu: ‘Prijatelju Kālāmo, želim da se vežbam u ovom učenju i disciplini’. Kad ovo bi rečeno, on mi odgovori: ‘Prijatelju, možeš ostati ovde. Ovo učenje je takvo da ga mudar čovek može brzo savladati i u njemu živeti, razumevši sam za sebe, putem neposrednog znanja, učenje svoga učitelja’. I nije dugo potrajalo dok sam savladao učenje. Što se tiče pukog recitovanja i ponavljanja, mogao sam da izgovaram reči znanja, reči starih i tvrdio sam: ‘Ja znam i vidim’, kao što su i ostali učenici činili.

A onda pomislih: ‘Ne samo na osnovu pukog poverenja, Ālāra Kālāma objavljuje: „Savladao sam i živim u ovom učenju, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja”. On zaista i živi znajući i videći to učenje’. Zato otidoh do njega i rekoh: ‘Prijatelju Kālāmo, na koji način ti objavljuješ da si, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja, savladao ovo učenje i boraviš u njemu?’ A on, monasi, reče da je to boravak u području ničega.¹⁴

A onda, monasi, pomislih: ‘Ne poseduje samo Ālāra Kālāma poverenje, energiju, sabranost, koncentraciju i mudrost. I ja ih posedujem. Kako bi bilo kad bih pokušao da i ja razumem učenje za koje Ālāra Kālāma tvrdi da je u njega ušao i u njemu boravi, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja? Te otidoh do njega i rekoh:

‘Prijatelju Kālāma, je li to sve dokle si ušao i boraviš u ovom učenju, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja?’

---

¹³ Ovde postoji jedan interesantan detalj. Iako klasična legenda o Budinom odlasku u beskućništvo kaže da se iskrao noću, bez znanja svoje porodice, vidimo da najraniji izvori to opovrgavaju.

¹⁴ Područje ničega (*akiñcaññ'āyatana*). Komentar za ovu suttu kaže: „Ālāra ga je podučio sedam zadubljenja (u okviru meditacije smirenja, *samatha*), koja se završavaju dostizanjem područja ničega, trećim od četiri zadubljenja u području bezobličnog (*ariūpā-vācara*). Iako su ta stanja duhovno na veoma visokom nivou, ona su još uvek ovozemaljska, a ne transcendentna, a pošto ne sadrže uvid, sama po sebi ne vode do *nibbāne*, već jedino do preporaćanja u području ničega. Životni vek tamo je, tvrdi se, 60.000 eona, ali na kraju se ipak vraćamo u niži svet. Tako smo, zapravo, još uvek ulovljeni u zamku *samsare*.

‘Da, prijatelju’.

‘Toliko sam, prijatelju, i ja ušao i boravim u ovom učenju, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja’.

‘Dobitak je to za nas, prijatelju, velik je to dobitak za nas da imamo takvog saputnika u svetačkom životu. I tako, učenje za koje ja objavljujem da sam ga savladao i u njemu boravim, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja, isto je ono učenje za koje i ti objavljuješ da si ga savladao i u njemu boraviš, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja. A učenje za koje ti objavljuješ da si ga savladao i u njemu boraviš, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja, isto je ono učenje za koje i ja objavljujem da sam ga savladao i u njemu boravim, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja. Ono što ja znam je ono što i ti znaš; ono što ti znaš je ono što i ja znam. To što sam ja, to si i ti; to što si ti, to sam i ja. Dođi, prijatelju, od sada da obojica vodimo ovu zajednicu’.

Na taj je način Ālāra Kālāma, moj učitelj, postavio mene, svog učenika, na isti nivo sa sobom i time mi ukazao veliku počast. Ali u meni se javila misao: ‘Ovo učenje ne vodi otrežnjenu, bestrašeu, prestanku, smirenju, neposrednom znanju, probuđenju, niti do *nibbāne*, već samo do ponovnog rođenja u sferi ničega’. Zato, monasi, nezadovoljan tim učenjem, produžih dalje.

16. Još uvek u potrazi za dobrobiti, za putem konačnog smirenja, otišao sam do Uddake Rāmaputte.¹⁵ I pošto sam stigao, rekoh mu: ‘Prijatelju Uddaka, želim da se vežbam u ovom učenju i disciplini’. Kad ovo bi rečeno, on mi odgovori: ‘Prijatelju, možeš ostati ovde. Ovo učenje je takvo da ga mudar čovek može brzo savladati i boraviti u učenju svoga učitelja, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja’. I nije dugo potrajalj dok sam savladao učenje. Što se tiče pukog recitovanja i ponavljanja, mogao sam da izgovaram reči znanja, reči starih i tvrdio sam: ‘Ja znam i vidim’, kao što su i ostali isto tako činili.

A onda pomislih: ‘Ne samo na osnovu poverenja, Rāma je objavio: „Ušao sam i boravim u učenju, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja”. On je zaista i živeo znajući i videći to učenje.’ Zato otidoh do Uddake i rekoh: ‘Prijatelju, na koji način je Rāma objavio da je, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja, ušao i boravio u ovom učenju?’ A on, monasi, reče da je to bilo područje ni opažanja ni neopažanja.

A onda, monasi, pomislih: ‘Nije samo Rāma posedovao poverenje, energiju, sabranost, koncentraciju i mudrost. I ja ih posedujem. Kako bi

¹⁵ „Sin Ramin”. Voda ove asketske zajednice umro je pre nego što je u nju došao Buda, te ju je u tom trenutku predvodio njegov sin. Zato su rečenice koje se odnose na Rāmu u prošlom vremenu. To je verovatno i razlog zašto Uddaka na kraju poziva Budu da zauzme mesto vode zajednice, dok mu je Ālāra Kālāma predlagao da budu ravnii drugom.

bilo kad bih pokušao da i ja razumem učenje za koje je Rāma tvrdio da je u njega ušao i u njemu boravio, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja?" I nije trebalo dugo dok nisam ušao i boravio u učenju, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja. A onda otidoh do Uddake i rekoh:

'Prijatelju Uddaka, je li to sve dokle je Rāma ušao i boravio u ovom učenju, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja?"

'Da, prijatelju'.

'Toliko sam, prijatelju, i ja ušao i boravim u ovom učenju, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja'.

'Dobitak je to za nas, prijatelju, velik je to dobitak za nas da imamo takvog saputnika u svetačkom životu. I tako, učenje za koje je Rāma objavio da ga je savladao i u njemu boravio, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja, isto je ono učenje za koje i ti objavljuješ da si ga savladao i u njemu boraviš, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja. A učenje za koje ti objavljuješ da si ga savladao i u njemu boraviš, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja, isto je ono učenje za koje je i Rāma objavio da ga je savladao i u njemu boravio, razumevši ga sam za sebe putem neposrednog znanja. Učenje koje je on znao jeste učenje koje i ti znaš; učenje koje ti znaš jeste učenje koje je i on znao. To što je bio on, to si i ti; to što si ti, to je bio i on. Dodi prijatelju, od sada vodi ovu zajednicu!'

Na taj je način Uddaka Rāmaputta, moj saputnik u svetačkom životu, postavio mene za učitelja i time mi je odao veliku čast. Ali u meni se javila misao: 'Ovo učenje ne vodi otrežnjenju, bestrašću, prestanku, smirenju, neposrednom znanju, probuđenju, niti do *nibbāne*, već samo do ponovnog rođenja u sferi ni opažanja ni neopažanja'. Zato, monasi, nezadovoljan tim učenjem, produžih dalje.

17. Još uvek u potrazi za dobrobiti, za putem konačnog smirenja, putovao sam zemljom Māgadhom i došao do sela Senanigama, blizu grada Uruvelā. Taj mi se kraj učinio povoljnim. Pored lepe šume tekla je bistra reka, sa blagom, pitomom obalom. Nedaleko je bilo i naselje pogodno za prošenje hrane. Pomislih: 'Ovaj mi se kraj čini povoljnim. Pored lepe šume teče bistra reka, sa blagom, pitomom obalom. Nedaleko je i naselje pogodno za prošenje hrane. Sve to dovoljno je za čoveka u naponu snage, koji je odlučio da se posveti duhovnom naporu'. Na tom sam se mestu zaustavio i pomislio: 'Ništa mi više ne treba za duhovni napor'.¹⁶

---

¹⁶ Tekst 2.2 nadovezuje se od ove tačke i opisuje ekstremne asketske prakse kojima se bavio Bodhisatta, verujući da ga to približava probuđenju. Zapravo, njima je samo doveo sebe na ivicu smrti, a pravi smer, takozvani srednji put, uspeo je da pronađe tek kada je to uvideo.

18. I tako sam, monasi, mada i sâm podložan rođenju, uvidevši opasnost u onome što je podložno rođenju i onda tragajući za nerođenim, za potpunom slobodom od jarma, za *nibbānom*, dostigao nerođeno, potpunu slobodu od jarma, *nibbānu*. Mada i sâm podložan starenju, bolesti, smrti, tuzi, prljaju, uvidevši opasnost u onome što je podložno prljaju i onda tragajući za onim što ne stari, ne oboljeva, ne tuguje, za onim što se ne prlja, za potpunom slobodom od jarma, za *nibbānom*, dostigao sam to što ne stari, ne oboljeva, ne tuguje, to što se ne prlja, potpunu slobodu od jarma, *nibbānu*".

Ariyapariyesanā sutta – Govor o plemenitom traganju (MN 26, odlomak)

2.2 Dolazak na ivicu smrti

11. [Onda Saććaka upita Blaženoga]:¹⁷ „Zar u učitelju Gotami nikada nije nastao toliko prijatan osećaj koji bi osvojio njegov um i tu ostao? Zar u učitelju Gotami nikada nije nastao toliko bolan osećaj koji bi osvojio njegov um i tu ostao?”

12. „Kako da ne, Aggivessana? Pre svog probuđenja, Aggivessana, dok sam još bio samo neprobudeni bodhisatta, razmišljao sam: ‘Domaćinski život je skučen, prašnjav put. Beskućnički život je poput širokog polja. Nije lako, živeći u svom domu, praktikovati svetački život, potpuno savršen, potpuno čist, nalik uglačanoj školjki. Kako bi bilo ako bih obrijao kosu i bradu, obukao žuti ogrtač i, napustivši domaćinski život, otišao u beskućnike?’

13–16. I tako sam, kasnije, još uvek mlad, crne kose, obdaren blagoslovom mladosti, u punoj životnoj snazi... [isto kao u prethodnom tekstu 2.1, pasusi 14–17]... Na tom sam se mestu zaustavio i pomislio: ‘Ništa mi više ne treba za duhovni napor’.

17. I tu mi spontano na um padoše ova tri poređenja, za koja nikad ranije nisam čuo. Zamisli da u vodi pluta komad vlažnog, mekog drveta. A onda naiđe čovek s drugim komadom drveta za paljenje vatre i pomisli: ‘Upaliču vatu, da se malo zagrejem’. Šta misliš, Aggivessana, hoće li taj čovek moći da upali vatu i ugreje se ako svoj komad drveta počne da trlja uz onaj komad vlažnog, mekog drveta?

¹⁷ Saććaka je pripadnik dainskog asketskog reda, veliki ljubitelj polemike, koja je u to doba bila omiljena zabava zagovornika suprotstavljenih filozofskih stavova, ali i način da pridobiju nove sledbenike. Osim ove, u pālijskom kanonu zabeležena je još jedna za njega neuspešna debata sa Budom. Malo niže, Buda ga oslovjava imenom Aggivessana, što je verovatno bio naziv klana kojem je pripadao. Ovaj govor počinje raspravom o prijatnom i bolnom osećaju, što je poslužilo kao povod Saććaki da postavi i druga pitanja.

„Ne, učitelju Gotamo. A zašto? Zato što je to komad vlažnog, mekog drveta i on pluta u vodi. Na kraju bi taj čovek od svega toga samo postao iscrpljen i razočaran”.

„Isto tako, Aggivessana, oni askete i bramani koji još ne žive telesno i mentalno odvojeni od zadovoljstava čula, u kojima čulna želja, sklonost, zaslepljenost, žedi groznicu za zadovoljstvima čula nisu potpuno napušteni i iskorenjeni, čak i ako ti dobri askete i bramani imaju bolne, razdiruće, mučne osećaje zbog svojih napora, oni nisu sposobni za znanje, viziju, krajnje probuđenje; čak i ako ti dobri askete i bramani nemaju bolne, razdiruće, mučne osećaje zbog svojih napora, oni nisu sposobni za znanje, viziju, krajnje probuđenje. To beše prvo poređenje koje mi spontano na um pade, a za koje nikad ranije nisam čuo.

18. I onda mi, Aggivessana, drugo poređenje spontano na um pade, za koje nikad ranije nisam čuo. Zamisli da komad vlažnog, mekog drveta leži na suvom, daleko od vode. A onda naiđe čovek s drugim komadom drveta za paljenje vatre i pomisli: ‘Upaliću vatru, da se malo zagrejem’. Šta misliš, Aggivessana, hoće li taj čovek moći da upali vatru i ugreje se ako svoj komad drveta počne da trlja uz onaj komad vlažnog, mekog drveta što leži na suvom, daleko od vode?”

„Ne, učitelju Gotamo. A zašto? Zato što je to komad vlažnog, mekog drveta, čak i ako leži na suvom, daleko od vode. Na kraju bi taj čovek od svega toga samo postao iscrpljen i razočaran”.

„Isto tako, Aggivessana, oni askete i bramani koji žive telesno i mentalno odvojeni od zadovoljstava čula, ali u kojima čulna želja, sklonost, zaslepljenost, žedi groznicu za zadovoljstvima čula nisu potpuno napušteni i iskorenjeni, čak i ako ti dobri askete i bramani imaju bolne, razdiruće, mučne osećaje zbog svojih napora, oni nisu sposobni za znanje, viziju, krajnje probuđenje; čak i ako ti dobri askete i bramani nemaju bolne, razdiruće, mučne osećaje zbog svojih napora, oni nisu sposobni za znanje, viziju, krajnje probuđenje. To beše drugo poređenje koje mi spontano na um pade, a za koje nikad ranije nisam čuo.

19. I onda mi, Aggivessana, treće poređenje spontano na um pade, za koje nikad ranije nisam čuo. Zamisli da komad suvog, tvrdog drveta leži na suvom, daleko od vode. A onda naiđe čovek sa drugim komadom drveta za paljenje vatre i pomisli: ‘Upaliću vatru, da se malo zagrejem’. Šta misliš, Aggivessana, hoće li taj čovek moći da upali vatru i ugreje se ako svoj komad drveta počne da trlja uz onaj komad suvog, tvrdog drveta što leži na suvom, daleko od vode?”

„Da, učitelju Gotamo. A zašto? Zato što je to komad suvog, tvrdog drveta što leži na suvom, daleko od vode”.

„Isto tako, Aggivessana, oni askete i bramani koji žive telesno i mentalno odvojeni od zadovoljstava čula i u kojima su čulna želja, sklonost, zaslepljenost, žđ i groznička za zadovoljstvima čula potpuno napušteni i iskorenjeni, čak i ako ti dobri askete i bramani imaju bolne, razdiruće, mučne osećaje zbog svojih npora, oni su sposobni za znanje, viziju, krajnje probuđenje; čak i ako ti dobri askete i bramani nemaju bolne, razdiruće, mučne osećaje zbog svojih npora, oni su sposobni za znanje, viziju, krajnje probuđenje. To beše treće poređenje koje mi spontano na um pade, za koje nikad ranije nisam čuo.

20. A potom pomislih: ‘Šta bi bilo ako, stisnutih zuba i jezika čvrsto uprtog u nepce, obujmim, oborim i savladam um umom?’ Onda, stisnutih zuba i jezika čvrsto uprtog u nepce, obujmih, oborih i savladah um umom. A dok sam to činio, znoj mi je bio ispod pazuha. Kao kada bi snažan čovek zgradio slabijeg za glavu ili rame, obujmio ga, oborio i savladao, tako sam i ja, stisnutih zuba i jezika čvrsto uprtog u nepce, obujmio, oborio i savladao um umom, a znoj mi je curio ispod pazuha. No, iako je neiscrpna energija bila pokrenuta u meni i besprekorna sabranost uspostavljena, telo mi beše iznemoglo i ukočeno, jer bejah iscrpljen bolnim naporom. Ali takav bolan osećaj što se javio u meni nije osvojio moj um i u njemu ostao.¹⁸

21. I pomislih: ‘Šta bi bilo ako meditiram bez daha?’ Onda prestadoh da udišem i izdišem kako na usta, tako i na nos. Dok sam to činio, u ušima mi je hučalo poput vetra. Baš kao što huči kad kovač duva svojim mehovima, tako je i meni, kad prestadoh da udišem i izdišem na usta i na nos, u ušima hučalo poput vetra. No, iako je neiscrpna energija bila pokrenuta u meni i besprekorna sabranost uspostavljena, telo mi beše iznemoglo i ukočeno, jer bejah iscrpljen bolnim naporom. Ali takav bolan osećaj što se javio u meni nije osvojio moj um i u njemu ostao.

22. I pomislih: ‘Šta bi bilo ako i dalje meditiram bez daha?’ Onda prestadoh da udišem i izdišem na usta, na nos i na uši. Dok sam to činio, glava kao da je htela da mi se raspoluti. Baš kao kad bi mi snažan čovek pritisnuo oštar mač na lobanju, tako je i meni, kad prestadoh da udišem i izdišem na usta, na nos i na uši, glava htela da se raspoluti. No, iako je neiscrpna energija bila pokrenuta u meni i besprekorna sabranost uspostavljena, telo mi beše iznemoglo i ukočeno, jer bejah iscrpljen bolnim naporom. Ali takav bolan osećaj što se javio u meni nije osvojio moj um i u njemu ostao.

23. I pomislih: ‘Šta bi bilo ako i dalje meditiram bez daha?’ Onda prestadoh da udišem i izdišem na usta, na nos i na uši. Dok sam to činio, glavu

---

¹⁸ Ova rečenica, koja se ponavlja na kraju svakog od narednih odeljaka, odgovara na drugo pitanje koje je Saććaka postavio u pasusu 11.

su mi razdirali užasni bolovi. Baš kao kad bi mi snažan čovek čvrstim remenom stezao glavu, tako su i meni, kad prestadoh da udišem i izdišem na usta, na nos i na uši, glavu razdirali užasni bolovi. No, iako je neiscrpna energija bila pokrenuta u meni i besprekorna sabranost uspostavljena, telo mi beše iznemoglo i ukočeno, jer bejah iscrpljen bolnim naporom. Ali takav bolan osećaj što se javio u meni nije osvojio moj um i u njemu ostao.

24. I pomislih: ‘Šta bi bilo ako i dalje meditiram bez daha?’ Onda prestadoh da udišem i izdišem na usta, na nos i na uši. Dok sam to činio, utrobu su mi razdirali užasni bolovi. Baš kao kad bi vešt mesar i njegov pomoćnik sekli utrobu vola oštrim nožem, tako su i meni, kad prestadoh da udišem i izdišem na usta, na nos i na uši, utrobu razdirali užasni bolovi. No, iako je neiscrpna energija bila pokrenuta u meni i besprekorna sabranost uspostavljena, telo mi beše iznemoglo i ukočeno, jer bejah iscrpljen bolnim naporom. Ali takav bolan osećaj što se javio u meni nije osvojio moj um i u njemu ostao.

25. I pomislih: ‘Šta bi bilo ako i dalje meditiram bez daha?’ Onda prestadoh da udišem i izdišem na usta, na nos i na uši. Dok sam to činio, celo telo mi je gorelo. Baš kao kad bi dva snažna čoveka dohvatile slabijeg za ruke i noge i okretali ga iznad jame sa užarenim ugljem, tako je i meni, kad prestadoh da udišem i izdišem na usta, na nos i na uši, celo telo gorelo. No, iako je neiscrpna energija bila pokrenuta u meni i besprekorna sabranost uspostavljena, telo mi beše iznemoglo i ukočeno, jer bejah iscrpljen bolnim naporom. Ali takav bolan osećaj što se javio u meni nije osvojio moj um i u njemu ostao.

26. Onda me božanstva ugledaše i neka od njih rekoše: ‘Asketa Gotama je mrtav’. Druga božanstva rekoše: ‘Asketa Gotama nije mrtav, on umire’. A treća božanstva rekoše: ‘Asketa Gotama niti je umro, niti umire, on je arahant, jer takvo je trpljenje arahanta’.

27. I onda pomislih: ‘Šta bi bilo ako bih vežbao tako što potpuno prestanem da uzimam hranu?’ Tada božanstva dodoše do mene i rekoše: ‘Dobili gospodine, ne vežbjate tako što ćete potpuno prestati da uzimate hranu. Ako to učinite, mi ćemo vam uliti nebesku hranu kroz pore na koži i živećete od toga’. Razmislih o tome: ‘Ako budem tvrdio da potpuno gladujem dok mi ta božanstva ulivaju nebesku hranu kroz pore na koži i živim od toga, tada ćeu zapravo lagati’. Zato odvratih božanstvima rečima: ‘Ne, ne treba to da činite’.

28. I pomislih: ‘Šta bi bilo ako bih uzimao samo malo hrane, svaki put tek po zalogaj, bilo čorbe od pasulja, bilo čorbe od sočiva, boranije ili graška?’ I tako uzeх sasvim malo hrane, svaki put po zalogaj, bilo čorbe od pasulja, bilo čorbe od sočiva, boranije ili graška. I tako čineći, telo mi

postade poput kostura. Zato što sam jeo tako malo, udovi mi postadoše poput stabljika vinove loze ili bambusa. Zato što sam jeo tako malo, leđa mi postadoše poput grbe kamile. Zato što sam jeo tako malo, rebra su mi štrčala poput krovnih greda na polurazrušenom ambaru. Zato što sam jeo tako malo, oči mi upadoše duboko u očne duplje, nalik odblesku vode u dubokom izvoru. Zato što sam jeo tako malo, glava mi se smežurala i uvela kao što se tikva smežura i uvene na vetru i suncu. Zato što sam jeo tako malo, koža na stomaku mi se prilepila za kičmu. I ako bih dodirnuo stomač, osetio bih kičmu, a ako bih dodirnuo kičmu, osetio bih kožu na stomaču. Zato što sam jeo tako malo, ako bih obavljaо veliku ili malu nuždu, tu bih se i stropoštao pravo na lice. Zato što sam jeo tako malo, ako bih pokušao da olakšam svome telu trljajući noge rukama, dlaka bi, pošto joj je istrulio koren, otpadala gde god bih protrljao.

Onda me ljudi ugledaše i neki od njih rekoše: ‘Asketa Gotama je crn’. Drugi rekoše: ‘Asketa Gotama nije crn, on je braon’. Neki treći rekoše: ‘Asketa Gotama nije ni crn ni braon, njegova koža je zlatne boje’. Toliko se čista, svetla boja moje kože bila izgubila, zato što sam jeo tako malo.

Tada pomislih: ‘Koji god da su askete ili bramani u prošlosti doživljavali bolne, razdiruće, mučne osećaje zbog svojih napora, ovo je granica, ne postoji više od ovoga. I koji god će askete ili bramani u budućnosti doživljavati bolne, razdiruće, mučne osećaje zbog svojih napora, ovo je granica, ne postoji više od ovoga. I koji god da askete ili bramani sada doživljavaju bolne, razdiruće, mučne osećaje zbog svojih napora, ovo je granica, ne postoji više od ovoga. Ali ovakvim samomučenjem nisam dostigao nikakvo uvišeno stanje, nikakvo izuzetno znanje, niti viziju vrednu plemenitih. Da li možda ipak postoji i neki drugi put ka probuđenju?’”

Mahā-Saććaka sutta – Dugi razgovor sa Saććakom (MN 36, odlomak)

2.3 Velika bitka

Dok sam meditirao na obali reke Nerandžare,
u velikom zadubljenju kako bih raskinuo okove,

Namuci¹⁹ dođe, govoreći reči saosećanja:
„Bled si, mršav, smrt ti je uz bok.

Kladim se hiljadu prema jedan da ćeš umreti.
Živi, dobri gospodine! Bolji je život. Živ možeš činiti dobra dela.
Živeći svetačkim životom, prinoseći vatrenu žrtvu,
mnogo više zasluga sakupićeš. Kakva je korist od ovoga napora?

---

¹⁹ Drugo ime za Māru, personifikaciju smrti.

Teško je slediti ovaj put napora, teško se njime ide,
teško na njemu ostaje.”

Izgovorivši stihove ove, Māra ostade kraj Probudenoga.

A tome Māri, što tako zborio je, Blaženi ovo izreče:
„Kralju nepažljivih, Zli, zbog čega ovamo dođe?

Od želje za zaslugama u meni ni traga nema.
O Māra, o zaslugama pričaj onima kojima one trebaju.

U meni je poverenje, isto tako snaga i mudrost.
Zašto me, kad sam toliko odlučan, sad moliš da živim?

Ovaj vетar bi mogao čitave reke isušiti,
pa zašto ne bi i krv u žilama meni ovako nepokolebljivom?

Kad mi se krv sasušuje, tad mi se i žuč i sluz suše.
Mišice moje možda kopne, al' um mi sve bistriji postaje,
sabranost, mudrost i koncentracija sve čvršći u meni bivaju.

Ostajući na tom putu, dostižući najviši osećaj,
želje za zadovoljstvima čula u umu više nema. Gle, čistota bića!

Čulna zadovoljstva su tvoja prva armija, druga je nezadovoljstvo.
Treća su ti glad i žeđ, a četvrta ti se žudnja zove.

Peta su lenjost i tromost, šesta se strah zove.
Armija sedma ti je sumnja; dvoličnost i tvrdoglavost
armija su ti osma.

Dobitak, ugled, počast i slava neka dopadnu nedostojnoga,
svakog onog ko sebe hvali, a prezire druge.

To je, Namuci, armija tvoja, crni zapovedniče vojske još crnje.
Kukavica je pobediti ne može, ali onaj ko pobedi blaženstvo stiče.

Da li ja munda travu sa sobom nosim?²⁰ Pljujem na život svoj.
Bolja bi bila smrt u bici za mene no da živim poražen.

Jurnuvši u bitku ovu, neki sveštenici i askete iz nje se ne vraćaju,
jer ne znaju put kojim oni što ispravno vežbaju sigurno hode.

---

²⁰ Munda trava je u staroj Indiji bila ekvivalent za našu belu zastavu. Ratnik koji je pomislio da će se u toku bitke možda predati poneo bi sa sobom svežanj munda trave. Ako bi se na to odlučio, legao bi na tlo sa munda travom u ustima. Buda, postavljajući ovo retoričko pitanje, kazuje da on nije ta vrsta ratnika. Ukoliko bi bio poražen, radije bi umro nego da se preda.

Osmotrivši vojsku s barjacima svuda unaokolo,
crne trupe i Māru na leđima slona borbenog, jurišam u bitku.

Tu armiju tvoju, što je svet čitav i svi bogovi pobediti ne mogu,
smrskaću uvidom kao bačenim kamenom krčag glineni.

Ovladavši umom sopstvenim, sabranost dobro ustalivši,
ići će, iz kraljevstva u kraljevstvo, podučavajući mnoge učenike.

A oni pažljivi, odlučni da slede to što im nudim,
uprkos željama tvojim,
otići će tamo gde ni za čim više žaliti neće.”

Māra: „Sedam godina pratih Blaženog u stopu,
ali ne uspeh priliku da uhvatim da Probuđenoga pobedim.

Gavran kruži oko kamena što boju loja ima:
Možda sam pronašao nešto jestivo ovde, možda nešto ukusno je?

Ali ne dobivši ništa ukusno, gavran odleti dalje.
Poput gavrana što nasrće na stenu, izmaram sebe Gotamom.”

Kao što bi neko, savladan tugom, sviralu svoju za pojas zadenuo,
tako i Māra, zloduh očajan, istoga trena s tog mesta nestade.

Padhana sutta – Velika bitka (Sn 3:2)

3. OTKRIĆE TRI ZNANJA

3.1 Izlazak na pravi put

31. „I pomislih: ‘Sećam se jednom kad je moj otac Sakyanin bio zauzet svečanošću, sedeо sam u svežini senke stabla ružine jabuke, sasvim odvojen od čulnih zadovoljstava, odvojen od nepovoljnih stanja. Tada udoh i ostадох на prvom stupnju zadubljenja, koje je praćeno zamišljanjem i razmišljanjem, a rađa se iz osame, uz prijatan osećaj zadovoljstva.²¹ Može li to biti put ka probuđenju?’ Tada mi, za sećanjem, dođe saznanje: ‘To je put ka probuđenju’.

²¹ Komentar za ovaj govor kaže da je jednom, u vreme tradicionalnog praznika plemena Sākyā, Bodhisattin otac sa čitavom pratnjom obavljao ceremoniju oranja prve prolećne brazde, a malog Siddhatthu su poveli sa sobom i pripremili mu mesto u hladu ružine jabuke (*Syzygium jambos*). Kada se njegovi pratnici malo udaljili da posmatraju ceremoniju, dečak spontano zauze položaj za meditaciju i, usredsredivši pažnju na disanje, dostiže prvo zadubljenje. Kada su se pratnici vratili i zatekli dečaka kako sedi i meditira, o tome su smesta obavestili njegovog oca. Ovaj onda priđe svome sinu i u znak poštovanja mu se pokloni.

32. I pomislih: ‘Zašto se plašim te sreće koja nema nikakve veze sa zadovoljstvima čula i nepovoljnim stanjima uma?’ I pomislih: ‘Ne plašim se te sreće, jer ona nema nikakve veze sa zadovoljstvima čula i nepovoljnim stanjima uma’.²²

33. I pomislih: ‘Nije lako postići tu sreću ako je telo sama kost i koža. Kako bi bilo ako bih pojeo malo čvrste hrane – malo kuvanog pirinča i zelja?’ I pojedoh malo čvrste hrane – malo kuvanog pirinča i zelja. A u to vreme pet asketa su me čekali i razmišljali: ‘Ako asketa Gotama dostigne više stanje, on će nam javiti za to’. No kad pojedoh kuvani pirinač i zelje, tih pet asketa me prezreše i napustiše me, razmišljajući: ‘Asketa Gotama sada živi lagodno; napustio je napor i vratio se lagodnosti’.

Kad sam pojeo čvrstu hranu i povratio snagu, tada sasvim odvojen od zadovoljstava čula, odvojen od nepovoljnih stanja uma, uđoh i ostadoh na prvom stupnju zadubljenja, koje je praćeno zamišljanjem i razmišljanjem, a rada se iz osame, uz prijatan osećaj zadovoljstva. Ali takav prijatan osećaj što se javio u meni nije osvojio moj um i u njemu ostao.

Sa smirivanjem zamišljanja i razmišljanja, uđoh i ostadoh u drugom zadubljenju, koje karakterišu samopouzdanje i sabranost uma, oslobođena zamišljanja i razmišljanja, uz ushićenje i sreću rođene iz koncentracije. Ali takav prijatan osećaj što se javio u meni nije osvojio moj um i u njemu ostao.

Sa smirivanjem i ushićenja, ostadoh u stanju spokojstva, praćenom sabranošću i jasnim razumevanjem, i sa fizičkim osećajem zadovoljstva. Uđoh i ostadoh na trećem stupnju zadubljenja, o kojem plemeniti kažu: ‘Spokojan i svestan, ima on srećno boravište’. Ali takav prijatan osećaj što se javio u meni nije osvojio moj um i u njemu ostao.

37. Sa napuštanjem zadovoljstva i nezadovoljstva – kao i ranijim nestankom radosti i žalosti – uđoh i ostadoh na četvrtom stupnju zadubljenja.

To je stanje bez zadovoljstva i nezadovoljstva, pročišćeno nepristrasnom pažnjom. Ali takav prijatan osećaj što se javio u meni nije osvojio moj um i u njemu ostao.

Kada je moj um postao tako usredsređen, pročišćen, blistav, bez i najmanje nečistoće, gibak, prilagodljiv, postojan i nepokolebljiv, usmerih ga ka znanju o svojim prošlim boravištima. Setio sam se mnoštva svojih prošlih života, to jest jednog rođenja, dva rođenja, tri rođenja, četiri rođenja, pet rođenja, deset rođenja, dvadeset rođenja, trideset rođenja, četrdeset ro-

²² Ovaj odlomak predstavlja prekretnicu u Bodhisattinom procenjivanju zadovoljstva; sada ga više ne smatra nečim čega se treba plašiti i kloniti, upražnjavanjem asketskih praktici, već sada zadovoljstvo, kada je rođeno iz osame i nevezivanja, smatra vrednim dodatkom višim stanjima na putu ka probuđenju.

đenja, pedeset rođenja, stotinu rođenja, hiljadu rođenja, sto hiljada rođenja, mnogih eona skupljanja kosmosa, mnogih eona širenja kosmosa, mnogih eona skupljanja i širenja kosmosa. ‘Tada sam se tako zvao, pripadao sam toj porodici, tako sam izgledao. Time sam se hranio i doživljavao takvo zadovoljstvo i bol, takav je bio kraj moga života. Nestavši iz tog stanja ovde, ponovo sam se pojavio onde. I tamo sam se ovako zvao, pripadao sam toj porodici, tako sam izgledao. Time sam se hranio i doživljavao takvo zadovoljstvo i bol, takav je bio kraj moga života. Nestavši iz tog stanja ovde, ponovo sam se pojavio onde’. Tako sam se sećao mnoštva svojih prošlih života u celini i do detalja.

Takvo beše prvo znanje koje stekoh u prvom delu noći. Neznanje beše razvejano; javilo se istinsko znanje; tama beše razvejana; javilo se svetlo – baš kao što se to događa onome ko je pažljiv, marljiv i odlučan. Ali takav prijatan osećaj što se javio u meni nije osvojio moj um i u njemu ostao.

Kada je moj um postao tako usredsređen, pročišćen, blistav, bez i najmanje nečistoće, gibak, prilagodljiv, postojan i nepokolebljiv, usmerih ga ka znanju o umiranju i ponovnom rađanju bića. I videh – uz pomoć duhovnog oka, pročišćenog i nadmoćnog u odnosu na fizičko – bića kako umiru i ponovo se rađaju, i uvideh kako su slabija i jača, lepa i ružna, srećna i nesrećna u skladu sa svojim delima: ‘Ova bića – koja su loše postupala telom, govorom i mišlju, koja su klevetala plemenite, imala pogrešna gledišta i postupala u skladu s tim pogrešnim gledištima – posle sloma tela, posle smrti, ponovo su se rodila u svetu oskudice, na lošem odredištu, u nižim svetovima, u čistilištu. Ali neka druga bića – koja su dobro postupala telom, govorom i mišlju, koja nisu klevetala plemenite, koja su imala ispravna gledišta i postupala su u skladu s tim ispravnim gledištima – posle sloma tela, posle smrti, ponovo su se rodila na dobrom odredištu, na nebu’. Tako videh – uz pomoć duhovnog oka, pročišćenog i nadmoćnog u odnosu na fizičko – bića kako umiru i ponovo se rađaju, i uvideh kako su slabija i jača, lepa i ružna, srećna i nesrećna u skladu sa svojim delima.

Takvo beše drugo znanje koje stekoh u drugom delu noći. Neznanje beše razvejano; javilo se istinsko znanje; tama beše razvejana; javilo se svetlo – baš kao što se to događa onome ko je pažljiv, marljiv i odlučan. Ali takav prijatan osećaj što se javio u meni nije osvojio moj um i u njemu ostao.

42. Kada je moj um postao tako usredsređen, pročišćen, blistav, bez nečistoća, gibak, prilagodljiv, postojan i nepokolebljiv, usmerih ga ka znanju o razaranju mentalnih nečistoća. Videh, kao da mi je pred očima: ‘Ovo je patnja. Ovo je nastanak patnje. Ovo je prestanak patnje. Ovo je put koji vodi prestanku patnje’. Videh, kao da mi je pred očima: ‘Postoje otrovi

uma. Ovo je nastanak otrova uma. Ovo je nestanak otrova uma. Ovo je put koji vodi nestanku otrova uma’.

Kada sam tako znao i tako video, moj um beše oslobođen otrova čulnosti, oslobođen otrova bivanja, oslobođen otrova neznanja. Kada jednom um beše oslobođen, javilo se znanje: ‘Um je oslobođen’. Uvideh: ‘Nema više preporadaanja, proživljen je svetački život, zadatak je obavljen. Ničeg više nema da se uradi na ovome svetu’.

Takvo beše treće znanje koje stekoh u trećem delu noći. Neznanje beše razvejano; javilo se istinsko znanje; tama beše razvejana; javilo se svetlo – baš kao što se to događa onome ko je pažljiv, marljiv i odlučan. Ali taj prijatan osećaj koji se u meni javio nije osvojio moj um i tu ostao.

Mahā-Saćāka sutta – Dugi govor Saćāki (MN 36, odlomak)

3.2 Drevni grad

„Monasi, pre mog probuđenja, dok sam još bio samo neprobudeni bodhisatta, ovakva mi se misao javila: ‘Kako je ovaj svet slep! Rađa se, stari, umire, raspada se i ponovno rada, ali ne uvida izlaz iz sve te patnje, iz starosti i smrti. O, kada će već jednom uvideti izlaz iz sve te patnje, iz starosti i smrti?’

Onda mi se, monasi, javi nova misao. ‘Šta još postoji, kada starost i smrt postoje? Kakav je uslov neophodan da nastanu starost i smrt?’ A iz ovakvog mudrog razmatranja stekoh duboki uvid: „Rođenje postoji onda kada starost i smrt postoje. Iz rođenja kao neophodnog uslova dolaze starost i smrt.”

Onda mi se javi nova misao. ‘Šta još postoji, kada rođenje postoji? ... kada postojanje postoji... kada vezivanje postoji... kada želja postoji... kada osećaji postoe... kada kontakt postoji... kada šest područja čula postoje... kada *ime i oblik*²³ postoje? Kakav je uslov neophodan da nastanu ime i oblik?’ A iz ovakvog mudrog razmatranja stekoh duboki uvid: ‘Svest postoji onda kada ime i oblik postoje. Iz svesti kao neophodnog uslova dolaze ime i oblik’.

Onda mi se javi nova misao: ‘Šta još postoji, kad svest postoji? Kakav je uslov neophodan da nastane svest?’ A iz ovakvog mudrog razmatranja stekoh duboki uvid: ‘Svest postoji onda kada ime i oblik postoje. Iz imena i oblika kao neophodnog uslova dolazi svest’.

Onda mi se javi nova misao: ‘Ova svest se vraća, ona ne ide dalje od imena i oblika. Samo dotle postoje rođenje, starost, smrt, raspadanje i

²³ Reč je o dobro poznatom terminu indijske misli, koji u budizmu označava skup svih procesa koji čine ljudsko biće. Ime (*nāma*) predstavlja njegovu psihološku stranu, a oblik (*rūpa*) fizičku. Tako su ova dva pojma međusobno zavisna i nerazdvojiva.

ponovno radanje, to jest iz imena i oblika kao neophodnog uslova nastaje svest, iz svesti nastaju ime i oblik, iz imena i oblika nastaju šest područja čula, iz šest područja čula nastaje kontakt... Tako nastaje čitav ovaj okean patnje'.

‘Nastjanje, nastajanje’, monasi, takva u meni vizija nastade, znanje nastade, mudrost nastade, više znanje nastade, svetlost nastade, o stvarima o kojima se do tada nikad nije čulo.

Onda mi se javi nova misao: ‘Šta treba da ne postoji, pa da ni starost ni smrt ne nastaju? Šta treba da nestane da bi nestali starost i smrt?’ A iz ovakvog mudrog razmatranja stekoh duboki uvid: ‘Starost i smrt ne postoje onda kada ni rođenje ne postoji. Kad rođenja nestane, starost i smrt nestanu’.

Onda mi se javi nova misao: ‘Šta još ne postoji, kada rođenje ne postoji? ...postojanje? ...vezivanje? ...žudnja? ...osećaj? ...kontakt? ...šest područja čula? ...ime i oblik? Šta treba da nestane da bi nestali ime i oblik?’ A iz ovakvog mudrog razmatranja stekoh duboki uvid: ‘Ime i oblik ne nastaju onda kada svest ne postoji. Kad svest nestane, nestanu ime i oblik’.

Onda mi se javi nova misao: ‘Šta još ne postoji, kad svest ne postoji? Šta još treba da nestane da bi svest nestala?’ A iz ovakvog mudrog razmatranja, monasi, stekoh duboki uvid: ‘Svest ne postoji onda kada ime i oblik ne postoje. Kad ime i oblik nestanu, svest takođe nestane’.

Onda mi se javi nova misao: ‘Otkrio sam ovaj put probuđenja, a on je da s nestankom imena i oblika nestaje svest; s nestankom svesti nestaju ime i oblik; s nestankom imena i oblika nestaje šest područja čula; s nestankom šest područja čula nestaje kontakt... Takav je nestanak čitavog ovog okeana patnje’.²⁴

‘Nestjanje, nestajanje’, monasi, takva u meni vizija nastade, znanje nastade, mudrost nastade, više znanje nastade, svetlost nastade, o stvarima o kojima se do tada nikad nije čulo.

Kao kada bi čovek, lutajući gustom šumom, naišao na stari put, drevnu stazu kojom su putovali ljudi još u davnini, pa se njome zaputи. Idući njome, naiđe na stari grad, drevnu prestonicu, koja je nekada bila nastanjena, s parkovima, vrtovima i jezerima, opasana zidinama; zaista predivno mesto. I onda se taj čovek, monasi, vrati i ode pred kralja ili kraljevog savetnika, te mu kaže: ‘Vaše visočanstvo, treba da znate da sam, lutajući gustom šumom, naišao na stari put, drevnu stazu kojom su putovali ljudi još u davnini, pa sam se njome zaputio. Idući njome, naišao sam na stari grad, drevnu prestonicu, koja je nekada bila nastanjena, s parkovima, vrtovima,

²⁴ Buda je put do probuđenja otkrio postizanjem prestanka svesti, *imena i oblika* i drugih karika uslovljenog nastanka fenomena. A prestanak se postiže dostizanjem *nibbāne*, besmrtnog elementa. Više o ovome u poglavljju 6.

vima i jezerima, opasana zidinama; zaista predivno mesto. Vaše visočanstvo, zašto ne obnovite taj grad?’ A kralj ili kraljev savetnik onda obnove taj grad, tako da on kasnije postane velepan, bogat, poznat nadaleko, gusto naseljen i prosperitetan.

Na isti način sam i ja, monasi, naišao na stari put, drevnu stazu kojom su potpuno probuđeni putovali još u davnini. A šta je taj stari put, ta drevna staza? Upravo ovaj plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje, ispravna namera, ispravan govor, ispravni postupci, ispravno zaradivanje za život, ispravan napor, ispravna sabranost i ispravna koncentracija. I ja sam sledio taj put, te tako stigao do neposrednog znanja o *starosti i smrti*, o njihovom nastanku, o njihovom prestanku, o putu koji vodi njihovom prestanku. Stigao sam do neposrednog znanja o rođenju... postojanju... vezivanju... žudnji... osećaju... kontaktu... šest čula... *imenu i obliku*... svesti... mentalnim obrascima, o njihovom nastanku, o njihovom prestanku, o putu koji vodi njihovom prestanku.²⁵ Saznavši sve to neposredno, objasnio sam kasnije to monasima, monahinjama, nezaređenim sledbenicima i nezaređenim sledbenicama. Tako je, monasi, ovaj duhovni život postao uspešan i prosperitetan, raširen, poznat nadaleko, te objavljen kako među božanskim, tako i među ljudskim bićima”.

Nagara sutta – Grad (SN 12:65)

3.3 Podučavati ili ne?

19. „Tada pomislih: ‘Duboka je ova istina koju sam uvideo, teško ju je uočiti i teško razumeti, smirujuća je i uvišena, nedosežna pukom domišljanju, tanana, samo je mudar može doživeti kroz neposredno iskustvo. No, ovaj svet se oduševljava užitkom, prionuo je uz užitak i bezglavo juri za užitkom. Takav će svet teško razumeti ovu istinu, a to je posebna uzročnost, uslovljenost nastanka. I teško će razumeti ovu istinu, a to je stišavanja uma, odustajanje od svih tekovina, dokončanje žudnje, hlađenje strasti, prestanak, *nibbāna*.²⁶ Ako bih počeo da podučavam tu istinu, drugi me ne

²⁵ Na ovom mestu tekstu uključuje i „mentalne obrasce“ (*sankhāra*). Osnovni uslov njihovog nastanka jeste neznanje i tako je, pominjanjem njihovog nastanka, implicitno pomenuto i neznanje. Na taj način je ovde nabrojano svih dvanaest članova standardne formule uslovljenog nastanka, barem implicitno.

²⁶ Pominjući ove dve teme – uslovljenost nastanka i *nibbānu* – neposredno posle probuđenja, Buda naglašava njihovu važnost za razumevanje sadržaja tog probuđenja. Probuđenje je, otuda, sadržavalo razumevanje, prvo, uslovljenog nastanka patnje i, drugo, *nibbāne* kao stanja potpune slobode koja nadilazi sve fenomene obuhvaćene shemom uslovljenog nastanka patnje. Tek kad je jednom razumeo uslovljeni nastanak, mogao je Buda da razume i *nibbānu*. „Tekovine“ (*upādi*) koje bivaju napuštene ovde se mogu razumeti na dva načina: kao objekat ili, šire, kao svi objekti koje je moguće prisvojiti; i na drugi način, subjektivno, kao žudnja koja upravo motiviše taj čin prisvajanja.

bi razumeli, za mene bi to bio uzaludan trud i napor²⁷. Na to mi se u umu iznenada pojaviše stihovi koji još nikad do tada nisu bili čuti:

*To što s mukom dosegoħ,
zašto da sad pokazujem?
Oni savladani žudnjom i mržnjom,
nikada tu istinu uvideti neće.
Uzvišenu istinu što ide svetu nasuprot,
tanana, duboka i teško vidljiva.
Oni obuzeti strašcu, utonuli u tamu
zaista nikada je ugledati neće.*

Dok sam ovako razmišljaо, um mi bi skloniji mirovanju, nego podučavanju Dhamme.

20. A tada je, monasi, Brama Sahampati²⁷ shvatio moje premišljanje i pomislio: ‘Ovaj svet biće izgubljen, ovaj svet nestaće, jer um Tathāgate, arahanta, savršeno probudenoga, skloniji je mirovanju, nego podučavanju Dhamme’. I kao kad bi snažan čovek savio ispruženu ruku ili ispružio savijenu ruku, tako i Brama Sahampati u trenu nestade iz božanskog sveta i pojavi se preda mnom, pa s jednog ramena skinu ogrtić u znak poštovanja, pozdravi me sklopljenih ruku i reče: ‘Poštovani gospodine, neka Blaženi podučava istinu, neka Uzvišeni podučava istinu. Postoje bića u čijim je očima tek malo trunja, a koja stradaju jer ne čuju reč istine. Biće među njima onih koji će razumeti istinu’. Tako reče Brama Sahampati, a zatim nastavi:

*Bilo je do sada u ovoj Māgadhi propovednika „istine”,
nečistih učitelja s nečistim namerama.
Otvori ta vrata besmrnlosti! Nek i oni čuju
Istinu za koju se Prečisti probudi.*

*Kao što se sa hridi navrh vrletne planine
čoveku na sve strane pogled pruža,
isto tako, o Premudri, Svevideći znalče,
učini palatu Dhamme najvišim vrhom.
Nek bola oslobođeni pogleda zemaljski rod
potonuo u patnju, savladan rođenjem i smrću.*

*Ustani pobedonosni junače, vodiču karavana,
predvodnik budi svetu kojem ne duguješ ništa!
Neka Blaženi podučava Dhammu,
onih koji će je razumeti biće sve više.*

---

²⁷ Jedno od božanstava; ime mu znači „Saučesnik svetskog zbivanja”.

21. Tako sam saslušao Braminu molbu i, iz samilosti prema bićima, probuđenim okom osmotrih svet. Ugledah bića sa tek malo trunja u očima i ugledah bića s mnogo trunja u očima; bića snažnih sposobnosti i bića slabih sposobnosti; bića dobrih osobina i bića loših osobina; bića koja je lako podučiti i bića koja je teško podučiti; videh neka koja se sa strahom obaziru na loša dela i na drugi svet. Baš kao što se u jezeru u kojem rastu plavi, crveni ili beli lotosi, neki od tih lotosa, iznikli u vodi, izrasli u vodi, ne izdižu iznad vode, nego se razviju pod vodom, dok drugi, iako iznikli i izrasli u vodi, dosegnu do površine vode, a neki treći se opet izdignu iznad njene površine, pa ih voda više ne kvasi, isto tako i ja probuđenim okom osmotrih svet, i ugledah bića sa tek malo trunja u očima i ugledah bića s mnogo trunja u očima; bića snažnih sposobnosti i bića slabih sposobnosti; bića dobrih osobina i bića loših osobina; bića koja je lako podučiti i bića koja je teško podučiti; videh neka koja se sa strahom obaziru na loša dela i na drugi svet. Tada sam Brami Sahampatiju odgovorio ovim stihovima:

*Otvorena su vrata besmrtnosti,
nek sposobni da čuju pokažu poverenje.
Svestan uzaludnog napora, o Bramo,
ne htetoh da objavim Istinu tako tananu i uzvišenu.*

Onda Brama Sahampati, pomisli: ‘Blaženi se složio s mojom molbom da podučava Dhammu’. I pošto mi se poklonio, obišavši me s desne strane, odmah nestade.

22. I tad se, monasi, u meni javi ova misao: ‘Koga bih prvo podučio Dhammi? Ko će brzo razumeti ovu Dhammu?’ Pa pomislih: ‘Ālāra Kālāma je mudar, bistar, intelligentan. On već zadugo ima tek malo trunja u očima. Kako bi bilo ako bih njega prvog podučio Dhammi? On će brzo razumeti ovu Dhammu’. I pojaviše se pred mnom božanstva i rekoše: ‘Poštovani gospodine, Ālāra Kālāma je umro pre sedam dana’. I u meni se javiše znanje i vizija: ‘Ālāra Kālāma je umro pre sedam dana’. Onda se javi misao: ‘Veliki je gubitak zadesio Ālāra Kālāmu. Da je čuo ovu Dhammu, on bi je brzo razumeo’.

23. Zatim se, monasi, u meni javi ova misao: ‘Koga bih prvo podučio Dhammi? Ko će brzo razumeti ovu Dhammu?’ Pa pomislih: ‘Uddaka Rāmaputta je mudar, bistar, intelligentan. On već zadugo ima tek malo trunja u očima. Kako bi bilo ako bih njega prvog podučio Dhammi? On će brzo razumeti ovu Dhammu’. I pojaviše se pred mnom božanstva i rekoše: ‘Poštovani gospodine, Uddaka Rāmaputta je umro prošle noći’. I u meni se javiše znanje i vizija: ‘Uddaka Rāmaputta je umro prošle noći’.

I onda se javi misao: ‘Veliki je gubitak zadesio Uddaka Rāmaputtu. Da je čuo ovu Dhammu, on bi je brzo razumeo’.

24. Zatim se u meni javi ova misao: ‘Koga bih prvo podučio Dhammi? Ko će brzo razumeti ovu Dhammu?’ Pa pomislih: ‘Tih pet monaha koji su me pratili odlučnog u asketskim naporima, oni su mi bili velika pomoć. Kako bi bilo ako bih njih prve podučio Dhammi?’ I pomislih: ‘Gde su sada ta petorica monaha?’ Duhovnim okom, pročišćenim i nadmoćnim u odnosu na fizičko, videh da borave blizu Vārānasīja, u Parku jelena, u Isipatani.

25. I tako, monasi, zadržavši se u Uruveli onoliko koliko sam želeo, krenuh na put do Vārānasīja. Na putu između mesta probuđenja i Gaye⁷⁵ ugleda me goli asketa Upaka i reče:

‘Prijatelju, bistar ti je lik, tvoja koža čista i svetla. Po čijoj si se poduci odrekao sveta? Ko ti je učitelj? Čije učenje propovedaš?’ Na te reči golog isposnika Upake, monasi, odgovorio sam stihovima:

— *Sve sam savladao i sve spoznao,
ničim više okrznut, sve sam napustio,
dokončanjem životne žudnje oslobođih se.
Sam spoznaju dosegoh, na koga da se pozovem?*

*Učitelja nemam, nit’ mi je iko ravan.
U svetu ljudi i bogova niko mi jednak nije.*

*Ja sam dostojanstvo sveta,
nenadmašni vodič.
Ja sam jedini potpuno budan,
vatre u meni ohladene i ugašene.*

*Točak istine idem da pokrenem
u prastarom gradu Kāsi.
U ovom svetu slepilom pogodenom
nek zagrmi bubanj neumrle istine!*

— *Ti si, dakle, prijatelju, po vlastitoj tvrdnji
veličanstveni pobednik!*

— *Pobednici su oni poput mene,
koji su uspeli da iskorene strasti.
Pobedih sam sve što je loše.
Zato, Upaka, kažem da sam pobednik!*

Na te reči, monasi, goli asketa Upaka odvrati: ‘Pa neka ti bude, prijatelju!’ Potom, odmahujući glavom, skrenu na sporedni put i nestade.²⁸

26. A ja sam, isposnici, putujući dalje, stigao do Vārānasīja, do Parka jelena u Isipatani, gde su se nalazila petorica isposnika. Oni su već izda-

---

²⁸ Značaj ovog susreta s Upakom počiva u tome što je tu Buda prvi put nekom objavio svoje probuđenje. Nažalost, Upaka nije razumeo kakva mu se prilika ukazala.

leka videli da dolazim, pa su se sporazumeli ovako: ‘Evo dolazi isposnik Gotama, koji sada živi u izobilju, pošto je napustio asketski napor i vratio se lagodnom životu. Zato ga nećemo ni pozdraviti, ni ustajati pred njim, niti mu pomoći da odloži prosjačku zdelu i ogrtač. Ipak, možemo pokazati mesto za njega, pa ako hoće, neka sedne.’ No, kako sam im se približavao, petorica asketa nisu mogla da ostanu dosledni svom dogovoru. Jedan mi podje u susret i uze mi prosjačku zdelu i ogrtač da ih odloži, drugi mi pripremi mesto za sedenje, a treći vodu za pranje nogu. Međutim, kad mi se obratiše, osloviše me po imenu i nazvaše „prijatelju”²⁹

27. Na to im rekoh: ‘Monasi, ne oslovljavajte Tathāgatu po imenu i ne nazivajte ga „prijatelju”. Tathāgata je, monasi, blažen, potpuno probuđen. Dobro me čujte da je Besmrtno dosegnuto. Uputiću vas, podučiću vas Dhammi. Ako vežbate onako kako ste upućeni, i vi ćete, svaki za sebe, ovde i sada, kroz neposredno znanje, ubrzo dostići i ostati na krajnjem cilju svetačkog života, zbog kojeg vrli sinovi dobrih porodica napuštaju domaćinski život i odlaze u beskućnike’.

Kad ovo bi izrečeno, onih pet isposnika mi odgovoriše: ‘Prijatelju Gotamo, onakovm praksom, onakovm ponašanjem, onakovm asketskim vežbanjem kakvim si sebe bio podvrgao, ti nisi postigao nikakva nadljudska stanja, nikakav napredak u znanju i viđenju dostojan plemenitih. Kako bi onda sada kad živiš u izobilju, pošto si napustio asketski napor i vratio se lagodnom životu, mogao da postigneš bilo kakva nadljudska stanja, bilo kakav napredak u znanju i viđenju dostojan plemenitih?’ Kad ovo bi rečeno, ja im odgovorih: ‘Isposnici, Tathāgata ne živi u izobilju, nije napustio asketski napor i nije se vratio lagodnom životu. Tathāgata je, isposnici, blažen, potpuno probuđen. Dobro me čujte da je Besmrtno dosegnuto. Uputiću vas, podučiću vas Dhammi. Ako vežbate onako kako budete upućeni, i vi ćete svaki za sebe, ovde i sada, kroz neposredno znanje, ubrzo dostići i ostati na krajnjem cilju svetačkog života, zbog kojeg vrli sinovi dobrih porodica napuštaju domaćinski život i odlaze u beskućnike’.

Drugi put... Treći put onih pet isposnika mi odgovoriše: ‘Prijatelju Gotamo... Kako bi, uopšte, sada kada živiš u izobilju, pošto si napustio asketski napor i vratio se lagodnom životu, mogao da postigneš bilo kakva nadljudska stanja, bilo kakav napredak u znanju i viđenju dostojan plemenitih?’

28. Kad ovo bi rečeno, ja ih upitah:

‘Isposnici, sećate li se da sam ikada ranije govorio ovako?’

‘Ne, poštovani gospodine’.³⁰

²⁹ *Āvuso*: srdačan način obraćanja međusobno ravnih.

³⁰ Promena u načinu oslovljavanja pokazuje da su njegovi sagovornici prihvatili Bud-

‘Tathāgata je, isposnici, blažen, potpuno probuden. Dobro me čujte da je Besmrtno dosegnuto. Uputišu vas, podučiću vas Dhammi. Ako vežbate onako kako budete upućeni, i vi ćete svaki za sebe, ovde i sada, kroz ne-posredno znanje, ubrzo dostići i ostati na krajnjem cilju svetačkog života, zbog kojeg vrli sinovi dobrih porodica napuštaju domaćinski život i odlaze u beskućnike’.

29. I tako sam bio u stanju da uverim grupu od petorice isposnika.³¹ A onda bih podučavao dva monaha dok bi trojica odlazila u prošenje hrane, pa smo sva šestorica živeli od toga što bi oni dobili.

30. Onda grupa od petorice monaha, tako obodreni, tako upućeni, budući i sami podložni rođenju, razumevši opasnost u onome što je podložno rođenju i onda tragajući za nerođenim, za potpunom slobodom od jarma, za *nibbānom*, dostigoše to nerođeno, potpunu slobodu od jarma, *nibbānu*. Budući i sami podložni starenju, bolesti, smrti, tuzi i prljaju, videvši opasnost u tome i onda tragajući za onim što nije podložno starenju, bolesti, smrti, tuzi i prljaju, tragajući za potpunom slobodom od jarma, za *nibbānom*, dostigoše to što nije podložno starenju, bolesti, smrti, tuzi i prljaju, dostigoše potpunu slobodu od jarma, *nibbānu*. I u njima se pojavio znanje i uvid: ‘Neosporno je naše oslobođenje, ovo je rođenje poslednje. Nema više preporada’.”

Ariyapariyesana sutta – Govor o plemenitom traganju (MN 26; odlomak)

4. PRVI GOVOR

Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Vārānasīja, u Parku jelena, u Isipatani. Tada se Blaženi obrati grupi od pet asketa:

„Dve su, monasi, krajnosti u koje onaj ko je otišao u beskućnike ne bi trebalo da zapada. Koje dve? Vezanost za užitke čula, koja je niska, vulgarna, svojstvena prostim ljudima, neplemenita i ne donosi korist, a druga je vezanost za samomučenje, koja je bolna, neplemenita i ne donosi korist. Monasi, obe ove krajnosti izbegavajući, Tathāgata je savršeno razumeo srednji put, koji daje uvid i znanje, vodi smirenju, neposrednom znanju, probudjenju i utrućujući.

A kakav je to, monasi, srednji put što ga je Tathāgata savršeno razumeo, koji daje uvid i znanje, vodi smirenju, neposrednom znanju, probudjenju i utrućujući? To je Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje,

---

nu tvrdnju i da su spremni da mu se obraćaju s poštovanjem.

³¹ Na ovoj tački Buda je održao *Govor o pokretanju točka Učenja (Dhamma-ćakkappa-vattana sutta)*; videti odeljak 4 u nastavku).

ispravna namera, ispravan govor, ispravni postupci, ispravno zarađivanje za život, ispravan napor, ispravna sabranost i ispravna koncentracija. To je, monasi, srednji put što ga je Tathāgata savršeno razumeo, a koji daje uvid i znanje, vodi smirenju, neposrednom znanju, probuđenju i utrnuću.

A ovo je, monasi, plemenita istina o patnji: rođenje je patnja, starost je patnja, bolest je patnja, smrt je patnja, boravak uz ono što nam je mrsko jeste patnja, razdvojenost od onoga što nam je drago jeste patnja, uskraćivanje onoga što želimo jeste patnja. Ukratko, pet osnova prianjanja jesu patnja.

A ovo je, monasi, plemenita istina o izvoru patnje: to je ona žudnja koja vodi novom rođenju, a združena sa ushićenjem i strašću uvek nalazi novo uživanje, sad tu, sad tamo – dakle, to je žudnja za čulnim užicima, žudnja za postojanjem i žudnja za nepostojanjem.

A ovo je, monasi, plemenita istina o prestanku patnje: to je potpuno iščezavanje i iskorenjivanje upravo te žudnje, odustajanje od nje i odbacivanje, oslobođanje i okretanje od nje.

A ovo je, monasi, plemenita istina o putu koji vodi prestanku patnje: to je upravo onaj Plemeniti osmostruki put sačinjen od ispravnog razumevanja, ispravne namere, ispravnog govora, ispravnih postupaka, ispravnog zarađivanja za život, ispravnog napora, ispravne sabranosti i ispravne koncentracije.

‘Ovo je plemenita istina o patnji’: takva se, monasi, u meni javila vizija, javili su se znanje, mudrost i uvid, javila se svetlost u vezi sa stvarima koje ranije nisu bile čute.

‘Ovu plemeniti istinu o patnji treba u potpunosti *razumeti*’: takva se, monasi, u meni javila vizija, javili su se znanje, mudrost i uvid, javila se svetlost u vezi sa stvarima koje ranije nisu bile čute.

‘Ova plemenita istina o patnji u potpunosti je shvaćena’: takva se, monasi, u meni javila vizija, javili su se znanje, mudrost i uvid, javila se svetlost u vezi sa stvarima koje ranije nisu bile čute.

‘Ovo je plemenita istina o nastanku patnje’: takva se, monasi, u meni javila vizija, javili su se znanje, mudrost i uvid, javila se svetlost u vezi sa stvarima koje ranije nisu bile čute.

‘Ovu plemenitu istinu o nastanku patnje treba *napustiti*’: takva se, monasi, u meni javila vizija, javili su se znanje, mudrost i uvid, javila se svetlost u vezi sa stvarima koje ranije nisu bile čute.

‘Ova plemenita istina o nastanku patnje je napuštena’: takva se, monasi, u meni javila vizija, javili su se znanje, mudrost i uvid, javila se svetlost u vezi sa stvarima koje ranije nisu bile čute.

‘Ovo je plemenita istina o prestanku patnje’: takva se, monasi, u meni javila vizija, javili su se znanje, mudrost i uvid, javila se svetlost u vezi sa

stvarima koje ranije nisu bile čute.

‘Ovu plemenitu istinu o prestanku patnje treba *ostvariti*: takva se, monasi, u meni javila vizija, javili su se znanje, mudrost i uvid, javila se svetlost u vezi sa stvarima koje ranije nisu bile čute.

‘Ova plemenita istina o prestanku patnje je *ostvarena*’: takva se, monasi, u meni javila vizija, javili su se znanje, mudrost i uvid, javila se svetlost u vezi sa stvarima koje ranije nisu bile čute.

‘Ovo je plemenita istina o putu koji vodi prestanku patnje’: takva se, monasi, u meni javila vizija, javili su se znanje, mudrost i uvid, javila se svetlost u vezi sa stvarima koje ranije nisu bile čute.

Tu plemenitu istinu o putu koji vodi prestanka patnje treba *razvijati*: takva se, monasi, u meni javila vizija, javili su se znanje, mudrost i uvid, javila se svetlost u vezi sa stvarima koje ranije nisu bile čute.

‘Ta plemenita istina o putu koji vodi prestanka patnje je *razvijena*’: takva se, monasi, u meni javila vizija, javili su se znanje, mudrost i uvid, javila se svetlost u vezi sa stvarima koje ranije nisu bile čute.

I sve dok, monasi, to moje znanje i vizija ove četiri plemenite istine kakve zaista jesu, sa svoje tri faze i dvanaest vidova, nisu bili na takav način potpuno pročišćeni, nisam tvrdio da sam se probudio za nenadmašno savršeno prosvetljenje u ovome svetu, sa njegovim božanstvima, sa Mārom i Bramom, u ovom pokolenju sa asketama i bramanima. Ali kada su moje znanje i vizija ove četiri plemenite istine kakve zaista jesu, sa svoje tri faze i dvanaest vidova, bili na takav način potpuno pročišćeni, tada sam ustvrdio da sam se probudio za nenadmašno savršeno prosvetljenje u ovome svetu, s njegovim božanstvima, sa Mārom i Bramom, u ovom pokolenju sa asketama i bramanima, njegovim bogovima i ljudima. Znanje i vizija javiše se u meni: ‘Nepokolebljivo je oslobođenje moga uma. Ovo je moje poslednje rođenje. Nema više prepordađanja.’ Tako reče Blaženi. Zadovoljni, petorica asketa se obradovaše rečima Blaženog. A dok je govor još bio u toku, u poštovanom Kondañi javila se nezamućena, jasna vizija istine: ‘Sve što je podložno nastanku, podložno je i nestanku.’

A kada Blaženi pokrenu točak Učenja, među božanstvima na zemlji pronese se glas: ‘Kraj Vārānasīja, u Parku jelena, u Isipatani, Blaženi pokrenu nenadmašni točak Učenja, koji ne mogu zaustaviti nijedan asketa, ni braman, ni božanstvo, ni Māra, ni Brama, niti bilo ko na ovom svetu.’ Čuvši božanstva zemlje kako ovo uzvikuju, božanstva sveta Četiri velika kralja takođe uzviknuše: ‘Kraj Vārānasīja... taj nenadmašni točak Učenja ne može zaustaviti nijedan asketa, ni braman, ni božanstvo, ni Māra, ni Brama, niti bilo ko na ovom svetu.’ Čuvši božanstva sveta Četiri velika kralja kako ovo uzvikuju, božanstva Tavatimsa... božanstva Jama... božanstva Tusita... božanstva Nimanarati... božanstva Paranimitavasavati...

božanstva u Braminoj pratnji uzviknuše: ‘Kraj Vārānasīja, u Parku jelena, u Isipatani, Blaženi pokrenu nенадмаšni točak Učenja, koji ne mogu zau-staviti nijedan asketa, ni braman, ni božanstvo, ni Māra, ni Brama, niti bilo ko na ovom svetu.’

Tako se u tom trenutku, odjednom, uzvik razleže sve do Braminog sveta. I taj kosmos od deset hiljada svetova poče da podrhtava, da se trese i giba, dok ga je nemerljivo blistava svetlost preplavila, nadmašujući čak i sjaj bogova.

A onda Blaženi izreče ove nadahnute reči: ‘Kondaña je zaista razumeo! Kondaña je zaista razumeo!’ I tako poštovani Kondaña zadobi ime Añña-Kondaña – Kondaña koji je razumeo.”

Dhamma-ćakkappavattana sutta – Pokretanje točka Učenja (SN 56:11)

Deo 3

PONOVO OTKRIVENI PUT

Budino učenje, na pāliju *Dhamma*, moguće je predstaviti na različite načine, pa i kao koordinatni sistem, sa dve dimenzije. Ona horizontalna pokrivala bi vremenski sled događaja, povezujući ono što se nalazi iza i ispred našeg sadašnjeg horizonta življenja, a to su naši prošli i budući životi. I taj deo učenja nama zapadnjacima se čini naročito teško prihvatljiv. Ali da bi se Budino učenje razumelo do kraja i na ispravan način, neophodno je uzeti u obzir ovu dimenziju, makar kao radnu hipotezu. Jer, da bismo razumeli svoj sadašnji život, nije dovoljno da ga posmatramo izolovano, treba imati u vidu ono što mu je prethodilo i što mu sledi. Ovo je ključ za formiranje ispravnog razumevanja ili gledišta (*samma ditthi*), prvog člana Plemenitog osmostrukog puta, koji vodi probudjenju. Tako je Buda, objašnjavajući ispravno razumevanje, govorio da ono uključuje i razumevanje da postoje rezultati naših dobrih i loših postupaka. Krećući se ovom horizontalnom dimenzijom, nailazimo dalje na Budino učenje o *kammi* (skt. *karma*) i preporađanju, kao i na mehanizam uslovленog nastanka stvari (*patićća samuppada*), koji se proteže na nekoliko egzistencija. Čak i za dublje razumevanje same četiri plemenite istine, kao polazne tačke budističkog učenja, važno je uzeti u obzir ovu horizontalnu dimenziju. No, kao što je pomenuto, da bi prihvatili ovaj aspekt učenja, većini ljudi neophodna je vera ili ono što se u budizmu obično naziva poverenje (*saddha*), zato što ove stvari leže izvan našeg ubičajenog, neposrednog polja iskustva.

Pored ovoga, postoji i drugi aspekt Budinog učenja, koji bi se mogao nazvati njegova vertikalna dimenzija. Tiče se razumevanja našeg neposrednog iskustva. Ovde direktno posmatramo ono što doživljavamo u sadašnjem trenutku i pokušavamo da razumemo odnose različitih ključnih sastojaka stvarnosti, njihovu interakciju i međusobno uslovljavanje. Da bismo to postigli, nije potrebno verovanje da se život proteže i izvan našeg sadašnjeg postojanja. Kada je Buda govorio o ovoj strani svog učenja, označavao ga je kao *sandiṭṭhiko*, „direktno vidljivo”, „dostupno istraživanju”. Međutim, da bi se zaista razumela ova dimenzija, neophodan je po-

seban napor, naročito usmeren na analiziranje sopstvenog iskustva. Za to je ključno uočavanje uzročno-posledičnih veza, međuzavisnosti različitih elemenata pojavnog. Pre svega, treba raspoznati šta su među njima uzroci, a šta posledice, koje potom i same postaju uzroci nekih novih posledica u toj reci događaja koju nazivamo življenje. Ovakva vrsta sistematskog posmatranja zahteva i znatnu dozu objektivnosti, neposrednosti, iskrenosti, zasnovanih na jednom mentalnom kvalitetu koji Buda naziva *yoniso manasikāra* ili „pomno razmatranje”. No, potrebne su i istrajnost i postupnost, jer na putu do sagledavanja istine prečica nema.

Tako se u *suttama* vidi da Buda, kad nekome izlaže svoje učenje, to radi postupno, ne iznosi ga odmah u celini, jer bi to za nespremnog slušao-
ca bio prevelik zalogaj. Na sebi svojstven način, lagano ga uvodi, priprema za deo koji će doći tek kasnije, izlazeći u susret svom sagovorniku, služeći se metaforama koje će razumeti na osnovu sopstvenog iskustva i dotadašnjeg načina života. Na primer, ako podučava seljaka, Buda se koristi slikama vezanim za obradu zemlje, sejanje, žetvu i slično. Ako govori bramanu, možda će upotrebiti sliku održavanja svete vatre, kao glavnog bramanskog rituala. Govoreći kralju ili njegovom mladom nasledniku, učenje će izraziti slikama vezanim za upravljanje kraljevstvom i vladanjem podanicima. U svim tim situacijama, Buda ima u vidu onaj vertikalni aspekt učenja i kreće se u granicama neposrednog iskustva svog sagovornika, koristi se onim što mu je blisko u svakodnevnom životu.

Međutim, za njega je osobeno i izdvaja ga od mnogih drugih učitelja to što nijedan deo svog učenja neće sačuvati u stisnutoj šaci, prikriti i zadržati samo za uski krug sledbenika, samo za „posvećene”. Uvek će sagovornikova moć razumevanja i spremnost da sasluša biti jedina mera na osnovu koje Buda zalazi u dubinu učenja. Kao što se vidi iz **teksta 1** (str. 89), bilo kakvu tajnovitost, podelu učenja na deo za sve i deo samo za posvećene, Buda smatra znakom pogrešnog načina razmišljanja. Uvek ističe da njegovo učenje stoji svima dostupno, poput sjaja Sunca i Meseca, koji ne sijaju samo za odabrane. Drugačiji stav ne bi se ni mogao očekivati od učenja koje u prvi plan ističe neposredno iskustvo, pozivajući svakog od nas da načela koje ono zagovara proveri u okolnostima svakodnevnog života. Naravno, ovo ne znači da samo na osnovu svog dosadašnjeg iskustva možemo da potpuno razumemo i vrednujemo budističko učenje. Potrebno je da uložimo veliki napor i u kultivisanje onoga čime registrujemo to iskustvo, a to je um, da bi naše razumevanje bilo potpuno.

No, treba naglasiti da, za razliku od drugih religija, Buda nas ne poziva da svoj put *započnemo* verom u izložene dogme, a zatim da svoje iskustvo na silu guramo u zadate šablone, da ga interpretiramo u skladu s njima, često ga pri tom izneveravajući. Upravo suprotno, savetuje da krenemo od

vertikalne dimenzije, od onoga što izgleda saglasno našem dotadašnjem iskustvu i zdravom razumu, a potom da vežbanjem, promišljanjem i novim iskustvima svoje razumevanje samih sebe i sveta u kojem živimo lagano proširujemo i na onu horizontalnu, u početku nerazumljivu, nedokučivu dimenziju.

Ovakav pristup vrlo jasno je vidljiv u *Govoru Kālāmama* (**tekst 2**, str. 90), nadaleko čuvenom po tome što ohrabruje slobodno istraživanje, dovođenje u pitanje i učenja i učitelja, što je, kako znamo, vrlo neobično za bilo koju religiju. Duh čitavog ovog govora ukazuje na učenje koje je lišeno isključivosti, slepe vere, dogmatizma i netrpeljivosti. Buda ga je održao u mestu Kesaputta, u oblasti u kojoj je živeo narod po imenu Kālāme. A pošto se to mesto nalazilo na ivici šume pogodne za život u samoći, služilo je kao usputna stanica mnogim grupama isposnika i asketa. Zahvaljujući njihovim čestim zadržavanjima u gradu, stanovnici su imali prilike da upoznaju mnoga filozofska i religijska učenja, ali su ih protivrečnosti među svim tim učiteljima ostavljale zbumjenima i neodlučnim u šta da veruju i kome da se priklone. (Ova situacija i nama deluje prilično poznato, pogotovo u današnjoj eksploziji informacija i masovnoj proizvodnji najrazličitijih teorija i hipoteza.)

Kada su, najzad, Kālāme odlučile da iskoriste prisustvo uglednog učitelja i provere svoje sumnje, Buda ne ide tragom ostalih asketa, koji hvale sopstveno učenje, a kude sva ostala. On Kālāmama ne kaže: „Samo sam ja u pravu, svi ostali greše. Prihvatile moje reči, jer ja sam vrhovni autoritet. Sve ostalo su zablude. Ako mi ne verujete, čeka vas samo propast!” Videći da su zbumjeni, on zna da bi takvim rečima samo uvećao pometnju u njihovim glavama. Zato odlučuje da ih ka razumevanju istine uputi suprotnim putem, sužavajući obim poduke samo na ono što smo nazvali vertikaln aspekt učenja. Dakle, pošto ih umiri tvrdnjom da je sasvim normalno što su zbumjeni u takvoj situaciji, podučava ih isključivo na osnovu onoga što su u stanju neposredno da vide i dožive. Pri tome polazi od ključne premise da glavnu motivaciju onih koji traže da ih poduči, ali i čoveka uopšte, čini želja da izbegnu patnju i pronađu sreću. Kao prvu lekciju Buda sagovornicima ukazuje na nešto što je svakome od nas lako proverljivo, a to je da postoji direktna, vidljiva veza između naših postupaka i stanja našeg uma, s jedne strane, i našeg doživljaja sreće i patnje, sa druge. Tačnije, on ukazuje na to da loši postupci i loša mentalna stanja uzrokuju patnju za nas, ali i za druge. I obrnuto, dobri postupci i dobra mentalna stanja vode sreću i dobrobiti, prvo za nas, što onda omogućuje da doprinesemo sreću i dobrobiti drugih.

Kao prvu alatku korisnu Kālāmama u dolasku do čvrstog tla izvesnosti, Buda navodi deset kriterijuma na osnovu kojih *ne treba* vrednovati bilo

koje učenje kao valjano i istinito. Ovih deset pogrešnih kriterijuma mogu se klasifikovati u tri grupe: (1) Prvu čine pravila zasnovana na tradiciji i ima ih četiri: *usmena predanja* (*anussava*), što se odnosi na vedsku tradiciju, koja je, prema kazivanju bramana, potekla od prvobitnog božanstva, a potom usmeno prenošena s generacije na generaciju; *rodoslovi učitelja* (*paramparā*) označavaju tradiciju uopšte, jedan neprekinuti niz učitelja koji se nastavlja iz generacije u generaciju, te samom svojom starinom zadobija status autoriteta; *glasine* (ili „*prepričavanja*“; *itikirā*) mogu označavati rašireno mišljenje u određenoj grupi ljudi ili opšti konsenzus; *sveti tekstovi* (*piṭaka sampadāna*) jesu svaka zbirka religijskih tekstova koji se smatraju božjom objavom, te stoga nepogrešivim. (2) Druga grupa, koja obuhvata naredna četiri kriterijuma, odnosi se na neke od tipova zaključivanja koje su mislioci Budinog vremena bili definisali, mada se nama danas mogu činiti međusobno slični: *logičko zaključivanje* (*takkahetu*), *posredno zaključivanje*, na osnovu nekih znakova i nagoveštaja (*nayahetu*), *zaključivanje na osnovu onoga što izgleda blisko zdravom razumu* (*akaraparivitakkena*) i *deduktivno zaključivanje*, u skladu s prethodno postavljenom teorijom (*ditthinidhānakkantiya*). (3) Treća grupa, sastavljena od poslednja dva kriterijuma, obuhvata dva tipa ličnog autoriteta: prvi je *harizmatičnost* govornika (gde se mogu uključiti i njegove spoljašnje kvalifikacije, na primer, neka visoka titula, veliki broj pristalica, poštuje ga i vladar i tako dalje); drugi je autoritet koji se temelji na našem *ličnom odnosu prema govorniku*, kad ga smatramo svojim učiteljem (skt. *guru*; pāli: *garu*). Kada je ukazao na pogrešne izvore, Buda u jednoj od ključnih rečenica govora daje i savet o tome na šta se *treba osloniti*: „*Kālāme, tek kada se sami uverite*: ‘Ove stvari su štetne, ove stvari su sramotne, njih kritikuju i mudraci; onome ko ih čini i praktikuje donose štetu i patnju’, tek tada ih napustite.” Iz ovoga se jasno vidi da je Budin kriterijum vrlo pragmatičan, da nije namenjen nalaženju nekakve apstraktne istine ili apstraktnog načela, već se usredsređuje na prirodnu čovekovu brigu za sopstvenu dobrobit, na univerzalnu ljudsku želju za izbegavanjem patnje i dostizanjem sreće.

A put ka tome vodi kroz istraživanje sopstvenih postupaka, sopstvenih stanja uma, kako bismo otkrili ka kojem krajnjem ishodištu nas oni vode, ka patnji ili ka sreći. Dakle, kao što Buda maestralno pokazuje u daljem toku govora, čak i kada zanemarimo svaku brigu o dobrobiti posle smrti, svako razmišljanje o tome da li postoji život posle smrti ili ne, još uvek imamo vrlo jak razlog da se klonimo štetnih mentalnih stanja poput pohleppe, besa, mržnje, zavisti ili obmane, kao i štetnih postupaka kakvi su ubijanje, krađa, laganje, ogovaranje i drugi. Razlog za to vrlo je jednostavan. Oni nam nanose štetu već ovde i sada, a njihovo izbegavanje sreću mirne savesti, isto tako već ovde i sada.

Ovaj govor ponekad se pogrešno tumači kao dokaz da je Buda smatrao kako treba da se oslonimo isključivo na sopstveno iskustvo kako bismo utvrdili je li neko učenje tačno ili pogrešno. Kao što se vidi iz navedenog citata, iako očigledno odvraća od oslanjanja na slepu veru, on ipak ne zagovara isključivu merodavnost ličnog stava u duhovnim stvarima. Među kriterijumima za trezveno promišljanje koje Buda nabraja stoji i kriterijum mišljenja mudrih. A da bi neko primenio taj kriterijum, neophodno je da prepozna drugoga kao mudrijeg od sebe i prihvati njegovu preporuku, s uverenjem da će mu ona doneti dobrobit. Kad se ima u vidu čitava Budina poruka, pre bi se moglo razumeti da govor promoviše pristup korak po korak: kao radnu hipotezu uzimamo savet od onoga koga smatramo mudrim, zatim tu hipotezu proveravamo kroz sopstveno iskustvo, analiziramo koje nam rezultate primena tog saveta donosi i, ako se pokaže korisnim, usvajamo ga. Zatim krećemo korak dalje. Ako se, pak, ispostavi da pridržavanje tog saveta šteti našoj dobrobiti, treba ga potpuno odbaciti, bez obzira na rečitost i harizmatičnost „učitelja”, na autoritet tradicije iz koje savet dolazi ili na njegovu opšteprihvaćenost. Ujedno, ovaj govor na vrlo ubedljiv način pokazuje da motiv za to da svoj život ispunimo vrlinom nije nužno samo u verovanju u novi život, ili u nekakvu nagradu i kaznu koje nas čekaju posle smrti, već u očekivanju sreće kroz prevladavanje sopstvene pohlepe, mržnje i obmanutosti već u ovom životu.

Sličan pristup nalazi se i u **tekstu 3** (str. 93), gde Buda pokazuje kako sadašnja patnja nastaje na osnovu sadašnje žudnje. Ovaj kratki govor, namenjen nezaređenom sledbeniku, na vrlo koncizan način artikuliše uzročni princip koji leži iza učenja o četiri plemenite istine. No, umesto na apstraktan, ovde je to načelo izloženo na sasvim praktičan način, uzimajući za primer članove porodice. Pošto svako od nas može da se poistoveti sa Budinim sagovornikom u ovoj situaciji, ova *sutta* ostavlja utoliko snažniji utisak. S druge strane, vidljivo je da ni ovaj, kao ni *Govor Kālāmama*, ne pominje učenja o *kammi* i o preporođanju. To ne znači da su ta učenja manje bitna u okviru Budinog sistema ili da predstavljaju samo dodatak preuzet iz bogate riznice indijskog duhovnog nasleđa. Naprotiv, ona su važan deo *Dhamme*, ali ova dva govora jasno svedoče o tome da je *na početku* moguće prići *Dhammi* i bez referenci na ono što nam nije neposredno vidljivo i razumljivo. Budino učenje je mnogostrano, a kada se tako uverimo da njegovo praktikovanje zaista donosi mir, radost i unutarnju sigurnost, tada zadobijamo poverenje u učenje kao celinu, kao i one njegove aspekte izvan naše sadašnje sposobnosti provere. Tako, ukoliko se odlučimo na vežbanje, koje zahteva mnogo veštine i upornosti, bićemo u stanju da postepeno proširimo svoje polje iskustva (o tome videti u poglavljju 7).

Još jedan problem s kojim se tragač na duhovnom putu suočava vezan

je za već pomenuti kriterijum usvajanja „mišljenja mudrih”. Ali, ko je mudar? Taj problem često biva rešen nekritičkim prihvatanjem stavova određenog učitelja i poklanjanjem potpunog poverenja. Čitava ta situacija čini se ponekad kao začarani krug. Da bismo dublje ušli u neko učenje i praktikovali ga, svakako nam je potreban vodič, savetodavac, učitelj. No, nekada se ispostavi da takva osoba nije dorasla svojoj ulozi, čak i da pokušava da je zloupotrebi na najrazličitije načine. Otuda su česte priče razočaranih učenika koji su poklonili poverenje, a onda se ispostavilo da je ono bilo zloupotrebljeno ili su njihova početna očekivanja bila nerealna, pa samim tim i nužno ostala izneverena. Sve to, podgrevano senzacionalističkim napisima u medijima, kod neupućenog čoveka stvara veliku dozu odbojnosti i nesigurnosti, tako da često ne koristi ni šanse koje mu se ukazuju, unapred se plašeći prevare i neuspeha. Problem lažnih učitelja nije od juče, a duhovni autoritet, kao i svaka vrsta moći, jeste podložan zloupotrebi. Zato ne čudi što je Buda savetovao oprez i ukazivao na kriterijume pomoću kojih je moguće proveriti vrednost učitelja kojem poklanjamо poverenje. Još je zanimljivije, kao poštovanja vredan izuzetak, to što u **tekstu 4.1** (str. 95) svojim učenicima Buda savetuјe da i njega samog podvrgnu istom testu i provere da li su tačne njegove tvrdnje o potpunoj probuđenosti. A jedan od dobrih pokazatelja jeste to da li je njegov um potpuno oslobođen patnje. Mada učenici ne mogu uči u um učitelja i uveriti se neposredno, ipak svako može da to utvrdi posredno, posmatrajući njegove postupke i slušajući šta govori. Na osnovu toga jasno se vidi da li su njegova mentalna stanja potpuno čista, bez uticaja pohlepe, gordosti ili mržnje. Ako i dalje nisu sigurni, Buda poziva svoje učenike da upotrebe i dodatne kriterijume: dužina monaškog staža, način na koji se odnosi prema počastima koje mu ukazuju, uvećavaju li mu sujetu ili ne, je li opsednut čulnim uživanjima ili nije i tako dalje. Na kraju, ako sve to nije dovoljno ubedljivo, Buda im savetuјe da se ne libe da svoje sumnje provere kroz direktni razgovor.

Interesantnu dalju razradu teme odnosa učenika i učitelja donosi **tekst 4.2** (str. 98), gde Buda ukazuje na značaj prevladavanja prirodne naklonosti, a onda i pristrasnosti prema odabranom autoritetu. U situacijama kada neko taj autoritet kritikuje ili hvali, načelo objektivnosti nalaže nam da u sebi ne gajimo ni ogorčenje, niti ushićenje, jer će upravo to biti prepreka da vrednujemo ono što je rečeno. Zavedeni besom ili oduševljenjem, nećemo ni primetiti ima li u kritici nečeg istinitog, niti u pohvali nekog preterivanja i neistine. Samo smiren um sagledava kritiku i pohvalu u pravom svetlu.

U **tekstu 5** (str. 99), razgovarajući sa mladim bramanom Kāpathikom, Buda ponovo ukazuje na to da je neopravdano oslanjati se samo na tradiciju, ovaj put u pogledu Veda. Ispostavlja se da nijedan od bramana koji puno poverenje poklanjaju onome što je u Vedama rečeno, smatrajući to

apsolutnom istinom, ne može za sebe da kaže da je lično video i iskusio tu istinu. To ne mogu da kažu bramani koji razgovaraju sa Budom, to ne mogu da kažu ni njihovi učitelji unazad sve do sedmog kolena, pa čak to ne mogu da kažu ni prvi mudraci koji su sastavili Vede, jer i oni su bili samo medijum kroz koji se božanska sila manifestovala. Pošto niko od njih nije video neposredno i lično, oni Budi liče na dugu povorku slepaca koji se pridržavaju jedan za drugoga, gde svako misli da onaj ispred njega zna kuda ga vodi. Kada njegov mladi sagovornik posegne za drugim argumentom – usmenom predajom, slično kao u Govoru Kālāmama, Buda navodi pet kriterijuma na osnovu kojih ljudi misle da je nešto istina, iako ti kriterijumi sami po sebi to ne dokazuju. To su *vera*, *lična naklonost*, *usmena predaja*, *zdravorazumsko zaključivanje* i *deduktivno zaključivanje*.

Svaki od tih kriterijuma je nepouzdan, jer ono čemu ljudi poklanjaju puno poverenje ne mora biti u skladu sa istinom. Nasuprot tome, nešto prema čemu nemaju poverenja može biti savršeno istinito. Ista dvojaka shema važi i za ostala četiri člana ovog niza. Recimo, pošavši od neke premise i sledeći logiku, filozof može izgraditi čitav sistem, koji izgleda savršeno logično i pouzdano, njegovi savremenici ga smatraju neupitnim, a ipak se možda već u narednoj generaciji pojavi neki drugi mislilac koji najpre dovede u pitanje onu polaznu premisu, a potom opovrgne ceo sistem. Polazeći od ovoga, u razgovoru sa bramanom Ćankijem, Buda korak po korak pokazuje kako otkrivamo istinu. Taj put opisuje tradicionalnom indijskom terminologijom, a obuhvata tri faze: 1. *paryatti* ili učenje (slušati o učenju, zadržati čuto u pamćenju, samostalno istražiti značenje zapamćenog i na kraju prihvati učenje kao rezultat tog promišljanja); 2. *patipatti* ili praktikovanje učenja (želja da se praktično isproba učenje, javljanje snažne volje, jasno definisanje cilja i polazak na put do njega); 3. *pativeda* ili uvid, koji se vežbanjem produbljuje, dok se ne eliminišu sva negativna mentalna stanja koja zamagljuju viđenje stvarnosti i dok se ne dostigne potpuno razumevanje istine, krajnje oslobođenje, *nibbāna*, kao kulminacija budističkog puta.

1. UČENJE BEZ TAJNI

„Monasi, tri su stvari koje ostaju skrivene, a nisu svima vidljive. Koje tri? Žena, bramanske mantre i pogrešno gledište. To su tri stvari, monasi, koje ostaju skrivene, a nisu svima vidljive.“

Monasi, tri su stvari koje blistaju otvoreno, a ne ostaju skrivene. Koje

tri? Mesec, sunce i ovo *učenje i praksa* koje je objavio Tathāgata. To su tri stvari, monasi, koje blistaju otvoreno, a ne ostaju skrivene”.

Patićchana sutta – Skriveno (AN 3:130)

2. NI DOGMA, NI SLEPA VERA

Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi išao zemljom Kosala, u pratinji velike grupe monaha, i došao u grad naroda Kālāme po imenu Kesaputta. A Kālāme, stanovnici Kesaputte, dočuše ovako: „Asketa Gotama, sin plemena Sakya, koji ga je napustio i otišao u beskućnike, idući zemljom Kosala stigao je u Kesaputtu. I o tom učitelju Gotami ovakav se glas širi: ‘Zaista je Blaženi dostojan poštovanja, potpuno probuđen, savršenog znanja i ponašanja, srećan, znalač svetova, nenadmašni vodič onih kojima treba putokaz, učitelj božanskim i ljudskim bićima, prosvetljen, blažen. Razumevši ga kroz neposredno iskustvo, on objašnjava ovaj svet – sa svim njegovim bogovima, demonima i dobrim silama, ovo pokolenje sa svim njegovim asketama i bramanima, božanskim i ljudskim bićima. On pravim značenjem i formom podučava Dhammu, dobru na početku, dobru u sredini, dobru na kraju, on oličava svetački život, potpuno savršen i čist. Istinska je dobrobit ugledati tako usavršena bića’.”

Onda Kālāme, stanovnici Kesaputte, otidoše do Blaženoga. Kad su stigli, neki od njih mu se pokloniše i sedoše sa strane, neki se učitivo pozdraviše sa njim, i pošto su završili pozdravljanje i prijateljski razgovor, sedoše sa strane; neki samo rekoše svoje ime i ime porodice pre nego što su seli sa strane; neki, bez reči, sedoše sa strane. I tako Kālāme, stanovnici Kesaputte, upitaše Blaženoga:

„Poštovani gospodine, ima bramana i monaha koji dolaze u Kesaputtu. Oni izlažu i objašnjavaju samo svoje učenje, a učenja drugih preziru, kude i ismevaju. Neki drugi monasi i bramani takode dolaze u Kesaputtu. I oni izlažu i objašnjavaju samo svoje učenje, a učenja drugih oni preziru, kude i ismevaju. Poštovani gospodine, u nama se javlja sumnja, u nama se javlja nesigurnost zbog svega toga. Ko od ovih poštovanih monaha govori istinu, a ko je u zabludi?”

„Normalno je, Kālāme, što sumnjate, što niste sigurni. Sumnja se u vama javila o onome što jeste zbumujuće. Zato, Kālāme, ne povodite se za usmenom predajom, niti za rodoslovima učitelja, za glasinama, za zbirkama svetih tekstova, za pukim logičkim domišljanjima, za posrednim zaključivanjima, za zdravorazumskim domišljanjima, za deduktivnim domišljanjima, za time što vam se onaj koji govori čini upućen, a ni za uverenjem: ‘Ovaj asketa je naš učitelj’. Kālāme, tek kada se sami uverite: ‘Ove

stvari su štetne, ove stvari su sramotne, njih kritikuju i mudraci; onome ko ih čini i praktikuje donose štetu i patnju', tek tada ih napustite.

Šta mislite, Kālāme? Kada se pohlepa, mržnja i obmanutost jave u čoveku, je li to na njegovu korist ili na štetu?"¹

„Na njegovu štetu, poštovani gospodine".

„Kālāme, prepušten pohlepi, mržnji i obmanutosti, preplavljen i savladan njima, čovek ubija, krade, upušta se u nedolične seksualne odnose i laže. I druge on podstiče da tako postupaju. Hoće li mu to na duži rok doneti štetu i patnju?"

„Hoće, poštovani gospodine".

„Šta mislite, Kālāme? Jesu li te stvari korisne ili štetne?"

„Štetne, poštovani gospodine".

„Pogrešne ili ispravne?"

„Pogrešne, poštovani gospodine".

„Da li ih mudri kude ili hvale?"

„Kude, poštovani gospodine".

„Onome ko ih čini i praktikuje donose li štetu i patnju ili ne? Šta o tome mislite?"

„Onome ko ih čini i praktikuje te stvari sigurno donose štetu i patnju. Tako mislimo o tome".

„Upravo zato je i rečeno: Kālāme, ne povodite se za usmenom predajom, niti za rodoslovima učitelja, za glasinama, za zbirkama svetih tekstova, za pukim logičkim domišljanjima, za posrednim zaključivanjima, za zdravorazumskim domišljanjima, za deduktivnim domišljanjima, za time što vam se onaj koji govori čini upućen, ni za uverenjem: ‘Ovaj asketa je naš učitelj’. Kālāme, tek kada se sami uverite: ‘Ove stvari su korisne, ove stvari nisu sramotne, njih ne kritikuju ni mudraci; onome ko ih čini i praktikuje donose korist i sreću’, tek tada se u njih upustite.

A šta mislite, Kālāme? Kada u čoveku nema pohlepe, mržnje i obmanutosti, je li to na njegovu korist ili na štetu?"

„Na njegovu korist, poštovani gospodine".

„Kālāme, čovek koji nije prepušten pohlepi, mržnji i obmanutosti, koji nije njima preplavljen i savladan, takav čovek ne ubija, ne krade, ne upušta se u nedolične seksualne odnose i ne laže. I druge ne podstiče da isto postupaju. Hoće li mu to na duži rok doneti korist i sreću?"

„Hoće, poštovani gospodine".

---

¹ Pohlepa, mržnja i obmanutost, kazuje Buda, jesu tri korena svega lošeg. Oni leže u osnovi svakog nemoralnog ponašanja i svih nepovoljnih stanja uma. Kako je cilj Budinog učenja da iskoreni pohlepu, mržnju i obmanutost, on na suptilan način navodi Kālāme da potvrde njegovo učenje, tako što jednostavno razmišljaju o sopstvenom iskustvu, bez potrebe da im uopšte nameće svoj autoritet.

„Šta mislite, Kālāme? Jesu li te stvari korisne ili štetne?”

„Korisne, poštovani gospodine”.

„Pogrešne ili ispravne?”

„Ispravne, poštovani gospodine”.

„Da li ih mudri kude ili hvale?”

„Hvale, poštovani gospodine”.

„Onome ko ih čini i praktikuje donose li korist i sreću ili ne? Šta o tome mislite?”

„Onome ko ih čini i praktikuje te stvari sigurno donose korist i sreću. Tako mislimo o tome”.

„Upravo zato je i rečeno: Kālāme, ne povodite se za usmenom predajom... ni za uverenjem: ‘Ovaj asketa je naš učitelj’.

Plemeniti učenik, Kālāme, koji je na takav način oslobođen žudnji, oslobođen zle namere, nepometen, jasno razumeva i sabran je, živi uma ispunjenog prijateljskom ljubavlju, koja je prožela sve četiri strane sveta, iznad, ispod i svuda unaokolo, ljubavlju prema svima, kao i prema sebi samom.² Živi on tako što je prožeo čitav svet i sva živa bića u njemu velikom, uzvišenom, bezgraničnom mišlju ispunjenom prijateljskom ljubavlju, a oslobođenom mržnje i zle namere.

Živi on uma ispunjenog saosećanjem... sa-radošću... spokojstvom, koje je proželo sve četiri strane sveta, iznad, ispod i svuda unaokolo. Živi on tako što je prožeo čitav svet i sva živa bića u njemu velikom, uzvišenom, bezgraničnom mišlju ispunjenom spokojstvom, a oslobođenom mržnje i zle namere.

Plemeniti učenik, Kālāme, koji je svoj um na ovakav način oslobođio neprijateljstva, oslobođio zle namere, učinio ga neiskvarenim i čistim, nalazi ovde i sada četiri podstreka:

‘Prepostavimo da postoji drugi svet i da postoji plod, postoji rezultat dobrih i loših dela. Tada je moguće da će se posle sloma tela, posle smrti, preporoditi na srećnom odredištu, u nebeskom svetu.’ To mu je prvi podstrek.

‘Prepostavimo da ne postoji drugi svet i da ne postoji plod, ne postoji rezultat dobrih i loših dela. Tada ja ovde i sada, već u ovome svetu, živim srećan, daleko od neprijateljstva i zle namere.’ To mu je drugi podstrek.²

² Na ovom mestu Buda uvodi učenje o četiri uzvišena boravišta (*brahma vihāra*): prijateljska ljubav, saosećanje, sa-radost i, na kraju, spokojstvo. Prijateljska ljubav (*mettā*) definiše se kao želja za dobrobiti i srećom svih bića, bez ikakve razlike; saosećanje (*karunā*) kao empatija prema onima koje je zadesila nesreća; sa-radost (*muditā*) kao radost zbog uspeha i sreće drugih; spokojstvo (*upekkhā*) kao stav stabilnosti, uravnoteženosti bez obzira na okolnosti u kojima se nademo, takođe odsustvo pristrasnosti prema bilo kome. Svaki od ovih kvaliteta, kao opšte vrline i kao predmeti meditacije, detaljno se razmatraju u poglavljiju 9 klasičnog komentarskog dela *Visuddhi magga* (*Put pročišćenja*).

‘Prepostavimo da zle posledice zadeset onoga ko počini zlo. Ja, međutim, ne mislim bilo kome da nanesem zlo. Pa kako će onda patnja zadesiti mene koji ne činim zlo?’ To mu je treći podstrek.

‘Prepostavimo da posledice ne zadeset onoga ko počini zlo. Tada sam ja, ovde i sada, pročišćen u oba pogleda.’³ To mu je četvrti podstrek.

Plemeniti učenik, Kālāme, čiji je um na ovakav način oslobođen mržnje, oslobođen zle namere, tako neiskvaren i tako pročišćen, nalazi ovde i sada ta četiri podstreka”.

„Tako je, Blaženi! Tako je, o Srećni! Plemeniti učenik čiji je um na ovakav način oslobođen mržnje, oslobođen zle namere, tako neiskvaren i tako pročišćen, zaista nalazi ovde i sada ta četiri podstreka.

Odlično, poštovani gospodine! Odlično, poštovani gospodine! Baš kao kad bi neko ispravio nešto što je do tada stajalo naglavce, otkrio skriveno, pokazao put zalatalome ili upalio svetiljku u tami, tako da oni koji imaju oči mogu da vide, na isti način je Blaženi – na više različitih načina – razjasnio Dhammu. Uzimamo učitelja Gotamu kao utočište, njegovo učenje i zajednicu monaha kao utočište. Neka nas učitelj Gotama prihvati kao nezaređene sledbenike koji, od sad pa do kraja života, pronađoše svoje utočište!”

Kālāma sutta – Govor Kālāmama (AN 3:65)

3. NASTANAK I PRESTANAK PATNJE

Jednom je prilikom Blaženi boravio među narodom Malla, kraj grada Uruvelakappa. Onda gradski starešina Bhadraka dođe do Blaženog, pokloni mu se, sede sa strane i reče:

„Bilo bi dobro, poštovani gospodine, ako bi me Blaženi podučio kako nastaje i kako prestaje patnja”.

„Ako bih te, starešino, podučavao o nastanku i prestanku patnje koja se javila u prošlosti, govoreći ‘Tako je bilo u prošlosti’, možda bi se tim povodom u tebi javile zbumjenost i nesigurnost. I ako bih te podučio o nastanku i prestanku patnje koja će se javiti u budućnosti, govoreći ‘Tako će biti u budućnosti’, možda bi se tim povodom u tebi javile zbumjenost i nesigurnost. Umesto toga, starešino, dok sad sedim upravo ovde i ti sediš upravo tu, podučiću te o nastanku i prestanku patnje ovde i sada. Slušaj i dobro zapamti moje reči, a ja ću govoriti”.

„Da, poštovani gospodine”, odgovori starešina Bhadraka. A Blaženi ovako reče:

„Šta misliš, starešino, ima li u Uruvelakappi ljudi zbog kojih bi se,

---

³ U pogledu stanja uma i postupaka koje činimo.

kada bi bili pogubljeni, utamničeni, oglobljeni ili na drugi način kažnjeni, u tebi javili žalost, potištenost, bol, uz nemirenost i očaj?”

„Ima takvih ljudi, poštovani gospodine”.

„A ima li u Uruvelakappi ljudi zbog kojih se u takvim slučajevima u tebi ne bi javili žalost, potištenost, bol, uz nemirenost i očaj?”

„Ima i takvih ljudi, poštovani gospodine”

„Šta je, starešino, uzrok, šta je razlog da se zbog nekih ljudi u Uruvelakappi u tebi jave žalost, potištenost, bol, uz nemirenost i očaj kada su pogubljeni, utamničeni, oglobljeni ili na drugi način kažnjeni, dok se u pogledu nekih drugih to isto ne bi dogodilo?”

„Poštovani gospodine, oni ljudi iz Uruvelakappe zbog kojih bi se u meni javili žalost, potištenost, bol, uz nemirenost i očaj kada bi bili pogubljeni, utamničeni, oglobljeni ili na drugi način kažnjeni, to su ljudi za kojima žudim i za koje sam vezan. Ali oni ljudi iz Uruvelakappe zbog kojih se to isto ne bi dogodilo, to su ljudi za kojima u meni nema žudnje i vezanosti”.

„Starešino, uz pomoć ovog načela koje vidiš, razumeš, neposredno ti je dostupan, sagledan, primeni isti metod i na prošlost i na budućnost ova-ko: ‘Kakva god patnja da je nastala u prošlosti, svaka je svoj koren imala u žudnji, žudnja joj je bila izvor; jer žudnja je koren patnje. Kakva god patnja da nastane u budućnosti, svaka će svoj koren imati u žudnji, žudnja će joj biti izvor; jer žudnja je koren patnje’.”

„To je divno, poštovani gospodine! To je čudesno, poštovani gospodine! Kako je to dobro rekao Blaženi: ‘Kakva god patnja da nastane, svaka svoj koren ima u žudnji, žudnja joj je izvor; jer žudnja je koren patnje’. Poštovani gospodine, ja imam sina po imenu Ćiravāsi, koji živi izvan grada. Svako jutro rano ustanem i pošaljem čoveka rečima: ‘Idi, čoveče, i vidi kako je Ćiravāsi’. Sve dok se taj čovek ne vrati, uz nemiren sam i razmišljam: ‘Nadam se da Ćiravāsija nije zadesila neka nevolja!’”

„A šta misliš, starešino, ako bi Ćiravāsi bio pogubljen, utamničen, oglobljen ili na drugi način kažnjen, da li bi se u tebi javili žalost, potištenost, bol, uz nemirenost i očaj?”

„Poštovani gospodine, ako bi Ćiravāsi bio pogubljen, utamničen, oglobljen ili na drugi način kažnjen, čitav moj život postao bi uzaludan, pa kako da se onda žalost, potištenost, bol, uz nemirenost i očaj ne jave u meni?”

„I na taj način, starešino, može se shvatiti pravilo: ‘Kakva god patnja da nastane, svaka svoj koren ima u žudnji, žudnja joj je izvor; jer žudnja je koren patnje’.

Šta misliš, starešino: pre nego što si video svoju ženu ili uopšte čuo za nju, da li si imao bilo kakvu žudnju, vezanost ili ljubav prema njoj?”

„Nisam, poštovani gospodine.”

„Da li su se onda, starešino, tek kada si je video ili čuo za nju u tebi javile žudnja, vezanost i ljubav?”

„Tako je, poštovani gospodine.”

„Šta misliš, starešino, ako bi tvoja žena bila pogubljena, utamničena, oglobljena ili na drugi način kažnjena, da li bi se u tebi javili žalost, potištenost, bol, uz nemirenost i očaj?”

„Poštovani gospodine, ako bi moja žena bila pogubljena, utamničena, oglobljena ili na drugi način kažnjena, čitav moj život postao bi uzaludan, pa kako da se onda žalost, potištenost, bol, uz nemirenost i očaj ne jave u meni?”

„I na taj način, starešino, može se shvatiti pravilo: ‘Kakva god patnja da nastane, svaka svoj koren ima u žudnji, žudnja joj je izvor; jer žudnja je koren patnje’.”

Bhadra sutta – Govor Bhadraki (SN 42:11)

4. ODNOS PREMA UČITELJU

4.1 Osmotri i samog Budu

1. Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Sāvatthija, u Ćetinom gaju, u manastiru koji je podigao Anāthapindika. Tu se on obrati monasima:

„Monasi!”

„Da, poštovani gospodine”, odgovoriše oni. A Blaženi ovako nastavi:

2. „Monasi, monah koji je tragalac, a ne zna kako da pronikne u tuđum⁴, mora da istražuje o Tathāgati⁵ kako bi otkrio je li on potpuno probuđen ili nije.”

3. „Poštovani gospodine, naše učenje ima svoj koren u Blaženom, predvodi ga Blaženi i ima Blaženog kao svoje utočište. Bilo bi dobro ako bi Blaženi razjasnio značenje ovih svojih reči. Ono što monasi čuju od njega, to će i zapamtiti.”

„Onda slušajte, monasi, i dobro zapamtite šta će vam reći.”

„Da, poštovani gospodine”, odgovoriše monasi. I Blaženi ovako nastavi:

⁴ Monah koji nije u stanju da dozna direktnim uvidom da je Budin um potpuno probuđen mora do tog zaključka posredno stići na osnovu njegovih reči i postupaka, kao i drugih dokaza o kojima govori ova *sutta*.

⁵ *Tathāgata* (Onaj koji je došao do onoga što jeste ili Onaj koji je video stvarnost) jeste naziv kojim je Buda sam sebe označavao u govorima.

4. „Monasi, monah koji je tragalac, a ne zna kako da pronikne u tuđum, mora da istražuje o Tathāgati u pogledu dve vrste stanja, o stanjima dostupnim oku i o onima dostupnim uhu, i to ovako: ‘Ima li ili nema u Tathāgati bilo kakvih nečistih stanja dostupnih oku ili onih dostupnih uhu?’⁶ I kada ga tako istražuje, dolazi do zaključka: ‘U Tathāgati nema nečistih stanja dostupnih oku, niti onih dostupnih uhu’.

5. Kada to zaključi, dalje istražuje ovako: ‘Ima li ili nema u Tathāgati bilo kakvih pomešanih stanja dostupnih oku ili onih dostupnih uhu?’⁷ I kada ga tako istražuje, dolazi do zaključka: ‘U Tathāgati nema pomešanih stanja dostupnih oku, niti onih dostupnih uhu’.

6. Kada to zaključi, dalje istražuje ovako: ‘Ima li ili nema u Tathāgati bilo kakvih čistih stanja dostupnih oku ili onih dostupnih uhu?’ I kada ga tako istražuje, dolazi do zaključka: ‘U Tathāgati su vidljiva čista stanja dostupna oku i ona dostupna uhu’.

7. Kada to zaključi, dalje istražuje ovako: ‘Je li poštovani svoje dobro stanje postigao pre mnogo vremena ili ga je dostigao nedavno?’ I kada ga tako istražuje, dolazi do zaključka: ‘Poštovani je ovo dobro stanje postigao pre mnogo vremena, a ne nedavno’.

8. Kada to zaključi, dalje istražuje ovako: ‘Je li poštovani došao na dobar glas i stekao ugled, tako da se opasnosti vezane za dobar glas i ugled mogu uočiti u njemu?’ Jer, monasi, sve dok monah nije došao na dobar glas i nije stekao ugled, opasnosti vezane za dobar glas i ugled ne mogu se uočiti u njemu; ali kada dođe na dobar glas i stekne ugled, takve se opasnosti mogu u njemu uočiti.⁸ I kada ga istražuje, dolazi do zaključka: ‘Poštovani je došao na dobar glas i stekao ugled, ali se opasnosti vezane za dobar glas i ugled ne mogu uočiti u njemu’.

9. Kada to zaključi, dalje istražuje ovako: ‘Je li poštovani obuzdao svoj um bez straha, a ne zbog straha; da li se okrenuo od uživanja u čulnim zadovoljstvima zato što u njemu nema žudnje, zato što ju je iskorenio?’ I kada ga istražuje, dolazi do zaključka: ‘Ovaj poštovani obuzdao je svoj um

---

⁶ Postupci telom su „stanja dostupna oku”. Reči su „stanja dostupna uhu”. Komentar za ovu suttu kaže: „Baš kao što o prisustvu ribe u vodi može da se zaključi po talasićima i mehurima na površini, tako i loši postupci ili reči ukazuju na to da u umu iz kojeg su nastali ima nečistoća.”

⁷ „Pomešana stanja” (*vitimissa dhamma*) odnose se na ponašanje onoga ko nastoji da pročisti svoje postupke, ali nije u stanju da to čini dosledno. Nekada je njegovo ponašanje čisto, a ponekad nečisto.

⁸ Komentar: „Opasnosti su uobraženost, arogancija i tako dalje. Kod nekih monaha, sve dok ne postanu poznati i ne steknu sledbenike, ove opasnosti se ne mogu uočiti i oni su vrlo smireni i tihi. Ali kada jednom izadu na glas i postanu učitelji, počinju da se ponašaju nedolično, napadaju druge monahe poput leoparda koji kidiše na krdo jelena.”

bez straha, a ne zbog straha; on se okrenuo od uživanja u čulnim zadovoljstvima zato što u njemu nema žudnje, zato što ju je iskorenio’.

10. A ako bi, monasi, drugi upitali takvog monaha: ‘Kad kažeš: „Ovaj poštovani je obuzdao svoj um bez straha, a ne zbog straha; on se okrenuo od uživanja u čulnim zadovoljstvima zato što u njemu nema žudnje, zato što ju je iskorenio”, na osnovu čega to govorиш i čime to dokazuješ?’ – onda bi monah, ako želi ispravno da odgovori, ovako rekao: ‘Bilo da poštovani boravi među monasima ili sam, pri čemu se neki od monaha dobro ponašaju, drugi loše, a treći podučavaju neku grupu; neke privlače materijalna dobra, dok su drugi neukaljani materijalnim dobrima, ipak taj poštovani zato ne prezire nikoga.’⁹ A iz usta Blaženog sam čuo i naučio: ‘Obuzdao sam um bez straha, a ne zbog straha; okrenuo sam se od uživanja u čulnim zadovoljstvima zato što u meni nema žudnje, zato što sam je iskorenio’.

11. Tathāgatu, monasi, treba dalje pitati ovako: ‘Ima li ili nema u Tathāgati bilo kakvih nečistih stanja dostupnih oku ili onih dostupnih uhu?’ A Tathāgata bi odgovorio ovako: ‘U Tathāgati nema nečistih stanja dostupnih oku, niti onih dostupnih uhu’.

12. Ako ga upitaju: ‘Ima li ili nema u Tathāgati bilo kakvih pomešanih stanja dostupnih oku ili onih dostupnih uhu?’, Tathāgata bi odgovorio ovako: ‘U Tathāgati nema pomešanih stanja dostupnih oku, niti onih dostupnih uhu’.

13. Ako ga upitaju: ‘Ima li ili nema u Tathāgati bilo kakvih čistih stanja dostupnih oku ili onih dostupnih uhu?’, Tathāgata bi odgovorio ovako: ‘U Tathāgati su vidljiva čista stanja dostupna oku i ona dostupna uhu. Ona su moj put i moje područje delovanja, pa ipak se ja s njima ne poistovećujem’.¹⁰

14. Monasi, učenik treba da se približi Učitelju koji ovako govori, kako bi čuo Dhammu. Učitelj ga podučava Dhammi i njenim sve višim nivoima, njenim sve suptilnijim nivoima, njenim tamnim i svetlim delovima. A kako učitelj podučava monaha na ovakav način, na osnovu svog direktnog znanja u ovoj Dhammi, monah sam zaključuje o toj poduci. Stiče ovakvo poverenje u Učitelja: ‘Blaženi je potpuno probuđen, Dhammu je dobro izložio i Sangha¹¹ je praktikuje na ispravan način’.

15. A ako bi drugi pitali tog monaha: ‘Kad kažeš: „Blaženi je potpuno

⁹ Komentar: „Ovaj tvrdnja pokazuje Budinu nepristrasnost (*tadibhava*) prema bićima: ne veliča jedna i ne omalovažava druga.”

¹⁰ Komentar: „Ja se ne poistovećujem sa tom pročišćenom vrlinom, za njome ne čeznem.”

¹¹ Monaška zajednica.

probuđen, Dhammu je dobro izložio i Sangha je praktikuje na ispravan način”, na osnovu čega to govoriš i čime to dokazuješ?” – onda bi monah, ako želi ispravno da odgovori, ovako rekao: ‘Ja sam se približio Blaženom kako bih čuo Dhammu. Blaženi me je podučio Dhammi i njenim sve višim nivoima, njenim sve suptilnijim nivoima, njenim tamnim i svetlim delovima. A kako me je Blaženi podučavao na ovakav način, na osnovu svog direktnog znanja u ovoj Dhammi, došao sam do zaključka o toj poduci. Stekao sam ovakvo poverenje u Učitelja: „Blaženi je potpuno probuđen, Dhammu je dobro izložio i Sangha je praktikuje na ispravan način”?

16. Monasi, kada je nečije poverenje u Tathāgatu začeto, ukorenjeno i počiva na ovakvim razlozima, pojmovima i zaključcima, za njegovo poverenje se kaže da ga potkrepljuju dokazi, koji svoj čvrst koren imaju u viđenju; njega ne mogu pobediti nijedan asketa, ni braman, božanstvo, ni Māra, Brama, niti bilo ko drugi na ovome svetu. Tako se, monasi, istražuje Tathāgata u skladu s Dhammadom i to je ispravan način da se Tathāgata istražuje u skladu s Dhammadom.”

Tako reče Blaženi. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima Blaženog.

Vimamsaka sutta – Tragalac (MN 47)

4.2 Bez ogorčenja, bez ushićenja

1. Ovako sam čuo. Jednom je Blaženi išao u pratnji velike grupe monaha glavnim putem od Rađagahe do Nalande. Isposnik Suppiya je išao istim putem, zajedno sa svojim učenikom, mladim Brahmadattom. Idući tako, Suppiya je sve vreme kritikovao Budu, njegovo učenje i monašku zajednicu, dok je njegov učenik Brahmadatta na različite načine govorio u njihovu pohvalu. Tako su njih dvojica, učitelj i učenik, opovrgavajući argumente jedan drugom, u stopu pratili Blaženog i njegove monahe.

2. Onda se Blaženi i monasi zaustaviše da prenoće u kraljevskom parku Ambalatthikā. Na istom mestu zaustavio se i Suppiya, zajedno sa svojim učenikom Brahmadattom. I Supiyya onda nastavi da ruži Budu, njegovo učenje i monašku zajednicu, dok ih je njegov učenik branio. Dok su se tako prepirali, nisu sedeli daleko od Bude i njegovih monaha.

3. Onda, u rano jutro, pošto su ustali, grupa monaha se okupi i sede u Okrugli paviljon i zapodenu razgovor: „Čudesno je, prijatelji, prekrasno je kako Blaženi, poštovani, potpuno probuđeni Buda zna, vidi i jasno razlikuje različite sklonosti bića! Jer evo ovde je isposnik Suppiya, koji na sve moguće načine ruži Budu, njegovo učenje i monašku zajednicu, a tu je

i njegov učenik Brahmadatta, koji sve to na različite načine brani. I tako, opovrgavajući argumente jedan drugom, u stopu prate Blaženog i njegove monahe.”

4. Onda Blaženi, svestan o čemu monasi razgovaraju, otide u Okrugli paviljon i sede na već pripremljeno mesto. Zatim reče: „Monasi, koja je bila tema vašeg razgovora malopre? U kakvom sam vas razgovoru prekinuo?” A oni mu ispričaše kako je bilo.

5. Monasi, ako bi neko kudio mene, učenje ili monašku zajednicu, ne dopustite da bude imalo mržnje, ogorčenja ili nezadovoljstva u vašem umu. Jer ako ste ljuti ili nezadovoljni, to će vam samo predstavljati prepreku. Ako ste ljuti ili nezadovoljni, hoćete li biti u stanju da prepoznate je li tačno ili pogrešno to što vam je rečeno?”

„Sigurno da nećemo biti u stanju, poštovani gospodine.”

„Umesto toga, to što je pogrešno trebalo bi da objasnite kao pogrešno, ovim rečima: ‘Ovo je pogrešno, ovo je neistina, to nema nikakve veze sa nama, tako nešto se ne može naći među nama’.

6. A ako bi neko, monasi, hvalio mene, učenje ili monašku zajednicu, ne dopustite da vam um osvoje radost, zadovoljstvo ili ushićenje. Jer ako ste radosni, zadovoljni ili ushićeni, to će vam samo predstavljati prepreku. Ako ste radosni i ushićeni, hoćete li biti u stanju da prepoznate je li tačno ili pogrešno to što vam je rečeno?”

„Sigurno da nećemo biti u stanju, poštovani gospodine.”

„Umesto toga, to što je istinito trebalo bi da objasnite kao istinito, ovim rečima: ‘Ovo je tačno, ovo je istina, to ima veze sa nama, tako nešto može se naći među nama’.”

Brahmadāla sutta – Sveobuhvatna mreža (DN 1, odlomak)

5. UVIĐANJE ISTINE

10. Onda braman Ćanki¹² s velikom družinom bramana otide do Blaženog. Kad je stigao, pozdravi se s njim, pa nakon prijateljskog i učtivog razgovora sede sa strane.

11. Dogodilo se da je Blaženi upravo sedeo s nekim drugim bramanima i raspravljao o mnogim važnim pitanjima. U toj se grupi nalazio i mladi braman po imenu Kāpathika. Mlad, šesnaestogodišnjak, obrijane glave, bio je izučio tri Vede, značenja reči i obredna pravila; glasove i

---

¹² Bio je istaknuti braman koji je upravljao Opasādom, velikim imanjem u zemlji Kosala, kojim ga je darivao kralj Pasenadi.

slogove; redosled predaje; metriku i gramatiku; filozofiju prirode i telesna obeležja velikih ličnosti. Dok su stariji bramani razgovarali s Blaženim, on im je često upadao u reč. Onda Blaženi prekori mladog bramana Kāpathiku ovako:

„Poštovani Bhāradvāda¹³ ne bi trebalo upadicama da prekida razgovor mnogo starijih bramana. Neka pričeka dok oni završe razgovor!” Na te reči braman Čanki oslovi Blaženoga ovako:

„Neka učitelj Gotama ne prekoreva mladog bramana Kāpathiku! On je mlađi iz ugledne porodice, vrlo obrazovan, zna lepo da se izrazi, mudar je. Zato može i da se pridruži ovom razgovoru sa učiteljem Gotalom.”

12. Na to Blaženi pomisli: „Zaista, ako ga drugi bramani toliko cene, mlađi braman Kāpathika mora da je potpuno ovlađao znanjem tri Vede.” A mlađi Kāpathika pomisli: „Kad me isposnik Gotama pogleda u oči, tad će mu postaviti pitanje.”

Blaženi je shvatio o čemu premišlja mlađi Kāpathika, pa pogleda pravo u njega. A ovaj na to pomisli: „Isposnik Gotama se okrenuo ka meni! Kako bi bilo da mu sada postavim pitanje?” Pa onda ovako reče:

„Šta ima da kaže učitelj Gotama o svetim himnama starih bramana, koje se usmeno prenose sa jednog pokolenja na drugo kao kotarica od ruke do ruke, a o kojima bramani imaju jednodušno mišljenje: ‘Samo je ovo istina, a sve ostalo je zabluda?’”

13. Bhāradvāda, ima li među svim tim bramanima makar jedan jedini koji može reći: „Ja to znam, ja to uviđam: samo je ovo istina, a sve ostalo je zabluda?”

„Nema, učitelju Gotamo!”

„A ima li, Bhāradvāda, barem jedan bramanski učitelj ili učiteljev učitelj, sve unazad do sedmog kolena, koji može reći: ‘Ja to znam, ja to uviđam: samo je ovo istina, a sve ostalo je zabluda?’”

„Nema, učitelju Gotamo!”

„Bhāradvāda, drevni bramanski mudraci, tvorci svetih himni i njihovi sastavljači, čije stare himne, onako kako su ih oni pevali, izgovarali i sastavljadi, bramani još i danas pevaju i recituju – recitujući ono što je već izrecitovano, izgovarajući ono što je već izgovoren – jesu li barem ti prvobitni autori, Atṭhaka, Vāmaka, Vāmadeva, Vessāmitta, Yamataggi, Aṅgīrasa, Bhāradvāda, Vāsetṭha, Kassapa, Bhagu,¹⁴ tvrdili: ‘Ja to znam, ja to uviđam: samo je ovo istina, a sve ostalo je zabluda?’”

„Nisu, učitelju Gotamo!”

---

¹³ Ovo je očigledno naziv klana kojem je Kāpathika pripadao.

¹⁴ Drevni rišiji, koje su bramani smatrali božanskom silom nadahnutim tvorcima svetih vedskih himni.

„Prema tome, Bhāradvāđa, među svima njima nema nijednog brama-nu, nijednog bramanskog učitelja ili učiteljevog učitelja, sve do sedmog kolena, koji može reći: ‘Ja to znam, ja to uvidam: samo je ovo istina, a sve ostalo je zabluda.’ A ni drevni bramanski mudraci, tvorci svetih himni i njihovi sastavljači... takođe nisu to o sebi tvrdili. Sve mi to, Bhāradvāđa, liči na povorku slepaca koji se drže jedan za drugog, a da ni prvi, ni srednji, ni poslednji ne vidi ništa. Ne čini li ti se, Bhāradvāđa, da odatle proizlazi kako je bramanska vera bez osnova?”

14. „Ali, učitelju Gotamo, bramani se ne pridržavaju samo vere, nego i usmene predaje.”

„Bhāradvāđa, prvo si pošao od vere, a sada se pozivaš na usmenu predaju. Postoji, Bhāradvāđa, pet stvari koje mogu krenuti na dve različite strane ovde i sada. Kojih pet? Vera, lična naklonost, usmena predaja, zdravorazumsko domišljanje i deduktivno domišljanje.¹⁵ To je pet stvari koje mogu krenuti na dve različite strane ovde i sada. Dakle, nešto može biti potpuno prihvaćeno na osnovu vere, a ipak biti prazno, šuplje i pogrešno; dok nešto drugo možda nije potpuno prihvaćeno na osnovu vere, ali je ipak u skladu sa činjenicama, istinito i tačno. Isto tako nešto može biti prihvaćeno na osnovu naklonosti... usmene predaje... zdravorazumskog domišljanja... deduktivnog domišljanja, a ipak biti besmisleno, šuplje i pogrešno; dok nešto drugo možda nije potpuno prihvaćeno na osnovu deduktivnog domišljanja, a ipak jeste u skladu sa činjenicama, istinito i tačno. U takvoj situaciji ne priliči mudrom čoveku koji čuva istinu da doneše konačan zaključak: ‘Samo je ovo istina, a sve drugo je zabluda’.”¹⁶

15. „Ali, učitelju Gotamo, na koji to način postoji čuvanje istine? Kako se čuva istina? Pitamo učitelja Gotamu o očuvanju istine.”

„Ako je neko u nešto uveren, Bhāradvāđa, on čuva istinu kada kaže: ‘To je moje uverenje’, ali na osnovu toga ipak ne zaključuje: ‘Samo je ovo istina, a sve drugo je zabluda’. Na taj način, Bhāradvāđa, postoji čuvanje istine, tako se ona čuva. A tako i mi opisujemo čuvanje istine. Ali to još uvek ne predstavlja otkrivanje istine.

Isto tako, ako čovek nešto prihvata na osnovu naklonosti... usmene predaje... zdravorazumskog domišljanja... deduktivnog domišljanja, pa

¹⁵ Na pāliju: *saddhā, ručī, anussava, ākāraparivittaka, diṭṭhinidhānakhanti*. Od ovih pet temelja na kojima se zasniva uverenje, prva dva, čini se, stoje u najbližoj vezi s emocijama, treći predstavlja bespogovorno prihvatanje tradicije, a poslednja dva su prvenstveno racionalna i kognitivna. Ova poslednja tri temelja su uključena i među deset neprikladnih temelja za uverenje iznetih u tekstu 3.2. „Dve različite strane” na koje mogu krenuti jesu istina i zabluda.

¹⁶ Ne priliči mu da doneše takav zaključak jer se nije lično uverio u istinitost onoga što zastupa, već je to usvojio kao istinu na osnovu kriterijuma koji ne mogu da donesu potpunu izvesnost.

kaže: ‘Stanovište koje sam prihvatio na osnovu deduktivnog domišljanja je takvo’, ali na osnovu toga ipak ne zaključuje: ‘Samo je ovo istina, a sve drugo je zabluda.’ Na taj način, Bhāradvāda, postoji čuvanje istine, tako se ona čuva. A tako i mi opisujemo čuvanje istine. Ali to još uvek ne predstavlja otkrivanje istine.”

16. „Taj čovek, učitelju Gotamo, tada čuva istinu, na taj je način on dosledan istini. Tako i mi objašnjavamo doslednost istini. A kako se, učitelju Gotamo, postiže otkrivanje istine, na koji način je čovek otkriva? Pita-mo učitelja Gotamu o otkrivanju istine.”

17-19. „Bhāradvādo, monah može boraviti u blizini nekog sela ili grada, kuda odlazi u prošenje hrane. I onda ga možda poseti neki domaćin ili njegov sin, kako bi proverio postoje li u njemu tri vrste stanja: stanja izazvana požudom, mržnjom i obmanutošću: ‘Postoje li u ovom monahu bilo kakva stanja zasnovana na požudi... mržnji... obmanutosti, je li mu um opsednut takvim stanjima, da li možda on kaže: „Znam”, mada ne zna, ili možda on kaže: „Vidim”, mada ne vidi, ili možda podstiče druge da postupaju na način koji im nanosi dugotrajnu štetu i patnju?’ I dok ga tako proce-njuje, on dolazi do zaključka: ‘U ovom monahu nema stanja zasnovanih na požudi... mržnji... obmanutosti. Postupci i reči ovog monaha nisu pod njihovim uticajem. A istina (Dhamma) kojoj podučava jeste duboka, teško se uviđa i teško razume, smirujuća je i uzvišena, nedostupna logičkim domišljanjima, istančana, dostupna jedino mudrima. Takvu Dhammu ne može lako podučavati neko ko je pod uticajem požude, mržnje i obmanutosti’.

20. Kad takvim proveravanjem ustanovi da monah nema takvih sklonosti, stiče poverenje u njega; ispunjen poverenjem, prilazi mu i iskazuje poštovanje. Iskazavši mu poštovanje, dobro otvoriti uši. Kad dobro otvoriti uši, čuje on Dhammu. Pošto je čuo Dhammu, zapamti je i promišlja zna-čenje učenja koje je zapamlio. Kada je, kao rezultat tog promišljanja, pri-hvatio učenje, tada se u njemu javlja revnost. Kada se javila revnost, tada se pokreće volja. Pošto je pokrenuo volju, dobro odmerava svoj zadatak. Dobro odmerivši zadatak, kreće ka cilju. Odlučan na tom putu, ugleda on najvišu istinu i, ugledavši je, proniče u nju mudrošću. Tako se, Bhāradvā-đa, otkriva istina; na taj način čovek otkriva istinu; tako i mi opisujemo otkrivanje istine. Ali to još nije konačan dolazak do istine.”¹⁷

21. „Tako se, učitelju Gotamo, otkriva istina; na taj način čovek ot-

¹⁷ Čini se da u ovom kontekstu „otkrivanje istine” znači dostizanje tek prvog stupnja probuđenja („ulazak u tok”); konačno dostizanje istine tada mora značiti potpuno probude-nje, stupanj *arahanta*. Treba uočiti da prema opisu koji sledi to konačno dostizanje istine ne dolazi usled primene bilo kakvih novih tehniki, već jednostavno ponavljanjem i razvija-njem onih kvaliteta koji su vodili otkrivanju istine.

kriva istinu; tako i mi prepoznajemo otkrivanje istine. Ali na koji način, učitelju Gotamo, treba shvatiti konačan dolazak do istine? Na koji način čovek konačno dostiže istinu? Pitamo učitelja Gotamu o konačnom dostizanju istine.”

„Dostizanje istine, Bhāradvāda, leži u ponavljanju, negovanju i razvijanju svih tih prepostavki...”

22. „A šta je, učitelju Gotamo, posebno važno za dostizanje istine?”

„Za dostizanje istine, Bhāradvāda, posebno je važno kretanje ka cilju. Ko se ne kreće ka cilju, taj na kraju neće ni stići do istine; ako ko prema istini ide, tada na kraju i stiže do nje. Zato je kretanje ka cilju osobito važno za dostizanje istine.”

23. „A šta je, učitelju Gotamo, posebno važno za kretanje ka cilju?”

„Za kretanje ka cilju, Bhāradvāda, posebno je važno dobro odmeriti zadatok. Ko dobro ne odmeri svoj zadatok, neće se ni kretati ka cilju. Ali ko ga dobro odmeri, taj se i kreće ka cilju. Zato je dobro odmeravanje zadatka osobito važno za kretanje ka cilju.”

24. „A šta je, učitelju Gotamo, posebno važno za odmeravanje zadatka?”

„Za dobro odmeravanje zadatka, Bhāradvāda, posebno je važno pokretanje volje. Ko ne pokrene u sebi volju, taj neće dobro ni odmeriti svoj zadatok. Ali ko je pokrenuo volju, taj će ga dobro odmeriti. Zato je pokretanje volje posebno važno za dobro odmeravanje zadatka.”

25. „A šta je, učitelju Gotamo, posebno važno za pokretanje volje?”

„Za pokretanje volje, Bhāradvāda, posebno je važno da se u nama javi revnost. Ko nema revnosti, taj u sebi neće ni pokrenuti volju. Ali ko je ima, taj će u sebi pokrenuti volju. Zato je javljanje revnosti u nama posebno važno za pokretanje volje.”

26. „A šta je, učitelju Gotamo, posebno važno za javljanje revnosti?”

„Za javljanje revnosti, Bhāradvāda, posebno je važno prihvatanje učenja. Ako ga neko ne prihvati, u njemu se neće javiti ni revnost. Ali u onome ko ga prihvati, u tome se javlja i revnost. Zato je promišljanje posebno važno za javljanje revnosti.”

27. „A šta je, učitelju Gotamo, posebno važno za prihvatanje učenja?”

„Za prihvatanje učenja, Bhāradvāda, posebno je važno promišljanje. Mi ne prihvatamo ono što za nas nema smisla, nego samo ono čiji smo smisao shvatili promišljanjem. Zato je promišljanje posebno važno za prihvatanje učenja.”

28. „A šta je, učitelju Gotamo, posebno važno za promišljanje učenja?”

„Za promišljanje, Bhāradvāđa, posebno je važno pamćenje učenja. Ono što nismo zapamtili, ne možemo ni da promišljamo. Koliko ko zapamti, o tome je u stanju i da razmisli. Zato je pamćenje posebno važno za promišljanje učenja.”

29. „A šta je, učitelju Gotamo, posebno važno za pamćenje učenja?”

„Za pamćenje, Bhāradvāđa, posebno je važno slušati o učenju. Ako nismo čuli učenje, ne možemo ni da ga zapamtimo. Koliko ko čuje, toliko i zapamti. Zato je slušanje o učenju posebno važno za njegovo pamćenje.”

30. „A šta je, učitelju Gotamo, posebno važno za slušanje učenja?”

„Za slušanje učenja, Bhāradvāđa, posebno je važno dobro otvoriti uši. Ako nismo dobro otvorili uši, ne možemo ni da čujemo učenje. Koliko ko sluša, toliko i čuje. Zato je dobro otvaranje ušiju posebno važno za slušanje učenja.”

31. „A šta je, učitelju Gotamo, posebno važno za otvaranje ušiju?”

„Za to je, Bhāradvāđa, posebno važno iskazivanje poštovanja. Koga ne poštujemo, toga i ne slušamo pažljivo. Ali ako nekoga poštujemo, tada dobro otvorimo uši kada govori. Zato je iskazivanje poštovanja posebno važno za otvaranje ušiju.”

32. „A šta je, učitelju Gotamo, posebno važno za iskazivanje poštovanja?”

„Pristup učitelju, Bhāradvāđa, posebno je važan za iskazivanje poštovanja. Ko ne pride učitelju, ne može ni da mu iskaže poštovanje. Samo onaj ko mu pride može to da učini. Zato je pristup učitelju posebno važan da bismo mu iskazali poštovanje.”

33. „A šta je, učitelju Gotamo, posebno važno za pristup učitelju?”

„Poverenje, Bhāradvāđa. Ko ne stekne poverenje u učitelja, taj mu i ne pristupa. Koliko je ko stekao poverenja, toliko se i približava. Zato je poverenje važno za pristup učitelju.”

34. „Pitali smo učitelja Gotamu o čuvanju istine, a on nam je razjasnio čuvanje istine. Taj smo odgovor prihvatali, s njime se saglasili i time smo zadovoljni. Zatim smo ga pitali o otkrivanju istine, a on nam je razjasnio otkrivanje istine. Taj smo odgovor prihvatali, s njime se saglasili i time smo zadovoljni. Pitali smo učitelja Gotamu o konačnom dostizanju istine, a on nam je razjasnio konačno dostizanje istine. Taj smo odgovor prihvatali, s njime se saglasili i time smo zadovoljni. Zatim smo ga pitali o stvarima posebno važnim za konačno dostizanje istine, a on nam je to razjasnio. Taj smo odgovor prihvatali, s njime se saglasili i time smo zadovoljni. Šta god smo pitali učitelja Gotamu, to nam je tačno razjasnilo. To smo prihvatali, s time se saglasili i time smo zadovoljni. Ranije smo, učitelju Gotamo, mi-

slili ovako: ‘Ma ko su ti čelavi isposnici, niske kaste, tamne puti, stvoreni od nogu boga Brame!¹ Njima nasuprot stoje učeni znalci istine!’ Ali poštovani Gotama je probudio u meni ljubav prema isposnicima, poverenje u isposnike, poštovanje prema isposnicima.

35. Odlično, učitelju Gotamo, odlično! Molim poštovanog Gotamu da me primi za svog nezaređenog sledbenika, koji ga uze za utočište od danas pa do kraja života.”

Čanki sutta – Razgovor sa Čankijem (MN 95)

---

¹ Prema jednoj od himni *Rg-vede*, kaste su nastale od raznih delova tela antropomorfognog božanstva Puruša („Čovek“). Bramani od njegovih usta, a najniža kasta šudra (sluge) od njegovih nogu.

Deo 4

SREĆA SVAKODNEVNOG ŽIVOTA

Nije redak slučaj da se Budino učenje predstavlja tako kao da isključivo zagovara okretanje od ovoga sveta i vodi ka nekakvom transcedentalnom oslobođenju. Iz toga se dalje izvodi zaključak da se ono ne bavi običnim svetom svakodnevice, te otuda nema nikavu vrednost za nas, obične ljude, koji živimo uronjeni u nju. Dalja razrada ove pogrešne ideje takođe podrazumeva da se budizam tiče samo monaha i monahinja, a da je jedina dužnost nezaređenih da se pridržavaju jednostavnih pravila morala i da se trude da obezbede sve neophodne potrepštine monaškoj zajednici. No, ako pažljivije čitamo *Pāli kanon*, ubrzo ćemo uvideti da je ovo potpuno pogrešno razumevanje ranog budističkog učenja.

Ipak, treba reći da sem psiholoških i istorijskih, razlozi za ovaku iskrivljenu percepciju leže i u načinu na koji je nastao sam budistički kanon. Naime, posle Budine smrti njegovi govorovi su tokom dugog vremena bili sakupljeni, grupisani i standardizovani na periodično održavanim budističkim saborima. A isključivi akteri ovog grandioznog „izdavačkog“ pođuhvata bili su monasi, dok nezaređeni nisu učestvovali. Otuda nije teško zaključiti da izbor govora koji su na kraju uvršteni u Kanon uveliko odražava svest priredivača o prvenstvu Sanghe nad laičkom zajednicom. Logično je da su monasi, iz svoje perspektive, smatrali važnijim da se sačuvaju govorovi koji objašnjavaju put potpunog oslobođenja iz kruga *samsāre* i dostizanja *nibbāne*, a kojim su i sami išli. Zato se veliki deo sačuvanih *sutta* upravo bavi tim temama.

Sa druge strane, sigurno je da je Buda održao mnogo više govora nego što je sačuvano u samom *Pāli kanonu*, kada se ima u vidu da je čitavu svoju propovedničku karijeru dugu četiri i po decenije proveo neumorno lutajući severnom Indijom, od mesta do mesta, tokom osam meseci u godini, da bi se na jednom mestu zadržao jedino u periodu monsuna. A kako je rasla njegova reputacija, gde god bi se zaustavio, sve veći broj ljudi iz sela ili grada okupio bi se da čuje tog svetog čoveka o kojem se nadaleko širio dobar glas velikog mudraca, nekog ko podučava čak i same vladare. U takvim situaci-

jama okupljeni bi, naravno, raspravljadi najviše o sopstvenim problemima života u porodici ili široj zajednici, o tome kako voditi ispravan život u situaciji u kojoj su se sami nalazili.

Takvi govori su u manjini kada se pogleda Kanon kao celina, ali ipak, zahvaljujući ogromnom broju govora koje on obuhvata, možemo reći da ih ima dovoljno za sticanje pouzdanog uvida u onaj deo učenja koji je Buda namenio svojim nezaređenim sledbenicima. Kao što je moguće i pretpostaviti, u njima se često reflektuje specifična socijalna i ekonomski situacija u Indiji u V veku p. n. e., na primer u pogledu kastinskih odnosa ili položaja žena. Ali ako ostavimo po strani te detalje koji nam danas mogu izgledati daleko i čudno, u svim tim govorima jasno su uočljiva opšta načela, koja nalaze odjek i u nama danas. Oni Budino učenje izdižu nad vremenom i mestom nastanka, pretvarajući ga u univerzalnu poruku upućenu čitavom čovečanstvu.

Moglo bi se dalje reći da, sa onima kojima je namenjeno, Budino učenje komunicira na tri nivoa. Na prvom nivou, ono ukazuje na mogućnost ostvarivanja sreće i mira u sadašnjem životu, na mogućnost da ovde i sada uvećamo svoju dobrobit, sreću i uspostavimo harmonične odnose s ljudima oko nas. Drugi nivo učenja treba da doprinese našoj sreći u narednim životima, da nas u krugu *samsāre* odvede ka preporođanju na srećnom odredištu. Na kraju, treći nivo obuhvata onaj deo učenja koji ukazuje na krajnju istinu stvarnosti i upućuje nas ka potpunom oslobođenju iz kruga preporođanja.

Ovo, četvrto poglavljje govori o prvom nivou, a polazna tačka Budinog nauka u tom pogledu glasi da naš život u ovome svetu treba da reguliše *dhamma* (skt. *dharma*). Šta je to *dhamma*? Reč je o ključnom i višezačnom pojmu Budinog učenja, koji nalazimo i u drugim filozofskim i religijskim tradicijama stare Indije, ali mu Buda daje poseban, specifično budistički sadržaj. Analiza reči *dhamma* pokazuje da je nastala od sanskretskog i pāli korena *dhr-*, koji stoji u osnovi glagola *dhāreti*, držati, podržati, imati, trajati, nositi (očigledno, isti koren imamo i u srpskom). Dakle, *dhamma* označava „ono što drži, ono što podržava i nosi”, a misli se na osnovno načelo, zakon što povezuje i drži na okupu ovaj svet. Isto tako, *dhamma* je ono što živa bića, naročito ljude, podržava u dobrom i čuva ih da ne padnu u okean patnje. Ona ih sprečava od moralne i duhovne degeneracije i sloma, pomaže im da evoluiraju do stupnja veće sreće i dublje mudrosti.

Reč je o kosmičkom zakonu ispravnosti i istine, koji Buda svojim učenjem do detalja razlaže i objašnjava, te je otuda i samo to učenje nazvano *Dhamma* (i obično se piše velikim D). Ono podučava da pogrešna stanovišta i iskrivljena gledanja na stvarnost vode kršenju tog prirodnog moral-

nog zakona, što onda neizbežno donosi patnju počiniocu. Isti taj zakon, *dhamma*, s druge strane, osigurava da ponašanje u skladu sa njime, moralni postupci i ispravno razumevanje donose sreću i blagostanje počiniocu. *Dhamma* je objektivno postojeći zakon sklada i balansa, koji prožima i drži u ravnoteži čitav univerzum. Taj zakon, naravno, prožima i čovekov život, te ujedno predstavlja glavno načelo po kojem bi taj život trebalo da se odvija. Otuda se *dhamma* ogleda u svakom pojedinačnom aspektu ljudskog života, i to kroz konkretna pravila kojima bi taj specifični aspekt trebalo da bude regulisan, kroz orijentire prema kojima čovek odlučuje šta je u određenoj situaciji ispravno, a šta pogrešno. Samo ono što je u skladu sa *dhammadom*, s prirodnim tokom stvari, može doneti dobrobit. Svaki put kada čovek, gonjen obmanom ili pohlepom, postupa suprotno tom toku, biva „kažnjen” različitim oblicima patnje. Uzmimo kao primer današnje stanje životne okoline. Pohlepa goni ljude da troše enormne količine prirodnih resursa, često bez nužde ili neposredne koristi, već iz čiste obesti ili lako-mislenosti potrošačkog mentaliteta. Otuda ne samo naša nego i budućnost naše dece deluje sve sumornije, a prirodna ravnoteža narušena je ozbiljno, možda i nepopravljivo. To je „kazna” koja nam stiže zato što neprekidno narušavamo *dhammu*, prirodni tok sveta u kojem živimo. Ista ta globalna slika može se vrlo lako prevesti i na naše pojedinačne živote, a tu je uloga Budine *Dhamme* da nam ukaže na greške koje često i nesvesno činimo.

Zahvaljujući probuđenju, uvidu u stvarnost, Buda je uočio taj zakon, potpuno razumeo načela na kojima ovaj svet funkcioniše i koji ga održavaju, principe koji takođe vode ljudska bića ka ispravnom življenju. Zahvaljujući tako savršenom razumevanju, nazvan je „kralj dhamme”, *dhammarādā*, i legitimni duhovni „vladar”, tačnije učitelj ovoga sveta. Tako je Buda pandan svetovnom vladaru, koji se naziva *rādā cakkavatti*, zapravo idealnom vladaru iz budističke legende. Takav se periodično javlja u ljudskoj istoriji i svet osvaja svojom pravednošću (*dhamma*), a ne ognjem i mačem, uspostavljajući dominaciju univerzalne vrline i napretka. Njegov epitet *cakkavatti* znači „pokretač točka”, jer simbol njegovog statusa kao univerzalnog monarha jeste mistični „točak od dragulja” (*ćakkaratana*). Taj simbol se pred njim manifestuje zahvaljujući moći njegove vrline i time potvrđuje njegovo pravo da vlada ovim svetom, tačnije da bude uzor svetu. Pandan ovakvom svetovnom vladaru na duhovnom planu, dakle, jeste Buda. Stoga nije slučajno što je njegov prvi govor posle probuđenja koji je održao u Sarnathu nazvan *Govor o pokretanju točka ispravnosti*. Time je pokrenut točak učenja u našoj epohi i okreće se evo već više od dva i po milenijuma.

Dakle, u tekstu 1.1 (str. 113) nalazimo Budin opis jednog takvog vladara sveta, „istinoljubivog i pravednog kralja”, koji i pored sve svoje silne

moći ne vlada sam, već mu je *dhamma*, prirodni zakon, saputnik i oslonac u vladanju. On je „ceni i poštuje, uzima *dhammu* za merilo, zastavu i simbol vlasti, obezbeđuje zakonitu zaštitu, zaklon i sigurnost u pogledu postupaka učinjenih telom, govorom i umom“. Vođen njome, on obezbeđuje zaštitu i sigurnost svim svojim podanicima, ali takođe „zverima i pticama“, odnosno celoj prirodi. On ih ne eksplatiše i ne pljačka iz koristoljublja, već uvek nastoji da uveća sreću svojih podanika. Zato on ne vlada uz pomoć sile i straha, već mu ljudi dobrovoljno poveravaju upravljanje zemljom, znajući da je to u zajedničkom interesu. Slično je i sa Budom, koji unutar monaške zajednice nije nikada nastupao poput despotskog autoriteta, već je i sam za svog učitelja uzimao *Dhammu*.

Istorija Indije poznaje jedan primer vladara koji je u svom vladanju pokušao da domaši do visokog ideala *dhammarāđe* koji je postavio Buda. Reč je, naravno, o slavnom caru Asoki (skt. Ašoka, III vek p. n. e.), trećem vladaru iz moćne dinastije Maurja, koji je prvi uspeo da ujedini pod svojom vlašću čitavu Indiju, kojom je vladao od 268. do 239. godine pre nove ere. Posle pohoda na kraljevstvo Kalinga, zgrožen prizorom razaranja i patnje koju je sam izazvao, prihvatio je budizam i njegovu ideologiju nenasilja, promovišući ih kao svoju državnu politiku. Odustavši od agresivne politike protiv suseda i represija unutar samoga carstva, proklamovao je toleranciju među religijama, reformisao dotadašnji surovi krivično-pravni sistem, gradio puteve i bolnice, parkove i odmorišta za putnike i slao misionare čak do Grčke, da obznanjuju načela njegove prosvećene vlasti. Za sobom je ostavio na desetine proglosa, uklesanih širom carstva u stenama ili na kamenim stubovima, gde svojim podanicima objašnjava osnove *dhamme*. Ti proglosi su najraniji do sada dešifrovani pisani spomenici drevne Indije, a Asokino pokroviteljstvo učinilo je da budizam od regionalne postane svetska religija.

Silazeći jedan stepenik niže na socijalnoj lestvici, **tekst 1.2** (str. 114) kazuje da, kao što pravedni vladar mora da poštuje *dhammu* u odnosu prema svojim podanicima, a i oni prema njemu, isto je tako unutar porodice neophodno poštovati specifičan skup pravila, kako bi ona živila u harmoniji i napredovala. Kao i na mnogim drugim mestima u Kanonu, ovde Buda jednoj staroj bramanskoj praksi, kao što je klanjanje različitim stranama sveta u znak poštovanja, udahnuje novo značenje i pokazuje mladom bramanu Sigali kako je taj drevni običaj moguće iskoristiti za uspostavljanje skладa unutar jedne zajednice. Na taj način, klanjanje svakoj strani sveta pokriva deo odnosa između članova te zajednice: roditelja i dece (istok), supružnika (zapad), prijatelja (sever), učitelja i učenika (jug), domaćina i asketa / bramana (zenit), gospodara i slugu (nadir). Iako su neka od ovih pravila specifična za Indiju Budinog vremena, opšte načelo koje se provla-

či kroz ovo učenje takođe ima osnovu u univerzalnom moralu i primenjivo je na bilo koje društvo. Ono odražava ideju da zajednica počiva na nekoj vrsti mreže međusobno isprepletenih odnosa svojih članova. Otuda ona može biti stabilna jedino kada svaki član ispunjava svoje dužnosti prema ostalima, i to u duhu saosećanja i dobromernosti. Buda ohrabruje svakog pojedinca koji je deo zajednice da napusti usko, egocentrično stanovište i u sebi razvija iskrenu brigu za dobrobit drugih, za dobrobit celine, jer to je ujedno i u njegovom najboljem interesu.

Odve je važno istaći to da, prema indijskom shvatanju, društvo predstavlja viši entitet koji obuhvata manje jedinice, a da je kvalitet celine određen zbirom kvaliteta sastavnih jedinica. Tako zajednicu koja obuhvata jedan narod čine zajednice ljudi u različitim oblastima. S druge strane, te oblasne zajednice sačinjene su od manjih zajednica po selima i gradovima, koje opet čine individualne porodice. A porodičnu zajednicu čine pojedinci. Prirodu i karakter svake od tih prečaga na socijalnoj lestvici određuju osobine njenih nižih, sastavnih delova. Tako se dolazi do „atoma“ čitave te građevine, a to je pojedinac. Stoga, kad je reč o preobražaju društva, za budizam je oduvek ključna bila lična transformacija njegovih članova, svakog ponaosob. Ona se uvek kreće od nemoralnog ka moralnom ponašanju, od sebičnosti ka velikodušnosti, od dominacije i sukoba ka međusobnom pomaganju, od neznanja i zabluda ka ispravnom razumevanju stvari kakve jesu. Jedino se tada postiže istinska promena u kvalitetu zajednice, a ne vladarskim dekretima ili nametanjem različitih utopijskih projekata.

Na delu je, naravno, dvosmeran proces: koliko pojedinac utiče na ljude koji ga okružuju, toliko i ta okolina oblikuje stavove i navike pojedinca. Zato Buda naglašava ključnu ulogu porodice i značaj roditelja u formirajućem naraštaju. Porodica je mesto gde deca usvajaju osnovne vrednosti kao što su poštovanje, srdačnost, marljivost, briga za druge i tako dalje. U toj situaciji *dhamma* se kristalizuje kroz dužnost roditelja da svojoj deci usade plemenite vrednosti, a odatle proizlazi dužnost dece da svojim roditeljima izraze zahvalnost za to. Upravo ovo je tema **teksta 2.1** (str. 116), posvećenog odnosu roditelja i dece. Njegov nastavak, **tekstovi 2.2a** (str. 117), opisuje odnose supružnika kao ključni element koji određuje atmosferu u čitavoj porodici. Ti odnosi treba da budu ispunjeni ljubavlju i uzajamnim poštovanjem. To su kvaliteti koje bi supružnici trebalo da neguju u braku, jer oni ujedinjuju muža i ženu. No, kao što znamo, a i Buda je bio toga svestan, u mnogim brakovima situacija je znatno drugačija. Zato je Buda sve brakove grubo podelio u četiri grupe, vrlo živopisno opisavši njihove protagoniste prema tome da li poseduju moralni integritet ili ne: demon živi sa demonkom, demon živi sa boginjom, bog živi sa demonkom i bog živi sa boginjom.

Poslednji slučaj je slika idealnog braka, kakvu imamo i u **tekstu 2.2b** (str. 118). U njemu Buda podučava jedan vremešni bračni par, koji je svoj brak proživeo u sreći i slozi, kako da ostanu zajedno i u narednom životu. Njegov savet glasi: „Ako i muž i žena žele da budu jedno uz drugo sve dok ovaj život traje, a isto tako i u narednom, trebalo bi da budu ravnii jedno drugom po poverenju, vrlini, velikodušnosti, po mudrosti; tako će ostati jedno uz drugo dok ovaj život traje, a isto tako i u narednom.“ U poslednjoj sutti ovog odeljka, **tekst 2.3c** (str. 119), zanimljivo je videti na koji način Buda sagledava položaj i ulogu žene unutar porodice, i za koje vrline smatra da će joj doneti sreću i uspeh i u ovom i u narednim životima. Očigledno, taj položaj se uveliko razlikuje od tadašnjeg dominantnog modela potčinenosti, moglo bi se reći „nevidljivosti“ žene. Tako ona ima svoja prava, kao što je raspolaganje porodičnim imetkom, ali je takođe odgovorna da ga štedljivo troši. Na taj način, ravnopravno sa svojim mužem doprinosi blagostanju porodične zajednice.

Odeljak 3 (str. 120) ide korak dalje od ovih porodičnih odnosa i sadrži Budina uputstva nezaređenim sledbenicima o tome kako da što srećnije prožive život u okruženju u kojem se nalaze. A njega je obeležilo nekoliko procesa vidljivih i na širem, istorijskom planu. Naime, Indija Budinog vremena (V vek p. n. e.) prolazila je kroz velike promene, pre svega u ekonomiji. Nešto ranije bilo je pronađeno gvožđe, što je omogućilo izradu novih alatki i čitavu revoluciju u poljoprivredi. To je donelo viškove proizvoda, intenziviranje trgovine, zasnovane ne više na razmeni, već na novcu, a time i pojavu nove, imućne klase trgovaca i zemljoposednika. Uvećanje proizvodnje hrane omogućilo je još jedan proces karakterističan za to vreme: pojačanu urbanizaciju, stvaranje velikih gradskih centara kakvi su bili Rādagaha, Sāvatthi, Varanasi ili Kosambi, čije je stanovništvo sada moglo da se prehrani, iako se sâmo ne bavi poljoprivredom. Sve ove strukturne promene indijskog društva i odnosa u njemu svakako da su u običnim ljudima izazivale nesigurnost i nedoumice o tome kako se orijentisati u novoj situaciji i kako na ispravan način proživeti život.

Buda i u tom pogledu ima niz korisnih, praktičnih saveta za svoje sledbenike, pa ih u **tekstu 3.1** (str. 120) savetuje kojim poslovima ne bi trebalo da se bave. Jasno je da je glavni razlog etičke prirode, jer su to sve poslovi u kojima ljudi zloupotrebljavaju ili zlostavljaju druga živa bića, nanose im bol ili ih ubijaju. Koliki je značaj Buda pridavao pitanju moralnog zarađivanja za život vidi se i po tome što ga je uvrstio u svoju shemu budističke prakse nazvanu Plemeniti osmostruki put, gde „ispravno zarađivanje za život“ predstavlja peti element. Sve ovo i nama danas postavlja zanimljiva i teška moralna pitanja, jer bi specijalizacijom savremenog društva Budin spisak diskutabilnih zanimanja svakako mogao biti proširen. Možemo

kao primer uzeti nekoga ko radi za farmaceutsku kompaniju i uključen je (posredno ili neposredno) u eksperimente na životinjama. Da li bi čovek trebalo da ostane u takvoj kompaniji ili ne? Razume se, svako treba sam za sebe da pronađe odgovor na takve, nimalo jednostavne moralne dileme.

Odeljak 4 (str. 122 i dalje) okuplja Budine govore koji se tiču društvene zajednice. Treba reći da Buda sebe nije smatrao reformatorom društva, ali u nekim svojim govorima ipak objašnjava koje sile drže zajednicu na okupu i u harmoniji, a koje je direktno razgrađuju. **Tekstovi 4.1 i 4.2** (str. 122-123) izlažu izvore nesloge i sloge u monaškoj zajednici, koje je, naravno, lako primeniti i na širem planu. Naime, pred kraj Budinog života, budistička monaška zajednica postala je mnogobrojna, što je, sem prednosti, donelo i neke probleme. Jednu vrstu problema svakako su predstavljali doktrinarni i razni drugi, lični nesporazumi među članovima. Ovo se naročito događalo u krajevima udaljenim od mesta istorijskog nastanka budizma, koji nisu bili pod neposrednim Učiteljevim uticajem.

Neki od izvora nesloge počivaju u našoj podložnosti besu i ogorčenju, zavisti i pohlepi, sklonosti da obmanjujemo sebe i druge, u čežnji za slavom i tuđim divljenjem, kao i u zastupanju gledišta koja se kose s osnovnim načelima budističkog učenja. Kao što je već rečeno, nakon što postavi dijagnozu neke „bolesti”, Buda uvek ponudi lek za nju. Savetuje nam da, pre svega, pročistimo postupke koje činimo telom, govorom i umom, tako što ćemo se prema drugima uvek ophoditi s ljubavlju, biti spremni da im pomognemo, blagi i učtivi kad im se obraćamo ili uputimo dobronamernu reč kada govorimo o nekom ko nije prisutan. Sledi kvalitet nesebičnosti, koji podrazumeva da sa drugima delimo ono što imamo, da bismo na kraju stigli do onog razumevanja stvarnosti koje vodi potpunom iskorenjivanju patnje.

Kao što smo rekli, Buda je bio duhovni učitelj i nije imao nikakvih pretenzija da reformiše društvo u kojem je živeo, ali može se reći da je njegovo učenje u nekim svojim aspektima vrlo subverzivno u odnosu na vladajući sistem vrednosti. Tako, u **tekstu 4.4** (str. 126) odlučno odbacuje kastinski sistem, jedan od stubova bramanizma, tada dominantne religijske prakse, koja je imala važne implikacije i na društvenu organizaciju. Naime, indijsko društvo toga vremena bilo je podeljeno na četiri kaste: bramani ili sveštenici, kšatrije ili ratnici/vladari, vaišje ili stočari i ratari, i na kraju šudre ili sluge. Ova podela imala je svoje ideoško opravdanje, prema kojem su pripadnici svake kaste stvoreni od različitih delova prvobitnog božanstava: bramani od usta, kšatrije od ruku, vaišje od butina, a šudre od stopala. Sa druge strane, Buda je u svoju monašku zajednicu primao pripadnike bilo koje kaste, pa čak i one koji su bili izvan ove podele, nedodirljive, parije, najniži sloj indijskog društva. Kao što svaka od četiri velike

svetske reke, kada se ulije u okean, gubi svoje ime i postaje voda okeana, govorio je, tako i pripadnik bilo koje kaste, kada pride monaškoj zajednici, gubi svoja socijalna obeležja i postaje znan jednostavno kao sledbenik mudraca iz plemena Sakya.

Naredni **tekst 4.5** (str. 132) pokazuje još jednu liniju razgraničenja između Budinog učenja i dominantne, bramanske tradicije, koja u svom središtu ima ritual prinošenja žrtve. Tako na pitanje bramana Kūtadante, koji se priprema da prinese veliku trostruku žrtvu bogovima, kako da to obavi i da postigne najveću moguću korist, Buda u formi istorijske priče daje potpuno novo značenje pojmu prinošenja žrtve. Ako zemljom kojom upravlja vlada kriminal, uzaludno je za vladara ubijanje žrtvenih životinja ne bi li se bogovi smilovali i situacija popravila. Najveća moguća korist za njega, kao i za njegove podanike nastupa onda kada prinese takvu žrtvu kojom rešava konkretnе društvene probleme koji muče njegov narod. Ta žrtva podrazumeva da jedan deo svog bogatstva ustupi podanicima i obezbedi im mogućnost da sopstvenim radom izdržavaju sebe i svoju porodicu. Time će ih sačuvati od siromaštva i uplitanja u kriminal, a sebi će obezbediti da prihodi od poreza u budućnosti nastave da rastu. Čitavom zemljom zavladaće mir. To je velika žrtva koju je vladar dužan da prinese, a ona će u krajnjem ishodu doneti najveću dobrobit za sve.

1. DHAMMA I DRUŠTVO

1.1 Vladar sveta

Blaženi ovako reče: „Monasi, čak i vladar sveta, istinoljubivi i pravedni kralj, ne vlada svojom zemljom sam, već uz sebe ima još jednog vladara.”

Kada ovo bi rečeno, neki monah obrati se Blaženom ovim rečima:

„Ali ko je, poštovani gospodine, taj savladar velikome vladaru sveta, istinoljubivome i pravednom kralju?” – „To je dhamma, monaše, zakon pravednosti”, odgovori Blaženi.² „U tom slučaju, vladar sveta, istinoljubiv i pravedan kralj, koji se oslanja na zakon pravednosti, slavi ga, ceni i poštuje, koji uzima zakon pravednosti za merilo, zastavu i simbol vlasti, obezbeđuje zakonitu zaštitu, zaklon i sigurnost za sopstvene podanike. On obezbeđuje zakonitu zaštitu, zaklon i sigurnost za svoje plemenite ratnike;

² U vezi sa vladarem sveta, dhamma ne označava Budino učenje, već moralni zakon pravde i pravednosti primjenjen na upravljanje zemljom.

za svoju vojsku, bramane i domaćine, za stanovnike gradova i sela, za askete i sveštenike, za zveri i ptice.³ Vladar sveta, istinoljubiv i pravedan kralj, koji tako obezbeđuje zakonitu zaštitu, zaklon i sigurnost za sva ta bića, jeste onaj koji vlada samo na osnovu pravednosti. I takvu vlast ne može zbaciti nijedno neprijateljsko ljudsko biće.

Isto tako, monasi, i Tathāgata, uzvišeni, potpuno probuđeni, istinoljubivi i pravedni kralj Dhamme, oslanja se na Dhammu, slavi Dhammu, ceni je i poštuje, uzima Dhammu za merilo, zastavu i simbol vlasti, obezbeđuje zakonitu zaštitu, zaklon i sigurnost u pogledu postupaka učinjenih telom, govorom i umom. On ovako uči: ‘Ove postupke telom bi trebalo činiti, a ove ne bi trebalo. Ove postupke govorom bi trebalo činiti, a ove ne bi trebalo. Ove postupke umom bi trebalo činiti, a ove ne bi trebalo’.

Tathāgata, uzvišeni, potpuno probuđeni, istinoljubivi i pravedni kralj Dhamme, koji na ovaj način obezbeđuje zakonitu zaštitu, zaklon i sigurnost u pogledu postupaka učinjenih telom, govorom i umom, jeste taj koji pokreće nenadmašni točak Dhamme i to jedino u skladu sa dhammadom. A taj točak Dhamme nijedan asketa ili braman, nijedno božanstvo, ni Māra, ni Brama, niti bi ko na ovome svetu, ne može vratiti unazad.”⁴

Čakkavatti sutta – Kralj sveta (AN 3:14)

1.2 Ko je vredan poštovanja?

1. Ovako sam čuo. Jednom je Blaženi boravio kraj Rađagahe, u Bambusovom gaju, na mestu gde se hrane veverice.

A jednom je mladi Sigala, domaćinski sin, ustavši rano, izšao iz Rađagahe, čiste odeće i mokre kose, i sklopljenih ruku klanjao se različitim stranama sveta: istoku, jugu, zapadu, severu, nadiru i zenitu.

2. A Blaženi, takođe ustavši rano izjutra i obukavši se, uze svoj ogrtač i prosjačku zdelu, te kreće do Rađagahe u prošenje hrane. Usput ugleda mладога Sigala kako se sklopljenih ruku klanja različitim stranama sveta, te ga ovako upita:

„Zašto si ti, domaćinski sine, ustao tako rano da bi se poklonio različitim stranama sveta?”

„Poštovani gospodine, otac mi je na samrti rekao da tako činim. I tako, iz poštovanja prema očevim rečima, koje uvažavam, cenum i smatram svetim, ustao sam tako rano da bih se poklonio na svih šest strana sveta.”

³ Ovo je verovatno poslužilo kao inspiracija velikom budističkom vladaru Asoki da, između ostalog, osniva skloništa i lečilišta i za životinje.

⁴ U indijskoj ikonografiji točak (čakka) jeste simbol vlasti kako u svetovnom, tako i u duhovnom domenu. Dhammu simbolizuje točak koji, prema komentarima, predstavlja Budino savršeno, zaokruženo razumevanje istine i ujedno pravo da služi kao učitelj sveta.

„Ali, domaćinski sine, prema praksi plemenitih, to nije pravi način na koji se klanja na svih šest strana sveta.

„A kako bi se onda, plemeniti gospodine, prema praksi plemenitih trebalo klanjati na svih šest strana sveta? Bilo bi dobro ukoliko bi me Blaženi poučio i pokazao pravi način na koji se, prema praksi plemenitih, treba klanjati na svih šest strana sveta.”

„Onda, domaćinski sine, poslušaj i dobro zapamti ono što će ti reći, a ja će govoriti.

„Da, poštovani gospodine”, odgovori mladi Sigala. A Blaženi ovako nastavi:

27. „A kako, domaćinski sine, plemeniti učenik štiti svih šest strana sveta? Na tih šest strana bi trebalo gledati ovako. Istok označava majku i oca. Jug označava učitelja. Zapad označava ženu i decu. Sever označava prijatelje i drugove. Nadir predstavlja sluge, najamnike i послугу. Zenit predstavlja askete i bramane.

28. Na pet načina, domaćinski sine, sin treba da se stara o svojoj majci i ocu kao o istoku. Ovako bi trebalo da razmišlja: ‘Pošto su oni mene ohranili, i ja će njih izdržavati. Preuzeću njihove obaveze. Održavaću porodičnu tradiciju. Načiniću sebe dostoјnim svoga nasleđa. A kada moji roditelji umru, davaću nevoljnima u njihovo ime’.

I pet je načina na koji će roditelji, o kojima se njihov sin ovako stara kao o istoku, njemu to uzvratiti: odvraćaće ga od lošeg, ohrabrivati da čini dobro, podučiće ga nekom zanatu, pronaći mu prikladnu ženu i u pravom trenutku prepustiti mu svoj imetak.

Na ovaj je način zaštićen istok, ovako se uspostavlja mir i razgoni strah.

29. Na pet načina, domaćinski sine, učenici treba da se staraju o svojim učiteljima kao o jugu: tako što ustaju u znak poštovanja, ustupaju im prednost, pažljivo ih slušaju, uvek su im pri ruci, ovladavaju veštinom kojom su podučeni. I pet je načina na koji će učitelji, o kojima se njihovi učenici ovako staraju kao o jugu, njima to uzvratiti: daju im detaljnu poduku, staraju se da su razumeli ono što treba da razumeju, upućuju ih u sve veštine i znanja, upoznaju ih sa svojim prijateljima i znancima i obezbeđuju im sigurnost sa svih strana. Na ovaj je način zaštićen jug, ovako se uspostavlja mir i razgoni strah.

30. Na pet načina, domaćinski sine, muž treba da se stara o svojoj ženi kao o zapadu: tako što je poštuje, tako što je ne omalovažava, tako što joj je veran, tako što joj prepušta vođenje domaćinstva i tako što joj kupuje ukrase. I pet je načina na koji će žena, o kojoj se muž tako stara kao o za-

padu, njemu to uzvratiti: dobro raspoređuje poslove u kući, blaga je prema posluzi, verna je, čuva ono što je stečeno i vešta je i marljiva u svemu što treba da obavi. Na ovaj je način zaštićen zapad, ovako se uspostavlja mir i razgoni strah.

31. Na pet načina, domaćinski sine, čovek treba da se stara o svojim prijateljima i drugovima kao o severu: darežljivošću, lepim rečima, brinući o njihovom dobru, postupajući prema njima kao prema samome sebi i držeći se date reči. I pet je načina na koji će prijatelji i drugovi, o kojima se on tako stara kao o severu, njemu to uzvratiti: štite ga kada je nepromišljen, štite njegovu imovinu kada je nepromišljen, postaju njegovo utočište kada je uplašen, ne ostavljaju ga kada je u nevolji i brinu se i o njegovoj deci. Na ovaj je način zaštićen sever, ovako se uspostavlja mir i razgoni strah.

Na pet načina, domaćinski sine, gazda treba da se stara o svojim slugama i radnicima kao o nadiru: daje im posao prema njihovim sposobnostima, obezbeduje im hranu i nadnicu, brine se o njima kad su bolesni, deli sa njima poslastice koje ima i oslobada ih obaveza kada za to dode vreme. I pet je načina na koji će sluge i radnici, o kojima se on tako stara kao o nadiru, njemu to uzvratiti: ustaju pre njega, ležu posle njega, uzimaju samo ono što im je dato, dobro obavljaju svoje dužnosti i održavaju njegovu dobru reputaciju i ugled. Na ovaj je način zaštićen nadir, ovako se uspostavlja mir i razgoni strah.

Na pet načina, domaćinski sine, čovek treba da se stara o asketama i bramanima kao o zenitu: prijateljskim delima, prijateljskim rečima, prijateljskim mislima, njegova kuća za njih treba da bude otvorena i da ih snabdeva onim što im je potrebno za život. I pet je načina na koji će askeste i bramani, o kojima se on tako stara kao o zenitu, njemu to uzvratiti: odvraćaju ga od lošeg, podstiču ga da čini dobro, vole ga iskrenog srca, podučavaju ga onome što do sada nije čuo i ukazuju mu na put ka nebeskom boravištu. Na ovaj je način zaštićen zenit, ovako se uspostavlja mir i razgoni strah.”

Sigālovāda sutta – Svet Sigali (DN 31, odlomak)

2. PORODICA

2.1 Roditelji i deca

(a) „Monasi, one porodice žive u društvu Brame gde u kući deca poštuju svoje roditelje. One porodice žive u društvu starih učitelja gde u kući deca poštuju svoje roditelje. One porodice žive sa drevnim božanstvima

gde u kući deca poštuju svoje roditelje. One porodice žive u društvu svetitelja gde u kući deca poštuju svoje roditelje.

‘Brama’, monasi, to je naziv za majku i oca. ‘Stari učitelji’, monasi, to je naziv za majku i oca. ‘Stari bogovi’, monasi, to je naziv za majku i oca. ‘Drevna božanstva’, monasi, to je naziv za majku i oca. ‘Svetitelji’, monasi, to je naziv za majku i oca. A zašto? Velike zasluge, monasi, imaju roditelji, kao oni koji svoju decu podižu, hrane i upućuju šta je u ovom svetu dobro, a šta loše.”

Brahma sutta – Govor o Brami (AN 4:63)

(b) „Monasi, dve su osobe za koje kažem da im se nikada nije moguće odužiti. Koje dve? Majka i otac.

Čak ni kada bi neko nosio majku na jednom ramenu i nosio oca na drugom ramenu, te tako poživeo stotinu godina, dočekao starost od stotinu godina; ni ako bi ih mazao melemima, masirao, kupao, trljao im i ruke i noge, a oni pri tom čak na istom mestu mokrili – čak ni to ne bi bilo dovoljno da se oduži svojim roditeljima. Čak ni ako bi neko svoje roditelje postavio kao vrhovne gospodare i upravljače ovom zemljom, tako bogatom sa sedam bogatstava, čak ni tada im se ne bi odužio. A zašto? Velike zasluge, monasi, imaju roditelji kao oni koji svoju decu podižu, hrane i upućuju šta je u ovom svetu dobro, a šta loše.

Ali, monasi, onaj ko ohrabruje svoje roditelje neznalice, ko ih upoznaje sa učenjem i učvršćuje u poverenju; ko ohrabruje svoje nemoralne roditelje, navodi ih i učvršćuje u vrlini; ko ohrabruje svoje škrte roditelje, navodi ih i učvršćuje u velikodušnosti; ko ohrabruje svoje neupućene roditelje, navodi ih i učvršćuje u mudrosti – takav, monasi, dovoljno čini za svoje roditelje: on im se odužuje, i više nego odužuje za to što su učinili za njega.”

Samaćitta vagga – Uravnoteženost uma (AN 2:34)

2.2 Supružnici

(a) Jednom je prilikom Blaženi išao glavnim putem između Madhure i Verañđe, a tim putem išao je i veliki broj domaćina i njihovih žena. Onda Blaženi skrenu s puta i sede u podnožje nekog drveta. Kad ga videše kako sedi, domaćini i njihove žene dođoše do Blaženog, pokloniše mu se, pa sedoše sa strane. Dok su tako sedeli, Blaženi im reče:

„Kućedomaćini, postoje četiri vrste zajedničkog života. Koje četiri? Demon živi sa demonkom; demon živi sa boginjom; bog živi sa demonkom i bog živi sa boginjom.

A kako to, kućedomaćini, demon živi sa demonkom? U tom slučaju, muž je taj koji ubija, krađe, čini preljubu, laže, opija se; on je čovek bez morala, loših navika, živi u svom domu srca otrovanog tvrdičlukom, ismeva i vređa askete i bramane. I njegova žena je ta koja ubija, krađe, čini preljubu, laže, opija se; ona je žena bez morala, loših navika, živi u svom domu srca otrovanog tvrdičlukom, ismeva i vređa askete i bramane. Tako, kućedomaćini, demon živi sa demonkom.

A kako to, domaćini, demon živi sa boginjom? U tom slučaju, muž je taj koji ubija, krađe, čini preljubu, laže, opija se; on je čovek bez morala, loših navika, živi u svom domu srca otrovanog tvrdičlukom, ismeva i vređa askete i bramane. Ali njegova je žena ta koja je odustala od svih tih stvari; ispunjena je vrlinom, dobre naravi, živi u svom domu srca slobodnog od tvrdičluka, ne ismeva i ne vređa askete i bramane. Tako, kućedomaćini, demon živi sa boginjom.

A kako to, kućedomaćini, bog živi sa demonkom? U tom slučaju, domaćin je taj koji je odustao od ubijanja, krađe, preljube, laganja i alkohola; ispunjen je vrlinom, dobre naravi, živi u svom domu srca slobodnog od tvrdičluka, ne ismeva i ne vređa askete i bramane. Ali je njegova žena ta koja nije odustala od svih tih stvari... Tako, kućedomaćini, bog živi sa demonkom.

A kako to, kućedomaćini, bog zivi sa boginjom? U tom slučaju domaćin je taj koji je odustao od ubijanja... ispunjen je vrlinom, dobre naravi, živi u svom domu srca slobodnog od tvrdičluka, ne ismeva i ne vređa askete i bramane. I njegova žena je ta koja je odustala od svih tih stvari... ispunjena je vrlinom, dobre naravi, živi u svom domu srca slobodnog od tvrdičluka, ne ismeva i ne vređa askete i bramane. Tako, kućedomaćini, bog živi sa boginjom.

To su, monasi, četiri vrste zajedničkog života koje postoje.”

Pathama-samvāsa sutta – Prvi govor o zajedničkom životu (AN 4:53)

(b) Jednom je Blaženi boravio među Bhagama, u Jelenjem parku gaja Bhesakala, blizu Krokodilovog lovišta. Onda se rano izjutra Blaženi obuće, uze svoj ogrtač i zdelu za prošenje hrane, te se zaputi ka domu domaćina Nakulapite. Kad je stigao, sede na unapred pripremljeno mesto. Onda Nakulapitā i Nakulamātā izdoše pred Blaženoga. Kad stadoše pred njega, oni mu se pokloniše, pa sedoše sa strane. Dok su tako sedeli, Nakulapitā ovako reče Blaženome:

„Gospodine, još otkad je Nakulamātā kao mlada devojka bila dovedena u moju kuću, u vreme kad sam i ja bio mladić, nisam primetio da sam joj bio ikada neveran, čak ni u mislima, a kamoli telesno. Mi želimo da budemo jedno kraj drugog dokle god ovaj život traje, ali isto tako i u budućem.”

A Nakulamātā ovako reče Blaženome:

„Gospodine, još otkad sam kao mlada devojka bila dovedena u Nakulapitinu kuću, u vreme kad je i on bio mladić, nisam primetila da sam mu ikada bila neverna, čak ni u mislima, a kamoli telesno. Mi želimo da budemo jedno kraj drugog dokle god ovaj život traje, ali isto tako i u budućem.”

Na to im Blaženi ovako reče:

„Ako i muž i žena žele da budu jedno kraj drugog dokle god ovaj život traje, ali isto tako i u budućem, trebalo bi da imaju isto poverenje, isti moral, istu velikodušnost, istu mudrost; tada će biti jedno kraj drugog dokle god ovaj život traje, ali isto tako i u budućem.

Kad su oboje ispunjeni poverenjem i darežljivi, sami sebe obuzdavaju, ispravno žive, tada koračaju zajedno kao muž i žena puni ljubavi jedno za drugo.

Mnogo blagoslova zadobijaju na tom putu, živeći zajedno u sreći, njihovi neprijatelji ostaju poraženi kada su ravni jedno drugom u vrlini.

Pošto su proživeli u *Dhammi* u ovome svetu, jednaki po vrlini i poštovanju pravila, raduju se posle smrti u svetu božanstava zajedno uživaju u obilju sreće.”

Pathama-samađivi sutta – Prvi govor o zajedničkom življenju (AN 4:55)

(c) Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Sāvatthija, u Istočnom gaju, u kući koju je podigla Migārina majka. Onda Visākhā, Migārina majka, otide do Blaženog, pokloni mu se, pa sede sa strane. Dok je tako sedela, Blaženi joj reče:

„Visākhā, kada ima četiri kvaliteta, žena ide ka pobedi u ovome svetu i uspešna je u njemu. A koja četiri? Visākhā, kada je žena vešta u svom poslu, vešta da upravlja pomoćnicima, ophodi se kako dolikuje prema svom mužu i štedljiva je.

A kako je to žena vešta u svom poslu? Šta god da se proizvodi u domaćinstvu njezinog muža, bilo da je to vuna ili pamuk, u tome je preduzimljiva, a ne lenja, u stanju je da pronađe pravi način, da dela i organizuje. Na taj je način žena vešta u svom poslu.

A kako je to žena vešta da upravlja pomoćnicima? Ko god da pripada domaćinstvu njezinog muža – robovi, послугa ili radnici – tačno zna što je ko uradio, a što ko nije uradio, zna ko je bolestan, a ko zdrav, svakog nagrađuje prema zasluzi. Na taj je način žena vešta da upravlja pomoćnicima.

A kako se to žena ophodi kako dolikuje prema svom mužu? Ono što njezin muž smatra nedostojnim, to ne bi učinila ni po cenu života. Na taj način se kako dolikuje žena ophodi prema mužu.

A kako je to žena štedljiva? Šta god da njezin muž donese kući – novac ili letinu, srebro ili zlato – čuva ga na sigurnom. Ne potkrada, ne

razmeće se, ne troši previše, ne razbacuje njegov imetak. Na taj način je žena štedljiva.

Visākhā, kada ima ova četiri kvaliteta, žena ide ka pobedi u ovome svetu i uspešna je u njemu. Takođe, Visākhā, kada ima druga četiri kvaliteta, žena ide ka pobedi u drugome svetu i uspešna je u pogledu drugog sveta. A koja četiri? Kada je žena usavršena u poverenju, vrlini, darežljivosti i mudrosti.

A kako je to žena usavršena u poverenju? Ima u sebi poverenje, ovakvo poverenje prema Tathāgati: ‘Blaženi je usavršen, potpuno probuden, obdaren znanjem i veština, uzvišen, znalač svetova, nenadmašni vodič onih kojima treba putokaz, učitelj božanskim i ljudskim bićima, prosvetljen, blažen.’ Takvo je njeno poverenje.

A kako je to žena usavršena u vrlini? Odustala je od ubijanja, krađe, preljube, laganja, kao i od alkohola i svega drugog što pomučuje svest i vodi ka nepromišljenosti. Takva je njena vrlina.

A kako je to žena usavršena u darežljivosti? Živi u svom domu sa srcem u kojem nema otrova škrtosti, široke je ruke, čiste ruke, raduje se davanju, rado izlazi u susret drugima, predana je deljenju poklona. To je njena darežljivost.

A kako je to žena usavršena u mudrosti? Mudra je, poseduje uvid u pogledu nastanka i nestanka stvari, uvid koji oplemenjuje i prodoran je, te vodi do potpunog iskorenjivanja patnje. To je njena mudrost.

Visākhā, kada ima ova četiri kvaliteta, žena ide ka pobedi u drugome svetu i uspešna je u pogledu drugog sveta.”

Paṭhamo-idhalokika sutta – Od ovoga sveta (AN 8:59)

3. ISPRAVAN NAČIN ŽIVLJENJA

3.1 Kako ne treba zarađivati za život

„Monasi, pet je trgovina kojima moji sledbenici ne bi trebalo da se bave. Kojih pet? Trgovina oružjem, trgovina živim bićima, trgovina mesom, trgovina alkoholom, trgovina otrovima.”

Vaniiddā sutta – Trgovina (AN 5:177)

3.2 Ko najbolje iskoristi svoj imetak?

[Blaženi ovako reče domaćinu Anāthapindiki:]

„Plemeniti učenik koji je zaradio imetak zahvaljujući sopstvenom naporu i preduzimljivosti, uvećao ga snagom sopstvenih ruku i znojem sop-

stvenog čela, prâvi imetak na prâvi način stekao, on time čini četiri dobra dela. Koja četiri?

Plemeniti učenik koji je tako stekao imetak sebe čini radosnim, zadovoljan je, uživa u trajnoj sreći, njegovi majka i otac, njegova deca i žena, njegova posluga i radnici, njegovi prijatelji i drugovi su radosni, zadovoljni i uživaju u trajnoj sreći. To je, domaćine, prvi slučaj kada je imetak dobro upotrebljen, mudro potrošen, iskorišćen za dobру stvar.

Zatim, domaćine, plemeniti učenik koji je tako stekao imetak, njime sebe čini sigurnim od raznih nevolja, kakve mogu izazvati vatra, voda, vladari, lopovi ili gramzivi naslednici. Tako on sebe čini sigurnim. To je, domaćine, drugi slučaj kada je imetak dobro upotrebljen, mudro potrošen, iskorišćen za dobру stvar.

Zatim, domaćine, plemeniti učenik koji je tako stekao imetak poklanja pet vrsta darova: rođacima, gostima, duhovima predaka, vladaru i božanstvima. To je, domaćine, treći slučaj kada je imetak dobro upotrebljen, mudro potrošen, iskorišćen za dobru stvar.

Zatim, domaćine, plemeniti učenik koji je tako stekao imetak takođe podržava sve one askete i bramane koji su odustali od gordosti i nepažnje, ustalili se u strpljivosti i blagosti, posvećeni su kročenju samih sebe, smirivanju samih sebe, dostizanju *nibbâne*. Takvima on prinosi darove koji donose najveći plod, donose sreću, vode preporođanju na srećnom odredištu. To je, domaćine, četvrti slučaj kada je imetak dobro upotrebljen, mudro potrošen, iskorišćen za dobru stvar.

To su, domaćine, četiri dobra što ih plemeniti učenik čini uz pomoć imetka koji je zaradio zahvaljujući sopstvenom naporu i preduzimljivosti, uvećao ga snagom sopstvenih ruku i znojem sopstvenog čela, prâvi imetak na prâvi način stečen.

Ako je bilo čiji imetak potrošen bez ova četiri dobra dela, za njega se kaže da je loše upotrebljen, da je protraćen, iskorišćen za lošu stvar. Ali, domaćine, ako je bilo čiji imetak potrošen na ova četiri dobra dela, za njega se kaže da je dobro upotrebljen, mudro potrošen, iskorišćen za dobру stvar.”

Pattakamma sutta – Četiri dobra dela (AN 4:61)

3.3 Radost porodičnog života

Blaženi ovako reče domaćinu Anāthapindiku:

„Domaćine, postoje ove četiri vrste sreće koju, dok uživa u čulnim zadovoljstvima, nezaređeni sledbenik može postići, a sve u zavisnosti od vremena, od prilike. Koje četiri? Sreća posedovanja, sreća korišćenja imet-

ka, sreća nemanja dugova i sreća čestitosti.

A šta je to, domaćine, sreća posedovanja? Ima slučajeva kada sin iz dobre porodice zaradi imetak zahvaljujući sopstvenom naporu i preuzimljivosti, uveća ga snagom sopstvenih ruku i znojem sopstvenog čela, pravi imetak na pravi način stečen. I kada pomisli: ‘Zaradio sam imetak zahvaljujući sopstvenom naporu... pravi imetak na pravi način stečen’, on doživljava sreću, oseća radost. To se naziva sreća posedovanja.

A šta je to, domaćine, sreća korišćenja? Ima slučajeva kada sin iz dobre porodice zaradi imetak zahvaljujući sopstvenom naporu i preuzimljivosti, uveća ga snagom sopstvenih ruku i znojem sopstvenog čela, pravi imetak na pravi način stečen, te ga onda koristi i čini dobra dela. I kada pomisli: ‘Imetak koji sam zaradio zahvaljujući sopstvenom naporu i preuzimljivosti... na pravi način stečen, koristim i činim dobra dela’, on doživljava sreću, oseća radost. To se naziva sreća korišćenja.

A šta je to, domaćine, sreća nemanja dugova? Ima slučajeva kada sin iz dobre porodice nikome ništa ne duguje, ni malo ni mnogo, ni prema kome nema baš ni najmanji dug. I kada pomisli: ‘Nikome ništa ne dugujem, ni malo ni mnogo, ni prema kome nemam baš ni najmanji dug’, on doživljava sreću, oseća radost. To se naziva sreća nemanja dugova.

A šta je to, domaćine, sreća čestitosti? Ima slučajeva kada plemeniti učenik čestito postupa, telom, govorom i mislima. I kada pomisli: ‘Moji su telesni postupci čestiti, moje su reči čestite, moje su misli čestite’, on doživljava sreću, oseća radost. To se naziva sreća čestitosti.

To su, domaćine, četiri vrste sreće koju, dok uživa u čulnim zadovoljstvima, nezaređeni sledbenik može postići, a sve u zavisnosti od vremena, od prilike.”

Anana sutta – Bez dugova (AN 4:62)

4. ODNOSI U ZAJEDNICI

4.1 Šest izvora nesloge

6. „Postoji, Ānanda, šest korena svađa. Kojih šest? Kada je, Ānanda, monah naprasit i osvetoljubiv, takav monah živi bez zazora i poštovanja prema učitelju, prema učenju, prema monaškoj zajednici i ne sledi put vežbanja. A monah koji živi besan i osvetoljubiv, bez zazora i poštovanja prema učitelju, prema učenju, prema monaškoj zajednici i ne sledi put vežbanja, stvara svađu u toj zajednici, koja je na štetu i nesreću mnogih, ona znači gubitak, povređivanje i patnju kako za božanstva, tako i za ljude.

Dakle, ako vidiš takav koren svađâ u sebi ili oko sebe, treba da nastojiš da se oslobodiš upravo tog otrovnog korena svađâ. A ako ne vidiš takav koren svađâ u sebi ili oko sebe, treba da vežbaš na takav način da se upravo taj otrovni koren svađâ uopšte ne pojavi u budućnosti. Tako se osigurava oslobođanje od tog otrovnog korena svađâ sada; tako se osigurava da taj otrovni koren svađâ ne nikne ni u budućnosti.

7–11. I opet, monah je sklon da bude prezriv i drzak... zavidan i pohlep... sklon prevarama i laži... da ima loše želje i pogrešna gledišta... tvrdoglavo se drži svojih stavova, drži ih se uporno, teško ih se odriče. Takav monah živi bez zazora i poštovanja prema učitelju, prema učenju, prema monaškoj zajednici i ne sledi put vežbanja. Monah koji živi bez zazora i poštovanja prema učitelju, prema učenju, prema monaškoj zajednici i ne sledi put vežbanja, stvara svađu u toj zajednici, koja je na štetu i nesreću mnogih, ona znači gubitak, povređivanje i patnju kako za božanstva, tako i za ljude. Dakle, ako vidiš takav koren svađâ u sebi ili oko sebe, treba da nastojiš da se oslobodiš upravo tog otrovnog korena svađâ. A ako ne vidiš takav koren svađâ u sebi ili oko sebe, treba da vežbaš na takav način da se upravo taj otrovni koren svađâ uopšte ne pojavi u budućnosti. Tako se osigurava oslobođanje od tog otrovnog korena svađâ sada; tako se osigurava da taj otrovni koren svađâ ne nikne ni u budućnosti. To su, Ānanda, šest korena svađâ.”

Sāmagāma sutta – Govor u Sāmagāmi (MN 104, odlomak)

4.2 Šest načela sloge

21. „Ānanda, postoji ovih šest nezaboravnih kvaliteta koji stvaraju ljubav i poštovanje, podstiču na ispomaganje, neprepiranje, na slogu i jedinstvo. A kojih šest?

Kada monah kroz telesne postupke ispoljava prijateljsku ljubav, na javnom mestu i privatno, prema svojim saputnicima u svetačkom životu. To je nezaboravni kvalitet koji stvara ljubav i poštovanje, podstiče na ispomaganje, neprepiranje, na slogu i jedinstvo.

I opet, kada monah govorom ispoljava prijateljsku ljubav, na javnom mestu i privatno, prema svojim saputnicima u svetačkom životu. To je nezaboravni kvalitet koji stvara ljubav i poštovanje, podstiče na... jedinstvo.

I opet, kada monah mišlju ispoljava prijateljsku ljubav, na javnom mestu i privatno, prema svojim saputnicima u svetačkom životu. To je nezaboravni kvalitet koji stvara ljubav i poštovanje, podstiče na... jedinstvo.

I opet, monah uživa u stvarima zajedničkim njemu i njegovim vrlim saputnicima u svetačkom životu. Bez ikakve rezerve, sa njima deli sve

što ima, a što je dobio u skladu sa pravilima, uključujući i ono što mu je u prosjačkoj zdeli. To je nezaboravni kvalitet koji stvara ljubav i poštovanje, podstiče na... jedinstvo.

I opet, na javnom mestu i privatno, zajedno sa svojim saputnicima u svetačkom životu monah poseduje sve one vrline koje su usavršene, pročišćene, neumrljane, neukaljane, oslobađajuće, hvale ih mudri, a doprinose koncentraciji uma. To je nezaboravni kvalitet koji stvara ljubav i poštovanje, podstiče na... jedinstvo.

I opet, na javnom mestu i privatno, zajedno sa svojim saputnicima u svetačkom životu monah poseduje ono razumevanje koje je plemenito i oslobađajuće, a one koji postupaju u skladu sa tim razumevanjem vodi potpunom iskorenjivanju patnje. To je nezaboravni kvalitet koji stvara ljubav i poštovanje, podstiče na... jedinstvo.

Ovo je šest nezaboravnih kvaliteta koji stvaraju ljubav i poštovanje, podstiču na ispmaganje, neprepiranje, na slogu i jedinstvo”.

Sāmagāma sutta – Govor u Sāmagāmi (MN 104, odlomak)

4.3 Sedam načela stabilnosti zajednice

1. Ovako sam čuo. Jednom je Blaženi boravio kraj Rađagahe, na brdu koje zovu Lešinarev vrh. U to vreme Adātasattu, kralj Māgadhe i sin kraljice Videhi, poželete da krene u rat protiv naroda Vađi. Pretio je: „Napašću te Vađije, ma koliko da su snažni i moćni, uništiću ih, iskoreniti, neće od njih ostati ni traga ni glasa”.

2. Onda se Adātasattu, kralj Māgadhe, obrati svom glavnom savetniku, bramanu Vassakāri, sledećim rečima:

„Idi, bramane, do Blaženog, pokloni mu se u moje ime, poželi mu dobro zdravlje, snagu, prijatne dane, bodrost i udobnost, pa mu ovako reci: ‘O gospodine, Adātasattu, kralj Māgadhe, želi da krene u rat protiv naroda Vađi. On ovako preti: „Napašću te Vađije, makoliko da su snažni i moćni, uništiću ih, iskoreniti, neće od njih ostati ni traga ni glasa”.’ I šta god da ti Blaženi na to odgovori, dobro to zapamti i obavesti me, jer Tathāgate ne govore neistinu”.

3. „Vrlo dobro, gospodine”, reče braman Vassakāra i naredi da se pripreme svečane kočije, pope se na jednu od njih i odveze se iz Rađagahe ka Lešinarevom vrhu. Išao je kočijama dokle je mogao, a onda siđe i peške otide do Blaženoga. Pošto se srdačno pozdravio sa Blaženim, sede on sa strane i saopšti kraljevu poruku.

4. Za sve to vreme poštovani Ānanda stajao je iza Blaženog i hradio ga lepezom. A Blaženi mu ovako reče:

(1) „Jesi li čuo, Ānanda, da se Vađi redovno okupljaju u svom veću, i to u velikom broju?”

„Čuo sam, gospodine, da tako rade”.

„Sve dotle, Ānanda, dok se Vađi redovno okupljaju u svom veću, i to u velikom broju, treba očekivati da Vađi jačaju, a ne da slabe.

(2) A jesli li čuo, Ānanda, da se Vađi sastaju u slozi, rastaju u slozi i svoje poslove obavljaju u slozi?”

„Čuo sam, gospodine, da tako rade”.

„Sve dotle, Ānanda, dok se Vađi sastaju u slozi, rastaju u slozi i svoje poslove obavljaju u slozi, treba očekivati da Vađi jačaju, a ne da slabe.

(3) A jesli li čuo, Ānanda, da Vađi ne ozakonjuju ono što je ranije bilo nezakonito i ne krše ono što je ranije bilo zakon, već žive u skladu sa zakonima svoje tradicije?”

„Čuo sam, gospodine, da tako rade”.

(4) „A jesli li čuo, Ānanda, da Vađi poštiju, cene svoje starešine i misle da vredi saslušati ih?... (5) da se uzdržavaju od otmica devojaka i žena i prisilnog držanja u svojim porodicama?... (6) da poštiju, cene i održavaju svoja svetilišta, kako ona u svojoj zemlji, tako i ona van nje, i ne uskrćuju im potporu koju su im i ranije davali?... (7) da pomno štite i čuvaju probuđene među sobom, tako da oni koji još nisu dostigli taj stupanj imaju priliku da to postignu, a oni koji već jesu, da žive među njima u miru?”

„Čuo sam, gospodine, da tako rade”.

„Sve dotle, Ānanda, dok je tako treba očekivati da Vađi jačaju, a ne da slabe.”

5. Onda se Blaženi obrati bramanu Vassakāri ovim rečima:

„Jednom sam, bramane, boravio u gradu Vesaliju, u svetilištu Sārandada, i tu sam podučavao Vađije o ovih sedam uslova dobropitij jednog naroda. Sve dotle dok oni postoje među Vađijima i dok su po tome čuveni, treba očekivati da Vađi jačaju, a ne da slabe”.

Na to braman Vassakāra ovako odgovori Blaženom:

„Sve i kad bi se Vadiji pridržavali samo jednog od tih pravila koji vode ka dobropitij, trebalo bi očekivati da Vađi jačaju, a ne da slabe. A tim pre kad ih ima sedam! Adātasattu, kralj Māgadhe, ne može pobediti Vadije ratom, već samo spletkom ili unošenjem razdora. A sada, poštovani Gotamo, moramo da krenemo, jer nas čekaju mnogi poslovi i mnoge obaveze”.

„Učini kako misliš da treba, bramane”.

A braman Vassakāra, glavni savetnik na dvoru Māgadhe, odobravajući reči Blaženog i ushićen njima, ustade sa svoga mesta i otide.

6. I uskoro, pošto je Vassakāra otisao, obrati se Blaženi poštovanom Āandi sledećim rečima:

„Idi, Ānanda, i okupi u sali koliko god možeš više monaha koji žive oko Rađagahe”.

„Dobro, gospodine”, reče Ānanda i tako učini. Onda se vrati do Blaženog, pokloni mu se i reče:

„Poštovani gospodine, monaška zajednica je na okupu. Neka sada Blaženi postupi onako kako je naumio”. Na to Blaženi ustade sa svoga mesta, otide do sale za okupljanje, sede na unapred pripremljeno mesto i obrati se monasima ovako:

„Monasi, izložiću vam sedam uslova koji vode ka dobrobiti. Dobro me slušajte i zapamtite šta će vam reći”.

„Da, poštovani gospodine”, odgovoriše monasi, a Blaženi nastavi:

„Monasi, sve dotle dok se redovno okupljaju, i to u velikom broju, treba očekivati da monasi jačaju, a ne da slabe. Sve dok se sastaju u slozi, rastaju u slozi i svoje poslove obavljaju u slozi, treba očekivati da monasi jačaju, a ne da slabe. Sve dok ne ozakonjuju ono što je ranije bilo nezakonito i ne krše ono što je ranije bilo zakon, već žive u skladu sa starim pravilima vežbanja (*vinaya*)... Sve dok poštiju i cene od sebe starije monahe, one koji su pre njih otišli u beskućnički život, uzore i predvodnike Sanghe, i misle da vredi saslušati ih... sve dok ne potpadnu pod vlast žudnji koje se javе u njima i vode ka novim rođenjima... sve dok cene samoču šume kao svoje boravište... sve dok su postojani u sabranosti pažnje na telo, tako da oni njihovi saputnici u monaškom redu koji još nisu takvi mogu to da postanu, a oni koji su već postojani mogu i dalje živeti u miru... Monasi, sve dok ovih sedam uslova što vode ka dobrobiti postoje među monasima i oni su po njima čuveni, treba očekivati da monasi jačaju, a ne da slabe.

7. Monasi, izložiću vam još sedam uslova koji vode dobrobiti. Dobro me slušajte i zapamtite šta će vam reći”.

„Da, poštovani gospodine”, odgovoriše monasi, a Blaženi nastavi:

„Monasi, sve dotle dok se ne oduševljavaju, dok nisu ushićeni i skloni zabavi, treba očekivati da monasi jačaju, a ne da slabe. Sve dotle dok nisu skloni naklapanju... prekomernom spavanju... prekomernom druženju... lošim željama... lošim prijateljima... zaustavljanju na pola puta radi nekog beznačajnog postignuća... Monasi, sve dotle dok ispunjavaju ovih sedam uslova što vode ka dobrobiti i dok su po njima čuveni, treba očekivati da monasi jačaju, a ne da slabe”.

Mahā-parinibbāna sutta – Govor o velikom oslobođenju (DN 16, odlomak)

4.4 Put pročišćenja za sve četiri kaste

1. Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Sāvatthija, u Đetinom gaju, u manastiru koji je podigao Anāthapindika.

2. A u to vreme pet stotina bramana iz različitih krajeva došli su u Sāvatthi, svaki svojim poslom. Tada ti bramani pomisliše: „Asketa Gotama opisuje pročišćenje za sve četiri kaste.⁵ Ko li je u stanju da raspravlja sa njim o takvoj tvrdnji?”

3. Tom prilikom bramanski učenik po imenu Assalāyana takođe se nalazio u Sāvatthiju. Mlad, obrijane glave, šesnaestogodišnjak, bio je ovlađao petovrsnim znanjem triju Veda – značenje reči i obredna pravila, rastavljanje slogova i intonacija, a uz to i redosled predaje, izučio je metriku i gramatiku, potpuno upućen u prirodnu filozofiju i telesna obeležja velikih ličnosti. Tada bramani pomisliše: „Bramanski učenik po imenu Assalāyana takođe se nalazi u Sāvatthiju. Mlad... potpuno upućen u prirodnu filozofiju i telesna obeležja velikih ličnosti. On će biti u stanju da raspravlja sa asketom Gotalom o takvoj tvrdnji”.

4. I tako bramani odoše do bramanskog učenika Assalāyane i rekoše mu:

„Učitelju Assalāyano, ovaj asketa Gotama opisuje pročišćenje za sve četiri kaste. Neka učitelj Assalāyana ode i raspravi sa asketom Gotalom o toj tvrdnji”.

Kad to bi rečeno, bramanski učenik Assalāyana odgovori:

„Gospodo, asketa Gotama je onaj koji govori *Dhammu*. A s onima koji govore *Dhammu* teško je raspravljati se. Ja nisam u stanju da sa asketom Gotalom raspravljam o toj tvrdnji”.

Po drugi put mu bramani rekoše:

„Učitelju Assalāyano, ovaj asketa Gotama opisuje pročišćenje za sve četiri kaste. Neka učitelj Assalāyana ode i raspravi sa asketom Gotalom o toj tvrdnji. Jer učitelj Assalāyana je završio i obuku isposnika”.⁶

I drugi put bramanski učenik Assalāyana odgovori:

„Gospodo, asketa Gotama je onaj koji govori *Dhammu*. A sa onima koji govore *Dhammu* teško je raspravljati se. Ja nisam u stanju da sa asketom Gotalom raspravljam o toj tvrdnji”.

Po treći put mu bramani rekoše:

„Učitelju Assalāyano, ovaj asketa Gotama opisuje pročišćenje za sve četiri kaste. Neka učitelj Assalāyana ode i raspravi sa asketom Gotalom o toj tvrdnji. Jer učitelj Assalāyana je završio i obuku isposnika. Neka učitelj Assalāyana ne bude pobeden bez borbe.

Kad ovo bi rečeno, bramanski učenik Assalāyana odgovori:

⁵ Argument u prilog ovoj tezi izložen je u *Kannakatthala suttī* (MN 90:10–12).

⁶ Komentar za MN: Ovim oni žele da kažu: „Pošto si proučavao sve tri Vede, učen si u mantrama s kojima oni koji idu u beskućnike, napuštaju svoj dom i kojima se koriste kada jednom postanu beskućnici. Praktikovao si njihov način ponašanja. Otuda nećeš biti pobeden u raspravi. Pobeda biće tvoja.”

„Gospodo, asketa Gotama je onaj koji govori *Dhammu*. A s onima koji govore *Dhammu* teško je raspravljati se. Ja nisam u stanju da sa asketom Gotalom raspravljam o toj tvrdnji. Pa ipak, gospodo, na vaš nagovor ja će poći”.

5. Onda bramanski učenik Assalāyana, praćen velikom grupom bramana, otide do Blaženoga. Kad je stigao, srdačno se pozdravi sa njim. Pošto učtivi i prijateljski razgovor bi završen, sede on sa strane, te ovako reče Blaženome:

„Učitelju Gotama, bramani ovako kažu: ‘Bramani su najviša kasta, sve druge kaste su ispod njih; bramani su kasta najsvetlijе puti, sve druge kaste su tamnije; jedino bramani su pročišćeni, a nebramani to nisu; samo su bramani sinovi Brame, potomci Brame, rođeni iz njegovih usta; rodio ih je Brama, stvorio ih je Brama, oni su njegovi naslednici’. Šta na sve to kaže učitelj Gotama?”

„Assalāyano, bramanske žene imaju menstruaciju, zatrudne, porode se i doje.⁷ A ipak, oni koji su rođeni iz materica bramanki kažu: ‘Bramani su najviša kasta... samo su bramani sinovi Brame, potomci Brame, rođeni iz njegovih usta; rodio ih je Brama, stvorio ih je Brama, oni su njegovi naslednici’.”

6. „Iako učitelj Gotama tako kaže, ipak bramani misle ovako: ‘Bramani su najviša kasta... oni su Bramini naslednici’.”

„Šta misliš o ovome, Assalāyana: Da li si kada čuo da u Joni i Kambođi, kao i u drugim rubnim oblastima, postoje samo dve kaste, gospodari i robovi? I da gospodari postaju robovi, a robovi gospodari?”

„Čuo sam, gospodine”.

„Pa na osnovu kojeg argumenta, ili uz potporu kojeg autoriteta bramani u tom slučaju kažu: ‘Bramani su najviša kasta... oni su Bramini naslednici’?”

7. „Iako učitelj Gotama tako kaže, ipak bramani misle ovako: ‘Bramani su najviša kasta... oni su Bramini naslednici’.”

„A šta misliš o ovome, Assalāyana: Pretpostavimo da osoba plemenitog roda ubija živa bića, uzima ono što joj nije dato, upušta se u nedostojne seksualne odnose, laže, govori zlonamerno, vređa, ogovara, gramziva je, uma ispunjenog zlovoljom i drži se pogrešnih gledišta. Posle sloma tela, posle smrti, nije li verovatnije da se ona preporodi u svetu lišavanja, na lošem odredištu, u nižim svetovima, čak u čistilištu, a ne kao braman? Pretpostavimo da trgovac... radnik ubija živa bića... i drži se pogrešnih

⁷ Ova tvrdnja ima cilj da pokaže da i bramane rađaju žene, kao i sve druge ljude, te da nema osnove za njihovu tvrdnju da su stvoreni od Braminih usta.

gledišta. Posle sloma tela, posle smrti, nije li verovatnije da se takav čovek preporodi u svetu lišavanja, na lošem odredištu, u nižim svetovima, čak u čistilištu, a ne kao braman?”

„Da, učitelju Gotamo. Bilo da je neko plemenitog roda, braman, trgovac ili radnik – bilo ko iz sve četiri klase ko ubija živa bića... i drži se pogrešnih gledišta, posle sloma tela, posle smrti, verovatnije je da će se preporoditi u svetu lišavanja, na lošem odredištu, u nižim svetovima, čak u čistilištu.”

„Ako je tako, na osnovu kojeg argumenta, ili uz potporu kojeg autoriteta bramani u tom slučaju kažu: ‘Bramani su najviša kasta... oni su Bramini naslednici’?”

8. „Iako učitelj Gotama tako kaže, ipak bramani misle ovako: ‘Bramani su najviša kasta... oni su Bramini naslednici’.”

„A šta misliš o ovome, Assalāyana: Prepostavimo da braman odustane od ubijanja živih bića, uzimanja onog što mu nije dato, ne upušta se u nedostojne seksualne odnose, ne laže, ne govori zlonamerno, ne vredna, ne ogovara, nije gramziv, u njegovom umu nema zlovolje i drži se ispravnog gledišta. Posle sloma tela, posle smrti, nije li jedino verovatno da se on preporodi na srećnom odredištu, čak u nebeskom svetu, a ne kao plemić, trgovac ili radnik?”

„Da, učitelju Gotamo. Bilo da je neko plemenitog roda, braman, trgovac ili radnik – bilo ko iz sve četiri klase ko odustane od ubijanja živih bića... i drži se ispravnog gledišta, posle sloma tela, posle smrti, verovatno je da se preporodi na srećnom odredištu, čak u nebeskom svetu.”

„Ako je tako, na osnovu kojeg argumenta, ili uz potporu kojeg autoriteta bramani u tom slučaju kažu: ‘Bramani su najviša kasta... oni su Bramini naslednici’?”

9. „Iako učitelj Gotama tako kaže, ipak bramani misle ovako: ‘Bramani su najviša kasta... oni su Bramini naslednici’.”

„A šta misliš o ovome, Assalāyana: Je li samo braman u stanju da u svom umu razvija ljubav prema nekome, bez neprijateljstva i zlovolje, a da to nije moguće za plemića, trgovca i radnika?”

„Ne, učitelju Gotamo. Bilo da je neko plemenitog roda, braman, trgovac ili radnik – bilo ko iz sve četiri klase u stanju je da u svom umu razvija ljubav prema nekome, a bez neprijateljstva i zlovolje.”

„Ako je tako, na osnovu kojeg argumenta, ili uz potporu kojeg autoriteta bramani u tom slučaju kažu: ‘Bramani su najviša kasta... oni su Bramini naslednici’?”

10. „Iako učitelj Gotama tako kaže, ipak bramani misle ovako: ‘Bramani su najviša kasta... oni su Bramini naslednici’.”

„A šta misliš o ovome, Assalāyana: Je li samo braman u stanju da uzme sunđer i sapun, ode na reku i sa sebe spere prašinu i prljavštinu, a da to nije moguće za plemića, trgovca i radnika?”

„Ne, učitelju Gotamo. Bilo da je neko plemenitog roda, braman, trgovac ili radnik – bilo ko iz sve četiri klase u stanju je da uzme sunđer i sapun, ode na reku i sa sebe spere prašinu i prljavštinu.”

„Ako je tako, na osnovu kojeg argumenta, ili uz potporu kojeg autoriteta bramani u tom slučaju kažu: ‘Bramani su najviša kasta... oni su Bramini naslednici?’”

11. „Iako učitelj Gotama tako kaže, ipak bramani misle ovako: ‘Bramani su najviša kasta... oni su Bramini naslednici’.”

„A šta misliš o ovome, Assalāyana: Pretpostavimo da pomazanik, sveti kralj okupi stotinu ljudi različitog porekla i kaže im: „Gospodo, neka oni koji su rođeni među plemićima, bramanima ili vladarima uzmu drvo sala, salalu, sandalovinu ili padumaku, nek zapale vatru i stvore toplotu. A oni koji su rođeni među parijama, nedodirljivima, među korparima, štaviteljima kože ili pogrebnicima neka uzmu drvo od kojeg je napravljeno pojilo za pse, pojilo za svinje, sanduk za otpatke ili neko drugo odbačeno drvo, upale ga i stvore toplotu.”

„Šta misliš, Assalāyana: Kada neko iz prve grupe upali vatru i stvori toplotu, da li će ta vatra imati plamen, boju i sjaj, da li će je biti moguće koristiti za ono za šta se vatra i koristi, a kada neko iz druge grupe upali vatru i stvori toplotu, ta vatra neće imati plamen, boju i sjaj, neće je biti moguće koristiti za ono za šta se vatra i koristi?”

„Ne, učitelju Gotamo. Kada neko iz prve grupe upali vatru i stvori toplotu, ta će vatra imati plamen, boju i sjaj, biće je moguće koristiti za ono za šta se vatra i koristi. Isto tako, kada neko iz druge grupe upali vatru i stvori toplotu, i ta vatra će imati plamen, boju i sjaj, biće je moguće koristiti za ono za šta se vatra i koristi. Jer svaka vatra ima plamen, boju i sjaj, svaku je vatru moguće koristiti za ono za šta se vatra i koristi.”

„Ako je tako, na osnovu kojeg argumenta, ili uz potporu kojeg autoriteta bramani u tom slučaju kažu: ‘Bramani su najviša kasta... oni su Bramini naslednici?’”

12. „Iako učitelj Gotama tako kaže, ipak bramani misle ovako: ‘Bramani su najviša kasta... oni su Bramini naslednici’.”

„A šta misliš o ovome, Assalāyana: Pretpostavimo da mladić plemenitog roda živi sa bramanskom devojkom i iz te zajednice rodi se sin. Da li bi to dete trebalo smatrati plemićem, na osnovu njegovog oca, ili bramanom, na osnovu njegove majke?”

„Može se smatrati oboma”, učitelju Gotamo.

13. „A šta misliš o ovome, Assalāyana: pretpostavimo da bramanski mladić živi sa devojkom plemenitog roda i iz te zajednice rodi se sin. Da li bi to dete trebalo smatrati plemićem, na osnovu njegove majke, ili bramnom, na osnovu njegovog oca?”

„Može se smatrati oboma”, učitelju Gotamo.

14. „A šta misliš o ovome, Assalāyana: Pretpostavimo da se kobila spari s magarcem i potom se rodi mладунче. Da li bi ga trebalo smatrati konjem, na osnovu njegove majke, ili magarcem, na osnovu njegovog oca?”

„To je mazga, učitelju Gotamo, jer ne pripada nijednoj od te dve vrste. Vidim razliku u ovom poslednjem slučaju, ali ne vidim je ni u jednom od ranijih slučajeva.”

15. „A šta misliš o ovome, Assalāyana: Pretpostavimo da postoje dva bramanska učenika koji su braća, od iste majke rođeni, jedan marljiv i oštouman, drugi ni marljiv, ni oštouman. Kojeg od njih dvojice bi bramani prvog nahranili na pogrebnoj daći, pri obredu libacije, pri obredu žrtvovanja ili na gozbi za goste?”

„U takvim prilikama bramani bi prvo nahranili onoga ko je marljiv i oštouman. Učitelju Gotamo, kako bi ono što je dato onome ko nije ni marljiv ni oštouman moglo doneti veliki plod?”

16. „A šta misliš o ovome, Assalāyana: Pretpostavimo da postoje dva bramanska učenika koji su braća, od iste majke rođeni, jedan marljiv i oštouman, ali nemoralan i lošeg karaktera, i drugi, koji nije ni marljiv, ni oštouman, ali čestit i dobrog karaktera. Kojeg od njih dvojice bi bramani prvog nahranili na pogrebnoj daći, pri obredu libacije, pri obredu žrtvovanja ili na gozbi za goste?”

„U takvim prilikama bramani bi prvo nahranili onoga ko je čestit i dobrog karaktera. Učitelju Gotamo, kako bi ono što je dato onome ko je nemoralan i lošeg karaktera moglo doneti veliki plod?”

17. „Assalāyana, prvo si se izjasnio u vezi s rođenjem, potom si se izjasnio u vezi s poznavanjem svetih tekstova, da bi upravo na osnovu toga na kraju zaključio da je pročišćenje dostupno za sve četiri kaste, baš kao što sam i ja opisao.”

Kad to bi rečeno, bramanski učenik Assalāyana ostade da sedi čutljiv i zburnjen, poguren i klonule glave, neveseo i bez ikakvog odgovora.

Assalāyana sutta – Govor Assalāyani (MN 93, odlomak)

4.5 Donošenje mira zemlji

9. Sedeći sa strane, braman Kūtadanta ovako reče Blaženome:

„Učitelju Gotamo, čuo sam da ti razumeš kako se uspešno izvodi trostruka žrtva, sa njezinh šesnaest preduslova. Ja to sve ne razumem najbolje, ali bih želeo da prinesem veliku žrtvu. Bilo bi dobro ako bi me učitelj Gotama podučio.“

„Onda poslušaj, Bramane, i dobro pazi šta će reći, a ja će ti objasniti“.

„Da, poštovani gospodine“, odgovori Kūtadanta, a Blaženi nastavi:

„Bramane, nekada davno živeo je kralj po imenu Mahāviđita. Bio je bogat, s velikim imanjem, obiljem zlata i srebra, s punom riznicom i ambarima. I tako kralju Mahāviđiti, dok je jednom razmišljao u osami, pade na um ova misao: ‘Zaista sam sakupio ogromno bogatstvo, osvojio i zauzeo ogromna prostranstva. Kako bi bilo da načinim veliku žrtvenu ceremoniju, koja bi bila na moju dobrobit i sreću za dugo vreme?’ Onda pozva dvorskog sveštenika i ispriča mu o čemu je razmišljao: ‘Hoću da prinesem veliku žrtvu. Poštovani gospodine, poduci me kako da ona bude na moju dobrobit i sreću za dugo vreme’.

A sveštenik mu odgovori: ‘Zemlja vašeg visočanstva preplavljena je razbojnicima. Pustoše je; sela i gradovi bivaju uništeni; u unutrašnjosti je mnogo odmetnika. Ako bi vaše visočanstvo odlučilo da novac za ceremoniju prikupi oporezivanjem tih oblasti, to bi bilo pogrešno. I ako bi vaše visočanstvo ovako razmišljalo: „Oslobodiću se te pošasti razbojnika pogubljenjima i utamničenjima ili konfiskacijama, pretnjama i zabranama“, ta pošast ne bi bila na pravi način otklonjena. Oni koji bi preživeli kasnije bi naudili dobrima vašeg visočanstva. Međutim, sledećim planom možete potpuno ukloniti tu pošast: onima u kraljevstvu koji obrađuju zemlju i uzgajaju stoku neka vaše visočanstvo podeli seme i krmno bilje; onima koji su zanatlige neka podeli kapital; onima u državnoj službi nek odredi pravedne nadnice. Tada svi ti ljudi, zaokupljeni svojim zanimanjem, neće štetiti kraljevstvu. Prihodi vašeg visočanstva biće sve veći; u zemlji će zavladati mir i neće je opsedati razbojnici; a ljudi će radosnog srca, igrajući se sa svojom decom, živeti mirno u svojim kućama’.

Rečima: ‘Neka tako bude!’ kralj prihvati sveštenikov savet. Onima koji obrađuju zemlju i uzgajaju stoku on podeli seme i krmno bilje; onima koji su zanatlige podeli kapital; a onima u državnoj službi odredi pravedne nadnice. I svi ti ljudi, zaokupljeni svojim zanimanjem, nisu štetili kraljevstvu. Kraljevi prihodi bivali su sve veći; u zemlji zavlada mir i više je nisu opsedali razbojnici; a ljudi radosnog srca, igrajući se sa svojom decom, živeli su mirno u svojim kućama.

Kūtadanta sutta – Razgovor sa Kūtadantom (DN 5, odlomak)

Deo 5

KAMMA ILI ZAKON AKCIJE I REAKCIJE

Pitanje čovekove sudsbine posle smrti sve donedavno predstavljalo je jednu od ključnih zagonetki koja je zaokupljala najbriljantnije umove čovečanstva. No, u današnje vreme krajnjeg materijalizma, kada je dominantni stav da smo sačinjeni jedino od materije i da se smrću apsolutno sve završava, ovo pitanje kao da je izgubilo na svojoj intrigantnosti. Današnji čovek je uglavnom zaokupljen stvarima koje se tiču njegovog sadašnjeg života, kao što su poboljšanje zdravlja, životnih uslova, pravedniji društveni odnosi ili, pak, čulna zadovoljstva i puko gomilanje materijalnih stvari. No, time su naši životi izgubili jedan širi kontekst, koji obuhvata ne samo naše eventualne buduće egzistencije, već u velikoj meri određuje i sistem vrednosti koji uvažavamo u ovome životu. A u tom sistemu svoje mesto tada teško nalaze dragocene vrednosti kakve su vrlina, obuzdavanje i kontemplacija ili promišljanje o onome što jesu činjenice života.

No, ako uzmemu u obzir mogućnost o kojoj govore sve religije, a to je da se naš život u ovoj ili onoj formi nastavlja i posle trenutka smrti, možemo uočiti dva osnovna pristupa problemu „života posle života”. Jedan je onaj koji zastupaju teističke religije Zapada, koje kažu da živimo jedan jedini život na Zemlji, a potom se selimo u raj ili u pakao, u zavisnosti od toga šta smo činili za života. Drugi stav izlaže religije Istoka, pre svega hinduizam i budizam, a to je ideja preporođanja. Prema njemu, sadašnji život samo je jedan od mnoštva života kroz koje prolazimo, a taj niz (*saṃsāra* ili „beskrajno lutanje”) nastavlja se u nedogled kako u prošlosti, tako i u budućnosti. No, budizam se u nekim, vrlo važnim aspektima i ovde razlikuje od hinduizma. Naime, hinduizam govori o reinkarnaciji, o nepromenjivoj ljudskoj duši, koja se reinkarnira iz jednog tela u drugo, kao što zmija menja svoju košuljicu. Kada sadašnje telo ostari, oboli i umre, duša ga napušta i pronalazi novi, tek stvoreni zametak, koji će se potom razviti u ljudsko biće. Tako, čuvena *Bhagavad gita* kaže:

*Kô što čovek ruho staro odbaci,
pa navlači drugo, novo, na sebe,*

*tako duša tela trošna napušta,
pa uzima druga, nova koja su.¹*

Nasuprot ovome, Buda je stvari video drugačije. Termin kojim on označava proces produžavanja egzistencije i posle trenutka smrti glasi *punabbhava*, „ponovno bivanje“. U tom smislu, budizam preporaćanje ne smatra seljenjem jedne te iste supstancialne duše, jednog te istog nepromenjivog entiteta. Budin uvid pokazuje da je reč o nastavljanju jednog te istog *procesa*, zasnovanog na uslovljenim fenomenima (*sankhāra*), procesa koji se odvija u skladu sa univerzalnim zakonom uzročnosti (*kamma*). Stoga između jednog i drugog života postoji kontinuitet, dinamička uzročna veza, ali nema trajnog entiteta koji u svakom od njih egzistira. Ovakav koncept može nas navesti na to da postavimo pitanje kako je moguće postojanje procesa preporaćanja bez nekakve duše ili sopstva koji bi bili deo tog procesa. Kako možemo govoriti o svojim prošlim životima, a da ne postoji neki entitet koji bi povezao naš sadašnji i prošli život?

Da bismo ovo razumeli, neophodno je da najpre analiziramo Budino viđenje pojedinca, da objasnimo šta to čini identitet jedne individue u ovom životu, ukoliko već ne postoji sopstvo ili duša. Budina analiza čoveka vidi tek kao skup nekoliko elemenata funkcionalno povezanih u autonomnu celinu. Reč je o pet sastojaka, koji pripadaju dvama osnovnim procesima: materijalnom i mentalnom. Oni su u našem svakodnevnom iskustvu nerazdvojivo povezani i čine nam se manje-više stabilnim, trajnim. No, u suštini, svaki od ovih procesa čine elementi koji su krajnje nestabilni, podložni trenutnom nastanku i nestanku. Ono što nazivamo telo nije jedinstven, stabilan entitet, već pre konglomerat više elemenata, koji su u neprekidnoj interakciji i transformaciji. Tako se, recimo, čelije našeg tela neprekidno dele, pa i u trenutku dok ovo čitamo nastaju nove, dok stare odumiru.

Dalje, neprekidno se odvijaju razni metabolički procesi, tako da ni u dva uzastopna momenta naše telo nije potpuno isto. Međutim, te sićušne promene mi ne uočavamo i smatramo da se nismo nimalo promenili dok ovo čitamo. Tek kad uporedimo svoju sliku od pre dvadeset godina sa današnjom, shvatimo da su se promene ipak dogodile. To je nešto slično reci, koja nam izgleda uvek isto dok stojimo na njenoj obali, iako ispred nas u svakom trenutku prolazi neka druga masa vode nošena rečnim tokom. Um takođe nije nekakav nepromenjivi ego-entitet koji identičan samom себи traje kroz vreme, već se menja čak i brže od tela koje, sa svojih pet čula, čini njegovu materijalnu potporu.

Ovdje treba ukazati na jednu, za shvatanje budističkog gledišta vrlo

---

¹ *Bhagavad gītā: Pesma Gospodnja*, prev. Miroslav Marković, BIGZ 1989, str. 56.

važnu stvar. Naime, pod uticajem moderne nauke, verujemo da je um potpuno zavisan od tela, da je zapravo samo neka vrsta nusproizvoda fizičkih procesa u telu. Zato dalje zaključujemo da telesna smrt takođe u potpunosti okončava mentalne procese. Buda je odbacio ovakav materijalistički pristup i označio ga kao pogrešno gledište. Kada se ove dve strane, materijalna i mentalna, posmatraju iz perspektive budističkog učenja, kao osnovna, temeljnija strana zapravo se ukazuje ona mentalna, bez obzira na to što može postojati samo uz pomoć materijalne. No, telo je tek kanal kojim se prenosi i ispoljava mentalni proces, taj neprekinuti tok različitih iskustava obuhvaćenih svešću, koji posle trenutka smrti uvek pronalazi način da se poveže s nekim novim fizičkim procesom. Stoga preporađanje ne podrazumeva migraciju duše u novo telo, već nastavak jednog istog mentalnog procesa, ali sa utemeljenjem u novom fizičkom telu.

Da bismo ovo lakše razumeli, možemo iskoristiti analogiju sa svećom koja gori. Njen plamen je nalik umu, dok je vosak sličan fizičkom telu. Sve dok plamen ne istopi i ne sagori sav vosak od kojeg je sveća napravljena, on će nastaviti da gori. A sam taj plamen u trenutku goreњa ne predstavlja nekakav nepromenjiv entitet, već proces u stalnoj promeni. Uvek novi deo fitilja i voska gori, uvek novi molekuli kiseonika sagorevaju i pretvaraju se u ugljen-dioksid. I tako dalje. Kada taj plamen stigne do kraja sveće, možemo uzeti novu i nastaviti isti proces sagorevanja. U izvesnom smislu možemo reći da taj novi plamen ima vezu s onim prethodnim, da je to jedan te isti *proces*, ali, s druge strane, očigledno je da je reč o sasvim drugom plamenu, koji se opet iz trenutka u trenutak menja. Isto je tako i sa fizičkim i mentalnim procesima koji čine čoveka i uvek „sagorevaju” različite objekte: fizičke, kao što su hrana, voda ili kiseonik, i mentalne, kao što su slike, zvukovi, mirisi, ukusi, taktilni oseti ili misli. Ključno u ovoj analogiji jeste to što pri prenošenju plamena zapravo ništa suštinski bitno, nijedan konkretni deo stare sveće ne prelazi na novu, već se samo nastavlja proces sagorevanja. Takav je i prelaz iz jednog u drugi život: postoji funkcionalna, a ne supstancijalna veza među njima.

Svakako da vrsta „goriva” koje pokreće i održava ovaj mentalni tok, ne samo u jednom životu već iz života u život, utiče i na karakter, sastav i kvalitet tog toka. Sve žudnje, težnje, sklonosti, misli, reči, postupci koji su se uvek iznova javljali, svojim ponavljanjem stvarali su svojevrsnu akumulaciju specifičnih energija unutar mentalnog toka, određivali njegov karakter. Kao što, recimo, kvalitet vode u pritokama reke određuje kvalitet vode u samoj reci. S druge strane, taj karakter mentalnog toka je dalje oblikovao i svako novo biće koje bi nastalo kao njegova materijalna manifestacija. U tom smislu, možemo reći da to kakvi smo danas jeste ukupna rezultanta svih naših misli ili postupaka tokom prošlih života. Isto tako, šta god da ra-

dimo, govorimo ili mislimo u ovom životu, sve će to postati uslovljavajući činioci u oblikovanju ostatka našeg sadašnjeg, ali i narednog života. Od tih faktora zavisi i mesto na kojem ćemo se preporoditi. Buda govorи o više svetova, o mnogim dimenzijama stvarnosti u kojima se bića preporadaju, u skladu sa svojim postupcima (na jeziku pāli *kamma*; na sanskritu *karma*).²

Buda je upravo *kammu*, dakle dela, postupke, označio kao dominantnu silu koja upravlja procesom preporadanja. No, za razliku od preovlađujućeg stava u Indiji njegovog doba, Buda je reči *kamma* dao vrlo precizno značenje. Njome je označавао само ona dela koja su učinjena *našom voljom*, samo naše voljne postupke. Tako je suštinski element u stvaranju *kamme* prisustvo namere. Samo postupci koji izviru iz naše odluke, iz naših namera, imaju *kammičke* konsekvene. Dalje, Buda ovde u igru uvodi i etičko načelo, tvrdnjom da postupci pokrenuti voljom koja ima određeni etički kvalitet, dobar ili loš, imaju potencijal da proizvedu rezultate koji odgovaraju etičkoj prirodi originalnog postupka. Ti rezultati se nazivaju plodovi *kamme*, *kamma phala*. Osnovno načelo koje povezuje postupak i njegov plod jeste da moralno dobri postupci proizvode poželjne, prijatne rezultate, dok moralno loši postupci počiniocu donose nepoželjne, bolne rezultate.

U Kanonu tako nailazimo na Budino poređenje sa sejanjem semenke, koja u zavisnosti od svoga karaktera izraste u određenu vrstu drveta i donosi ukusne, sočne plodove ili one gorke i bezukusne, u skladu s našom izrekom: „Kako seješ, tako ćeš i žnjeti.” Ma koliko to izgledalo neobično, kada stvari sagledamo na ovaj način, neki ljudi se u životu uporno ponašaju kao da veruju da će na kraju uspeti da dobiju ukusne trešnje, iako stalno sade koprive!

Kako je moguće jednostavnim rečima opisati karmu? Ona znači da će sve što radimo, telom, govorom i mišlju, imati odgovarajući rezultat. Svaki postupak, čak i najmanji, nosi već u sebi svoj plod. Učitelji su govorili da i najmanja količina otrova može doneti smrt, da i najmanje zrno može izrasti u ogromno drvo. I kao što je Buda savetovao: „Ne potcenjuj negativne postupke samo zato što su sitni; koliko god da je varnica mala, ona može da spali stog sena visok poput planine.”

Slično je rečeno: „Ne potcenjuj ni male pozitivne postupke, misleći da od njih nikakve koristi nema; čak i sićušne kapljice napune na

---

² Termin *karma* je kroz razne new age pokrete uhvatio čvrst koren i na Zapadu, ali je često pogrešno shvaćen kao nekakva sudsbita koja (unapred) određuje čitav naš život. Tako, nije redak slučaj da, kada mu se nešto loše dogodi, čovek kaže: „Takva mi je karma.” Budistička upotreba pojma *kamma*, kao što je vidljivo iz ovog izlaganja, nema nikakvih dodirnih tačaka sa ovakvim stavom.

kraju ogromnu posudu.” Karma ne trune kao spoljašnje stvari, niti prestaje da deluje. Nju vatra ne uništava, a ni voda. Njezina snaga nikada ne nestaje, sve dok na kraju ne donese svoj plod. (Sodal rinoće)

Plodovi *kamme* mogu nam doći u ovom životu ili u bilo kojem od narednih, onda kada se steknu uslovi za njihovo dozrevanje. Kada ipak dozre, *kamma* može dozreti na dva načina, što se naziva dvema funkcijama *kamme*. Prva je ta da može odrediti na kojem će se mestu i pod kojim uslovima biće posle smrti preporoditi. Tako naše sadašnje rođenje kao ljudskih bića predstavlja plod prošle *kamme*, koja je ujedno odredila i okolnosti u kojima smo se rodili, naš fizički izgled, intelektualne sposobnosti. I tako dalje. Drugi način na koji *kamma* može dozreti jeste tokom sadašnjeg života, te nam se dešavaju situacije koje su nekad povoljne i prijatne, nekad nepovoljne i bolne. Mnoge od njih predstavljaju ispoljavanja naše prošle *kamme*. No, pogrešno je verovati da sve što nam se događa jeste rezultat *kamme*, jer u svetu u kojem živimo kao uzročnici deluju i druge zakonitosti. Zapravo, Buda govori o pet osnovnih zakona, a *kamma* je samo jedan od njih.

Buda je takođe označio da postoje troja „vrata” *kamme*, odnosno tri načina na koja delamo: mišlju, govorom i telom. Dakle, volja je nešto što se začinje duboko u našem umu, a potom manifestuje na nivou misli. Ukoliko nastavimo da investiramo energiju u te misli, zaokupljeni smo njima i dalje ih razrađujemo, moguće je da će onaj početni impuls prerasti u reči. Tako su naš jezik i usta vrlo važan instrument delanja. Svi dobro znamo kakva je moć reći da donesu sreću, ali i patnju, kako drugima, tako i nama samima. Ukoliko intenzitet volje i dalje raste, ona se na kraju može ispoljiti kroz gestove i telesne postupke, koji onda mogu imati još ozbiljnije posledice.

Svaki od ovih kanala delanja može doneti i povoljne i nepovoljne plodove, u zavisnosti od etičkog karaktera volje koja iza njih стоји. Kako sve to funkcioniše, Buda opisuje u **tekstovima 1.1-1.3** (str. 141 i dalje). Tu govori o nastanku četiri vrste *kamme*: „Tamna *kamma* sa tamnim plodovima; svetla *kamma* sa svetlim plodovima; postoji tamna i svetla *kamma* sa tamnim i svetlim plodovima; postoji *kamma* koja nije ni tamna ni svetla, sa plodovima ni tamnim ni svetlim, koja vodi razaranju *kamme*”, to jest potpunom oslobođanju iz kruga preporođanja. Dominantna vrsta postupaka u našem životu određuje naš sadašnji i budući doživljaj sveta u kojem živimo, a onda i sam taj svet, jer on zapravo predstavlja projekciju našeg uma. Živimo u svetu koji smo sami izgradili u svom umu.

Ovo je sasvim očigledno ako uzmemو dve osobe koje posmatraju istu stvarnost, ali je vide drugačije. Jedna će u svemu videti opasnost, znak za

uzbunu i razlog za potištenost, dok druga može imati potpuno suprotan stav, videti u svemu prilike i izazove koji je motivišu. U tom smislu, može se reći da one žive u dva potpuno različita sveta, jedna u paklu, a druga u raju. Kada govori o tamnoj i svetloj *kammi*, s tamnim i svetlim plodovima, Buda zapravo opisuje situaciju prosečnog čoveka, sa mnoštvom i prijatnih i bolnih iskustava. Na kraju, Buda kroz četvrti tip *kamme* ukazuje na *kammu* koja je na neki način svetlja od upravo pomenute svetle *kamme*, jer ne obezbeđuje tek preporaćanje na srećnom odredištu, već nadilaženje i dekonstrukciji čitavog tog vrtloga postupaka i njihovih plodova, tog „bojnog polja“ akcija i reakcija, dakle – vodi prestanku preporaćanja. Time je isključena svaka mogućnost ponovnog pada u okean patnje.

Dalju, podrobniju analizu puteva kojima bića dospevaju na različita mesta preporaćanja donosi **tekst 1.2** (str. 142), gde Buda u razgovara s grupom bramana objašnjava razloge zbog kojih se neki preporaćaju u nesreći, što se u budističkoj kosmologiji odnosi na tri sveta: čistilište, svet životinja i svet takozvanih gladnih duhova, odnosno demona. Bramane takođe zanimaju zbog čega se neki drugi preporaćaju na dobrom odredištu, što se odnosi na svet ljudi ili na neki od nebeskih svetova. Buda svojim sagovornicima potom detaljno govori o deset načina delovanja, odnosno stvaranja loše, nepovoljne *kamme*: tri telom (ubijanje, krađa, nedolični seksualni odnosi), četiri govorom (laganje, spletkarenje, vređanje i naklapanje) i tri umom (gramzivost, mržnja i pogrešno razumevanje). Odustajanje i uzdržavanje od ovakvih dela čine deset načina stvaranja povoljne *kamme*. Ponovo, moralni kvalitet postupka određuje kasniju sudbinu počinjoca.

Slično je i u **tekstu 1.3** (str. 147), gde se ističe etička strana zakona *kamme*, dobrih (*kusala*) i loših (*akusala*) dela koja činimo, a koja potom imaju svoje posledice. O tome da li je neko delo dobro ili loše može se prosudjivati na tri nivoa: 1) na psihološkom, u odnosu na to da li je neko delo za nas mentalno zdravo ili povoljno, 2) na etičkom, u odnosu na to da li određeno delo zavređuje pohvalu ili kritiku, 3) na *kammičkom*, u odnosu na to da li nam donosi blagodeti u ovom životu i povoljno preporaćanje ili suprotno. Ovaj treći plan, sa svojim povoljnim *kammičkim* rezultatima, u učenju se dalje deli na dva nivoa. Naime, plodovi akumuliranih dobrih dela mogu biti od ovoga sveta (*lokiya*), kada je reč o prijatnim iskustvima, dugovečnosti, dobrom zdravlju, dopadljivom spoljašnjem izgledu, oštromosti, uspehu u poslu kojim se bavimo. I tako dalje. Druga vrsta rezultata dobrih dela jesu oni kojima se prevazilazi ovaj svet, koji su transcendentni (*lokuttara*), a reč je o različitim nivoima probuđenja. No, za ovu vrstu dostignuća nisu dovoljna samo dobra dela, već ona moraju biti praćena razvijanjem mudrosti i razumevanja stvarnosti.

Činjenjem dobrih dela akumuliramo specifičnu vrstu pozitivne energije

je, koja se u budističkoj terminologiji naziva zasluge (*puñña*). Da bi donela najviši mogući plod, takva dobročinstva moraju biti zasnovana na tri temelja: 1) davanje (*dāna*) ili velikodušnost, 2) vrlina ili moralno ponašanje (*sīla*), 3) razvijanje uma (*bhāvana*), što je pojam koji se na Zapadu prevodi kao meditacija. To nam govori da ovde nije reč o pukim fizičkim gestovima, jer u korenu svih ovih dobročinstava leži sam um, um ispunjen dobrom namerom. Ovo ne čudi ako se prisetimo da *kamma* u budističkom značenju reči obuhvata samo dela učinjena *sa namerom*.

Tekstovi u odeljcima 3–5 podrobnije analiziraju svaki od ova tri tipa dobročinstava, kao i njihove rezultate. **Odeljak 3** (str. 153 i dalje) počinje vrlo snažnim Budinim iskazom o blagotvornosti davanja, koja je tolika da nam, kad bismo je bili svesni, ne bi predstavljalo problem čak i svoj poslednji zalogaj da podelimo s nekim drugim. Zanimljivo je da tekst 3.2 govori kako ponekad možemo davati čak i vođeni lošim stanjima uma, kao što su zabluda ili strah. Ipak, sam čin davanja toliko je moćan gest da i u takvim situacijama predstavlja dobročinstvo. Naime, pri davanju um je makar na nekoliko trenutaka okrenut deljenju s drugim, a ne sebičnosti, što donosi pročišćenje. U istom tekstu nalazimo osam razloga koji nas mogu navesti na davanje, a poređani su hijerarhijski, od najprizemnijih do najuzvišenijeg, koji glasi da davanje oplemenjuje i ulepšava naš um.

Theravāda monasima nije dozvoljeno da sami uzgajaju hranu, jer bi obradom zemljišta ubili mnoga stvorena koja u njoj žive. Otuda oni potpuno zavise od darežljivosti nezaređenih sledbenika, koji hranu donose u manastir ili pozivaju monahe na obed u svoju kuću. Po tradiciji, posle takvog obeda, monah će održati kratak govor o *Dhammi*, to jest izložiće jedan deo Učenja. Često je takav govor zasnovan na motivu darivanja i na *suttama*, čiji je jedan primer u tekstu 3.3. Tu se objašnjava da srazmerno daru koji dajemo darujemo i sami sebe. S ovim u vezi стоји и текст 3.5., koji govori o uzajamnoj podršci monaha i nezaređenih. Naime, česta je kritika neupućenih da monasi zapravo ništa ne doprinose društvu i da darivanje ide samo u jednom pravcu. No, pažljivije razmatranje otkriva da je reč o uzajamnoj ekonomiji darova, gde obe strane primaju i daruju. Jedna daje materijalne stvari, druga moralno i duhovno vođstvo i uzor, savet u nedoumici i ohrabrenje u nevolji.

Odeljkom 4 stiže se do druge osnove za sticanje zasluga, a to je moral, vrlina (*sīla*). Standardni kodeks kojem Buda podučava čini pet pravila mora (pañca sīla): odustajanje od ubijanja, krađe, nedoličnih seksualnih odnosa, pogrešnog govora i konzumiranja bilo čega što nam pomučuje svest. Ovaj kodeks nalazi se već u **tekstu 4.1** (str. 156), gde se govori o osam tokova zasluga, koji poput moćnih reka natapaju i hrane našu sreću. Kao dopuna moralnog okvira delovanja tu su i takozvana tri utočišta ili zaštite

(*ratana*), a to su Buda, njegovo učenje i njegovi probuđeni sledbenici, koji nam služe kao uzor i potvrda da put kojim idemo zaista vodi oslobođenju od patnje. Zanimljivo je da Buda čak i naše moralne postupke vidi kao specifične činove davanja, jer odustajući od ubijanja, recimo, nebrojenom mnoštvu bića obezbeđujemo „slobodu od straha, neprijateljstva i potčinjanja”.

Sem ovog osnovnog moralnog kodeksa, koji nezaređeni primenjuju u svakodnevnom životu, Buda je podučavao i viši, stroži moralni kodeks, koji umesto pet sadrži osam pravila (**tekst 4.2**, str. 158). Njega se laici pridržavaju u posebnim danima predanosti (*uposatha*), kada zapravo žive životom sličnim monaškom. Tradicionalno, to su dani povezani s Mesečevim menama (mlad i pun Mesec), kada laici posećuju lokalni manastir, ostaju tamo ceo dan i noć, meditiraju, daruju monahe i slušaju njihovu poduku.

Treća osnova za sticanje zasluga izložena je u odeljku 5, a to je meditacija (*bhāvana*, negovanje uma). Ovo je ogromna tema unutar Budinog učenja i posvećeni su joj brojni govori u *Pāli kanonu*. To nimalo ne čudi, jer je reč o ključnom delu budističke prakse, sa svim svojim specifičnostima, po kojima se ona i razlikuje od svih ostalih duhovnih puteva. Otuda je ovoj temi posvećeno čitavo poglavlje 8. Za ovu priliku, kao deo puta ka srećnom preporođanju, odabrali smo govore koji izlažu samo određene vrste meditacije, usmerene ka razvijaju kvaliteta srca i uma, a tradicionalno se nazivaju četiri uzvišena boravišta (*brahma vihāra*): prijateljska ljubav (*metta*), saosećanje (*karuna*), radost zbog uspeha drugih (*muditta*) i spokojstvo (*upekkha*). Kada se istrajno praktikuju, kako Buda kaže u **tekstu 5.2** (str. 161), ove četiri vrste meditacije predstavljaju direktni put ka nebeskom svetu Brami, odnosno put ka prevazilaženju ograničenja materijalnog sveta i dostizanja viših svetova suptilne materije i nematerijalnog sveta. Ovo poglavlje završavamo odlomkom (**tekst 5.3**, str. 162), gde je prikazana čitava skala mogućih dobročinstava i njihov međusobni odnos u pogledu vrednosti. Pošavši od onog koje donosi najmanje zasluge, a to je puko davanje materijalnih dobara, Buda se postepeno uzdiže do čina koji nam može doneti najveću blagodet, a to je sticanje uvida u prolaznost stvari koje nas okružuju. Kao što će biti detaljnije objašnjeno u narednim poglavljima, ovakav uvid je važan jer nas sa profanog puta beskrajnog preporođanja iz jedne u drugu egzistenciju može usmeriti na transcendentni put izlaska iz tog večnog kruga i konačnog pronalaženja nepomućenog, nerazorivog mira probuđenja. Pobedivši sami sebe, odnosno svoje slabosti, podarivši sebi mir mudrosti, zapravo smo načinili najveći mogući dar i svim drugim živim bićima.

1. KAMMA I NJEZINI PLODOVI

1.1 Četiri vrste *kamme*

„Monasi, postoje ove četiri vrste *kamme*, koje sam objavio pošto sam ih uvideo kroz neposredno iskustvo. Koje četiri? Postoji tamna *kamma* s tamnim plodovima; svetla *kamma* sa svetlim plodovima; postoji tamna i svetla *kamma* s tamnim i svetlim plodovima; postoji *kamma* koja nije ni tamna ni svetla, s plodovima ni tamnim ni svetlim, koja vodi razaranju *kamme*.³

A koja je to, monasi, tamna *kamma* s tamnim plodovima? U slučaju kad neko namerava da telom, govorom ili umom učini nešto što uključuje povređivanje. Kad tako čini, on se preporada u svetu koji povređuje. A kad se rodi u takvom svetu, tada doživljava kontakte čulima koji povređuju. Kad doživljava kontakte koji povređuju, tada se u njemu javljaju osećaji⁴ koji povređuju, izuzetno bolni, onakvi kakve, na primer, bića u čistilištu⁵ doživljavaju. To se naziva tamna *kamma* s tamnim plodovima.

A koja je to, monasi, svetla *kamma* sa svetlim plodovima? U slučaju kad neko namerava da telom, govorom ili umom učini nešto u čemu nema povređivanja. Kad tako čini, on se preporada u svetu koji ne povređuje. A kad se rodi u takvom svetu, tada doživljava kontakte čulima koji ne povređuju. Kad doživljava kontakte koji ne povređuju, tada se u njemu javljaju osećaji koji ne povređuju, izuzetno prijatni, onakvi kakve, na primer, božanstva postojane aure doživljavaju. To se naziva svetla *kamma* sa svetlim plodovima.

A koja je to, monasi, tamna i svetla *kamma*, s tamnim i svetlim plodovima?⁶ U slučaju kad neko namerava da telom, govorom ili umom učini

---

³ Vodi oslobođenju, *nibbāni*.

⁴ Pojam osećaj (*vedana*), koji nastaje usled kontakta čula sa svojim objektom (oka i predmeta, uha i zvuka i tako dalje), u budizmu nema značenje emocije, već pre onoga što bismo mogli nazvati afektivni ton koji ima neki doživljaj. Tako Buda govori o tri vrste osećaja: prijatan, bolan i osećaj koji nije ni prijatan ni bolan, to jest neutralan.

⁵ Pāli termin *niraya* ovde je preveden kao „čistilište”. Reč je o mestu preporođanja koje je izuzetno bolno za bića, što nas Zapadnjake odmah asocira na pakao. No, pošto je prolažnost jedna od osnovnih karakteristika svega postojećeg u našoj dimenziji, to važi i za ova kve budističke „paklove”. Naime, biće u njemu provodi izvesno vreme, sve dok negativna energija njegovih nemoralnih prošlih dela ne bude iscrpena. Tada je vreme za novo preporođanje. Zbog te vremenske ograničenosti, smatrali smo da je primereniji prevod „čistilište”.

⁶ Ne postoji *kamma* koja bi istovremeno bila svetla i tamna. Buda ovde govori o osobi koja u različitim prilikama stvara različitu vrstu *kamme*, nekada svetlu, nekada tamnu, a taj

nešto u čemu ima i povređivanja i nepovređivanja. Kad tako čini, on se preporada u svetu koji i povređuje i ne povređuje. A kad se rodi u takvom svetu, doživljava kontakte čulima koji i povređuju i ne povređuju, doživljava mešavinu zadovoljstva i bola, kao što to osećaju neki ljudi, neka božanstva i neki stanovnici nižih svetova. To se, monasi, naziva tamna i svelta *kamma* s tamnim i svetlim plodovima.

A koja je to, monasi, *kamma* koja nije ni tamna ni svetla, s plodovima ni tamnim ni svetlim, koja vodi razaranju *kamme*? Namera da se odustane od ovakve tamne *kamme* s tamnim plodovima, takođe namera da se odustane od svetle *kamme* sa svetlim plodovima, namera da se odustane od svetle i tamne *kamme*, s tamnim i svetlim plodovima – to se naziva *kamma* koja nije ni tamna ni svetla, s plodovima ni tamnim ni svetlim, koja vodi razaranju *kamme*.⁷

Monasi, ta su četiri vrste *kamme* koje sam objavio, pošto sam ih uvideo kroz neposredno iskustvo”.

Vīthāra sutta – Do detalja (AN 4:233)

1.2 Zašto bića pate posle smrti?

1. Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi išao zemljom Kosala, praćen velikom grupom monaha, i na kraju stigao do bramanskog sela po imenu Sāla.

2. A bramani kućedomačini iz Sāle dočuše: „Asketa Gotama, sin plemena Sakya, koji je napustio klan Sakyana, hodajući zemljom Kosala, praćen velikom grupom monaha, stigao je u Sālu. Ovakav se dobar glas proširio o učitelju Gotami: ‘Zaista je Blaženi usavršen, potpuno probuđen, obdarjen znanjem i veštinom, uzvišen, znalač svetova, nenadmašni vodič onih kojima treba putokaz, učitelj božanskim i ljudskim bićima, prosvetljen, blažen. On objašnjava ovaj svet – sa svim njegovim božanstvima, Mārama i Bramama, ovo pokolenje sa svim njegovim asketama i bramanima, plemićima i običnim ljudima – koji je sam za sebe razumeo neposrednim znanjem. On podučava Dhammu dobru na početku, dobru u sredini, dobru na kraju, s pravim značenjem i izrazom, on otkriva svetački život koji je potpuno savršen i čist’. Zaista je dobro videti tako usavršene”.

3. Onda bramani kućedomačini iz Sāle otidoše do Blaženog. Kad su odnos je u ovom slučaju otprilike pola-pola.

⁷ U *Paṭhamasikkhāpada sutti* (AN 4:235) ova četvrta vrsta *kamme* objašnjava se kao razvijanje plemenitog osmostrukog puta, a u *Dutiyasikkhāpada sutti* (AN 4:236) kao razvijanje sedam elemenata probuđenja: sabranost (*sati*), istraživanje pojava (*dhamma vičaya*), istrajnost (*viriya*), radost (*pīti*), smirenost (*passaddhi*), koncentracija (*samādhi*) i uravnoteženost (*upekkhā*).

stigli, neki se pokloniše Blaženom i sedoše sa strane. Neki se pozdraviše sa njim, a kad taj učtivi i prijateljski razgovor bi završen, sedoše sa strane. Neki sklopiše ruke u pravcu Blaženog u znak poštovanja i sedoše sa strane. Neki kazaše svoje ime i klan u prisustvu Blaženog i sedoše sa strane. Neki samo ćutke sedoše sa strane.

4. Kada tako sedoše, ovako se obratiše Blaženom:

„Učitelju Gotamo, šta je uzrok i šta je uslov da se neka bića odavde posle sloma tela, posle smrti, preporođaju u svetu lišavanja, na lošem odredištu, u nižim svetovima, u čistilištu? I šta je uzrok, šta je uslov da se neka bića odavde posle sloma tela, posle smrti, preporođaju na srećnom odredištu, u nebeskom svetu?”

5. „Domaćini, postupci koji nisu u skladu sa *Dhammadom*, nečasni postupci jesu uzrok što se neka bića odavde posle sloma tela, posle smrti, preporođaju u svetu lišavanja, na lošem odredištu, u nižim svetovima, u čistilištu. A postupci u skladu sa *Dhammadom*, časni postupci jesu uzrok što se neka bića odavde posle sloma tela, posle smrti, preporođaju na srećnom odredištu, u nebeskom svetu”.

6. „Ne razumemo do kraja značenje tvrdnji učitelja Gotame, izrečenih ukratko, bez podrobijeg objašnjenja. Bilo bi dobro ako bi nas učitelj Gotama podučio *Dhammi*, tako da smo u stanju u potpunosti da razumemo podrobno značenje tvrdnji učitelja Gotame”.

„U tom slučaju, domaćini, dobro slušajte šta će vam reći, a ja će govoriti.

„Da, poštovani gospodine”, odgovoriše oni. Blaženi ovako nastavi:

7. „Domaćini, postoje tri vrste telesnih postupaka koji nisu u skladu sa *Dhammadom*, nepoštenih postupaka. Postoji četiri vrste verbalnih postupaka koji nisu u skladu sa *Dhammadom*, nepoštenih postupaka. Postoji tri vrste mentalnih postupaka koji nisu u skladu sa *Dhammadom*, nepoštenih postupaka.

8. A na koji način, domaćini, te tri vrste telesnih postupaka nisu u skladu sa *Dhammadom* i predstavljaju nepoštene postupke? Kad neko ubija živa bića, on je ubica, krvavih ruku, zadaje udarce i čini nasilje, nemilosrdan je prema živim bićima. Kad neko uzima ono što mu nije dano, uzima kradom imetak i vlasništvo drugih u selu i u šumi. Kad neko zloupotrebljava čulna zadovoljstva, ima seksualne odnose sa devojkama koje su pod zaštitom svojih majki, očeva, braće, sestara i rodbine, onima koje imaju muža, koje su pod zaštitom zakona i čak onima koje su okićene vencima u znak veridbe. To su tri vrste telesnih postupaka koji nisu u skladu sa *Dhammadom*, tri vrste nepoštenih postupaka.

9. A na koji način, domaćini, te četiri vrste verbalnih postupaka nisu u skladu sa *Dhammadom* i predstavljaju nepoštene postupke? Kad neko laže kad ga pozovu pred sud, na sastanak ili se sretne sa rodbinom, drugim članovima svoje profesije ili kraljevskom porodicom, pa ga kao svedoka pitaju: ‘Dakle, dobri čoveče, kaži nam šta znaš’. A on iako ne zna, kaže: „Ja znam”, ili ako zna, kaže: ‘Ja ne znam’; iako ne vidi, on kaže: ‘Ja vidim’, ili ako vidi, kaže: ‘Ja ne vidim’. Pri punoj svesti on izgovara laži radi sopstvene koristi ili koristi drugoga ili radi nekog beznačajnog, profanog cilja. Kad neko govori zlonamerno; drugde ponavlja ono što je čuo ovde, kako bi ljude tamo zavadio sa ovima ovde ili ovde ponavlja ono što je čuo drugde, kako bi ljude ovde zavadio sa onima tamo. Tako on razjedinjuje one koji su ujedinjeni, stvara razdor, uživa u neslozi, ushićuje se neslogom, izgovara reči koje unose neslogu. On govori grubo; izgovara reči koje su neprijatne, teške, bolne za druge, uvredljive za druge, pokretane besom, nepovoljne za koncentraciju. On je brbljivac; govori u pogrešno vreme, govori ono što nije činjenica, govori ono što je beskorisno, govori suprotno *Dhammi* i *Disciplini*; u pogrešno vreme govori stvari koje su bezvredne, nerazumne, neumerene i ne donose dobrobit. To su četiri vrste verbalnih postupaka koji nisu u skladu sa *Dhammadom*, četiri vrste nepoštenih postupaka.

10. A na koji način, domaćini, te tri vrste mentalnih postupaka nisu u skladu sa *Dhammadom* i predstavljaju nepoštene postupke? Kad je neko gramziv; on žudi za imetkom i vlasništvo drugih ovako: ‘Ah kad bi sve to pripadalo meni!’ Ili je njegov um pun zlovolje i mržnje ovako: ‘Neka ta bića budu prebijena i ubijena, neka budu posećena, nek nestanu ili budu uništena!’ Ili on ima pogrešno razumevanje, iskrivljeno gledište ovako: ‘Nema ničega datog, ničeg poklonjenog, ničeg žrtvovanog; nema ploda i rezultata dobrih i loših dela; nema ovog sveta, ni drugog sveta; nema majke, ni oca; nema bića koja se spontano prepričaju; nema dobrih i čestitih asketa i bramana na ovom svetu koji su sami za sebe stekli neposredno znanje i objasnili ovaj svet i drugi svet’.⁸ To su tri vrste mentalnih postupaka koji nisu u skladu sa *Dhammadom*, tri vrste nepoštenih postupaka. I takvi postupci, domaćini, koji nisu u skladu sa *Dhammadom*, takvi nečasni postupci, jesu uzrok što se neka bića odavde posle sloma tela, posle smrti, prepričaju u svetu lišavanja, na lošem odredištu, u nižim svetovima, u čistilištu.

11. Domaćini, postoje tri vrste telesnih postupaka koji jesu u skladu

⁸ Ovo je moralno nihilističko, materijalističko gledište koje poriče postojanje života posle smrti i *kammičke* retribusije. „Nema bilo čega datog” znači da davanje ne donosi ploda; „nema ovog sveta, ni drugog sveta”, tj. nema prepričanja ni u ovaj, niti u neki drugi svet; „ni majke, ni oca”, nema ploda dobrog i lošeg ponašanja prema roditeljima. Tvrđnja o asketama i bramanima poriče postojanje Buda i arahanata.

sa *Dhammadom*, ispravnih postupaka. Postoji četiri vrste verbalnih postupaka koji jesu u skladu sa *Dhammadom*, ispravnih postupaka. Postoji tri vrste mentalnih postupaka koji jesu u skladu sa *Dhammadom*, ispravnih postupaka.

12. A na koji način, domaćini, te tri vrste telesnih postupaka jesu u skladu sa *Dhammadom* i predstavljaju ispravne postupke? Kad neko ne ubija živa bića, odustaje od ubijanja živih bića; štap i oružje je odložio, blago i smerno on boravi pun saosećanja sa svim bićima; kad neko ne uzima ono što mu nije dato, odustaje od uzimanja onoga što mu nije dato; ne uzima kradom imetak i vlasništvo drugih u selu i u šumi; kad neko ne zloupotrebjava čulna zadovoljstva, odustaje od zloupotrebe čulnih zadovoljstava; nema seksualne odnose sa devojkama koje su pod zaštitom svojih majki, očeva, braće, sestara i rodbine, onima koje imaju muža, koje su pod zaštitom zakona i čak onima koje su okićene vencima u znak veridbe: to su tri vrste telesnih postupaka koji su u skladu sa *Dhammadom*, tri vrste ispravnih postupaka.

13. A na koji način, domaćini, te četiri vrste verbalnih postupaka jesu u skladu sa *Dhammadom* i predstavljaju ispravne postupke? Kad neko ne laže, odustaje od laganja; kad ga pozovu pred sud, na sastanak ili se sretne sa rođinom, drugim pripadnicima svoje profesije ili kraljevskom porodicom, pa ga kao svedoka pitaju: ‘Dakle, dobri čoveče, kaži nam šta znaš’. A on ako ne zna, kaže: ‘Ja ne znam’, ili ako zna, kaže: ‘Ja znam’; a ako ne vidi, on kaže: ‘Ja ne vidim’, ili ako vidi, kaže: ‘Ja vidim’; pri punoj svesti on ne izgovara laži radi sopstvene koristi ili koristi drugoga ili radi nekog beznačajnog, profanog cilja. Kad neko ne govori zlonamerno; drugde ne ponavlja ono što je čuo ovde kako bi ljude tamo zavadio sa ovima ovde ili ovde ne ponavlja ono što je čuo drugde kako bi ljude ovde zavadio sa onima tamo, tako on ponovo ujedinjuje razjednjene, unapređuje prijateljstvo, uživa u slozi, ushićuje se sloganom, izgovara reči koje doprinose slozi. On ne govori grubo, izbegava grub govor; izgovara reči koje su blage, prijatne uhu i prijemčive, reči koje su učtive, kakve priželjkuju mnogi. On ne ogovara, izbegava ogovaranje; govori u pravo vreme, govori ono što jeste činjenica, govori ono što je korisno, govori u skladu sa učenjem i praksom; u pravo vreme govori stvari koje su vredne da se zapamte, razumne, umerene i korisne. To su četiri vrste verbalnih postupaka koji su u skladu sa *Dhammadom* i predstavljaju ispravne postupke.

14. A na koji način, domaćini, te tri vrste mentalnih postupaka jesu u skladu sa *Dhammadom* i predstavljaju ispravne postupke? Kad neko nije gramziv; on ne žudi za imetkom i vlasništvom drugih ovako: ‘Ah kad bi sve to pripadalo meni!’ Njegov um je bez zvoljje i mržnje ovako: ‘Neka ta bića budu oslobođena neprijateljstva, žalosti i strepnje! Neka ona žive

srećno!' On ima ispravno razumevanje, ispravno gledište ovako: 'Postoji ono što je dato, što je poklonjeno, što je žrtvovano; postoje plod i rezultat dobrih i loših dela; postoji ovaj svet i drugi svet; postoje majka i otac; postoje bića koja se spontano preporadaju; postoje dobri i čestiti askete i bramani na ovom svetu koji su sami za sebe stekli neposredno znanje i objasnili ovaj svet i drugi svet'. To su tri vrste mentalnih postupaka koji jesu u skladu sa *Dhammadom*, tri vrste ispravnih postupaka. I takvi postupci, domaćini, koji su u skladu sa *Dhammadom*, takvi ispravni postupci su uzrok što se neka bića odavde posle sloma tela, posle smrti, preporadaju na dobrom odredištu, u nebeskom svetu.

15. Ukoliko bi, domaćini, onaj ko se ponaša u skladu sa *Dhammadom*, ko ispravno postupa, poželeo: 'O, kad bih se posle sloma tela, posle smrti, preporodio u društvu istaknutih plemića!', moguće je da će se posle sloma tela, posle smrti, preporoditi u društvu istaknutih plemića. A zašto? Zato što se on ponaša u skladu sa *Dhammadom*, ispravno postupa.

16–17. Ukoliko bi, domaćini, onaj ko se ponaša u skladu sa *Dhammadom*, ko ispravno postupa, poželeo: 'O, kad bih se posle sloma tela, posle smrti, preporodio u društvu istaknutih bramana! ... u društvu istaknutih kućedomaćina!', moguće je da će se posle sloma tela, posle smrti, preporoditi u društvu istaknutih bramana... kućedomaćina. A zašto? Zato što se ponaša u skladu sa *Dhammadom*, zato što ispravno postupa.

18–42. Ukoliko bi, domaćini, onaj ko se ponaša u skladu sa *Dhammadom*, ko ispravno postupa, poželeo: 'O, kad bih se posle sloma tela, posle smrti, preporodio u društvu božanstava neba Četiri velika kralja!... u društvu božanstava sveta Trideset trojice... božanstava Yāminog sveta... božanstava Tusita sveta... božanstava koja se ushićuju stvaranjem... božanstava koja imaju moć nad drugim stvorenjima... božanstava iz Bramine pratrne... božanstava sjaja... božanstava ograničenog sjaja... božanstava neizmernog sjaja... božanstava sjaja koji teče... božanstava slave... božanstava ograničene slave... božanstava neizmerne slave... božanstava blistave slave... božanstava velikog ploda... božanstava Aviha... božanstava Atappa... božanstava Sudassa... božanstava Sudassi... božanstava Akaniththa... božanstava sveta beskonačnog prostora... božanstava sveta bezgranične svesti... božanstava sveta ničega... božanstava sveta ni percepcije ni nepercepcije!', moguće je da će se posle sloma tela, posle smrti, preporoditi u društvu božanstava neba Četiri velika kralja... božanstava sveta ni percepcije ni nepercepcije. A zašto? Zato što se ponaša u skladu sa *Dhammadom*, zato što ispravno postupa.

43. Ukoliko bi, domaćini, onaj ko se ponaša u skladu sa *Dhammadom*, ko ispravno postupa, poželeo: 'O, kad bih uz pomoć sopstvenog neposrednog

znanja mogao ovde i sada uči i boraviti u oslobođenosti uma, oslobođenosti mudrošću, koja je bez mrlja, bez nečistoća!', moguće je da sopstvenim neposrednim znanjem ovde i sada uđe i boravi u oslobođenosti uma, oslobođenosti mudrošću, koja je bez mrlja, bez nečistoća. A zašto? Zato što se ponaša u skladu sa *Dhammadom*, zato što ispravno postupa".⁹

44. Kada ovo bi rečeno, bramani kućedomačini iz Sāle rekoše Blaženome:

„Odlično, učitelju Gotamo! Odlično! Baš kao kad bi neko ispravio nešto što je do tada stajalo naglavce, otkrio skriveno, pokazao put zalutalome ili upalio svetiljku u tami tako da oni koji imaju oči mogu da vide, isto tako je učitelj Gotama – na više različitih načina – razjasnio *Dhammu*. Uzimamo učitelja Gotamu kao utočište, njegovo učenje i zajednicu monaha kao utočište. Neka nas učitelj Gotama prihvati kao svoje nezaređene sledbenike koji, od sad pa do kraja života, u njemu nalaze svoje utočište!”

Sāleyyaka sutta – Govor bramanima iz Sāle (MN 41)

1.3 Kamma i njezini plodovi

1. Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Sāvatthija, u Četinom gaju, u manastiru koji je podigao Anāthapindika.

2. Onda bramski učenik Subha, Todeyyin sin, dođe do Blaženog i učitivo se pozdravi sa njim.¹⁰ Pošto su se prijateljski pozdravili i sručno porazgovarali, sede on sa strane. Dok je tako sedeo sa strane, učenik Subha reče Blaženom:

3. „Učitelju Gotamo, kakav je razlog, kakav je uzrok da se među ljudskim bićima javljaju i niska i uzvišena? Jer ima ljudi kratkoga veka i onih dugoga veka, bolesnih i zdravih ljudi, ružnih i lepih, beznačajnih i uticajnih, siromašnih i bogatih, običnog i plemenitog porekla, glupih imudrih ljudi.

⁹ Mada se „ponašanje u skladu sa *Dhammadom*” u sutti opisuje kao neophodan uslov za preporaćanje u višim nebeskim svetovima i za uklanjanje nečistoća, treba imati na umu da to ni u kom slučaju nije dovoljan uslov. Preporaćanje u svetovima koji počinju sa božanstvima iz Bramine pratnje zahteva dostizanje zadubljenja, za preporaćanje u Čistim boračima (ima ih pet, a počinju s Aviha božanstvima), zahteva dostizanje stupnja ne-povratnika na putu probuđenja, preporaćanje na nematerijalnim nivoima zahteva odgovarajuća nematerijalna dostignuća, a uklanjanje nečistoća zahteva potpuno praktikovanje plemenitog osmostrukog puta sve do stupnja arahanta.

¹⁰ Prema komentaru za *Maddhima nikāyu*, njegov otac, braman Todeyya, zbog svoje izuzetne škrrosti, preporadio se kao pas u sopstvenoj kući. Buda je to pokazao Subhi tako što je naveo psa da pronade neko skriveno porodično blago koje je Subhin otac zakopao pre nego što je umro. Ovo je Subhi ulilo poverenje u Budu i navelo da ga poseti i pita na koji način deluje *kamma*.

Šta je razlog, šta je uzrok, učitelju Gotamo, te se niskost i uzvišenost javlja-ju među ljudima?”

4. „Učeniče, bića su vlasnici svojih dela (*kamma*), naslednici svojih dela, bića nastaju iz svojih dela, predodređena su svojim delima, dela su njihovo utočište. Delo je ono što bića deli na niska i uzvišena”.

„Ne razumem do kraja značenje tvrdnji učitelja Gotame, izrečenih ukratko, bez podrobnijeg objašnjenja. Bilo bi dobro ako bi me učitelj Gotama podučio *Dhammi*, tako da sam u stanju u potpunosti da razumem značenje tvrdnji učitelja Gotame”.

„U tom slučaju, učeniče, dobro slušaj šta ču ti reći, a ja ču govoriti”.

„Hoću, Učitelju”, odgovori bramanski učenik Subha. A Blaženi ovako nastavi:

5. „Ima slučajeva, učeniče, da neki muškarac ili žena *ubijaju živa bića*, krvoločni su, okrvavljenih ruku, ogrezli u batinjanu i nasilju, bez milosti za bilo koje živo biće. Zbog toga što čine i gomilaju takva dela, posle sloma tela, posle smrti, preporadaju se u svetu lišavanja, na lošem odredištu, u nižim svetovima, u čistilištu. Ali ako se, posle sloma tela, posle smrti, ume-sto u svetu lišavanja, na lošem odredištu, u nižim svetovima, u čistilištu, ponovo rode u ljudskom obliku, *tada su kratkoga veka* gde god se rodili.¹¹ To je put, učeniče, koji vodi kratkom životu, to znači biti ubica živih bića, krvoločan, okrvavljenih ruku, ogrezao u batinjanu i nasilju, bez milosti za bilo koje živo biće.

6. Ali ima slučajeva, učeniče, da neki muškarac i žena *izbegavaju ubijanje živih bića*, odustaju od ubijanja živih bića, odlažu batinu i odlažu nož, puni su obzira i milosrđa i rade na dobrobit svih živih bića. Zbog toga što čine i gomilaju takva dela, posle sloma tela, posle smrti, oni se preporadaju u srećnom okruženju, u nebeskom svetu. Ako se, posle sloma tela, posle smrti, umesto u srećnom okruženju, u nebeskom svetu, ponovo rode u ljudskom obliku, *tada su dugovečni* gde god se rodili.¹² To je put, učeniče, koji vodi ka dugom životu, to znači izbegavati ubijanje živih bića,

¹¹ Ako *kamma* ubijanja direktno određuje način preporadanja, ona će izazvati novo rođenje u nepovoljnim okolnostima. Ali ako povoljna *kamma* prevlada i donese ipak rođenje među ljudima – a ponovno rođenje u ljudskom obliku uvek je rezultat povoljne *kamme* – ona akumulirana *kamma* ubijanja delovaće suprotno *kammi* koja je odredila mesto preporadanja, na taj način što će izazivati različite nedaće, koje svoj vrhunac mogu imati u preranoj smrti. Isto načelo važi i za sve ostale slučajeve koji slede i gde nepovoljna *kamma* donosi svoj plod tokom ljudskog života: u svakom od slučajeva nepovoljna *kamma* deluje suprotno povoljnoj, koja je i donela preporadanje u ljudskom obliku, a to delovanje ogleda se u stvaranju specifičnog tipa nevolja, zavisno od njenog specifičnog kvaliteta.

¹² U ovom slučaju povoljna *kamma* odustajanja od ubijanja može direktno uticati na preporadjanje u nebeskom svetu ili na dugovečnost u ljudskoj egzistenciji. Isto načelo važi i u svim ostalim pasusima koji se odnose na dozrevanje ploda povoljne *kamme*.

odložiti batinu i odložiti nož, biti pun obzira i milosrđa i raditi na dobrobit svih živih bića.

7. Ima slučajeva, učeniče, da neki muškarac i žena *povređuju živa bića* svojim rukama, kamenicama, štapovima ili noževima. Zbog toga što čine i gomilaju takva dela, posle sloma tela, posle smrti, preporadaju se u svetu lišavanja... Ako se... umesto na lošem odredištu... ponovo rode u ljudskom obliku, *bolesni su* gde god se rodili. To je put koji vodi bolesti, to znači biti onaj koji povređuje bića svojim rukama, kamenicama, štapovima ili noževima.

8. Ali ima slučajeva, učeniče, da neki muškarac i žena *ne povređuju živa bića* svojim rukama, kamenicama, štapovima ili noževima. Zbog toga što čine i gomilaju takva dela, posle sloma tela, posle smrti, oni se preporadaju u srećnom okruženju... Ako se... umesto u srećnom okruženju... ponovo rode u ljudskom obliku, *tada su zdravi* gde god se rodili. To je put koji vodi zdravlju, to znači ne biti onaj koji povređuje druga bića svojim rukama, kamenicama, štapovima ili noževima.

9. Ima slučajeva, učeniče, da su neki muškarac i žena *uvek ljuti, često padaju u vatru*; čak i kada ih malo kritikuju, razjare se, gnevni su, zlovoljni, ogorčeni, ispoljavaju bes, mržnju i osornost. Zbog toga što čine i gomilaju takva dela, posle sloma tela, posle smrti, preporadaju se u svetu lišavanja... Ako se... umesto na lošem odredištu... ponovo rode u ljudskom obliku, *ružni su* gde god se rodili. To je put koji vodi ružnoći, to znači biti uvek ljutit, često padati u vatru... ispoljavati bes, mržnju i osornost.

10. Ali ima slučajeva, učeniče, da neki muškarac i žena *nisu uvek ljutiti, retko padaju u vatru*; čak i kada ih mnogo kritikuju ne razjare se, nisu gnevni, zlovoljni, niti ogorčeni, ne ispoljavaju bes, mržnju, niti osornost. Zbog toga što čine i gomilaju takva dela, posle sloma tela, posle smrti, oni se preporadaju u srećnom okruženju... Ako se... umesto u srećnom okruženju... ponovo rode u ljudskom obliku, *tada su lepi* gde god se rodili. To je put koji vodi lepoti, to znači ne biti uvek ljutit i retko padati u vatru; čak i kada je mnogo kritike izrečeno, ne biti razjaren, gnevni, zlovoljan, niti ogorčen; ne ispoljavati bes, mržnju, niti osornost.

11. Ima slučajeva, učeniče, da su neki muškarac i žena *zavidni*; oni su zavidljivi, ljubomorni, ogorčeni zbog dobitka, časti, poštovanja, divljenja i zahvalnosti koju uživaju drugi. Zbog toga što čine i gomilaju takva dela, posle sloma tela, posle smrti, preporadaju se u svetu lišavanja... Ako se... umesto na lošem odredištu... ponovo rode u ljudskom obliku, *tada su beznačajni* gde god se rodili. To je put koji vodi anonimnosti, to znači biti zavidljiv, ljubomoran i ogorčen zbog dobitka, časti, poštovanja, divljenja i

zahvalnosti koju uživaju drugi.

12. Ali ima slučajeva, učeniče, da neki muškarac i žena *nisu zavidni*; nisu zavidljivi, ni ljubomorni, niti ogorčeni zbog dobitka, časti, poštovanja, divljenja i zahvalnosti koju uživaju drugi. Zbog toga što čine i gomilaju takva dela, posle sloma tela, posle smrti, oni se preporođaju u srećnom okruženju... Ako se... umesto u srećnom okruženju... ponovo rode u ljudskom obliku, *tada su ugledni* gde god se rodili. To je put koji vodi ugledu, to znači ne biti zavidljiv, ni ljubomoran. niti ogorčen zbog dobitka, časti, poštovanja, divljenja i zahvalnosti koju uživaju drugi.

13. Ima slučajeva, učeniče, da neki muškarac i žena *ne daju hranu, vodu, odeću, obuću, ukrase, mirise, meleme, postelju, sklonište i svetlo asketama i bramanima*. Zbog toga što čine i gomilaju takva dela, posle sloma tela, posle smrti, preporođaju se u svetu lišavanja... Ako se... umesto na lošem odredištu... ponovo rode u ljudskom obliku, *tada su siromašni* gde god se rodili. To je put koji vodi siromaštvu, to znači ne davati hranu, vodu, odeću, obuću, ukrase, mirise, meleme, postelju, sklonište i svetlo monasima i božanstvima.

14. Ali ima slučajeva, učeniče, da neki muškarac i žena *daju hranu, vodu, odeću, obuću, ukrase, mirise, meleme, postelju, sklonište i svetlo asketama i bramanima*. Zbog toga što čine i gomilaju takva dela, posle sloma tela, posle smrti, oni se preporođaju u srećnom okruženju... Ako se... umesto u srećnom okruženju... ponovo rode u ljudskom obliku, *tada su bogati* gde god se rodili. To je put koji vodi bogatstvu, to znači davati hranu, vodu, odeću, obuću, ukrase, mirise, meleme, postelju, sklonište i svetlo monasima i božanstvima.

15. Ima slučajeva, učeniče, da su neki muškarac i žena *bahati i oholi*; ne odaju počast onima kojima bi trebalo da odaju počast, niti ustupaju mesto onima kojima bi trebalo da ustupe mesto, ne sklanjaju se s puta onima kojima bi trebalo da se sklanjaju s puta, ne klanjaju se onima kojima bi trebalo da se klanjaju, niti poštaju one koje bi trebalo da poštiju. Zbog toga što čine i gomilaju takva dela, posle sloma tela, posle smrti, preporođaju se u svetu lišavanja... Ako se... umesto na lošem odredištu... ponovo rode u ljudskom obliku, *tada su običnog porekla* gde god se rodili. To je put koji vodi ka običnom poreklu, to znači biti bahat i ohol, ne odavati počast onima kojima bi trebalo odavati počast, ne ustajati... ne ustupati mesto... ne sklanjati se s puta... ne klanjati se... niti poštovati one koje bi trebalo poštovati.

16. Ali ima slučajeva, učeniče, da neki muškarac i žena *nisu bahati ni oholi*; oni odaju počast onima kojima bi trebalo da odaju počast, ustupaju

mesto onima kojima bi trebalo da ustupe mesto, sklanjaju se s puta onima kojima bi trebalo da se sklanjaju, klanjaju se onima kojima bi trebalo da se klanjaju, poštuju one koje bi trebalo da poštuju. Zbog toga što čine i gomilaju takva dela, posle sloma tela, posle smrti, oni se preporadaju u srećnom okruženju... Ako se... umesto u srećnom okruženju... ponovo rode u ljudskom obliku, *tada su plemenitog porekla* gde god se rodili. To je put koji vodi ka plemenitom poreklu, to znači ne biti bahat ni ohol, odavati počast onima kojima bi trebalo odavati počast, ustajati... ustupati mesto... sklanjati se s puta... klanjati se... poštovati one koje bi trebalo poštovati.

17. Ima slučajeva, učeniče, da neki muškarac i žena *u društvu asketa i bramana ne pitaju*: ‘Šta je korisno, poštovani gospodine? Šta je nekorisno? Šta je vredno pohvale? Šta je vredno prekora? Šta treba negovati? Šta netreba negovati? Šta će mi, ako to činim, dugo donositi bol i patnju? Ili šta će mi, ako to činim, dugo donositi dobrobit i sreću?’ Zbog toga što čine i gomilaju takva dela, posle sloma tela, posle smrti, preporadaju se u svetu lišavanja... Ako se ... umesto na lošem odredištu... ponovo rode u ljudskom obliku, *tada su glipi* gde god se rodili. To je put koji vodi ka gluposti, to znači kada si u društvu monaha ili božanstva ne pitati: ‘Šta je korisno... Ili šta će mi, ako to činim, dugo donositi dobrobit i sreću?’

18. Ali ima slučajeva, učeniče, da neki muškarac i žena *u društvu monaha ili božanstva pitaju*: ‘Šta je korisno, poštovani gospodine?... Ili šta će mi, ako to činim, dugo donositi dobrobit i sreću?’ Zbog toga što čine i gomilaju takva dela, posle sloma tela, posle smrti, oni se preporadaju u srećnom okruženju... Ako se... umesto u srećnom okruženju... ponovo rode u ljudskom obliku, *tada su mudri* gde god se rodili. To je put koji vodi mudrosti, to znači kada si u društvu monaha ili božanstva pitati: ‘Šta je korisno... Ili šta će mi, ako to činim, dugo donositi dobrobit i sreću?’

19. Tako, učeniče, put koji vodi do kratkog života čini ljude kratko-večnim, put koji vodi do dugog života čini ljude dugovečnim; put koji vodi do bolesti čini ljude bolesnima, put koji vodi do zdravlja čini ljude zdravima; put koji vodi do ružnoće čini ljude ružnima, put koji vodi do lepote čini ljude lepima; put koji vodi do beznačajnosti čini ljude beznačajnim, put koji vodi do ugleda čini ljude uglednim; put koji vodi do siromaštva čini ljude siromašnim, put koji vodi do bogatstva čini ljude bogatima; put koji vodi do običnog porekla donosi ljudima obično poreklo, put koji vodi do plemenitog porekla donosi ljudima plemenito poreklo; put koji vodi do gluposti čini ljude glupima, put koji vodi do mudrosti čini ljude mudrima.

20. Učeniče, bića su vlasnici svojih dela, naslednici svojih dela, bića nastaju iz svojih dela, predodređena su svojim delima, dela su njihov dom. Dela su, učeniče, ono što bića deli na niska i uzvišena”.

21. Kada ovo beše izrečeno, učenik Subha, sin Tadeyye, reče Blaženome:

„Izvrsno, učitelju Gotamo! Učenje mi je na više načina razjasnio učitelj Gotama, kao kada bi ispravio nešto što je do tada stajalo naglavce, otkrio skriveno, pokazao put onome ko je zalistao, upalio svetiljku tako da oni koji imaju oči mogu da vide unaokolo”.

Čuļa-kammavibhanga sutta – Kratko razjašnjenje o kammi (MN 135)

2. DOBRA DELA SU PRAVI PUT KA SREĆI

2.1 Dobročinstva

„Monasi, ne uzdržavajte se od dobročinstava. Ona su izraz kojim označavamo sreću, ono što je poželjno, priželjkivano, drago i priyatno; to su dobročinstva. I dobro znam, monasi, da sam zbog svojih dobročinstava zadugo doživljavao ono što je poželjno, priželjkivano, drago i priyatno.

Pošto sam sedam godina razvijao u svome umu prijateljsku ljubav, potom se sedam eona skupljanja i širenja ovog svemira nisam vraćao u ovaj svet. Tokom eona skupljanja, boravio sam u području snažne blistavosti. Tokom eona širenja preporođao sam se u praznom Braminom boravištu. Tamo sam bio Brama, veliki Brama, nenadmašni pobednik, svevideći, svemoćan. Trideset šest puta bio sam Sakka, gospodar božanstava. Više stotina puta bio sam vladar, pokretač točka *Dhamme*, pravedan, kralj pravednosti, osvajač sva četiri kraja sveta, što održava mir u zemlji, opremljen sa sedam blaga.¹³ A da ne govorim koliko puta sam bio lokalni kralj. Tada se zapitah: ‘Kojeg mog postupka je sve ovo plod, kojeg postupka rezultat, kad sada posedujem tako ogromnu snagu i moć?’ Onda mi se ova misao javila: ‘Ovo je plod tri vrste mojih postupaka, rezultat tri vrste mojih postupaka, te sada posedujem tako ogromnu snagu i moć. To su: davanje, kroćenje uma i razumevanje’.”

Metta sutta – Prijateljska ljubav (It. 22)

2.2 Tri izvora sticanja zasluga

„Monasi, postoje tri prilike za sticanje zasluga. Koje tri? Prvu priliku za sticanje zasluga predstavlja darežljivost, drugu priliku vrlina, a treću meditaciju. Zamislite, monasi, čoveka koji je vrlo malo sticao zasluge davanjem, koji je vrlo malo sticao zasluge vrlinom, a uopšte ih nije sticao

¹³ Tih sedam blaga su čudesni točak sa hiljadu paoka, moćni slon, savršeni dragulj, konj koji leti, prekrasna žena, nepotupljivi čuvar trezora i pouzdani savetnik.

meditacijom. Posle sloma tela, posle smrti, on će se preporoditi među ljudima koji žive u nepovoljnim uslovima.

Zamislite, monasi, nekog drugog čoveka koji je vrlo mnogo sticao zasluge davanjem i isto tako vrlinom, a uopšte ih nije sticao meditacijom. Posle sloma tela, posle smrti, on će se preporoditi među ljudima koji žive u povoljnim uslovima. Ili će se preporoditi među božanstvima sveta Četiri velika kralja. I tu, Četiri velika kralja, koji su sticala vrlo mnogo zasluga davanjem i isto tako vrlinom, nadmašuju božanstva svoga sveta na deset načina: po božanskom životnom veku, božanskoj lepoti, božanskoj sreći, božanskoj slavi, božanskoj moći i po božanskim oblicima, zvukovima, mirisima, ukusima, i dodirima.

Ili će se preporoditi među božanstvima u svetu Tavatimsa. I tu, Sakka, kralj božanstava, koji je sticao vrlo mnogo zasluga davanjem i isto tako vrlinom, nadmašuje božanstva svoga sveta na deset načina: po božanskom životnom veku, božanskoj lepoti, božanskoj sreći, božanskoj slavi, božanskoj moći i po božanskim oblicima, zvukovima, mirisima, ukusima i dodirima.

[Tvrđnje slične ovima dalje se iznose u vezi s preporaćanjem među božanstvima Yāminog sveta, božanstvima Tusita sveta, božanstvima koja se ushićuju stvaranjem, božanstvima koja imaju moć nad drugim stvorenjima, kao i u vezi s vladarima tih svetova.]

Monasi, to su tri prilike za sticanja zasluga”.

Puññakiriyavatthu sutta – Sticanje zasluga (AN 8:36)

3. DAVANJE

3.1 Kad bismo znali rezultat davanja

„Monasi, kada bi ljudi znali, kao što ja to znam, koji je rezultat davanja i deljenja sa drugima, oni ne bi jeli, a da ne daju i drugima, niti bi dopustili da im trunka sebičnosti uprlja um i pusti koren u njemu. Čak i da im je to poslednji komad, poslednji zalogaj, ne bi jeli a da ne dele, ako bi bilo nekog da primi njihov dar. Ali, monasi, pošto ljudi ne znaju, kao što ja to znam, koji je rezultat davanja i deljenja sa drugima, oni jedu, a ne dele. Sebičnost im prlja um i pušta koren u njemu”.

Dāna sutta – Dar (It. 26)

3.2 Koji su razlozi za davanje?

„Monasi, postoji osam razloga za davanje. Kojih osam? Neko možda daje vođen impulsom, neko daje iz besa, neko iz gluposti, neko iz straha,

neko daje sa mišlju: ‘Tako su davali moji preci i neću da se prekine porodična tradicija’, ili misli: ‘Kad budem ovo dao, posle smrti preporodiću se na dobrom odredištu, u nebeskom svetu’, ili misli: ‘Ovim darom moje srce nalazi mir, radost i sreću’, ili daje da obogati i oplemeni sopstveni um. To je, monasi, osam razloga za davanje”.

Dānavatthu sutta – Razlozi za davanje (AN 8:33)

3.3 Darivanje hrane

Jednom je prilikom Blaženi boravio među narodom Koliya, u trgovačkom gradu po imenu Saddānela. Onda, rano izjutra, Blaženi se obuče, uze svoj ogrtač i prosjačku zdelu, te otide do mesta gde je živela Suppavāsā, kći plemena Koliya. Kad je tamo stigao, sede na unapred pripremljeno mesto. Onda Suppavāsā, kći plemena Koliya, svojim rukama posluži Blaženog različitim ukusnim jelima. Kada je Blaženi dovoljno pojeo i svoju zdelu odložio, onda Suppavāsā sede sa strane. Dok je tako sedela, Blaženi joj ovako reče:

„Suppavāsā, kada plemenita sledbenica nekome daruje hranu, ona time onome ko je primi daruje četiri stvari. Koje četiri? Daruje mu dug život, daruje lep izgled, daruje sreću i daruje snagu. Zaista, darujući mu dug život, ona i sama zadobija dug život, među bogovima ili među ljudima.¹⁴ Dajući mu lep izgled, ona i sama zadobija lep izgled, među bogovima ili među ljudima. Dajući mu sreću, ona i sama zadobija sreću, među bogovima ili među ljudima. Dajući mu snagu, ona i sama zadobija snagu, među bogovima ili među ljudima. Kada plemenita sledbenica nekome daruje hranu, ona time daruje ove četiri stvari onome ko je primi”.

Suppavāsā sutta – Govor Suppavāsi (AN 4:57)

3.4 Darovi čestite osobe

„Monasi, pet je vrsta darova koje daje čestit čovek. Kojih pet? Čestit čovek daje dar iz uverenja, daje dar s poštovanjem, daje dar u pravi čas, daje dar srca ispunjenog velikodušnošću, daje dar bez omalovažavanja.

Zato što daruje iz uverenja, gde god da dozre plod toga dara, on postaje bogat, imućan, obdaren mnogim blagom; a on sam je prijatnog izgleda, naočit, graciozan, lepotom nalik lotosu.

Zato što daruje s poštovanjem, gde god da dozre plod toga dara, on postaje bogat, imućan, obdaren mnogim blagom; a deca, žene, robovi, gla-

¹⁴ To znači da svojim darivanjem akumulira povoljnu *kammu*, dakle ujedno daruje i sebi sve te četiri stvari u ovom i u sledećem životu, bilo da se preporodi u nekom od nebeskih svetova ili u svetu ljudi.

snici i posluga su mu verni, paze šta će da im kaže i nastoje da to što bolje razumeju.

Zato što daruje u pravi čas, gde god da dozre plod toga dara, on postaje bogat, imućan, obdaren mnogim blagom; a dobrobiti mu stižu u pravi čas, u izobilju.

Zato što daruje srca ispunjenog velikodušnošću, gde god da dozre plod toga dara, on postaje bogat, imućan, obdaren mnogim blagom; a njegov um obasut je najrazličitijim zadovoljstvima koja nam mogu doći putem čula.

Zato što daruje bez omalovažavanja, gde god da dozre plod toga dara, on postaje bogat, imućan, obdaren mnogim blagom; a njegovom imetku ne preti opasnost niotkud – ni od vatre, ni od vode, ni od vladara, ni od lopova, a ni od gramzivih naslednika.

Monasi, to je pet vrsta darova koje daje čestit čovek”.

Sappurisadāna sutta – Darovi čestitog čoveka (AN 5:148)

3.5 Uzajamno pomaganje

„Monasi, veliku korist imate od bramana i kućedomaćina. Daruju vas onim što vam je neophodno: ogrtačem, isprošenom hranom, prenoćištem i lekovima kad ste bolesni. Isto tako, monasi, bramani i domaćini imaju veliku korist od vas. Pravim značenjem i formom podučavate ih *Dhammi*, dobroj na početku, dobroj u sredini, dobroj na kraju, otelovljujete im svećački život u njegovoј sveukupnosti i potpunoj čistoti. Na taj način, monasi, pomažući jedni druge, živite svetačkim životom, kako biste prešli bujicu i sasvim okončali patnju”.

Bahukāra sutta – Velika korist (It 107)

3.6 Preporođanje u skladu sa davanjem

„Postoji, monasi, osam vrsta preporođanja u skladu sa davanjem. Kojih osam?

Monasi, neko daruje asketu ili bramana i poklanja mu hranu, piće, odeću i prevoz; vence, mirise i ulja; postelju, smeštaj ili osvetljenje. Darujući, on se nada nagradi. Kad gleda imućne plemiće, bramane ili domaćine dobro opskrbljene predmetima koji donose svih pet vrsta čulnih užitaka, on razmišlja: *Ah, posle sloma tela, posle smrti, neka se i ja preporodim među njima!* Svoj um učvršćuje u toj misli, čvrsto je se drži i neguje je. A ta njegova misao usmerena je ka onome što je nisko, i ako se ne razvije u ono što je više, odvešće ga upravo ka takvom preporođanju. Sa slonom tela, posle smrti, preporodiće se među imućnim plemićima, bramanima ili domaćinima. Ali ovo, kažem vam, važi samo za one moralno čiste, ne i za

nemoralne; jer samo zahvaljujući njihovoj čistoti, monasi, moralno čisti uspevaju da ostvare želju svog srca.¹⁵

Isto tako, neko daruje asketu ili bramana i poklanja mu hranu... i osvetljenje. Darujući, on se nada nagradi. I onda čuje za dugovečnost, lepotu i veliku sreću božanstava u svetu Četiri velika kralja... božanstava u Tavatimsa svetu... božanstava u Yāminom svetu... božanstava u Tusita svetu... božanstava koja se ushićuju stvaranjem... božanstava koja imaju moć nad drugim stvorenjima, i poželi da se preporodi među njima. Svoj um učvršćuje u toj misli, čvrsto je se drži i neguje je. A ta njegova misao usmerena je ka onome što je nisko, i ako se ne razvije u ono što je više, odvešće ga upravo ka takvom preporođanju. Sa slomom tela, posle smrti, preporodiće se među božanstvima u svetu Četiri velika kralja... ili među božanstvima koja imaju moć nad drugim stvorenjima. Ali ovo, kažem vam, važi samo za one moralno čiste, ne i za nemoralne; jer samo zahvaljujući njihovoj čistoti, monasi, moralno čisti uspevaju da ostvare želju svog srca.

Isto tako, neko daruje asketu ili bramana i poklanja mu hranu... i osvetljenje. Darujući, on se nada nagradi. I onda čuje za dugovečnost, lepotu i veliku sreću božanstava u Braminoj pratnji i poželi da se preporodi među njima. Svoj um učvršćuje u toj misli, čvrsto je se drži i neguje je. A ta njegova misao usmerena je ka onome što je nisko, i ako se ne razvije u ono što je više, odvešće ga upravo ka takvom preporođanju. Sa slomom tela, posle smrti, preporodiće se među božanstvima u Braminoj pratnji. Ali ovo, kažem vam, važi samo za one koji su lišeni požude, a ne i za one koji su obuzeti požudom.¹⁶ Zato što su bez požude, monasi, moralno čisti uspevaju da ostvare želju svog srca.

Ovo je, monasi, osam vrsta preporođanja u skladu sa davanjem”.

Dānūpapatti sutta – Prikladno za davanje (AN 8:35)

4. MORAL

4.1 Pet pravila

„Monasi, postoji osam potoka zasluga, potoka dobrobiti, zaloga naše sreće, a koji su nebeski, obasipaju nas srećom, odnose među nebesnike, vode ka svemu onome što želimo, što volimo i nadamo se, vode blagosta-

¹⁵ Ovo znači da sam čin davanja nije dovoljan da se postigne željeni rezultat. Njega mora pratiti moralno ponašanje. Onima koji istraju u nemoralnim postupcima velikodušnost neće biti dovoljna da donese povoljno preporođanje.

¹⁶ Zato što se preporođanje u svetu Brame – i u drugim svetovima gde još postoje oblici – postiže samo kroz ulazak u neko od četiri meditativna zadubljenja, a za to je opet potrebno eliminisati požudu.

nju i sreći. A kojih osam?

Monasi, kada plemeniti učenik uzima za svoje utočište Budu, to je prvi potok zasluga, potok dobrobiti, zalog naše sreće, a koji je nebeski, obasipa nas srećom, odnosi među nebesnike, vodi ka svemu onome što želimo, što volimo i nadamo se, vodi blagostanju i sreći.

Dalje, kada plemeniti učenik uzima za svoje utočište *Dhammu*, to je drugi potok zasluga... koji nas vodi ka svemu onome što želimo, što volimo i nadamo se, vodi blagostanju i sreći.

Dalje, kada plemeniti učenik uzima za svoje utočište *Sanghu*, to je treći potok zasluga... koji nas vodi ka svemu onome što želimo, što volimo i nadamo se, vodi blagostanju i sreći.

Monasi, postoji dalje ovih pet darova, iskonskih, prastarih, tradicionalnih, drevnih, nekrivotvorenih, nikada pre krivotvorenih, sada nekrivotvorenih, koji će i ostati nekrivotvoreni, a mudri askete i bramani ih ne zanemaruju. Kojih pet?

Monasi, plemeniti učenik odustaje od uništavanja života i uzdržava se od toga. Kada plemeniti učenik odustaje od uništavanja života, tada nemerljivom broju bića daruje slobodu od straha, neprijateljstva i potčinjavanja. A kada nemerljivom broju bića daruje slobodu od straha, neprijateljstva i potčinjavanja, on i sam uživa u nemerljivoj slobodi od straha, neprijateljstva i potčinjavanja. To je prvi među velikim darovima i četvrti među potocima zasluga.

Dalje, monasi, plemeniti učenik odustaje od uzimanja onoga što mu nije dato i uzdržava se od toga. Kada plemeniti učenik odustaje od uzimanja onoga što mu nije dato, on tada nemerljivom broju bića daruje slobodu od straha... To je drugi među velikim darovima i peti među potocima zasluga.

Dalje, monasi, plemeniti učenik odustaje od nedoličnih seksualnih veza i uzdržava se od njih.¹⁷ Kada plemeniti učenik odustaje od nedoličnih seksualnih veza, tada nemerljivom broju bića daruje slobodu od straha... To je treći među velikim darovima i šesti među potocima zasluga.

Dalje, monasi, plemeniti učenik odustaje od laganja i uzdržava se od toga. Kada plemeniti učenik odustaje od laganja, tada nemerljivom broju bića daruje slobodu od straha... To je četvrti među velikim darovima i sedmii među potocima zasluga.

---

¹⁷ Kao nedolične za nezaređene sledbenike Buda je označavao seksualne odnose sa ženskim osobama koje su (1) još pod starateljstvom roditelja (*māturakkhita*, *pitrakkhita*), to jest maloletne; (2) zaštićene *Dhammadom* (*dhammarakkhita*), to jest monahinje ili one koje su uzele zavet celibata; (3) udate (*sassāmika*); (4) izdržavaju kaznu (*saparidanda*), to jest zatvorenice, (5) one koje su okićene vencima (*mālāgunaparikkhitta*), to jest verene (*Čunda sutta*, AN 10:176). Naravno, monasi i monahinje slede zavet potpunog celibata.

Dalje, monasi, plemeniti učenik odustaje od vina, rakije i svega drugog što muti razum, vodi ka nepažljivosti i uzdržava se od toga. Kada plemeniti učenik odustaje od vina, rakije i svega drugog što muti razum, tada nemerljivom broju bića daruje slobodu od straha, neprijateljstva i potčinjanja. A kada nemerljivom broju bića daruje slobodu od straha, neprijateljstva i potčinjanja, on i sam uživa u nemerljivoj slobodi od straha, neprijateljstva i potčinjanja. To je peti među velikim darovima i osmi među potocima zasluga.

To je, monasi, osam potoka zasluga, potoka dobrobiti, zaloga naše sreće, a koji su nebeski, obasipaju nas srećom, odnose među nebesnike, vode ka svemu onome što želimo, što volimo i nadamo se, vode blagostanju i sreći”.

Abhisanda sutta – Potok (AN 8:39)

4.2 Dani predanosti

„Monasi, kada je dan predanosti (*uposatha*)¹⁸ obeležen sa osam svojstava, to donosi veliku korist, veliki plod, tada je on veličanstven i sveprožimajući.

A na koji način je to dan predanosti obeležen sa osam svojstava?

Monasi, plemeniti učenik ovako promišlja: ‘Dokle god žive, arahanti izbegavaju uništavanje života, odustaju od uništavanja života; pošto su odložili batinu i oružje, oni su obazrivi i milosrdni, ispunjeni saosećanjem za sva živa bića. I ja ћu danas, tokom ovog dana i noći, činiti isto tako. Postupajući poput arahanta i tako provesti dan predanosti’. Ovo je prvo svojstvo koje taj dan treba da poseduje.

Dalje, on ovako promišlja: ‘Dokle god žive, arahanti izbegavaju uzimanje onoga što im nije dato, odustaju od uzimanja onoga što im nije dato; oni primaju samo ono što im je dato, očekuju samo ono što im je dato, žive poštenog srca lišenog krađe. I ja ћu danas, tokom ovog dana i noći, činiti isto tako...’ Ovo je drugo svojstvo koje taj dan treba da poseduje.

‘Dokle god žive, arahanti izbegavaju seksualne odnose i održavaju celibat, žive osamljeni, odustavši od grube prakse seksualnih snošaja. I ja ћu danas, tokom ovog dana i noći, činiti isto tako...’ Ovo je treće svojstvo koje taj dan treba da poseduje.

---

¹⁸ Ima ih četiri tokom meseca, i to na pun i mlad Mesec, i na prvu i treću četvrt. U prva dva dana monasi u skladu sa pravilima iz *Vinaya piṭake* zajednički recituju *Patimokku*, skup monaških pravila. Pri tome bi onaj ko ih je prekršio trebalo to da prizna ostalim monasima. Ovi dani za nezaredene obično znače pridržavanje osam, umesto pet pravila morala i posetu manastiru, kada daruju monahe i slušaju govor o *Dhammi*, koji obično drži starešina manastira ili neko od starijih monaha.

‘Dokle god žive, arahanti izbegavaju laganje, odustaju od laganja; oni su govornici istine, sledbenici istine. I ja ču danas, tokom ovog dana i noći, činiti isto tako...’ Ovo je četvrti svojstvo koje taj dan treba da poseduje.

‘Dokle god žive, arahanti izbegavaju uzimanje vina, rakije, svakog drugog otrova koji omamljuje i podstiče nepažljivost, odustaju od uzimanja takvih stvari. I ja ču danas, tokom ovog dana i noći, činiti isto tako...’ Ovo je peto svojstvo koje taj dan treba da poseduje.

‘Dokle god žive, arahanti uzimaju samo jedan obrok dnevno, odustaju od jela tokom noći i izvan propisanog vremena.¹⁹ I ja ču danas, tokom ovog dana i noći, činiti isto tako...’ Ovo je šesto svojstvo koje taj dan treba da poseduje.

‘Dokle god žive, arahanti izbegavaju ples, pevanje, instrumentalnu muziku, neprikladne predstave, kao i ukrašavanje vencima, korišćenje parfema i mirisnih ulja. I ja ču danas, tokom ovog dana i noći, činiti isto tako...’ Ovo je sedmo svojstvo koje taj dan treba da poseduje.

‘Dokle god žive, arahanti izbegavaju visoke i luksuzne krevete i stolice, odustaju od njihovog korišćenja; odmaraju se ili na niskim ležajima ili na slarnatoj prostirci. I ja ču danas, tokom ovog dana i noći, činiti isto tako. Postupaču poput arahanta i tako provesti dan predanosti’. Ovo je osmo svojstvo koje taj dan treba da poseduje.

Monasi, kada je dan predanosti obeležen sa ovih osam svojstava, to donosi veliku korist, veliki plod, tada je on veličanstven i sveprožimajući. A u kojoj meri sve to donosi veliku korist, veliki plod, koliko je to veličanstveno i sveprožimajuće?

Zamislite, monasi, da neko ima vlast, da gospodari nad ovih šesnaest moćnih zemalja, tako bogatih sa sedam velikih blaga: Anga, Magada, Kāsi, Kosala, Vaddī, Malla, Ćeti, Vamsa, Kuru, Pañcala, Maćha, Sūrasena, As-saka, Avanti, Gandhāra i Kambodža. Sve to ne bi bilo vredno ni šesnaestinu dana predanosti obeleženog sa osam svojstava. A zašto? Zato što je čovekovo kraljevanje jadno u poređenju sa božanskom srećom.

Božanstvima u svetu Četiri velika kralja jedan dan i noć traju koliko pedeset ljudskih godina; trideset takvih dana čini mesec, a dvanaest takvih meseci čini godinu. Životni vek božanstava u svetu Četiri velika kralja iznosi petsto takvih nebeskih godina. Monasi, moguće je da se neki muškarac ili žena, ako bi poštovali dane predanosti sa njihovih osam svojstava, posle sloma tela, posle smrti, ponovo rode među božanstvima u svetu Četiri velika kralja. Upravo to sam imao na umu kada sam rekao da je čovekovo kraljevanje jadno u poređenju sa božanskom srećom.

---

¹⁹ Propisano vreme je od zore do podneva. Izvan tog vremena za monahe je dopušteno konzumiranje jedino napitaka kao što su čajevi ili voćni sokovi, ali ne recimo i mleko, koje se smatra „pravom” hranom.

Božanstvima u Tavatimsa svetu jedan dan i noć traju koliko stotinu ljudskih godina... Životni vek božanstava u Tavatimsa svetu iznosi hiljadu takvih nebeskih godina... Božanstvima Yāminog sveta jedan dan i noć traju koliko dve stotine ljudskih godina... Životni vek božanstava Yāminog sveta iznosi dve hiljade takvih nebeskih godina... Božanstvima Tusita sveta jedan dan i noć traju koliko četiri stotine ljudskih godina... Životni vek božanstava Tusita sveta iznosi četiri hiljade takvih nebeskih godina... Božanstvima koja se ushićuju stvaranjem jedan dan i noć traju koliko osam stotina ljudskih godina... Životni vek božanstava koja se ushićuju stvaranjem iznosi osam hiljada takvih nebeskih godina... Božanstvima koja poseduju moć nad drugim bićima jedan dan i noć traju koliko šesnaest stotina ljudskih godina; trideset takvih dana čini mesec, a dvanaest takvih meseci čini godinu. Životni vek božanstava koja poseduju moć nad drugim bićima iznosi šesnaest hiljada takvih nebeskih godina. Monasi, moguće je da se neki muškarac ili žena, ako bi poštovali dane predanosti sa njihovih osam svojstava, posle sloma tela, posle smrti, ponovo rode među božanstvima koja poseduju moć nad drugim bićima. Upravo to sam imao na umu kada sam rekao da je čovekovo kraljevanje jadno u poređenju sa božanskom srećom”.

Vitthatūposatha sutta – Dan predanosti (AN 8:41)

5. MEDITACIJA

5.1 Moć blagonaklonosti i ljubavi

„Monasi, kakva god da je osnova za sticanje zasluga koje utiču na mesto narednog preporođanja, nijedna od njih ne vredi ni šesnaestinu oslobođanja uma kroz blagonaklonost i ljubav. Oslobođanje uma kroz blagonaklonost i ljubav sve ih nadmašuje i zasenjuje svojom blistavošću i sjajem.

Baš kao što sjaj svih zvezda nije ravan ni jednoj šesnaestini sjaja Meseca, već ih Mesec sve nadmašuje i zasenjuje svojom blistavošću i sjajem, isto tako, kakva god da je osnova za sticanje zasluga koje utiču na mesto narednog preporođanja, nijedna od njih ne vredi ni šesnaestinu oslobođanja uma kroz blagonaklonost i ljubav. Oslobođanje uma kroz blagonaklonost i ljubav sve ih nadmašuje i zasenjuje svojom blistavošću i sjajem.

Baš kao što u poslednjem mesecu monsuna, u jesen, u dan kad je nebo čisto i bez oblaka, Sunce, uspinjući se nebeskim svodom, razgoni tamu svemira, nadmašuje je i zasenjuje svojom blistavošću i sjajem, isto tako, kakva god da je osnova za sticanje zasluga koje utiču na mesto narednog preporođanja, nijedna od njih ne vredi ni šesnaestinu oslobođanja uma kroz

blagonaklonost i ljubav. Oslobađanje uma kroz blagonaklonost i ljubav sve ih nadmašuje i zasenjuje svojom blistavošću i sjajem.

I baš kao što u noći, pred svitanje, jutarnja zvezda svetli, blistava i sjajna, isto tako, kakva god da je osnova za sticanje zasluga koje utiču na mesto narednog preporaćanja, nijedna od njih ne vredi ni šesnaestinu oslobađanja uma kroz blagonaklonost i ljubav. Oslobađanje uma kroz blagonaklonost i ljubav sve ih nadmašuje i zasenjuje svojom blistavošću i sjajem”.

Mettābhāvana sutta – Negovanje prijateljske ljubavi (It. 27, 19–21)

5.2 Četiri uzvišena boravišta

22. Bramanski učenik Subha, Todeyyin sin, reče Blaženome:

„Učitelju Gotamo, čuo sam da asketa Gotama zna koji je put da se stigne do Brame”.

„Šta misliš, učeniče: je li selo Nalakāra blizu odavde, nije daleko?”

„Da, gospodine, selo Nalakāra je blizu odavde, nije daleko”.

„A šta misliš, učeniče: pretpostavimo da je neki čovek rođen i odrastao u selu Nalakāra; onda on kreće na put, pa ga usput upitaju kojim putem se stiže do sela; hoće li taj čovek oklevati i otezati da odgovori?”

„Neće, učitelju Gotamo. A zašto? Zato što je rođen i odrastao u selu Nalakāra, te dobro poznaje sve puteve koji vode do sela”.

„Ipak, čovek rođen i odrastao u selu Nalakāra može i oklevati i otezati da odgovori kada ga upitaju kojim se putem se stiže do sela, ali Tathāgata, kada ga upitaju za svet Brame ili za put kojim se stiže u svet Brame, nikada neće oklevati i otezati da odgovori. Ja razumem Bramu, razumem svet Brame, razumem put kojim se stiže u svet Brame i razumem kako treba vežbatи da bi se neko preporodio u svetu Brame”.

23. „Učitelju Gotamo, čuo sam da asketa Gotama podučava put kojim se stiže u društvo Brame. Bilo bi dobro ako bi me učitelj Gotama podučio tom putu”.

„Onda, učeniče, slušaj i dobro pazi šta će ti reći”.

„Da, gospodine”, odgovori ovaj. A Blaženi ovako nastavi:

24. „Koji je, učeniče, put kojim se stiže u društvo Brame? Kad monah živi prožimajući jednu stranu sveta umom ispunjenim prijateljskom ljubavlju, isto tako i drugu stranu, treći u četvrtu, isto tako uvis, nadole i svuda uokolo, ljubavlju prema svima kao i prema samome sebi, kad živi prožimajući čitav svet umom ispunjenim prijateljskom ljubavlju, obilnom, uzvišenom, nemerljivom, bez ikakvog neprijateljstva i zlovolje u sebi. Kada je uz pomoć prijateljske ljubavi um oslobođen na ovakav način, nema više

ograničavajućih postupaka, nijedan ne preostaje.²⁰ Baš kao što snažan trubač može bez napora da pošalje svoj zvuk na sve četiri strane sveta, isto tako, kada je uz pomoć prijateljske ljubavi um oslobođen na ovakav način, nema više ograničavajućih postupaka, nijedan ne preostaje. To je put kojim se stiže u društvo Brame.

25–27. I opet, kad monah živi, prožimajući jednu stranu sveta umom ispunjenim saosećanjem... umom ispunjenim radošću zbog sreće drugih... umom ispunjenim spokojstvom, isto tako i drugu stranu, treću i četvrtu, isto tako uvis, nadole i svuda uokolo, prema svima kao i prema samome sebi, kad živi prožimajući čitav svet umom ispunjenim spokojstvom, obilnim, uzvišenim, nemerljivim, bez ikakvog neprijateljstva i zlovolje u sebi. Kada je uz pomoć spokojstva um oslobođen na ovakav način, nema više ograničavajućih postupaka, nijedan ne preostaje. Baš kao što snažan trubač može bez napora da pošalje svoj zvuk na sve četiri strane sveta, isto tako, kada je uz pomoć spokojstva um oslobođen na ovakav način, nema više ograničavajućih postupaka, nijedan ne preostaje. To je takođe put kojim se stiže u društvo Brame”.

Subha sutta – Govor Subhi (MN 99, odlomak)

5.3 Uvid je iznad svega

[Jednom Buda ovako reče Anāthapindiki:]

„Nekada davno, domaćine, živeo je braman po imenu Velāma. I on je dao ovakav ogroman dar asketama: osamdeset četiri hiljade zlatnih zdela ispunjenih srebrnjacima; osamdeset četiri hiljade srebrnih zdela ispunjenih zlatnicima; osamdeset četiri hiljade bronzanih zdela ispunjenih zlatnim i srebrnim polugama; osamdeset četiri hiljade slonova, kočija, krava muzara, kobila i koza; više miliona komada finog platna i nemerljivu količinu hrane, pića, mirisnih ulja i prostirki.

Koliko god su veliki darovi koje je braman Velāma dao, još će veći plod doneti ako nahranimo jednog jedinog čoveka koji poseduje ispravno razumevanje.²¹ Koliko god su veliki darovi koje je braman Velāma dao, čak

²⁰ Smisao je da ograničavajući postupak pripada svetu čula, nasuprot bezgraničnom ili nemerljivom postupku, a to je meditativno zadubljenje (*dhana*), koji pripada svetu suptilne materije ili nematerijalnom svetu. Otuda četiri uzvišena boravišta uma treba razvijati do nivoa potpunog meditativnog zadubljenja. Kada se dostigne i ovlađa zadubljenjem koje doseže do sveta suptilne materije ili nematerijalnog sveta, *kamma* stvorena postupcima u čulnom svetu više ne može da nadvlada to zadubljenje i sebi obezbedi priliku da donese plod. Nadvladava je *kamma* zadubljenja i donosi preporaćanje u svetu Brame.

²¹ Onaj koji je zaista razumeo četiri plemenite istine o patnji, njenom nastanku, prestanku i putu koji vodi tom prestanku. Razumevši ih, on i postupa u skladu sa svojim razumevanjem. Ovo razumevanje ima četiri nivoa: ulazak u tok, jednom-povratnik, ne-povratnik i arahant. Više o njima u poglavljju 8.

i ako neko nahrani stotinu ljudi koji poseduju ispravno razumevanje, još će veći plod doneti ako nahranimo jednog jedinog čoveka koji je jednom-povratnik. Koliko god su veliki darovi koje je braman Velāma dao, čak i ako neko nahrani stotinu jednom-povratnika, još će veći plod doneti ako nahranimo jednog jedinog ne-povratnika. Koliko god su veliki darovi koje je braman Velāma dao, čak i ako neko nahrani stotinu ne-povratnika, još će veći plod doneti ako nahranimo jednog jedinog arahanta. Koliko god su veliki darovi koje je braman Velāma dao, čak i ako neko nahrani stotinu arahanata, još će veći plod doneti ako nahranimo jednog jedinog utihnulog Budu.²² Koliko god su veliki darovi koje je braman Velāma dao, čak i ako neko nahrani stotinu utihnulih Buda, još će veći plod doneti ako nahranimo jednog jedinog potpuno probuđenog Budu... još će veći plod doneti ako nahranimo monašku zajednicu predvođenu Budom i podignemo manastir za tu zajednicu sa sve četiri strane sveta... još će veći plod doneti ako, uma ispunjenog poverenjem, uzmemu kao svoje utočište Budu, *Dhammu i Sanghu*, pridržavamo se pet pravila morala, tako što ćemo odustati od uništavanja života, uzimanja onoga što nam nije dato, nedoličnih seksualnih odnosa, pogrešnog govora i uzimanja svega onoga što pomućuje um. Koliko god sve to moglo biti veliko, još će veći plod doneti ako u umu razvijamo prijateljsku ljubav, makar i sasvim nakratko, koliko je potrebno da se povuče vime krave pri muži. Koliko god sve to moglo biti veliko, još će veći plod doneti ako razvijemo uvid u prolaznost svih stvari, makar i sasvim nakratko, koliko je potrebno da se pucne prstima”.

Velāma sutta – Govor Velāmi (AN 9:20, skraćeno)

---

²² Paćeka Buddha, osoba koja je, poput Siddhatthe Gotame, dostigla potpuno probuđenje bez pomoći ijednog učitelja, ali za razliku od njega nije u stanju da vodi druge ka probudjenju. Prema komentarskoj literaturi, paćeka Buddhe se stoga ne javljaju sve dok se u ovom svetu zna za Budino učenje, već jedino kada ono bude potpuno zaboravljen.

Deo 6

ŠIRE RAZUMEVANJE UČENJA

Budina veština velikog učitelja ogledala se ne samo u tome što je temu o kojoj je govorio umeo da analizira do najsitnijih detalja, ili da svojim majstorskim metaforama i poređenjima izlaganje učini prijemčivijim slušaocima. On je posedovao još jedan kvalitet vrsnog učitelja, a to je pronicljivost da svoje reči prilagodi sagovorniku, da tačno pogodi ton i dubinu izlaganja potrebne u dатој situaciji. Otuda u *Pāli kanonu* uočavamo njegove govore koji se zadržavaju tek na prvom nivou *Dhamme*, koji se odnose na uspostavljanja harmonije i sreće u svakodnevnom životu i u uobičajenim interakcijama među ljudima: odnosima unutar porodice, između dece i roditelja ili među supružnicima. Ovom nivou takođe pripadaju i *sutte* u kojima Buda objašnjava kakvi treba da budu odnosi među prijateljima, kao i između vladara i njegovih podanika. Svi oni temelje se, pre svega, na etičkim idealima i ključni su za skladno funkcionisanje čitave zajednice. Ovakva vrsta govora okupljena je u poglavlju 4 i može se reći da nas saveti koje je Buda u njima izložio vode ka sreći u životu koji upravo živimo.

U narednom poglavlju otisli smo jedan nivo dublje, tako da poglavje 5 okuplja *sutte* koje se tiču načina da sebi obezbedimo srećno preporrađanje u narednom životu. Ono započinje istraživanjem načela zakona *kamme*, naših voljnih postupaka, i plodova koje oni donose. Videli smo da postoji tesna korelacija između tih postupaka i njihove etičke prirode, te da moralna dela stvaraju posebnu vrstu *kammičke* energije, nazvane zasluge (*puñña*), a ta energija ima moć da nam obezbedi preporrađanje u nekom od srećnih odredišta, u obliku ljudskih ili božanskih bića. Buda je, kao što smo rekli, takva moralna dela grupisao u tri kategorije: darežljivost, moralno ponašanje i meditacija. Na taj način, naše večno kretanje u krugu preporrađanja najmanje je bolno, iako ga je nemoguće potpuno odvojiti od patnje sve dok se nalazimo unutar *samsāre*.

Međutim, Budino učenje ima i treći sloj, koji ukazuje na mogućnost potpunog izlaska iz kruga *samsāre* i dostizanja krajnjeg, ničim uslovljenog mira i sreće, najvišeg dobra, *nibbāne*. *Sutte* koje govore o tom suštinskom

cilju *Dhamme* i puta ka oslobođenju predstavljene su u narednim poglavljima. U njima Buda ističe da se do cilja ne stiže kroz pokušaje da nekako sebi obezbedimo okolnosti i uslove koji će nas trajno zadovoljiti, jer je to zapravo nemoguće u svetu koji je po samoj svojoj prirodi prolazan, nestabilan. Put zato vodi na drugu stranu, ka prevazilaženju sveta svakodnevice, izdizanju iznad njega. Dok su prva dva nivoa učenja (o sreći ovde i sada i prijatnim preporadanjima) duboko ukorenjena u ovom svetu, pripadaju ovom svetu (*lokaya*), treći nivo, o kojem će biti reči u ovom i narednim poglavljima, govori o iskoračivanju iz tog sveta, o njegovom nadilaženju, te se to učenje u tekstovima naziva transcendentnim (*lokuttara*). Ono je prava suština Budine poruke, po kojoj se on kao učitelj razlikuje od svih drugih duhovnih velikana u ljudskoj istoriji.

Izvan ovog kruga rađanja i umiranja u kojem se trenutno nalazimo, prema Budinom učenju, postoji stanje, stvarnost, sfera koja je neuslovljena, nezavisna od bilo kakvih uzroka i stanja. To je stanje on nazvao *nibbāna*. S jedne strane, ono je transcendentno i po svojoj prirodi slobodno od svih svetovnih ili uslovljenih fenomena. S druge strane, potpuno nam je dostupno već u ovom životu, moguće ga je dostići, iskusiti i živeti ovde i sada. U *suttama* se to stanje opisuje na različite načine: nekad kao obično ljudsko iskustvo, kao stanje najviše sreće, savršenog mira, potpuno slobode, nekad se opisuje kao potpuno iskorenjivanje onih sila u umu (žudnja, pohlepa, mržnja, zavist i tako dalje) koje nas drže vezane za krug preporada, večno nagone na lutanje kroz *samsāru*. U izvesnim slučajevima, kao nešto izvan običnog ljudskog iskustva, a onda i jezika, dakle kao nešto u suštini neopisivo, *nibbāna* se označava negiranjem nekih karakteristika *samsāre* i stvari u njoj: neuslovljeno, nerođeno, nestvoreno, neprolazno, besmrtno.

Unutar ove osnovne relacije između uslovljene i neuslovljene stvarnosti, između *samsāre* kao sveta rođenja i smrti i *nibbāne* kao njegovog nadilaženja, četiri plemenite istine kao osnovna nit Budinog učenja dobijaju svoje puno i pravo značenje. Naime, njih je moguće razumeti na čisto psihološkom planu, ali na dubljem i potpunijem nivou razumevanja one nisu tek psihološka analiza ljudske patnje, već sistem oslobođenja putem raskidanja vezanosti za svet uslovljenog. Iako će o njima biti više reči kasnije, pomenimo ih ovde tek ukratko. Prva istina: „U životu postoji patnja (*dukkha*)”, govori o nečemu što čini deo našeg svakodnevnog iskustva. Svako od nas je barem nekad bio ljutit, nezadovoljan, u fizičkim bolovima, napet, ispunjen strepnjom... Ali kada Buda patnju analizira na dubljem nivou, on govori o tome da uslovljena egzistencija u osnovi podrazumeva patnju ne samo po tome što jeste bolna, već ona to jeste po samoj svojoj uslovljenosti, nepostojanosti. Tako nam prva plemenita istina zapravo govori

da su sve uslovljene stvari nezadovoljavajuće, nemoćne da nam obezbede konačno, potpuno, trajno zadovoljenje. Kada prođe jedno zadovoljstvo, uvek se javljaju nemir i glad za novim i tako u beskraj. Druga plemenita istina: „Patnja ima svoj uzrok u žudnji, slepoj želji koja traži zadovoljenje bez obzira na sredstva i posledice”, opet se može shvatiti na psihološkom nivou, kao objašnjenje uzroka zbog kojih doživljavamo nelagodu, nezadovoljstvo, patnju. Ali ispod ovog nivoa objašnjenja postoji drugi, širi, koji nam govori da upravo ta žudnja predstavlja silu koja bića goni iz jedne u drugu egzistenciju, da je ona „motor” *samsāre*. Treću plemenitu istinu, koja kaže da je „moguće potpuno se oslobođiti patnje iskorenjivanjem te žudnje”, takođe možemo tumačiti na čisto psihološkom planu kao uklanjanje iz uma svih onih negativnih stanja kao što su pohlepa, mržnja, strepnja, napetost ili neznanje. Međutim, ona ukazuje na još dublju dimenziju, na *nibbānu*, neuslovljeno, kao na stanje koje je izvan i potpuno oslobođeno svakog doživljaja patnje, jer u njemu nema rođenja, promene i smrti. Na kraju, četvrta plemenita istina, koja glasi: „Metod iskorenjivanja žudnje jeste plemeniti osmostruki put”, izlaže proces, praksu koja vodi do *nibbāne*, vodi izlasku iz ciklusa rađanja i umiranja. Tako, vraćajući se na ranije opisane dihotomije, možemo reći da prve dve istine opisuju profanu, uobičajenu stvarnost, dok druge dve ukazuju na transcendentno, na oslobađanje prevazilaženjem te stvarnosti.

Budin glavni cilj podučavanja, dakle, jeste da ljude povede ka tom stanju potpune sreće, ka oslobođenosti, *nibbāni*. Ali kako to učiniti govoreći o nečemu što je po svojoj prirodi neizrecivo i izvan svakodnevног iskustva? Da bi prevazišao ovaj problem, Buda prvo svoje slušaoce nadahnjuje i u njima razvija poverenje u učenje, ističući vrline ispravnog načina življenja i koristi koje nam ono neizbežno donosi. Kada to jednom postigne, Buda svoju pouku produbljuje ukazujući na ono što se naziva defektima ili manama naše uronjenosti, opčinjenosti čulnim zadovoljstvima i koristi koju nam donosi odustajanje od njih. Upravo primeri govora te vrste, kao i oni koji ukazuju na neke druge opasnosti življenja u krugu *samsāre*, okupljeni su u ovom poglavlju. Kada, na kraju, vidi da su umovi njegovih slušalaca postali ispunjeni poverenjem, otvoreni za nešto novo i prilagodljivi, tek tada izlaže četiri plemenite istine. Dakle, podučavanje *Dhammi*, tako teškoj za potpuno razumevanje, nije nimalo lak zadatak. Ali je Buda pokazao da jeste moguće, time što su mnogi od njegovih učenika uspeli do kraja da razumeju učenje i ostvare njegov cilj direktnim, iskustvenim uvidom u četiri plemenite istine.

Imajući na umu suptilnost učenja, koje ide protiv opштег toka, protiv logike sveta svakodnevice, Buda u tekstu 1 (str. 172) takve uvide s pravom naziva čuda. Ova *sutta* u Kanonu dolazi posle govora u kojem Buda takođe

kazuje o četiri čudesne i divne stvari u trenutku njegovog začeća, kada je veliko svetlo obasjalo svet, što se ponavljalо u trenutku njegovog rođenja, probudjenja i smrti. Ta znamenja su nešto što obični ljudi smatraju velikim čudima i njima se oduševljavaju. Zatim, u govoru koji ovde donosimo, Buda nabraja ono što sam smatra pravim čudima. Prvo čudo je sledeće: mada se ljudi oduševljaju i uživaju u vezivanju za stvari i osećaje, kada Buda podučava o nevezivanju, neki ljudi žele da ga saslušaju, dobro paze šta je rekao i nastoje da to što bolje razumeju. To je za njega prvo čudo. Drugo je čudo u tome što, iako se oduševljavaju raznim samoobmanama, ljudi žele da saslušaju i razumeju ono što Buda govori o napuštanju svake od tih obmana proisteklih iz našeg društvenog statusa, fizičkog izgleda, imetka i slično. Treće čudo je da se ljudi oduševljavaju nemirom čula, uzbudnjem, pa tako hrle na mesta gde će doživeti sve veća uzbudjenja, recimo sportske mečeve, bioskope, plesne predstave... Ali kada Buda govori o važnosti smirenja, ljudi ga slušaju i trude se da ga razumeju. Isto se dešava i kada ljudi, iako zaslepljeni neznanjem, slušaju i nastoje da razumeju Budino učenje, koje za cilj ima prevazilaženje tog neznanja, dakle sticanje znanja, mudrosti življenja. Utoliko možemo govoriti o četvrtom čudu podučavanja, jer zapravo sve što nas okružuje vodi u sasvim drugom pravcu, a ipak ima onih koji su sposobni da makar intuitivno osete i čuju o čemu Buda zapravo govori.

Da bi one koji žele da ga saslušaju pripremio za razumevanje učenja koje nadilazi ovaj svet, za istinsko razumevanje četiri plemenite istine, Buda u tekstovima okupljenim u **odeljku 2** (str. 173) ukazuje na tri elementa za razumevanje svega što je unutar ovoga sveta, naročito onoga za šta smo vezani, što nam pruža zadovoljstvo i užitak čula. Ta tri stanovišta predstavljaju metod novog procenjivanja onih vrednosti u skladu s kojima smo do tada živelji, prema kojima smo organizovali svoj život. To su ujedno i tri stupnja u razvijanju razumevanja, na kojima naš um funkcioniše. Prvi je *zadovoljenje* (*assāda*, doslovno: slast, prijatan ukus), a čine ga sva ona zadovoljstva i radosti koji izviru iz pojava ovoga sveta registrovanih čulima. To je naslada ovoga sveta, „magični napitak” koji nas drži očaranim. Ta čulna zadovoljstva nije ni moguće, niti potrebno poricati, potiskivati, umanjivati, već samo jasno prepoznati onakvima kakva zaista jesu, kroz sopstveno iskustvo. A da bi nam to pošlo za rukom, treba otići i korak daleje, do drugog nivoa razumevanja, koji se na jeziku pali naziva *ādhīnavā*. Ovde je taj termin preveden kao *opasnost*, ali bi preciznije značenje bilo: *neadekvatnost, defektност, nedovoljnost*. Reč je o Budinom uvidu da sve to što nam u ovom svetu pruža zadovoljenje ima određeni defekt, nepostojano je, prolazno. A kada se jednom vežemo za to, ne možemo da izbegnemo patnju kada ga, pre ili kasnije, izgubimo. Čak i pre toga, osećamo strepnju

već na samu pomisao da bismo ga u jednom trenutku mogli izgubiti.

Vezu između ova dva stupnja obično ne želimo da vidimo, prikrivamo je od samih sebe, kako bismo uopšte mogli da nastavimo lov na nova, isto tako prolazna zadovoljstva. To je slično pušaču koji, vrteći televizijske kanale, nađe na emisiju o štetnosti pušenja. Brže-bolje će prebaciti na drugi kanal, po mogućству na neku komediju, iako je reč upravo o informacijama ključnim za njegovo zdravlje. On jednostavno ne želi da čuje ono što inače podsvesno zna – da ga vlastito zadovoljstvo vodi u tešku bolest i preranu smrt. Tako možemo da nastavimo da uživamo u svojim zadovoljstvima jedino ako sebe svesno držimo u blaženom neznanju u pogledu njihove istinske prirode – naime, da su sva ona prolazna i već sama u sebi sadrže klicu patnje.

Takva je priroda ovoga sveta i našeg uma. Buda nas zatim poziva da iskoraćimo iz te uronjenosti u večno traganje za sve novim zadovoljenjima, tako što ćemo istražiti i prepoznati psihološke procese koji to traganje pokreću. Poziva nas da sagledamo čitav taj ciklus u kojem um neprekidno biva uzbuden, fasciniran zadovoljstvom koje je na vidiku. I pošto konkretno zadovoljstvo nikada ne domašuje naša očekivanja, to nas vodi u izvesno razočaranje, a ono je samo okidač za novo traganje. Takođe, kada izvor zadovoljstva po svojoj prirodi pre ili kasnije prestane da postoji, to nas opet vodi u razočaranje i patnju. Ukratko, nikada nismo u stanju da se domognemo takvog zadovoljstva koje bi nas ispunilo jednom za svagda, već su nama dostupna zadovoljstva samo usputne stanice u večnom traganju za novim prijatnim doživljajima. Nemir se nikada ne stišava.

Kada jednom ipak uvidimo i razumemo drugi nivo o kojem govori Buda, to nas priprema za treći nivo razumevanja, koji se na pāliju naziva *nissaraṇa* ili *izlaz* iz klopke strasti. Taj izlaz zasnovan je na znanju, na razumevanju prave prirode stvari za koje se vezujemo, na uviđanju da nas žudnja i vezivanje nagone na večno traganje za zadovoljstvom, jer ni jedno ne može doneti potpuno, konačno zadovoljenje. Kada to uvidimo, tada smo u stanju da razumemo i to da je izlaz iz začaranog kruga jedino u napuštanju žudnje, vezanosti za stvari koje su predstavljale izvor našeg zadovoljstva. Ovo se može učiniti vrlo sumornim savetom, jer kakav je to život bez zadovoljstva i sreće? Ali Budina poruka nije da treba da odbaci-mo svako zadovoljstvo i sreću, već samo ona koja su zasnovana na nečemu što nas, u krajnjem ishodu, ne može do kraja zadovoljiti. Umesto toga, on savetuje učvršćivanje u vrlini, što nam donosi jednu sasvim drugačiju vrstu sreće, sreću čiste savesti i spokojstva uma. Dakle, umesto prolazne sreće večnog uznemirenja, potražimo kroz meditaciju u sebi trajnu sreću smirenja proizašlog iz uvida razumevanja. Tek ona nas trajno može zadovoljiti, jer ne zavisi ni od čega spoljašnjeg da bi opstala.

Naravno, kada prvi put čujemo ovako nešto, teško nam je da razume-
mo, jer smo ceo život proveli uronjeni u svet čula, jureći za njihovim za-
dovoljstvima, smatrali zadovoljsva čula najvećom srećom. Otuda u **odelj-
cima 3 i 4** (str. 174 i dalje) dajemo primere potpunije razrade ovog učenja
o zadovoljenju, uviđanju opasnosti i pronalaženju izlaza, i to u slučaju tri
područja našeg vezivanja: zadovoljstava čula, materijalnih stvari i telesnih
osećaja. Koristeći živopisne, vrlo upečatljive primere, Buda u ovim *sutta-
ma* ukazuje na opasnosti koje nam prete od općinjenosti zadovoljstvima
čula.

Ovde je naročito zanimljiv Budin dijalog sa Magandiyom, filozofom
hedonistom, koji je smatrao da u životu treba, koliko god je to moguće,
uživati u zadovoljstvima čula. On je kritikovao Budu zato što zagovara
njihovo obuzdavanje i kontrolu. Na to je Buda (**tekst 4.2**, str. 182) pokušao
da mu objasni u čemu je „defekt” zadovoljstava čula. Naime, iz Budine bi-
ografije znamo da mu je pri rođenju bilo prorečeno da će postati veliki vla-
dar ili veliki asketa. Njegovom ocu, takođe vladaru, bila je mnogo prima-
mljivija prva mogućnost, te je svog sina jedinca, da bi ga što više vezao za
svetovni život i odvratio od svake pomisli o odlasku među askete, okružio
sve samim materijalnim zadovoljstvima i raskoši, bogatim gozbama, le-
pim devojkama i neprekidnim zabavama u kojima su učestvovali muzičari,
akrobate i madioničari. Dakle, kada govori o zadovoljstvima čula, Buda
to čini iz pozicije nekoga ko ih je temeljno upoznao, zahvaljujući čemu
upravo može da uoči njihovu manjkavost. Ona su slična slanoj vodi koju
pije žedni putnik. Što je više pije, sve je žedniji. Tako je i sa zadovoljstvi-
ma čula. Iako nam donesu olakšanje za trenutak, žed za novima se ponovo
javlja i tako, bez kraja i konca, nastavljamo da jurimo u začaranom krugu.

Buda Magandiyi ukazuje na jednu sasvim drugačiju vrstu sreće, dale-
ko superiorniju od one koju njegov sagovornik zagovara, sreću koja „nije
povezana sa zadovoljstvima čula, nije povezana sa nepovoljnim stanjima
uma, prevazilazi čak i božansko blaženstvo”. Buda ovde misli na izvor
zadovoljstva koji nalazimo u sebi, na nepomućeni mir našeg uma, koji
više nije obuzet pohlepom, mržnjom ili zaslepljenošću borbe s drugima za
isti izvor zadovoljstva. Takav um u stanju je da vidi stvari kakve jesu, a ne
kakvima ih priželjkujemo da bi zadovoljile naše strasti. Ovde je zanimljivo
napomenuti da neupućeni često doživljavaju budizam kao učenje koje je
potpuno asketsko, odvojeno od svakog zadovoljstva, čak krajnje pesimi-
stičko. Mnogi delovi *Pāli kanona*, kao i ovaj, govore upravo suprotno.
Cilj budističke prakse nije da se dostigne stanje potpuno lišeno svakog
zadovoljstva i užitka. Ali budizam, polazeći sa stanovišta mudrosti, razli-
čito vrednuje različite vrste užitaka. Tako nas upućuje od onih površnih,
prolaznih, ka mnogo dubljim, stabilnijim, ka zadovoljstvu i sreći koji sa

meditativnim zadubljenjem dolaze iz dubine uma i više ne zavise od raznih spoljnih uticaja i okolnosti na koje u suštini ne možemo uticati.

Pošto smo dovoljno osvetlili prirodu *zadovoljenja*, prvog člana trijade o kojoj je ovde reč, **odeljci 5–8** (str. 185 i dalje) imaju zadatak da iz različitih uglova osvetle njen drugi član, a to je *ādīnava*, opasnosti kojima se izlažemo jureći bezglavo za zadovoljstvima čula. A pošto je za neprobuđenoga to često životni cilj, otuda i opasnost neupitnog vezivanja za takav život. Tako u **odeljku 5** Buda u formi legende i kroz niz poređenja ukazuje na prolaznost, kratkoću ljudskog života. Mi obično mislimo da se nesreće događaju samo drugima, da ćemo mi sigurno proživeti pun ljudski vek, po mogućnosti u sreći i zdravlju. Ali često nije tako i zapravo ne znamo u kojem se trenutku naš život može okončati. To može biti bilo koji trenutak, možda već naredni. Otuda nemamo vremena za bacanje, treba iskoristiti dragocenu priliku koja nam se ukazala i što se pre okrenemo samousavršavanju, to bolje. Zato u **odeljku 6** (str. 186) postoji jedna *sutta* koja opisuje kako su se i zašto, počevši još od Budina vremena, tom istrajnom naporu na pročišćenju uma okretali već mladići u najboljim godinama i prihvatali život monaha. Jedan od njih, Ratthapāla, u razgovoru s kraljem izlaže četiri vrste gubitka zbog kojih neki ljudi napuštaju život domaćina i postaju lutanjuće askete: gubitak mladosti usled starosti, gubitak zdravlja usled bolesti, gubitak imetka jer više nismo u stanju da radimo i stičemo kao što smo to nekada mogli i, na kraju, gubitak nama najdražih ljudi. No, kralja zbumuje činjenica da je Ratthapāla još mlad i nije pretrpeo nijedan od tih gubitaka, a ipak je postao monah. Na to mladi asketa ukazuje na četiri sažete istine o ovome svetu koje je izložio Buda: svet je nestabilan, nema sigurnog utočišta u njemu. Kada ga napuštamo, moramo apsolutno sve ostaviti za sobom, jer naše žudnje su neutražive. U daljem delu razgovora, Ratthapāla objavljava svaku od ovih istina kroz konkretne primere, lako razumljive kralju.

Poglavlje 7 (str. 191) uvodi nas u još jednu od velikih tema Budinog učenja i još jedno područje u kojem se krije opasnost po nas. Za razliku od do sada opisanih opasnosti, koje su se sve ticale žudnje i vezanosti, recimo za čulna zadovoljstva, moć nad drugima ili imetak, sada nam Buda ukazuje na opasnost koja se krije u našim gledištima, ubedjenjima, doslovno u našim glavama. Naravno, misli se na pogrešna gledišta, jer ona prvo utiču na naš sistem vrednosti, a potom radaju pogrešne reči i postupke. Štaviše, Buda ovaj uzrok vidi kao izvor svih drugih nevolja: „Zaista ne znam, monasi, nijednu drugu stvar zbog koje još nenastala štetna stanja uma tako nastaju, a već nastala štetna stanja uma se tako umnožavaju kao što je to pogrešno razumevanje.“ Otuda ne čudi to što je kao prvi korak na svom plemenitom osmostrukom putu ka probuđenju stavio baš ispravno razumevanje ili ispravno viđenje (*sammā ditthi*).

U nekim drugim *suttama* je detaljnije objašnjeno šta se podrazumeva pod pogrešnim razumevanjem (*mićcha dīṭhi*), pogrešnim gledanjem na stvari. Najčešće je reč o gledištu koje nas udaljava od poštovanja moralnih načela, o gledištu koje poriče da postoji bilo kakva korist od činjenja dobrih, blagotvornih dela. Vođeni takvim razumevanjem stvari, ubedeni smo da nema svrhe biti darežljiv, požrtvovan, poštovati svoje roditelje, porodicu ili duhovnike, jednom rečju, da naša dobra, kao ni loša dela nemaju nikakve rezultate i posledice. Ubeđeni smo da možemo činiti što nam je volja i da je jedini kriterijum sopstveni, egoistični interes. To nas onda može navesti na razne neodgovorne, čak bezobzirne postupke, kojima ugrožavamo druge, ali i sebe same. Ovakvu vrstu nihilizma zastupali su neki od Budinih filozofskih takmaca, a vrlo ga je lako pronaći i danas.

Još jednu varijantu pogrešnog gledišta na koju ukazuje Buda predstavlja čvrsto pridržavanje nekog mišljenja, kad smatramo da je samo ono ispravno, dok su druga obična zabluda. U želji da zadovoljimo svoj ego lako se upuštamo u rasprave i sukobe. Kao ilustracija ovde nam je poslužio **tekst 7.2** (str. 191), dobro poznati motiv koji je iz budističke ušao i u svetsku književnost. To je priča o tome kako svaki član jedne grupe slepaca drugaćije opisuje slona, u zavisnosti od toga koji je deo te životinje pret-hodno opipao. Na osnovu tog parcijalnog iskustva svako od njih sklopio je sopstvenu sliku životinje, koja, naravno, ne odgovara istini. Ali oni svoja stanovišta ipak žilavo brane, smatrajući ih delom sopstvenog identiteta i u strahu da će se biti manje vredni ako u raspravi budu pobeđeni. **Tekst 7.3** (str. 192) daje još dva, dijametralno suprotstavljenog pogrešna gledišta, poznata kao eternalizam i materijalizam, česta među filozofima još od Budina vremena, pa do danas. Prvo gledište u prvi plan ističe pretpostavljenu večnu komponentu svake individue, nazivajući je duša, atman, neuništiva suština bića, sopstvo. Osim toga, tu komponentu dovodi u vezu sa isto tako pretpostavljenom božanskom, svemoćnom silom koja je stvorila kako nju samu, tako i svet u kojem obitava. S druge strane, materijalizam odriče postojanje i jednog i drugog, poriče da bilo šta preživljava smrt čovekovu, smatrajući da se telesnom smrću sve okončava. Ovakav stav često izaziva zgodenost nad životom i njegovom tegobnošću. Naime, pošto ne postoji nikakav viši poredak koji bi životu dao smisao, često je neminovan zaključak da ga treba što pre okončati i tako sebe oslobođiti muka. Buda ova stava vidi kao prepreke oslobođenju, a kao ispravan put vrlo koncizno iznosi treći stav, o takozvanoj uslovljenoći nastanka (*paticā-samuppāda*), o čemu će više reći biti u poglavljiju 9. U suštini reč je o uvidu da ništa, pa ni egzistencija, nije samo po sebi večno, već je uslovljeno onim što mu prethodi. Dalje, dokle god postoje uzroci koji održavaju taj proces, on će se nastavljati. Kad tih uslova nestane, proces se neminovno zaustavlja.

Kad uvidimo uzroke ponavljanja novih egzistencija i uklonimo ih kroz vežbanje uma, uviđamo i mogućnost da okončamo večno kruženje u krugu patnje, u krugu *samsāre*.

Poslednji, **odeljak 8** (str. 193) sadrži dve vrlo slikovite ilustracije upravo tog beskrajnog kruga, u kojem se bića zaslepljena neznanjem stalno iznova rađaju. On nema ni početak ni kraj, te količina suza koje smo isplakali ili količina krvi koju smo prolili bivajući ubijani daleko prevazilazi čak i količinu vode u najvećim okeanima. Takve potresne slike još jedan su podsticaj za promišljanje o smeru kojim u ovom trenutku ide naš život i o krajnjem odredištu na koje će nas odvesti.

1. ČETIRI DIVNE I ČUDESNE STVARI

„Monasi, kada se u ovom svetu pojavi Tathāgata, arahant, potpuno probuđeni, četiri divne i čudesne stvari se takođe pojavljuju. Koje četiri?

Ljudi najčešće vole da se vezuju, ushićuju se vezivanjem, raduju se vezivanju. Ipak, kada im Tathāgata izlaže pouku o nevezivanju, ljudi žele da ga čuju, pažljivo slušaju i trude se da ga razumeju. To je prva divna i čudesna stvar koja se pojavljuje kada se u ovom svetu pojavi Tathāgata, arahant, potpuno probuđeni.

Ljudi najčešće vole da se gorde, ushićuju se gordošću, raduju se gordosti. Ipak, kada im Tathāgata izlaže pouku o napuštanju gordosti, ljudi žele da ga čuju, pažljivo slušaju i trude se da ga razumeju. To je druga divna i čudesna stvar koja se pojavljuje kada se u ovom svetu pojavi Tathāgata, arahant, potpuno probuđeni.

Ljudi najčešće vole da su uzbudjeni, ushićuju se uzbudjenjem, raduju se uzbudjenju. Ipak, kada im Tathāgata izlaže pouku o smirenju, ljudi žele da ga čuju, pažljivo slušaju i trude se da ga razumeju. To je treća divna i čudesna stvar koja se pojavljuje kada se u ovom svetu pojavi Tathāgata, arahant, potpuno probuđeni.

Ljudi najčešće žive u neznanju, zaslepljeni su neznanjem, okovani neznanjem. Ipak, kada im Tathāgata izlaže pouku o uklanjanju neznanja, ljudi žele da ga čuju, pažljivo slušaju i trude se da ga razumeju. To je četvrta divna i čudesna stvar koja se pojavljuje kada se u ovom svetu pojavi Tathāgata, arahant, potpuno probuđeni.

Kada se u ovom svetu pojavi Tathāgata, arahant, potpuno probuđeni, ove četiri divne i čudesne stvari se takođe pojavljuju”.

Dutiya-tathāgatācchariya sutta – Govor o Tathāgati kao učitelju (AN 4:128)

2. ZADOVOLJENJE, OPASNOST I IZLAZ

2.1. „Pre mog probuđenja, monasi, dok sam još bio *bodhisatta*, pade mi na pamet ova misao: ‘Šta je zadovoljenje u ovome svetu, šta je opasnost u ovome svetu, šta je izlaz iz ovoga sveta?’ Onda pomislih: ‘Kakvi god da su slast i užitak u ovome svetu, to je zadovoljenje u ovome svetu; to što je ovaj svet nepostojan, povezan sa patnjom i podložan promeni, to je opasnost u ovome svetu; uklanjanje i napuštanje žudnje i žeđi za ovim svetom, to je izlaz iz ovoga sveta’.

I sve dok nisam, monasi, neposredno video stvari onakvima kakve one jesu, zadovoljenje u ovome svetu kao zadovoljenje, njegovu opasnost kao opasnost i izlaz iz ovoga sveta kao izlaz, sve dotle nisam tvrdio da sam se probudio za nenadmašno, potpuno prosvetljenje u ovome svetu, sa njegovim božanstvima, sa Mārom i Bramom, u ovom pokolenju sa njegovim asketama i bramanima, sa vladarima i ljudima.

Ali kada sam neposredno video sve to, tada sam tvrdio da sam se probudio za nenadmašno, potpuno prosvetljenje u ovome svetu, sa njegovim... vladarima i ljudima. U meni se javiše znanje i viđenje:

‘Neopozivo je oslobođenje moga uma; ovo je moje poslednje rođenje; za mene više preporođanja nema’.”

Pubbevasambodha sutta – Pre mog probuđenja (AN 3:104)

2.2. „Monasi, kretoh u potragu za zadovoljenjem u ovom svetu. Koje god zadovoljstvo u njemu postoji, ja sam ga pronašao. I uz pomoć mudrosti jasno sam video dokle to zadovoljstvo u ovome svetu doseže.

Kretoh u potragu za opasnošću u ovome svetu. Koja god opasnost u njemu postoji, ja sam je pronašao. I uz pomoć mudrosti jasno sam video dokle ta opasnost u ovome svetu doseže.

Kretoh u potragu za izlazom iz ovoga sveta. Koji god izlaz iz njega postoji, ja sam ga pronašao. I uz pomoć mudrosti jasno sam video dokle taj izlaz iz ovoga sveta doseže”.

Pañhamāssāda sutta – Prvi govor o zadovoljenju (AN 3:105)

2.3. „Kada, monasi, ne bi postojalo zadovoljenje u ovom svetu, bića nikada ne bi postala njime općinjena. Ali pošto postoji zadovoljenje u ovom svetu, bića postaju njime općinjena.

Kada ne bi postojala opasnost u ovome svetu, bića se nikada ne bi otreznila od općinjenosti njime. Ali pošto postoji opasnost u ovome svetu, bića postaju otrežnjena od općinjenosti njime. Kada ne bi postojao izlaz iz ovoga sveta, bića mu nikada ne bi mogla umaći. Ali kako postoji izlaz iz ovoga sveta, bića mogu da mu umaknu”.

Dutiyāssāda sutta – Drugi govor o zadovoljenju (AN 3:106)

3. PRAVA PRIRODA ONOGA ZA ŠTA SE VEZUJEMO

1. Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Sāvatthija, u Ďetinom gaju, u manastiru koji je podigao Anāthapindika.

2. Jednog jutra grupa monaha se obuče i, pošto su uzeli svoje zdele i gornje ogrtice, krenuše do Sāvatthija u prošenje hrane. I usput pomisliše:

„Još je rano da prosimo hranu u Sāvatthiju. Kako bi bilo da odemo do parka u kojem borave isposnici drugih škola?” Tako odoše do parka u kojem borave isposnici drugih škola i pozdraviše se sa njima. Pošto su završili pozdravljanje i prijateljski razgovor, sedoše sa strane. A isposnici im rekoše:

3. „Prijatelji, asketa Gotama opisuje potpuno razumevanje zadovoljstava čula, a i mi to isto činimo; asketa Gotama opisuje potpuno razumevanje materijalnog oblika, a i mi isto činimo; asketa Gotama opisuje potpuno razumevanje osećaja, a i mi isto činimo. Kakvo je tu onda odstupanje, prijatelji, kakva je razlika između učenja o *Dhammi* askete Gotame i našega, između njegovih saveta i naših?”

4. Monasi nisu ni potvrdili, niti opovrgli reči isposnika, već se podigoše sa svojih mesta i odoše sa mišlju: „Značenje ovih reči razumećemo u prisustvu Blaženoga”.

5. A kad su isprosili hranu u Sāvatthiju i vratili se, kad su završili obrok, odoše do Blaženog i, pošto su mu se poklonili, sedoše sa strane i ispričaše šta se dogodilo. [Blaženi na to reče:]

6. „Monasi, isposnike drugih škola koji tako govore treba pitati ovako: ‘Prijatelji, šta je to *zadovoljenje*, šta je *opasnost* i šta je *izlaz* u slučaju zadovoljstava čula? Šta je zadovoljenje, šta je opasnost i šta je izlaz u slučaju materijalnog oblika? Šta je zadovoljenje, šta je opasnost i šta je izlaz u slučaju osećaja?’ Kada ih tako pitate, isposnici drugih škola neće moći da objasne, štaviše upetljaće se u poteškoće. A zašto? Zato što to nije njihova teritorija. Monasi, ne vidim bilo koga u ovome svetu, sa njegovim božanstvima, sa Mārom i Bramom, u ovom pokolenju sa njegovim asketama i bramanima, sa vladarima i ljudima, ko može zadovoljiti um odgovorom na ova pitanja, izuzev Tathāgate ili njegovih učenika ili nekoga ko je to naučio od njih.

[*Zadovoljstva čula (kāmā)*]

7. (I) A šta je to, monasi, *zadovoljenje* u slučaju zadovoljstava čula? Monasi, postoji pet struna zadovoljstava čula. Kojih pet? Oblici vidljivi oku za kojima se žudi, poželjni, primamljivi, dopadljivi, povezani sa čulnom željom i podsticajni za nastanak žudnje. Zvuci dostupni uhu... Mirisi

dostupni nosu... Ukusi dostupni jeziku... Dodiri dostupni telu za kojima se žudi, poželjni, primamljivi, dopadljivi, povezani sa čulnom željom i podsticajni za nastanak žudnje. To je pet struna zadovoljstava čula. A zadovoljstvo i užitak koji nastanu u zavisnosti od tih pet struna zadovoljstava čula jesu zadovoljenje u slučaju zadovoljstava čula.

8. (II) A šta je to, monasi, *opasnost* u slučaju zadovoljstava čula? Monasi, zbog posla kojim se neki čovek bavi da bi preživeo – bilo da je reč o čuvanju, popisivanju, obračunavanju, ratarstvu, trgovini, povrtarstvu, lovu, služenju kralju, bilo kojem drugom zanatu – on mora da se suoči sa hladnoćom, da se suoči sa vrućinom, povređuju ga ubodi obada, komaraca, vetar, sunce, gmizavci; rizikuje smrt od gladi i žedi. To je opasnost u slučaju zadovoljstava čula, okean patnje vidljiv ovde i sada, a koji ima zadovoljstva čula kao svoj uzrok, zadovoljstva čula kao svoj izvor, zadovoljstva čula kao svoju osnovu; opasnost koja je jednostavno uzrokovana zadovoljstvima čula.

9. Ako čovek ne stekne nikakvu imovinu dok radi i muči se, dok ulaže napor, on tuguje, žali i nariče, plače udarajući se u prsa i postaje rastresen, jadikuje: „Moj rad je uzaladan, moj napor je bez ploda!” I to je opasnost u slučaju zadovoljstava čula... jednostavno uzrokovana zadovoljstvima čula.

10. Ako čovek stekne ikakvu imovinu dok radi i muči se, dok ulaže napor, on doživljava bol i tugu u nastojanju da je zaštiti: „Kako da mi ni kraljevi ni lopovi ne uzmu imovinu, da je vatra ne spali, niti voda odnese, niti da je gramzivi naslednici raznesu?” I dok čuva i štiti svoju imovinu, kraljevi ili lopovi je ipak uzmu, vatra je spali, voda je odnese, gramzivi naslednici je raznesu. I on onda tuguje, žali i nariče, plače udarajući se u prsa i postaje rastresen, jadikuje: „Ono što sam imao, sada više nemam!” I to je opasnost u slučaju zadovoljstava čula... jednostavno uzrokovana zadovoljstvima čula.

11. I opet, sa zadovoljstvima čula kao uzrokom, zadovoljstvima čula kao izvorom, zadovoljstvima čula kao osnovom, jednostavno zbog zadovoljstava čula, kraljevi se svađaju s kraljevima, plemići s plemićima, bramani s bramanima, domaćini s domaćinima; majka se svada s detetom, dete s majkom, otac s detetom, dete sa ocem; brat se svađa s bratom, brat sa sestrom, sestra s bratom, prijatelj s prijateljem. I tokom tih svađa, kavgi i prepirkki nasrću jedni na druge pesnicama, kamenom, štapovima ili noževima, čime izazivaju smrt ili tešku patnju. I to je opasnost u slučaju zadovoljstava čula... jednostavno uzrokovana zadovoljstvima čula.

12. I opet, sa zadovoljstvima čula kao uzrokom... ljudi uzimaju mačeve i štitove, lük i tobolac, i jurišaju u bitku u dvostrukim redovima, dok

strele i koplja lete unaokolo, a mačevi sevaju; tu ih ranjavaju strele i koplja, glave im odsecaju mačevi ili se izlažu nekoj drugoj smrti i teškoj patnji. I to je opasnost u slučaju zadovoljstava čula... jednostavno zbog zadovoljstava čula.

13. I opet, sa zadovoljstvima čula kao uzrokom... ljudi uzimaju mačeve i štitove, lük i tobolac, i jurišaju na utvrđenja, dok strele i koplja lete unaokolo, a mačevi sevaju; tu ih ranjavaju strele i koplja, na njih sipaju vrelo ulje ili bacaju veliko kamenje, glave im odsecaju mačevi ili se izlažu nekoj drugoj smrti i teškoj patnji. I to je opasnost u slučaju zadovoljstava čula... jednostavno uzrokovana zadovoljstvima čula.

14. I opet, sa zadovoljstvima čula kao uzrokom... ljudi provaljuju u kuće, otimaju, kradu, postavljaju zasede, zavode tuđe žene, a kada ih uhvate, kraljevi ih stavlju na razne muke. Tako ih osuđuju na težak rad, na bičevanje, na udarce štapom, na šibanje brezovim prutom, na odsecanje šake, na odsecanje stopala, na odsecanje i šake i stopala, na odsecanje ušiju, na odsecanje nosa, na odsecanje i ušiju i nosa, na „lonac vruće kaše”, na „brijanje školjke”, na „Rahuova usta”, na „vatreni venac”, na „vatrene ruke”, na „vlati trave”, na „suknju od traka”, na „crnu antilopu”, na „meso sa kuke”, na „novčice”, na „obradu kiselinom”, na „osovinu”, na „slamnatu prostirku”¹, na polivanje vrelim uljem, da ih psi rastrgnu, da budu živi nataknuti na kolac, na odsecanje glave mačem – ili se izlažu nekoj drugoj smrti i teškoj patnji. I to je opasnost u slučaju zadovoljstava čula... jednostavno uzrokovana zadovoljstvima čula.

15. I opet, sa zadovoljstvima čula kao uzrokom, zadovoljstvima čula kao izvorom, zadovoljstvima čula kao osnovom, jednostavno zbog zadovoljstava čula, ljudi čine loše stvari telom, govorom i umom. Otuda, posle sloma tela, posle smrti, oni se preporađaju u svetu lišavanja, na lošem odredištu, u nižim svetovima, čak u čistilištu. I to je opasnost u slučaju zadovoljstava čula, okean patnje vidljiv u budućem životu, a koji ima zadovoljstva čula kao svoj uzrok, zadovoljstva čula kao svoj izvor, zadovoljstva čula kao svoju osnovu; opasnost koja je jednostavno uzrokovana zadovoljstvima čula.

16. (III) A šta je, monasi, *izlaz* u slučaju zadovoljstava čula? Uklanjanje žudnje i žeđi, napuštanje žudnje i žeđi za zadovoljstvima čula.² To je izlaz u slučaju zadovoljstava čula.

17. Nemoguće je da oni askete i bramani koji ne razumeju, u skladu sa istinom, zadovoljenje kao zadovoljenje, opasnost kao opasnost i izlaz

¹ Nazivi za razne metode mučenja i ubijanja prestupnika i osuđenika u Budino vreme.

² Utrnuće strasti, *nibbāna*.

kao izlaz u slučaju zadovoljstava čula, dakle nemoguće je da oni sami do kraja razumeju zadovoljstva čula, niti je moguće da upućuju druge tako da ovi do kraja razumeju zadovoljstva čula. Ali moguće je da oni askete i bramani koji razumeju, u skladu sa istinom, zadovoljenje kao zadovoljenje, opasnost kao opasnost i izlaz kao izlaz u slučaju zadovoljstava čula, dakle moguće je da oni sami do kraja razumeju zadovoljstva čula, kao i to da upućuju druge tako da ovi do kraja razumeju zadovoljstva čula.

[Materijalni oblik (*rūpa*)]

18. (I) A šta je, monasi, *zadovoljenje* u slučaju materijalnog oblika? Zamislite devojku iz kaste plemića, iz kaste bramana ili iz kaste domaćina, od petnaest-šesnaest godina, ni suviše visoku, ni suviše nisku, ni suviše mršavu, ni suviše debelu, ni suviše tamne, ni suviše svetle puti. Jesu li njezina lepota i ljupkost u tom trenutku na vrhuncu?"

„Da, poštovani gospodine”.

„E to zadovoljstvo i užitak koji se javljaju na osnovu te lepote i ljupkosti jesu zadovoljenje u slučaju materijalnog oblika.

19. (II) A šta je, monasi, *opasnost* u slučaju materijalnog oblika? Kasnije neko može videti istu tu ženu, ali sada u osamdesetoj, devedesetoj, pa i stotoj godini, staru, povijenu poput kuke, presamićenu, sa štapom, kako se tetura, krhku, u dubokoj starosti, bez zuba, sedu, proređene kose, čelavu, smežuranu, mlohavim udova. Šta mislite, monasi: Jesu li njezina nekadašnja lepota i ljupkost iščezli i opasnost postala očigledna?"

„Da, poštovani gospodine”.

„Monasi, to je opasnost u slučaju materijalnog oblika.

20. I opet, neko može videti istu tu ženu u bolovima, kako pati, smrtno bolesnu, kako leži u sopstvenom izmetu ili mokraći, pa je neko uzme i stavi na drugo mesto. Šta mislite, monasi: Jesu li njezina nekadašnja lepota i ljupkost iščezli i opasnost postala očigledna?"

„Da, poštovani gospodine”.

„Monasi, i to je opasnost u slučaju materijalnog oblika.

21. I opet, neko može videti istu tu ženu kao leš bačen na mesto za spaljivanje, dan, dva ili tri pošto je umrla, nadutu, modru, iz nje gnoj curi.

Šta mislite, monasi: Jesu li njezina nekadašnja lepota i ljupkost iščezli i opasnost postala očigledna?

„Da, poštovani gospodine”.

„Monasi, i to je opasnost u slučaju materijalnog oblika.

22–29. I opet, neko može videti istu tu ženu kao leš bačen na mesto za spaljivanje, kako je proždiru gavranovi, sokoli, lešinari, psi, šakali ili razne vrste crva... kostur sa mesom i krvlju, koji na okupu drže tetine... kostur

bez mesa, umrljan krvlju, koji na okupu drže tetine... kosti razbacane svuda unaokolo – ovde kost od šake, tamo kost od stopala, ovde butna kost, tamo rebro, ovde karlica, tamo kičma, ovde lobanja... kosti sasvim bele, boje školjki... kosti na jednoj gomili, više od godinu dana stare... kosti istrulile i izmravljenе u prah. Šta mislite, monasi: Jesu li njezina nekadašnja lepota i ljupkost isčepljena i opasnost postala očigledna?”

„Da, poštovani gospodine”.

„Monasi, i to je opasnost u slučaju materijalnog oblika.

30. (III) A šta je, monasi, *izlaz* u slučaju materijalnog oblika? Uklanjanje žudnje i žeđi, napuštanje žudnje i žeđi za materijalnim oblikom. To je izlaz u slučaju materijalnog oblika.

31. Nemoguće je da oni askete i bramani koji ne razumeju, u skladu sa istinom, zadovoljenje kao zadovoljenje, opasnost kao opasnost i izlaz kao izlaz u slučaju materijalnog oblika, dakle nemoguće je da oni sami do kraja razumeju materijalni oblik, niti je moguće da upućuju druge tako da ovi do kraja razumeju materijalni oblik. Ali moguće je da oni askete i bramani koji razumeju, u skladu sa istinom, zadovoljenje kao zadovoljenje, opasnost kao opasnost i izlaz kao izlaz u slučaju materijalnog oblika, dakle moguće je da oni sami do kraja razumeju materijalni oblik, kao i to da upućuju druge tako da ovi do kraja razumeju materijalni oblik.

[Osećaji (*vedanā*)]

32. (I) A šta je, monasi, *zadovoljenje* u slučaju osećaja? Monasi, kad neki monah, sasvim odvojen od zadovoljstava čula, odvojen od nepovoljnih mentalnih stanja, dakle kad takav monah ulazi i boravi u prvom meditativnom zadubljenju, praćenim usmerenošću uma i istraživanjem, uz ushićenje i zadovoljstvo rođenim iz osame,³ u takvoj prilici on se ne odlučuje da nanese bol sebi, ni da nanese bol drugome, niti da nanese bol oboma. U takvoj prilici oseća jedino osećaje lišene bola. Zato se kaže, najveće zadovoljenje u slučaju osećaja jeste sloboda od bola.

33–35. I opet, sa smirivanjem usmerenosti uma i istraživanja, monah ulazi i boravi u drugom zadubljenju... Sa prestankom ushićenja... ulazi i boravi u trećem zadubljenju... Sa napuštanjem zadovoljstva i bola... ulazi i boravi na četvrtom stupnju zadubljenja... I u takvoj prilici ne odlučuje se da nanese bol sebi, ni da nanese bol drugome, niti da nanese bol oboma. U takvoj prilici oseća jedino osećaje lišene bola. Zato se kaže, najveće zadovoljenje u slučaju osećaja jeste sloboda od bola.

(II) A šta je, monasi, *opasnost* u slučaju osećaja? Osećaji su nepo-

³ Da bi objasnio opasnosti u osećajima, Buda kao primer uzima najrafiniraniji i najuzvišeniji tip ovozemaljskih uživanja, blaženstvo i mir meditativnog zadubljenja, i pokazuje da su čak i ta stanja prolazna i otuda nas ne mogu trajno zadovoljiti.

stojani, povezani sa patnjom i podložni promeni. To je opasnost u slučaju osećaja.

(III) A šta je, monasi, *izlaz* u slučaju osećaja? Uklanjanje žudnje i žedi, napuštanje žudnje i žedi za osećajima. To je izlaz u slučaju osećaja.

Nemoguće je da oni askete i bramani koji ne razumeju, u skladu sa istinom, zadovoljenje kao zadovoljenje, opasnost kao opasnost i izlaz kao izlaz u slučaju osećaja, dakle nemoguće je da oni sami do kraja razumeju osećaj, niti je moguće da upućuju druge tako da ovi do kraja razumeju osećaj. Ali moguće je da oni askete i bramani koji razumeju, u skladu sa istinom, zadovoljenje kao zadovoljenje, opasnost kao opasnost i izlaz kao izlaz u slučaju osećaja, dakle moguće je da oni sami do kraja razumeju osećaj i da upućuju druge tako da ovi do kraja razumeju osećaj”.

Tako reče Blaženi. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima Blaženog.

Mahā-dukkhakkhandha sutta – Dugi govor o okeanu patnje (MN 13)

4. OPASNOSTI ZADOVOLJSTAVA ČULA

4.1 Presecanje veza

[Domaćin Potaliya⁴ upita Blaženog:]

„Kako se, poštovani gospodine, u potpunosti postiže presecanje veza,⁵ kao deo prakse koju je izložio Plemeniti? Bilo bi dobro ukoliko bi me Blaženi podučio *Dhammi*, pokazavši mi kako se u potpunosti postiže presecanje veza”.

„Onda slušaj, domaćine, i dobro zapamti ovo što će ti reći”.

„Da, poštovani gospodine”, odgovori domaćin Potaliya. A Blaženi ovako nastavi:

15. „Domaćine, zamisli psa, savladanog glađu i malaksalog, koji čeka pred mesarom. I onda iskusni mesar ili njegov pomoćnik uzme kostur, umrljan krvlju, sa kojeg je skinuto sve meso, i baci ga psu. Šta misliš,

⁴ U vreme kada je sreo Budu, Potaliya, bivši trgovac koji je stekao pozamašan imetak, već ga je bio razdelio svojim sinovima i, po običaju u Indiji toga doba, napustio dom u želji da poslednji deo života posveti duhovnom traganju. Iako je još uvek nosio bogato ukrašeno odelo imućnog domaćina, sebe je već smatrao asketom koji se okrenuo od materijalnog sveta, ali ga je Buda pri susretu uporno oslovljavao sa „domaćine”. To ga je nerviralo, a kada se pobunio, Buda mu je održao ovaj govor da bi mu razjasnio što zapravo znači biti pravi asketa i preseći sve veze sa čulnim zadovoljstvima materijalnog sveta.

⁵ *Vohāra-samućcheda*. *Vohāra* znači: 1. posao, trgovina, 2. uobičajen način definisanja stvari, 3. zakonska obaveza, 4. namere. Sva ova četiri značenja Potaliya ima na umu, jer smatra da on nije više domaćin ni po poslovima kojima se bavi, ni po definiciji, ni po zakonima kojima sada podleže, a ni po namerama svog budućeg delovanja.

domaćine: Hoće li se taj pas oslobođiti gladi i malaksalosti glođući kostur umrljan krvlju, sa kojeg je skinuto sve meso?”

„Neće, poštovani gospodine. A zašto? Zato što taj kostur čine samo kosti, umrljane krvlju. I na kraju, taj pas će od svega toga imati samo zamor i razočaranje.”

„Isto tako, domaćine, plemeniti učenik ovako razmišlja: ‘Blaženi je zadovoljstva čula uporedio s kosturom; ona donose mnogo patnje i mnogo nevolja, velika je opasnost u njima’. Kada to sagleda onako kako zaista jeste, s pravom mudrošću, on izbegava spokojstvo koje je raznoliko, zasnovano na raznolikosti, i razvija spokojstvo koje je ujedinjeno, zasnovano na jedinstvu,⁶ u njemu vezivanje za materijalne stvari ovoga sveta potpuno prestaje, bez ostatka.

16. Domaćine, zamisli lešinara, gavrana ili sokola koji je zgrabio komad mesa i poleteo, a onda drugi lešinari, gavrani i sokoli polete za njim i počnu da ga kljucaju i čerupaju kandžama. Šta misliš, domaćine: Ako se taj lešinar, gavran ili soko brzo ne osloboди onog komada mesa, neće li ga druge ptice ubiti ili teško povrediti zbog njega?”

„Hoće, poštovani gospodine”.

„Isto tako, domaćine, plemeniti učenik ovako razmišlja: ‘Blaženi je zadovoljstva čula uporedio sa komadom mesa; ona donose mnogo patnje i mnogo nevolja, velika je opasnost u njima’. Kada to sagleda onako kako zaista jeste, s pravom mudrošću... u njemu vezivanje za materijalne stvari ovoga sveta potpuno prestaje, bez ostatka.

17. Domaćine, zamisli čoveka koji uzme baklju od upaljene trave i krene naspram vetra. Šta misliš, domaćine: ako taj čovek hitro ne baci tu baklju od upaljene trave, hoće li mu ona opržiti šaku ili ruku ili neki drugi deo tela, tako da umre ili bude teško povređen?”

„Hoće, poštovani gospodine”.

„Isto tako, domaćine, plemeniti učenik ovako razmišlja: ‘Blaženi je zadovoljstva čula uporedio sa bakljom od upaljene trave; ona donose mnogo patnje i mnogo nevolja, velika je opasnost u njima’. Kada to sagleda onako kako zaista jeste, s pravom mudrošću... u njemu vezivanje za materijalne stvari ovoga sveta potpuno prestaje, bez ostatka.

18. Domaćine, zamisli jamu sa ugljem, dublju od čovekove visine, punu užarenog ugljevlja, iz koje se dižu plamen i dim. A onda zamisli čoveka koji želi da živi i ne želi da umre, koji želi zadovoljstvo i uzmiče

⁶ Prema komentaru za ovaj govor, spokojstvo zasnovano na raznolikosti jeste zapravo stanje prezasićenosti, apatičnosti, indiferentnosti u pogledu pet struna zadovoljstava čula. Spokojstvo zasnovano na jedinstvu (uma) predstavlja njegovo smirenje unutar četvrtog meditativnog zadubljenja.

od bola, kako ga dva snažna čoveka zgrabe za obe ruke i odvuku do one jame. Šta misliš, domaćine: Hoće li onaj čovek pokušavati nekako da im se otrgne?"

„Da, poštovani gospodine. A zašto? Jer taj čovek zna da ako upadne u tu jamu, to će mu doneti ili smrt ili veliku patnju.”

„Isto tako, domaćine, plemeniti učenik ovako razmišlja: ‘Blaženi je zadovoljstva čula uporedio sa jamom punom užarenog ugljevlja; ona donose mnogo patnje i mnogo nevolja, velika je opasnost u njima’. Kada to sagleda onako kako zaista jeste, s pravom mudrošću... u njemu vezivanje za materijalne stvari ovoga sveta potpuno prestaje, bez ostatka.

19. Domaćine, zamisli čoveka koji sanja o divnim parkovima, divnim šumarcima, divnim livadama i divnim jezerima, a kad se probudi niče-ga od toga nema. Isto tako, domaćine, plemeniti učenik ovako razmišlja: ‘Blaženi je zadovoljstva čula uporedio sa snom; ona donose mnogo patnje i mnogo nevolja, velika je opasnost u njima’. Kada to sagleda onako kako zaista jeste, s pravom mudrošću... u njemu vezivanje za materijalne stvari ovoga sveta potpuno prestaje, bez ostatka.

20. Domaćine, zamisli čoveka koji je uzeo stvari na pozajmicu – bogato ukrašenu kočiju i nakit od dragog kamenja – te tako okićen ode na tržnicu. A kad ga vide, ljudi kažu: ‘Gospode, što je ovo bogat čovek! Eto kako bogataši znaju da uživaju u svom imetku!’ A onda vlasnici tih stvari, kad ga sretnu, uzmu to što je pozajmio. Šta misliš, domaćine: Da li bi to bilo dovoljno da tog čoveka učini potištenim?”

„Da, poštovani gospodine. A zašto? Zato što su vlasnici uzeli od njega to što je pozajmio”.

„Isto tako, domaćine, plemeniti učenik ovako razmišlja: ‘Blaženi je zadovoljstva čula uporedio sa pozajmljenim stvarima; ona donose mnogo patnje i mnogo nevolja, velika je opasnost u njima’. Kada to sagleda onako kako zaista jeste, s pravom mudrošću... u njemu vezivanje za materijalne stvari ovoga sveta potpuno prestaje, bez ostatka.

21. Domaćine, zamisli gustu šumu, ne suviše daleko od nekog sela ili grada, i u njoj voćku punu plodova, ali nijedan od njih nije još pao na zemlju. A onda se pojavi čovek kome treba voće, koji traži voće, ide u potragu za voćem, te uđe u šumu i ugleda voćku punu plodova. Tada on pomisli: ‘Ova voćka je puna plodova, ali nijedan od njih nije pao na zemlju. Znam kako da se popnem na drvo, pa zašto se na njega ne bih popeo, najeo se koliko god želim i još napunio torbu?’ Tako i učini. A onda se pojavi drugi čovek kome treba voće, koji traži voće, ide u potragu za voćem, sa oštrom sekirom u ruci, te on uđe u šumu i ugleda voćku punu plodova. Na to on pomisli: ‘Ova voćka je puna plodova, ali nijedan od njih nije pao na

zemlju. Ja ne znam kako da se popnem na drvo, pa zašto ne bih posekao ovo drvo u samom korenu, najeo se koliko god želim i još napunio torbu?" Tako i učini. Šta misliš, domaćine: ako onaj prvi čovek što se popeo na drvo ne bi brzo s njega sišao, kad se drvo sruši, da li bi slomio ruku ili nogu ili neki drugi deo tela, tako da zbog toga pogine ili bude teško povređen?"

„Da, poštovani gospodine”.

„Isto tako, domaćine, plemeniti učenik ovako razmišlja: ‘Blaženi je zadovoljstva čula uporedio sa voćkom; ona donose mnogo patnje i mnogo nevolja, velika je opasnost u njima’. Kada to sagleda onako kako zaista jeste, sa pravom mudrošću, izbegava spokojstvo koje je raznoliko, zasnovano na raznolikosti, i razvija spokojstvo koje je ujedinjeno, zasnovano na jedinstvu, u njemu vezivanje za materijalne stvari ovoga sveta potpuno prestaje, bez ostatka.

Potaliya sutta – Govor Potaliyi (MN 54)

4.2 Okov zadovoljstava

10. „Magandiya, kad sam ranije živeo životom domaćina, i ja sam uživao, vezan sa pet struna zadovoljstava čula: oblicima dostupnim oku... zvucima dostupnim uhu... mirisima dostupnim nosu... ukusima dostupnim jeziku... dodirima dostupnim telu, poželjnim, dragim, primamljivim i dopadljivim, povezanim sa željom za zadovoljstvima čula, izvorom žudnje. Imao sam tri palate, jednu za kišni period, drugu za zimu, a treću za leto. U kišnoj palati živeo sam četiri meseca tokom perioda monsuna, zabavljaše su me muzičarke i nisam ni silazio na niže spratove.

A kasnije, kad sam u skladu sa stvarnošću razumeo nastajanje, prolaznost, privlačnost, opasnost i izlaz u slučaju zadovoljstava čula, napustio sam žudnju za zadovoljstvima čula, uklonio iz sebe groznicu za zadovoljstvima čula i sada živim bez žedi, uma potpuno smirenog. I vidim kako druga bića koja nisu oslobođena žudnje za zadovoljstvima čula bivaju protutana željom za zadovoljstvima čula, gore groznicom za zadovoljstvima čula, prepuštaju se zadovoljstvima čula. I ja im ne zavidim, niti se ushićujem time. A zašto? Zato što, Magandiya, postoji užitak koji nije povezan sa zadovoljstvima čula, nije povezan sa nepovoljnim stanjima uma, koji prevazilazi čak i božansko blaženstvo.⁷ A pošto sam u stanju da uživam u njemu, nemam zavisti prema onome što je niže, niti se time oduševljavam.

11. Zamisli, Magandiya, domaćina ili njegovog sina, bogatog, sa obiljem novca i imanja, vezanog sa pet struna zadovoljstava čula. On mož-

⁷ Odnosi se na dostizanje stanja arahanta, zasnovanog na četvrtom meditativnom zaduženju.

da uživa u oblicima dostupnim oku... zvucima dostupnim uhu... mirisima dostupnim nosu... ukusima dostupnim jeziku... dodirima dostupnim telu, poželjnim, dragim, primamljivim i dopadljivim, povezanim sa željom za zadovoljstvima čula, izvorom žudnje. A pošto postupa ispravno telom, govorom i umom, posle sloma tela, posle smrti, možda će se preporoditi na srećnom odredištu, na nebu, u društvu božanstava sveta Trideset trojice. Tu će, okružen nimfama u gaju Nandana, uživati, vezan sa pet struna božanskih zadovoljstava čula. Sad zamisli da on ugleda nekog domaćina ili njegovog sina kako uživa, vezan sa pet struna [čovekovih] zadovoljstava čula. Šta misliš, Magandiya: Da li bi to mlado božanstvo, okruženo nimfama u gaju Nandana, koje i samo uživa vezano sa pet struna božanskih zadovoljstava čula, zavidelo tom domaćinu ili njegovom sinu, koji uživa vezan sa pet struna [čovekovih] zadovoljstava čula, i da li bi se ono vratilo [čovekovim] zadovoljstvima čula?"

„Ne, učitelju Gotamo. A i zašto bi? Jer nebeska zadovoljstva čula rafiniranija su i prijatnija od čovekovih zadovoljstava čula”.

12. „Isto tako, Magandiya, kad sam ranije živeo životom domaćina, i ja sam uživao, vezan sa pet struna zadovoljstava čula: oblicima dostupnim oku... dodirima dostupnim telu, poželjnim, dragim, primamljivim i dopadljivim, povezanim sa željom za zadovoljstvima čula, izvorom žudnje. A kasnije, kad sam razumeo u skladu sa stvarnošću, nastanak, prolaznost, privlačnost, opasnost i izlaz u slučaju zadovoljstava čula, napustio sam žudnju za zadovoljstvima čula, uklonio iz sebe groznicu za zadovoljstvima čula i sada živim bez žedi, uma potpuno smirenog. I vidim kako druga bića, koja nisu oslobođena žudnje za zadovoljstvima čula, bivaju progutana željom za zadovoljstvima čula, gore groznicom za zadovoljstvima čula, prepuštaju se zadovoljstvima čula, i ja im ne zavidim, niti se ushićujem time. A zašto? Zato što, Magandiya, postoji užitak koji nije povezan sa zadovoljstvima čula, nije povezan s nepovoljnim stanjima uma, koji prevazilazi čak i božansko blaženstvo. A pošto sam u stanju da uživam u njemu, nemam zavisti prema onome što je niže, niti se time oduševljavam.

13. Zamisli, Magandiya, čoveka obolelog od lepre, sa ranama i plikovima po udovima, crvi ga iznutra riju, te se češe noktima sve dok ne napravi otvorene rane, a onda da sebi malo olakša, udove drži ih iznad jame sa užarenim ugljevljem. Na to njegovi drugovi i prijatelji, sаплеменици i rodbina dovedu lekara da mu pomogne. A lekar spravi lek za njega, te uz pomoć tog leka on bude izlečen od lepre i postane zdrav i srećan, nezavisan, sam svoj gospodar, sposoban da ide kud god mu je volja. Onda on slučajno ugleda drugog leproznog čoveka, sa ranama i plikovima po udovima, crvi ga iznutra riju, te se češe noktima sve dok ne napravi otvorene rane, a

ondada sebi malo olakša, udove drži iznad jame sa užarenim ugljevljem. Šta misliš, Magandiya? Da li bi taj čovek zavideo onom leproznom na njegovoj jami sa užarenim ugljevljem ili na njegovom leku?”

„Ne, učitelju Gotamo. A i zašto bi? Jer tamo gde postoji bolest, potrebno je spraviti lek. A kada nema bolesti, ni lek ne treba spravljati”.

14. „Isto tako, Magandiya, kad sam ranije živeo životom domaćina ... [kao u pasusu 12] ... A pošto sam u stanju da uživam u njemu, nemam zavisti prema onome što je niže, niti se time oduševljavam.

15. Zamisli, Magandiya, čoveka obolelog od lepre, sa ranama i plikovima po udovima, crvi ga iznutra riju, te se češe noktima sve dok ne napravi otvorene rane, a onda da sebi malo olakša, udove drži iznad jame sa užarenim ugljevljem. Onda njegovi drugovi i prijatelji, sапlemenici i rodbina dovedu lekara da mu pomogne. A lekar spravi lek za njega, te uz pomoćog leka on bude izlečen od lepre i postane zdrav i srećan, nezavisan, sam svoj gospodar, sposoban da ide kud god mu je volja. Ali onda ga dva snažna čoveka zgrabe za obe ruke i počnu ga vući ka onoj jami sa užarenimugljevljem. Šta misliš, Magandiya? Hoće li se taj čovek otimati?”

„Da, učitelju Gotamo? A zašto? Jer ta vatra u jami zaista peče, boli i prži”.

„A šta misliš, Magandiya: Da li ta vatra u jami samo sada peče, boli i prži ili je i ranije ta vatra pekla, bolela i pržila?”

„Učitelju Gotamo, ta vatra sada peče, boli i prži, ali je i ranije pekla, bolela i pržila. A onaj čovek što je oboleo od lepre, sa ranama i plikovima po udovima, crvi ga iznutra riju, te se češao noktima sve dok ne napravi otvorene rane, njegova čula su bila poremećena.⁸ Mada ga je vatra i tada pekla, on je to pogrešno doživljavao kao prijatnost”.

16. „Isto tako su, Magandiya, zadovoljstva čula i u prošlosti pekla, bolela i pržila; u budućnosti zadovoljstva čula će takođe peći, boleti i pržiti; kao što i sada zadovoljstva čula peku, bole i prže. Ali ona bića koja nisu oslobođena žudnje za zadovoljstvima čula, koja bivaju progutana željom za zadovoljstvima čula, gore groznicom za zadovoljstvima čula, njima su čula poremećena. Tako, mada ih zadovoljstva čula zapravo peku, ona to pogrešno doživljavaju kao prijatnost.

⁸ Izraz *viparitasañña* aludira na „iskriviljenu percepciju”, kada neko vidi zadovoljstvo u onome što je zapravo bolno. U Govoru o iskriviljavanjima (*Vipallāsa sutta*, AN 4:49) po-minju se četiri vrste iskriviljavanja percepcije (*saññavipallāsa*): videnje neprivačnog kao privlačnog, prolaznog kao trajnog, bolnog kao prijatnog i odsustvo nepromenjivog ega kao njegovo postojanje. Zadovoljstva čula su u suštini bolna, zato što u nama podstiču nastanak mentalnih nečistoća (pohlepa, mržnja, bes itd.), čime donose bolne plodove sada i u budućnosti.

17. Zamisli, Magandiya čoveka obolelog od lepre, sa ranama i plikovima po udovima, crvi ga iznutra riju, te se češe noktima sve dok ne napravi otvorene rane, a onda udove leči tako što ih drži iznad jame sa užarenim ugljevljem. A što se više češe i leči, te otvorene rane postaju sve gnojaviće, smrdljivije i zagađenije. Pa ipak, on nalazi određeno zadovoljstvo i užitak u češanju svojih otvorenih rana. Isto je tako, Magandiya, i sa bićima koja nisu oslobođena žudnje za zadovoljstvima čula, koja su progutana željom za zadovoljstvima čula, gore groznicom za zadovoljstvima čula, koja se prepuštaju zadovoljstvima čula. Što se više prepuštaju zadovoljstvima čula, to se njihova žudnja za tim zadovoljstvima uvećava i to jače ona gore groznicom za zadovoljstvima čula. Pa ipak, ona nalaze određeno zadovoljstvo i užitak u svojoj zavisnosti od pet struna zadovoljstava čula”.

Magandiya sutta – Govor Magandiyi (MN 75, odlomak)

5. ŽIVOT JE KRATAK I BRZO PROĐE

Jednom davno, monasi, živeo je duhovni učitelj po imenu Araka, koji je bio oslobođen žudnje za čulnim zadovoljstvima. Imao je više stotina učenika i ovome ih je podučavao:

„Kratak je život ljudskih bića, o bramani, ograničen i prolazan; pun je patnje, pun iskušenja. To treba razumeti mudrošću, činiti dobro, živeti čistim životom, jer нико које је рођен смрт избеги не може.

Baš као што капа розе на врху влати траве зачас nestane na jutarnjem сунцу и не траје дуго, исто тако, bramani, јесте и лудски живот попут капа розе. Kratak je, ograničen i prolazan; pun je patnje, pun iskušenja. To treba razumeti mudrošću, činiti dobro, živeti čistim životом, jer нико које је рођен смрт избеги не може.

Baš каоkad krupne kišne kapi prekriju земљу, па se mehur pojavi medu njima i brzo nestane, ne траје дуго, исто тако, bramani, јесте и лудски живот попут mehura na vodi. Kratak je... jer нико које је рођен смрт избеги не може.

Baš као што линија штапом повућена по води brzo nestane, ne траје дуго, исто тако, bramani, јесте и лудски живот попут линије повућене по води. Kratak je... jer нико које је рођен смрт избеги не може.

Baš као planinska бујица, што долази издаљка, brzo teče i mnogo тога са собом valja, te se neće zaustaviti ni за trenutак, за час, за секунду, već juri, komeša se i teče dalje, исто тако, bramani, јесте и лудски живот попут planinske бујице. Kratak je... jer нико које је рођен смрт избеги не може.

Baš као што снаžан човек, kad mu se pljuvačka sakupi u ustima, зачас može da je ispljune, исто тако, bramani, јесте и лудски живот попут te pljuvačke u ustima. Kratak je... jer нико које је рођен смрт избеги не може.

Baš kao što komad mesa, ubačen u tiganj koji se zagreva ceo dan, za-čas izgori i ne traje dugo, isto tako, bramani, jeste i ljudski život poput tog komada mesa. Kratak je... jer нико које је рођен смрт избеги не може.

Baš као што краву која је за кланje воде у кланцу, и сваким кораком који начини све је блиže тој кланци, све је блиže смрти, исто тако, bramani, јесте и ljudski život poput говеда осуђеног на кланje. Kratak je, ограничен и prolazan; pun је патње, pun искушења. То треба разумети мудрошћу, чини добро, живети чистим животом,jer нико које је рођен смрт избеги не може”.

Arakenanusasani sutta – Arakino učenje (AN 7:70)

6. ČETIRI UČENJA O OVOME SVETU

26. Тада поштовани Ratthapāla отиде у park srna kralja Koravye i sede u podnožje jednog drveta, kako bi tu proveo dan.

27. Onda kralj Koravya ovako reče svom lovočuvetu:

„Dobri мој lovočuvetu, припреми Srnjak, како бих могао тамо отићи и уživati у природи”.

„Da, ваše visočanstvo”, одговори овaj. A dok је чистio Srnjak, ugleda on поштovanог Ratthapālu kako седи у hladu неког drveta читав dan. Zato on отиде до kralja i reče:

„Vaše visočanstvo, Srnjak је spreman за вас. A у njemu је и plemeniti Ratthapāla, sin najugledније porodice u Thullakoththiti, о којој сте и vi увек говорили пohvalno; седи у hladu неког drveta evo već čitav dan”.

„U tom slučaju, dragi мој lovočuvetu, данас ћемо zaboraviti на uživanje u vrtu. Umesto тога, отићи ћемо сада да izrazimo поштovanje učitelju Ratthapāli”.

28. Tada, заповедивши да се понесе сва припремљена hrana, kralj Koravya naloži да се опреме svečane kočije. Potom se pope на jednu од njih i napusti Thullakoththitu, praćen drugim svečanim kočijama, u punom kraljevskom sjaju, како би video поштovanог Ratthapālu. Vozio se dokle god je kraljevski put bio prohodan, а onda сиде s коčije, praćen svojim најближим dvorjanima, i peške otide do поштovanог Ratthapāle. Kad je stigao, srdačno se pozdravi s поштovanim Ratthapāлом. Pošto učtivi i prijateljski razgovor bi завршен, стаде он sa strane. I dok је tako стајао, reče поштovanom Ratthapāli:

„Doneo sam jedan svečani prekrivač за slona. Neka поштовани Ratthapāla izvoli сести на njega!”

„Nije потребно, maharađa! Sedni ti na njega! Ja već sedim на svom mestu”.

Na то kralj Koravya sede на припремљено место. I dok је tako седео,

reče ovako poštovanom Ratthapāli:

29. „Učitelju Ratthapāla, postoje četiri vrste gubitaka. Zbog njih neki ljudi, kad ih pretrpe, obriju glavu i bradu, obuku žuti ogrtač i, napustivši domaćinski život, odu u beskućnike. Koja su to četiri gubitka? Gubitak mladosti, gubitak zdravlja, gubitak imetka i gubitak dragih ljudi.

30. A šta je to gubitak mladosti? Učitelju Ratthapāla, kad je neko star, sa tovarom godina na plećima, poodmakle životne dobi, stigao na kraj života, onda razmišlja ovako: ‘Star sam, s tovarom godina na plećima, poodmakle životne dobi, stigao sam na kraj života. Nije mi više lako da stičem nov imetak ili da uvećavam ovaj koji već imam. Kako bi bilo da obrijem glavu i bradu, obučem žuti ogrtač i, napustivši domaćinski život, odem u beskućnike?’ Zato što ga je zadesio gubitak mladosti, on zaista i obrije glavu i bradu, obuče žuti ogrtači, napustivši domaćinski život, ode u beskućnike. To se naziva gubitak mladosti. Ali učitelju Ratthapāla, vi ste još uvek mlad, crnokos mladiću naponu snage, obdaren svim blagoslovima mladosti. Učitelja Ratthapālu nije zadesio nikakav gubitak mladosti. Šta je to on saznao, video ili čuo što ga je nagnalo da, napustivši domaćinski život, ode u beskućnike?

31. A šta je to gubitak zdravlja? Učitelju Ratthapāla, kad je neko pogoden bolešću, pati, smrtno bolestan, onda razmišlja ovako: ‘Nemoćan sam, patim, smrtno bolestan. Nije mi više lako da stičem nov imetak... Kako bi bilo da... odem u beskućnike?’ Zato što je pretrpeo gubitak zdravlja, ...napustivši domaćinski život, ode u beskućnike. To se naziva gubitak zdravlja. Ali učitelju Ratthapāla, vi niste bolesni, niti patite, varenje vam je dobro, ni suviše hladno, ni suviše toplo, već umereno. Učitelja Ratthapālu nije zadesio nikakav gubitak zdravlja. Šta je to on saznao, video ili čuo što ga je nagnalo da, napustivši domaćinski život, ode u beskućnike?

32. A šta je to gubitak imetka? Učitelju Ratthapāla, kad je neko svime opskrbljen, imućan i bogat, pa mu se postepeno taj imetak istopi, onda on ovako razmišlja: ‘Nekada sam bio svime opskrbljen, imućan i bogat. I postepeno taj moj imetak se istopio. Nije mi više lako da stičem nov imetak... Kako bi bilo da... odem u beskućnike?’ Zato što je pretrpeo gubitak imetka, on... napustivši domaćinski život, ode u beskućnike. To se naziva gubitkom imetka. Ali učitelj Ratthapāla je sin najuglednije porodice u Thullakoththiti. Učitelja Ratthapālu nije zadesio nikakav gubitak imetka. Šta je to on saznao, video ili čuo što ga je nagnalo da, napustivši domaćinski život, ode u beskućnike?

33. A šta je to gubitak dragih ljudi? Učitelju Ratthapāla, kad neko ima mnogo prijatelja i poznanika, srodnika i članova porodice, pa se postepeno ti srodnici ospu, onda razmišlja ovako: ‘Nekada sam imao mnogo prijate-

lja i poznanika, srodnika i članova porodice. I postepeno su se ti srodnici osuli. Nije mi više lako da stičem nov imetak... Kako bi bilo da... odem u beskućnike?" Zato što je pretrpeo gubitak dragih ljudi, ...napustivši domaćinski život, odu u beskućnike. To se naziva gubitak dragih ljudi. Ali učitelj Ratthapāla ima mnogo prijatelja i poznanika, srodnika i članova porodice. Učitelja Ratthapālu nije zadesio nikakav gubitak dragih ljudi. Šta je to on saznao, video ili čuo što ga je nagnalo da, napustivši domaćinski život, odu u beskućnike?

34. Učitelju Ratthapālu, to su četiri vrste gubitaka. Zbog njih neki ljudi, kad ih pretrpe, obriju glavu i bradu, obuku žuti ogrtač i, napustivši domaćinski život, odu u beskućnike. Ali učitelj Ratthapāla nije pretrpeo nijedan od tih gubitaka. Šta je onda to on saznao, video ili čuo što ga je nagnalo da, napustivši domaćinski život, odu u beskućnike?"

35. „Maharađa, četiri su sažete istine na koje je ukazao Blaženi, znalač i vidilac, plemeniti i samoprobudjeni. Kad sam ih čuo, razumeo i uvideo, napustio sam dom i otišao u beskućnike. A koje četiri?

36. ‘Živa bića su u ovome svetu prolazna, ona ne traju’. To je prva sažeta istina na koju je ukazao Blaženi, znalač i vidilac, plemeniti i samoprobudjeni. Kad sam je čuo, razumeo i uvideo, napustio sam dom i otišao u beskućnike.

‘Život u ovome svetu je bez skloništa, bez zaštitnika’. To je druga sažeta istina na koju je ukazao Blaženi, znalač i vidilac...

‘Život u ovome svetu ništa ne poseduje. Svi moramo taj svet da napustimo, da sve ostavimo iza sebe’. To je treća sažeta istina na koju je ukazao Blaženi, znalač i vidilac...

‘Život u ovome svetu je nedovoljan, neutraživ, rob želje’. To je četvrta sažeta istina na koju je ukazao Blaženi, znalač i vidilac...

37. To su, maharađa, četiri sažete istine na koje je ukazao Blaženi, znalač i vidilac, plemeniti i samoprobudjeni. Kad sam ih čuo, razumeo i uvideo, napustio sam dom i otišao u beskućnike”.

38. „Učitelj Ratthapāla kaže: ‘Život u ovome svetu je prolazan, on ne traje’. A kako treba razumeti značenje te tvrdnje?”

„Šta ti misliš, maharada: Kad si imao dvadeset ili dvadeset pet godina, jesи li bio vešt u jahanju slonova, vešt u kroćenju konja, vešt vozar kočija, savršen strelac, vešt mačevalac? Jesi li imao snažne ruke i snažne noge, bio zdrav i spreman za ratovanje?”

„Svakako da sam to bio, učitelju Ratthapāla. Izgledalo mi je kao da imam natprirodnu moć. Ne videh nikoga ko bi se po snazi mogao meriti sa mnom”.

„A šta misliš, maharađa, imaš li i sad isto tako snažne ruke i snažne noge, jesи li i sada isto tako zdrav i spreman za ratovanje?”

„Ni blizu, učitelju Ratthapāla, sada sam slabašan starac, ostareo, pod bremenom godina, stigao u poslednje doba života, osamdeseta mi je. Ponekad pomislim: ‘Koraknuću ovde’, a koraknem sasvim drugo mesto.”

„Na to je, maharađa, mislio Blaženi, znalač i vidilac, plemeniti i samoprobuđeni, kada je rekao: *Život u ovome svetu je prolazan, on ne traje.* I kad sam to spoznao, uvideo i čuo, napustio sam dom i otišao u beskućnike”.

„Čudesno je, učitelju Ratthapāla, zapanjujuće kako je Blaženi, znalač i vidilac, plemeniti i samoprobuđeni, to dobro rekao: ‘*Život u ovome svetu je prolazan, on ne traje*’. Jer zaista je tako!

39. Ali na mom kraljevskom dvoru, učitelju Ratthapāla, postoje borbeni slonovi i konjica, ratne kočije i pešadija. Svi oni služe da nas odbrane od opasnosti. A ti ipak kažeš: ‘*Život u ovome svetu je bez skloništa, bez zaštitnika*’. Kako treba razumeti značenje te tvrdnje?”

„Šta misliš, maharađa: Imaš li neku ozbiljnu bolest?”

„Da, učitelju Ratthapāla, bolujem od astme. Ponekad se moji prijatelji i savetnici, srodnici i familija okupe oko mene i kažu: ‘Ovaj put kralj Koravya se neće izvući. Ovaj put kralj Koravya će umreti’.”

„I šta misliš, maharađa, možeš li reći svojim prijateljima i savetnicima, srodnicima i familiji: ‘Naredujem svima koji su prisutni da između sebe podele moj bol, tako da bol koji osećam bude manji?’ Ili ti sam moraš da podneseš sav taj bol?”

„Ah ne, učitelju Ratthapāla, ne mogu to reći svojim prijateljima i savetnicima, srodnicima i familiji. Sam moram da podnesem sav taj bol”.

„Na to je, maharađa, mislio Blaženi, znalač i vidilac, plemeniti i samoprobuđeni, kada je rekao: ‘*Život u ovome svetu je bez skloništa, bez zaštitnika*’. I kad sam to spoznao, uvideo i čuo, napustio sam dom i otišao u beskućnike”.

„Čudesno je, učitelju Ratthapāla, zapanjujuće kako je Blaženi, znalač i vidilac, plemeniti i samoprobuđeni, to dobro rekao: ‘*Život u ovome svetu je bez skloništa, bez zaštitnika*’. Jer zaista je tako!

40. Ali na ovom kraljevskom dvoru ima mnogo zlata i srebra, trezori su i u podrumima i u potkroviju. A ti ipak kažeš: ‘*Život u ovome svetu ništa ne poseduje. Svi moramo taj svet da napustimo, da sve ostavimo iza sebe*’ . Kako treba razumeti značenje te tvrdnje?”

„Šta misliš, maharađa: Dok sada uživaš u zadovoljstvima svih pet čula, možeš li da kažeš: ‘Čak i u sledećem životu uživaču na isti način, u zadovoljstvima svih pet čula?’ Ili će bogatstvo koje imаш ostati nekom

drugom, a tvoj naredni život biće u skladu sa tvojim delima?”

„Ah ne, učitelju Ratthapāla, ne mogu biti siguran šta mi donosi naredni život. Bogatstvo koje imam ostaće nekom drugom, a moj život biće u skladu sa mojim delima”.

„Na to je, maharađa, mislio Blaženi, znalač i vidilac, plemeniti i samoprobuđeni, kada je rekao: ‘Život u ovome svetu ništa ne poseduje. Svi moramo taj svet da napustimo, da sve ostavimo iza sebe’. I kad sam to spoznao, uvideo i čuo, napustio sam dom i otišao u beskućnike”.

„Čudesno je, učitelju Ratthapāla, zapanjujuće kako je Blaženi, znalač i vidilac, plemeniti i samoprobuđeni, to dobro rekao: ‘Život u ovome svetu ništa ne poseduje. Svi moramo taj svet da napustimo, da sve ostavimo iza sebe’. Jer zaista je tako!

41. Ali učitelj Ratthapāla kaže: ‘Život u ovome svetu je nedovoljan, neutaživ, rob želje’. Kako treba razumeti značenje te tvrdnje?”

„Šta misliš, maharada: Vladaš li ti sada bogatom zemljom Kuru?”

„Da, učitelju Ratthapāla, vladam”.

„I šta misliš, maharada: Pretpostavimo da ti jedan od tvojih poverljivih, pouzdanih ljudi dođe sa istoka i kaže: ‘Neka visočanstvo blagoizvoli znati da sam došao sa istoka. Tamo sam video veliku zemlju, moćnu i naprednu, gusto naseljenu. Mnogo je тамо bojnih slonova, mnogo je konjanika, ratnih kola i pešadije. Mnogo je тамо slonovače, mnogo zlata i srebra, i obrađenog i neobrađenog. Mnogo je тамо žena koje mogu postati robinje. Moguće je vojskom koju kralj ima osvojiti ту zemlju. Osvoji je, maharađa! Šta bi ti učinio?’

„Osvojio bih je, učitelju Ratthapāla, i njome zavladao”.

„I šta misliš, maharada: Pretpostavimo da ti jedan od tvojih poverljivih, pouzdanih ljudi dođe sa zapada... severa... juga... s druge strane okeana i kaže: ‘Neka visočanstvo blagoizvoli znati da sam došao с druge strane okeana. Tamo sam video veliku zemlju, moćnu i naprednu... Osvoji je, maharađa! Šta bi ti učinio?’

„Osvojio bih je, učitelju Ratthapāla, i njome zavladao”.

„Na to je, maharađa, mislio Blaženi, znalač i vidilac, plemeniti i samoprobuđeni, kada je rekao: ‘Život u ovome svetu je nedovoljan, neutaživ, rob želje’. I kad sam to spoznao, uvideo i čuo, napustio sam dom i otišao u beskućnike”.

„Čudesno je, učitelju Ratthapāla, zapanjujuće kako je Blaženi, znalač i vidilac, plemeniti i samoprobuđeni, to dobro rekao: ‘Život u ovome svetu je nedovoljan, neutaživ, rob želje’. Jer zaista je tako!

Ratthapāla sutta – Razgovor sa Ratthapālom (MN 82, odlomak)

7. KOB POGREŠNOG RAZUMEVANJA

7.1 Nijedna druga stvar

„Zaista ne znam, monasi, nijednu drugu stvar zbog koje još nenastala štetna stanja uma u tolikoj meri nastaju, a već nastala štetna stanja uma se toliko uvećavaju i umnožavaju kao što je to pogrešno razumevanje. U onome ko pogrešno razume, još nenastala štetna stanja uma nastaju, a već nastala štetna stanja uma se uvećavaju i umnožavaju.

Zaista ne znam, monasi, nijednu drugu stvar zbog koje još nenastala korisna stanja uma u tolikoj meri bivaju sprečena da nastanu, a već nastala povoljna stanja uma se toliko smanjuju i proređuju kao što je to pogrešno razumevanje. U onome ko pogrešno razume, još nenastala povoljna stanja uma i ne nastaju, a već nastala povoljna stanja uma smanjuju se i proređuju.

Ne znam, monasi, nijednu drugu stvar zbog koje se bića posle sloma tela, posle smrti, tako sigurno ponovo rađaju u svetu patnje, u nesrećnom stanju, u nižem svetu, u čistilištu, kao što je to pogrešno razumevanje. Bića s pogrešnim razumevanjem, monasi, posle sloma tela, posle smrti, ponovo se rađaju u svetu patnje, u nesrećnom stanju, u nižem svetu, u čistilištu.

Čovek vođen pogrešnim razumevanjem, šta god telom, govorom ili mišlju da preduzme i učini u skladu s tim svojim pogrešnim razumevanjem, sve namere, težnje i odluke, svi ti njegovi izrazi volje (*sankhāra*) vode onome što je nepovoljno, neprijatno, odbojno, štetno, bolno. A zašto je to tako? Zato što je njegovo razumevanje loše. Isto tako, kada se seme kumbe, seme kosatakija, seme gorkog krastavca položi u vlažnu zemlju, sve one materije koje to seme upije iz tla zajedno sa vodom doprinose njegovoj gorčini, kiselosti, bezukusnosti. A zašto je to tako? Zato što je seme loše. Isto tako, monasi, čovek pogrešnog razumevanja, šta god telom, govorom ili mišlju da preduzme i učini u skladu s tim svojim pogrešnim razumevanjem, sve namere, težnje i odluke, svi ti njegovi izrazi volje vode onome što je nepovoljno, neprijatno, odbojno, štetno, bolno”.

Ekadhamma pāli – Jedna stvar (AN 1:17)

7.2 Slepci i slon

Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Sāvatthija, u Četinom gaju, u manastiru koji je podigao Anāthapindika. U to vreme bilo je mnogo sveštenika, asketa i pustinjaka iz različitih škola koji su živeli okolo Sāvatthija. Oni su zastupali različita gledišta, mišljenja i verovanja, propagirali različita gledišta. Otuda su se često raspravljalici, nadmetali i

sporili, ranjavali jedni druge verbalnim strelama ovako: „Istina je ovo, a nije to! Istina nije ovo, već je to!”

Onda jednoga jutra velika grupa monaha otide u Sāvatti da prosi hranu. Kad su se vratili i jeli, odoše do Blaženoga i, poklonivši mu se, sedoše sa strane. Dok su tako sedeli sa strane, ispričaše mu šta su videli. A Blaženi im na to odgovori:

„Monasi, askete iz drugih škola su slepi, bez očiju. Oni ne znaju šta je blagotvorno, a šta škodljivo. Oni ne znaju šta je istina, a šta nije istina i stoga se toliko raspravljaju i spore.

Jednom davno, živeo je u ovom Sāvathiju kralj, koji ovako reče nekom čoveku: ‘Sakupi mi sve ljude iz Sāvathija koji su slepi od rođenja’. Kad ovaj to učini, reče mu da pokaže slepcima slona. Jednom od njih dao je da opipa glavu slona, drugom uvo, trećem surlu, pa trup, nogu, stražnji deo, rep i čuperak na vrhu slonovog repa. I svakom od njih je rekao: ‘Ovako, slepi čoveče, izgleda slon’.

Kad je izvestio kralja šta je učinio, onda kralj otide do onih slepaca i upita ih: ‘O slepci, sad mi recite, kako izgleda slon?’

Onaj kojem je bila pokazana glava slona odgovori: ‘Slon je, vaše visočanstvo, nalik buretu’. Drugi, kojem je bilo pokazano uvo, odgovori: ‘Slon je nalik tepsiji’. Onaj kojem je bila pokazana surla reče: ‘Slon je nalik stablu drveta’. Sledeći, kojem je bio pokazan trup slona, odgovori: ‘Slon je, vaše visočanstvo, nalik ogromnom jastuku.’ Tako su i svi ostali drugaćije opisivali slona, u zavisnosti od dela koji im je bio pokazan.

Na kraju, počeše da se svadaju međusobno: ‘Slon je ovakav, a ne onakav! Slon je onakav, a ne ovakav!’, a zatim i da se udaraju pesnicama. Sve to je veoma razveselilo kralja.

Na isti način, monasi, askete iz drugih škola su slepi, bez očiju. Oni ne znaju šta je blagotvorno, a šta je škodljivo. Oni ne znaju šta je istina, a šta istina nije i stoga se toliko raspravljaju i spore”.

Tīṭha sutta – Govor o mišljenjima (Ud. 6:4)

7.3 Zarobljeni sa dva gledišta

„Monasi, zarobljena sa dva gledišta, neka božanska i ljudska bića se drže podalje, dok druga odlaze svojim putem; jasno vide samo ona sa uvidom.

A kako se to, monasi, neka bića drže podalje? Božanska i ljudska bića uživaju u novim životima, ushićena su životom, omamljena životom. Kada ih podučavaju *Dhammi* radi prestanka novih života, njihovi umovi uz to ne prianjaju, ne stiču poverenje prema tom učenju, ne zadržavaju se na njemu,

niti njime bivaju privučeni. Tako se, monasi, neka bića drže podalje.

A kako to, monasi, neka bića odlaze svojim putem? Neka bića su uz nemirena, postidena i zgađena tim istim životom i raduju se nepostojanju, ovim rečima: ‘Kada ovo sopstvo, posle sloma tela, posle smrti, nestane, bude uništeno i ne postoji posle smrti, to je smirenje, to je izvanredno, to je upravo to!’ Tako, monasi, neka bića odlaze svojim putem.⁹

A kako to, monasi, bića sa uvidom jasno vide? Ima slučajeva kada monah ono što je nastalo vidi kao nešto što je nastalo na osnovu uzroka. Pošto tako vidi, on praktikuje otrežnjenje, hlađenje strasti, prestanak u odnosu na ono što je nastalo. Tako, monasi, bića sa uvidom jasno vide”.

Dīṭṭhigata sutta – Govor o gledištima (It. 49)

8. SAMĀRA I VEĆNO KRUŽENJE BIĆA

8.1. Potoci suza

„Monasi, ovoj *samsāri* se ne može videti početak. Ne može se videći početna tačka lutanja i tumaranja bića sputanih neznanjem, okovanih žudnjom. Šta mislite, monasi, čega je više: suza koje ste prolili lutajući i tumarajući ovim dugim putem, jecajući i plačući zato što ste bili sa onim što vam je mrsko i razdvojeni od onoga što vam je drago – toga ili vode u četiri velika okeana?¹⁰”

„Prema onome kako mi razumemo *Dhammu* kojoj podučava Blaženi, više je suza koje smo prolili lutajući i tumarajući ovim dugim putem, jecajući i plačući zato što smo bili sa onim što nam je mrsko i razdvojeni od onoga što nam je drago – toga je više nego vode u četiri velika okeana”.

„Dobro je, monasi. Dobro je. Zaista je dobro da tako razumete *Dhammu* kojoj sam vas podučio. Više je suza koje ste prolili lutajući i tumarajući ovim dugim putem, jecajući i plačući zato što ste bili sa onim što vam je mrsko i razdvojeni od onoga što vam je drago – toga je više nego vode u četiri velika okeana. Mnogo ste puta doživeli smrt majke. I dok ste to doživljavali, jecali ste i plakali zato što ste bili sa onim što vam je mrsko i razdvojeni od onoga što vam je drago. Tako ste prolili više suza nego što je vode u četiri velika okeana.

Mnogo ste puta doživeli smrt oca... smrt brata... smrt sestre... smrt sina... smrt kćeri... gubitak prijatelja... gubitak imetka... gubitak zbog bolesti. I dok ste to doživljavali, jecali ste i plakali zato što ste bili sa onim što

⁹ U samoubistvo.

¹⁰ Prema staroindijskoj kosmologiji, četiri velika okeana okružuju mitsku planinu Sineru (skt. Sumeru), koja predstavlja osovinu sveta, *axis mundi*.

vam je mrsko i razdvojeni od onoga što vam je drago. Tako ste prolili više suza nego što je vode u četiri velika okeana. A zašto? Zato, monasi, što se ovoj *samsāri* ne može videti početak... I to je dovoljno da osetite gađenje prema svim tim uslovljenim tvorevinama, dovoljno da se ugasi strast prema njima, dovoljno da ih se oslobođite”.

Assu sutta – Suze (SN 15:3)

8.2 Potoci krvi

Dok je Blaženi boravio kraj Rađagahe, u Bambusovom gaju, trideset monaha iz Pāve dodoše kod njega. Svi su oni živeli u šumi, hranili se samo hranom koju bi isprosili, nosili ogrtiče načinjene od odbačenih krpa, ogrtiče iz tri dela,¹¹ ali još uvek su u sebi imali okove. Kad su stigli, pokloniše se Blaženom i sedoše sa strane. Onda Blaženom pade na pamet sledeća misao: ‘Ovih trideset monaha iz Pāve svi žive u šumi, hrane se hranom koju su isprosili, nose ogrtiče od odbačenih krpa, iz tri dela, ali još uvek u sebi imaju okove. Kako bi bilo da ih podučim Dhammi na takav način da još dok sede na ovom mestu njihovi umovi budu oslobođeni nečistoća zahvaljujući nevezivanju?’ Onda se Blaženi obrati monasima:

„Monasi!”

„Da, gospodine”, odgovoriše monasi. A Blaženi ovako nastavi:

„Monasi, ovoj *samsāri* se ne može videti početak. Ne može se videti početna tačka lutanja i tumaranja bića opterećenih neznanjem, okovanih žudnjom. Šta mislite, monasi, čega je više: potoka krvi koju ste prolili bivajući ubijeni dok ste lutali ovim predugim putem, ili vode u četiri velika okeana?”

„Poštovani gospodine, koliko mi razumemo *Dhammu* kojoj podučava Blaženi, više je potoka krvi koju smo prolili bivajući ubijeni dok smo lutali ovim predugim putem, nego vode u četiri velika okeana”.

„Dobro je, monasi, dobro je! Zaista je dobro što tako razumete *Dhammu* kojoj sam vas podučio. Potoka krvi koju ste prolili bivajući ubijeni dok ste lutali ovim predugim putem – toga je više nego vode u četiri velika okeana. Mnogo ste puta, monasi, bili krave i kada ste kao krave bili zaklani, potok krvi koju ste prolili veći je od vode u četiri velika okeana. Mnogo ste puta, monasi, bili bivo, ovca, koza, jelen, kokoš i svinja... Mnogo ste puta, monasi, bili uhvaćeni kao provalnici, razbojnici i preljubnici i kada ste zbog toga bili ubijeni, potok krvi koju ste prolili veći je od vode u četiri velika okeana. A zašto? Zato, monasi, što se ovoj *samsāri* ne može videti početak... I to je dovoljno da osetite gađenje prema svim tim uslovljenim

---

¹¹ Ovo su neke od asketskih praksi koje je Buda odobravao.

tvorevinama, dovoljno da se ugasi strast prema njima, dovoljno da ih se oslobobite”.

Tako reče Blaženi. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima Blaže-nog. I dok je ovaj govor bio još u toku, umovi tridesetorice monaha iz Pāve postadoše oslobođeni nečistoća zahvaljujući nevezivanju.

Timsamatta sutta – Trideset monaha (SN 15:13)

Deo 7

PUT KA PROBUĐENJU

Do sada smo se bavili Budinim savetima o tome kako unaprediti sreću u sadašnjem životu i kako obezbediti srećno preporođanje u krugu *samsāre*, razmotrivši zakone *kamme* i načine na koje stvaramo dobru i lošu *kammu*. To su teme kojima se Buda obično okretao kada je govorio širem krugu svojih nezaređenih sledbenika. No, kao što smo već pominjali, obezbeđivanje sreće ovde i sada ili u narednom životu nije krajnji cilj Budinog učenja, već taj cilj predstavlja potpuno oslobađanje iz kruga *samsāre*, kao beskrajnog procesa preporođanja pokretanog našom žudnjom, vezanošću i neznanjem, to jest pomanjkanjem istinskog razumevanja sveta u kojem živimo. U kanonskim tekstovima *samsāra* se označava i kao *punabbhava*, „ponovno bivanje”, čime se naglašava njeno ponavljanje, cikličnost.

Da bi podstakao ljude na to da se odmaknu od te vezanosti za profano bivanje, od tog večnog ponavljanja i da krenu ka konačnom oslobođenju, Buda je često ukazivao na nedostatke i opasnosti *samsāre*. O tome je bilo reči u poglavlju 6, gde Buda, pored ostalog, govorio o manjkavosti čulnih užitaka. Dalje, iako možda smatramo da smo bezbedni od raznih opasnosti koje vrebaju, nemoguće je da obezbedimo apsolutnu sigurnost od najvećeg neprijatelja, onog koji obitava upravo u našem telu, a to je smrt. Taj neprijatelj će nas pre ili kasnije sasvim sigurno pobediti.

Zato Buda upućuje svoje učenike ka putu koji nadilazi ovaj svet, a o tome govori poglavlje koje sledi. Ali pre toga, da bismo što bolje osvetlili tu polaznu tačku, na kojoj se uostalom i sami nalazimo u ovom trenutku, u izbor je uključeno nekoliko uvodnih odlomaka koji govore o tome zašto ljudi uopšte odlučuju da krenu putem oslobođenja, kao i o pitanjima i problemima koji pri tome mogu da ih zaokupe. Prvi odabran odломak (str. 208) potiče iz Budinog razgovora sa asketom Malunkyputtom. U Budino vreme, baš kao i danas, mislioci su pokušavali da odgovore na razna filozofska pitanja, a odgovori koje su nudili bili su, razume se, često međusobno suprotstavljeni. Asketa Malunkyaputta došao je do Bude da mu postavi neka od takvih pitanja, jer je shvatio da učitelj do tada nije dao

jasan, definitivan odgovor, pre svega na ona metafizička. Očigledno mu je to bilo vrlo važno, jer je njavio da će napustiti Budu kao učitelja ako ne dobije jasne odgovore. Pošto je takva pitanja smatrao nevažnim za čovekovu situaciju u ovom svetu, a njihovo razmatranje nepotrebним gubljenjem vremena dok nam biološki sat otkucava, Buda Malunkyaputtinu poziciju opisuje čuvenim poređenjem sa čovekom koji je pogoden streлом. Ranjenik odbija da mu je izvade iz tela sve dok ne sazna detalje o tome ko je odapeo strelu, od kakvog drveta su luk i strela, da li ona na svom kraju ima gavranova ili jastrebova pera i tako dalje. A na kraju se postavlja pitanje: Šta će se dogoditi čoveku? Umreće pre nego što sazna odgovore na sva ta, za njegov spas potpuno nevažna pitanja. Dalje u razgovoru Buda izlaže ono što jeste tvrdio i podučavao i što smatra bitnim, a to je razumevanje četiri plemenite istine.

Dakle, Buda odbija da odgovara na takva pitanja, i to iz dva razloga. Jedan, koji je očigledan u ovoj *sutti*, glasi da nas na traganje za odgovorima na metafizička pitanja, o kojima je čovečanstvo lupalo glavu tokom skoro čitave svoje istorije, nagoni čista znatiželja ili potreba da imamo utvrđene odgovore, da izgradimo zadovoljavajući pojmovni sistem. No razlozi Budinog podučavanja nisu teorijski, pojmovni, već praktični: on ukazuje na put oslobađanja od patnje koju nose starost, bolest i smrt. Postoji posebna vrsta ljudi koja je sklona načinu razmišljanja askete Malunkyaputte; ispunjeni metafizičkom znatiželjom, umesto željom za razumevanjem i menjanjem sebe, oni odgovore traže *tamo negde*, umesto *tu, u sebi*. Kad god je imao takvu osobu pred sobom, Buda je odbijanjem odgovora pokušao da je odvratи od takvog razmišljanja i uputi na praktičan rad. Sledeći razlog zašto Buda ne odgovora na ovakvu vrstu pitanja, vidljiv drugde u njegovim govorima, glasi da sva ova pitanja izviru iz pogrešne prepostavke o postojanju trajnog sopstva. Pitanje je li svet konačan ili nije izvire iz prepostavke da postoji trajno *ja*, koje stoji naspram objektivnog sveta koji ga okružuje, odnosno iz prepostavke o dualnosti sopstva i sveta. Slično je sa pitanjem da li Tathāgata (jedan od Budinih epiteta) posle smrti postoji ili ne, jer ono polazi od prepostavke da Tathāgata zaista postoji kao nepromenjivo sopstvo. A kako je polazna prepostavka pogrešna, ni pitanja koja iz nje izviru ne mogu biti ispravna.

Odeljak 2 (str. 210), pod naslovom „Šta je cilj duhovnog života?”, iz nešto drugačijeg ugla takođe govorci o razlozima da krenemo putem pročišćenja bića i istrajemo na njemu. Buda je osetio potrebu da ovo kaže svojim učenicima ubrzo postoje Sanghu napustio Devadatta. Bio je Budin brat od ujaka, a monah je postao kada je jednom prilikom Buda posetio svoju domovinu. Marljivo je vežbao meditaciju i uspeo da ovlada raznim stupnjevima zadubljenja uma, koji kao svoj sporedni rezultat imaju i sti-

canje psihičkih moći. Nažalost, postao je opsednut tim moćima i planovima da ih iskoristi i preuzeme kontrolu nad monaškom zajednicom. Kada je Buda ostario, smatrao je da je došao njegov trenutak i počeo je da ga nagovara da se povuče, a da njega imenuje za svog naslednika. Buda je znao koliko je Devadattin um opijen željom za vlašću, te je odbio da to učini. Ovo je od Devadatte načinilo njegovog smrtnog neprijatelja, koji je planirao da formira svoju grupu sledbenika uz pomoć princa Adātasattua, i da tako unese raskol u monaškoj zajednici.

Imajući u vidu ono što se dogodilo sa Devadattom, Buda govori o različitim fazama u kojima je moguće zastati na putu probuđenja, samo zato što smo izgubili iz vida glavni cilj i postali zavedeni, na primer, željom za vlašću, divljenjem drugih ljudi ili gordošću usled poređenja sa onima koji nisu postigli isto što i mi. Da bi što plastičnije dočarao takvu osobu, Buda je poredi sa čovekom koji traga za čvrstom drvenom građom, ali zbog svoje zaslepljenosti zadovoljava se tek lišćem, granjem, korom drveta i tako dalje. Poenta je u tome da duhovnim radom postižemo različite rezultate, ali nijedan od njih nije nepovratno osvojen sve dok ne stignemo do samog kraja putovanja. A ukoliko smo nepažljivi, ukoliko usled lenjosti prestanemo da vežbamo ili nas osvoji sujet, u svakom trenutku moguće je da nazadujemo. Tek kad stignemo na krajnji cilj, kada je iluzija razvejana i stvari vidimo kakve zaista jesu, tek tada je naše oslobođenje od patnje konačno i neopozivo. Na kraju Buda zaključuje da jedino takvo neopozivo oslobođenje uma predstavlja pravi cilj duhovnog života, potpunu sigurnost, a da to nisu sticanje dobiti, psihičkih moći ili poštovanja i divljenja drugih ljudi.

U **odeljku 3** (str. 214) Buda upućuje učenike kako da odgovore na pitanje zašto su napustili svoj dom i koja je svrha njihove prakse, koje im je verovatno često upućivano. Time Buda podrobnije opisuje krajnji cilj pomenu u prethodnom govoru i ukazuje na korake koje je potrebno preći da bi on bio postignut. Cilj je opisan na više načina. Jedan je hlađenje strasti, koje zamčeju i blokiraju prirodnu čistotu i blistavost uma. Drugi je uklanjanje prepreka ili okova koji nas sputavaju da izademo iz kruga preporoda. Buda nabraja deset takvih prepreka, a o njima će biti reči kasnije. Dalje se cilj formuliše kao potpuno razumevanje toka *samsāre*, procesa nastajanja bića, uz pomoć mudrosti i istraživanja pojava fokusiranim umom. Zatim *sutta* kao cilj navodi iskorenjivanje latentnih sklonosti u umu. Reč je o dubokim nečistoćama uma koje prate i usmeravaju tok svesti neprobudene osobe iz života u život. Buda navodi tri osnovne nečistoće: žudnja za čulnim zadovoljstvima, žudnja za večnim postojanjem i neznanje. Cilj se može opisati i kao dostizanje ploda oslobođenja, *nibbāne*, kroz razumevanje ili kao savršeno znanje.

Iako se često veruje da je duhovni razvoj usamljenički poduhvat, Buda nam u **odeljku 4** (str. 215) govori upravo suprotno. Naime, da je za naš uspeh veoma važno da vežbamo u zajednici s drugima koji teže istom cilju. Oni su naša inspiracija i korektiv. U tom slučaju „dobar priatelj” (*kalyāṇa mitta*) jeste osoba ispunjena vrlinom, koja nam služi kao uzor, orijentir i pouzdan savetnik u pogledu načina kako da i sami napredujemo plemenitim osmostrukim putem. Na jednom mestu u Kanonu Buda kaže: „Šta čini priateljstvo sa dobrim? To znači slediti, često biti u društvu sa ljudima koji imaju pouzdanje, koji imaju vrlinu, znanje, velikodušnost i mudrost; obraćati se njima za savet, biti im privržen, nadahnjivati se njima i biti im nalik.” Dakle, iako posao naše unutarnje transformacije možemo obaviti jedino mi sami, neosporno je da će nam on biti mnogo lakši, možda čak i jedino moguć (ukoliko nismo Buda) ako kraj sebe imamo prave saputnike.

Posle uvoda, u **odeljku 5** (str. 216) prelazi se na budističku praksu, na čuveni plemeniti osmostruki put. Njegovih osam elemenata, kako se navodi u citatu, funkcionišu kao organska celina, kao proces u kojem jedan element nastaje i jača na osnovu prethodnog. Međutim, pogrešna je ideja da svaki od tih elemenata treba do kraja razviti pre nego što krenemo u vežbanje narednog. Tačnije je reći da je na delu neprekidno kruženje unutar serije i nadogradivanje svakim novim krugom, slično nekakvoj spirali koja se stalno kreće nagore. Na kraju, kada dostignemo vrhunac puta, svih njegovih osam elemenata istovremeno su prisutni u svojoj punoj snazi.

Put, međutim, počinje ispravnim razumevanjem, a to nije slučajno. Naime, da bismo praktikovali plemeniti osmostruki put, da bismo svaki od narednih elemenata ispravno razvijali, kao i zato što konačno oslobođanje zavisi od mudrosti, već na samom startu neophodno je ispravno razumevanje kao mudrost u svojoj rudimentarnoj formi ili kao intuicija. Ovo ne čudi kada znamo da je neznanje temeljni uzrok vezanosti i ljudske patnje. Ono nas drži unutar sveta rađanja i smrti, te je za konačni proboj izvan *samsāre* nužna mudrost, onaj specifičan oblik ispravnog razumevanja stvarnosti koji dolazi na kraju osmostrukog puta. A seme te mudrosti čini ispravno razumevanje, ono je njen nagoveštaj, prethodnik (*pubbaṅgama*). U jednoj *sutti* Buda čitav put poredi sa kočijom, a ispravno razumevanje s konjima koji idu ispred nje i vuku je.

U komentarima Kanona ističe se razlika između tri vrste mudrosti. Prva je rođena na osnovu slušanja drugih (*sutta-maya paññā*). U Budino vreme još nema knjiga, zapisivanje učenja smatra se njegovom degradacijom, tako da svako ko želi da sazna *Dhammu* mora da ode do učitelja i čuje šta ovaj ima da kaže. Potom treba da razmisli o tome što je čuo, da to podvrgne logičkoj analizi i proceni kakve implikacije ima po njegov

život. Time se formira druga vrsta mudrosti, rođena iz dubokog promišljanja (*ćinta-maya paññā*). To je upravo začetak ispravnog razumevanja, na toj tački u sebi počinjemo da razvijamo i druge elemente plemenitog osmostrukog puta. Na kraju, kada dovoljno ojačaju, ti elementi će ubličiti ono što nazivamo negovanje ili meditativni razvoj uma, a taj razvoj će opet kao svoj rezultat doneti mudrost rođenu na osnovu ličnog iskustva (*bhavana-maya paññā*). To je ta prodorna mudrost ili uvid koji donosi probuđenje.

Dakle, *ispravno razumevanje* koje nalazimo na početku puta možemo smatrati mudrošću prva dva tipa, rođenom iz slušanja i razmišljanja o *Dhammi*. Kako nastavljamo vežbanje i stičemo nova iskustva, ta se mudrost transformiše u uvid. Buda objašnjava sadržaj tog razumevanja: „Prepoznavanje patnje, prepoznavanje nastanka patnje, prepoznavanje prestanka patnje i prepoznavanje puta koji vodi prestanku patnje.” Ovo je zapravo prepoznavanje četiri plemenite istine, takozvano transcendentno ispravno razumevanje. Dakle, ne puko knjiško znanje kakvo dobijamo čitanjem: Da bi nas istinski transformisalo, ono mora imati *ličnu* notu, lični uvid u značenje i implikacije četiri plemenite istine.

Na osnovu ispravnog razumevanja rađa se *ispravna misao* ili nameara, kao drugi element osmostrukog puta, jer ovde je reč o naročitom tipu razmišljanja koje vodi ka delanju. Ispravna namera obuhvata: obuzdavanje (napuštanje žudnje za čulnim zadovoljstvima), ne-mržnju (ljubav) i ne-nasilje (saosećanje). Čini se da postoji organska veza između ispravnog razumevanja i ispravne namere. Ono prvo obuhvata razumevanje patnje i načina njenog nastanka, odnosno žudnje kao izvora patnje. Kada tu vezu primenimo na sebe, vidimo da i naša žudnja, kroz vezivanje vodi u patnju manifestovanu kao uznemirenost, zavist, oholost, strepnju ili napetost. A da bismo se svega toga oslobodili, neophodno je da uklonimo žudnju iz samih sebe. Ovo razumevanje veže između žudnje i patnje rađa u nama nameru da se oslobođimo žudnje, to jest da obuzdamo svoje egoistične želje. Isto kao što ih primenjujemo na sebe, četiri plemenite istine možemo primeniti na druga živa bića i uvideti kako su ona takođe uronjena u patnju usled sopstvene žudnje. Kroz to saosećajno promišljanje u nama lagano nestaju zlovolja i mržnja prema drugim bićima, prema njihovim „manjkavostima”, a zamenjuju ih ljubav i želja za njihovom dobrobiti. U skladu s tim menjaju se i naši postupci.

Zato od ispravne namere kao osnove prelazimo na naredna tri člana: *ispravan govor*, *ispravni postupci* i *ispravno zarađivanje za život*. Ova trijada čini etičku stranu osmostrukog puta. Pošto je reč o moralnim načelima, koja mogu biti preuzeta iz bilo kog religijskog ili etičkog sistema, ili mogu jednostavno da čine deo ličnog etičkog kodeksa, za njihovo

razvijanje nije potrebno razumevanje osmostrukog puta. Međutim, da bi ispravan govor, postupci i zarađivanje za život funkcionali kao elementi osmostrukog puta, takvo razumevanje jeste neophodno, jer ih ono integriše u taj put kao elemente prakse, vežbanja koje vodi oslobađanju. Ispravan govor konkretno sačinjava odustajanje od laganja, ogovaranja (koje ima za cilj podele i razdor među prijateljima), od uvreda i dokonog naklapanja. Ispravni postupci su odustajanje od ubijanja, krađe i nedoličnih seksualnih odnosa, to jest od takvih odnosa kojima se krši zavet vernosti dat partneru. Ispravno zarađivanje za život je ono kojim se ne povređuju druga bića (u poglavlju 4 je odlomak u kojem se tačno nabrajaju poslovi koje je Buda smatrao direktnom preprekom duhovnom razvoju, jer uključuju uništavanje života).

Ova tri etička elementa čine osnovu za *ispravan napor*, koji Buda objašnjava standardnom formulacijom kao napor monaha, ali se zapravo odnosi na svakoga ko stremi višim stupnjevima plemenitog puta. Reč je o analiziranju stanjâ uma, koja su podeljena u dve glavne kategorije: nepovoljna (žudnja, zavist, bes, uz nemirenost, sumnja i tako dalje) i povoljna stanja (na primer, sabranost pažnje). Unutar svake od ovih kategorija nailazimo na dalju dvočlanu podelu, na stanja koja još ne postoje i na ona koja već ispunjavaju um. Svaka od ovih situacija podrazumeva i specifičan zadatak. Kod nepostojećih nepovoljnih stanja zadatak je ispravnog napora da se spriči njihovo nastajanje. Kod već nastalih nepovoljnih stanja zadatak je da se ona odstrane iz uma. Kod povoljnih stanja koja još ne postoje zadatak je da se podstakne njihov nastanak, a kod već nastalih zadatak nam je da se stabilizuju i ojačaju do pune zrelosti.

Ispravan napor nije ograničen samo na formalnu meditaciju, već ga treba ulagati i u svakodnevnom životu, u interakciji s drugim osobama. Međutim, postoji i specifično područje njegove primene, a to je održavanje sabranosti pažnje. To nas dovodi do sedmog člana puta, *ispravne sabranosti*. Ova dva poslednja elementa takođe su u sadejstvu, osnažuju jedan drugog. Ispravan napor predstavlja praktičnu primenu mentalne energije koju um poseduje, a ispravna sabranost jasnu svest o onome što se događa, u trenutku kad se događa, i to u odnosu na četiri domena posmatranja: telo, osećaji (priyatni, neprijatni, neutralni), um (stanja uma, kao što su zgrčen i uz nemiren ili opušten i smiren um, i tako dalje) i objekti uma (pet prepreka, pet sastojaka bića, šest osnova čula, sedam elemenata probuđenja i četiri plemenite istine). O svemu ovome detaljnije u narednim poglavljima.

Zajedničkim delovanjem ispravnog napora i ispravne sabranosti kao rezultat dobijamo *ispravnu koncentraciju*, koju Buda u *sutti* sadržanoj u našem izboru objašnjava standardnom formulom o četiri zadubljenja

(*dhāna*), odnosno stanja duboke koncentracije. Važno je napomenuti da ispravna koncentracija nije krajnji cilj vežbanja, iako dolazi na kraju puta. Naime, kao što smo već pomenuli, krug se zatvorio i sada se ponovo vraćamo prvom članu, ispravnom razumevanju. Svrha potpuno usredsređenog uma jeste da ponovo istraži i ispita stvarnost oko sebe, da istraži telo i um unutar četiri domena sabranosti i uoči njihovu krajnju prirodu. Takvo posmatranje svih pojava podstiče nastanak direktnog uvida u istinsku prirodu ovih fenomena. Na ovom nivou ispravno razumevanje se transformiše iz intelektualnog i pojmovnog u iskustveno razumevanje i direktno znanje (*bhavana-maya paññā*).

Sada dolazimo do praktične primene osmostrukog puta, koja se ne tiče samo monaha i monahinja, već je dostupna i nezaređenima, kako je eksplicitno potvrđivao i Buda. Od toga kakvu odeću nosimo i je li nam glava obrijana ili nije, pogotovo na višim stupnjevima kao što su ispravna sabranost, ispravna koncentracija i razvijanje uvida, za praktikovanje puta važniji su određeni specifični uslovi: jednostavnost življenja, duži boravci u osami, malobrojnost proheva, malo obaveza koje odvlače pažnju i iscrpljuju nam energiju, kao i dovoljno vremena na raspolaganju da bismo se mogli posvetiti vežbanju. Otuda ne čudi to što Buda ipak prevashodno pominje monahe i monahinje kad predstavlja svoj put postupnog vežbanja.

Naredna *suta* iz našeg izbora (**odeljak 6**, str. 218) na vrlo jasan način izlaže sve faze budističkog treninga, te ćemo se njome podrobниje baviti. Kao prvo, poput mnogih drugih govora, i ona je nastala kao reakcija na određeni, konkretan događaj opisan u uvodnom delu. Dakle, postepeno vežbanje nije izloženo kao apstraktna konstrukcija, već u kontekstu priče o uglednom bramanu Īanussoniju, duhovnom savetniku kralja iz Sāvatt-hija. Zanimljivo je pomenuti da se on pojavljuje i kao Budin sagovornik i u nekim drugim važnim *suttama*. Ovaj govor zanimljiv je i po tome što je u celini zasnovan na metafori o lovcu na slonove koji, naišavši u šumi na tragove jednog od njih, pokušava da zaključi o vrsti plena. Metaforu započinje asketa s kojim Īanussoni raspravlja kolika je mudrost Budina, a on četiri stope velikog slona predvodnika poredi sa četiri slučaja kojima je prisustvovao kada je Gotama u raspravi pobedivao oštroumne, vešte polemičare (javne debate su bile omiljena zabava u drevnoj Indiji), bilo da su poreklom plemići, bramani, domaćini ili askete.

Na ovo se nadovezuje Buda, koji u razgovoru s bramanom poriče da su četiri stope koje je opisao asketa dovoljne da se izvede zaključak o veličini onoga ko ih je ostavio, odnosno da se stekne potpuno poverenje u Budino probuđenje. A zašto? Kao što možemo reći da smo bili na njegovom tragu tek kada, sledeći trag, svojim očima ugledamo velikog slona predvodnika, isto tako sa sigurnošću možemo potvrditi da Buda jeste probuđen tek kada

sami dođemo do ploda probuđenja, sledeći uputstva koja nam je ostavio. Buda potom u takvom kontekstu izlaže čitav put vežbanja, korak po korak. No, na početku postoje dva preduslova, koji sami po sebi ne čine delove puta, ali su važni kao polazna osnova. Prvi glasi da se u ovom svetu mora pojaviti Buda kao neko ko je razumeo prirodu ovog sveta i ponovo otkrio davno zaboravljenu stazu ka oslobođenju bića od patnje. Drugi uslov podrazumeva da u svetu postoji *Dhamma*, učenje o oslobođenju i njegovo objavljivanje drugima, učenje razumljivo po formi i po sadržaju, „divno na početku, divno u sredini, divno na kraju“. Tim objavljinjem ujedno se otkriva način potpuno pročišćenog duhovnog života kojim se to učenje pretvara u praksu.

Kada su ispunjena ta dva preduslova, aspirant mora da zadovolji i svojevrsne unutrašnje uslove. Potrebno je najpre da uopšte čuje za *Dhammu*, da se sretne s njom. Potom, kada je sasluša i ona mu se učini logičnom i pažnje vrednom, stiče poverenje u onoga ko ju je objavio. Važno je reći da u budizmu nema mesta za slepu veru, zbog čega pali reč *saddha* prevodimo kao „poverenje“, a ne „vera“, iako u svom izvornom značenju ta reč osim intelektualne ima i emocionalnu komponentu. Dakle, dovoljno je da aspirant ono što je čuo prihvati kao logičnu, upotrebljivu radnu hipotezu, koju će tokom vežbanja da testira i upoređuje sa sopstvenim iskustvom. U isto vreme, njena inicijalna upečatljivost mu obezbeđuje dovoljno entuzijazma i nadahnuća, koji će ga nositi i u trenucima poteškoća, zbumjenosti, kad mu se učini da možda nazaduje, umesto da napreduje. Ispunjavanje ova dva uslova prirodno ga navodi na odluku da otpočne vežbanje, što je u govoru opisano kao napuštanje doma i odlazak u beskućnike, dakle askeete. Zašto? Zato što mu, u svetu te nove odluke, svetovni život, opterećen mnoštvom obaveza koje nemaju veze sa njegovim glavnim ciljem, ostavlja malo vremena za vežbanje. Sem toga, to je ambijent gde često sve dublje korene puštaju mnoge mentalne nečistoće, kao gramzivost, netrpeljivost, bes, surevnjivost i tako dalje.

Najzad, Buda u ovoj *sutti* izlaže postepeni trening, korak po korak, koji u jednoj drugoj *sutti* poredi sa obalom koja nije strma, već se blago spušta u okean: „Baš kao što okean postepeno postaje sve dublji, bez nagnih skokova, isto tako *Dhamma* i disciplina predstavljaju postupan posao, postupno vežbanje, postupnu praksu. Nema iznenadne provale znanja.“ Čitavo vežbanje može se podeliti u tri odeljka: usavršavanje u vrlini, vežbanje uma i vežbanje u mudrosti ili uvidu. Prvi odeljak (pasus 13, str. 220) opisuje osnovni nivo vežbanja, u ispravnom ponašanju ili vrlini, koji je definisan kroz dobro poznatu formulu pet pravila morala (*pañća sīla*). Ta formula obuhvata nenasilje prema živim bićima, neuzimanje onoga što pripada drugima, izbegavanje laganja i ostalih načina zloupotrebe moći

govora, preljubu (za nezaređene) ili seksualne odnose (za monahe) i, na kraju, upotrebu alkohola, droga ili bilo kojih drugih materija koje utiču na našu svest. Ako pažljivo čitamo ovaj deo *sutte*, recimo deo o nenasilju: „Pošto je napustio ubijanje živih bića, on ne ubija živa bića; kad batinu i oružje ostavi po strani, blag i dobromameran, živi on ispunjen saosećanjem prema svim živim bićima”, vidimo da ovo, ali i ostala ovde izložena moralna načela zapravo imaju dve strane. Jedna podrazumeva obuzdavanje, odustajanje od onoga što je loše, dakle od onoga što ne treba činiti, a druga govori šta treba da činimo, kako da se ponašamo. Nije jedino važno da ne činimo ono što smatramo lošim, već i da činimo ono što smatramo dobrim, da se u tome vežbamo, a ne samo da mislimo o tome.

U istom odeljku sadržana su i neka druga pravila, čiji značaj nije prevashodno u oblasti morala, već je pre reč o „asketskom” aspektu moralnog vežbanja za monahe. Poštovanje tih pravila obezbeđuje unutarnje stanje jednostavnosti, a time i pravi stav obuzdavanja, koji život usmerava ka oslobođanju, a ne ka vezivanju za ljude i stvari. Svi ovi etički principi i uputstva o primerenom asketskom ponašanju zajedno čine temelj za čitav kasniji trening. U nekim *suttama* Buda ovaj temelj upoređuje sa zemljom, koja obezbeđuje uporište za sve druge aktivnosti na ovom svetu, od zemljoradnje do upravljanja državom. Bez tog temelja, dalje napredovanje nije moguće.

Pasus 14 (str. 221) odvodi nas korak dalje, pomerajući težište od spoljnih manifestacija ka onome što bismo mogli nazvati internalizacija vežbanja, razvijanje unutarnjeg stava zadovoljenosti i time dubljeg prodiranja u razvoj i pročišćavanje sopstvenog uma. Odatle put vodi ka višim stupnjevima svesti i ka istinitom i preciznom razumevanju stvarnosti. Buda ovaj deo o vežbanju u moralu zaključuje opisom njegovog najvišeg stupnja, a to su sreća i mir nastali iz čistote savesti: „Kad poseduje takvo svojstvo plemenite vrline, tada u sebi doživljava blaženstvo neporočnosti.”

Počevši od pasusa 15 (str. 221), Buda govori o prelazu na meditaciju, to jest na direktno vežbanje uma. Opis počinje naporom da se um održi nepoljuljan u svakodnevnim kontaktima sa drugim ljudima, u uobičajenim poslovima i situacijama. Za monaha, glavni naglasak ovde je na izbegavanju ili kontrolisanju čulnih želja i mržnje, kao dve najvažnije prepreke koje nastaju zato što smo neprekidno bombardovani čulnim percepцијама sveta oko nas. Neke od njih nam se dopadaju, druge ne, a prema najvećem delu smo indiferentni. Stoga Buda opisuje vrstu treninga koju naziva obuzdavanje čula (*indriya saṃvara*) ili stražarenje na vratima čula. Ovo je vrlo važno, jer čula su dominantni faktor koji utiče na formiranje našeg iskustva. Ona u dobroj meri određuju i mentalna stanja nastala kao rezultat informacija dobijenih putem čula. No, Buda dobro zna da problem nije u

samim čulima, u oku, uhu, nosu, jeziku ili čulu dodira. To su samo receptori, naše tačke kontakta sa spoljašnjim svetom. Onaj ko obrađuje te informacije i potom poseže za objektima ako su prijatni ili ih odguruje od sebe kad su neprijatni, drugim rečima onaj ko se čvrsto vezuje za njih, ko na osnovu njih stvara nepovoljna mentalna stanja žudnje, mržnje, iritiranosti, zaslepljenosti i tako dalje – jeste naš um. I zato, ako držimo pod kontrolom um, držaćemo pod kontrolom i sva ostala čula (u budizmu se um smatra šestim čulom, odgovornim za registrovanje misli i osećaja).

Kontrola čula sigurno ne podrazumeva njihovo zatvaranje, izbegavanje svakog prizora ili zvuka (jer onda bi, recimo, slepac najlakše stigao do *nibbāne*), nego veština da, suočeni s nekim prizorom, ne dopustimo umu da se, vođen žudnjom, udubljuje u njegove detalje i počne da gradi sopstvenu „priču”, sopstvene fantazije zasnovane na konkretnom objektu čula. Budinim rečima: „Kad okom vidi oblik, on se ne vezuje za njegova obeležja i detalje. Pošto ga štetna stanja pohlepe i potištenosti mogu napasti ako oko ostavi bez nadzora, vežba njegovo obuzdavanje, stražari na vratima oka, obuzdava oko.” Obeležja (*nimitta*) predstavljaju najuočljivija svojstva predmeta koji, ako mu se obrati pažnja bez kontrole, može rasplati nepovoljne misli i osećanja. „Detalji” (*anubyandāna*) jesu pojedinosti koje mogu nadalje zarobiti našu pažnju, ukoliko uz prvu percepciju nije usledilo obuzdavanje. Sintagma „stanja pohlepe i potištenosti” označava alternativne reakcije žudnje i odbojnosti, privlačenja i odbijanja, u odnosu na objekat čula. I kao što smo usavršavanjem u vrlini obezbedili za sebe „blaženstvo neporočnosti”, obuzdavanjem čula stižemo do još višeg stupnja, a to je „nepomućeni mir”, dakle opšta stabilnost i ravnoteža uma ostaju suštinski nepromenjene, čak i ako se privremeno u umu jave pohlepa ili mržnja.

Kao što vidimo, faze treninga zahvataju sve dublje slojeve bića, počevši od telesnih postupaka i govora, kao spoljašnjih manifestacija naših stavova i želja, pri čemu se pridržavamo jasno određenih pravila. Zatim dolazimo na nivo unutrašnjeg iskustva, na nivo uma, odakle svi naši postupci očigledno izviru kao izrazi mentalnih stanja. Na ovom nivou, neprestano motreći na sopstvene postupke i obuzdavajući se da ne činimo ono što je štetno po nas i druge, na suptilan način menjamo sopstveni um. To je pojava koju je moderna neurologija otkrila tek nedavno i nazvala je neuroplasticitet, odnosno sposobnost mozga i nervnog sistema da strukturno i funkcionalno sami sebe menjaju stvaranjem novih neuronskih veza, kao i atrofijom starih, usled nekorišćenja i uticaja sredine. Ovim je pobijena stara neurološka teorija da struktura mozga posle relativno rane faze u dečinstvu ostaje nepromenjiva.

Naredna faza (opisana u pasusu 16, str. 222) zahvata još dublje i na-

ziva se jasno razumevanje (*sampađañña*). Reč je o takvoj vrsti znanja, razumevanja, koje prati svaki naš postupak. Umesto da delujemo impulsivno, bez jasne svesti, iz navike, vežbamo sebe da sve činimo s punom sabranošću (*sati*), koja nam ujedno služi kao vodič u postupanju. Jednom reči, u trenutku dok nešto radimo, svesni smo šta činimo i jasno razumemo zašto to činimo. U mnogim Budinim govorima ističe se važnost razvijanja ova dva, vrlo tesno povezana kvaliteta sabranosti i jasnog razumevanja (*sati-sampađañña*).

Pozniji komentarski tekstovi analiziraju četiri tipa jasnog razumevanja:

1. *Razumevanje svrhe*: Pre svakog postupka treba zastati i zapitati se da li to što nameravamo da uradimo zaista daje rezultat koji imamo na umu i kakve će posledice taj postupak imati po nas i po druge.

2. *Razumevanje prikladnosti*: Pošto svakako može postojati više načina da se nešto uradi, treba da razmotrimo koji put najbrže vodi cilju u datim okolnostima konkretnog mesta, vremena i našeg, individualnog karaktera.

3. *Razumevanje domena meditacije*: Prve dve vrste razumevanja primenjive su i na praktične stvari svakodnevnog života. Međutim, ovim tipom razumevanja uvodimo specifično budistički metod razvijanja uma i spajamo ga upravo s tim svakodnevnim životom. Konkretno, ako je nečiji „domen“ ili odabrani objekat meditacije prolaznost, običan doručak može se iskoristiti i za kontemplaciju o propadljivosti samog tog tela koje obrokom hranimo. Ili ako se vežbamo u sabranosti, tada ćemo nastojati da budemo svesni svakog pokreta dok prinosimo hranu ustima, njenog ukusa, mirisa, osećaja pri žvakanju, gutanju i tako dalje. Na taj način čitav život postepeno možemo pretvoriti u polje vežbanja, koje ne mora ostati ograničeno samo na formalnu meditaciju u sedećem položaju. Otuda, kako podučava mudri Šantideva, učenik uvek sebe treba da pita: „Kako bih upravo u ovim okolnostima mogao da praktikujem meditaciju?“

4. *Razumevanje stvarnosti*: Uklanjanje najdublje iluzije čovekove, a to je da u središtu našeg bića postoji, deluje i upravlja jedan večni entitet, *ja* ili duša. Prema Budinoj analizi, taj osećaj predstavlja puku mentalnu konstrukciju, privid, ali nekada vrlo opasan privid, jer iz njega izviru najsnajnija negativna stanja uma kao što su bes ili mržnja. Ovde je zapravo reč o tome da dosledno posmatramo sve naše misli i osećaje ne kao nešto što pripada „meni“, da se sa njima ne identifikujemo, da ih ne prisvajamo, već kao obične mentalne događaje, bezlične procese, kako bismo oslabili i na kraju eliminisali duboko ukorenjene misaone i instinktivne egoističke obrasce.

Ovim smo objasnili načine preliminarnog meditativnog vežbanja, čije plodove na početku pasusa 17 (str. 222) Buda rekapitulira sledećim reči-

ma: „Kad poseduje takva svojstva plemenite vrline i plemenitog obuzdanja čula, kada poseduje plemenitu sabranost i jasno razumevanje...” I sada stižemo do prvog dela intenzivne faze meditativnog treninga, koja za cilj ima razvijanje stanja dubokog meditativnog zadubljenja (*dhāna*). Prvi savet monahu, pošto je sebe učvrstio u preliminarnim fazama (moralnost u postupcima, stražarenje na vratima čula, sabranost i jasno razumevanje), u tom kontekstu glasi: Neka ode na neko usamljeno mesto i vežba kako bi najpre savladao pet prepreka koje stoje na putu uspešne meditativne prakse (pasus 18, str. 222). Budući da ove prepreke drže um prikovanim za čulni svet, za svet žudnji, sukoba i konfuzije, tek njihovim potpunim uklanjanjem (o čemu će detaljnije biti reči u poglavljju 8) otvara se put ka meditativnim zadubljenjima. Reč je o specifičnim stanjima održavanja pažnje na odabranom objektu, kada se um izdiže iznad nivoa uobičajene svesti i ulazi u potpuno nova stanja bivanja. Buda ih je istraživao vrlo pomno, a kroz sopstveno iskustvo otkrio je da su na delu četiri nivoa zadubljenja, četiri stupnja duboke meditacije. On ih je ne samo prepoznao, već je opisao pojedinačne kvalitete uma koji karakterišu svaki stupanj (pasusi 19–22, str. 222 i dalje). Radi njihovog potpunijeg razumevanja u **odeljku 7** (str. 225) navodimo i poređenja koja je Buda napravio za svako od njih.

Put ka uvidu i sledstvenom probuđenju ne mora da vodi isključivo kroz ovakvo razvijanje koncentracije (*samādhi*), jer u *suttama* su opisani i slučajevi kada bi neki slušalac Budinih govora, verovatno sa vrlo povoljnom *kammom*, dostigao krajnji cilj već na osnovu toga što je čuo učenje. No, Buda je u svom traganju za probuđenjem ovladao i takvim rafiniranim stanjima svesti, te ih ovde navodi kao put kojim je u noći probuđenja najzad stigao do trostrukog uvida u stvarnost, do tri vrste znanja. Prvo znanje sačinjava sećanje na sopstvene prošle živote. Drugo, koje se javlja usled razvijanja posebnog mentalnog kvaliteta koji se naziva duhovno oko (*dibba cakkhu*), čini razumevanje delovanje zakona *kamme* na putanju bića kroz bezbroj egzistencija. Učenik vidi da se u skladu s moralnim kvalitetima svojih postupaka (*kamma*) bića zaista preporučaju na različitim odredištima, bolnim ili priyatnim, u svetovima kojima dominira patnja, preko onih u kojima su patnja i sreća manje-više u ravnoteži, pa sve do svetova krajnjeg blaženstva. Konačno, kao treće znanje, učenik stiže uvid u četiri plemenite istine, jasno prepoznaje patnju, žudnju kao njen uzrok, iskorenjivanje žudnje kao uslov njenog prestanka, do čega vodi plemeniti osmostruki put.

Tek sticanjem takvog razumevanja učenik dospeva do cilja budističkog puta, jer je iz uma uklonio svaku nečistoću, um mu je obasjan sjajem mudrosti, prozreo je privid ega, *ja*, sopstva, čime je ugasio žudnju za novim životima u krugu patnje, u krugu *saṃsāre*. U takvom stanju potpunog utruća (*nibbāna*) strasti, smirenja, savršene ravnoteže i spokojstva, za

njega nema preporaćanja. A tek tada, poentira Buda poređenje sa lovcem na slonove koji je sopstvenim očima ugledao svoj plen, postaje moguće da učenik na osnovu sopstvenog iskustva potvrdi: „Blaženi je potpuno probuđen, *Dhammu* je Blaženi dobro objasnio i Sangha vežba na pravi način.”

1. ISPRAVNA, A NE POGREŠNA PITANJA

1. Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Sāvatthija, u Ďetinom gaju, u manastiru koji je podigao Anāthapindika.

2. A u to vreme poštovani Malunkyaputta boravio je u osami, te mu na um pade ova misao:

„Postoje gledišta o kojima se Blaženi nije izjasnio, nego ih zanemaruje i odbacuje. To su gledišta: ‘ovaj svet je večan’ i ‘ovaj svet nije večan’; ‘ovaj svet je konačan’ i ‘ovaj svet je beskonačan’; ‘duša i telo su jedno te isto’ i ‘duša i telo su različiti’; ‘Tathāgata postoji posle smrti’, ‘Tathāgata ne postoji posle smrti’, ‘Tathāgata i postoji i ne postoji posle smrti’ i ‘Tathāgata niti postoji, niti ne postoji posle smrti’. Ta gledišta mi Blaženi ne razjašnjava, a to mi se ne sviđa, niti me zadovoljava. Zato ču otici Blaženome, pa ču ga pitati da mi razjasni. Ako mi objasni da je ovaj svet večan ili da ovaj svet nije večan... ili da posle smrti Tathāgata niti postoji, niti ne postoji, onda ču nastaviti da živim isposničkim životom pod njegovim vođstvom; ako to ne učini, onda ču se odreći isposničkog života i vratiti se u niži, svetovni život”.

3. A onda, kad je palo veče, poštovani Malunkyaputta izađe iz osame i otide do Blaženog. Pošto mu se poklonio, sede sa strane, pa reče:

„Poštovani gospodine, dok sam boravio u osami, na um mi pade ova misao: ‘Postoje gledišta o kojima se Blaženi nije izjasnio... Ako mi ih Blaženi ne razjasni, onda ču se odreći isposničkog života i vratiti se u niži, svetovni život’. Ako Blaženi zna: „Svet je večan”, neka mi to razjasni; ako Blaženi zna: ‘Svet nije večan’, neka mi to razjasni. A ako Blaženi ne zna ni da li je svet večan, ni da li nije večan, onda je za onoga ko ne zna i ne vidi jedino ispravno da kaže: ‘Ja niti znam, niti imam uvid’.

Ako Blaženi zna: ‘Svet je konačan’, ... ‘svet je beskonačan’, ... ‘duša i telo su jedno te isto’, ... ‘duša i telo su različiti’, ... ‘Tathāgata postoji posle smrti’, ... ‘Tathāgata ne postoji posle smrti’, ako Blaženi zna: ‘Tathāgata i postoji i ne postoji posle smrti’, neka mi to razjasni. A ako Blaženi zna:

‘Tathāgata niti postoji, niti ne postoji posle smrti’, neka mi to razjasni. A ako Blaženi to ne zna, onda je za onoga ko ne zna i ne vidi jedino ispravno da kaže: ‘Ja niti znam, niti imam uvid’.”

4. „Malunkyaputta, jesam li ti ikada rekao: ‘Dodi, Malunkyin sine, živi kod mene isposničkim životom, a ja ču ti razjasniti da li je ovaj svet večan ili nije...’ ili: ‘Posle smrti Tathāgata niti postoji niti ne postoji?’”

„Ne, poštovani gaspodine!”

„Ili si možda ti rekao meni: ‘Gospodine, ja ēu živeti kod Blaženoga isposničkim životom kad mi Blaženi razjasni da li je svet večan ili nije...’ ili: ‘Posle smrti Tathāgata niti postoji niti ne postoji?’”

„Ne, poštovani gaspodine!”

„Pošto, Malunkyaputta, niti sam ja tako rekao tebi, a ni ti meni, kome onda prigovaraš, nerazumni čoveče?

5. Malunkyaputta, ko bi god postavio takav uslov da neće živeti isposničkim životom dok mu Blaženi ne razjasni ta pitanja – taj bi pre umro nego što bi Usavršeni dospeo da mu sve to rastumači. To je baš tako, Malunkyaputta, kao kad bi neko bio ranjen strelom debelo premazanom otrovom, pa kad bi se njegovi prijatelji i rodbina pobrinuli da mu dovedu lekaru, hirurga, a ranjenik onda kaže: ‘Čekajte! Ne dam da mi vadite ovu strelu pre nego što doznam da li je čovek koji me je ranio pripadnik ratničke, bramanske ili trgovačke kaste ili je sluga. Ne dam da mi vadite ovu strelu pre nego što doznam kako se zove i iz kojeg je plemena... je li visok, nizak ili srednjeg rasta... je li tamnoput, smed ili žut... iz kojeg je sela ili grada... da li me je ustreljio iz luka ili iz samostrela... da li je tetiva na luku napravljena od životinjske ili biljne tetive, od kudelje ili od kore drveta... da li je štap strele grubo ili fino obrađen... od čega su perca na streli bila napravljena – da li od pera lešinara, gavrana, jastreba ili sokola... čime je vrh strele bio pričvršćen – žilom vola, bivola, lava ili majmuna... i kojeg oblika je bio taj vrh strele, šiljast, nalik polumesecu, sa kracima ili račvast’. Taj bi čovek, Malunkyaputta, pre umro nego što bi sve to saznao.

Isto tako, ako bi neko rekao: ‘Neću živeti isposničkim životom pod vođstvom Blaženog ukoliko mi on ne razjasni: Svet je konačan’, ... ili: ‘Posle smrti Tathāgata niti postoji, niti ne postoji’, taj bi pre umro pre nego što bi Tathāgata dospeo da mu sve to razjasni.

6. Malunkyaputta, ako postoji gledište: ‘Ovaj svet je večan’, svetački život se ne može živeti; a ako postoji gledište: ‘Ovaj svet nije večan’, svetački život se ne može živeti. Bilo da postoji gledište: ‘Ovaj svet je konačan’, ili gledište: ‘Ovaj svet nije konačan’, i dalje postoji rođenje, postoji starost, postoji smrt, postaje tuga, naricanje, bol, žalost i očaj, za čije razaranje još u ovom životu ja dajem uputstva.

Ako postoji gledište: ‘Ovaj svet je konačan’... ‘Ovaj svet je beskonačan’... ‘Duša i telo su jedno te isto’... ‘Duša i telo su različiti’... ‘Tathāgata postoji posle smrti’... ‘Tathāgata ne postoji posle smrti’, svetački život se ne može živeti... Bilo da postoji gledište: ‘Tathāgata i postoji i ne postoji posle smrti’, ili gledište: ‘Tathāgata niti postoji, niti ne postoji posle smrti’, i dalje postoji rođenje, postoji starost, postoji smrt, postoje tuga, naricanje, bol, žalost i očaj, za čije razaranje još u ovom životu ja dajem uputstva.

7. Zato, Malunkyaputta, ono što sam ostavio neobjašnjeno zapamtiti kao neobjašnjeno, a ono što sam objasnio zapamtiti kao objašnjeno. A šta sam to ostavio neobjašnjeno? ‘Ovaj svet je večan’ – to sam ostavio neobjašnjeno. ‘Ovaj svet nije večan’ – to sam ostavio kao neobjašnjeno. ‘Ovaj svet je konačan’ – to sam ostavio kao neobjašnjeno. ‘Ovaj svet je beskonačan’ – to sam ostavio kao neobjašnjeno. ‘Duša i telo su jedno te isto’ – to sam ostavio kao neobjašnjeno. ‘Duša i telo su različiti’ – to sam ostavio kao neobjašnjeno. ‘Tathāgata postoji posle smrti’ – to sam ostavio kao neobjašnjeno. ‘Tathāgata ne postoji posle smrti’ – to sam ostavio kao neobjašnjeno. ‘Tathāgata i postoji i ne postoji posle smrti’ – to sam ostavio kao neobjašnjeno. ‘Tathāgata niti postoji, niti ne postoji posle smrti’ – to sam ostavio kao neobjašnjeno.

A zašto sam to ostavio kao neobjašnjeno? Zato što objašnjenje ne bi bilo korisno, jer se ne odnosi na temeljna načela isposničkog života, jer ne vodi do odvraćenosti, do napuštanja strasti, prestanka, smirenja, više spoznaje, vrhovne mudrosti i do utrnuća. Eto zašto to nisam razjasnio.

A šta to, Malunkyaputta, jesam razjasnio? ‘Ovo je patnja’, to sam razjasnio. ‘Ovo je nastanak patnje’, to sam razjasnio. ‘Ovo je prestanak patnje’, to sam razjasnio. ‘Ovo je put koji vodi prestanku patnje’, to sam razjasnio. A zašto sam to razjasnio? Jer je to razjašnjenje korisno, jer se odnosi na temeljna načela isposničkog života, jer vodi odvraćenosti, napuštanju strasti, prestanku, smirenju, višoj spoznaji, vrhovnoj mudrosti i utrnuću. Zato sam to razjasnio.

Zbog svega toga, Malunkyaputta, ono što sam ostavio kao neobjašnjeno zapamtiti kao neobjašnjeno, a ono što sam objasnio zapamtiti kao objašnjeno. Tako reče Blaženi. Zadovoljan, poštovani Malunkyaputta se obradova rečima Blaženog”.

Ćūla-Malunkyaputta sutta – Kratki razgovor s Malunkyinim sinom (MN 63)

2. ŠTA JE CILJ DUHOVNOG ŽIVOTA?

1. Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Rađagahе, na planini po imenu Lešinarev vrh, nedugo pošto je Devadatta otiašao.

Tu se on, u vezi sa Devadattom, ovako obratio monasima:

2. „Monasi, recimo da neki čovek iz poverenja u učenje napusti domaćinski život i ode u beskućnike, razmišljajući: ‘Žrtva sam rođenja, starenja i smrti, tuge, naricanja, bola, jada i očaja; žrtva sam patnje, plen patnje. Sigurno da je moguće stići na kraj čitavog tog okeana patnje’. Pošto je tako otisao u beskućnike, stiče on dobitak, poštovanje i dobar glas. Zadovoljan je zbog tog dobitka, poštovanja i dobrog glasa; njegova namera je ostvarena. Na osnovu toga on hvali sam sebe, a druge kritikuje ovako: ‘Stekao sam dobitak, poštovanje i dobar glas, ali ovi drugi monasi su nepoznati, niko za njih ne zna’. Opijaju ga dobitak, poštovanje i dobar glas, te biva sve nepažljiviji, osvaja ga nepažljivost; a kad je nepažljiv, tada živi u patnji.

Zamislite sada čoveka kome treba dobra drvena građa, koji traga za dobrom drvenom građom, te tragajući za zdravim drvetom nađe na veliko drvo snažnog debla. Onda on, zanemarivši srž stabla, njegov mekani deo, unutrašnju koru i spoljašnju koru, naseče njegove grane i lišće, te ih ponese misleći da je to srž stabla. Na to čovek dobrog vida, kad ga sretne, kaže: ‘Ovaj dobri čovek ne zna šta je srž stabla, njegov mekani deo, unutrašnja kora, spoljašnja kora, grane i lišće. I tako je, pošto mu je bila potrebna dobra drvena građa, tragajući za dobrom drvenom građom, naišao na veliko drvo snažnog debla. Te on, zanemarivši srž stabla, njegov mekani deo, unutrašnju koru i spoljašnju koru, naseče njegove grane i lišće i ponese ih misleći da je to srž stabla. Šta god da je ovaj dobri čovek mislio da napravi od dobre drvene građe, ovo mu neće poslužiti za to’. Isto tako, monasi, kad neki čovek iz poverenja u učenje napusti domaćinski život... tada živi u patnji. Takav se monah smatra onim koji je od svetačkog života uzeo granje i lišće, te se time zadovoljio.

3. A sad, monasi, recimo da neki čovek iz poverenja u učenje napusti domaćinski život i ode u beskućnike, razmišljajući: ‘Žrtva sam rođenja, starenja i smrti, tuge, naricanja, bola, jada i očaja; žrtva sam patnje, plen patnje. Sigurno da je moguće stići na kraj čitavog tog okeana patnje’. Pošto je tako otisao u beskućnike, stiče on dobitak, poštovanje i dobar glas. Ali nije zadovoljan zbog tog dobitka, poštovanja i dobrog glasa; njegova namera nije ostvarena. Na osnovu toga on ne hvali sam sebe, niti kritikuje druge. Ne opijaju ga dobitak, poštovanje i dobar glas, te ne biva sve nepažljiviji, ne osvaja ga nepažljivost. A pošto je marljiv, usavršava se on u vrlini. Postaje zadovoljan usavršavanjem u vrlini i njegova namera je ostvarena. Na osnovu toga on hvali sam sebe, a druge kritikuje ovako: ‘Ja sam pun vrline, dobrog karaktera, ali ovi drugi monasi su nemoralni, lošeg karaktera’. Tako ga opija usavršenost u vrlini, te biva sve nepažljiviji,

osvaja ga nepažljivost; a kad je nepažljiv, tada živi u patnji.

Zamislite sad čoveka kome treba dobra drvena građa, koji traga za dobrom drvenom građom, te tragajući za zdravim drvetom naide na veliko drvo snažnog debla. Onda on, zanemarivši srž stabla, njegov mekani deo i unutrašnju koru, naseče spoljašnju koru, te je poneše misleći da je to srž stabla. Na to čovek dobrog vida, kad ga sretne, kaže: ‘Ovaj dobri čovek ne zna šta je srž stabla... grane i lišće. I tako je, pošto mu je bila potrebna dobra drvena građa... nasekao njegovu spoljašnju koru, te je poneo misleći da jeto srž stabla. Šta god da je ovaj dobri čovek mislio da napravi od dobre drvene građe, ovo mu neće poslužiti za to’. Isto tako, monasi, kad neki čovek iz poverenja u učenje napusti domaćinski život... tada živi u patnji. Takav se monah smatra onim koji je od svetačkog života uzeo spoljašnju koru, te se time zadovoljio.

4. A sad, monasi, recimo da neki čovek iz poverenja u učenje napusti domaćinski život i ode u beskućnike, razmišljajući: ‘Žrtva sam rođenja, starenja i smrti, tuge, naricanja, bola, jada i očaja; žrtva sam patnje, plen patnje. Sigurno da je moguće stići na kraj čitavog tog okeana patnje’. Pošto je tako otišao u beskućnike, stiče on dobitak, poštovanje i dobar glas. Ali on nije zadovoljan zbog tog dobitka, poštovanja i dobrog glasa; njegova namera nije ostvarena... A pošto je marljiv, on se usavršava u vrlini. Postaje zadovoljan usavršavanjem u vrlini, ali njegova namera nije ostvarena. Na osnovu toga on ne hvali sam sebe, niti kritikuje druge. Tako ga ne opija usavršenost u vrlini, niti biva sve nepažljiviji, ne osvaja ga nepažljivost. A pošto je marljiv, on postiže usavršenost u koncentraciji. Postaje zadovoljan usavršenošću u koncentraciji i njegova namera je ostvarena. Na osnovu toga hvali sam sebe, a druge kritikuje ovako: ‘Ja sam usredsređen, moj um je sjedinjen, ali ovi drugi monasi nisu usredsređeni, njihov um je rastresen’. Tako ga opija usavršenost u koncentraciji, te biva sve nepažljiviji, osvaja ga nepažljivost; a kad je nepažljiv, tada živi u patnji.

Zamislite sad čoveka kome treba dobra drvena građa, koji traga za dobrom drvenom građom, te tragajući za zdravim drvetom naide na veliko drvo snažnog debla. Onda on, zanemarivši srž stabla i njegov mekani deo, naseče unutrašnju koru, te je poneše misleći da je to srž stabla. Na to čovek dobrog vida, kad ga sretne, kaže: ‘Ovaj dobri čovek ne zna šta je srž stabla... grane i lišće. I tako je, pošto mu je bila potrebna dobra drvena građa... nasekao njegovu unutrašnju koru, te je poneo misleći da je to srž stabla. Šta god da je ovaj dobri čovek mislio da napravi od dobre drvene građe, ovo mu neće poslužiti za to’. Isto tako, monasi, kad neki čovek iz poverenja u učenje napusti domaćinski život... tada živi u patnji. Takav se monah smatra onim koji je od svetačkog života uzeo unutrašnju koru, te se

time zadovoljio.

5. A sad, monasi, recimo da neki čovek iz poverenja u učenje napusti domaćinski život i ode u beskućnike, razmišljajući: ‘Žrtva sam rođenja, starenja i smrti, tuge, naricanja, bola, jada i očaja; žrtva sam patnje, plen patnje. Sigurno da je moguće stići na kraj čitavog tog okeana patnje’. Pošto je tako otisao u beskućnike, stiče on dobitak, poštovanje i dobar glas. Ali nije zadovoljan zbog tog dobitka, poštovanja i dobrog glasa; njegova namera nije ostvarena... A pošto je marljiv, on se usavršava u vrlini. Postaje zadovoljan usavršavanjem u vrlini, ali njegova namera nije ostvarena... A pošto je marljiv, on postiže usavršenost u koncentraciji. Postaje zadovoljan usavršenošću u koncentraciji, ali njegova namera nije ostvarena. Na osnovu toga on ne hvali sam sebe, niti kritikuje druge. Ne opija ga usavršenost u koncentraciji, niti biva sve nepažljiviji, ne osvaja ga nepažljivost. A pošto je marljiv, on postiže znanje i viđenje.¹ Postaje zadovoljan tim znanjem i viđenjem i njegova namera je ostvarena. Na osnovu toga hvali sam sebe i kritikuje druge: ‘Ja živim znajući i videći, ali ovi monasi žive bez znanja i bez viđenja’. Tako ga opijaju znanje i viđenje, biva sve nepažljiviji, osvaja ga nepažljivost; a kad je nepažljiv, tada živi u patnji.

Zamislite sad čoveka kome treba dobra drvena građa, koji traga za dobrom drvenom građom, te tragajući za zdravim drvetom nađe na veliko drvo snažnog debla. Onda on, zanemarivši srž stabla, naseče njegov mehani deo, te ga poneše misleći da je to srž stabla. Na to čovek dobroga vida, kad ga sretne, kaže: ‘Ovaj dobri čovek ne zna šta je srž stabla... grane i lišće. I tako je, pošto mu je bila potrebna dobra drvena građa... nasekao njegov mehani deo, te ga je poneo misleći da je to srž stabla. Šta god da je ovaj dobri čovek mislio da napravi od dobre drvene građe, ovo mu neće poslužiti za to’. Isto tako, monasi, kad neki čovek iz poverenja napusti domaćinski život... tada živi u patnji. Takav se monah smatra onim koji je od svetačkog života uzeo meki deo, te se time zadovoljio.

6. A sad, monasi, recimo da neki čovek iz poverenja u učenje napusti domaćinski život i ode u beskućnike, razmišljajući: ‘Žrtva sam rođenja, starenja i smrti, tuge, naricanja, bola, jada i očaja; žrtva sam patnje, plen patnje. Sigurno da je moguće stići na kraj čitavog tog okeana patnje’. Po-

¹ Na ovom mestu se misli na sticanje psihičkih moći kakve je stekao i Budin glavni neprijatelj Devadatta i upravo one su se pokazale nepremostivom preprekom za njega. Među te moći spadaju: sećanje na svoje prošle živote, viđenje različitih dimenzija u kojima se prepoređaju i žive bića, pojavljivanje na različitim mestima u isto vreme, hodanje po vodi ili prolaza kroz zidove, čitanje misli drugih ljudi i tako dalje. Sve su ovo (da tako kažemo) sporedni rezultati meditativnog oplemenjivanja uma i nisu njegov glavni cilj. Zameniti ih za glavni cilj vežbanja predstavlja ozbiljnu zabludu i znači da smo se ulovili u zamku koju nam je naš ego postavio.

što je tako otišao u beskućnike, stiće on dobitak, poštovanje i dobar glas. Ali nije zadovoljan zbog tog dobitka, poštovanja i dobrog glasa; njegova namera nije ostvarena... A pošto je marljiv, on se usavršava u vrlini. Postaje zadovoljan usavršavanjem u vrlini, ali njegova namera nije ostvarena... A pošto je marljiv, on postiže usavršenost u koncentraciji. Postaje zadovoljan usavršenošću u koncentraciji, ali njegova namera nije ostvarena... A pošto je marljiv, postiže znanje i viđenje. Postaje zadovoljan tim znanjem i viđenjem, ali njegova namera nije ostvarena. Na osnovu toga on ne hvali sam sebe, niti kritikuje druge. Ne opijaju ga znanje i viđenje, niti biva sve nepažljiviji, ne osvaja ga nepažljivost. A pošto je marljiv, postiže trajno oslobođenje. I tada je nemoguće da monah nazaduje u odnosu na trajno oslobođenje.

Zamislite sad čoveka kome treba dobra drvena građa, koji traga za dobrom drvenom građom, te tragajući za zdravim drvetom naiđe na veliko drvo snažnog debla. Onda on naseče samo srž stabla, te ga poneše znajući da je to srž stabla. Na to čovek dobrog vida, kad ga sretne, kaže: ‘Ovaj dobri čovek zna šta je srž stabla, šta je njegov mekani deo, šta unutrašnja, a šta spoljašnja kora, i šta su njegove grane i lišće. I tako je, pošto mu je bila potrebna dobra drvena građa, tragajući za dobrom drvenom građom, naišao na veliko drvo snažnog debla. Onda je nasekao njegovu srž, te je poneo znajući da je to srž stabla. Šta god da je ovaj dobri čovek mislio da napravi od dobre drvene grade, ovo će mu poslužiti za to’. Isto tako, monasi, kad neki čovek iz poverenja u učenje napusti domaćinski život... A pošto je marljiv, on postiže trajno oslobođenje. I tada je nemoguće da monah nazaduje u odnosu na trajno oslobođenje.

7. Zato, monasi, ovaj svetački život nema dobitak, poštovanje i dobar glas kao svoju svrhu, niti usavršavanje vrline kao svoju svrhu, niti usavršavanje koncentracije kao svoju svrhu, niti znanje i viđenje kao svoju svrhu. Samo je nepokolebljivo oslobođenje uma cilj svetačkog života, to je njegova srž i njegov vrhunac”.

Ovako reče Blaženi. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima Blaženog.

Mahā-saropāma sutta – Dugi govor o poređenju sa srži stabla (MN 29, odlomak)

3. HLAĐENJE STRASTI

U Sāvatthiju.

„Monasi, ako bi vas askete, sledbenici drugih učitelja ovako pitali: ‘Prijatelji, koja je svrha življenja svetačkog života pod vođstvom askete Gotame?’ – suočeni s takvim pitanjem, ovako bi trebalo da odgovorite:

‘Prijatelji, svrha življenja svetačkog života pod vođstvom Blaženog jeste hlađenje strasti’.

Monasi, ako bi vas potom askete, sledbenici drugih učitelja ovako pitali: ‘Postoji li način, prijatelji, postoji li put ka hlađenju strasti?’ – suočeni s takvim pitanjem, ovako bi trebalo da odgovorite: ‘Postoji način, prijatelji, postoji put ka hlađenju strasti’.

A šta je način, monasi, šta je put ka hlađenju strasti? To je ovaj Plemeniti osmostruki put, dakle ispravno razumevanje, ispravna namera, ispravan govor, ispravni postupci, ispravno zarađivanje za život, ispravan napor, ispravna sabranost i ispravna koncentracija. To je način, monasi, to je put ka hlađenju strasti. Monasi, ako bi vas askete, sledbenici drugih učitelja ovako pitali, tako treba da im odgovorite.

[Ili im možete drugačije odgovoriti:] ‘Svrha je... uklanjanje prepreka... iskorenjivanje latentnih sklonosti... potpuno razumevanje toka preporada-nja... odbacivanje nečistoća... dostizanje ploda oslobođenja kroz razumevanje... savršeno znanje i viđenje... svrha življenja svetačkog života pod vođstvom Blaženog jeste potpuno oslobođenje, bez prianjanja’.

Monasi, ako bi vas potom askete, sledbenici drugih učitelja ovako pitali: ‘Postoji li način, prijatelji, postoji li put ka potpunom oslobođenju, bez prianjanja?’ – suočeni s takvim pitanjem, ovako bi trebalo da odgovorite: ‘Postoji način, prijatelji, postoji put ka potpunom oslobođenju, bez prianjanja’.

A šta je način, monasi, šta je put ka potpunom oslobođenju, bez prianjanja? To je ovaj Plemeniti osmostruki put, dakle ispravno razumevanje... ispravna koncentracija. To je način, monasi, to je put ka potpunom oslobođenju, bez prianjanja.

Monasi, ako bi vas askete, sledbenici drugih učitelja ovako pitali, tako treba da im odgovorite”.

Aññatitthiyapeyyāla-vagga – O sledbenicima drugih učitelja (SN 45:41–48)

4. DUHOVNO PRIJATELJSTVO

Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio u plemenu Sakya, u gradu po imenu Nāgaraka. Onda poštovani Ānanda otide do Blaženog.

Pošto je stigao, pokloni mu se, sede sa strane i ovako reče:

„Poštovani gospodine, dobro prijateljstvo, dobro saputništvo, dobro drugarstvo čini polovinu svetačkog života”.

„Nije tako, Ānanda! Nije tako, Ānanda! Dobro prijateljstvo, dobro saputništvo, dobro drugarstvo jeste čitav svetački život. Kada monah ima dobrog prijatelja, dobrog saputnika, dobrog druga, treba očekivati da će

razvijati i negovati Plemeniti osmostruki put.

A kako, Ānanda, monah koji ima dobrog prijatelja, dobrog saputnika, dobrog druga razvija i neguje Plemeniti osmostruki put? Tako što, Ānanda, monah razvija ispravno razumevanje, zasnovano na osami, obestrašenosti i prestanku, tako što napreduje u oslobađanju. On razvija ispravnu nameru... ispravan govor... ispravne postupke... ispravno zarađivanje za život... ispravan napor... ispravnu sabranost... ispravnu koncentraciju, zasnovanu na osami, obestrašenosti i prestanku, tako što napreduje u oslobađanju. Na taj način, Ānanda, monah koji ima dobrog prijatelja, dobrog saputnika, dobrog druga razvija i neguje Plemeniti osmostruki put.

I na sledeći način, Ānanda, može se razumeti kako dobro prijateljstvo, dobro saputništvo, dobro drugarstvo jeste čitav svetački život. Oslanjajući se na mene kao dobrog prijatelja, Ānanda, bića podložna smrti oslobađaju se smrti; bića podložna tuzi, naricanju, patnji, jadu i očaju oslobađaju se tuge, naricanja, patnje, jada i očaja. Na taj način, Ānanda, može se razumeti kako dobro prijateljstvo, dobro saputništvo, dobro drugarstvo jeste čitav svetački život”.

Upaḍḍha suta – Polovina (svetačkog života) (SN 45:2)

5. PLEMENITI OSMOSTRUKI PUT

Kraj Sāvatthija.

„Monasi, podučiću vas, razjasniću vam Plemeniti osmostruki put. Slušajte i dobro zapamtite, a ja ћu vam govoriti”.

„Da, poštovani gospodine”, odgovoriše monasi Blaženom. A on nastavi:

„Monasi, šta je to Plemeniti osmostruki put? On se sastoji od ispravnog razumevanja, ispravne namere, ispravnog govora, ispravnih postupaka, ispravnog zarađivanja za život, ispravnog napora, ispravne sabranosti i ispravne koncentracije.

A šta je to, monasi, ispravno razumevanja? Prepoznavanje patnje, prepoznavanje nastanka patnje, prepoznavanje prestanka patnje i prepoznavanje puta koji vodi prestanku patnje, to se, monasi, naziva ispravno razumevanje.

Monasi, a šta je to ispravna misao? Misao o obuzdavanju, misao o nemržnji, misao o nenasilju, to se, monasi, naziva ispravna misao.

Monasi, a šta je to ispravan govor? Odustajanje od laganja, odustajanje od ogovaranja, odustajanje od uvreda, odustajanje od naklapanja, to se, monasi, naziva ispravan govor.

Monasi, a šta su to ispravni postupci? Odustajanje od ubijanja, odusta-

janje od krađe, odustajanje od nedoličnih seksualnih odnosa, to se, monasi, naziva ispravni postupci.

Monasi, a šta je to ispravno zarađivanje za život? Kada plemeniti učenik odustane od pogrešnog življenja i za svoj život zarađuje na ispravan način,² to se, monasi, naziva ispravno zarađivanje za život.

Monasi, a šta je to ispravan napor? Kada, monasi, monah začne u sebi želju, trudi se, ulaže napor, nadahnjuje sebe i stremi ka tome da još nenašla loša i štetna mentalna stanja uopšte ne nastanu; začne u sebi želju, trudi se, ulaže napor, nadahnjuje sebe i stremi ka tome da ukloni ona već nastala loša i štetna mentalna stanja; začne u sebi želju, trudi se, ulaže napor, nadahnjuje sebe i stremi ka tome da nastanu još nenastala dobra i korisna mentalna stanja; začne u sebi želju, trudi se, ulaže napor, nadahnjuje sebe i stremi ka tome da traju, bez konfuzije, da se umnožavaju, potpuno razviju, uvećavaju i dozreju ona već nastala dobra i korisna mentalna stanja. To se, monasi, naziva ispravni napor.

Monasi, a šta je to ispravna sabranost? Kada, monasi, monah živi kontemplirajući telo kao telo, marljiv, prožet jasnim razumevanjem i sabran, odloživši sa strane čežnju i potištenost u odnosu na ovaj svet; živi on kontemplirajući osećaje kao osećaje, marljiv, prožet jasnim razumevanjem i sabran, odloživši sa strane čežnju i potištenost u odnosu na ovaj svet; živi kontemplirajući um kao um, marljiv, prožet jasnim razumevanjem i sabran, odloživši sa strane čežnju i potištenost u odnosu na ovaj svet; živi kontemplirajući objekte uma kao objekte uma, marljiv, prožet jasnim razumevanjem i sabran, odloživši sa strane čežnju i potištenost u odnosu na ovaj svet. To se, monasi, naziva ispravna sabranost.

Monasi, a šta je to ispravna koncentracija? Kada, monasi, sasvim obuzdanih čula, bez mentalnih nečistoća, monah uđe i ostane na prvom stupnju zadubljenja, koji je praćen usmerenošću misli i istraživanjem, uz ushićenje i zadovoljstvo rođeno iz osame. Smirivanjem usmerenosti misli i istraživanja, monah ulazi i ostaje na drugom stupnju zadubljenja, koji karakterišu kako samopouzdanje i sabranost uma, oslobođenog usmerenosti misli i istraživanja, tako i ushićenje i zadovoljstvo rođeni iz koncentracije. Bleđenjem i ushićenja, monah ostaje spokojan, svestan i jasno razumevajući, uz fizički osećaj zadovoljstva. Tako on ulazi i ostaje na trećem stupnju zadubljenja, o kojem plemeniti kažu: ‘Spokojan i svestan, ima on prijatno boravište’. Napuštanjem zadovoljstva i bola – kao i ranijim nestankom radoći i žalosti – monah ulazi i ostaje na četvrtom stupnju zadubljenja, koje nije ni bolno ni prijatno, a u sebe uključuje pročišćenje sabranosti zahvaljujući spokojstvu uma. To se, monasi, naziva ispravna koncentracija.

² Ne povređuje druga bića, što znači da, na primer, ne radi kao mesar, trgovac alkoholom ili oružjem.

6. POSTUPNO VEŽBANJE

1. Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Sāvatthija, u Ďetinom gaju, u manastiru koji je podigao Anāthapindika.

2. A onda se usred dana braman Āñanussoni izvezao iz Sāvatthija u beloj kočiji, koju su vukle bele kobile. On usput naide na latalicu Pilotiku, pa ga upita:

„Odakle to učitelj Vaćchāyana dolazi usred dana?“³

„Gospodine, išao sam da posetim asketu Gotamu“.

„Šta učitelj Vaćchāyana misli o Gotaminoj mudrosti? Je li on mudar ili nije?“

„Gospodine, ko sam ja da procenjujem mudrost askete Gotame? Svakako, onaj ko procenjuje mudrost askete Gotame, mora mu biti ravan“.

„Učitelj Vaćchāyana zaista obilato hvali asketu Gotamu“.

„Gospodine, ko sam ja da hvalim asketu Gotamu? Oni koji su hvale vredni hvale asketu Gotamu kao najboljeg među bogovima i ljudima“.

„A koji su razlozi da učitelj Vaćchāyana ima toliko poverenje u asketu Gotamu?“

3. „Gospodine, zamislite mudrog lovca na slonove koji se zaputi u šumu gde borave slonovi i u njoj ugleda veliki otisak slonove stope, dugačak i širok. On bi zaključio: ‘Zaista, ovo je otisak stope slona predvodnika’. Isto tako, kada sam video četiri stope askete Gotame, zaključio sam: ‘Blaženi je potpuno probuđen, *Dhammu* je Blaženi dobro objasnio i *Sangha* vežba na pravi način’. A koje su to četiri stope?“

4. Gospodine, ovde sam sretao neke obrazovane plemiće, znalce, koji poznaju učenja drugih, precizne u raspravi poput savršenih strelnaca. Oni idu unaokolo i zapravo pobijaju gledišta drugih svojim oštrim umom. Kada čuju: ‘Asketa Gotama će posetiti to i to selo ili grad’, oni onda kuju plan: ‘Otići ćemo do askete Gotame i postaviti mu ovakvo pitanje. Ako na njega odgovori ovako, tada ćemo njegovo učenje pobiti na ovaj način; a ako na pitanje odgovori ovako, tada ćemo njegovo učenje pobiti na onaj način’.

Onda im javje: ‘Asketa Gotama stigao je u to i to selo ili grad’. I zaista odu do askete Gotame, a ovaj ih uputi, podstakne, obodri i ohrabri govorom o *Dhammi*. Pošto ih je asketa Gotama uputio, podstaknuo, obodrio i ohrabrio govorom o *Dhammi*, oni više nemaju nikakva pitanja da mu postave, pa kako bi onda mogli da pobiju njegovo učenje? Oni zapravo postanu njegovi učenici. Kada sam video ovu stopu askete Gotame, zaključio

³ Vaćchāyana je ime Pilotikinog klana.

sam: ‘Blaženi je potpuno probuđen, *Dhammu* je Blaženi dobro objasnio i *Sangha* vežba na pravi način’.

5. Dalje, sretao sam neke učene bramane, oštroumne... Zapravo, oni takođe postanu njegovi učenici. Kada sam video ovu drugu stopu askete Gotame, zaključio sam: ‘Blaženi je potpuno probuđen...’

6. Dalje, sretao sam neke učene domaćine, oštroumne... Zapravo, oni takođe postanu njegovi učenici. Kada sam video ovu treću stopu askete Gotame, zaključio sam: ‘Blaženi je potpuno probuđen...’

7. Dalje, sretao sam neke učene askete, oštroumne... oni više nemaju nikakva pitanja da mu postave, pa kako bi onda mogli da pobiju njegovo učenje? Zapravo, oni pitaju asketu Gotamu da ih učini monasima, a on to prihvati. Nedugo pošto su otišli u beskućnike, boraveći u samoći, u osami, pažljivi, marljivi, odlučni, oni ubrzo dostižu taj nenadmašni cilj svetačkog života, zbog kojeg sinovi uglednih porodica napuštaju dom i odlaze u beskućnike; a kada ga ostvare, u njemu i ostaju. I tada kažu: „Skoro smo bili izgubljeni, skoro smo bili potpuno propali, jer ranije smo tvrdili da smo askete, iako to nismo bili; tvrdili smo da smo bramani, iako to nismo bili; tvrdili smo da smo arahanti, iako to nismo bili. Ali sada jesmo askete, jesmo bramani, jesmo arahanti.” Kada sam video ovu četvrtu stopu askete Gotame, zaključio sam: ‘Blaženi je potpuno probuđen...’

I tako, kada sam video te četiri stope askete Gotame, zaključio sam:

‘Blaženi je potpuno probuđen, *Dhammu* je Blaženi dobro objasnio i *Sangha* vežba na pravi način’.”

8. Kad ovo bi rečeno, braman Đānussoni side sa svoje bele kočije, koju su vukle bele kobile, prebaci gornji ogrtač preko samo jednog ramena i sklopi ruke u znak poštovanja u pravcu gde je boravio Blaženi, te izgovori ove reči tri puta: „Poštovanje Blaženome, usavršenome i potpuno probuđenome! Poštovanje Blaženome, usavršenome i potpuno probuđenome! Poštovanje Blaženome, usavršenome i potpuno probuđenome!” Zatim pomisli: „Možda bih mogao posetiti učitelja Gotamu i porazgovarati s njim”.

9. Onda braman Đānussoni otide do Blaženog i srdačno ga pozdravi. Pošto učtivi i prijateljski razgovor bi završen, sede on sa strane i ispriča Blaženome čitav svoj razgovor s latalicom Pilotikom. Na to mu Blaženi odgovori:

„Na toj tački, bramane, poređenje sa otiskom stope slona nije izvedeno do kraja. Da bi saznao kako je to moguće učiniti, slušaj i dobro pazi šta će ti reći”.

„Da, gospodine”, odgovori braman Đānussoni. A Blaženi nastavi ovim rečima:

10. „Bramane, zamisli mudrog lovca na slonove koji se zaputi u šumu gde borave slonovi i u njoj ugleda veliki otisak slonove stope, dugačak i širok. Mudar lovac još ne bi zaključio: ‘Zaista, ovo je otisak stope slona predvodnika’. A zašto? U šumi ima i slonica s velikim stopama, a to je možda trag jedne od njih. On dalje prati taj trag kroz šumu i ugleda veliki otisak slonove stope, dugačak i širok, kao i tragove zuba visoko na stablu. Mudar lovac još ne bi zaključio: ‘Zaista, ovo je otisak stope slona predvodnika’. A zašto? U šumi ima i visokih slonica sa snažnim zubima i velikim stopama, ovo je možda trag jedne od njih. On dalje prati taj trag kroz šumu i ugleda veliki otisak slonove stope, dugačak i širok, tragove zuba visoko na stablu, kao i tragove kljova. Mudar lovac još ne bi zaključio: ‘Zaista, ovo je otisak stope slona predvodnika’. A zašto? U šumi ima i visokih slonica sa snažnim kljovama i velikim stopama, ovo je možda trag jedne od njih. On dalje prati taj trag kroz šumu i ugleda veliki otisak slonove stope, dugačak i širok, tragove zuba visoko na stablu, tragove kljova i polomljene grane. Isto tako, ugleda on tog slona predvodnika u podnožju drveta ili na čistini, kako hoda unaokolo, sedi ili leži. Tek tada on zaključuje: ‘Ovo je veliki slon predvodnik’.

11. Isto tako, bramane, Tathāgata se pojavljuje na ovome svetu, usavršen, potpuno probuđen, ispravnog znanja i vladanja, srećan, dobro upućen znalac svetova, nenadmašni vodič onima kojima je potreban putokaz, učitelj božanskim i ljudskim bićima, prosvetljen i blagosloven. Snagom vlastite spoznaje razumeo je i zna da objasni ovaj svet, njegove dobre i zle duhove, božanstva, pokolenja isposnika i sveštenika, bogova i ljudi. On propoveda učenje i slovom i duhom, divno na početku, divno u sredini, divno na kraju; on upućuje na potpuno savršen i pročišćen svetački život.

12. Onda domaćin, domaćinov sin ili neko rođen u drugom klanu čuje to učenje. Kad čuje učenje, on zadobija poverenje u Tathāgatu. Kad poseduje poverenje, on ovako razmišlja: ‘Domaćinski život je skučen, prašnjav put. Svetački život je poput širokog polja. Nije lako, živeći kod kuće, praktikovati svetački život potpuno savršen, potpuno čist, nalik uglačanoj školjki. Šta bi bilo ako bih obrijao kosu i bradu, obukao žuti ogrtač, napustio domaćinski život i otišao u beskućnike?’ Zatim, napustivši mali ili veliki imetak, napustivši mali ili veliki krug rođaka, on obrije kosu i bradu, obuče žuti ogrtač, napušta domaćinski život i odlazi u beskućnike.

13. Pošto je otišao u beskućnike i prolazi kroz monaško vežbanje i način života, pošto je napustio ubijanje živilih bića, on više ne ubija živa bića; kad batinu i oružje ostavi po strani, blag i dobromameran, živi on ispunjen saosećanjem prema svim živim bićima. A pošto je napustio uzimanje onoga što mu nije dato, više ne uzima ono što mu nije dato; uzima samo ono

što mu se da, očekuje samo ono što mu se da; bez krađe živi on u čistoti. A pošto je napustio intimne odnose, pridržava se celibata, živi odvojeno, odustao je od grube prakse seksualnog snošaja.

A pošto je napustio laganje, on ne laže; govori istinu, čvrsto se drži istine, poverljiv i pouzdan, nije obmanjivač ovoga sveta. A pošto je napustio zlonameran govor, ne govori zlonamerno; ne ponavlja tamo ono što je čuo ovde, kako bi ove ljude zavadio s onima, niti ponavlja ovde ono što je čuo tamo, kako bi one ljude zavadio s ovima. Tako on spaja podeljene, podstiče prijateljstvo, uživa u slozi, raduje se slozi, ushićuje se sloganom, govori reči koje idu u prilog slozi. A pošto je napustio grube reči, ne izgovara grube reči; govori reči koje su blage, prijatne za uho i ljubazne, koje idu pravo do srca, učtive su, poželjne za mnoge i s njima su saglasni mnogi. A pošto je napustio naklapanje, on ne priča iz dokolice; govori u pravo vreme, govori činjenice, govori o onome što jeste dobro, govori o učenju i praksi; u pravo vreme govori reči koje su vredne da se zapamte, razložne, umerene i korisne.

Takođe, odustao je od uništavanja semenki i biljaka. Jede samo jednom dnevno, odustao je od jela noću i izvan propisanog vremena.⁴ Odustao je od plesa, pevanja, sviranja i pozorišnih predstava. Odustao je od nošenja venaca, korišćenja mirisa i ulepšavanja balzamima. Odustao je od visokih i luksuznih ležajeva. Odustao je od primanja zlata i srebra. Odustao je od primanja sirovog zrna. Odustao je od primanja sirovog mesa. Odustao je od primanja žena i devojčica. Odustao je od primanja robova i ropkinja. Odustao je od primanja koza i ovaca. Odustao je od primanja živine i svinja. Odustao je od primanja slonova, stoke i kobila. Odustao je od primanja njiva i livada. Odustao je od izvršavanja tuđih naloga i prenošenja poruka. Odustao je od kupovanja i prodavanja. Odustao je od lažnih utega, lažnih metala i lažnih mera. Odustao je od varanja, obmanjivanja, podvaljivanja i lukavstva. Odustao je od ranjavanja, ubijanja, vezivanja, prepada, pljačkanja i nasilja.

14. Zadovoljan je ogrtačem koji štiti njegovo telo i dobijenom hranom kojom umiri glad; gde god da krene, sa sobom nosi samo ogrtač i zdelu. Kao i ptici što su, kud god da krene, jedini teret sopstvena krila, tako je i monah zadovoljan ogrtačem koji štiti njegovo telo i dobijenom hranom kojom umiri glad; gde god da krene, sa sobom nosi samo te stvari. Kad poseduje takvo svojstvo plemenite vrline, tada u sebi doživljava blaženstvo neporočnosti.

15. Kad okom vidi oblik, on se ne vezuje za njegova obeležja i detalje.

---

⁴ Prema kodeksu, vreme jela za monahe je između zore i podneva. Od podneva do nadne zore dopušteno je uzimanje samo tečnosti.

Pošto ga mogu napasti štetna stanja pohlepe i potištenosti ako oko ostavi bez nadzora, vežba njegovo obuzdavanje, stražari na vratima oka, obuzdava oko. Kada uhom čuje zvuk.. Kada nosom oseti miris... Kada jezikom oseti ukus... Kada telom dodirne neki predmet... Kada umom prepozna neki mentalni sadržaj, on se ne vezuje za njegova obeležja i detalje. Pošto ga mogu napasti štetna stanja pohlepe i potištenosti ako um ostavi bez nadzora, vežba njegovo obuzdavanje, stražari na vratima uma, obuzdava um. Kad poseduje takvo plemenito obuzdavanje čula, tada u sebi doživljava nepomućeno blaženstvo.

16. Kad odlazi i kad dolazi, monah to radi s jasnim razumevanjem; kad gleda pravo i kad gleda u stranu, radi to s jasnim razumevanjem; kad savija i kad pruža svoje udove, radi to s jasnim razumevanjem; kad nosi na sebi ogrtač i u ruci posudu za prošenje hrane, radi to sa jasnim razumevanjem; kad jede, piće, žvaće i oseća ukus hrane, radi to sa jasnim razumevanjem; kad obavlja nuždu, radi to sa jasnim razumevanjem; kad hoda, stoji, sedi, leže da spava, budi se, govori i čuti, radi to sa jasnim razumevanjem.

17. Kad poseduje takva svojstva plemenite vrline i plemenitog obuzdavanja čula, kada poseduje plemenitu sabranost i jasno razumevanje, tada boravi na osamljenom mestu: u šumi, podnožju drveta, planini, klisuri, pećini, mestu za kremaciju, gustoj džungli, na proplanku, u stogu sena.

18. Kada se vrati iz sakupljanja hrane, pošto je jeo, seda prekrštenih nogu, uspravnog tela i usredsređene pažnje. Napuštajući *pohlepu* za ovim svetom, živi on uma oslobođenog pohlepe; um svoj pročišćuje od pohlepe.⁵ Napuštajući *zlovolju i mržnju*, živi on uma oslobođenog zlovolje, stalo mu je do dobrobiti svih živih bića; um svoj pročišćuje od zlovolje i mržnje. Napuštajući *tromost i pospanost*, živi on oslobođen tromosti i pospanosti, vidi svetlost, a ne tamu, svestan i prožet jasnim razumevanjem; um svoj pročišćuje od tromosti i pospanosti. Napuštajući *uznemirenost i kajanje*, živi on neuznemiren, uma sasvim spokojnog; um svoj pročišćuje od uznemirenosti i kajanja. Napuštajući *sumnju*, živi on tako što je prevazišao sumnju, ne dvoumi se o tome koja su povoljna mentalna stanja; um svoj pročišćuje od sumnje.

19. Kad je tako napustio ovih pet prepreka, ovih pet nesavršenosti uma koje slabe mudrost, potpuno odvojen od zadovoljstava čula, odvojen od nepovoljnih mentalnih stanja, on dospeva na prvi stupanj zadubljenja i ostaje na njemu: ushićenje i zadovoljstvo rađaju se iz osame, praćeni usmerenošću misli i istraživanjem. Ovo se, bramane, naziva stopa Tathāga-

⁵ Pohlepa (*abhidhā*) ovde jeste sinonim za čulnu želju, žudnju za čulnim zadovoljstvima (*kamaćchanda*), koja se navodi kao prva u standardnoj formulaciji pet osnovnih prepreka ka probuđenju.

te, trag Tathāgate, nešto na čemu je Tathāgata ostavio beleg, ali plemeniti učenik još uvek ne izvodi zaključak: ‘Blaženi je potpuno probuđen, *Dhammu* je Blaženi dobro objasnio i *Sangha* vežba na pravi način’.⁶

20. Dalje, smirivanjem usmerenosti uma i istraživanja monah dospeva na drugi stupanj zadubljenja i ostaje na tom stupnju, koji karakterišu kako unutarnje stišavanje i sabranost svesti, oslobođene usmerenosti uma i istraživanja, tako i ushićenje i zadovoljstvo rođeni iz koncentracije. I ovo se, bramane, naziva stopa Tathāgate... ali plemeniti učenik još uvek ne izvodi zaključak: ‘Blaženi je potpuno probuđen...’

21. Dalje, prestankom ushićenja, monah boravi u spokojstvu, sa sabranošću i jasnim razumevanjem, i sa fizičkim osećajem zadovoljstva. On dospeva na treći stupanj zadubljenja, i ostaje na tom stupnju, o kojem plemeniti kažu: ‘Spokojan i svestan, ima on prijatno boravište’. I ovo se, bramane, naziva stopa Tathāgate... ali plemeniti učenik još uvek ne izvodi zaključak: ‘Blaženi je potpuno probuđen...’

22. Dalje, napuštanjem zadovoljstva i bola – kao i ranijim nestankom uznesenosti i nespokojstva – monah dospeva na četvrti stupanj zadubljenja i ostaje na tom stupnju, koji karakteriše čistota sabranosti nastala zahvaljujući spokojstvu; ni zadovoljstvo, ni bol. I ovo se, bramane, naziva stopa Tathāgate... ali plemeniti učenik još uvek ne izvodi zaključak: ‘Blaženi je potpuno probuđen...’

23. Kada je njegov um postao tako usredsređen, pročišćen, blistav, lišen i najmanje nečistoće (*upakkilesa*), gibak, prilagodljiv, postojan i utihnuo, usmerava ga on ka *znanju o svojim prošlim životima*. Seća se on mnoštva prošlih života, to jest jednog rođenja, dva, tri, četiri, pet rođenja, deset rođenja, dvadeset, trideset, četrdeset, pedeset rođenja, sto rođenja, hiljadu, sto hiljada, mnogih eona skupljanja kosmosa, mnogih eona širenja kosmosa, mnogih eona skupljanja i širenja kosmosa. ‘Tada sam se tako zvao, pripadao sam toj familiji, tako sam izgledao. Time sam se hranio i doživljavao takva zadovoljstva i bol, takav je bio kraj moga života. Nestavši iz tog stanja ovde, ponovo sam se pojavio onde. A tamo sam se ovako zvao, pripadao sam toj familiji, tako sam izgledao. Time sam se hranio i doživljavao takva zadovoljstva i bol, takav je bio kraj moga života. Nestavši iz tog stanja ovde, ponovo sam se pojavio onde’. Tako se on seća mnoštva svojih prošlih života u celini i do detalja. I ovo se, bramane, naziva stopa Tathāgate... ali plemeniti učenik još uvek ne izvodi zaključak: ‘Blaženi je potpuno probuđen...’

---

⁶ On ne dolazi do takvog zaključka o trostrukom dragulju zato što su za zadubljenja i (niže) neposredno znanje znali i oni koji nisu sledili Budino učenje.

24. Kada je njegov um postao tako usredsređen, pročišćen, blistav, lišen i najmanje nečistoće, gibak, prilagodljiv, postojan i utihnuo, usmerava ga on ka *znanju o umiranju i ponovnom rađanju bića*. I vidi – duhovnim okom (*dibba-ćakkhu*), pročišćenim i nadmoćnim u odnosu na fizičko – bića kako umiru i ponovo se rađaju, te uviđa kako su inferiorna i superiorna, lepa i ružna, srećna i nesrećna u skladu sa svojim postupcima: ‘Ova bića – koja su loše postupala telom, govorom i mišlju, koja su klevetala plemenite, imala pogrešna stanovišta i postupala u skladu s tim pogrešnim stanovištima – posle sloma tela, posle smrti, ponovo su se rodila u svetu oskudice, na lošem odredištu, u nižim svetovima, u čistilištu. Ali neka druga bića – koja su dobro postupala telom, govorom i mišlju, koja nisu klevetala plemenite, koja su imala ispravna stanovišta i postupala su u skladu s tim ispravnim stanovištima – posle sloma tela, posle smrti, ponovo su se rodila na dobrom odredištu, na nebu’. Tako vidi – duhovnim okom, pročišćenim i nadmoćnim u odnosu na fizičko – bića kako umiru i ponovo se rađaju i uviđa kako su inferiorna i superiorna, lepa i ružna, srećna i nesrećna u skladu sa svojim postupcima. I ovo se, bramane, naziva stopa *Tathāgate*... ali plemeniti učenik još uvek ne izvodi zaključak: ‘Blaženi je potpuno probuđen...’

25. Kada je njegov um postao tako usredsređen, pročišćen, blistav, lišen i najmanje nečistoće, gibak, prilagodljiv, postojan i utihnuo, usmerava ga on ka *znanju o razaranju mentalnih nečistoća (āsava)*. Vidi, kao da mu je pred očima: ‘Ovo je patnja... Ovo je nastanak patnje... Ovo je prestanak patnje... Ovo je put koji vodi okončanju patnje... Postoje mentalne nečistoće... Ovo je nastanak mentalnih nečistoća... Ovo je prestanak mentalnih nečistoća... Ovo je put koji vodi nestanku mentalnih nečistoća’. I ovo se, bramane, naziva stopa *Tathāgate*, trag *Tathāgate*, nešto na čemu je *Tathāgata* ostavio beleg, ali plemeniti učenik još uvek ne izvodi zaključak: ‘Blaženi je potpuno probuđen, *Dhammu* je Blaženi dobro objasnio i *Sangha* vežba na pravi način’.

26. Kad on zna tako, kada vidi tako, njegov um biva oslobođen izliva čulnosti (*kāmāsava*), oslobođen izliva bivanja (*bhavāsava*), oslobođen izliva neznanja (*aviddāsava*). Sa ovim oslobođanjem javlja se znanje: ‘Oslobođen sam’. On uviđa: ‘Nema više preporadanja, proživljen je svetački život, zadatak je obavljen. Ničeg više nema da se uradi na ovome svetu’.

I ovo se, bramane, naziva stopa *Tathāgate*, trag *Tathāgate*, nešto na čemu je *Tathāgata* ostavio beleg. Na ovoj tački plemeniti učenik zaključuje: ‘Blaženi je potpuno probuđen, *Dhammu* je Blaženi dobro objasnio i *Sangha* vežba na pravi način’. Na ovoj je tački, bramane, poređenje sa otiskom stope slona izvedeno do kraja”.

27. Kad ovo bi rečeno, braman Đānussoni reče Blaženome:

„Odlično, učitelju Gotamo! Odlično! Baš kao kad bi neko ispravio nešto što je do tada stajalo naglavce, otkrio skriveno, pokazao put zalutalom ili upalio svetiljku u tami tako da oni koji imaju oči mogu da vide, isto tako je učitelj Gotama – na više različitih načina – razjasnio *Dhammu*. Uzimam učitelja Gotamu kao utočište, njegovo učenje i zajednicu monaha kao utočište. Neka me učitelj Gotama prihvati kao svog nezaređenog sledbenika koji, od sad pa do kraja života, pronade svoje utočište!”

Čūla-hatthipadopama sutta – Malo poređenje sa stopom slona (MN 27)

7. VIŠI STUPNJEVI VEŽBANJA

12. „A šta još treba učiniti? Monasi, tada monah odlazi na osamljeno, mirno mesto: u šumu, u podnožje drveta, u planinu, klisuru, pećinu, na mesto za kremaciju, u gustu džunglu, na proplanak, do stoga sena.

13. Kada se vrati iz sakupljanja hrane, pošto je jeo, seda prekrštenih nogu, uspravnog tela i usredsređene pažnje. Napuštajući pohlepu za ovim svetom... [isto kao u prethodnom odeljku, pasus 18]... um svoj pročišćuje od sumnje.

14. Monasi, zamislite čoveka koji hoće da uzme novac u zajam i pokrene sopstveni posao. Onda mu se taj posao razvije, tako da je u stanju da vrati pozajmicu i još mu ostane dovoljno da izdržava svoju ženu. Kad na to pomisli, čovek je zadovoljan i pun radosti. Ili zamislite čoveka koji je bolestan, muči ga teška, po život opasna bolest, tako da nije u stanju ni da jede i telo mu je malaksalo. Kasnije se oporavi od bolesti, dobije apetit i telo mu povrati snagu. Kad na to pomisli, čovek je zadovoljan i pun radosti. Ili zamislite čoveka zatočenog u zatvoru. No kasnije ga puste iz tog zatvora, ograđenog visokim zidinama, bez ikakve globe i štete po njegov imetak. Kad na to pomisli, čovek je zadovoljan i pun radosti. Ili zamislite nekog slugu, čoveka koji nije samostalan, već zavisi od drugih, bez prava da ide kud mu je volja. No kasnije ga oslobole ropstva, tako da nadalje zavisi od samoga sebe, a ne od drugih, sloboden da ide kud god mu je volja. Kad na to pomisli, čovek je zadovoljan i pun radosti. Ili zamislite čoveka imućnog, koji se s velikim tovarom zaputi preko pustinje. I kasnije on uspe da pređe tu pustinju, bez ikakve štete po sebe i po tovar. Kad na to pomisli, čovek je zadovoljan i pun radosti. Isto tako, monasi, kada pet prepreka nije prevladao u sebi, monah ih jednu za drugom vidi kao dug, bolest, zatvor, ropstvo i put preko pustinje. Ali kada je tih pet prepreka prevladao u sebi, monah ih jednu za drugom vidi kao oslobođenost od duga, zdravlje, izlazak iz zatvora, oslobođanje iz ropstva i bezbednu zemlju.

15. Kad je tako napustio ovih pet prepreka, pet nesavršenosti uma koje slabe mudrost, potpuno odvojen od zadovoljstava čula, odvojen od nepovoljnih mentalnih stanja, ulazi on i ostaje na prvom stupnju zadubljenja: ushićenje i zadovoljstvo radaju se iz osame, praćeni usmerenošću misli i istraživanjem. On natapa i prožima, preplavljuje i ispunjava svoje telo ushićenjem i zadovoljstvom rođenim iz osame. Ne postoji nijedan deo njegovog tela koji nije prožet ushićenjem i zadovoljstvom rođenim iz osame. Baš kao kad bi vešt berberin ili njegov pomoćnik sipao prah za sapunjanje u bronzanu posudu i mešao ga, postepeno dosipajući u njega vodu, sve dok sapunjava lopta ne upije vlagu, ne postane promočena i zasićena vlagom spolja i iznutra, ali tako da se voda ne cedi iz nje – isto tako monah natapa i prožima, preplavljuje i ispunjava svoje telo ushićenjem i zadovoljstvom rođenim iz osame, tako da mu nijedan deo tela ne ostaje nezahvaćen ushićenjem i zadovoljstvom rođenim iz osame.

16. A zatim, monasi, smirivanjem usmerenosti uma i istraživanja monah dospeva na drugi stupanj zadubljenja i ostaje na tom stupnju, koji karakterišu kako unutrašnje stišavanje i sabranost svesti, oslobođene usmerenosti uma i istraživanja, tako i ushićenje i zadovoljstvo rođeni iz koncentracije. On natapa i prožima, preplavljuje i ispunjava svoje telo ushićenjem i zadovoljstvom rođenim iz sabranosti. Ne postoji nijedan deo njegovog tela koji nije prožet ushićenjem i zadovoljstvom rođenim iz koncentracije. Kao jezero ispunjeno vodom koja u njemu izvire, a nema priliva vode ni sa istoka, ni sa zapada, severa ni juga, pa ako ni kiša ne padne s vremena na vreme, ipak u tom jezeru sveža voda teče, napaja ga i prožima, preplavljuje ga i ispunjava, tako da nijedan deo jezera ne ostane izvan dosega sveže vode. Isto tako monah napaja i prožima, preplavljuje i ispunjava svoje telo ushićenjem i zadovoljstvom rođenim iz sabranosti. Ne postoji nijedan deo njegovog tela koji nije prožet ushićenjem i zadovoljstvom rođenim iz koncentracije.

17. A zatim, monasi, prestankom ushićenja, monah boravi u spokojstvu, sa sabranošću i jasnim razumevanjem, i sa fizičkim osećajem zadovoljstva. On dospeva na treći stupanj zadubljenja i ostaje na tom stupnju, o kojem plemeniti kažu: ‘Spokojan i svestan, ima on priyatno boravište’. On natapa i prožima, preplavljuje i ispunjava svoje telo zadovoljstvom, oslobođen ushićenja, tako da ne postoji nijedan deo njegovog tela koji nije prožet zadovoljstvom, a oslobođen ushićenja. Kao što u jezeru s belim, crvenim ili plavim lotosovim cvetovima neki beli, crveni ili plavi cvetovi, iznikli pod vodom, ne izlaze na površinu, nego cvetaju pod vodom, pa ih sveža voda napaja i oplahuje, ispunjava i prožima od korena do vrha latica, isto tako monah natapa i prožima, preplavljuje i ispunjava celo svoje telo

zadovoljstvom, oslobođenim ushićenja. Ne postoji nijedan deo njegovog tela koji nije prožet zadovoljstvom, oslobođenim ushićenja.

18. A zatim, monasi, napuštanjem zadovoljstva i bola – kao i ranijim nestankom uznesenosti i nespokojsstva – monah dospeva na četvrti stupanj zadubljenja i ostaje na tom stupnju, koji karakteriše čistota sabranosti nastala zahvaljujući spokojsstvu; stanje ni zadovoljstva, ni bola. On sedi prožimajući telo čistom, sjajnom sabranošću, tako da ne postoji nijedan deo njegovog tela koji nije prožet čistom, sjajnom sabranošću. Kao da neki čovek sedi zaogrnut belim platnom od glave do pete, tako da mu nijedan deo tela ne ostane neogrnut tim belim platnom, tako i monah sedi prožimajući telo čistom, sjajnom sabranošću. Ne postoji nijedan deo njegovog tela koji nije prožet čistom, sjajnom sabranošću.

19. Kada je njegov um postao tako usredsređen, pročišćen, blistav, lišen i najmanje nečistoće, gibak, prilagodljiv, postojan i utihnuo, usmerava ga on ka znanju o svojim prošlim životima. Seća se mnoštva prošlih života, to jest jednog rođenja, dva... [isto kao u prethodnom odeljku, pasus 23]... Tako se on u celini i do detalja seća mnoštva svojih prošlih života. Baš kao kad bi čovek krenuo iz svog sela do nekog drugog sela, a onda se vratio odakle je pošao, pa bi pomislio: ‘Krenuo sam iz svog sela i stigao do drugog sela, gde sam na jednom mestu tako stajao, na drugom sam tako sedeо, na trećem tako razgovarao, na četvrtom tako čutao; a posle sam otisao do drugog sela; gde sam na jednom mestu tako stajao, na drugom sam tako sedeо, na trećem tako razgovarao, na četvrtom tako čutao; a posle sam se vratio u svoje selo’. Tako se on, monasi, u celini i do detalja seća mnoštva svojih prošlih života.

20. Kada je njegov um postao tako usredsređen, pročišćen, blistav, lišen i najmanje nečistoće, gibak, prilagodljiv, postojan i utihnuo, usmerava ga on ka znanju o umiranju i ponovnom rađanju bića... [isto kao u prethodnom odeljku, pasus 24]... Tako vidi – duhovnim okom, pročišćenim i nadmoćnim u odnosu na ljudsko – bića kako umiru i ponovo se rađaju i uviđa kako su inferiorna i superiorna, lepa i ružna, srećna i nesrećna u skladu sa svojim postupcima. Baš kao kad bi postojale dve kuće sa vratima i čovek dobrog vida stoji između njih, posmatrajući ljude koji u njih ulaze i izlaze, idu tamo-amo; isto tako duhovnim okom, pročišćenim i nadmoćnim u odnosu na ljudsko, monah vidi bića kako umiru i ponovo se rađaju... u skladu sa svojim postupcima.

21. Kada je njegov um postao tako usredsređen, pročišćen, blistav, lišen i najmanje nečistoće, gibak, prilagodljiv, postojan i utihnuo, usmerava ga on ka znanju o razaranju mentalnih nečistoća. Vidi, kao da mu je pred

očima: ‘Ovo je patnja...’ [isto kao u prethodnom odeljku, pasus 25–26] ... Sa ovim oslobođanjem javlja se znanje: ‘Oslobođen sam’. On uviđa: ‘Nema više preporaćanja, proživljen je svetački život, zadatak je obavljen. Ničeg više nema da se uradi na ovome svetu’.

Baš kao da u nekom udubljenju u planini postoji jezero, bistro, providno i mirno, tako da čovek dobrog vida, stojeći na njegovoj obali, može da vidi školjke, kamenje i pesak na njegovom dnu, kao i jata riba što plivaju unaokolo ili miruju, te pomisli: ‘Ovo je jezero, bistro, providno i mirno, ovo su školjke, kamenje i pesak na njegovom dnu, a ono jata riba što plivaju unaokolo ili miruju’ – isto tako monah vidi kao da mu je pred očima: ‘Ovo je patnja...’ On uviđa: ‘Nema više preporaćanja, proživljen je svetački život, zadatak je obavljen. Ničeg više nema da se uradi na ovome svetu’.”

Mahā-Assapura sutta – Dugi govor u Assapuri (MN 39, odlomak)

Deo 8

KAKO UKROTITI UM?

Ključ Budinog učenja svakako leži u vežbanju i ovladavanju umom. Zašto je to tako vrlo je lako razumeti, kada se podsetimo početnih stihova *Dhammapade*:

*Um je izvor svih stvari,
um im prethodi, um ih stvara...*

Svakom sadržaju našeg iskustva um prethodi, stvara ga ili ga filtrira i oblikuje. Zato je izuzetno važno kakav je kvalitet našeg uma, kako je on uslovljen. Ovo je vidljivo na običnim stvarima, kao što je recimo promena vremena. Ako je oblačno, hladno, kišovito, a naš um je uslovljen da u takvoj situaciji oseća odbojnost, onda ćemo inače sasvim obične, neutralne činjenice o tom vremenu obojiti negativnošću. Kišno vreme će nas ispuniti tugom, potištenošću, nezadovoljstvom tokom čitavog dana. I tada kažemo: „Ovo vreme je baš depresivno!“ A zapravo je um našim dosadašnjim postupcima i razmišljanjima, ciljevima i namerama, kojima smo ga ispunili do vrha, uslovljen da takav postane u opisanim okolnostima. Međutim, ukoliko je dovoljno stabilan, moguće je da istu tu situaciju sagledamo sasvim drugačije. Recimo, da uživamo u lepoti oblaka koji se neprekidno smenjuju ili u dramatičnosti pejzaža pred oluju.

Buda se ne zaustavlja na ovakvim pojedinačnim slučajevima, već generalizuje i kaže da naši ciljevi i namere, naši voljni postupci (*kamma*), jesu odredili svet u kojem smo se preporodili i u kojem sada živimo. Kada smo se u njemu rodili, ista ta *kamma*, u našim umovima akumulirana energija voljnih postupaka, delom određuje kako ga doživljavamo, ali i u kakvom svetu ćemo se preporoditi u narednom životu. Dakle, možemo reći da je svet u kojem postojimo odraz naših prošlih namera i svesno učinjenih dela. A kao što stanje našeg uma iz trenutka u trenutak, ili pak iz života u život, određuje karakter sveta u kojem se rađamo i živimo, isto tako moguće je specifičnim razvijanjem um usmeriti ka stanju ili području postojanja koje leži izvan svake uslovljene egzistencije, ka stanju *nibbāne*. Da bismo

to postigli, potrebno je da razvijemo posebne kvalitete uma. Kada su oni udruženi, ujedinjeni i upravljeni u istom smeru, tada su u stanju da raskinu okove koji nas vezuju za svet uslovjenog postojanja i time omoguće umu da prevaziđe uslovjenost, da istupi iz kruga neprekidnih rađanja i umiranja.

Tako se na početku našeg izbora (**tekst 1**, str. 236) ističe ključna uloga uma, kroz seriju poređenja između uma koji ne poseduje pomenute kvalitete i onog koji ih poseduje. Dalje, Buda ukazuje na moguće posledice neuvežbanog uma. On može izazvati veliki gubitak, veliku štetu i patnju, kako nama, tako i drugima. Isto tako je i u situacijama kada uopšte ne koristimo svoju sposobnost razmišljanja, već reagujemo nagonski, refleksno, iz navike, dopuštajući da se sva negativnost akumulirana u umu neometano ispolji. I opet, dovoljno je da se osvrnemo oko sebe da bismo uvideli da bezbrojni konflikti svoj izvor imaju u umu kojim vladaju mržnja, netrpežljivost, egoizam, pohlepa i slične „bolesti“. Vidimo i da žrtve tih „bolesti“ mogu biti mnogobrojne, od članova porodice, pa sve do čitavih zajednica i čovečanstva u celini. S druge strane, isti taj um, kada je „izlečen“ od pohlepne, besa i mržnje, kada su u njemu razvijeni plemeniti kvaliteti ljubavi i saosećanja, postaje izvor blagostanja i sreće za sve. Jer sa takvim umom zaista razumemo šta je istinska dobrobit, kako za nas, tako i za druge. A kada to razumemo, onda tako i postupamo.

To razumevanje, naravno, ima različite nivoe, a cilj budističkog treninga jeste da ga razvijemo do najvišeg stepena, koji se naziva istinsko znanje (*viññā*), znanje koje nam donosi probuđenje. Da bismo do toga došli, kaže nam **tekst 2** (str. 237), neophodno je da u sebi uporno razvijamo dve stvari: smirenje (*samatha*) i uvid (*vipassanā*). Smirenjem, koje istrajno i na specifičan način vežbamo, naš um dolazi u stanje sabranosti, koje kulminira dubokom koncentracijom (*samādhi*) i privremenim neutralisanjem svake strasti. S druge strane, uvid u pravu prirodu stvari i pojava donosi nam mudrost (*paññā*) i uklanja izuma svako neznanje. Ono biva zamenjeno jasnim znanjem o tome šta je korisno, a šta štetno za nas i druge. Otuda se stanje probuđenja često opisuje kao oslobođanje uma uklanjanjem nečistoća, a uz pomoć mudrosti uvida. Um prestaje da bude puko oruđe, već prosuđuje i o načinu na koji će njegove sposobnosti biti korišćene.

U svakom trenutku ti stojiš na raskršću između puta svakodnevice i Dhamma puta. Koji ćeš odabrat? Ako želis slobodu, ka njoj se kreće upravo sa te tačke. (Ađahn Ča)

Znajući ovo, možemo se zapitati koji je redosled koraka, kako se stiže do probuđenja. Šta prvo treba da vežbamo, smirenje ili uvid? Ili ih treba razvijati paralelno? Ako pogledamo neke Budine govore, mogli bismo iz nje-

govog izlaganja zaključiti da je neophodno prvo razviti smirenje do stupnja četiri meditativna zadubljenja, pa se tek onda okrenuti vežbanju uvida i sticanju tri viša znanja. Međutim, u Kanonu nailazimo i na drugačije prijstupu, u zavisnosti od karaktera, veštine i sposobnosti onoga ko vežba. Tu raznovrsnost je Budin lični pratilac Ānanda u **tekstu 3** (str. 237) shematski prikazao kao četiri pristupa. Prvi od njih je klasičan, kada prvo razvijamo koncentraciju, a na osnovu toga uvid. „I kako on razvija smirenje, a zatim uvid, put se u njemu rađa.“ O kakvom je putu ovde reč? Buda ovde govori o dvema kategorijama puta prakse: preliminarnom i transcendentnom. Preliminarni je put razvijanja smirenja i uvida, bez obzira na redosled. Tokom tog vežbanja nailazimo na razne prepreke, a nekad krenemo i stranputicom koja nas udaljava od Budinog učenja ili se vratimo svetovnom životu čulnih uživanja. Dakle, taj preliminarni put nije izvestan i neopoziv. No, upornim vežbanjem dolazimo do tačke koja se zove „otvaranje oka *Dhamme*“ i predstavlja svojevrstan proboj ka neposrednom sagledavanju područja neuslovljenog. U tom trenutku razumevamo četiri plemenite istine, čime stupamo na istinski Plemenit osmostruki put, na put kojim nadilazimo, transcendiramo svet u kojem živimo, svet uslovljenosti. Taj put kroz četiri stupnja probuđenja neopozivo vodi ka *nibbāni*, krajnjem oslobođenju. Te stupnjeve nazivamo: ulazak u tok, jednom-povratnik, ne-povratnik i arahant. Zatim se u *sutti* kaže: „Onda on sledi, razvija i neguje taj put i dok to čini, s njega okovi padaju...“, što se odnosi na okove mentalne vezanosti koji nas drže prikovanim za krug preporaćanja (*samsāru*). Dakle, na plemenitom putu, jedan po jedan, presecamo određene okove (o njima nešto kasnije), dok ih sve ne uklonimo. Plemeniti put takođe otkriva u nama i drugu vrstu prepreka, koje se nazivaju prikrivene sklonosti (*anusaya*), duboko usaćene u umu: „... njegove prikrivene sklonosti nestaju.“

Drugi pristup je obrnut, te prvo koristimo metod vežbanja namenjen razvijanju uvida, pa potom negujemo smirenje. No kako nema istinskog uvida bez koncentracije, ovakvi meditanti – obično ljudi izrazitim intelektualnih kapaciteta – u početku koriste koncentraciju da bi stekli preliminarni uvid u istinsku prirodu stvari i samo učenje. Međutim, takva koncentracija, iako dovoljna za rađanje uvida, nije dovoljna za probaj i izbijanje na transcendentni put. Otuda, kasnije, moraju da se vrate zadatku sabiranja uma, kako bi uspeli da raskinu okove i do kraja iskorene prikrivene sklonosti.

Treći metod sastoji se od uporednog razvijanja smirenja i uvida. Meditant sebe usavršava u prvom od četiri meditativna zadubljenja, a onda to koristi kao osnovu za vežbanje uvida. Kada razvije uvid, vraća se vežbanju koncentracije do nivoa drugog zadubljenja, da bi potom to koristio kao osnovu za vežbanje uvida. I tako redom sve dok ne stupi na transcendentni put.

Četvrti metod koji Ānanda opisuje čini se pomalo neobičnim. *Sutta* kaže: „Monahov um zarobi nemir u vezi sa učenjem”, a nešto kasnije njegov um postane koncentrisan i on dostigne transcendentni put. Ovaj nemir može se odnositi na različite prepreke, kao što su precenjivanje dosadašnjeg napretka na putu ka probuđenju ili vežbanje u stanju grča, zbog velike želje da se taj cilj dosegne što pre. Tako nismo u stanju da se dovoljno usredsredimo ni na koji objekat meditacije. Međutim, kasnije, kad okolnosti postanu povoljnije, uspevamo da ukrotimo svoj um, da ga usredsredimo i dostignemo transcendentni put.

Naredni **tekst 4** (str. 238) zadržava se na istoj temi smirenja i uvida, ali nam ovde Buda objašnjava koje su veštine neophodne za potpuni razvoj svakog od tih kvalitetuma. Negovanje smirenja podrazumeva da ga prvo zaustavimo na odabranom objektu, zatim ustalimo, ujedinimo i koncentrišemo um. S druge strane, negovanje uvida zahteva veštinu posmatranja, istraživanja i prepoznavanja mentalnih obrazaca (*sankhāra*). Kao u pretvodnom govoru, i ovde vidimo da neki meditanti započinju vežbanje tako što razvijaju smirenje uma, drugi razvijaju višu mudrost uvida u pojave, a neki rade na oba kvaliteta paralelno. Kojim god putem neko ide, pre ili kasnije biće neophodno da uspostavi balans između smirenja i uvida, koji tada ujedinjuju snage da bi urodile plodom razumevanja i uviđanja četiri plemenite istine.

Razume se da ovaj put nije lišen prepreka, u šta se vrlo brzo mogao uveriti svako ko je makar nakratko vežbao meditaciju. Čim sednemo, zatvorimo oči i pokušamo da um fiksiramo na odabrani objekat, recimo na osećaj pri disanju, um kao da podivlja. Liči na neukroćenog konja koji juri i skače na sve strane, želi da bude svuda, samo ne na mestu koje smo mu odredili. Bujica misli pojuri nam kroz glavu, a svaka od njih vuče nas na drugu stranu.

Najvažnije među preprekama smirenju i jasnoći uma nazivaju se pet prepreka, a o njima je već bilo reči u prethodnom poglavlju (tekst 6, pasus 18). Sada u **tekstu 5** (str. 239) nalazimo zanimljiva poređenja, koja na slikevit način dočaravaju kako nas te prepreke sprečavaju da vidimo stvari kakve jesu, da razumemo kako da postupamo u našem najboljem interesu, ali i u interesu drugih. Kada meditant ovako upozna svoje glavne unutrašnje „neprijatelje”, načine na koji uznenimiravaju um i ujedno ometaju razumevanje sveta, spreman je da se s njima uhvati u koštar, jer samo uklanjanjem tih prepreka obezbeđuje sebi siguran uspeh u razvijanju smirenja i uvida, u oslobođanju uma od patnje.

Još jedno slikovito poređenje koje opisuje dobro poznato iskustvo pri dugotrajnom i metodičnom praktikovanju meditacije nalazi se u **tekstu 6** (str. 241). Tu se proces postepenog pročišćavanja uma, tokom kojeg ra-

zličiti nivoi nečistoća izlaze na površinu, poredi sa topljenjem zlata. Prvo se uklanjuju najkrupnije nečistoće, vezane za postupke telom i govorom. To se postiže pridržavanjem pravila morala i neprekidnim samoposmatranjem. Zatim dolaze na red nečistoće srednje veličine, kao što su misli vodene željom za čulnim zadovoljstvima, mržnjom ili željom da nekome nauđimo. Slede razne vezanosti: za porodicu, imetak, sredinu u kojoj živimo ili lični ugled. Neprekidnim taljenjem rude, odnosno žarom asketske prakse, uklanjuju se i one najsuptilnije misli vezanosti i za samo učenje, dok se na kraju ne dobije čisto zlato potpuno pročišćenog uma. On je sada ujedinjen, nerastresen, gibak i prilagodljiv, a opet snažan, te predstavlja pouzdanu osnovu za sticanje šest neposrednih znanja.

Koji su konkretni metodi pročišćavanja i vežbanja uma? Buda to objašnjava u narednih nekoliko tekstova. Iz njih, pre svega, zaključujemo da u ovom ozbilnjom poslu, možda najtežem, ali i najvažnijem od svih, nije dovoljno poznavanje samo jedne tehnike ili načina vežbanja. Budući da su otrovi koji truju um mnogobrojni, kao što smo već videli, Učitelj daje precizan protivotrov za svaki od njih. U **tekstu 7** (str. 244) najpre objašnjava pet pomoćnih tehnika koje se nazivaju „znaci” (*nimitta*), a njih meditant primenjuje kako bi neutralisao štetne misli nastale pod uticajem pohlepe, mržnje i obmanutosti. Kao protivotrov mržnji, **tekst 8** (str. 246) preporučuje nam da prijateljsku ljubav (*metta*) često koristimo kao predmet meditacije i da je razvijamo prema svim bićima. *Vrlo je važno da u njih uključimo i same sebe*. Jedan od najpopularnijih objekata meditacije među nezaređenima verovatno predstavlja grupa objekata poznata kao šest podsećanja, koje treba koristiti kao orientire, meru sopstvenih dela. Opisani su u **tekstu 9** (str. 247), a čine ih: Buda, njegovo učenje, monaška zajednica, vrlina, velikodušnost i božanska bića. Ta podsećanja čine stabilan referentni okvir unutar kojeg se prosečan budista kreće u svakodnevnom životu i dovode ga u čvrstu vezu s idealima religije kojoj pripada. Prva tri se nazivaju tri dragulja ili tri utočišta (*ti-saranā*) i zadovoljavaju devocionalne potrebe sledbenika.

Iako se kod njih polazi od vere ili, pre, poverenja, istrajnim koncentrisanjem na bilo koje od ova tri „podsećanja” pročišćujemo um od loših misli i ujedno ga stabilizujemo u sabranosti pažnje. Meditaciju o vrlini započinjemo poštovanjem pet osnovnih pravila: odustajanjem od ubijanja, krađe, preljube, laganja i konzumiranja alkohola i svega drugog što nam pomućuje svest, jer razumemo da je to u našem najboljem interesu. Neprekidno podsećanje na velikodušnost motiviše nas da dajemo, da pomazemo drugima. I na kraju, podsećanje na božanstva, kao bića koja su se zahvaljujući svojim delima rodila u svetu sreće, predstavlja kontemplaciju plodova nečije vrline, velikodušnosti i mudrosti, koji dozrevaju u ovom, ali i u budućim životima.

Još jedan vrlo specifičan metod vežbanja radi uklanjanja želje za čulnim zadovoljstvima, naročito seksualne požude, naveden je u **tekstu 10**, pasus 10 (str. 249), gde se kao objekat meditacije uzimaju svi odbojni aspekti našeg tela. Reč je o delu čuvene *Satipaṭṭhāna sutte* ili *Govora o temeljima sabranosti*, koji se smatra najsveobuhvatnijim uputstvom za meditaciju u čitavom *Pāli kanonu*. Govor je dat u celini i, kako vidimo, nudi čitav spektar metoda vežbanja. No, kao što se može zaključiti po standarnoj formuli koja zaključuje svaku od tih vežbi, svima im je zajedničko to što naglašavaju uspostavljanje specifičnog načina sabranosti pažnje kojom se stvari posmatraju unutar odgovarajućeg mentalnog okvira. Taj mentalni okvir čine tri pozitivna kvaliteta uma: energija (*ātāpa*), sabranost pažnje ili sabranost (*sati*) i jasno razumevanje (*sampaṭṭañña*). Reč *sati* izvorno znači sećanje, ali u ovom kontekstu označava neprekidno samopodsećanje da se zadržimo u sadašnjem trenutku i usredsredimo na njega, označava neprekinutu sabranost pažnje na ono što se u ovom momentu i sa svakim iskustvom dešava u nama i oko nas. Reč je, dakle, o naporu vežbanja da um ne odluta ponesen raznim nasumičnim mislima, sećanjima, planovima, fascinacijama i ostane izgubljen u zaboravu.

Ovo nije nimalo lak zadatak, u šta se mogao uveriti svako ko je ikada pokušao da svoj um zadrži na odabranom objektu. Vrlo brzo se pokazuje da naš um ima čudnu sklonost da bude bilo gde drugde, da se spremno zaputi u fantazme budućnosti ili među senke prošlosti, samo ne tu gde je jedina stvarnost za nas, u sadašnjem trenutku.

Često se događa da šta god da radimo, bilo da sedimo, hodamo, stojimo ili ležimo, naš um uglavnom nije u vezi s neposrednom stvarnošću, već je po navici zaokupljen prošlošću ili budućnošću. Dok hodamo, mislimo o trenutku kad ćemo stići, a kad stignemo razmišljamo o odlasku. Dok jedemo, razmišljamo o pranju sudova, a kad krenemo da peremo sudove, razmišljamo o tome da gledamo omiljenu emisiju na TV-u. To je zaista šašav način korišćenja uma. Nismo u vezi sa sadašnjim trenutkom, već uvek razmišljamo o nečem drugom. Previše često smo obuzeti strepnjom i žudnjama, žalimo za prošlim i iščekujemo da vidimo šta će se dogoditi u budućnosti. I tako potpuno propuštamo kristalno jasnu jednostavnost sadašnjeg trenutka.

Samo taj trenutak predstavlja čvrsto tlo direktnog iskustva, tačku jasnog prepoznavanja i razumevanja onoga što nam se zaista događa. A to razumevanje je nužno da bismo procenili koji je pravi put delovanja ili, možda, nedelovanja.

Četiri objektivna domena koji pokrivaju taj sadašnji trenutak, kao što to i struktura *Govora o temeljima sabranosti* pokazuje, predstavljaju telo,

osećaji, um i objekti uma. Prvi i četvrti odeljak podeljeni su na više pododeljaka, tako da je zapravo u govoru obrađen dvadeset jedan objekat meditacije. Neki od njih mogu se upotrebiti za razvijanje smirenja (*samatha*), ali čini se da je sistem *satipaṭṭhāna* kao celina naročito namenjen razvijanju uvida. Prvi odeljak je *kontemplacija tela* (*kāyānupassanā*), sa četrnaest objekata meditacije: sabranost pažnje na dah, na četiri položaja tela, jasno razumevanje onoga što u datom trenutku radimo, fokusiranje na neprivlačne karakteristike tela, fokusiranje na četiri osnovna elementa i, na kraju, devet kontemplacija na mestu za spaljivanje pokojnika.

Zatim, *kontemplacija osećaja* (*vedanānupassanā*), koji su razvrstani u tri osnovne grupe: prijatni, bolni i oni koji nisu ni prijatni ni bolni, a svaki od njih se kasnije deli na niske ili telesne i uzvišene ili duhovne. Treći odeljak, *kontemplacija uma* (*cittānupassanā*), pokriva ovaj objekat kontemplacije kroz osam parova suprotnih stanja uma (um ispunjen požudom i um bez požude, i tako dalje). Na kraju, četvrti odeljak govori o *kontemplaciji objekata uma* ili pojave (*dhammānupassanā*). Reč *dhamma* (pisana malim slovom) ima vrlo široko značenje, a ovde pokriva sve pojave, fenomene našeg iskustva, klasifikovane na poseban način. Naime, u *sutti* ti fenomeni čine pet kategorija zasnovanih na samom Budinom učenju ili *Dhammi*.

Posmatranjem kompozicije čitavog ovog govorca, možemo uočiti izvesnu postupnost. Naime, u prva tri odeljka govora spuštamo se do sve dubljih nivoa smirenja uma, odnosno koncentracije, da bi se kontemplacijom objekata uma fokus preusmerio ka uvidu. U tom poslednjem odeljku, meditant počinje da posmatra i prevazilazi pet prepreka. Njihovo prevaziilaženje označava uspeh u koncentraciji, te on zatim tako koncentrisanim umom posmatra, kontemplira pet sastojaka bića i šest osnova čula. Kako ova kontemplacija dobija na snazi, u onome ko meditira počinju da se manifestuju sedam elemenata probuđenja, a njihovu kulminaciju čini razumevanje četiri plemenite istine. Uvid u ove istine podrazumeva oslobođanje uma od svih nečistoća koje ga vezuju za sferu rođenja i umiranja, čime meditant dostiže stanje *nibbāne*, savršenog mira i ravnoteže uma, kako je i nagovešteno na samom početku govora.

U *Satipaṭṭhāna sutti*, kao što smo videli, sabranost pažnje na dah navedena je samo kao jedna od tehnika vežbanja uma, ali ona zapravo ima fundamentalnu važnost. To potvrđuje Budina tvrdnja u nekim govorima da je upravo ovu tehniku koristio kao glavno sredstvo na svom putu ka probuđenju. Na drugim mestima, koncentraciju pažnje na dah naziva „*Tathāgatino boravište*”, jer ju je često praktikovao i posle probuđenja, boraveći u izolaciji, duboko u džungli.

Tako **tekst 11** (str. 259) donosi odlomak govorca, koji je inače potpuno posvećen ovoj meditaciji, i opis šesnaest faza. Pošto one ne slede nužno

jedna za drugom, već se delimično i preklapaju, možemo ih posmatrati i kao vidove, pre nego kao posebne faze puta. Tih šesnaest vidova grupisano je u četiri tetrade, od kojih svaka odgovara u prethodnom govoru opisanim temeljima sabranosti pažnje. Prva tetrada sadrži četiri vida opisana u *Sati-paṭṭhāna suttu*, u delu posvećenom kontemplaciji tela. Druge tetrade, pak, proširuju vežbanje na kontemplaciju osećaja, uma i njegovih objekata. Dakle, usredsređivanje pažnje na dah može poslužiti za usavršavanje ne samo jednog već sva četiri temelja sabranosti pažnje. Ti temelji, zasnovani na fokusiranju pažnje na dah, sa svoje strane mogu poslužiti za usavršavanje sedam elemenata probuđenja (*bodhanga*), a njima se opet usavršavaju istinsko znanje i oslobođenje. Ovakav niz, dakle, pokazuje da dah može biti objekat meditacije koja počinje jednostavnim usmeravanjem pažnje, a kulminira trajnim oslobađanjem uma.

Konačno, u **tekstu 12** (str. 263), Sāriputta, jedan od Budinih najistaknutijih učenika, govori o tome kako je ovlađao sopstvenim umom. U razgovoru sa Ānandom objašnjava kako je u stanju da boravi po čitav dan u svakom od četiri zadubljenja i u bezobličnim meditativnim stanjima, kao i u naročitom stanju nazvanom prestanak opažaja i osećaja. Ali, zato što jeste probuđen, on se ne vezuje ni za jedno od tih stanja, ne poistovećuje ih s pojmovima *ja* i *moje*. I tu je izvor neustrašivosti da se suočimo sa sopstvenim životom.

Kako to kaže jedan savremeni budistički učitelj:

Praktikujući istrajnju sabranost pažnje, možemo dopustiti strahovima u nama da se ispolje, ali i da ne verujemo nužno u njih. To što se bojimo da će se nešto dogoditi ne znači da će se to zaista i dogoditi. To što se osećate krivim zbog nečega ne znači nužno da ste i uradili nešto pogrešno; to što nešto želite ne znači da će vas to i usrećiti kada ga dobijete. Svi smo već toliko puta videli kako nas privid stvarnosti može zavesti. (Ādahn Munindo)

1. UM JE PRETEČA SVIH STVARI

1. „Monasi, ne vidim nijednu drugu stvar tako neprilagodljivu kao što je neizvežban um. Neizvežban um, monasi, zaista je jako neprilagodljiv.

2. Monasi, ne vidim nijednu drugu stvar tako prilagodljivu kao što je izvežban um. Izvežban um, monasi, zaista je jako prilagodljiv.

3. Monasi, ne vidim nijednu drugu stvar koja vodi ka takom velikom gubitku kao neizvežban um. Neizvežban um, monasi, zaista vodi ka velikom gubitku.

4. Monasi, ne vidim nijednu drugu stvar koja vodi ka takom velikom dobitku kao izvežban um. Izvežban um, monasi, zaista vodi ka velikom dobitku...

9. Monasi, ne znam nijednu drugu stvar koja je toliko puna patnje kao što je neizvežban i retko korišćen um. Neizvežban i retko korišćen um, monasi, prepun je patnje.

10. Monasi, ne znam nijednu drugu stvar koja je toliko puna sreće kao što je izvežban i često korišćen um. Izvežban i često korišćen um, monasi, prepun je sreće”.

Akammaniya vagga – Neprilagodljivo (AN 1:21–24, 29–30)

2. SMIRENJE I UVID

„Monasi, dva su kvaliteta koja čine jasno znanje. Koja dva? Smirenje i uvid. Kada je smirenje razvijeno, koji je plod? Um je razvijen. A kada je um razvijen, koji je plod? Svaka strast je napuštena.

Monasi, kada je uvid razvijen, koji je plod? Mudrost je razvijena. A kada je mudrost razvijena, koji je plod? Svako neznanje je napušteno.

Monasi, zatrovani strašću, um se ne oslobađa. Zatrovana neznanjem, mudrost se ne razvija. Zato, monasi, prestankom strasti nastaje oslobađanje uma. Prestankom neznanja, oslobađanje mudrošću nastaje”.

Adanta vagga – Neukroćen um (AN 2:32)

3. ČETIRI PUTO DO ZNANJA

Ovako sam čuo. Jednom je prilikom poštovani Ānanda boravio u Kosambiju, u Ghositinom manastiru. Tu se on obrati monasima:

„Prijatelji!”

„Da, prijatelju”, odgovoriše monasi. Na to poštovani Ānanda ovako reče:

„Prijatelji, ko god – monah ili monahinja – preda mnom objavi da je dostigao konačno znanje arahanta, on je to učinio na jedan od četiri načina. Koja četiri?

Ima slučajeva kada monah razvija smirenje, a zatim uvid. Kako on razvija smirenje, a zatim uvid, put se u njemu rađa. Onda on sledi, razvija i neguje taj put, a dok to čini, s njega okovi spadaju, njegove prikrivene

sklonosti nestaju.¹

Ima zatim slučajeva, prijatelji, kada monah razvija uvid, a zatim smirenje.² Kako on razvija uvid, a zatim smirenje, put se u njemu rada. Onda on sledi, razvija i neguje taj put, a dok to čini, s njega okovi spadaju, njegove prikrivene sklonosti nestaju.

Ima zatim slučajeva, prijatelji, kada monah razvija smirenje uporedo sa uvidom. Kako on razvija smirenje uporedo sa uvidom, put se u njemu rada. Onda on sledi, razvija i neguje taj put, a dok to čini, s njega okovi spadaju, njegove prikrivene sklonosti nestaju.

Ima zatim slučajeva, prijatelji, kada monahov um zarobi nemir u vezi sa učenjem. Ali onda dode trenutak kada njegov um postane stabilan, sa-bran, ujedinjen i koncentrisan; put se u njemu rađa. Onda on sledi, razvija i neguje taj put, a dok to čini, s njega okovi spadaju, njegove prikrivene sklonosti nestaju.

Prijatelji, ko god – monah ili monahinja – preda mnogim objavi da je dostigao konačno znanje arahanta, on je to učinio na jedan od ova četiri načina”.

Arahattappatti sutta – Put do probuđenja (AN 4:170)

4. ČETIRI VRSTE LJUDI

„Monasi, na svetu je moguće naći četiri vrste ljudi. Koje četiri?

Ima slučajeva, monasi, kada je neko postigao unutarnje smirenje uma, ali ne i višu mudrost uvida u pojave. Neko drugi postigne višu mudrost uvida u pojave, ali ne i unutarnje smirenje uma. Neko drugi ne postigne ni unutarnje smirenje uma, ni višu mudrost uvida u pojave. A neko drugi postigne i unutarnje smirenje uma i višu mudrost uvida u pojave.

I tako, monasi, onaj ko je dostigao unutarnje smirenje uma, ali ne i višu mudrost uvida u pojave, treba da ode do onoga ko je dostigao višu mudrost uvida u pojave i upita ga: ‘Kako, prijatelju, treba posmatrati mentalne obrasce? Kako ih treba istraživati? Kako ih raspozнатi uvidom?’³

A taj drugi će mu onda odgovoriti u skladu sa onim što je video i razumeo: ‘Mentalne obrasce treba posmatrati ovako. Mentalne obrasce treba

---

¹ O prikrivenim sklonostima (*anusaya*) videti str. 36, napomena 9.

² Odnosi se na one koji po svojoj prirodi prvo dostignu uvid u pravu prirodu stvari, a tek potom, na osnovu tog uvida, neguju koncentraciju uma.

³ Mentalni obrasci (*sankhārā*) ili „tvorevine volje”, voljni postupci telom, govorom i umom koji formiraju uhodane neuronske puteve u našem umu. Podstaknuti neznanjem i uz žudnju kao pogonsko gorivo, oni vode svest sve dalje ka novom rođenju. A to gde će se nova svest uspostaviti određeno je etičkim karakterom *sankhārā*. Ako je neko činio milosrdna dela, ti obrasci će svest usmeriti ka srećnom mestu preporadjanja. Ako je neko činio nemoralna dela, *sankhāre* njegovog uma će svest usmeriti ka preporadjanju u patnji.

istraživati ovako. Ovako ih treba raspoznati uvidom'. Tako ovaj prvi na kraju postiže i unutarnje smirenje uma i višu mudrost uvida u pojave.

Čovek koji je dostigao višu mudrost uvida u pojave, ali ne i unutarnje smirenje uma, treba da ode do onoga ko je dostigao unutarnje smirenje i upita ga: 'Kako, prijatelju, treba zaustaviti um? Kako um treba ustaliti? Kako um treba ujediniti? Kako um treba koncentrisati?' A taj drugi će mu odgovoriti u skladu sa onim što je video i doživeo: 'Um treba stabilizovati ovako, sabrati ovako, ujediniti ovako, koncentrisati ovako'. Tako ovaj prvi na kraju postiže i unutarnje smirenje uma i višu mudrost uvida u pojave.

Čovek koji nije dostigao ni unutarnje smirenje uma, ni višu mudrost uvida u pojave, treba da ode do onoga ko je dostigao i jedno i drugo, i da ga upita: 'Kako, prijatelju, treba zaustaviti um? ... Kako, prijatelju, treba posmatrati mentalne obrasce?...' A taj drugi će mu onda odgovoriti u skladu sa onim što je video i razumeo: 'Um treba zaustaviti ovako... Mentalne obrasce treba posmatrati ovako...' Tako ovaj prvi na kraju postiže i unutarnje smirenje uma i višu mudrost uvida u pojave.

A čovek koji je postigao i unutarnje smirenje uma i višu mudrost uvida u pojave, sebe treba da učvrsti u tim povoljnim stanjima i uloži dalji napor u uklanjanje nečistoća uma.

To su, monasi, četiri vrste ljudi koje je moguće naći na ovome svetu".

Samādhi sutta – Smirenje uma (AN 4:94)

5. PREPREKE U MENTALNOM RAZVOJU

...Onda braman Sangārava otide do Blaženog, pozdravi se s njim, sede sa strane, pa reče:

„Učitelju Gotamo, zašto je nekada teško setiti se i svetih tekstova koje smo recitovali tokom dugog perioda, a kamoli onih koje nismo recitovali? I zašto čak i sveti tekstovi koje dugo nismo recitovali ostaju u umu, a kamoli oni koje jesmo recitovali?”

„Bramane, kada neko živi uma opsednutog *čulnom željom*, preplavljenog čulnom željom i ne razume onakav kakav jeste izlaz iz čulne želje koja je nastala, onda on niti zna, niti vidi kakvo zaista jeste njegovo sopstveno dobro, dobro za druge ili oboje. I tada mu je teško setiti se i svetih tekstova koje je recitovao tokom dugog perioda, a kamoli onih koje nije recitovao.

Zamisli, bramane, posudu s vodom u koju su nasute crvena, žuta, plava i ljubičasta boja. Ako bi čovek oštrog oka pokušao da vidi odraz svog lica u njoj, ne bi ga niti znao, niti video onakav kakav zaista jeste. Isto tako, bramane, kada neko živi uma opsednutog čulnom željom... tada mu je teško setiti se i svetih tekstova koje je recitovao tokom dugog perioda, a

kamoli onih koje nije recitovao.

Isto tako, bramane, kada neko živi uma opsednutog *mržnjom*, preplavljenog mržnjom i ne razume onakav kakav jeste izlaz iz mržnje koja je nastala, onda on niti zna, niti vidi kakvo zaista jeste njegovo sopstveno dobro, dobro za druge ili oboje. I tada mu je teško setiti se i svetih tekstova koje je recitovao tokom dugog perioda, a kamoli onih koje nije recitovao.

Zamisli, bramane, posudu sa vodom koja se zagreva na plamenu, kako vri i ključa. Ako bi čovek oštrog oka pokušao da vidi odraz svog lica u njoj, ne bi ga niti znao, niti video onakav kakav zaista jeste. Isto tako, bramane, kada neko živi uma opsednutog čulnom mržnjom... tada mu je teško setiti se i svetih tekstova koje je recitovao tokom dugog perioda, a kamoli onih koje nije recitovao.

Isto tako, bramane, kada neko živi uma opsednutog *tromošću i pospanošću*, preplavljenog tromošću i pospanošću i ne razume onakav kakav jeste izlaz iz tromosti i pospanosti koja je nastala, onda on niti zna, niti vidi kakvo zaista jeste njegovo sopstveno dobro, dobro za druge ili oboje. I tada mu je teško setiti se i svetih tekstova koje je recitovao tokom dugog perioda, a kamoli onih koje nije recitovao.

Zamisli, bramane, posudu s vodom po čijoj površine plutaju trave i žabokrećina. Ako bi čovek oštrog oka pokušao da vidi odraz svog lica u njoj, ne bi ga niti znao, niti video onakav kakav zaista jeste. Isto tako, bramane, kada neko živi uma opsednutog tromošću i pospanošću... tada mu je teško setiti se i svetih tekstova koje je recitovao tokom dugog perioda, a kamoli onih koje nije recitovao.

Isto tako, bramane, kada neko živi uma opsednutog *uznemirenošću i kajanjem*, preplavljenog uznemirenošću i kajanjem i ne razume onakav kakav jeste izlaz iz uznemirenosti i kajanja koji su nastali, onda on niti zna, niti vidi kakvo zaista jeste njegovo sopstveno dobro, dobro za druge ili oboje. I tada mu je teško setiti se i svetih tekstova koje je recitovao tokom dugog perioda, a kamoli onih koje nije recitovao.

Zamisli, bramane, posudu s vodom čiju površinu komeša vetar, talasa i kovitla. Ako bi čovek oštrog oka pokušao da vidi odraz svog lica u njoj, ne bi ga niti znao, niti video onakav kakav zaista jeste. Isto tako, bramane, kada neko živi uma opsednutog uznemirenošću i kajanjem... tada mu je teško setiti se i svetih tekstova koje je recitovao tokom dugog perioda, a kamoli onih koje nije recitovao.

Isto tako, bramane, kada neko živi uma opsednutog *sumnjom*, preplavljenog sumnjom i ne razume onakav kakav jeste izlaz iz sumnje koja je nastala, onda on niti zna, niti vidi kakvo zaista jeste njegovo sopstveno dobro, dobro za druge ili oboje. I tada mu je teško setiti se i svetih tekstova koje je recitovao tokom dugog perioda, a kamoli onih koje nije recitovao.

Zamisli, bramane, posudu s vodom koja je mutna, nestaložena, mulje-vita, ostavljena na mračnom mestu. Ako bi čovek oštrog oka pokušao da vidi odraz svog lica u njoj, ne bi ga niti znao, niti video onakav kakav zaista jeste. Isto tako, bramane, kada neko živi uma opsednutog sumnjom... tada mu je teško setiti se i svetih tekstova koje je recitovao tokom dugog perioda, a kamoli onih koje nije recitovao.

To je razlog, bramane, zašto je nekada teško setiti se i svetih tekstova koje smo recitovali tokom dugog perioda, a kamoli onih koje nismo recitovali?

Bramane, kada neko živi uma neopsednutog čulnom željom, mržnjom, tromošću i pospanošću, uz nemirenošću i kajanjem, niti sumnjom, tada se seti svetih tekstova koje nije recitovao tokom dugog perioda, a kamoli onih koje jeste recitovao.

Zamisli, bramane, posudu s vodom u koju nije nasuta boja; koja ne vri i ne ključa; nije prekrivena travom i žabokrečinom; koju ne komeša vetar, već je čista, prozirna i na svetlu. Ako bi čovek oštrog oka pokušao da vidi odraz svog lica u njoj, znao bi ga i video onakvo kakvo zaista jeste. Isto tako, bramane, kada neko živi uma neopsednutog čulnom željom, mržnjom, tromošću i pospanošću, uz nemirenošću i kajanjem, niti sumnjom, tada se seti svetih tekstova koje nije recitovao tokom dugog perioda, a kamoli onih koje jeste recitovao.

To je razloga, bramane, zašto čak i sveti tekstovi koje dugo nismo recitovali ostaju u umu, a kamoli oni koje jesmo recitovali”.

Kada ovo bi rečeno, braman Sangārava reče Blaženome:

„Odlično, učitelju Gotamo... Neka me učitelj Gotama prihvati kao nezaređenog sledbenika koji, od sad pa do kraja života, pronađe svoje utočište!”

Bhikkhu sutta – Govor o monahu (SN 46:55)

6. TALJENJE UMA

„Postoje, monasi, krupne nečistoće u zlatnom mulju, kao što su glina i pesak, šljunak i kamenčići. Onda zlatar ili njegov pomoćnik sipaju taj mulj u posudu, pa ga peru, ispiraju i temeljno čiste. Kada to urade, još uvek ostanu nečistoće srednje veličine u zlatu, kao što su krupan pesak i mulj. Zato ga zlatar ili njegov pomoćnik ponovo peru, ispiraju i temeljno čiste. Kada to urade, još uvek ostanu sitne nečistoće u zlatu, kao što su fini pesak i crna prašina. Onda zlatar ili njegov pomoćnik ponavljam pranje, tako da na kraju ostane samo zlatni prah.

Potom zlato sipaju u lonac za topljenje, tope ga i spajaju u jednu masu.

No, još uvek ga ne vade iz posude, jer sve nečistoće još uvek nisu uklonjene i zlato još uvek nije potpuno gipko, obradivo i sjajno; još uvek je krto i nije ga lako oblikovati. Ali dođe trenutak kada zlatar ili njegov pomoćnik ponove topljenje temeljno, tako da svi nedostaci bivaju uklonjeni. Zlato je sada gipko, obradivo i sjajno, lako ga je oblikovati. Kakav god nakit zlatar želi da napravi, bilo da je reč o dijademi, mindušama, ogrlici ili zlatnom lančiću, zlato sada može biti upotrebljeno za tu svrhu.

Isto je tako, monasi, s monahom koji je posvećen vežbanju uma: u njemu su krupne nečistoće, a to su loši postupci telom, govorom i umom. Takve postupke iskren, sposoban monah napušta, izbegava, eliminiše i uklanja.

Kad ih je napustio, ima još nečistoća srednje veličine koje za njega prianjaju, a to su misli o čulnim zadovoljstvima, misli o mržnji, misli o povređivanju.⁴ Takve misli iskren, sposoban monah napušta, izbegava, eliminiše i uklanja.

Kad ih napusti, ima još sitnih nečistoća koje za njega prianjaju, a to su misli o srodnicima, rodnom kraju, o reputaciji. Takve misli iskren, sposoban monah napušta, izbegava, eliminiše i uklanja.

Kad ih napusti, ima još u njemu misli o Učenju.⁵ Takva koncentracija još uvek nije sasvim mirna i suptilna; još uvek nije dostigla potpuno smirenje, niti sjedinjenje uma; još uvek je zasnovana na mukotrpnom potiskivanju nečistoća.

Ali onda dođe vreme kada njegov um biva postojan u svoj okrenutosti ka unutra, sabran, ujedinjen i koncentrisan. Ta koncentracija je ravnomerna i suptilna, stigla je do potpunog smirenja i dovela do ujedinjavanja svih mentalnih funkcija, a nije zasnovana na mukotrpnom potiskivanju nečistoća.

Tada monah, ka kojem god mentalnom stanju ostvarivom neposrednim znanjem da usmeri svoj um, ima sposobnost da ga dostigne neposrednim znanjem, kad god se steknu neophodni uslovi.⁶

Ako poželi: ‘Neka vladam različitim vrstama duhovnih moći: kad sam jedan, neka se pretvorim u mnoge; kad sam mnogi, neka se pretvorim u

---

⁴ Ovo su tri vrste „pogrešnih misli”, nasuprot ispravnoj misli ili ispravnoj nameri kao drugom članu Plemenitog osmostrukog puta.

⁵ Ovo bi se moglo razumeti kao opsesivno razmišljanje o *Dhammi* (umesto praktikanja), što predstavlja vid uznemirenja, a ne smirenja. Ovo je nešto što se vrlo često sreće. Pomislite i sami koliko ste možda pročitali knjiga o raznim duhovnim učenjima, a da nijedno niste ozbiljnije praktikovali. Kad se zadovoljimo jednom „igraćkom”, tražimo sledeću.

⁶ Odnosi se na uslove za sticanje šest direktnih znanja (*abhiññā*), koja će biti opisana kasnije. Uslov za pet svetovnih neposrednih znanja jeste dostizanje četvrtog meditativnog zadubljenja. Uslov za stanje arahanta, kao šesto neposredno znanje, jeste uvid. Jedino ovo neposredno znanje jeste transcendentno.

jednog; neka se pojavljujem i nestajem; prolazim nesmetano kroz zid, kroz bedem, kroz planinu, kao da se krećem kroz prostor; ulazim i izlazim iz zemlje kao da je voda; hodam po vodi a da ne potonem, kao da je zemlja; sedeći ukrštenih nogu letim poput ptice; dodirujem rukom i Mesec i Sunce, tako veliko i moćno; neka se moja moć proteže sve do sveta Brame' – ima sposobnost da to stanje dostigne neposrednim znanjem, kad god se steknu neophodni uslovi.

Ako poželi: 'Neka božanskim uvom, pročišćenim i natprirodnim, čujem zvukove, božanske i ljudske, bliske i daleke' – ima sposobnost da to stanje dostigne neposrednim znanjem, kad god se steknu neophodni uslovi.

Ako poželi: 'Neka razumem misli drugih ljudi, drugih bića, prodirući u njihov um. Neka um ispunjen požudom razumem kao um ispunjen požudom; um bez požude kao um bez požude; neka um ispunjen mržnjom razumem kao um ispunjen mržnjom; um bez mržnje kao um bez mržnje; neka um ispunjen obmanom razumem kao um ispunjen obmanom; um bez obmane kao um bez obmane; zgrčen um kao zgrčen um, a rastresen um kao rastresen um; uznesen um kao uznesen um, a neuznesen um kao neuznesen um; nadmašiv um kao nadmašiv um, a nenadmašiv um kao nenadmašiv um; koncentrisan um kao koncentrisan um, a nekoncentrisan um kao nekoncentrisan um; oslobođen um kao oslobođen um, a neoslobođen um kao neoslobođen um' – ima sposobnost da to stanje dostigne neposrednim znanjem, kad god se steknu neophodni uslovi.

Ako poželi: 'Neka se sećam mnoštva svojih prošlih života... (videti tekst 3.1, pasus 38, u poglavlju 2) ... u celini i do detalja' – ima sposobnost da to stanje dostigne neposrednim znanjem, kad god se steknu neophodni uslovi.

Ako poželi: 'Neka duhovnim okom, pročišćenim i nadmoćnim u odnosu na fizičko, vidim bića kako umiru i ponovo se rađaju, kako su inferiorna i superiorna, lepa i ružna, srećna i nesrećna... (videti tekst 3.1, pasus 40, u poglavlju 2) ... i kako putuju u skladu sa svojim delima' – ima sposobnost da to stanje dostigne neposrednim znanjem, kad god se steknu neophodni uslovi.

Ako poželi: 'Posle uklanjanja nečistoća, neka još u ovom životu stupim u čistu oslobođenost uma i boravim u njoj, neka stupim u oslobođenost mudrošću, ostvarivši je sam za sebe kroz neposredno znanje' – ima sposobnost da to stanje dostigne neposrednim znanjem, kad god se steknu neophodni uslovi".

Pansadhovaka sutta – Ispirač (AN 3:100, pasusi 1–10)

7. UKLANJANJE OMETAJUĆIH MISLI

1. Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Sāvattihija, u Četinom gaju, u manastiru koji je podigao Anāthapindika. Tu se Blaženi obrati monasima:

„Monasi!“

„Da, gospodine“, odgovoriše monasi. Onda Blaženi ovako reče:

2. „Monasi, kada monah teži višem umu, s vremena na vreme bi trebalo da obrati pažnju na pet znakova.⁷ Kojih pet?

3. Ima slučajeva kada monah usmeri pažnju na neki znak, te se u njemu, izazvane tim znakom, jave loše, štetne misli, povezane sa pohlepom, mržnjom i obmanutošću. Tada bi monah svoju pažnju trebalo da okrene ka nekom drugom znaku, povezanom s onim što je korisno.⁸ A kada se *okrene nekom drugom znaku*, povezanom s onim što je korisno, tada one loše, štetne misli – vezane za pohlepu, mržnju i obmanutost – bivaju u njemu napuštene i lagano blede. Napuštajući ih, monahov um se učvršćuje, smiruje, postaje ujedinjen i koncentrisan. Baš kao kad bi vešt drvodelja ili njegov pomoćnik iskoristili mali klin da izbiju, isteraju neki veći, na isti način... kada se monah okreće nekom drugom znaku, povezanom s onim što je korisno... njegov um se učvršćuje, smiruje, postaje ujedinjen i koncentrisan.

4. Ako se loše, štetne misli – vezane za pohlepu, mržnju i obmanutost – još uvek javljaju u monahu iako se okrenuo nekom drugom znaku, povezanom s onim što je korisno, tada bi on trebalo da promisli o *opasnosti* koja se krije u tim mislima: ‘Zaista, ove su moje misli štetne, zaslužuju prekor, na kraju donose patnju’.⁹ I dok tako promišlja o opasnosti koja se krije u tim mislima, te loše, štetne misli – vezane za pohlepu, mržnju i obmanutost – bivaju u njemu napuštene i lagano blede. Napuštajući ih, monahov um se učvršćuje, smiruje, postaje ujedinjen i koncentrisan. Baš kao što bi čovek ili žena skloni kićenju bili zgroženi, poniženi i zgađeni kada bi im

⁷ Viši um (*adhićitta*) jeste um sa osam meditativnih postignuća, koja se koriste kao osnova za uvid. Naziva se viši um zato što je viši od običnog (povoljnog) uma, zahvaljujući deset povoljnih načina postupanja. Ovih pet „znakova“ (*nimitta*) možemo razumeti kao praktične metode uklanjanja ometajućih misli. Njima treba pribeci jedino kad smetnje postanu trajne ili nas ometaju u većoj meri. U ostalim situacijama meditant treba da zadrži pažnju na svom primarnom objektu meditacije.

⁸ Kada se jave misli ispunjene požudom prema nekim drugim bićima, tada taj „drugi znak“ jeste meditacija o odbojnosti tela (videti tekst 10, pasus 10 u ovom poglavlju niže). Kad su takve misli usmerene ka predmetima, taj drugi znak jeste pažnja usmerena na prolaznost. Kod misli pokretanih mržnjom prema nekim drugim bićima, drugi znak jeste meditacija o prijateljskoj ljubavi, i tako dalje (videti tekst 10, pasus 12 u ovom poglavlju niže).

⁹ Podsećanje na bezvrednost loših misli stvara osećaj stida (*hiri*); podsećanje na njihove opasnosti stvara osećaj straha da ne učinimo nešto loše (*ottappa*).

neko oko vrata obesio leš zmije, psa ili čoveka, na isti način... kada monah promišlja o opasnosti koja se krije u tim mislima... njegov um se učvršćuje, smiruje, postaje ujedinjen i koncentrisan.

5. Ako se loše, štetne misli – vezane za pohlepu, mržnju i obmanutost – još uvek javljaju u monahu dok promišlja o opasnosti koja se krije u tim mislima, tada bi trebalo da se *trudi da zaboravi te misli, prestane da se obazire* na njih. I dok se on trudi da zaboravi te misli, prestane da se na njih obazire, te loše, štetne misli – vezane za pohlepu, mržnju i obmanutost – bivaju u njemu napuštene i lagano blede. Napuštajući ih, monahov um se učvršćuje, smiruje, postaje ujedinjen i koncentrisan. Baš kao što će čovek oštrogog vida, ne želeći da vidi oblike što su ušli u njegovo vidno polje, zatvoriti oči ili okrenuti glavu na drugu stranu, na isti način... kada se monah trudi da zaboravi te misli, prestane da se na njih obazire... njegov um se učvršćuje, smiruje, postaje ujedinjen i koncentrisan.

6. Ako se loše, štetne misli – vezane za pohlepu, mržnju i obmanutost – još uvek javljaju u monahu dok se on trudi da zaboravi na njih, prestane da se na njih obazire, tada bi trebalo da usmeri pažnju ka tome da *u umu ukloni izvor tih misli*.¹⁰ I dok on u umu uklanja izvor tih misli, tada te štetne misli – vezane za pohlepu, mržnju i obmanutost – bivaju u njemu napuštene i lagano blede. Napuštajući ih, monahov um se učvršćuje, smiruje, postaje ujedinjen i koncentrisan. Baš kao kad čoveku koji hoda brzo padne na um misao: ‘Zašto ja hodam brzo? Zašto ne usporim?’ I on uspori svoj korak. Pa mu na um padne misao: ‘Zašto ja idem sporo? Zašto ne stanem?’ I on se zaustavi. Pa mu na um padne misao: ‘Zašto stojim? Zašto ne sednem?’ I on sedne. Pa mu na um padne misao: ‘Zašto sedim? Zašto ne legnem?’ I on legne. Tako se on, odustajući od grubljeg položaja tela, priklanja onom rafiniranjem. Na isti način... kada se monah trudi da u umu ukloni izvor tih misli... njegov um se učvršćuje, smiruje, postaje ujedinjen i koncentrisan.

7. Ako se loše, štetne misli – vezane za pohlepu, mržnju i obmanutost – još uvek javljaju u monahu dok nastoji da iz uma ukloni izvor tih misli, tada bi on – čvrsto stisnutih zuba i sa jezikom uprtim o nepce – trebalo da pobedi, sputa i *savlada svoj um sopstvenom umom*.¹¹ I dok on – čvrsto stisnutih zuba i sa jezikom uprtim o nepce – pobeduje, ograničava i savlađuje svoj um sopstvenim umom, tada te loše, štetne misli bivaju u njemu napuštene i lagano blede. Napuštajući ih, monahov um se učvršćuje, smiruje, postaje ujedinjen i koncentrisan. Baš kao što bi, zgrabivši slabijeg čoveka

---

¹⁰ Ovo se postiže time što se, kada se misao javi, zapitamo: *Šta je njezin uzrok? Šta je uzrok tog uzroka?* I tako dalje. Ovakvo istraživanje vodi slabljenju, a na kraju i zaustavljanju toka nepovoljnih misli.

¹¹ Trebalo bi nepovoljno stanje uma savladati povoljnim stanjem uma.

za glavu, vrat ili ramena, snažan čovek njega oborio, sputao i savladao, na isti način... kada monah – čvrsto stisnutih zuba i sa jezikom uprtim o nepce – pobeduje, ograničava i savlađuje svoj um sopstvenom umom... njegov um se učvršćuje, smiruje, postaje jedinstven i koncentrisan.

8. Monasi, kada se monah okrene nekom drugom znaku... promisli o opasnosti koja se krije u tim mislima... trudi se da zaboravi te misli, da prestane da se obazire na njih... pobrine se da iz uma ukloni izvor tih misli... pobjedi, sputa i savlada svoj um sopstvenom umom... te tako učvrsti, smiri svoj um, pa on postaje jedinstven i koncentrisan, on se tada naziva monah koji je ovlađao svojim mislima. On misli koju god misao želi da misli, a ne misli nijednu misao koju ne želi da misli. Iskorenio je žudnju, odbacio okove i, potpuno prozrevši obmanu, stigao do kraja patnje”.

Tako reče Blaženi. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima Blaženog.

Vitakkasanthāna sutta – Uklanjanje ometajućih misli (MN 20, odlomak)

8. MEDITACIJA LJUBAVI

11. „Monasi, postoji pet načina govora kojim vam se drugi mogu obratiti: govor može biti izrečen u pravom ili u pogrešnom trenutku, istinit ili lažan, blag ili grub, voditi ka dobrobiti ili ka štetni, izgovoren sa srcem punim ljubavi ili punim mržnje. Kada vam se drugi obraćaju, njihove reči mogu biti izrečene u pravom ili u pogrešnom trenutku; kada vam se drugi obraćaju, njihove reči mogu biti istinite ili lažne; kada vam se drugi obraćaju, njihove reči mogu biti blage ili grube, kada vam se drugi obraćaju, njihove reči mogu voditi ka dobrobiti ili ka štetni; kada vam se drugi obraćaju, njihove reči mogu biti izgovorene sa srcem punim ljubavi ili punim mržnje. Zato bi, monasi, trebalo sebe da vežbate ovako: ‘Naši umovi će ostati neokrznuti i nećemo izgovoriti lošu reč; ostaćemo puni saosećanja za njihovu dobrobit, uma ispunjenog ljubavlju, nikad obuzeti mržnjom. Živećemo prožimajući ih umom punim ljubavi; počevši od njih,¹² živećemo prožimajući čitav ovaj svet umom punim ljubavi, obilne, uzvišene, bezgranične, bez neprijateljstva i bez mržnje’. Tako bi, monasi, trebalo sebe da vežbate...”

20. Monasi, čak i ako bi razbojnici počeli dvoručnom testerom divljački da vam seku udove, jedan za drugim, onaj ko bi svoj um ispunio mržnjom, ne bi sledio moje učenje. Zato, monasi, treba sebe ovako da vež-

¹² Doslovno „sa njima kao objektom”. Prvo razvijamo ljubav prema osobi koja nam se obraća na neki od pet načina pogrešnog govora, a zatim usmeravamo um ispunjen ljubavlju prema svim bićima i tako čitav svet postaje objekat ljubavi.

bate: ‘Naši umovi će ostati neokrznuti i nećemo izgovoriti lošu reč; ostaće-mo puni saosećanja za njihovu dobrobit, uma ispunjenog ljubavlju, nikad obuzeti mržnjom. Živećemo prožimajući ih umom punim ljubavi; počevši od njih, živećemo prožimajući čitav ovaj svet umom punim ljubavi, obilne, uzvišene, bezgranične, bez neprijateljstva i bez mržnje’. Tako bi, monasi, trebalo sebe da vežbate.

21. Monasi, ako ovaj savet i poređenje sa testerom neprekidno imate na umu, vidite li bilo koji govor, beznačajan ili značajan, koji ne biste mogli podneti?”

„Ne, poštovani gospodine”.

„Zato bi, monasi, ovaj savet i poređenje sa testerom trebalo da neprekidno imate na umu. To će vam biti na dobrobit i sreću zadugo”.

Kakačūpama sutta – Poređenje sa testerom (MN 21, odlomak)

9. ŠEST PODSEĆANJA

Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Kapilavatthua, u manastiru banjanovog drveta. Onda kod njega dođe Sakyanin Mahānāma, pokloni mu se, sede sa strane i ovako reče:¹³

„Poštovani gospodine, na koji način plemeniti učenik često postupa kada je jednom stigao do ploda i razumevanja učenja?¹⁴”

„Mahānāma, kada je plemeniti učenik jednom stigao do ploda i razumevanja učenja, često postupa na sledeći način. Plemeniti učenik se podseća Tathāgathe ovako: ‘Zaista je Blaženi dostojan, ispravno i potpuno probuđen, usavršen u znanju i ponašanju, srećan, znalač svetova, nenadmašan vodič onima kojima je potreban putokaz, učitelj božanskim i ljudskim bicima, prosvetljen, blagosloven’. A kada se plemeniti učenik tako priseća Tathāgate, u tom trenutku njegov um nije obuzet pohlepom, mržnjom ili obmanom, um mu je usmeren, Tathāgata je njegov objekat. A kada je um plemenitog učenika usmeren, biva nadahnut značenjem, nadahnut *Dhammom*, stiče radost povezana sa *Dhammom*. A kada je radostan, i ushićenje nastaje; u onoga ko je ponesen ushićenjem telo se smiruje; ko je smirenog tela oseća sreću; u onoga ko je srećan um postaje koncentrisan. Takav se naziva plemeniti učenik koji spokojan živi među uzinemirenim, koji bez tuge živi među tužnima, koji je kročio u tok *Dhamme* i razvija u sebi sećanje na Budu.

¹³ Mahānāma je bio Budin bliski rodak i istaknuti član plemena Sakya.

¹⁴ Izraz „stigao do ploda i razumevanja učenja” označava da se pitanje tiče onoga ko je najmanje na stupnju „ulaska u tok”. Međutim, ovakve meditacije mogu da praktikuju i ljudi koji nisu dostigli nijedan stupanj probudjenja, jer one makar privremeno pročišćuju um i vode postojanoj koncentraciji.

Dalje, Mahānāma, plemeniti učenik se podseća *Dhamme* ovako: ‘Blaženi je dobro izložio Dhammu, ona je neposredno vidljiva, vanvremena, poziva da je lično istražimo, vodi ka *nibbāni*, mudri treba da je upoznaju svako sam za sebe’. A kada se plemeniti učenik tako priseća *Dhamme*, u tom trenutku njegov um nije obuzet pohlepom, mržnjom ili obmanom, um mu je usmeren, *Dhamma* je njegov objekat.... Takav se naziva plemeniti učenik koji spokojan živi među uznenirenima, koji bez tuge živi među tužnima, koji je kročio u tok *Dhamme* i razvija u sebi sećanje na *Dhammu*.

Dalje, Mahānāma, plemeniti učenik se podseća *Sanghe* ovako: ‘Učenici Blaženog su na dobrome putu, na pravome putu, na istinskom putu, učenici Blaženog su na valjanom putu. A čine ih četiri para osoba, osam vrsta ljudi – ti učenici Blaženog su vredni podrške, vredni gostoprимstva, vredni poštovanja, vredni prinošenja darova, oni su nenadmašno polje sticanja zasluga u ovome svetu’. A kada se plemeniti učenik tako priseća *Sanghe*, u tom trenutku njegov um nije obuzet pohlepom, mržnjom ili obmanom, um mu je usmeren, *Sangha* je njegov objekat.... Takav se naziva plemeniti učenik koji spokojan živi među uznenirenima, koji bez tuge živi među tužnima, koji je kročio u tok *Dhamme* i razvija u sebi sećanje na *Sanghu*.

Dalje, Mahānāma, plemeniti učenik se podseća svog vežbanja u moralu ovako: ‘Posedujem moralne vrline drage plemenitima, nisam ih prekršio, prekoračio, ukaljao, zanemario, one su oslobođajuće, hvale ih mudri, jer vode razumevanju i koncentraciji’. A kada se plemeniti učenik tako pričeća svog vežbanja u moralu, u tom trenutku njegov um nije obuzet pohleppom, mržnjom ili obmanom, um mu je usmeren, vrlina je njegov objekat.... Takav se naziva plemeniti učenik koji spokojan živi među uznenirenima, koji bez tuge živi među tužnima, koji je kročio u tok *Dhamme* i razvija u sebi sećanje na svoje vežbanje u moralu.

Dalje, Mahānāma, plemeniti učenik se podseća svoje velikodušnosti ovako: ‘Dobitak je za mene, dobro je za mene kad među opsednutima prljavštinom sebičnosti živim mirno uma lišenog prljavštine sebičnosti, široke ruke, darežljiv, ushićen odricanjem, posvećen pomaganju, obradovan davanjem i deljenjem’. A kada se plemeniti učenik tako priseća svoje velikodušnosti, u tom trenutku njegov um nije obuzet pohlepom, mržnjom ili obmanom, um mu je usmeren, velikodušnost je njegov objekat.... Takav se naziva plemeniti učenik koji spokojan živi među uznenirenima, koji bez tuge živi među tužnima, koji je kročio u tok *Dhamme* i razvija u sebi sećanje na velikodušnost.

Dalje, Mahānāma, plemeniti učenik se podseća božanstava ovako: ‘Božanstva nastanjuju razne nebeske svetove. I u meni su isto takvo poverenje, moral, znanje, velikodušnost i mudrost kakva su imala ta božanstva

i zbog kojih su, kada su jednom umrla u ovom svetu, bila preporođena u tim svetovima'. A kada se plemeniti učenik tako priseca božanstava, u tom trenutku njegov um nije obuzet pohlepolom, mržnjom ili obmanom, um mu je usmeren, vrlina je njegov objekat.... Takav se naziva plemeniti učenik koji spokojan živi među uznemirenima, koji bez tuge živi među tužnima, koji je kročio u tok *Dhamme* i razvija u sebi sećanje na božanstva.

Na taj način, *Mahānāma*, često boravi plemeniti učenik kada je jednom stigao do ploda i razumevanja učenja”.

Mahānāma sutta – Govor sa Mahānāmom (AN 6:10)

10. ĆETIRI TEMELJA SABRANOSTI

1. Ovako sam čuo. Jednom je Blaženi boravio među Kuruima, kraj grada po imenu Kammasadhamma. Tu se Blaženi obrati monasima:

„Monasi!”

„Da, gospodine”, odgovoriše monasi. Onda Blaženi ovako reče:

2. „Monasi, postoji direktni put ka pročišćenju bića, prevladavanju žalosti i naricanja, nestanku bola i tuge, izbjijanju na pravu stazu, dostizanju *nibbāne* – a taj put su četiri temelja sabranosti pažnje.

3. Koja su to četiri temelja? Tako, monasi, monah boravi i kontemplira telo kao telo, marljiv, jasnim razumevanjem i sabran, odloživši sa strane čežnju i potištenost u odnosu na ovaj svet.¹⁵ Boravi on i kontemplira osećaje kao osećaje, marljiv, s jasnim razumevanjem i sabran, odloživši sa strane čežnju i potištenost u odnosu na ovaj svet. Boravi on i kontemplira um kao um, marljiv, s jasnim razumevanjem i sabran, odloživši sa strane čežnju i potištenost u odnosu na ovaj svet. Boravi on i kontemplira objekte uma kao objekte uma, marljiv, s jasnim razumevanjem i sabran, odloživši sa strane čežnju i potištenost u odnosu na ovaj svet.

[A. KONTEMPLACIJA TELA]

(1. Sabranost pažnje na dah)

4. A kako to, monasi, monah boravi i kontemplira telo kao telo? Tako što ode u šumu, u podnožje nekog drveta ili u praznu kolibu; seda nogu prekrštenih, tela uspravnog i ustali svoju pažnju pred sobom; neprekidno

---

¹⁵ Ponavljanje u sintagmi „kontemplira telo kao telo” (*kaye kayānupassi*) ima za cilj da precizno odredi objekat kontemplacije i da ga izoluje od drugih sa kojima bi mogao biti po-brkan. Tako, u ovom vežbanju, telo treba kontemplirati kao takvo, a ne svoje ideje, osećaje i emocije vezane za telo. Ova sintagma takođe znači da telo treba kontemplirati jednostavno kao telo, a ne kao muškarca, ženu, sopstvo ili živo biće. Ovo se odnosi i na ponavljanja u slučaju ostala tri temelja sabranosti. „Lakomost i tuga” odnose se na čulnu želju i zlovolju, osnovne i najgrublje među pet mentalnih prepreka.

sabran, on udiše i, neprekidno sabran, on izdiše. Udišući dugi dah, on zna: ‘Sada udišem dugi dah’; izdišući dugi dah, on zna: ‘Sada izdišem dugi dah’; udišući kratak dah, on zna: ‘Sada udišem kratak dah’; izdišući kratak dah, on zna: ‘Sada izdišem kratak dah’.¹⁶ Ovako sebe vežba: ‘Osećajući čitavo telo, udisaču’; ovako sebe vežba: ‘Osećajući čitavo telo, izdisaću’.¹⁷ Ovako sebe vežba: ‘Smirujući telesni sklop, udisaču’; ovako sebe vežba: ‘Smirujući telesni sklop, izdisaću’.¹⁸ Kao što vešt drvodelja ili njegov pomoćnik, kad prave dugi okret, znaju: ‘Sad pravim dugi okret’, ili, kada prave kratki okret, znaju: ‘Sad pravim kratki okret’, isto tako i monah, udišući dugi dah, zna: ‘... ovako sebe vežba: ‘Smirujući čitavo telo, izdisaću’.

5. Tako on boravi i kontemplira telo kao telo iznutra ili kontemplira telo kao telo spolja ili kontemplira telo kao telo iznutra i spolja.¹⁹ Ili boravi i kontemplira faktore nastanka u telu, boravi i kontemplira faktore nestanaka u telu, boravi i kontemplira faktore nastanka i nestanaka u telu.²⁰ Ili je sabranost na činjenicu *postoji telo* u njemu uspostavljena u meri neophodnoj za golo znanje i neprekinutu sabranost pažnje. Nezavisan, boravi on i ne prianja ni za šta na svetu. Tako, zaista, monah boravi i kontemplira telo kao telo.

---

¹⁶ Vežba sabranosti pažnje na disanje (*ānāpānasati*) ne podrazumeva nikakav svestan pokušaj da se reguliše disanje, kao što je to slučaj u jogi, već neprekidan napor da se pažnja fiksira na dah, dok se on kreće svojim prirodnim ritmom. Sabranost se uspostavlja u delu oko nozdrva ili u trouglu između corena nosa i ivice gornje usne. Burmanska tradicija uvodi i fizički osećaj izdizanja i spuštanja abdomena pri disanju kao objekat pažnje. Bilo kako bilo, gde god da se kretanje vazduha oseća najbolje, od te tačke treba krenuti. Dalje, dužina daha biva registrovana, ali ne i svesno kontrolisana. Kompletan prikaz ovog metoda vežbanja dat je u narednom govoru, „Sabranost pažnje na dah”.

¹⁷ Sintagma „osećajući čitavo telo” (*sabbakāyapatisamvedī*) znači da meditant postaje svestan svakog udaha i izdaha u njihove tri faze: početak, sredina i kraj. Postoji i drugo tumačenje, da se polje pažnje zapravo širi dok ne obuhvati čitavo telo.

¹⁸ „Telesni sklop” (*kāyasankhāra*) u nekim se drugim *suttama* definiše kao samo udisanje i izdisanje. Uspešnim razvijanjem ove prakse, meditantov dah postaje sve tiši, mirniji i ujednačeniji.

¹⁹ „Iznutra”: kontempliranje disanja u sopstvenom telu. „Spolja”: kontempliranje disanja kako se događa u telu nekog drugog. „Iznutra i spolja”: kontempliranje disanja u sopstvenom telu i u telu drugog naizmenično, uz neprekinutu pažnju. Slično objašnjenje odnosi se na refren koji sledi iza svakog od narednih odeljaka, izuzev što kod kontemplacije osećaja, uma i objekata uma, spoljna kontemplacija za one koji nemaju telepatske moći mora biti uspostavljena na osnovu posrednog zaključivanja.

²⁰ „Faktori nastanka” (*samudāyadhamma*) za telo jesu uzroci zbog kojih telo nastaje – a to su neznanje, žudnja, *kamma* i hrana – zajedno s neprekidnim nastajanjem materijalnih fenomena unutar tela, koje traje u svakom trenutku. U slučaju sabranosti pažnje na dah, komentari pominju još jedan dodatni faktor, a to je fiziološki sistem za disanje. „Faktori nestanaka” (*vayadhamma*) za telo jesu nestanak uzroka i istovremeno propadanje materijalnih fenomena unutar tela.

(2. Četiri položaja tela)

6. I opet, monasi, kada hoda, monah zna: ‘Hodam’; kada stoji, zna: ‘Stojim’, kada sedi zna: ‘Sedim’; kad leži, zna: ‘Ležim’; svestan je i svakog drugog položaja tela.

7. Tako on boravi i kontemplira telo kao telo spolja, iznutra ili spolja i iznutra... Nezavisan, boravi on i ne prianja ni za šta na svetu. Tako, zaista, monah boravi i kontemplira telo kao telo.

(3. Jasno razumevanje)

8. I opet, monasi, kad odlazi i kad dolazi monah primenjuje jasno razumevanje;²¹ kad gleda pravo i kad gleda u stranu, primenjuje on jasno razumevanje; kad savija i kad pruža (svoje udove), primenjuje on jasno razumevanje; kad nosi na sebi ogrtač i u ruci posudu za prošenje hrane, primenjuje on jasno razumevanje, kad jede, pije, žvače i oseća ukus hrane, primenjuje on jasno razumevanje; kad obavlja nuždu, primenjuje on jasno razumevanje; kad hoda, stoji, sedi, leže da spava, budi se, govori i čuti, primenjuje on jasno razumevanje.

9. Tako on boravi i kontemplira telo kao telo iznutra, spolja ili iznutra i spolja... Nezavisan, boravi on i ne prianja ni za šta na svetu. Tako, zaista, monah boravi i kontemplira telo kao telo.

(4. Neprivlačnost tela)

10. I opet, monasi, razmišlja monah upravo o ovom telu, od peta nagona i od temena nadole, zatvorenom u kožu i prepunom nečistoće, ovako: ‘Ovo je telo načinjeno od: kose, malja, noktiju, zuba, kože, mesa, tetiva, kostiju, koštane srži, bubrega, srca, jetre, membrana, slezine, pluća, creva, crevne opne, želuca i njegovog sadržaja, izmeta, žući, sluzi, gnoja, krvi, znoja, sala, suza, masnoće, pljuvačke, slina, tečnosti u zglobovima, mokraće’. Baš kao da je reč o vreći punoj raznog zrnavlja kao što su zob, pirinač, grašak, susam, žito, te čovek s dobrim vidom, odvezavši je, prebira po njoj: ‘Ovo je zob, ovo je pirinač, ovo je grašak, ovo je susam, ovo je žito’. Isto tako, monasi, razmišlja monah upravo o ovom telu, od glave do pete, zatvorenom u kožu i prepunom nečistoće: ‘Ovo je telo sačinjeno od: kose ... mokraće’.

11. Tako on boravi i kontemplira telo kao telo iznutra, spolja ili iznutra i spolja... Nezavisan, boravi on i ne prianja ni za šta na svetu. Tako, zaista, monah boravi i kontemplira telo kao telo.

²¹ *Sampadāñña*, jasno razumevanje, u komentarima se analizira kroz četiri tipa: puna svesnost cilja nekog postupka; puna svesnost prikladnosti načina na koji nešto radimo; puna svesnost domena, to jest nenapuštanje objekta meditacije tokom svakodnevnih poslova; i puna svesnost stvarnosti, znanje da iza naših aktivnosti ne postoji nikakvo nepromenljivo sopstvo.

(5. Elementi)

12. I opet, monasi, razmišlja monah upravo o ovom telu u kakvom god ono bilo položaju i o njegovim primarnim elementima: ‘U ovom su telu element zemlje, element vode, element vatre i element vazduha’.²² Kao što vešt mesar ili njegov pomoćnik, pošto zakolju kravu i iseku je, iznesu meso na prodaju na raskrsnicu četiri glavna puta, tako i monah razmišlja upravo o ovom telu u kakvom god ono bilo položaju i o njegovim primarnim elementima: ‘U ovom su telu element zemlje, element vode, element vatre i element vazduha’.

13. Tako on boravi i kontemplira telo kao telo iznutra, spolja ili iznutra i spolja... Nezavisan, boravi on i ne prianja ni za šta na svetu. Tako, zaista, monah boravi i kontemplira telo kao telo.

(6–14. Devet kontemplacija na groblju)

14. I opet, monasi, kao kad bi gledao telo jedan dan posle smrti, dva dana posle smrti ili tri dana posle smrti, naduto i pomodrelo, iz kojeg curi gnoj, bačeno na mesto za spaljivanje, monah tada to telo upoređuje sa svojim ovako: ‘Zaista, i ovo telo je isto po svojoj prirodi, i ono će postati ovakvo i tome ne može umaći’.²³

15. Tako on boravi i kontemplira telo kao telo iznutra, spolja ili iznutra i spolja... Nezavisan, boravi on i ne prianja ni za šta na svetu. Tako, zaista, monah boravi i kontemplira telo kao telo.

16. I opet, monasi, kao kad bi gledao telo bačeno na mesto za spaljivanje, koje su raskomadali vrane, jastrebovi, lešinari, čaplje, divlji psi, leopardi, tigrovi, šakali ili različiti crvi, monah tada to telo upoređuje sa svojim ovako: ‘Zaista, i ovo telo je isto po svojoj prirodi, i ono će postati ovakvo i tome ne može umaći’.

17. ...Tako, zaista, monah boravi i kontemplira telo kao telo.

18–24. I opet, monasi, kao kad bi gledao telo bačeno na mesto za spaljivanje, od kojeg je ostao jedino kostur i tek ponegde malo mesa i mrlje krvi na njemu, a na okupu ga još drže samo tetive... jedino kostur, bez mesa i krvi na njemu, a na okupu ga još drže samo tetive... razbacane kosti na sve strane – ovde kosti ruke, onde kosti stopala, potkoljenice, butne kosti, karlica, kičma, lobanja... jedino kosti razbacane svuda unaokolo, ovde kost

---

²² Ova četiri elementa budistička tradicija objašnjava kao osnovne atribute materije – čvrstina, kohezija, toploplota i vibriranje.

²³ Izraz „kao kad bi“ (*seyyathapi*) sugerije da ova meditacija, kao i one koje slede, ne moraju biti zasnovane na stvarnom posmatranju leša u stanju raspadanja, već je moguće vežbati i pomoći stvarne ili zamišljene slike. Danas monasi u tu svrhu koriste recimo slike iz medicinskih udžbenika. „Ovo telo“ je, naravno, telo samog meditanta.

ruke, tamo kost noge, ovde potkolenica, tamo butna kost, ovde karlica, tamo kičma, ovde rebro, tamo grudna kost, ovde podlaktica, tamo nadlaktica, ovde vrat, tamo vilica, ovde zubi, tamo lobanja – monah tada to telo upoređuje sa svojim ovako: ‘Zaista, i ovo telo je isto po svojoj prirodi, i ono će postati ovakvo i tome ne može umaći’.²⁴

25. ...Tako, zaista, monah boravi i kontemplira telo kao telo.

26–30. I opet, monasi, kao kad bi gledao telo bačeno na mesto za spaljivanje, od kojeg su ostale jedino izbledele kosti, bele poput školjke... gomila kostiju stara više od godinu dana... kosti koje trunu i pretvaraju se u prašinu, monah tada to telo upoređuje sa svojim ovako: ‘Zaista, i ovo telo je isto po svojoj prirodi, i ono će postati ovakvo i tome ne može umaći’.

31. Tako on boravi i kontemplira telo kao telo iznutra ili kontemplira telo kao telo spolja ili kontemplira telo kao telo iznutra i spolja. Ili boravi i kontemplira faktore nastanka u telu, boravi i kontemplira faktore nestanka u telu, boravi i kontemplira faktore i nastanka i nestanka u telu. Ili je saboranost na činjenicu *postoji telo* u njemu uspostavljena u meri neophodnoj za golo znanje i neprekinutu sabranost pažnje. Nezavisan, boravi on i ne prianja ni za šta na svetu. Tako, zaista, monah boravi i kontemplira telo kao telo.

[B. KONTEMPLACIJA OSEĆAJA]

32. A kako to, monasi, boravi monah i kontemplira osećaje kao osećaje?²⁵ Kad oseti prijatan osećaj, monah zna: ‘Osećam prijatan osećaj’; kad oseti bolan osećaj, on zna: ‘Osećam bolan osećaj’; kad oseti ni bolan ni prijatan osećaj, on zna: ‘Osećam ni bolan ni prijatan osećaj’. Kad oseti nizak prijatan osećaj, on zna: ‘Osećam nizak prijatan osećaj’; kad oseti uzvišen prijatan osećaj, on zna: ‘Osećam uzvišen prijatan osećaj’; kad oseti nizak bolan osećaj, on zna: ‘Osećam nizak bolan osećaj’; kad oseti uzvišen bolan osećaj, on zna: ‘Osećam uzvišen bolan osećaj’; kad oseti nizak ni bolan ni prijatan osećaj, on zna: ‘Osećam nizak ni bolan ni prijatan osećaj’; kad oseti uzvišen ni bolan ni prijatan osećaj, on zna: ‘Osećam uzvišen ni bolan ni prijatan osećaj’.

33. Tako on boravi i kontemplira osećaje kao osećaje iznutra ili kontemplira osećaje kao osećaje spolja ili kontemplira osećaje kao osećaje iznutra i spolja. Ili boravi i kontemplira faktore nastanka u osećajima, bora-

²⁴ Svaku od četiri vrste leševa koji se ovde pominju, kao i tri vrste nešto niže, možemo uzeti kao poseban i sam po себи dovoljan objekat meditacije; ili se čitav niz može koristiti kao progresivna serija kojom se u um usaduje ideja prolaznosti i neodrživosti tela. Ova progresija nastavlja se u pasusima 26–30.

²⁵ Osećaj (*vedana*) označava afektivni kvalitet nekog iskustva, telesnog i mentalnog, i može biti prijatan, neprijatan ili neutralan.

vi i kontemplira faktore nestanka u osećajima, boravi i kontemplira faktore nastanka i nestanka u osećajima.²⁶ Ili je sabranost na činjenicu *postoji osećaj* u njemu uspostavljena u meri neophodnoj za golo znanje i neprekinutu sabranost pažnje. Nezavisan, boravi on i ne prianja ni za šta na svetu. Tako, zaista, monah boravi i kontemplira telo kao telo.

[C. KONTEMPLACIJA UMA]

34. A kako to, monasi, boravi monah i kontemplira um kao um?²⁷ Kada se u umu pojavi požuda, monah zna da je to požuda, a kada u umu nema požude, da je to um bez požude. Kada se u umu pojavi mržnja, on zna da je to mržnja, a kada u umu nema mržnje, da je to um bez mržnje. Kada se u umu pojavi obmanutost, zna da je to obmanutost, a kada u umu nema obmanutosti, da je to um bez obmanutosti. On poznaće zgrčen um kao zgrčen um, a rastresen um kao rastresen um. On poznaće ushićen um kao ushićen um, a neushićen um kao neushićen um. On poznaće nadmašiv um kao nadmašiv um, a nenadmašiv um kao nenadmašiv um.

On poznaće koncentrisan um kao koncentrisan um, a nekoncentrisan um kao nekoncentrisan um. On poznaće oslobođen um kao oslobođen um, a neoslobođen um kao neoslobođen um.

35. Tako on boravi i kontemplira um kao um iznutra ili kontemplira um kao um spolja ili kontemplira um kao um iznutra i spolja. Ili boravi i kontemplira faktore nastanka u umu, boravi i kontemplira faktore nestanka u umu, boravi i kontemplira faktore nastanka i nestanka u umu.²⁸ Ili je sabranost na činjenicu *postoji um* u njemu uspostavljena u meri neophodnoj za golo znanje i neprekinutu sabranost pažnje. Nezavisan, boravi on i ne prianja ni za šta na svetu. Tako, zaista, monah boravi i kontemplira um kao um.

[D. KONTEMPLACIJA OBJEKATA UMA]

(1. Pet prepreka)

36. A kako to, monasi, boravi monah i kontemplira objekte uma kao objekte uma?²⁹ Tako što monah boravi i kontemplira objekte uma kao

²⁶ Faktori nastanka i nestanka u osećaju isti su oni kao i za telo (videti napomenu 20, str. 250), osim što je hrana zamjenjena kontaktom, pošto je kontakt uslov za osećaj.

²⁷ Um (*citta*) kao objekat kontemplacije odnosi se na opšte stanje i nivo sabranosti pažnje. Pošto sama svest, po svojoj prirodi, jeste čisto znanje ili kognicija nekog objekta, kvalitet bilo kojeg stanja uma određen je mentalnim sastojcima koji su s njim povezani, kao što su požuda, mržnja ili obmanutost, ili suprotnostima pomenutim u *sutti* kao njihovo odsustvo, a reč je o nesebičnosti, prijateljskoj ljubavi i razumevanju.

²⁸ Faktori nastanka i nestanka u umu su isti oni kao i za telo, sem što je hrana zamjenjena mentalno-materijalnim sklopom kao uslovom za nastanak svesti.

²⁹ Reč koja je ovde prevedena kao „objekti uma” jeste *dhamma*, koja ima vrlo mnogo značenja. U ovom kontekstu *dhamma* se može razumeti tako da obuhvata sve pojave svrstane u kategorije *Dhamme*, Budinog učenja o stvarnosti, te bi se otuda mogla prevesti i najši-

objekte uma iz perspektive pet prepreka.³⁰ A kako on to kontemplira objekte uma kao objekte uma iz perspektive pet prepreka? Tako što, kada se u njemu javi čulna želja, monah razume: ‘U meni je čulna želja’, ili kada čulne želje nema, on razume: ‘U meni nema čulne želje’. On takođe razume kako se pojavljuje još nepostojeća čulna želja; on razume kako se postojeća čulna želja napušta; i on razume kako se napuštena čulna želja u budućnosti više ne pojavljuje.

Kada se u njemu javi ljutnja, monah razume: ‘U meni je ljutnja’, ili kada ljutnje nema, on razume: ‘U meni nema ljutnje’. On razume kako se još nepostojeća ljutnja pojavljuje; on razume kako se postojeća ljutnja napušta; i on razume kako se napuštena ljutnja u budućnosti više ne pojavljuje. Kada se u njemu jave lenjost i tromost, monah razume: ‘U meni su lenjost i tromost’, ili kada lenjosti i tromosti nema, on razume: ‘U meni nema lenjosti i tromosti’. On razume kako se još nepostojeća lenjost i tromost pojavljuju; on razume kako se postojeća lenjost i tromost napuštaju; i on razume kako se napuštena lenjost i tromost u budućnosti više ne pojavljuju. Kada se u njemu jave uz nemirenost i kajanje, monah razume: ‘U meni su uz nemirenost i kajanje’, ili kada uz nemirenosti i kajanja nema, on razume: ‘U meni nema uz nemirenosti i kajanja’. On razume kako se još nepostojeći uz nemirenost i kajanje pojavljuju; on razume kako se postojeći uz nemirenost i kajanje napuštaju; i on razume kako se napušteni uz nemirenost i kajanje u budućnosti više ne pojavljuju. Kada se u njemu javi sumnja, monah razume: ‘U meni je sumnja’, ili kada sumnje nema, on razume: ‘U meni nema sumnje’. On razume kako se još nepostojeća sumnja pojavljuje; on razume kako se postojeća sumnja napušta; i on razume kako se napuštena sumnja u budućnosti više ne pojavljuje.

37. Tako on boravi i kontemplira objekte uma kao objekte uma iznutra ili kontemplira objekte uma kao objekte uma spolja ili kontemplira objekte uma kao objekte uma iznutra i spolja. Ili boravi i kontemplira faktore nastanka u objektima uma, boravi i kontemplira faktore nestanka u objektima uma, boravi i kontemplira faktore nastanka i nestanka u objektima uma. Ili

---

rim terminom „pojava, fenomen”. Ova kontemplacija dostiže svoj vrhunac pronicanjem u ono učenje koje se nalazi u središtu *Dhamme* – četiri plemenite istine.

³⁰ Pet prepreka (*pañcānivarana*) jesu glavne unutarnje barijere koje sprečavaju razvijanje koncentracije i uvida. Čulne želje nastaju iz nepromišljenog udubljivanja u predmete privlačne čulima, a uklanaju se meditacijom o neprivlačnosti (kao u pasusima 10 i 14–30). Zlovolja nastaje iz nepromišljenog udubljivanja u odbojne nam predmete, a uklanjamo je razvijanjem prijateljske ljubavi. Tromost i pospanost nastaju popuštanjem pred dosadom i lenjošću, a uklanjamo ih budenjem energije. Uzmenirenost i kajanje nastaju iz nepromišljenog razmatranja uz nemirujućih misli, a uklanjamo ih promišljenim razmatranjem smirenja. Sumnja nastaje iz nepromišljenog razmatranja nejasnih stvari, a uklanjamo je učenjem, istraživanjem i traganjem.

je usredsređenost na činjenicu *postoji objekat uma* u njemu uspostavljena u meri neophodnoj za golo znanje i neprekinutu sabranost pažnje. Nezavisan, boravi on i ne prianja ni za šta na svetu. Tako, zaista, monah boravi i kontemplira telo kao telo.

(2. Pet sastojaka bića)

38. I opet, monasi, boravi monah i kontemplira objekte uma kao objekte uma iz perspektive pet sastojaka bića podložnih prianjanju.³¹ A kako on to kontemplira objekte uma kao objekte uma iz perspektive pet sastojaka bića podložnih prianjanju? Tako što razumeva na ovaj način:

‘Ovakav je materijalni oblik, ovakav je nastanak materijalnog oblika, ovakvo je nestajanje materijalnog oblika; ovakav je osećaj, ovakav je nastanak osećaja, ovakvo je nestajanje osećaja; ovakav je opažaj, ovakav je nastanak opažaja, ovakvo je nestajanje opažaja; ovakvi su mentalni obrasci, ovakav je nastanak mentalnih obrazaca, ovakvo je nestajanje mentalnih obrazaca; ovakva je svest, ovakav je nastanak svesti, ovakvo je nestajanje svesti’.

39. Tako on boravi i kontemplira objekte uma kao objekte uma iznutra, spolja ili iznutra i spolja. Boravi i kontemplira faktore nastanka u objektima uma ili boravi i kontemplira faktore nestanka u objektima uma ili boravi i kontemplira faktore nastanka i nestanka u objektima uma. Ili je njegova sabranost na činjenicu *ovo su objekti uma* učvršćena u meri neophodnoj za znanje i sabranost pažnje. Nezavisan, boravi on i ne prianja ni za šta na svetu. Tako zaista, monasi, monah boravi i kontemplira objekte uma kao objekte uma iz perspektive pet sastojaka bića podložnih prianjanju.

(3. Šest osnova čula)

40. I opet, monasi, boravi monah i kontemplira objekte uma kao objekte uma iz perspektive šest unutrašnjih i šest spoljašnjih osnova čula.³² A kako on to kontemplira objekte uma kao objekte uma iz perspektive šest unutrašnjih i šest spoljašnjih osnova čula? Tako što, monasi, monah razume oko, razume vidljive oblike i razume okov koji nastaje u vezi sa njima; on razume kako se još nepostojeći okov pojavljuje; razume kako se postojeći okov napušta; i razume kako se napušten okov u budućnosti više ne pojavljuje. On razume uvo i zvukove ... nos i mirise ... jezik i ukuse ... telo i dodire ... um i objekte uma i razume okov koji nastaje u vezi sa

³¹ Buda je individualno biće razložio na pet grupa elemenata (*khandhā*): telo, osećaj, opažaj, mentalni obrasci i svest.

³² Unutrašnje osnove su, kao što je pokazano, šest čula (Buda je i um uzimao kao čulo, kojim se opažaju misli). Spoljašnje osnove su objekti dostupni svakom od tih čula. Okov koji nastaje u zavisnosti od ovih parova može se razumeti jednostavno kao privlačenje (pohlepa) ka prijatnom, odbojnog (mržnja) ka neprijatnom i obmanutost, koja im je obema u osnovi.

njima; on razume kako se još nepostojeći okov pojavljuje; razume kako se postojeći okov napušta; i razume kako se napušten okov u budućnosti više ne pojavljuje.

41. Tako on boravi i kontemplira objekte uma kao objekte uma iznutra, spolja ili iznutra i spolja... Nezavisan, boravi on i ne prianja ni za šta na svetu. Tako, zaista, monah boravi i kontemplira objekte uma kao objekte uma iz perspektive šest unutrašnjih i šest spoljašnjih osnova čula.

(4. Sedam elemenata probuđenja)

42. I opet monasi, boravi monah i kontemplira objekte uma kao objekte uma iz perspektive sedam elemenata probuđenja. A kako on to kontemplira objekte uma kao objekte uma iz perspektive sedam elemenata probuđenja? Tako što, monasi, kada sabranost pažnje kao element probuđenja postoji u njemu, monah razume: ‘U meni postoji sabranost pažnje kao element probuđenja’; ili kada sabranosti pažnje kao elementa probuđenja u njemu nema, on razume: ‘U meni nema sabranosti pažnje kao elementa probuđenja’. I on razume kako se još nepostojeća sabranost pažnje kao element probuđenja pojavljuje; i kako se već nastala sabranost pažnje kao element probuđenja dalje do savršenstva razvija.

Kada je istraživanje pojавa kao element probuđenja u njemu...³³ Kada je energija kao element probuđenja u njemu... Kada je ushićenje kao element probuđenja u njemu... Kada je smirenje kao element probuđenja u njemu... Kada je koncentracija kao element probuđenja u njemu... Kada je spokojstvo kao element probuđenja u njemu, monah razume: ‘U meni je spokojstvo kao element probuđenja’; ili kada spokojstva kao elementa probuđenja u njemu nema, on razume: ‘U meni nema spokojstva kao elementa probuđenja’. I on razume kako još nenastalo spokojstvo kao element probuđenja nastaje; i kako se već nastalo spokojstvo kao element probuđenja dalje do svog savršenstva razvija.

43. Tako on boravi i kontemplira objekte uma kao objekte uma iznutra, spolja ili iznutra i spolja... Nezavisan, boravi on i ne prianja ni za šta na svetu. Tako, zaista, monah boravi i kontemplira objekte uma kao objekte uma iz perspektive sedam elemenata probuđenja.

(5. Četiri plemenite istine)

44. I opet, monasi, boravi monah i kontemplira objekte uma kao objekte uma iz perspektive četiri plemenite istine.³⁴ A kako on to kontemplira objekte uma kao objekte uma iz perspektive četiri plemenite istine?

³³ „Istraživanje pojava” (*dhammavičaya*) znači ispitivanje mentalnih i fizičkih fenomena koje pred meditantom um donosi sabranost.

³⁴ Ovim odeljakom, kontemplacija *dhammā* kao objekata uma kulminira u razumevanju *Dhamme* u njenoj ključnoj formulaciji kao četiri plemenite istine.

Tako što, monasi, monah razume u skladu sa stvarnošću: ‘Ovo je patnja’; razume u skladu sa stvarnošću: ‘Ovo je uzrok patnje’; razume u skladu sa stvarnošću: ‘Ovo je prestanak patnje’; razume u skladu sa stvarnošću: ‘Ovo je put koji vodi prestanku patnje’.

45. Tako monah boravi i kontemplira objekte uma kao objekte uma iznutra, spolja ili iznutra i spolja. Boravi i kontemplira faktore nastanka u objektima uma ili boravi i kontemplira faktore nestanka u objektima uma ili boravi i kontemplira faktore nastanka i nestanka u objektima uma. Ili je njegova sabranost na činjenicu *ovo su objekti uma* učvršćena u meri neophodnoj za znanje i sabranost pažnje. Nezavisan, boravi on i ne prianja ni za šta na svetu. Tako, zaista, monasi, boravi monah i kontemplira objekte uma kao objekte uma iz perspektive četiri plemenite istine.

[E. ZAKLJUČAK]

46. Zaista, monasi, ko god bude vežbao ova četiri temelja sabranosti na ovaj način tokom sedam godina, može očekivati jedan od ova dva rezultata: najviše znanje ovde i sada ili, ukoliko je još preostalo vezanosti, stanje ne-povratnika.³⁵

To važi za sedam godina, monasi. Ako bi neko vežbao ova četiri temelja sabranosti na ovaj način tokom šest godina... pet godina... četiri godine... tri godine... dve godine... godinu, može očekivati jedan od ova dva rezultata: najviše znanje ovde i sada ili, ako je još preostalo vezanosti, stanje ne-povratnika.

To važi za godinu, monasi. Ako bi neko vežbao ova četiri temelja sabranosti na ovaj način tokom sedam meseci... šest meseci... pet meseci... četiri meseca... tri meseca... dva meseca... mesec... pola meseca, može očekivati jedan od ova dva rezultata: najviše znanje ovde i sada ili, ukoliko je još preostalo vezanosti, stanje ne-povratnika.

To važi za pola meseca, monasi. Ako bi neko vežbao ova četiri temelja sabranosti na ovaj način tokom sedam dana, može očekivati jedan od ova dva rezultata: najviše znanje ovde i sada ili, ukoliko je još preostalo vezanosti, stanje ne-povratnika.

47. Zbog toga je rečeno: ‘Monasi, postoji direktni put ka pročišćenju bića, prevladavanju žalosti i naricanja, nestanku bola i tuge, izbijanju na pravu stazu, dostizanju *nibbāne* – a taj put čine četiri temelja sabranosti pažnje’.”

Tako reče Blaženi. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima Blaženog.

Satipaṭṭhāna sutta – Govor o temeljima sabranosti (MN 10)

³⁵ Najviše znanje (*añña*) jeste arahantovo znanje krajnjeg oslobođenja. Nepovratak (*anagamita*) jeste stanje ne-povratnika, koji se preporada u višem svetu i tu doseže *nibbānu*, bez vraćanja u svet ljudi.

11. SABRANOST PAŽNJE NA DAH

U Sāvatthiju, poštovani Ānanda dode kod Blaženog, pokloni mu se, sede sa strane i ovako reče:

„Poštovani gospodine, postoji li jedna stvar koja, kada se razvija i neguje, četiri stvari dovodi do savršenstva? Isto tako, ima li četiri stvari koje, kada se razvijaju i neguju, sedam stvari dovode do savršenstva? Isto tako, ima li sedam stvari koje, kada se razvijaju i neguju, dve stvari dovode do savršenstva?”

„Postoji, Ānanda jedna stvar koja, kada se razvija i neguje, četiri stvari dovodi do savršenstva. Isto tako, postoje četiri stvari koje, kada se razvijaju i neguju, sedam stvari dovode do savršenstva. Isto tako, postoji sedam stvari koje, kada se razvijaju i neguju, dve stvari dovode do savršenstva”.

„Ali, poštovani gospodine, koje su to stvari?”

„Koncentracija pažnje na dah, Ānanda, jeste jedna stvar koja, kada se razvija i neguje, dovodi do savršenstva četiri temelja sabranosti. A četiri temelja sabranosti, kada se razvijaju i neguju, dovode do savršenstva sedam elemenata probuđenja. A sedam elemenata probuđenja, kada se razvijaju i neguju, dovode do savršenstva istinsko znanje i oslobođanje.

(1. Usavršavanje četiri temelja sabranosti)

A kako to, Ānanda, koncentracija pažnje na dah, kada se razvija i neguje, dovodi četiri temelja sabranosti do savršenstva? Ima slučajeva, Ānanda, kada monah, otišavši u šumu, sedne u podnožje nekog drveta ili u praznu kolibu. Prekrstivši noge, uspravi telo i ustali svoju pažnju pred sobom. Neprekidno sabran, on udiše i, neprekidno sabran, on izdiše. Kada načini dug udah, on zna: ‘Ovo je dug udah’; ili kada načini dug izdah, on zna: ‘Ovo je dug izdah’. Kada načini kratak udah, on zna: ‘Ovo je kratak udah’; ili kada načini kratak izdah, on zna: ‘Ovo je kratak izdah’. Ovako sebe vežba: ‘Udisaću osećajući čitavo telo’; ovako sebe vežba: ‘Izdisaću osećajući čitavo telo’. Ovako sebe vežba: ‘Udisaću smirujući telesni sklop’; ovako sebe vežba: ‘Izdisaću smirujući telesni sklop’. Ovako sebe vežba: ‘Udisaću, osećajući ushićenje’; ovako sebe vežba: ‘Izdisaću, osećajući ushićenje’. Ovako sebe vežba: ‘Udisaću, osećajući sreću’; ovako sebe vežba: ‘Izdisaću, osećajući sreću’. Ovako sebe vežba: ‘Udisaću, osećajući mentalne obrasce’; ovako sebe vežba: ‘Izdisaću, osećajući mentalne obrasce’. Ovako sebe vežba: ‘Udisaću, smirujući mentalne obrasce’; ovako sebe vežba: ‘Izdisaću, smirujući mentalne obrasce’.³⁶ Ovako sebe vežba: ‘Udi-

³⁶ „Mentalni obrasci“ (*cittasankhara*). Ovo se odnosi na doživljavanje daha kao dhamme (objekta uma). Kada je dah stabilizovan, smiren, može se dogoditi da potpuno nestane i ostanemo sa divnim, stabilnim mirom u sebi. Još uvek dišemo, naravno, ali dah više ne doživljavamo kao dodir, fizičku senzaciju. Umesto toga, doživljavamo ga kao objekat uma,

saču, osećajući um'; ovako sebe vežba: 'Izdisaču, osećajući um'. Ovako sebe vežba: 'Udisaču, radujući um'; ovako sebe vežba: 'Izdisaču, radujući um'. Ovako sebe vežba: 'Udisaču, koncentrišući um'; ovako sebe vežba: 'Izdisaču, koncentrišući um'. Ovako sebe vežba: 'Udisaču, oslobađajući um'; ovako sebe vežba: 'Izdisaču, oslobađajući um'.³⁷ Ovako sebe vežba: 'Udisaču, kontemplirajući prolaznost'; ovako sebe vežba: 'Izdisaču, kontemplirajući prolaznost'. Ovako sebe vežba: 'Udisaču, kontemplirajući hlađenje strasti'; ovako sebe vežba: 'Izdisaču, kontemplirajući hlađenje strasti'. Ovako sebe vežba: 'Udisaču, kontemplirajući prestanak'; ovako sebe vežba: 'Izdisaču, kontemplirajući prestanak'. Ovako sebe vežba: 'Udisaču, kontemplirajući napuštanje'; ovako sebe vežba: 'Izdisaču, kontemplirajući napuštanje'.³⁸

Kada god, Ānanda, monah, udahnuvši dug udah, zna: 'Ovo je dug udah...' [isto kao gore] kada sebe ovako vežba: 'Udisaču smirujući telesni sklop' – tada taj monah kontemplira telo u telu, marljiv, prožet jasnim razumevanjem i sabran, nadvladavši želju i žaljenje za svetom. A zašto? Ja to, Ānanda, nazivam određena vrsta tela, Ānanda, to jest udisanje i izdisanje. I tada taj monah kontemplira telo u telu, marljiv, prožet jasnim razumevanjem i sabran, nadvladavši želju i žaljenje za svetom.

Kada god, Ānanda, monah sebe vežba ovako: 'Udisaču, osećajući ushićenje...' kada god sebe vežba ovako: 'Izdisaču, smirujući mentalne obrasce' – tada taj monah kontemplira osećaje u osećajima, marljiv, prožet jasnim razumevanjem i sabran, nadvladavši želju i žaljenje za svetom. A zašto? Ja to, Ānanda, nazivam određena vrsta osećaja, Ānanda, to jest pomnu pažnju usmerenu na udisanje i izdisanje.³⁹ I tada taj monah kontemplira osećaje u osećajima, marljiv, prožet jasnim razumevanjem i sabran,

---

sa osećaja prelazimo na znanje kao rezultat potpune fokusiranosti.

³⁷ „Oslobađajući um” od mentalnih prepreka uz pomoć prvog zadubljenja, a od prepreka koje su preostale, tako što dostiže sve viša zadubljenja. Oslobađajući um od grešaka u kogniciji, uz pomoć znanja stečenog neposrednim uvidom.

³⁸ „Kontempliranje prolaznosti” (*anićānupassi*) predstavlja kontempliranje pet sastojaka bića kao nepostojanjih, jer oni neprekidno nastaju i nestaju, neprekidno se menjaju. Tetrada vežbi u ovom pasusu odnosi se isključivo na vežbanje uvida, dok su se prethodne tri tetrade ticale učvršćivanja smirenja i uvida. „Kontempliranje hlađenja strasti” (*virāgānupassi*) i „kontempliranje prestanka” (*nirodhānupassi*) mogu se razumeti kao uvid u razlaganje i nestanak fizičkih i mentalnih pojava koji se dešava iz trenutka u trenutak, ali i kao put ka *nibbāni* kroz gašenje žudnje (*virāga*) i nestanak mentalnih obrazaca. „Kontempliranje napuštanja” (*patinissaggānupassi*) predstavlja odustajanje od mentalnih nečistoća ili njihovo napuštanje zahvaljujući uvidu i ulazak u *nibbānu*.

³⁹ Pažnja zapravo nije osećaj, ali se o njoj govori u ovom delu *sutte* posvećenom osećaju. U ovoj tetradi, u prvoj sintagmi o osećaju se govori indirektno, pod nazivom „ushićeњe”, u drugoj sintagmi on se označava direktno kao „sreća” (priјatan osećaj). U trećoj i četvrtoj sintagmi osećaj je uključen u kategoriju mentalnih obrazaca.

nadvladavši želju i žaljenje za svetom.

Kada god, Ānanda, monah sebe vežba ovako: ‘Udisaču, osećajući um... kada god sebe vežba ovako: Izdisaču, oslobadajući um’ – tada taj monah kontemplira um u umu, marljiv, prožet jasnim razumevanjem i sabran, nadvladavši želju i žaljenje za svetom. A zašto? Ja kažem, Ānanda, da nema razvijanja koncentracije pažnje na dah za onoga ko je konfuzan i kome manjka jasno razumevanje. I tada, Ānanda, taj monah kontemplira um u umu, marljiv, prožet jasnim razumevanjem i sabran, nadvladavši želju i žaljenje za svetom.

Kada god, Ānanda, monah sebe vežba ovako: ‘Udisaču, kontemplirajući prolaznost...’ kada god sebe vežba ovako: ‘Izdisaču, kontemplirajući napuštanje’ – tada taj monah kontemplira objekte uma u objektima uma, marljiv, prožet jasnim razumevanjem i sabran, nadvladavši želju i žaljenje za svetom. Videvši mudrošću šta su želja i žaljenje, on je taj koji ih pomno posmatra ispunjen spokojsvom.⁴⁰ I tada, Ānanda, taj monah kontemplira objekte uma u objektima uma, marljiv, prožet jasnim razumevanjem i sabran, nadvladavši želju i žaljenje za svetom.

Tako, Ānanda, koncentracija pažnje na dah, kada se razvija i neguje, dovodi četiri temelja sabranosti do savršenstva

(2. Usavršavanje sedam elemenata probuđenja)

A kako to, Ānanda, četiri temelja sabranosti, kada se razvijaju i neguju, dovode sedam elemenata probuđenja do savršenstva? Kada god, Ānanda, monah boravi kontemplirajući telo u telu, u njemu se ustaljuje nepomućena sabranost. A kada je u njemu ustaljena nepomućena sabranost, tada se u monahu začinje *sabranost pažnje*. I tada monah razvija sabranost pažnje kao element probuđenja. I tada on postiže savršenstvo u razvijanju sabranosti pažnje kao elementa probuđenja.⁴¹

Bivajući sabran na taj način, on mudro ispituje, istražuje i proučava svaki pojedinačni objekat. Dok to čini, u njemu se, Ānanda, začinje *istra-*

⁴⁰ „Žudnja” ovde predstavlja čulnu želju kao mentalnu prepreku, „žaljenje” je odbojnost kao prepreka. Ove dve prepreke čine prva dva člana u grupi od pet mentalnih prepreka, kao prvom odeljku unutar kontemplacije o sadržajima uma. Pod „napuštanjem” se misli na znanje koje vodi napuštanju: zahvaljujući kontempliranju prolaznosti, napuštamo privid trajnosti. Izraz „videvši mudrošću” ukazuje na redosled prilikom rađanja uvida: „Uz pomoć znanja uvida, on vidi znanje napuštanja, koje se sastoji od znanja o prolaznosti, hlađenju strasti, prestanku i napuštanju.”

⁴¹ *Satisamboddhanga*. *Boddhanga* je složenica načinjena od reči *bodhi* i *anga*. U „Govoru sa monahom” (SN 46:5) ovi elementi su opisani kao kvaliteti koji vode probuđenju. Tri fraze kojima se opisuje razvijanje svakog od ovih elemenata mogu se razumeti kao prikaz tri sukcesivne faze razvoja. Reč „začinje” označava fazu samog nastanka, začeća tog kvaliteta; reč „razvija” označava njegovo postepeno sazrevanje; izraz „postiže savršenstvo” jeste kulminacija razvoja.

živanje pojava kao element probuđenja.⁴² I tada monah razvija istraživanje pojava kao element probuđenja. I tada on postiže savršenstvo u razvijanju istraživanja pojava kao elementa probudjenja.

Dok on razlučuje taj objekat mudrošću, pomno ispituje, istražuje ga, u njemu se javlja neiscrpna snaga. A kada god se, Ānanda, u njemu javi neiscrpna snaga, začinje se i *energija* kao element probuđenja. I tada monah razvija energiju kao element probuđenja. I tada on postiže savršenstvo u razvijanju energije kao elementa probudjenja.

Kada se u monahu probudi energija, tada se u njemu začinje i duhovno *ushičenje* kao element probuđenja. I tada, Ānanda, monah razvija ushićenje kao element probudjenja. I tada on postiže savršenstvo u razvijanju ushićenja kao elementa probuđenja.

Telo i um onoga ko je ispunjen ushićenjem postaju smireni. A kada, Ānanda, telo i um onoga ko je ispunjem ushićenjem postanu smireni, u njemu se začinje *smirenje* kao element probuđenja. I tada monah razvija smirenje kao element probuđenja. I tada on postiže savršenstvo u razvijanju smirenja kao elementa probuđenja.

Um onog ko je smiren i srećan postaje koncentrisan. A kada, Ānanda, um onoga ko je smiren i srećan postaje koncentrisan, tada se u njemu začinje *koncentracija* kao element probuđenja. I tada monah razvija koncentraciju kao element probuđenja. I tada postiže savršenstvo u razvijanju koncentracije kao elementa probuđenja.

On postaje onaj koji sa savršenim spokojstvom posmatra tako koncentrisan um. Kad god, Ānanda, monah postane onaj koji sa savršenim spokojstvom posmatra tako koncentrisan um, tada se u njemu začinje *spokojstvo* kao element probuđenja. I tada monah razvija spokojstvo kao element probuđenja. I tada postiže savršenstvo u razvijanju spokojstva kao elementa probuđenja.

Kada god, Ānanda, monah kontemplira osećaje u osećajima... um u umu... objekte uma u objektima uma, u njemu se ustaljuje nepomućena sabranost. A kada je u njemu ustaljena nepomućena sabranost, tada se u monahu začinje *sabranost pažnje*. I tada monah razvija sabranost pažnje kao element probuđenja. I tada on postiže savršenstvo u razvijanju sabranosti pažnje kao elementa probuđenja.

[*Sutra se dalje nastavlja na isti način kao i kod prvog temelja sabra-*

⁴² *Dhammadīcayasamboddhanga*. U „Govoru o telu“ (SN 46:2) kaže se da „materijal“ iz kojeg se rada ovaj element probuđenja čini često pažljivo posmatranje korisnih i štetnih mentalnih sadržaja, stanja vrednih pohvale i kritike, niskih i uzvišenih stanja, tamnih i svetlih stanja, zajedno sa njihovim suprotnostima. Iako se ovaj element probuđenja poistovećuje s mudrošću (*paññā*), gornji pasus sugerira da je njegova inicijalna funkcija u uviđanju razlike između dobrih i loših mentalnih stanja, koja postaju vidljiva učvršćivanjem sabranosti pažnje.

nosti pažnje]

On postaje onaj koji sa savršenim spokojstvom posmatra tako koncentrisan um. Kad god, Ānanda, monah postane onaj koji sa savršenim spokojstvom posmatra tako koncentrisan um, tada se u njemu začinje spokojstvo kao element probuđenja. I tada monah razvija spokojstvo kao element probuđenja. I tada on postiže savršenstvo u razvijanju spokojstva kao elemenata probuđenja.

Tako, Ānanda, četiri temelja sabranosti, kada se razvijaju i neguju, dovode sedam elemenata probuđenja do savršenstva.

(3. Usavršavanje mudrosti i oslobođenja)

A kako to, Ānanda, razvijanih i negovanih sedam elemenata probuđenja dovode mudrost i oslobođenje do savršenstva?

Tako što, Ānanda, monah razvija sabranost pažnje kao element probuđenja, zasnovan na osami, hlađenju strasti i njihovom prestanku, na sazrevanju u nevezivanju. On razvija istraživanje pojava kao element probuđenja... energiju kao element probuđenja... ushićenje kao element probuđenja... smirenje kao element probuđenja... koncentraciju kao element probuđenja... spokojstvo kao element probuđenja, zasnovan na osami, hlađenju strasti i njihovom prestanku, na sazrevanju u nevezivanju.

Ānanda, kada se sedam elemenata probuđenja razvijaju i neguju na ovaj način, dozrevaju oni istinskim znanjem i oslobođenjem”.

Ānanda sutta – Za Ānandu (o sabranosti pažnje na dah) (SN 54:13)

12. POSTIZANJE MAJSTORSTVA

Jednom je poštovani Sāriputta boravio kraj Sāvatthija, u Ćetinom gaju, u manastiru koji je podigao Anāthapindika. Jednoga jutra obuče se on, uze prosjačku zdelu, te se zaputi u Sāvatthi u prošenje hrane. Pošto je sakupio hranu i vratio se, pošto je jeo, otide on do Slepčevog gaja da tamo provede ostatak dana. Kad je ušao u Slepčev gaj, sede on u podnožje nekog drveta da tu provede ostatak dana.

A onda, uveče, poštovani Sāriputta izađe iz osame i otide do Ćetinog gaja, do manastira koji je podigao Anāthapindika. A poštovani Ānanda ga ugleda izdaleka kako dolazi, te mu reče:

„Prijatelju Sāriputta, tvoja čula su smirena, tvoja koža je čista i blista. Na kom mestu si proveo dan?”

„Prijatelju, sasvim obuzdanih čula, bez mentalnih nečistoća, udoh i ostadoh na prvom stupnju zadubljenja, koje je praćeno usmerenošću misli i istraživanjem, a ushićenje i zadovoljstvo rodiše se iz osame. Pa ipak, prijatelju, nisam ni pomislio: ‘Ja dostižem prvo zadubljenje’, ili: ‘Ja sam

dostigao prvo zadubljenje', ili: 'Ja sam izašao iz prvog zadubljenja'."

„Mora biti da ti takve misli nisu ni pale na pamet zato što su *ja, moje* i skrivene sklonosti ka obmani već odavno potpuno iskorenjene iz tvog uma”⁴³

[Nekom drugom prilikom poštovani Sāriputta reče:]

„Prijatelju, smirivanjem usmerenosti misli i istraživanja udoh i ostadoh na drugom stupnju zadubljenja, koji karakterišu kako samopouzdanje i sabranost uma, oslobođenog usmerenosti misli i istraživanja, tako i ushićenje i zadovoljstvo rođeni iz koncentracije. Pa ipak, prijatelju, nisam ni pomislio: 'Ja dostižem drugo zadubljenje', ili: 'Ja sam dostigao drugo zadubljenje', ili: 'Ja sam izašao iz drugog zadubljenja'.”

„Mora biti da ti takve misli nisu ni pale na pamet zato što su *ja, moje* i skrivene sklonosti ka obmani već odavno potpuno iskorenjene iz tvog uma.”

[Nekom drugom prilikom poštovani Sāriputta reče:]

„Prijatelju, kad je izbledelo i ushićenje, ostadoh spokojan, svestan i prožet jasnim razumevanjem, sa fizičkim osećajem zadovoljstva. Tako udoh i ostadoh na trećem stupnju zadubljenja, o kojem plemeniti kažu: 'Spokojan i svestan, ima on priyatno boravište'. Pa ipak, prijatelju, nisam ni pomislio: 'Ja dostižem drugo zadubljenje...’”

[Nekom drugom prilikom poštovani Sāriputta reče:]

„Prijatelju, napuštanjem zadovoljstva i bola – kao i ranijim nestankom radosti i žalosti – udoh i ostadoh na četvrtom stupnju zadubljenja, koje nije ni bolno ni priyatno, a u sebe uključuje pročišćenje sabranosti kroz spokojstvo. Pa ipak, prijatelju, nisam ni pomislio: 'Ja dostižem drugo zadubljenje...’”

[Nekom drugom prilikom poštovani Sāriputta reče:]

„Prijatelju, potpunim nadilaženjem opažanja formi, prestankom opažanja čulnih podražaja, neobaziranjem na opažanje raznolikosti, svestan toga da *prostor jeste beskonačan*, udoh i ostadoh u sferi beskonačnosti prostora. Pa ipak, prijatelju, nisam ni pomislio: 'Ja dostižem sferu beskonačnosti prostora...’”

[Nekom drugom prilikom poštovani Sāriputta reče:]

„Prijatelju, potpunim nadilaženjem sfere beskonačnosti prostora, svestan toga da *svest jeste beskonačna*, udoh i ostadoh u sferi beskonačnosti svesti. Pa ipak, prijatelju, nisam ni pomislio: 'Ja dostižem sferu beskonačnosti prostora...’”

---

⁴³ Reč je o zabludi da u nama postoji nekakvo trajno, nepromenjivo sopstvo (*atta*), ego, ja, duša, koja zapravo dostiže stanje zadubljenja. Buda je čoveka video kao stalno promenljiv tok mentalnih i fizičkih fenomena. A pošto se taj tok koji zovemo *ja* stalno menja, ništa suštinski *moje* ne može ni postojati i tek je privid da bilo šta posedujemo. To je suština Budinog pojma *anatta*.

nosti svesti...”

[Nekom drugom prilikom poštovani Sāriputta reče:]

„Prijatelju, potpunim nadilaženjem sfere beskonačnosti svesti, svestan toga da *ništa ne postoji*, uđoh i ostadoh u sferi ništavila. Pa ipak, prijatelju, nisam ni pomislio: ‘Ja dostižem sferu ništavila...’”

[Nekom drugom prilikom poštovani Sāriputta reče:]

„Prijatelju, sa potpunim nadilaženjem sfere ništavila, uđoh i ostadoh u sferi lišenoj kako percepcije, tako i nepercepcije. Pa ipak, prijatelju, nisam ni pomislio: ‘Ja dostižem sferu lišenu kako percepcije, tako i nepercepcije...’”

[Nekom drugom prilikom poštovani Sāriputta reče:]

„Prijatelju, potpunim nadilaženjem sfere lišene kako percepcije, tako i nepercepcije, stupih u prestanak percepcije i osećaja i ostadoh u njemu. Pa ipak, prijatelju, nisam ni pomislio: ‘Ja dostižem prestanak percepcije i osećaja’, ili: ‘Ja sam dostigao prestanak percepcije i osećaja’, ili: ‘Ja sam izašao iz prestanka percepcije i osećaja’.”⁴⁴

„Mora biti da ti takve misli nisu ni pale na pamet zato što su *ja, moje* i skrivene sklonosti ka obmani već odavno potpuno iskorenjene iz tvog uma.”

Sāriputta-samyutta – Razgovori sa Sāriputtom (SN 28:1–9, kombinovano)

---

⁴⁴ *Saññāvedayitanirodha*, dostizanje prestanka, predstavlja posebno meditativno do- stignuće, za koje se kaže da je dostupno jedino onima koji su na stupnju ne-povratnika ili arahanta. Kao što naziv i sugerise, ono znači potpuno zaustavljanje perceptivnih i afektivnih funkcija tokom meditacije, a zatim i svesti i svih s njom povezanih mentalnih funkcija.

Deo 9

MUDROST I RAZUMEVANJE

U prethodnim poglavljima razmotrili smo celokupni budistički put i njegove delove, način na koji se uklapaju i nadovezuju jedan na drugi. Videli smo da je te delove moguće svrstati u tri grupe: vrlina, koncentracija i mudrost. O prve dve smo dovoljno govorili i ostaje da u završnom poglavljiju detaljno opišemo treću. Ona predstavlja cilj budističkog treninga. Tek uvidom, znanjem, mudrošću (*paññā*) u stanju smo da potpuno iskorenimo neznanje u umu i tako sebe osiguramo od svake dalje patnje uzrokovane tim neznanjem, da izademo iz večnog kruga rađanja i umiranja. Naglašavajući mudrost kao ključni činilac oslobođenja, Buda predstavlja jedinstvenu figuru u istoriji indijske duhovnosti. Kao što i sâm kaže opisujući sopstveni put askete pre probuđenja, Buda je pod vođstvom različitih učitelja savladao razne tehnike koncentracije, koje vode do promjenjenih stanja svesti. No, u tim sistemima nedostajao je upravo ovaj element mudrosti, prepoznavanja stvari kakve one zaista jesu, i to umom potpuno pročišćenim od bilo kakvog sadržaja koji bi iskrivljavao percepciju.

Tako izbor tekstova počinjemo dvema *suttama* u kojima Buda poređenjima pokušava da dočara šta podrazumeva pod kvalitetom uma nazvanim mudrost. Kao prvo, njen značaj prevazilazi čak i značaj koji za nas ima Sunce. Dalje, mudrost mora imati analitički kvalitet, koji se poredi sa oštricom noža: kao što nož odvaja kožu od mesa, tako i mudrost treba da odvaja dobro od lošeg, korisno od štetnog. Slično svemu drugom na ovome svetu, i mudrost je proizvod određenih uzroka i njihovog delovanja. **Tekst 2** (str. 278) navodi osam ključnih uslova. Prvi čine iskusan učitelj i učenik koji je, sem osećaja privrženosti, u sebi razvio i osećaj poštovanja prema učitelju, ali i prema sebi. Drugi predstavlja znatiželja učenikova, želja za učenjem i otvorenost uma. Treći čini život u osami, telom i umom. Čini se kao da je u *sutti* ovde malo poremećen redosled, te bi ovaj uslov zapravo u nekom prirodnom razvoju stvari došao tek kasnije, recimo posle uslova broj sedam. Četvrti uslov naglašava vrlinu kao osnov mudrosti: bez moralnog življenja sticanje mudrosti je nemoguće. Sledi dobro poznavanje učenja, stečeno po-

dukom i sopstvenim istraživanjem. Šesti uslov čini transformacija naučenog u direktno iskustvo kroz njegovu primenu i praksu meditacije, a sedmi potpuno odustajanje od bavljenja nevažnim stvarima i koncentrisanje na sâmo učenje. Poslednji, osmi uslov tiče se prakse kojom se direktno stiče uvid u prirodu stvari.

U **odeliku 3** (str. 280), sledi jedan poduzi govor Sâriputte, Budinog najistaknutijeg učenika, pod nazivom *Sammadiṭṭhi sutta* (*Govor o ispravnom razumevanju*). Pre svega, treba reći da unutar Budinog sistema ovo razumevanje može biti dvojako: profano i transcendentno. Profano ispravno razumevanje ponovo biva dvojako: razumevanje da naši voljni postupci neminovno donose svoje plodove, što mogu zastupati i budisti i nebudisti, i specifično budističko razumevanje, dakle ono koje je u skladu sa četiri plemenite istine. Transcendentno ispravno razumevanje, pak, jeste razumevanje četiri plemenite istine na osnovu uvida u četiri puta i ploda srećnog življenja. Čitav govor temelji se na načelu uzročnosti u dva njegova vida, nastanku i prestanku, a Sâriputta analizira čitav niz fenomena gde razumevanje uzroka koji uslovljavaju njihov nastanak i nestanak označava posedovanje upravo ispravnog razumevanja. Pitanje koje postavlja na početku *sutte*, u drugom pasusu, tiče se *sekhe*, onoga ko je na višem stupnju vežbanja i poseduje transcendentno ispravno razumevanje, koje neizbežno vodi oslobođanju. Ovo se implicira sintagmama „potpuno poverenje” i „stigao do istinske *Dhamme*”.

Dakle, Sâriputta objašnjava ispravno razumevanje nekog ko se nalazi najmanje na stupnju „ulaska u tok”. Jedan od uslova ispravnog razumevanja vidi u razlikovanju onoga što je štetno i onoga što je korisno, ali i u pronicanju u uzroke tog dvojstva. Krajnji uzrok vidi u ljudskom umu, u tri osnovne mentalne nečistoće: pohlepi, mržnji i obmani. Njihovim uklanjanjem, nestaju i prepreke ispravnom razumevanju. U *sutti* se tako govori o negramzivosti, nemržnji i ispravnom razumevanju. Ali ne radi se samo o odsustvu negativnih osobina, već i o razvijanju onih pozitivnih. Tako pohlepa biva zamenjena velikodušnošću, a mržnja dobromernosću i prijateljskom ljubavlju, kao izvorom dobrobiti.

Dalje, Sâriputta put do ispravnog razumevanja objašnjava kroz potpuno razumevanje različitih aspekata egzistencije. Prvi od njih jeste hrana (*āhāra*), koju bi ovde trebalo razumeti u širem značenju važnog uslova za produžetak života individue iz trenutka u trenutak, ali i iz jedne egzistencije u drugu. Fizička hrana (*kabalinkāra* *āhāra*) čini ključni uslov za ostanak fizičkog tela, ali isto toliko su važne i tri nematerijalne vrste hrane: kontakt (*phassa*) za nastanak osećaja, mentalni obrasci (*sankhāra*) za održavanje svesti i sama svest (*viññāna*) za održanje „imena i oblika”, to jest psihofizičkog organizma u njegovom totalitetu. Dakle, sve na ovome svetu

nastaje na osnovu hrane, biva održavano hranom, ali na kraju, posle smrti, i samo se pretvara u hranu. Kada sagleda ovu generalnu sliku, taj sveopšti proces međusobnog ubijanja kako bismo došli do hrane, jedenja jedni drugih, proces koji je, dakle, neraskidivo povezan s patnjom, učenik prirodno prestaje njime da bude općinjen, očaran oblicima, zvucima, ukusima i tako dalje. U njemu se strasti hlađe i na površinu izranja razumevanje.

Naredni odeljak donosi analizu četiri plemenite istine, nastanka i pre-stanka patnje kao još jednog polja na kojem deluje princip uzročnosti.

Patnja (*dukkha*) postoji, a njezin uzrok je žudnja (*tanhā*): te dve istine čine opis vezanosti za krug *samsāre*. Prestanak (*nirodha*) patnje i put (*magga*) koji do njega vodi predstavljaju opis uklanjanja uzroka, to jest opis oslobođenja, *nibbāne*. Ovde ne treba misliti da osmostruki put na neki način stvara *nibbānu*. On je samo sredstvo da se probijemo do nje, da je u sebi prepoznamo kao nešto što je van svakog uzroka, nenastalo, nestvoreno, i otuda oduvek postoji, ali je zaklonjeno strastima i drugim mentalnim nečistoćama, slično suncu zaklonjenom oblacima.

Narednih dvanaest odeljaka *sutte* izlažu, obrnutim redosledom, formulu uslovljenog nastanka (*paṭićā-samuppāda*), a njeni elementi su formulisani po modelu četiri plemenite istine. Suština ove čuvene formule je sledeća: usled neznanja (*avidḍā*), koje se definiše kao nepoznavanje četiri plemenite istine, čovek telom, govorom i mislima čini voljne postupke (*kamma*), i to korisne i štetne. Ovi kammički postupci ponavljanjem postaju obrasci u našem umu (*sankhārā*), te kao takvi utiču na formiranje stanja svesti (*viññāna*) – najpre kao preporadajuće svesti u trenutku začeća novog bića, a kasnije kao pasivnih stanja svesti što nastaju kao rezultat naših postupaka tokom života. Zajedno sa svešću nastaje i mentalno-materijalni sklop (*nāma-rūpa*), psihofizički organizam opremljen sa šest čula (*salāyatana*). Od njih su pet fizičkih, a šesti je um, kao čulo kojim registrujemo mentalne fenomene. Putem tih čula uspostavlja se kontakt (*phassa*) između svesti i odgovarajućih objekata oko nas i u nama, a ti kontakti opet uslovljavaju nastanak osećaja (*vedanā*). Ove karike od svesti do osećaja predstavljaju proizvod prošlih postupaka, *kamme*, dakle uzročne faze koju reprezentuju neznanje i mentalni obrasci. Sa sledećom karikom počinje kammički aktivna faza sadašnjeg života, a ona je zapravo osnova za nastanak nove egzistencije u budućnosti. Uslovljena osećajem, javlja se žudnja (*tanhā*) i ovu činjenicu Buda je formulisao kao drugu plemenitu istinu, nastanak patnje. Kada ta žudnja dovoljno ojača, podstiče nastanak vezivanja (*upādāna*), koje nas ponovo nagoni da činimo voljne postupke i time stvaramo klicu nove egzistencije (*bhava*). Ta nova egzistencija počinje rođenjem (*dāti*), a ono neizbežno vodi starenju i smrti (*darā-marana*).

Učenje o uslovljenom nastanku takođe pokazuje kako je ovaj krug ra-

đanja i umiranja moguće prekinuti. Sticanjem istinskog znanja, punim razumevanjem četiri plemenite istine, iskorenjuje se neznanje. Shodno tome, um se više ne predaje žudnji i vezivanju, naša dela gube svoj potencijal da generišu novo rođenje i kruženje se zaustavlja. Ovo je cilj čitavog Budinog učenja, istupanje iz kruga rađanja i umiranja, iz kruga patnje, a taj cilj Buda je formulisao trećom plemenitom istinom. Zato Sāriputta i izlaže formulu obrnutim redosledom, da bi na kraju došao do neznanja, kao ključnog elementa iz kojeg svi ostali nastaju.

No, kako je moguće steći to istinsko znanje koje oslobađa, tu mudrost koju Buda naziva *paññā*? U nastavku poglavlja posvetićemo se upravo tome. Glavni metod čini praktikovanje meditacije uvida (*vipassanā*), koja nam donosi znanje i viđenje stvari kakve one zaista jesu, u skladu s njihovom pravom prirodom, direktno, bez iskrivljavanja našim predubeđenjima, željama, sklonostima, pojmovima... Kada kažemo stvari, pre svega mislimo na one fenomene koji čine naše iskustvo, jer to je svet unutar kojeg funkcionišemo. U *Pāli kanonu* ti fenomeni sistematizovani su u određene klase, skupove, kao što su pet elemenata bića, šest osnova čula, četiri ili šest elemenata i slično. Unutar svake od njih, članovi grupe se analiziraju prema određenim obrascima, kao što su četiri plemenite istine, nepostojanost, patnja i nepostojanje sopstva, zatim zadovoljenje, opasnost i izlaz, kao i prema varijaciji ove poslednje trijade, koju čine tema nastanka, prestanka, zadovoljenja, opasnosti i izlaza. Svi ovi obrasci predstavljaju zapravo posmatranje našeg iskustva iz različitih uglova, što sve treba da nam olakša razumevanje stvarnosti, prevazilaženje vezanosti i dostizanje oslobođenja uma.

U **odeljku 4.1** (str. 292) krećemo se od pet sastojaka bića kao glavne sheme na osnovu koje Buda analizira prirodu našeg iskustva. Oni predstavljaju, pre svega, analizu živog bića, onog što ga sačinjava, onoga na šta mislimo kada kažemo „ja“ i „moje“. Istražujući to pitanje, Buda je otkrio da se svi ti termini u stvarnosti odnose na ovih pet sastojaka, bilo pojedinačno ili na svih pet zajedno. Takođe je otkrio da iza njih ni pojedinačno, ni zajednički ne postoji nikakvo trajno sopstvo, nepromenjivi entitet koji bi bio njihov vlasnik ili gospodar, neko ko bi ih posedovao.

S budističke tačke gledišta, osećaj posedovanja je jedna pogrešna pretpostavka koja proizvodi beskrajnu patnju. Smatramo da sigurnost možemo pronaći u tome što ćemo posedovati ili se identifikovati s nečim, pa ipak, čega god da se dohvativimo nekako nam se uvek izmigolji kroz prste. Ukoliko ne shvatimo promenjivu prirodu svih stvari, uvek iznova bivamo razočaranici. Naš učitelj imao je običaj da kaže kako je naša patnja poput osobe koja je nezadovoljna koškom i zahteva da ona bude patka. Verujući slepo u svoje ocene,

očekivanja i zahteve da stvari oko nas budu ovakve ili onakve, sprečavamo sebe da dopremo do svetosti i blagoslovenosti onoga što nam se zapravo nudi u svakom datom trenutku. (Kittisaro Bhikkhu)

Sem toga, nama se naše iskustvo čini kao monolitno, kao jedinstveni blok, dok je, u stvari, sačinjeno od pet slojeva, pet niti upredenih međusobno: 1. telo i spoljašnji objekti čula; 2. osećaji; 3. opažaji ili kognicija; 4. mentalni obrasci ili izrazi naše volje, 5. svest. Ova analiza ima duboke implikacije na čitavo Budino učenje i njegov krajnji cilj, koji je ovako formulisan: „Monasi, ja podučavam samo dve stvari: patnju i okončanje patnje.” Naime, kako se vidi u ovom poglavlju, patnja i pet sastojaka bića neraskidivo su povezani.

U svom prvom govoru posle probuđenja, „Govoru o pokretanju točka Učenja”, pošto je objasnio različite vidove prve plemenite istine o patnji, Buda kaže: „... ukratko, pet sastojaka bića podložnih vezivanju jesu patnja.” Dakle, pravi sadržaj prve plemenite istine zapravo čini tih pet sastojaka. Svi drugi oblici patnje, kao što su rođenje, starost, bolest i smrt, samo su konkretni primeri patnje koja izvire iz tih pet sastojaka. Za one s dubokim uvidom ova veza je očigledna, oni jasno vide da je svaki od sastojaka, budući prolazan, u isto vreme nepouzdan, nedovoljan, ne može nas trajno zadovoljiti. Njima je takođe jasno da sastojci predstavljaju plodno tlo za svaku vrstu žudnje i vezivanja. Iako na pitanje o tome za čime žudimo i za šta smo vezani možemo odgovoriti da su to imetak, dobro jelo, moć, ugled, dobra kola i tako dalje, pomnjom analizom vidimo da ispod tih spoljašnjih objekata vezivanja leži naš lični doživljaj koji nam donosi osećaj zadovoljstva i prijatnosti. Taj doživljaj, koji je izvor žudnje i vezivanja, čini kombinacija pet sastojaka bića. Zato, da bismo to vezivanje iskorenili, neophodno je da istražimo same sastojke, kako bismo uvideli da se iz užitka često pretvaraju u otrov, odnosno da u krajnjoj instanci nisu ni vredni vezivanja. Tako, kroz napuštanje vezanost za pet sastojaka, stižemo do slobode.

Sem prisvajanja pet sastojaka bića, možemo se i identifikovati sa njima, smatrati ih našim sopstvom, suštinom onoga što jesmo. Zato ovaj pododeljak takođe sadrži važne *sutte* u kojima se izlaže jedna od ključnih tema Budinog učenja, a to je učenje o nepostojanju sopstva. Ono u neku ruku tvori liniju razdvajanja između Budinog i svih drugih duhovnih učenja koja, po pravilu, govore o postojanju nekakve trajne, besmrтne suštine čovekove: duša, sopstvo, atman, điva, rūh, hun/po i tako dalje. Svojim uvidom Buda je prozreo tu obmanu i načinio važnu distinkciju. Na konvencionalnom planu, svakako da možemo govoriti o „sopstvu”, o „svom” telu, osećajima, opažajima i tako dalje. Ali u dubljem, filozofskom smislu, to ne

odgovara istini, stvarnosti. Jer da bismo nešto mogli takvim smatrati, ono mora biti trajno, postojano, nešto što bismo mogli potpuno kontrolisati, te bi utoliko bilo i neprekidni izvor zadovoljstva, a ne da se neprekidno menja, da je van naše kontrole i izvor ne samo zadovoljstva, već i patnje. Ovu nesupstancijalnost bića, odnosno svakog od njegovih pet sastojaka, Buda dočarava vrlo lepim poređenjima u govoru koji nosi naslov „Kugla do pene”.

Sutte u odeljku 4.2 (str. 301) grupisane su oko drugog skupa kategorija, a to su šest osnova čula. Osnova zato što na osnovu njih nastaje svest, a reč je o oku, uhu, nosu, jeziku, telu i umu. One se ponekad formulišu i kao dvanaest osnova čula, tako što se dele na šest unutrašnjih (upravo nabrojanih) i šest spoljašnjih osnova čula, a to su spoljašnji objekti koji tim čulima bivaju registrovani. Tako dobijamo parove: oko i oblici, uho i zvuci, nos i mirisi, jezik i ukusi, telo i taktilne senzacije, um i mentalni sadržaji. Šest osnova čula na nekoliko načina igraju vrlo važnu ulogu u okviru Budinog učenja. Već smo u sedmom poglavlju, u 15. pasusu odeljka 6 (strana 221 i dalje), videli da još na ranom stupnju monaškog treninga Buda govori o obuzdavanju čula (*indriya samvara*), jer čula predstavljaju šest kapija kroz koje doživljaji dolaze do uma. Dakle, ako poput nekakvog stražara na kapiji ne kontrolišemo šta kroz njih prolazi, čula će na pogrešan, iskrivljen način registrovati neki predmet, što prouzrokuje štetna stanja uma, kao što su sviđanje, nesviđanje, vezanost, odbojnost, razne spekulacije i tako dalje.

Kada u kasnijoj fazi vežbanja učenik ovlada koncentracijom i okreće se razvijanju uvida, takođe mora da razume i osnove čula. Kada to uspe na jednom dubljem nivou, shvata da su ona polje na kojem uistinu nastaje i prestaje čitav naš svet. Otuda, na pitanje koje je oduvek zanimalo i provociralo filozofe, a to je: kako je nastao ovaj svet, Buda u *Loka sutti* (SN 12:44), koja nije uvrštena u ovaj izbor, daje osoben odgovor: „Na osnovu oka i oblika nastaje svest o viđenom. Kad se ovo trojstvo nađe na okupu, nastaje kontakt. Iz kontakta kao nužnog uslova sledi osećaj. Iz osećaja kao nužnog uslova sledi žudnja. Iz žudnje kao nužnog uslova sledi vezivanje. Iz vezivanja kao nužnog uslova sledi egzistencija. Iz egzistencije kao nužnog uslova sledi rođenje. Iz rođenja kao nužnog uslova slede starost i smrt, jad, tuga, bol, nespokojsvo i očajanje. Tako nastaje ovaj svet.” To isto ponavlja i za ostale osnove čula. Kao što vidimo, Buda ovde ne govori o prvobitnoj tački iz koje je nastao ovaj svet. Po njegovom shvatanju, tu tačku uopšte ne možemo pronaći, ma koliko se vraćali u prošlost, pošto svet nema početak u vremenu. Ali, zato, iz trenutka u trenutak, svet nastaje i nestaje unutar nas samih, sa svakim kontaktom čula i njegovog objekta, i taj kontakt postaje inicijalna kapisla čitave lančane reakcije koja sledi.

Sledeći u početku istu ovu formulu, Buda pokazuje i kako da se oslo-

bodimo sveta patnje, a ključnu kariku na kojoj čitav lanac uzročnosti puca predstavljaju žudnja i njeno iskorenjivanje: „A kako prestaje ovaj svet? Na osnovu oka i oblika nastaje svest o viđenom. Kad se ovo trojstvo nađe na okupu, nastaje kontakt. Iz kontakta kao nužnog uslova nastaje osećaj. Iz osećaja kao nužnog uslova nastaje žudnja. Ali potpunim iskorenjivanjem i prestankom upravo te žudnje prestaje i vezivanje. Prestankom vezivanja prestaje i egzistencija. Prestankom egzistencije prestaje i rođenje. Prestankom rođenja prestaju starost i smrt, jad, tuga, bol, nespokojsvo i očajanje. Tako nestaje čitavo to klupko nespokojsva i patnje. Tako prestaje ovaj svet.” Dakle, čitav svet zavisi od naše *reakcije* na objekte čula, a put oslobođenja otvara se onda kada osvestimo i ovladamo tim reakcijama, kada im više ne uspeva da nas zavedu.

Treća shema koju osvetljavamo u ovom izboru u vezi je sa elementima (*dhātu*), koji se u *suttama* različito nabrajaju, kao četiri, šest ili osamnaest elemenata. Primeri takvih *sutta* dati su u **odeljku 4.3** (str. 305). Pre svega, elemente treba razumeti kao nešto što podržava i održava određeno svojstvo, određenu karakteristiku. Takođe, svaki od elemenata je osoban na svoj način i razlikuje se od svih ostalih. Kao što smo pominjali, postoje četiri velika elementa: zemlja, voda, vatra i vazduh, kao osnovni konstituenti svakog oblika materije. Ovu shemu Buda je preuzeo iz njemu savremene filozofske tradicije, ali je svakom njenom članu pridao posebno značenje. Zemlja kao element predstavlja ono svojstvo po kojem materija poseduje supstancu, zauzima neki prostor, ima određen stepen čvrstoće. Ona je temelj za sve druge materijalne fenomene. Drugi element, voda, ima karakteristike tečenja, fluidnosti i još jedno svojstvo, a to je kohezija, povezivanje. Sledi vatra kao element, a ona ne podrazumeva nužno samo plamen, već uopšte svojstvo toplosti u svakoj materiji. Ono što daje tu toplotu materiji jeste vatra kao element. Kada je on izraženiji, sam predmet postaje topliji. Isto je i s našim telom. Četvrti element, vazduh, naziva se i vetar, a budistički filozofi su zaključili da je vetar uvek povezan sa kretanjem, a onda i sa širenjem i skupljanjem. Takođe su smatrali da su sva četiri elementa, samo u različitim proporcijama, prisutni i međusobno se uslovjavaju u svakoj čestici materije, bilo da je reč o zrncu prašine, steni, reci ili oblaku.

Broj elemenata u *suttama* varira, a početna lista od četiri nekad se proširuje petim, prostorom, i šestim, svešću, koji zapravo predstavlja čitav mentalni aspekt života. Tako u izboru imamo *sutte* u kojima se razmatraju prvo osamnaest, pa četiri i na kraju šest elemenata. U ovom poslednjem, najdužem odlomku izlaže se jedan od metoda kontempliranja elemenata, praktične primene ove apstraktne sheme. Pre svega, elementi mogu biti spoljašnji i unutrašnji. Pošto element zemlje čini svojstvo čvrstine, da bi-

smo kontemplirali unutrašnji element zemlje, uzimamo one delove tela (nokti, zubi, kosti...) u kojima je on najdominantniji, gde ga je najlakše uočiti. Buda u *sutti* nabralja dvadeset takvih delova tela. Počinjemo njihovim nabrajanjem, predočavajući u svesti svaki od njih. Dok to radimo, ujedno razvijamo sve veću sabranost pažnje na njih, sve dok ne budemo u stanju da sve lakše uočavamo njihovo glavno svojstvo, a to je tvrdoča, opipljivost. Potom Buda objašnjava na koji način ovakvu kontemplaciju elementa zemlje možemo iskoristiti kao put ili kao kapiju ka sticanju uvida u nesuštastvenost ovog i svakog drugog elementa, u to da su oni po prirodi *anatta*, bez trajnog sopstva.

Prvi korak u tome čini spoznaja da su i spoljašnji i unutrašnji element zemlje samo to, element zemlje. Mi obično pravimo razliku između svega što nas okružuje, što stoji oko nas, i svog tela, uključujući i tela drugih ljudi. Povlačimo strogu granicu, smatrajući da naše telo predstavlja to što jesmo, da ono samo nama pripada. Ali kada kroz kontemplaciju sećamo telo i razmatramo njegove pojedinačne delove, vidimo da je ono u suštini sačinjeno od četiri elementa. Takođe vidimo da ne postoji stroga granica između elementa zemlje u našem telu i istog tog elementa izvan našeg tela. Kad, recimo, uzmemo jabuku, ona je tvrda i to je spoljašnji element zemlje. Kada je pojedemo i svarimo, ona postaje unutrašnji element. Kasnije je izbacimo iz tela i ona ponovo postaje spoljašnji element. Njega asimiliju biljke i opet kroz hranu postaje unutrašnji element. I tako u nedogled. Slično je i sa ostalim elementima, vodom, vazduhom i vatrom, neprekidno kruže između našeg tela i okoline. Kada kontempliramo taj kontinuitet, svejedno da li polazimo od sopstvenog tela ili od spoljašnjih stvari, uviđamo da je uvek reč o jednom te istom, o elementu zemlje. Uz tako produbljen uvid u stanju smo da s mudrošću posmatramo taj element i tada znamo: *To nije moje, to nisam ja, to nije moje sopstvo*. Time slab i nestaje naša općinjenost telom, naša neupitna identifikacija sa njime.

Buda na sličan način nabralja primere ostalih elemenata i objašnjava način na koji ih kontempliramo. Završava kontemplacijom svesti, koju opisuje kao pročišćenu i blistavu, misleći na svest meditanta koji je prošao sve prethodne kontemplacije. No, svest kao element vrlo je suptilna i zaista ju je teško uočiti samu po sebi. Zato na njeno prisustvo Buda ukazuje kroz sabranost pažnje na različite osećaje. Potom objašnjava uslovljeno nastanka tih osećaja, njihov nastanak na osnovu određenih uzroka i nestanak čim ti uzroci nestanu. Na kraju, kao ilustraciju daje poređenje sa paljenjem vatre pomoću trenja.

Još jedna tema za kontemplaciju koja doprinosi probuđenju jeste kako stvari na ovome svetu nastaju, na osnovu čega i kako same postaju uzrok nastanka nekih drugih stvari. Taj proces Buda je opisao svojom shemom

uslovljenog nastanka, na koju se odnose *sutte* u **odeljku 4.4** (str. 308). O shemi uslovljenog nastanka i njenim elementima već smo govorili u odeljku 3 ovog poglavlja: „Govor o ispravnom razumevanju”. Ovde da-jemo jednu vrstu rekapitulacije, sažetog prikaza, pošto možemo reći da se radi o jednom od temeljnih Budinih otkrića. Pre svega, treba reći da ciklus uslovljenog nastanka možemo posmatrati tako da obuhvata tri sukcesivna života: prošli, sadašnji i budući, a tokom tog ciklusa neprekidno se sme-njuju dve faze koje nazivamo *kammička* faza (*kamma-bhava*) i faza pre-porađanja (*upapatti-bhava*). Dakle, ako posmatramo sadašnji život, tada se prva dva od dvanaest elemenata sheme – (1) neznanje i (2) mentalni obrasci – odnose na prethodni život i pripadaju *kammičkoj* fazi. U njoj se kroz naše voljne aktivnosti akumulirala energija *kamme*, koja je posle smrti prethodnog bića pokrenula novu egzistenciju. Zahvaljujući tome, u ovom životu nastali su (3) svest i (4) ime i oblik, pa tako započinje faza preporađanja. Ova dva činioca odgovorna su za nastanak čitavog života: sve što u našem životu sledi počevši od tog trenutka temelji se na među-odnosu, interakciji između svesti i tog novonastalog bića koje ima svoju mentalnu (ime; *nāma*) i materijalnu (oblik; *rūpa*) komponentu.

No, Buda želi da pokaže i kako se ova faza preporađanja nastavlja i rezultira budućim životom. Kao i sa prethodnim životom, potrebna je opet *kammička* faza, koju uzrokuju (8) žudnja i (9) vezivanje. A za šta se vezu-jemo? Za (7) osećaje. Ako su prijatni, žudimo da ih bude što više i što duže da traju. Ako su bolni, žudimo da što brže prestanu. Ako su, pak, osećaji ni prijatni niti bolni, ako doživljavamo nekakvo neutralno stanje, opet se posle izvesnog vremena javlja suptilna vezanost za osećaj mira koji to sta-nje stvara, ako nam se taj osećaj dopada. Sa druge strane, ako počnemo da ga doživljavamo kao monotoniju, dosadu, onda počinjemo da žudimo za novim podražajima, kako bismo pobegli od dosade. Dalje, svi ti osećaji se javljaju kada registrujemo neki materijalni ili mentalni objekat, dakle kad nastane (6) kontakt između svesti i objekta sveti. A kako nastaje kontakt? Naravno, kroz naših pet telesnih čula i um, kao čulo koje registruje nema-terijalno, ideje i emocije.

Svi oni zajedno čine (5) šest osnova čula. Kada su ovi uslovi za nastanak žudnje i vezivanja ispunjeni, kada je ponovo na delu *kammička* faza kroz zadovoljavanje žudnje različitim voljnim postupcima, neminovno za njom ponovo dolazi faza preporađanja, faza nove (10) egzistencije. Dalje, za svakim procesom egzistencije, mogućnosti nastajanja, ponovo nastaje (11) rođenje, a sa svakim rođenjem neizbežni su i (12) starost i smrt.

Kada posmatramo ovaj „začarani” krug, u kojem jedan član neminov-no vodi do drugog, nije neobično da se upitamo da li ga je i kako moguće prekinuti. Budin odgovor glasi da najslabija karika u ovom lancu jeste ona

koja povezuje osećaj i žudnju. Tu je tačka na kojoj je moguć izbor, a on na sreću *zavisi samo od nas*. Ako dopustimo da nama vladaju osećaji, da nas općine, tada neizbežno postajemo prepuni žudnje. Ako, s druge strane, iskoristimo sabranost i jasno razumevanje, tada osećaji prestaju da budu okidač za sve nove žudnje.

Nije krivica do onoga što vidimo. Jer to nam ne donosi ni dobrobit ni štetu. Zvuci, mirisi, ukusi i osećaj dodira ne donose nam ni dobrobit ni štetu, jer oni sami po sebi nisu ni dobrobit ni šteta. Jedino je um taj koji ih zaodeva, oblikuje kao takve i sam sebe obmanjuje dotle da biva obradovan ili rastužen, zadovoljen ili razočaran, i to zahvaljujući sili obmane što izvire jedino iz uma. Sabranost pažnje i uvid, korak po korak, sve jasnije uočavaju ovu igru i onda shvataju da je sva krivica do uma. Ne okriviljuju niti hvale bilo šta drugo, kao što su do tada činili. Kad su se jednom fokusirali isključivo na um, koji je sada jedini krivac, neće proći mnogo vremena dok ne uhvate tog krivca na delu i time smo sve svoje brige zauvek rešili. (Maha Boowa Ñanasampanno)

Kada primenimo mudrost, razumemo da su osećaji nešto uslovljeno, stoga i prolazno, da svaki nastaje kontaktom, ali i prestaje nestankom kontakta. Tako razumemo da nam oni neće obezbediti trajno zadovoljenje i sreću. I umesto da žudnjom reagujemo na osećaje, umesto da budemo sluge i bespomoćne žrtve žudnje, postajemo njeni gospodari, spokojni posmatrači tih osećaja, i ne hvatamo se više u njihovu zamku. Tek tada smo iz okeana *samsāre* isplivali na obalu, na čvrsto tlo. Na taj način vidimo da nam formula uslovjenog nastanka pokazuje dve stvari: na koji način sadašnja situacija u kojoj živimo izvire iz uslova koje smo sami stvorili u prošlim i ovom životu; i drugo, kako menjanjem karaktera naših postupaka, menjanjem smera našeg života danas, dolazimo u priliku da menjamo svoju budućnost. Kako je to Buda izrazio:

Bića su vlasnici svojih postupaka, naslednici svojih postupaka; ona nastaju iz svojih postupaka, predodređena su svojim postupcima, njihovi postupci su im utočište. Postupci su ti koji bića dele na niska i uzvišena.

Kao što je već rečeno, razvoj mudrosti, u krajnjoj instanci, predstavlja uvid u četiri plemenite istine koje je Buda objavio u svom prvom govoru posle probuđenja. Taj razvoj odvija se u fazama, u skladu sa putem vežbanja, a odeljci koje smo do sada obradili slede ih na svojstven način. Govorili smo o pet sastojaka bića, šest osnova čula i četiri elementa, a sve su to vidovi prve plemenite istine o patnji, koju je Buda ovako formulisao:

Ovo je, monasi, plemenita istina o patnji: rođenje je patnja, starost je patnja, bolest je patnja, smrt je patnja, biti sa onim što nam je mrsko jeste patnja, biti razdvojen od onoga što nam je drago jeste patnja, ne dobiti ono što želimo jeste patnja. Ukratko, pet osnova prianjanja jesu patnja.

Tih pet osnova zapravo su pet sastojaka bića, koji, ako ih posmatramo iz drugog ugla, mogu biti predstavljeni putem šest osnova čula ili četiri elementa. Dakle, prva tri odeljka o razvoju mudrosti govore u osnovi o istom, o prvoj plemenitoj istini o nastanku patnje. Kada smo u odeljku 4.4 govorili o uslovjenom nastanku, zapravo smo objašnjavali drugu plemenitu istinu o izvoru patnje, koju je Buda ovako formulisao:

A ovo je, monasi, plemenita istina o izvoru patnje: to je ona žudnja koja vodi do novog rođenja, što združena sa ushićenjem i strašću uvek nalazi novo uživanje, sad tu, sad tamo – dakle, to je žudnja za čulnim užicima, žudnja za postojanjem i žudnja za nepostojanjem.

Kada se ima u vidu ključni element, žudnja, možemo reći da je ovo sažeta formulacija uzroka patnje, dok shema uslovjenog nastanka predstavlja njenu detaljniju razradu.

Sutte iz **odeljka 4.5** (str. 314) ovde se nadovezuju, te uključuju i preostale dve plemenite istine u jedinstvenu celinu definisanja problema i njegovog rešenja. Suprotno uobičajenom mišljenju da su četiri plemenite istine nešto što treba da razumemo na početku našeg upoznavanja sa budizmom, da su one neka vrsta uvodnog štiva za početnike, čitajući govore iz ovog odeljka uviđamo da istinski uvid u njihovo značenje dolazi na kraju puta prakse. Onda kada vežbanje uvida u elemente o kojima je upravo bilo reči dostiže svoju punu zrelost, tada vidimo i kroz sopstveno iskustvo razumemo četiri plemenite istine i sve njihove implikacije. Razumemo da, pošto govore o stvarnosti, a nisu proizvoljni konstrukti ili spekulacije, one jesu univerzalne, bez obzira na vreme i mesto. Takođe razumemo da govore o stvarima koje su jednoznačne, a ne dvosmislene, izvesne, a ne tek moguće. I na kraju, plemenite istine i njihovo razumevanje, kao sinonim za uklanjanje mentalnih nečistoća strasti i obmane, jedini su put izlaska iz mraka neznanja, jedino ostrvo, oslonac u okeanu patnje.

U više navrata smo pominjali krajnji cilj Budinog puta probuđenja, cilj unutrašnjeg mira i mudrosti koji pokušavamo da razvijemo kroz budističku praksu, a on se naziva *nibbāna*. Doslovno bi se taj termin mogao prevesti kao „utrnuće”, gašenje požara strasti koji bukti u svakom od nas. No, reč je o jednom vrlo dubokom i kompleksnom učenju koje je nemoguće pokriti samo jednom rečju, te u završnom, **odeljku 5** (str. 317) dajemo čitav spektar Budinih govora u kojima iz najrazličitijih uglova pokušava

da prenese svoju poruku o cilju. Problem je u tome što je taj cilj s one strane našeg iskustva, te ga otuda nema ni u jeziku kao odrazu tog iskustva. Dakle, kako izreći neizrecivo, kako slepome opisati izlazak sunca? Kao što ćemo videti u odabranim tekstovima, Buda u pomoć priziva metaforu, poeziju, kao jedino sredstvo koje može da očrta obrise nečega što iz sadašnje pozicije tek možemo da naslutimo. Tako on stvarnost *nibbāne* opisuje kao: drugu obalu, ostrvo, utočište, ono što niti stari niti propada, zdravlje... Ali šta svi ti nazivi konkretno znače? Kakav je njihov odnos prema našem životu? Odgovor na to pronalazimo u rečima Adan Sumedha, savremenog budističkog učitelja:

Koliko god se upinjali da svemu tome pronađete smisao, na kraju ste potpuno zbumjeni zato što i jezik i opažanje imaju svoje granice. Morate da odete iza jezika i opažanja. A jedini put da se nađete iza navika koje upravljaju mislima i emocijama jeste kroz sabranost – sabranost pažnje na svoje misli i emocije. „Ostrvo od kojeg dalje ne možete otići“ jeste metafora za to stanje kada jesmo budni i sabrani, nasuprot pojmu postajanja budnim i sabranim.

Na kursevima meditacije ljudi često polaze od jedne osnovne zablude koju nikada ne dovode u pitanje: *Ja sam neko ko se vezuje i ima mnoštvo žudnji, zato moram mnogo da vežbam kako bih se otresao tih žudnji i prestao da prianjam i vezujem se za stvari. Ne treba ni za šta da se vezujem.* To je često naša polazna tačka. Odatle počinjemo da vežbamo, a mnogo, mnogo puta kao rezultat dobijamo tek obešrabrenost i razočaranje, samo zato što je naša praksa zasnovana na vezivanju za jednu ideju.

Na kraju uvidimo da, ma koliko se upinjali da se oslobođimo žudnje i ne prianjamo ni za šta, ma šta da uradimo – postanemo monah, asketa, sedimo satima, idemo s jednog kursa meditacije na drugi, činimo sve one stvari za koje verujemo da će nas oslobođiti te sklonosti ka vezivanju – ipak na kraju budemo razočarani, samo zato što ta temeljna obmana nikada nije bila prepoznata.

Zato je metafora ostrva od kojeg dalje ne možete otići toliko moćna. Ona ukazuje na načelo sabranosti iza koje ne možete otići. On je vrlo jednostavan, vrlo direkstan i ne možete ga pojmiti. Morate mu verovati. Morate verovati u tu jednostavnu sposobnost koju svi imamo, da budemo potpuno prisutni i potpuno budni, i početi da prepoznajete to vezivanje, te ideje koje smo formirali o sebi, o svetu oko nas, o svojim mislima, opažanjima i osećajima.

Put sabranosti jeste put prepoznavanja stanja i stvari takvih kakve jesu. Jednostavno prepoznajemo i prihvatomamo njihovo postojanje, bez žalopjki ili ushićenja, ne kritikujemo ih, niti ih hvalimo. Dopu-

štamo im da budu, i pozitivne i negativne. A kako raste naše povere-nje u put sabranosti, počinjemo da uviđamo stvarnost tog ostrva iza kojeg ne možemo dalje otići.

1. METAFORE MUDROSTI

Mudrost kao svetlo

„Monasi, postoje ove četiri vrste svetlosti. Koje četiri? Svetlost Mese-ca, svetlost Sunca, svetlost vatre i svetlost mudrosti. To su, monasi, četiri vrste svetlosti. Od te četiri vrste svetlosti, monasi, najbolja je svetlost mu-drosti”.

Āloka sutta – Svetlost (AN 4:143)

Mudrost kao nož

11. „Sestre, zamislite veštog mesara ili njegovog pomoćnika koji ubije kravu i raspori je oštrim mesarskim nožem. Ne oštetivši joj meso i kožu, on iseče, odvoji i povadi joj sve tentine, žile i ligamente oštrim mesarskim nožem. A zatim, pošto je sve to povadio, on joj oguli kožu, te onda preko onoga što je ostalo ponovo razapne istu tu kožu. Da li bi govorio istinu ako bi ovako rekao: ‘Ova krava je spojena sa ovom kožom baš kao što je i ranije bila?’”

„Ne, poštovani gospodine. A zašto? Zato što, plemeniti gospodine, ako bi vešt mesar ili njegov pomoćnik ubio kravu... sve joj povadio, ogu-lio kožu, te onda preko onoga što je ostalo ponovo razapeo istu tu kožu i rekao: ‘Ova krava je spojena sa ovom kožom baš kao što je i ranije bila’, ipak bi ta krava bila odvojena od svoje kože”.

12. „Sestre, dao sam vam ovo poređenje kako bih vam preneo zna-čenje. A ovo je značenje: ‘Meso’ je naziv za šest unutrašnjih osnova čula. ‘Koža’ je naziv za šest spoljašnjih osnova čula. ‘Tentine, žile i ligamenti’ su naziv za opijenost i požudu. ‘Oštar mesarski nož’ je naziv za plemenitu mudrost – plemenitu mudrost koja seče, preseca i odvaja unutrašnje neči-stoće, okove i veze”.

Nandakovāda sutta – Nandakova pouka (MN 146, odlomak)

2. KAKO NASTAJE MUDROST?

„Postoji, monasi, ovih osam uzroka i uslova za sticanje mudrosti kao osnove duhovnog života, tamo gde ona još nije stečena, kao i za rast, sazre-vanje i ispunjenje kroz razvitak mudrosti koja je već stečena. Kojih osam?

Tako, monasi, monah živi zavisan od učitelja ili starijeg monaha koji je u poziciji učitelja i prema njemu je razvio osećaj stida¹ i zazora od činjenja nemoralnih dela, s jedne strane, i privrženosti i poštovanja, sa druge. To je prvi uzrok i uslov za sticanje mudrosti kao osnove duhovnog života...

Pošto živi u zavisnosti od takvih učitelja, s vremena na vreme on im pride i pita: ‘Šta je to, poštovani gospodine? Koje je značenje toga?’ A ti plemeniti monasi mu onda otkrivaju ono što još nije otkriveno, osvetljavaju ono što je bilo u mraku i razvejavaju njegovu zbumjenost u mnogim, za njega zbumjujućim stvarima. To je drugi uzrok i uslov za sticanje mudrosti kao osnove duhovnog života...

Pošto je naučio *Dhammu*, živi on u osami tako što se povukao na dva načina: povukao se telom i povukao se umom. To je treći uzrok i uslov za sticanje mudrosti kao osnove duhovnog života...

Čestit je, pridržava se pravila *Patimokkhe*,² pročišćenog je ponašanja i življenja, vidi opasnost i u najmanjim prekršajima. Prihvativši pravila vežbanja, on sebe u njima usavršava. To je četvrti uzrok i uslov za sticanje mudrosti kao osnove duhovnog života...

Mnogo je naučio, pamti ono što je naučio i učvršćuje to što je naučio. Učenje koje je dobro na početku, dobro u sredini i dobro na kraju, ispravne suštine i forme, a podstiče duhovni život koji je zaista potpun i čist – takvo učenje on je dobro savladao, mnogo od njega zapamtio, u stanju je da ga izrecituje, istražuje umom i prodre u njega uvidom. To je peti uzrok i uslov za sticanje mudrosti kao osnove duhovnog života...

Energičan je, živi usmerivši energiju ka napuštanju svega što je štetno i sticanju svega što jeste korisno; postojan je i snažan u naporu, ne zanemaruje svoj zadatak u pogledu negovanja dobrih osobina. To je šesti uzrok i uslov za sticanje mudrosti kao osnove duhovnog života...

Kada je usred *Sanghe*, ne učestvuje u galami i naklapanju. Ili sâm govori o *Dhammi* ili moli nekog drugog da to čini, a ne zazire ni od plemenite čutnje. To je sedmi uzrok i uslov za sticanje mudrosti kao osnove duhovnog života...

Kontemplira nastanak i nestanak pet sastojaka bića, podložnih promeni, na ovaj način: ‘Ovakav je oblik, ovakav je njegov nastanak, ovakav je njegov nestanak; ovakav je osećaj... ovakav je opažaj... ovakvi su mentalni obrasci... ovakva je svest, ovakav je njen nastanak, ovakav je njen nestanak’. To je osmi uzrok i uslov za sticanje mudrosti kao osnove duhovnog života...

Zbog ovih osam razloga drugi monasi ga poštuju kao nekog ko zaista

---

¹ Stid je prevod pâli reči *hiri*, koja označava osećaj samopoštovanja, moralnog digniteta, koji nas sprečava da činimo bilo šta nedostojno, neprikladno i nedolično. Dakle, nije reč toliko o stidu pred drugima, već pred samim sobom.

² Skup pravila kojih se pridržavaju potpuno zaređeni monasi.

zna i vidi, a ti kvaliteti ih sve zajedno dovode do privrženosti, poštovanja, sloge i jedinstva.

Monasi, ovo je osam uzroka i uslova za sticanje mudrosti kao osnove duhovnog života, tamo gde ona još nije stečena, kao i za rast, sazrevanje i ispunjenje kroz razvitak mudrosti koja je već stečena”.

Paññā sutta – Mudrost (AN 8:2, skraćeno)

3. CILJ MUDROSTI

1. Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Sāvatthija i gaju princa Đete, u manastiru koji je podigao Anāthapindika. Tu se poštovani Sāriputta obrati monasima ovako:

„Prijatelji, monasi”.

„Da, prijatelju”, odgovoriše oni. A poštovani Sāriputta ovako nastavi:

2. „Onaj ko poseduje ispravno razumevanje, onaj ko poseduje ispravno razumevanje, tako se kaže, prijatelji. A kada se za plemenitog učenika kaže da poseduje ispravno razumevanje, da je njegovo gledište ispravno, da ima potpuno poverenje u *Dhammu* i da je stigao do istinske *Dhamme*?“

„Zaista, prijatelju, došli bismo izdaleka da od poštovanog Sāriputta saznamo značenje tih reči. Bilo bi dobro ukoliko bi nam poštovani Sāriputta objasnio njihovo značenje. Pošto ga čuju, monasi će ga zapamtiti”.

„Onda, prijatelji, slušajte i dobro pazite šta će vam reći”.

„Da, prijatelju”, odgovoriše monasi. A poštovani Sāriputta ovako reče:

(Korisno i štetno)

3. „Kada, prijatelji, plemeniti učenik razume štetno i koren štetnog, korisno i koren korisnog, tada je on taj koji poseduje ispravno razumevanje, taj koji poseduje ispravno gledište, ima potpuno poverenje u *Dhammu* i stigao je do istinske *Dhamme*.

4. A šta je to, prijatelji, štetno, šta je koren štetnog, a šta je korisno, šta je koren korisnog? Ubijanje živih bića je štetno; uzimanje onoga što nam nije dato je štetno; zloupotreba zadovoljstava čula je štetna; laganje je štetno; zlonameran govor je štetan; uvredljiv govor je štetan; naklapanje je štetno; gramzivost je štetna; mržnja je štetna; pogrešno razumevanje je štetno. Sve to se zove štetnim.³

5. A šta je koren štetnog? Pohlepa je koren štetnog; mržnja je koren štetnog; obmanutost je koren štetnog. To se zove koren štetnog.⁴

³ Štetno (*akusala*) ovde je objašnjeno kroz deset štetnih načina delovanja. Prva tri su postupci učinjeni telom, srednja četiri govorom, a poslednja tri umom. O ispravnom i pogrešnom postupanju videti poglavlje 4. Takođe, svih deset vrsta postupaka podrobnije su objašnjeni u *Sāleyyakā sutti* (MN 41:8–10).

⁴ Ovo trojstvo se naziva koren štetnog, zato što je motiv svakog štetnog postupka.

6. A šta je to korisno? Odustajanje od ubijanja živih bića je korisno; odustajanje od uzimanja onoga što nam nije dato je korisno; odustajanje od zloupotrebe seksualnih zadovoljstava je korisno; odustajanje od laganja je korisno; odustajanje od zlonamernog govora je korisno; odustajanje od uvredljivog govora je korisno; odustajanje od naklapanja je korisno; negramzivost je korisna; nemržnja je korisna; ispravno razumevanje je korisno. Sve to se zove korisnim.⁵

7. A šta je koren korisnog? Nepohlepa je koren korisnog; nemržnja je koren korisnog; neobmana je koren korisnog. To se naziva koren korisnog.

8. Kada je plemeniti učenik tako razumeo štetno i koren štetnog, kao i korisno i koren korisnog, potpuno napušta prikrivene sklonosti ka požudi, potpuno okreće leđa prikrivenim sklonostima ka odbojnosti, potpuno iskorenjuje prikrivene sklonosti ka gledištu i obmani „ja sam”. Takvim napuštanjem neznanja i pojavom istinskog znanja on ovde i sada okončava patnju.⁶ I tada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje, taj koji poseduje ispravno gledište, ima potpuno poverenje u *Dhammu* i stigao je do istinske *Dhamme*.

(Hrana)

9. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Sāriputte:

„Dobro je, prijatelju!” Onda mu postaviše novo pitanje:

„Ali, prijatelju, može li biti još neki način kada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*?“

„Može, prijatelji.

10. Prijatelji, kada plemeniti učenik razume hranu, nastanak hrane, nestanak hrane i put koji vodi do nestanka hrane, tada je on taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*.

11. A šta je to hrana, šta je nastanak hrane, šta je nestanak hrane i šta je put koji vodi do nestanka hrane? Postoje četiri vrste hrane za podržavanje bića koja su već nastala i za podržavanje onih koja teže novoj egzistenciji. Koje četiri? To su: fizička hrana kao hrana, gruba ili fina; kontakt kao druga; mentalni obrasci kao treća; svest kao četvrta. Pojavom žudnje nastaje i hrana.⁷ Prestankom žudnje nestaje i hrana. Put koji vodi do nestanka hrane

---

⁵ Ovih deset pravaca delovanja takođe su razrađeni u *Sāleyyakā sutti* (MN 41:12–14).

⁶ Deo od „on potpuno napušta prikrivene sklonosti ka požudi“ do „on ovde i sada okončava patnju“ pokazuje ono što biva učinjeno na putu ne-povratnika i arahanta – eliminisanje najsuptilnijih i naupornijih mentalnih nečistoća i dostizanje konačnog znanja. Tako se porivo požude i odbojnosti eliminišu na putu ne-povratnika, a poriv za ukorenjenim gledištima i obmana da u nama postoji nekakvo trajno sopstvo, duša, ego, „ja“, eliminiše se zajedno sa neznanjem na putu arahanta.

⁷ Žudnja se naziva nastanak hrane, zbog toga što je žudnja iz prethodne egzistencije

upravo je ovaj Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje, ispravna namera, ispravan govor, ispravni postupci, ispravno zarađivanje za život, ispravan napor, ispravna sabranost i ispravna koncentracija.

12. Kada je plemeniti učenik ovako razumeo hrani, nastanak hrane, nestanak hrane i put koji vodi nestanku hrane, on potpuno napušta prikrivene sklonosti ka pohlepi, potpuno okreće leđa prikrivenim sklonostima ka odbojnosti, on potpuno iskorenjuje prikrivene sklonosti ka gledištu i obmani „ja sam”. Takvim napuštanjem neznanja i pojavom istinskog znanja, on ovde i sada okončava patnju. I tada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje, onaj koji poseduje ispravno gledište, ima potpuno poverenje u *Dhammu* i stigao je do istinske *Dhamme*.

(Četiri plemenite istine)

13. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Sāriputte:

„Dobro je, prijatelju!” Onda mu postaviše novo pitanje:

„Ali, prijatelju, može li biti još neki način kada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*?“

„Može, prijatelji.

14. Prijatelji, kada plemeniti učenik razume patnju, nastanak patnje, prestanak patnje i put koji vodi prestanku patnje, tada je on taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*.

15. A šta je to patnja, šta je nastanak patnje, šta je prestanak patnje i šta je put koji vodi prestanku patnje? Rođenje je patnja; starost je patnja; bolest je patnja; smrt je patnja; tuga, naricanje, bol, žalost i očaj su patnja; ne dobiti ono sto želimo jeste patnja; ukratko, pet sastojaka bića podložnih prianjanju jesu patnja. To se naziva patnja.

16. A šta je to nastanak patnje? To je žudnja, koja donosi ponovni nastanak bića, povezana sa ushićenjem i požudom, ushićuje se sad ovim, sad onim; to jest, žudnja za čulnim zadovoljstvima, žudnja za postojanjem i žudnja za nepostojanjem. To se naziva nastanak patnje.

17. A šta je to prestanak patnje? To je potpuno uklanjanje i nestanak, odustajanje, napuštanje, odbacivanje i odricanje upravo od te žudnje. To se naziva prestanak patnje.

18. A šta je to put koji vodi prestanku patnje? To je upravo ovaj Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje... ispravna koncentracija. To se naziva put koji vodi prestanku patnje.

19. Kada je plemeniti učenik ovako razumeo patnju, nastanak patnje,

---

izvor nastanka sadašnje individue, koja je zavisna i neprekidno „konzumira” četiri vrste hrane u ovoj egzistenciji.

prestanak patnje i put koji vodi prestanku patnje... on ovde i sada okončava patnju. I tada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*".

(Starost i smrt)

20. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Sāriputte:

„Dobro je, prijatelju!” Onda mu postaviše novo pitanje:

„Ali, prijatelju, može li biti još neki način kada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*?”

„Može, prijatelji.

21. Prijatelji, kada plemeniti učenik razume starost i smrt, nastanak starosti i smrti, prestanak starosti i smrti i put koji vodi prestanku starosti i smrti, tada je on taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*.

22. A šta je to starost i smrt, šta je nastanak starosti i smrti, šta prestanak starosti i smrti i šta je put koji vodi prestanku starosti i smrti? Starenje bića u različitim kategorijama bića, njihova starost, slomljeni zubi, seda kosa, smežurana koža, opadanje životne snage, slabljenje čula – to se naziva starost. Umiranje bića u različitim kategorijama bića, njihovo okončanje, raspadanje, nestanak, smrt, svršetak života, rastakanje sastojaka bića, slom tela – to se naziva smrt. To se dakle naziva starost i smrt. Nastankom rođenja nastaju i starenje i smrt. Prestankom rođenja nestaju i starenje i smrt. A put koji vodi prestanku starosti i smrti upravo je ovaj Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

23. Kada je plemeniti učenik ovako razumeo starost i smrt, nastanak starosti i smrti, prestanak starosti i smrti i put koji vodi prestanku starosti i smrti... on ovde i sada okončava patnju. I tada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*".

(Rođenje)

24. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Sāriputte:

„Dobro je, prijatelju!” Onda mu postaviše novo pitanje:

„Ali, prijatelju, može li biti još neki način kada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i ko je stigao do istinske *Dhamme*?”

„Može, prijatelji.

25. Prijatelji, kada plemeniti učenik razume rođenje, nastanak rođenja, prestanak rođenja i put koji vodi prestanku rođenja, tada je on taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*.

26. A šta je to rođenje, šta nastanak rođenja, šta je prestanak rođenja i šta je put koji vodi prestanku rođenja? Rođenje bića u različitim kategorijama bića, njihovo pojavljivanje, začinjanje [u materici], stvaranje, mani-

festovanje sastojaka bića, stvaranje čula – to se naziva rođenje. Nastankom egzistencije nastaje i rođenje. Nestankom egzistencije prestaje i rođenje. A put koji vodi prestanku rođenja upravo je ovaj Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

27. Kada je plemeniti učenik ovako razumeo rođenje, nastanak rođenja, prestanak rođenja i put koji vodi prestanku rođenja... on ovde i sada okončava patnju. I tada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*".

(Egzistencija)

28. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Sāriputte:

„Dobro je, prijatelju!" Onda mu postaviše novo pitanje:

„Ali, prijatelju, može li biti još neki način kada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i ko je stigao do istinske *Dhamme*?"

„Može, prijatelji.

29. Prijatelji, kada plemeniti učenik razume egzistenciju, nastanak egzistencije, prestanak egzistencije i put koji vodi prestanku egzistencije, tada je on taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*.

30. A šta je to egzistencija, nastanak egzistencije, prestanak egzistencije i put koji vodi prestanku egzistencije? Postoje ove tri vrste egzistencije: egzistencija u svetu čula, egzistencija u svetu suptilne materije i egzistencija u bezobličnom.⁸ Nastankom vezivanja, tu je i nastanak egzistencije. Prestankom vezivanja, tu je i prestanak egzistencije. A put koji vodi prestanku egzistencije upravo je ovaj Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

31. Kada je plemeniti učenik ovako razumeo egzistenciju, nastanak egzistencije, prestanak egzistencije i put koji vodi prestanku egzistencije... on ovde i sada okončava patnju. I tada je plemeniti učenik taj koji poseduje

---

⁸ Budistička kosmologija govori o tri osnovne sfere, tri vrste egzistencije u koje se bića preporuđaju. Najniža sfera je čulni svet (*kāma-bhava*), u kome obitava pet vrsta bića. Najniža su ona koja borave u svetu najvećih patnji, koji možemo nazvati čistilište (bolje nego pakao, jer kao i u svakom drugom svetu, i tu je egzistencija prolazna). Sledi svet gladnih duhova, svet životinja, svet ljudi i, na kraju, nebeski svet, koji je opet podeljen u šest nivoa. U svim ovim svetovima glavna pokretačka sila je žudnja, žudnja za čulnim zadovoljstvima. Iznad ove, čulne sfere izdiže se sfera forme (*rupa-bhava*) ili suptilne materije, koju opet čini petnaest nivoa egzistencije. U njima nema grubljih vrsta čulnih iskustava, ali još postoji materija, otuda i čulni podražaji, slike i zvuk, ali nema mirisa, ukusa i dodira. Bića su lepe spoljašnjosti i blistava. Iznad ove, dolazi sfera bezobličnog (*arupa-bhava*), jer nema materije, već samo nematerijalna egzistencija. Ona se deli na četiri nivoa: sfera beskrajnog prostora, sfera beskrajne svesti, sfera ništavila, sfera ni opažanja ni neopažanja. U kojem od ovih svetova će se bića preporoditi zavisi od njihove *kamme*, njihovih dela.

ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*".

(Vezivanje)

32. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Sāriputte:

„Dobro je, prijatelju!” Onda mu postaviše novo pitanje:

„Ali, prijatelju, može li biti još neki način kada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i ko je stigao do istinske *Dhamme*?”

„Može, prijatelji.

33. Prijatelji, kada plemeniti učenik razume vezivanje, nastanak vezivanja, prestanak vezivanja i put do prestanka vezivanja, tada je on taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*.

34. A šta je to vezivanje, nastanak vezivanja, prestanak vezivanja i put do prestanka vezivanja? Postoje ove četiri vrste vezivanja: vezivanje za čulna zadovoljstva, vezivanje za gledišta, vezivanje za pravila i rituale i vezivanje za učenje o sopstvu.⁹ Nastankom žudnje, tu je i nastanak vezivanja. Prestankom žudnje, tu je i prestanak vezivanja. A put do prestanka žudnje upravo je ovaj Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

35. Kada je plemeniti učenik ovako razumeo vezivanje, nastanak vezivanja, prestanak vezivanja i put koji vodi prestanku vezivanja... on ovde i sada okončava patnju. I tada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*".

(Žudnja)

36. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Sāriputte:

„Dobro je, prijatelju!” Onda mu postaviše novo pitanje:

„Ali, prijatelju, može li biti još neki način kada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i ko je stigao do istinske *Dhamme*?”

„Može, prijatelji.

37. Prijatelji, kada plemeniti učenik razume žudnju, nastanak žudnje, prestanak žudnje i put do prestanka žudnje, tada je on taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*.

---

⁹Ove četiri vrste zapravo se mogu podeliti u dve grupe. Jednu čini vezivanje za prijatne osećaje koji dolaze putem lepih slika, prijatnih zvukova, dobrih ukusa i tako dalje. Drugu grupu čine ostale tri vrste vezivanja, jer se radi samo o različitim vidovima vezivanja za određeno pogrešno gledište, mišljenje, stav, teoriju. Vezivanje za pravila i rituale podrazumeva gledište da se pročišćenje može postići pukim prihvatanjem određenih spoljnijih pravila ili praktikovanjem nekih rituala, naročito onih asketskih. Vezivanje za učenje o sopstvu podrazumeva gledište o ličnosti u nekoj od dvadeset mogućih varijanti, o kojima Buda govori u Ćūla-vedalla sutti (MN 44:7). Vezivanje za gledišta jeste vezivanje za sve druge vrste gledišta, izuzev ova dva pomenuta. U svakom od svojih varijeteta, vezivanje znači jačanje žudnje, koja je i uslov za njen nastanak.

38. A šta je to žudnja, nastanak žudnje, prestanak žudnje i put koji vodi prestanku žudnje? Postoje ovih šest vrsta žudnje: žudnja za oblicima, žudnja za zvukovima, žudnja za mirisima, žudnja za ukusima, žudnja za dodirima, žudnja za objektima uma.¹⁰ Nastankom osećaja, tu je i nastanak žudnje. Prestankom osećaja, tu je i prestanak žudnje. A put koji vodi prestanku žudnje upravo je ovaj Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

39. Kada je plemeniti učenik ovako razumeo žudnju, nastanak žudnje, prestanak žudnje i put do prestanka žudnje... on ovde i sada okončava patnju. I tada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*".

(Osećaj)

40. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Sāriputte:

„Dobro je, prijatelju!” Onda mu postaviše novo pitanje:

„Ali, prijatelju, može li biti još neki način kada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i ko je stigao do istinske *Dhamme*?“

„Može, prijatelji.

41. Prijatelji, kada plemeniti učenik razume osećaj, nastanak osećaja, prestanak osećaja i put do prestanka osećaja, tada je on taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*.

42. A šta je to osećaj, nastanak osećaja, prestanak osećaja i put do prestanka osećaja? Postoji ovih šest vrsta osećaja: osećaj rođen na osnovu kontakta okom, osećaj rođen na osnovu kontakta uhom, osećaj rođen na osnovu kontakta nosem, osećaj rođen na osnovu kontakta jezikom, osećaj rođen na osnovu kontakta telom, osećaj rođen na osnovu kontakta umom. Nastankom kontakta, tu je i nastanak osećaja.¹¹ Prestankom kontakta, tu je i prestanak osećaja. A put koji vodi prestanku osećaja upravo je ovaj

---

¹⁰ Žudnja za objektima uma (*dhamma-taṇhā*) jeste žudnja za raznim sadržajima svesti (izuzev pet vrsta svesti o podražajima registrovanim putem čula). Na primer, žudnja za maštarijama i mentalnim slikama, za apstraktним idejama i intelektualnim sistemima, za osećanjima i emocionalnim stanjima i tako dalje.

¹¹ Kad god um dođe u kontakt s nekim objektom, istog trena javlja se i osećaj, a on je uslovjen prirodom tog kontakta, to jest onim što vidimo, čujemo i tako dalje, ali i našim sećanjima, iskustvom, to jest našom *kammom*. Za ovim odmah dolazi i prepoznavanje onoga što je doživljeno putem čula, što doprinosi jačanju ili menjanju prvobitnog osećaja. Buda je sve te vrste osećaja svrstao u tri kategorije: prijatne, bolne i ni prijatne ni bolne, to jest neutralne. I svaki od njih hrani žudnju u nama. Prijatni jačaju žudnju za novim osećajima, bolni žudnju da se oslobođimo neprijatnog osećaja. Kod neutralnih osećaja ova žudnja može biti dvojaka. Ako neutralni osećaj doživljavamo kao deo prijatnog stanja smirenosti, recimo tokom meditacije, tada se može javiti žudnja da takvo stanje potraje. Ako pak taj neutralni osećaj doživljavamo kao deo stanja dosade, tada se odmah javlja žudnja da iz tog stanja izademo i sebe zabavimo nečim mnogo uzbudljivijim.

Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

43. Kada je plemeniti učenik ovako razumeo osećaj, nastanak osećaja, prestanak osećaja i put koji vodi prestanku osećaja... on ovde i sada okončava patnju. I tada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*".

(Kontakt)

44. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Sāriputte:

„Dobro je, prijatelju!” Onda mu postaviše novo pitanje:

„Ali, prijatelju, može li biti još neki način kada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i ko je stigao do istinske *Dhamme*?”

„Može, prijatelji.

45. Prijatelji, kada plemeniti učenik razume kontakt, nastanak kontakta, prestanak kontakta i put koji vodi prestanku kontakta, tada je on taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*.

46. A šta je to kontakt, nastanak kontakta, prestanak kontakta i put do prestanka kontakta? Postoji ovih šest vrsta kontakata: kontakt okom, kontakt uhom, kontakt nosem, kontakt jezikom, kontakt telom, kontakt umom.¹² Nastankom šest osnova čula, tu je i nastanak kontakta. Prestankom šest osnova čula, tu je i prestanak kontakta. A put koji vodi prestanku kontakta upravo je ovaj Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

47. Kada je plemeniti učenik ovako razumeo kontakt, nastanak kontakta, prestanak kontakta i put do prestanka kontakta... on ovde i sada okončava patnju. I tada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*".

(Šest osnova čula)¹³

48. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Sāriputte:

„Dobro je, prijatelju!” Onda mu postaviše novo pitanje:

„Ali, prijatelju, može li biti još neki način kada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i ko je stigao do istinske *Dhamme*?”

„Može, prijatelji.

49. Prijatelji, kada plemeniti učenik razume šest osnova čula, nastanak šest osnova čula, prestanak šest osnova čula i put koji vodi do prestanka šest osnova čula, tada je on taj koji poseduje ispravno razumevanje... i sti-

---

¹² Kontakt (*phassa*) u mnogim suttama objašnjava se kao susret čula, njegovog objekta i svesti o opaženom.

¹³ „Osnova čula” (*āyatana*) jeste onaj deo, recimo oka, koji je prijemčiv i registruje vidljive fenomene, svetlost, boje, oblike. Svi ostali delovi oka služe da podrže ovu osnovu. Isto važi i za sve ostale organe čula.

gao je do istinske *Dhamme*.

50. A šta je to šest osnova čula, nastanak šest osnova čula, prestanak šest osnova čula i put koji vodi prestanku šest osnova čula? Postoji ovih šest vrsta osnova: oko kao osnova, uho kao osnova, nos kao osnova, jezik kao osnova, telo kao osnova, um kao osnova.¹⁴ Nastankom šest osnova čula, tu je i nastanak kontakta. Prestankom šest osnova čula, tu je i prestanak kontakta. A put koji vodi prestanku kontakta upravo je ovaj Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

51. Kada je plemeniti učenik ovako razumeo šest osnova čula, nastanak šest osnova čula, prestanak šest osnova čula i put koji vodi do prestanka šest osnova čula... on ovde i sada okončava patnju. I tada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*".

(Ime i oblik)

52. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Sāriputto:

„Dobro je, prijatelju!” Onda mu postaviše novo pitanje:

„Ali, prijatelju, može li biti još neki način kada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i ko je stigao do istinske *Dhamme*?“

„Može, prijatelji.

53. Prijatelji, kada plemeniti učenik razume ime i oblik, nastanak imena i oblika, prestanak imena i oblika i put do prestanka imena i oblika, tada je on taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*.¹⁵

54. A šta je to ime i oblik, nastanak imena i oblika, prestanak imena i oblika i put koji vodi prestanku imena i oblika? Osećaj, opažaj, volja, kontakt i pažnja – to se naziva ime. Četiri velika elementa i materijalni oblik

---

¹⁴ Um kao osnova (*manāyatana*) jeste uslov za pojavu raznih kategorija svesti. Njegova funkcija je drugačija od fizičkih osnova čula, koja imaju svaku svoj specifični objekat. Oko vidi samo oblike i boje, ali ne i zvukove, uho registruje samo zvukove, ali ne i mirise i tako dalje. No, um kao osnova raspoznaće objekte svakog od fizičkih čula. Moglo bi se reći da je uho kao osnova slično magnetofonu, samo registruje zvukove, ali upravo um kao osnova pridaje tim zvukovima značenja, od njih „stvara priču“. Druga funkcija je da međusobno povezuje, upoređuje, tumači i uspostavlja odnose među objektima različitih čula. A treća uloga uma kao osnove jeste da registruje jednu potpuno drugačiju kategoriju, nedostupnu drugim čulima, a to su mentalni objekti: ideje, sudovi, pojmovi, sećanja, planovi, tumačenja, teorije itd.

¹⁵ Ime i oblik ili mentalno-materijalni sklop (*nāma-rūpa*) predstavlja zbirni naziv za organizam u svojoj psihofizičkoj celovitosti. Pet mentalnih elemenata okupljenih pod nazivom *nāma* jesu ključni sastojci svesti. Oni su sadržani u svakom svesnom iskustvu i otuda imaju presudnu ulogu u kogniciji bilo kojeg objekta. Četiri velika elementa (zemlja, voda, vatra i vazduh) konkretno predstavljaju osnovna svojstva materije: čvrstinu, koheziju, toplotu i pokretljivost.

sačinjen od četiri velika elementa – to se naziva oblik. Dakle, ovakvo i ime i oblik su ono što se naziva imenom i oblikom. Nastankom svesti, tu je i nastanak imena i oblika. Prestankom svesti, tu je i prestanak imena i oblika. A put koji vodi prestanku svesti upravo je ovaj Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

55. Kada je plemeniti učenik ovako razumeo ime i oblik, nastanak imena i oblika, prestanak imena i oblika i put do prestanka imena i oblika... on ovde i sada okončava patnju. I tada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*".

(Svest)

56. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Sāriputte:

„Dobro je, prijatelju!” Onda mu postaviše novo pitanje:

„Ali, prijatelju, može li biti još neki način kada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i ko je stigao do istinske *Dhamme*?”

„Može, prijatelji.

57. Prijatelji, kada plemeniti učenik razume svest, nastanak svesti, prestanak svesti i put do prestanka svesti, tada je on taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*.

58. A šta je to svest, nastanak svesti, prestanak svesti i put koji vodi prestanku svesti? Postoji ovih šest kategorija svesti: svest oka, svest uha, svest nosa, svest jezika, svest tela i svest uma.¹⁶ Nastankom obrazaca, tu je i nastanak svesti. Prestankom obrazaca, tu je i prestanak svesti. A put koji vodi prestanku obrazaca upravo je ovaj Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

59. Kada je plemeniti učenik ovako razumeo svest, nastanak svesti, prestanak svesti i put do prestanka svesti... on ovde i sada okončava patnju. I tada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*".

(Obrasci)

60. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Sāriputte:

„Dobro je, prijatelju!” Onda mu postaviše novo pitanje:

„Ali, prijatelju, može li biti još neki način kada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i ko je stigao do istinske *Dhamme*?

---

¹⁶ Naravno, ovde nije reč o tome da oko kao takvo ima svoju nezavisnu svest, već je sintagma „svest oka” zapravo formula u *suttama* koja označava svest o onome što vidimo, „svest uha” – svest o onome što čujemo i tako dalje. Svest uma (*mano-viññāna*) obuhvata svaku drugu vrstu svesti, izuzev upravo pomenutih pet vrsta svesti o onome što percipiramo putem čula. Dakle, tu spadaju svest o mentalnim slikama, apstraktnim idejama i unutarnjim stanjima uma, kao i svest koja analizira objekte čula.

61. Može, prijatelji. Prijatelji, kada plemeniti učenik razume obrasce, nastanak obrazaca, prestanak obrazaca i put do prestanka obrazaca, tada je on taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*.

62. A šta su to obrasci, nastanak obrazaca, prestanak obrazaca i put koji vodi prestanku obrazaca? Postoji ove tri vrste obrazaca: telesni obrazac, verbalni obrazac i mentalni obrazac.¹⁷ Nastankom neznanja, tu je i nastanak obrazaca. Prestankom neznanja, tu je i prestanak obrazaca. A put do prestanka obrazaca upravo je ovaj Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

63. Kada je plemeniti učenik ovako razumeo obrasce, nastanak obrazaca, prestanak obrazaca i put do prestanka obrazaca... on ovde i sada okončava patnju. I na taj način plemeniti učenik biva onaj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*".

(Neznanje)

64. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Sāriputte:

„Dobro je, prijatelju!” Onda mu postaviše novo pitanje:

„Ali, prijatelju, može li biti još neki način kada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i ko je stigao do istinske *Dhamme*?“

„Može, prijatelji.

65. Prijatelji, kada plemeniti učenik razume neznanje, nastanak neznanja, prestanak neznanja i put do prestanka neznanja, tada je on taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*.

66. A šta je to neznanje, nastanak neznanja, prestanak neznanja i put koji vodi prestanku neznanja? Ne znati o patnji, ne znati o nastanku patnje, ne znati o prestanku patnje, ne znati o putu do prestanka patnje – to se naziva neznanje. Nastankom mentalnih nečistoća, tu je i nastanak neznanja. Prestankom mentalnih nečistoća, tu je i prestanak neznanja. A put do prestanka neznanja upravo je ovaj Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

---

¹⁷ Kao što vidimo, obrasci u umu nastaju na osnovu tri vrste čovekovog delovanja: telom ili pokretom, govorom i mišljenjem ili osećanjem. Svaki od takvih postupaka ostavlja izvestan trag u umu, stvara određeni obrazac za buduće postupke. A što neki postupak više ponavljamo, odgovarajući obrazac sve je jači i veća verovatnoća da ćemo se tako ponašati i u budućnosti. U kontekstu učenja o uslovljenom nastanku, obrasci (*saṅkhārā*) jesu, dakle, s jedne strane, etički ispravna i pogrešna volja koja стоји iza naših postupaka, a tu volju Buda naziva *kamma*. Sa druge, *saṅkhāre* su i produkt te volje, obrasci stvoreni u umu. Tako možemo reći da *saṅkhāre* imaju i svoj aktivni i svoj pasivni aspekt. Ovi obrasci, prema shemi dатој у *sutti*, čine podlogu за nastanak svesti i u isto vreme određuju ka kojem svetu će se ona usmeriti, kako bi spojena sa tek začetim plodom u materici stvorila novo biće.

67. Kada je plemeniti učenik ovako razumeo neznanje, nastanak neznanja, prestanak neznanja i put koji vodi prestanku neznanja... on ovde i sada okončava patnju. I tada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*".

(Mentalne nečistoće)

68. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Sāriputte:

„Dobro je, prijatelju!” Onda mu postaviše novo pitanje:

„Ali, prijatelju, može li biti još neki način kada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao do istinske *Dhamme*?“

69. „Može, prijatelji. Prijatelji, kada plemeniti učenik razume mentalne nečistoće, nastanak mentalnih nečistoća, prestanak mentalnih nečistoća i put koji vodi prestanku mentalnih nečistoća, tada je on taj koji poseduje ispravno razumevanje... i stigao je do istinske *Dhamme*.

70. A šta su to mentalne nečistoće, nastanak mentalnih nečistoća, prestanak mentalnih nečistoća i put do prestanka mentalnih nečistoća? Postoje ove tri mentalne nečistoće: nečistoća žudnje za čulnim zadovoljstvima, nečistoća žudnje za egzistencijom i nečistoća neznanja. Nastankom neznanja, tu je i nastanak nečistoća.¹⁸ Prestankom neznanja, tu je i prestanak nečistoća. A put do nestanka nečistoća upravo je ovaj Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje, ispravna namera, ispravan govor, ispravni stupci, ispravno zarađivanje za život, ispravan napor, ispravna sabranost i ispravna koncentracija.

71. Kada je plemeniti učenik ovako razumeo nečistoće, nastanak nečistoća, prestanak nečistoća i put do prestanka nečistoća, on potpuno napušta pritajene sklonosti ka požudi, potpuno okreće leđa pritajenim sklonostima ka mržnji, potpuno iskorenjuje pritajene sklonosti ka gledištu i obmani „ja sam”; a napuštanjem neznanja i pojavom istinskog znanja on ovde i sada okončava patnju. I tada je plemeniti učenik taj koji poseduje ispravno razumevanje, onaj koji poseduje ispravno gledište, ima potpuno poverenje u *Dhammu* i stigao je do istinske *Dhamme*”.

Tako reče poštovani Sāriputta. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima poštovanog Sāriputte.

Sammāditthi sutta – Govor o ispravnom razumevanju (MN 9)

---

¹⁸ Ovde pada u oči da neznanje predstavlja uslov za nastanak mentalnih nečistoća, a da same nečistoće – u koje spada i neznanje – sa svoje strane čine uslov za neznanje. Kommentar ove *sutte* kaže da ovo uslovljavanje neznanja neznanjem treba razumeti tako da je naše neznanje u ovom životu uslovljeno neznanjem nasleđenim iz prethodnog. Pošto je to tako, sledi zaključak da nije moguće utvrditi početnu tačku neznanja, jer je *saṃsāra*, krug preporadanja, bez vidljivog početka.

4. PET PRISTUPA PROBUĐENJU

4.1 Kroz razumevanje pet sastojaka bića

Analiza sastojaka bića

U Sāvatthiju Blaženi ovako reče:

„Monasi, postoji pet sastojaka bića, podložnih prianjanju. Kojih pet? Sastojak nazvan oblik, podložan prianjanju, sastojak osećaj, podložan prianjanju, sastojak opažaj, podložan prianjanju, sastojak mentalni obrasci, podložan prianjanju, sastojak svest, podložan prianjanju.

Sve dok nisam neposredno, takve kakvi jesu, upoznao u četiri faze¹⁹ tih pet prianjanju podložnih sastojaka bića, nisam tvrdio da sam se probudio za nenadmašno savršeno prosvetljenje u ovom svetu, sa njegovim bogovima, Mārom i Bramom, u ovom pokolenju sa njegovim asketama i bramanima, njegovim božanstvima i ljudima. Ali kada sam ih sve neposredno upoznao takve kakvi jesu, tada sam ustvrdio da sam se probudio za nenadmašno savršeno prosvetljenje u ovom svetu... sa njegovim božanstvima i ljudima.

A koje su, monasi, te četiri faze? Neposredno sam saznao oblik, njegov nastanak, njegov prestanak i put do njegovog prestanka. Neposredno sam saznao osećaj... opažaj... mentalne obrasce... svest, njen nastanak, njen prestanak i put do njenog prestanka.

A šta je to, monasi, oblik? Četiri velika elementa i oblik izведен iz ta četiri velika elementa: to se naziva oblik. Nastankom hrane (*āhāra*), nastaje i oblik. Nestankom hrane, nestaje i oblik. Ovaj Plemeniti osmostruki put jeste staza koja vodi ka prestanku oblika;²⁰ a to je ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

Svaki asketa ili braman koji, pošto je tako neposredno saznao oblik, njegov nastanak, njegov prestanak i put do njegovog prestanka, vežba kako bi iskorenio opčinjenost oblikom, kako bi on izbledeo i iščezao, takav asketa ili braman vežba na pravi način. A onaj ko vežba na pravi način, stekao je svoje uporište u *Dhammi* i *disciplini*.²¹

I svaki asketa ili braman koji, pošto je tako neposredno saznao oblik, njegov nastanak, njegov prestanak i put do njegovog prestanka, tako što biva iskorenjena opčinjenost oblikom, tako što on bledi i iščezava, jeste

¹⁹ Tako što je svaki od pet sastojaka sagledan iz perspektive sve četiri plemenite istine pojedinačno.

²⁰ U smislu da više nema novih preporadanja.

²¹ Ovaj pasus opisuje one koji još vežbaju (*sekha*) i na osnovu sopstvenog iskustva su spoznali četiri plemenite istine, one koji vežbaju radi dostizanja *nibbāne*, potpunog prestanka vezivanja za pet sastojaka. Zbog toga se kaže da su ti koji vežbaju „stekli uporište u *Dhammi* i *disciplini*”, nasuprot arahantu, koji je obavio svoj zadatak do kraja.

osloboden nevezivanjem, jeste potpuno slobodan. Oni koji su oslobođeni, jesu usavršeni. A za one koji su oslobođeni i usavršeni, osnova za njihovo novo manifestovanje više ne postoji.²²

A šta je to, monasi, osećaj? Postoji ovih šest vrsta osećaja: osećaj rođen iz kontakta okom, osećaj rođen iz kontakta uhom, osećaj rođen iz kontakta nosem, osećaj rođen iz kontakta jezikom, osećaj rođen iz kontakta telom, osećaj rođen iz kontakta umom. To se naziva osećaj. Nastankom kontakta, nastaje i osećaj. Nestankom kontakta, nestaje i osećaj. Ovaj Plemeniti osmostruki put jeste staza koja vodi ka prestanku osećaja; a to je ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

Svaki asketa ili braman koji, pošto je tako neposredno spoznao osećaj, njegov nastanak, njegov prestanak i put do njegovog prestanka, vežba kako bi iskorenio opčinjenost osećajem, kako bi on izbledeo i išcezao, takav asketa ili braman vežba na pravi način. A onaj ko vežba na pravi način, stekao je svoje uporište u *Dhammi* i disciplini.

I svaki asketa ili braman koji, pošto je tako neposredno spoznao osećaj... i put koji vodi do njegovog prestanka... jeste potpuno slobodan... A za one koji su oslobođeni i usavršeni, osnova za njihovo novo manifestovanje više ne postoji.

A šta je to, monasi, opažaj? Postoji ovih šest vrsta opažaja: opažaj oblika, opažaj zvukova, opažaj mirisa, opažaj ukusa, opažaj opipljivih predmeta, opažaj mentalnih fenomena. To se naziva opažaj. Nastankom kontakta, nastaje i opažaj. Nestankom kontakta, nestaje i opažaj. Ovaj Plemeniti osmostruki put jeste staza koja vodi ka prestanku opažaja; a to je ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

Svaki asketa ili braman koji... vežba na pravi način... stekao je svoje uporište u *Dhammi* i disciplini. I svaki asketa ili braman koji... jeste potpuno slobodan... osnova za njegovo novo manifestovanje više ne postoji.

A šta su to, monasi, mentalni obrasci²³ kao produkt voljnih postupaka? Postoji ovih šest vrsta volje: volja u pogledu oblika, volja u pogledu zvukova, volja u pogledu mirisa, volja u pogledu ukusa, volja u pogledu opipljivih predmeta, volja u pogledu mentalnih fenomena. To se naziva mentalni obrasci. Nastankom kontakta, nastaju i mentalni obrasci. Nestankom kontakta, nestaju i mentalni obrasci. Ovaj Plemeniti osmostruki put jeste

²² Ovaj pasus opisuje onog ko je izvan vežbanja (*asekha*), arahanta. Prema *Mahānidāna sutti*, (DN 15), novo preporadanje moguće je jedino tamo gde se sustiču telesni oblik i svest. Kada nema ni jednog ni drugog, taj večni krug se prekida.

²³ U budističkoj psihologiji termin „mentalni obrasci“ (*sankhāra*) predstavlja zbirni naziv koji obuhvata sve mentalne kategorije koje se pominju u *suttama*, izuzev osećaja i opažaja. Među tim kategorijama volja (*ćetanā*) zauzima centralno mesto, zajedno sa mentalnim kontaktom (*phassa*), životnom silom (*dīvitā*), koncentracijom (*saṃādhi*) i pažnjom (*manasikāra*) itd.

staza koja vodi ka prestanku mentalnih obrazaca; a to je ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

Svaki asketa ili braman koji... vežba na pravi način... stekao je svoje uporište u *Dhammi i disciplini*. I svaki asketa ili braman koji... jeste potpuno slobodan... osnova za njegovo novo manifestovanje više ne postoji.

A šta je to, monasi, svest? Postoji ovih šest vrsta svesti: svest o vidrenom, svest o čutom, svest o omirisnom, svest o okušanom, svest o dodirnutom, svest o mišljenom. To se naziva svest. Nastankom imena i lika, nastaje i svest.²⁴ Nestankom imena i lika, nestaje i svest. Ovaj Plemeniti osmostruki put jeste staza koja vodi prestanku svesti; a to je ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

Svaki asketa ili braman koji, pošto je tako neposredno spoznao svest, njen nastanak, njen prestanak i put do njenog prestanka, vežba kako bi iskorenio općinjenost svešću, kako bi ona izbledela i isčezla, takav asketa ili braman vežba na pravi način. A onaj ko vežba na pravi način, stekao je svoje uporište u *Dhammi i disciplini*.

I svaki asketa ili braman koji, pošto je tako neposredno spoznao svest, njen nastanak, njen prestanak i put do njenog prestanka, tako što biva iskorijenjena općinjenost oblikom, tako što on bledi i isčezava, jeste oslobođen nevezivanjem, jeste potpuno slobodan. Oni koji su oslobođeni, jesu usavršeni. A za one koji su oslobođeni i usavršeni, osnova za njihovo novo manifestovanje više ne postoji”.

Upādānaparipavatta – Sastojci bića podložni vezivanju (SN 22:56)

Razmatranje sastojaka bića

Jednom je prilikom Blaženi boravio u Sāvatthiju, u Istočnom parku, u kući Migarine majke, zajedno sa velikom grupom monaha. I tom prilikom – na dan predanosti, na dan punog Meseca – Blaženi je sedeо na otvorenom, okružen ostalim monasima.

Utom jedan od njih ustade sa svog mesta, prebaci svoj gornji ogrtić preko jednog ramena, sklopi dlanove u visini grudi, okrenut Blaženom, i reče mu:

„Poštovani gospodine, zamolio bih Blaženog da me udostoji odgovora na jedno pitanje”.

„Dobro, monaše, sedi na svoje mesto i postavi pitanje”.

„Da, poštovani gospodine, odgovori monah. I tako sede na mesto i

²⁴ Dok je kontakt preduslov za nastanak tri sastojka bića: osećaja, opažaja i mentalnih obrazaca, postojanje „imena i oblika”, ili mentalnog i materijalnog, predstavlja uslov za nastanak svesti. Ovo je u saglasnosti i sa formulom o uslovljenom nastanku izloženom u poglavljju 2, tekst 3.2., „Drevni grad” (str. 72).

obrati se Blaženom:

„Jesu li ovo pet sastojaka bića podložnih vezivanju, poštovani gospodine, dakle oblik, osećaj, opažaj, mentalni obrasci i svest?” – „Jesu, monaše”. Ovaj, obradovan odgovorom Blaženog, reče:

„Dobro je, poštovani gospodine”. I onda postavi sledeće pitanje:

„Ali, poštovani gospodine, u čemu je ukorenjeno tih, vezivanju podložnih pet sastojaka bića?”

„Monaše, tih vezivanju podložnih pet sastojaka ukorenjeno je u želji”²⁵.

„Poštovani gospodine, je li ta želja isto što i pet sastojaka podložnih vezivanju ili je ta želja nešto drugo u odnosu na njih?”

„Monaše, ta želja nije ni isto što i pet sastojaka podložnih vezivanju, a nije ni nešto drugo u odnosu na njih. Umesto toga, želja i žudnja za njima, to je i vezivanje”²⁶.

Ovaj... reče:

„Dobro je, poštovani gospodine”. I onda postavi sledeće pitanje:

„Ali, poštovani gospodine, postoje li različite vrste želje i žudnje za pet sastojaka podložnih vezivanju?”

„Postoji, monaše”, odgovori Blaženi. „Tako nekome padne na pamet sledeća misao: ‘Želeo bih da imam ovakav oblik u budućnosti! Želeo bih da imam ovakve osećaje u budućnosti! Želeo bih da imam ovakve opažaje u budućnosti! Želeo bih da imam ovakve mentalne obrasce u budućnosti! Želeo bih da imam ovakvu svest u budućnosti!’ Tako, monaše, postoje različite vrste želje i žudnje za pet sastojaka podložnih vezivanju.

Ovaj... reče:

„Dobro je, poštovani gospodine”. I onda postavi sledeće pitanje:

„U kom smislu se, poštovani gospodine, oznaka ‘sastojci’ odnosi na te sastojke?”

„Monaše, kakva god vrsta oblika da postoji, prošli, budući ili sadašnji, unutarnji ili spoljašnji, velik ili mali, jednostavan ili složen, dalek ili blizak: on se naziva oblik kao sastojak. Kakva god vrsta osećaja da postoji, prošli, budući ili sadašnji, unutarnji ili spoljašnji, velik ili mali, jednostavan ili složen, dalek ili blizak: on se naziva osećaj kao sastojak. Kakva god vrsta opažaja da postoji, prošli, budući ili sadašnji, unutarnji ili spoljašnji,

²⁵ Iako reč želja (*ćanda*) može imati i pozitivnu konotaciju, ovde je sinonim za žudnju (*tanhā*). Razlog za njihovo poistovećivanje je to što pet sastojaka u svakoj pojedinačnoj egzistenciji nastaje na osnovu energije žudnje za postojanjem, preostalom iz prethodne egzistencije.

²⁶ Vezivanje nije isto što i „pet sastojaka podložnih vezivanju” (*pañc'upādānakkhanda*), zato što se ti sastojci ne mogu svesti samo na vezivanje. Pa ipak, vezivanje nije nešto odvojeno od „pet sastojaka podložnih vezivanju”, zato što ne postoji vezivanje koje ne bi imalo te sastojke kao svoju osnovu i objekat na koji je usmereno.

velik ili mali, jednostavan ili složen, dalek ili blizak: on se naziva opažaj kao sastojak. Kakva god vrsta mentalnih obrazaca da postoji, prošli, budući ili sadašnji, unutarnji ili spoljašnji, veliki ili mali, jednostavni ili složeni, daleki ili bliski: oni se nazivaju mentalni obrasci kao sastojak. Kakva god vrsta svesti da postoji, prošla, buduća ili sadašnja, unutarnja ili spoljašnja, velika ili mala, jednostavna ili složna, daleka ili bliska: ona se naziva svest kao sastojak”.

Ovaj... reče:

„Dobro je, poštovani gospodine”. I onda postavi sledeće pitanje:

„Kakvi su, poštovani gospodine, okolnost i uslov za manifestovanje oblika kao sastojka? Kakvi su okolnost i uslov za manifestovanje osećaja kao sastojka?... za manifestovanje opažaja kao sastojka?... za manifestovanje mentalnih obrazaca kao sastojka?... za manifestovanje svesti kao sastojka?”

„Četiri velika elementa, monaše, jesu okolnost i uslov za manifestovanje oblika kao sastojka. Kontakt je okolnost i uslov za manifestovanje osećaja kao sastojka, opažaja kao sastojka i mentalnih obrazaca kao sastojka. ‘Ime i oblik’ je okolnost i uslov za manifestovanje svesti kao sastojka”.

„Poštovani gospodine, kako nastaje gledište o postojanju sopstva”?²⁷

„Monaše, kada loše upućen čovek, onaj ko ne prepoznaće plemenite, nije vešt i uvežban u njihovom učenju, onaj ko ne prepoznaće uzvišene, nije vešt i uvežban u njihovom učenju, smatra da je oblik sopstvo ili da sopstvo poseduje oblik ili da su oblici u sopstvu ili da je sopstvo u obliku. On smatra da je osećaj sopstvo... da je opažaj sopstvo... da su mentalni obrasci sopstvo... da je svest sopstvo ili da sopstvo poseduje svest ili da je svest u sopstvu ili da je sopstvo u svesti. Na taj način nastaje gledište o postojanju sopstva”.

„Ali poštovani gospodine, kako gledište o postojanju sopstva ne nastaje?”

„Monaše, kada dobro upućen čovek, onaj ko prepoznaće plemenite, vešt je i uvežban u njihovom učenju, onaj ko prepoznaće uzvišene, vešt je i uvežban u njihovom učenju, ne smatra da oblik jeste sopstvo ili da sopstvo poseduje oblik ili da su oblici u sopstvu ili da je sopstvo u obliku. On ne smatra da je osećaj sopstvo... da je opažaj sopstvo... da su mentalni obrasci sopstvo... da je svest sopstvo ili da sopstvo poseduje svest ili da je

²⁷ *Sakkāyadīṭhi*, ovo je vrlo važan termin kojim se Buda služi. *Dīṭhi* znači gledište, stanovište, a *sakkāya* je oznaka za živo biće kao kombinaciju pet međusobno neraskidivo povezanih sastojaka. No, kao složenica, ovaj termin označava posebno subjektivno gledište, koje prema Budinoj analizi stoji u samom korenu svakog vezivanja i patnje. To gledište je supstancializam, verovanje da unutar bića postoji trajna i nepromenljiva suština, entitet koji nazivamo „ja”, sopstvo i trajna osnova našeg identiteta. Buda je, međutim, na biće gledao pre kao na jedan proces u stalnoj promeni, nego na nešto trajno fiksirano.

svest u sopstvu ili da je sopstvo u svesti. Na taj način, monaše, ne nastaje gledište o postojanju sopstva”.

„Poštovani gospodine, šta su zadovoljenje, opasnost i izlaz u slučaju pet sastojaka?”

„Prijatnost i radost, monaše, koji nastaju na osnovu oblika: to je zadovoljenje oblikom. Taj oblik je nepouzdan, izvor patnje i podložan promeni: to je opasnost u obliku. Uklanjanje i napuštanje želje i žudnje za oblikom: to je izlaz u slučaju oblika. Prijatnost i radost koji nastaju na osnovu osećaja... na osnovu opažaja... na osnovu mentalnih obrazaca... na osnovu svesti: to je zadovoljenje svešću. Ta svest je nepouzdana, izvor patnje i podložna promeni: to je opasnost u svesti. Uklanjanje i napuštanje želje i žudnje za svešću: to je izlaz u slučaju svesti”.

Obradovan odgovorom Blaženog, monah reče:

„Dobro je, poštovani gospodine”. I onda postavi sledeće pitanje:

„Poštovani gospodine, kako bi trebalo znati i videti, pa da se u pogledu ovog tela s njegovom svešću i u pogledu svih spoljašnjih stvari više ne stvara u nama taj osećaj ‘ja’, ‘moje’ i tome svojstvena sklonost ka samoobmani?”

„Monaše, kada svaku vrstu oblika, prošli, budući ili sadašnji, unutarnji ili spoljašnji, velik ili mali, jednostavan ili složen, dalek ili blizak vidimo ispravnom mudrošću onakvim kakav zaista jeste: ‘To nije moje, to nisam ja, to nije moje sopstvo’.”

Kada svaku vrstu osećaja... svaku vrstu opažaja... svaku vrstu mentalnih obrazaca... svaku vrstu svesti, prošlu, buduću ili sadašnju, unutarnju ili spoljašnju, veliku ili malu, jednostavnu ili složenu, daleku ili blisku – vidimo ispravnom mudrošću onakvom kakva zaista jeste: ‘To nije moje, to nisam ja, to nije moje sopstvo’.”

Kada tako znamo i vidimo, monaše, tada se u pogledu ovog tela s njegovom svešću i u pogledu svih spoljašnjih stvari više ne stvara u nama taj osećaj ‘ja’, ‘moje’ i tome svojstvena sklonost ka samoobmani”.

Punjama sutta – Govor u noći punog Meseca (SN 22:82)

O nepostojanju sopstva

Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Varanasija, u parku jelena u Isipatani.²⁸ Tu se Blaženi obrati grupi od pet monaha:

„Monasi”.

„Da, poštovani gospodine”, odgovoriše monasi. Onda Blaženi ovako

²⁸ Ovo je drugi govor koji je Buda održao posle probuđenja i namenio ga je petorici prvih učenika, svojim nekadašnjim saputnicima na asketskom putu, u vreme dok je i sam na raznim stranama tragaо za izlaskom iz patnje.

nastavi:

„Oblik, monasi, nije sopstvo. Jer kad bi oblik bio sopstvo, taj oblik ne bi vodio ka patnji i bilo bi moguće reći: ‘Neka moj oblik bude ovo, neka moj oblik ne bude ono’. Ali pošto oblik nije sopstvo, tada oblik vodi ka patnji i nije moguće reći: ‘Neka moj oblik bude ovo, neka moj oblik ne bude ono’.²⁹

Osećaj nije sopstvo... Opažaj nije sopstvo... Mentalni obrasci nisu sopstvo... Svest nije sopstvo. Jer kad bi svest bila sopstvo, ta svest ne bi vodila ka patnji i bilo bi moguće reći: ‘Neka moja svest bude ovo, neka moja svest ne bude ono’. Ali pošto svest nije sopstvo, tada svest vodi ka patnji i nije moguće reći: ‘Neka moja svest bude ovo, neka moja svest ne bude ono’.

Šta mislite, monasi, je li oblik trajan ili prolazan?”

„Prolazan, gospodine”.

„A to što je prolazno, je li izvor patnje ili sreće?”

„Patnje, gospodine”.

„A ono što je prolazno, izvor patnje, podložno promeni, je li mudro za to reći: ‘To je moje, to sam ja, to je moje sopstvo’?”

„Svakako da nije, gospodine”.

„Je li osećaj trajan ili prolazan?... Je li opažaj trajan ili prolazan?... Jesu li mentalni obrasci trajni ili prolazni?... Je li svest trajna ili prolazna?”

„Prolazna, gospodine”.

„A to što je prolazno, je li izvor patnje ili sreće?”

„Patnje, gospodine”.

„A ono što je prolazno, izvor patnje, podložno promeni, je li mudro za to reći: ‘To je moje, to sam ja, to je moje sopstvo’?”

„Svakako da nije, gospodine”.

„Zato, monasi, kakav god oblik bio, prošli, budući ili sadašnji, unutarnji ili spoljašnji, veliki ili mali, jednostavan ili složen, dalek ili blizak, svaki oblik treba videti onakvim kakav zaista jeste i s ispravnom mudrošću: ‘To nije moje, to nisam ja, to nije moje sopstvo’.

Kakav god osećaj bio... Kakav god opažaj bio... Kakvi god mentalni obrasci bili... Kakva god svest bila, prošla, buduća ili sadašnja, unutarnja ili spoljašnja, velika ili mala, jednostavna ili složena, daleka ili bliska, sva-

²⁹ Ovaj govor nudi dva „argumenta” za tvrdnju o tome da ego, trajno sopstvo, zapravo ne postoji (*anatta*). Prvi tvrdi da su sastojni bića bez sopstva na osnovu toga što ne možemo njima potpuno da gospodarimo. Ako bi bilo šta moglo da se smatra našim „sopstvom”, moralno bi biti podložno našoj voljnoj kontroli. Pošto nismo u stanju da ih potčinimo svojoj volji, oni su svi „podložni patnji”, te se ne mogu smatrati našim sopstvom. Drugi argument, izložen nešto niže u govoru, izvodi zaključak o nepostojanju sopstva na osnovu druge dve karakteristike svega postojećeg. Sve što je nepostojano na neki način je povezano sa patnjom; a sve što je nepostojano i povezano sa patnjom ne treba poistovetiti sa našim sopstvom.

ku svest treba videti onakvom kakva zaista jeste i s ispravnom mudrošću: ‘To nije moje, to nisam ja, to nije moje sopstvo’.

Kad tako vidi, dobro upućen plemeniti učenik doživljava odbojnost prema obliku, odbojnost prema osećaju, odbojnost prema opažaju, odbojnost prema mentalnim obrascima, odbojnost prema svesti. Doživljavajući odbojnost, u njemu prestaje žudnja. Kad nema žudnje, njegov um postaje oslobođen. Kada je on oslobođen, dolazi saznanje: ‘Um je oslobođen’. On tada razume: ‘Nema više preporođanja, proživljen je svetački život, učinjeno ono što je trebalo učiniti, nema ničeg više da se uradi na ovome svetu’.”

Tako reče Blaženi. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima Blaženog. I dok je govor još bio u toku, zahvaljujući nevezivanju, umovi petoriće monaha postadoše oslobođeni nečistoća.

Anattalakkhaṇa sutta – O obeležju ne-sopstva (SN 22:59)

Prolaznost, patnja, nepostojanje sopstva

„Monasi, oblik je prolazan. Ono što je prolazno jeste patnja. Ono što je patnja nije sopstvo. Ono što nije sopstvo treba videti kakvo zaista jeste i s ispravnom mudrošću: „To nije moje, to nisam ja, to nije moje sopstvo.” Kada ga vidimo kakvo zaista jeste i sa ispravnom mudrošću, um se hlađi od strasti i zahvaljujući nevezivanju postaje oslobođen nečistoća.

Osećaj je prolazan... Opažaj je prolazan... Mentalni obrasci su prolazni... Svest je prolazna. Ono što je prolazno je patnja. Ono što je patnja nije sopstvo. Ono što nije sopstvo treba videti kakvo zaista jeste i sa ispravnom mudrošću: „To nije moje, to nisam ja, to nije moje sopstvo.” Kada ga vidimo kakvo zaista jeste i sa ispravnom mudrošću, um se hlađi od strasti i zahvaljujući nevezivanju postaje oslobođen nečistoća.

Monasi, ako u monahovom umu nema strasti prema obliku, on se zahvaljujući nevezivanju oslobađa mentalnih nečistoća. Ako u monahovom umu nema strasti prema osećaju... Ako u monahovom umu nema strasti prema opažaju... Ako u monahovom umu nema strasti prema mentalnim obrascima... Ako u monahovom umu nema strasti prema svesti, on se zahvaljujući nevezivanju oslobađa mentalnih nečistoća.

Kada je um oslobođen, on je i postojan; pošto je postojan, on je zadovoljan; pošto je zadovoljan, nije uznemiren. Kada je neuznemiren, on sam za sebe dostiže *nibbānu*. Tada on razume: ‘Nema više preporođanja, proživljen je svetački život, učinjeno ono što je trebalo učiniti, nema ničeg više da se uradi na ovome svetu’.”

Anićća sutta – Prolaznost (SN 22:45)

Kugla od pene

Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio u Ayodđhi, na obali reke Gang. Tu se Blaženi obrati monasima ovako:

„Zamislite, monasi, da ova reka Gang nanese veliku kuglu od pene. A neki oštiroviči čovek da spazi, osmotri i pažljivo istraži tu pojavu. Shvatio bi da je ta kugla prazna, šuplja, da u njoj nema srži. Ta kakvu bi srž mogla da ima kugla od pene? Isto to, monasi, važi i za bilo koji telesni oblik, prošli, budući ili sadašnji, svoj ili tuđ, grub ili suptilan, jednostavan ili složen, dalek ili blizak, koji monah spazi, osmotri i pažljivo istraži, dok ga potpuno ne prozre i shvati da je prazan, šupalj i da u njemu nema srži. Kakvu bi srž mogao da ima telesni oblik?³⁰

Zamislite, monasi, kako u jesen, u vreme kiša kada najde veliki pljušak, na površini vode nastane mehur i odmah se rasprsne. A neki oštiroviči čovek da spazi, osmotri i pažljivo istraži tu pojavu. Shvatio bi da je taj mehur prazan, šupalj, da u njemu nema srži. Ta kakvu bi srž mogao da ima voden mehur? Isto važi i za bilo koji osećaj... Kakvu bi srž mogao da ima osjećaj?

Zamislite, monasi, da se u poslednjem mesecu leta, oko podne, pojavi fatamorgana. A neki oštiroviči čovek da spazi, osmotri i pažljivo istraži tu pojavu. Shvatio bi da je ta fatamorgana prazna, šuplja, da u njenoj nema srži. Ta kakvu bi srž mogla da ima fatamorgana? Isto važi i za bilo koji opažaj... Kakvu bi srž mogao da ima opažaj?

Zamislite, monasi, da čovek kojemu je potrebno tvrdo drvo uzme ošttru sekiru i uputi se u šumu da ga traži. A tamo ugleda veliko i uspravno stablo banane, koje je tek doseglo svoj puni uzrast, pa da ga preseče iznad korena, a zatim ispod vrha. Onda ga počne ljuštiti. I dok ga ljušti, ne bi našao u njemu ni srčiku, a kamoli tvrdo drvo.³¹ A neki oštiroviči čovek ga

---

³⁰ Ovde se neodoljivo nameće poređenje s našim današnjim razumevanjem strukture materije na subatomskom nivou. Naime, rastojanje između jezgra atoma i elektrona koji oko njega kruže ogromno je u odnosu na njihovu veličinu. Slikovito bi se ono moglo dočarati sledećim poređenjem. Ako bi atom bio veličine fudbalskog stadiona, njegovo jezgro bi bilo veličine zrna graška na sredini terena. Tako ispada da je materija sastavljena uglavnom od praznog prostora. Upravo kao i pena o kojoj govori Buda.

³¹ Stablo banane čine različiti slojevi, obmotani jedan oko drugog, slično glavici luka, i ne sadrži tvrdu sredinu koja bi se mogla iskoristiti. Slično je i sa našim voljnim postupcima. Nadovezuju se jedan na drugi, ali ako bismo tragali za nekim ko im je gospodar, ko izdaje instrukcije, naše traganje bi bilo bezuspešno. Sve što bismo našli bili bi ti izrazi volje u međusobnoj interakciji s drugim uzrocima i posledicama, jedan neprekidni proces. Ali iza svega toga ne bismo pronašli nikoga ko tim procesom upravlja. Ovako je to poetski izrazio Buddaghosa, čuveni budistički komentator iz V veka: „Postoji patnja, ali ne onaj ko pati, postoji delo, ali ne onaj ko dela, postoji oslobođenje, ali ne i onaj koji oslobođen biva; postoji put, ali na njemu putnika nema.”

spazi, osmotri i pažljivo istraži šta seče. Shvatio bi da se u stablu banane ne može naći tvrdo drvo. Ta kakvu bi srž moglo da ima stablo banane? Isto važi i za bilo kakav izraz volje... Kakvu bi srž mogli da imaju izrazi volje?

Zamislite, monasi, da mađioničar ili njegov pomoćnik na glavnoj ulici izvodi svoju predstavu. A neki oštroviđi čovek da spazi, osmotri i pažljivo istraži njegove trikove. Shvatio bi da su ti trikovi prazni, šuplji, da u njima nema srži. Ta kakvu bi srž mogli da imaju mađioničarski trikovi? Isto to važi i za svest, prošlu, buduću ili sadašnju, svoju ili tuđu, grubu ili suptilnu, jednostavnu ili složenu, daleku ili blisku. Ako je monah spazi, osmotri i pažljivo istraži, shvatio bi da je prazna, šuplja i da u njoj nema srži. Kakvu bi srž mogla da ima svest?

Kad tako vidi, upućen plemeniti učenik više nije općinjen oblikom, nije općinjen osećajem, nije općinjen opažajem, nije općinjen mentalnim obrascima, nije općinjen svešću. Pošto nije općinjen, u njemu prestaje strast. Kad nema strasti, njegov um postaje oslobođen. Kada je on oslobođen, dolazi saznanje: ‘Um je oslobođen’. On tada razume: ‘Nema više preporođanja, proživljen je svetački život, učinjeno ono što je trebalo učiniti, nema ničeg više da se uradi na ovome svetu’.”

Pheṇapiṇḍūpama sutta – Kugla od pene (SN 22:95)

4.2 Kroz razumevanje šest osnova čula

Puno razumevanje

„Monasi, bez neposrednog znanja i punog razumevanja svega, bez prestanka žudnje za tim, monah nije u stanju da ukloni patnju.

A šta je to, monasi, sve? Bez neposrednog znanja i potpunog razumevanja oka, bez hlađenja strasti i njenog napuštanja, monah nije u stanju da iskoreni patnju. Bez neposrednog znanja i potpunog razumevanja oblika... svesti o viđenom... kontakta okom... i kakvog god osećaja da se javi, s kontaktom oka kao uslovom... bez hlađenja strasti i njenog napuštanja, monah nije u stanju da iskoreni patnju.

Bez neposrednog znanja i potpunog razumevanja uha... nosa... jezika... tela... uma... i kakvog god osećaja da se javi, s kontaktom uma kao uslovom... bez hlađenja strasti i njenog napuštanja, monah nije u stanju da iskoreni patnju.

Eto to je, monasi, sve. Bez neposrednog znanja i punog razumevanja tog svega... monah nije u stanju da ukloni patnju.

Monasi, sa neposrednim znanjem i punim razumevanjem tog svega, sa hlađenjem strasti i njenim napuštanjem, monah jeste u stanju da ukloni patnju.

A šta je to, monasi, sve? S neposrednim znanjem i punim razumevanjem oka... uma... i kakav god osećaj da se javi, s kontaktom uma kao uslovom... sa hlađenjem strasti i njenim napuštanjem, monah jeste u stanju da iskoreni patnju.

Eto to je, monasi, sve. S neposrednim znanjem i punim razumevanjem tog svega... monah jeste u stanju da ukloni patnju".

Paṭhamaapariḍānana sutta – Prvi govor o punom razumevanju (SN 35:26)

Požar

Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio u Gayi, zajedno sa hiljadu monaha. Tu se on obrati monasima ovako:³²

„Monasi, sve gori. A šta je, monasi, to sve što gori? Oko gori. Oblici gore. Svest o viđenom gori. Kontakt oka i oblika gori. I koji god osećaj da nastane na osnovu kontakta oka i oblika – bilo da se doživljava kao prijatan, bolan, ni prijatan ni bolan – on takođe gori. A čime gori? Gori vatrom požude, vatrom mržnje, vatrom obmane. Gori, kažem vam, rođenjem, starenjem i smrću, gori tugom, naricanjem, bolom, potištrenošću i očajanjem.

Uho gori. Zvukovi gore... Um gori. Ideje gore. Svest o mišljenom gori. Kontakt uma i misli gori. I koji god osećaj da nastane na osnovu kontakta uma i misli – bilo da se doživljava kao prijatan, bolan, ni prijatan ni bolan – on takođe gori. A čime gori? Gori vatrom požude, vatrom mržnje, vatrom obmane. Gori, kažem vam, rođenjem, starenjem i smrću, gori tugom, naricanjem, bolom, potištrenošću i očajanjem.

Kad to uvidi, dobro upućen plemeniti sledbenik više nije općinjen okom, nije općinjen oblikom, nije općinjen svešću o viđenom, nije općinjen kontaktom oka i oblika, niti osećajem koji nastaje na osnovu tog kontakta, bilo da je prijatan, bolan, ni prijatan ni bolan. Nije općinjen uhom... nije općinjen umom... niti osećajem koji nastaje na osnovu tog kontakta... Pošto nije općinjen, u njemu prestaje žudnja. Kad nema žudnje, njegov um postaje oslobođen. Kada je on oslobođen, dolazi saznanje: ‘Um je oslobođen’. On tada razume: ‘Nema više preporadanja, proživljen je svetački život, učinjeno ono što je trebalo učiniti, nema ničeg više da se uradi na ovome svetu’.”

Tako reče Blaženi. Zadovoljni, monasi se obradovaše rečima Blaženog. I dok je govor još bio u toku, zahvaljujući nevezivanju, umovi ovih hiljadu monaha postadoše oslobođeni nečistoća.

Āditta sutta – Vatra (SN 35:28)

³² Ovaj govor se nekada naziva i „Propoved o vatri” i treći je govor koji je Buda održao posle probuđenja. Hiljadu monaha kojima se obraća jesu askete koji su do tada obožavali vatrnu, te je nju Buda i odabroao kao glavnu temu, jer im je ona bliska.

Put do nibbāne

„Monasi, podući u vas putu pogodnom da se njime stigne do *nibbāne*. Slušajte...“

A šta je to, monasi, put pogodan da se njime stigne do *nibbāne*? Monah vidi oko kao nepostojano, vidi oblike kao nepostojane, vidi svest o viđenom kao nepostojanu, vidi kontakt oka i oblika kao nepostojan, vidi kao nepostojan osećaj koji nastaje na osnovu tog kontakta, bilo da je prijatan, bolan, ni prijatan ni bolan.

Vidi uho kao nepostojano... Vidi um kao nepostojan, vidi mentalne fenomene kao nepostojane, vidi svest o mišljenom kao nepostojanu, vidi kontakt uma i misli kao nepostojan, vidi kao nepostojan osećaj koji nastaje na osnovu tog kontakta, bilo da je prijatan, bolan, ni prijatan ni bolan. To je, monasi, put pogodan da se njime stigne do *nibbāne*.

Monah vidi oko kao patnju... vidi kao patnju onaj osećaj koji nastaje na osnovu kontakta uma i misli, bilo da je prijatan, bolan, ni prijatan ni bolan. To je, monasi, put pogodan da se njime stigne do *nibbāne*.

Monah vidi oko kao nešto što nije njegovo sopstvo... vidi kao nešto što nije njegovo sopstvo onaj osećaj koji nastaje na osnovu kontakta uma i misli, bilo da je prijatan, bolan, ni prijatan ni bolan. To je, monasi, put pogodan da se njime stigne do *nibbāne*”.

Sappāya sutta – Govor o prikladnom (SN 35:147–149, kombinovano)

Prazan je ovaj svet

Onda poštovani Ānanda otide do Blaženog i... reče mu:

„Poštovani gospodine, ovako je rečeno: ‘Ovaj svet je prazan, ovaj svet je prazan’. Zašto je rečeno, gospodine: ‘Ovaj je svet prazan?’”

„Ānanda, tako je rečeno zato što ovaj svet nema sopstva, niti bilo čega što pripada sopstvu. A šta to nema sopstva, niti bilo čega što pripada sopstvu? Oko, Ānanda, nema sopstva, niti bilo čega što pripada sopstvu. Oblici nemaju sopstva, niti bilo čega što pripada sopstvu. Svest o viđenom nema sopstva, niti bilo čega što pripada sopstvu. Kontakt oka i oblika nema sopstva, niti bilo čega što pripada sopstvu... I koji god osećaj da nastaje na osnovu tog kontakta, bilo da je prijatan, bolan, ni prijatan ni bolan, ni on nema sopstva, niti bilo čega što pripada sopstvu.

Ānanda, zbog toga što nema sopstva, niti bilo čega što pripada sopstvu, zato je rečeno: ‘Ovaj svet je prazan’.”

Suñña sutta – Prazno (SN 35:85)

Svest je bez sopstva

Poštovani Udāyi jednom upita poštovanog Ānandu:

„Prijatelju Ānanda, Blaženi je u mnogim prilikama prirodu ovog tela objasnio, opisao i razotkrio ovako: ‘Zbog svega toga, ovo telo je bez sopstva’. Je li moguće objasniti prirodu svesti na sličan način – podučiti, objaviti, utvrditi, otkriti, analizirati i rasvetliti je ovako: ‘Zbog svega toga, ova svest je bez sopstva?’”

„Moguće je, prijatelju Udāyi. Zar svest o viđenom ne nastaje na osnovu oka i oblika?”

„Nastaje, prijatelju”.

„Ukoliko bi uzrok i uslov za nastanak svesti o viđenom potpuno nestali, bez ikakvog ostatka, da li bi se mogla otkriti bilo kakva svest o viđenom?”

„Ne, prijatelju”.

„Zato je, prijatelju, Blaženi objasnio, opisao i razotkrio ovako: ‘Zbog svega toga, ova svest je bez sopstva’.”

„Zar svest o čutom ne nastaje na osnovu uha i zvukova?... Zar svest o mišljenom ne nastaje na osnovu uma i mentalnih fenomena?”

„Nastaje, prijatelju”.

„A ukoliko bi uzrok i uslov za nastanak svesti o mišljenom potpuno nestali, bez ikakvog ostatka, da li bi se mogla otkriti bilo kakva svest o mišljenom?”

„Ne, prijatelju. Zato je, prijatelju, Blaženi objasnio, opisao i razotkrio ovako: ‘Zbog svega toga, ova svest je bez sopstva’.

Zamisli, prijatelju, da čovek kojemu je potrebno tvrdo drvo uzme oštru sekiru i uputi se u šumu da ga traži. A tamo ugleda veliko i uspravno stablo banane, koje je tek doseglo svoj puni uzrast, pa da ga preseče iznad korena, a zatim ispod vrha. I onda ga počne ljuštiti. I dok ga ljušti, ne bi našao u njemu ni srčiku, a kamoli tvrdo drvo.

Isto tako, monah ne vidi ni sopstvo, niti bilo šta što bi pripadalo sopstvu, u ovih šest osnova za kontakt. I pošto ne vidi bilo šta takvo, on se i ne vezuje ni za šta na ovome svetu. Kad se ne vezuje, nije ni uznemiren. Pošto nije uznemiren, stiže do *nibbāne*. I tada razume: ‘Nema više preporođanja, proživljen je svetački život, učinjeno ono što je trebalo učiniti, nema ničeg više da se uradi na ovome svetu’.”

Udāyi sutta – Govor Udāyinu (SN 35:234)

4.3 Kroz razumevanje elemenata

Osamnaest elemenata

„Monasi, podučiću vas raznolikosti elemenata. Oko kao element, oblik kao element, svest o viđenom kao element; uho kao element, zvuk kao element, svest o čutom kao element; nos kao element, miris kao element, svest o omirisanom kao element; jezik kao element, ukus kao element, svest o okušanom kao element; telo kao element, opipljivi predmet kao element, svest o dodirnutom kao element; um kao element, mentalni fenomen kao element, svest o mišljenom kao element. To ja, monasi, nazivam raznolikost elemenata”.

Dhātunānatta sutta – Mnogostruktur elemenata (SN 14:1)

Četiri elementa

„Monasi, postoje četiri elementa. Koja četiri? Zemlja kao element, voda kao element, vatra kao element, vazduh kao element.

Oni asketi i bramani koji ne razumeju, onako kako zaista jeste, zadovoljenje, opasnost i izlaz u slučaju ova četiri elementa, njih ja ne smatram asketima među asketima, niti bramanima među bramanima; takvi ne postižu sami za sebe, kroz neposredno znanje i još u ovome životu, da stignu i borave na cilju asketizma ili na cilju bramanstva.

Ali, monasi, oni asketi i bramani koji razumeju, onako kako zaista jeste, zadovoljenje, opasnost i izlaz u slučaju ova četiri elementa, njih ja smatram asketima među asketima, bramanima među bramanima; takvi postižu sami za sebe, kroz neposredno znanje i još u ovome životu, da stignu i borave na cilju asketizma ili na cilju bramanstva.

Oni asketi i bramani koji ne razumeju, onako kako zaista jeste, nastanak i nestanak, zadovoljenje, opasnost i izlaz u slučaju ova četiri elementa, njih ja ne smatram asketima među asketima...

Ali, monasi, oni asketi i bramani koji razumeju sve to, njih ja smatram asketima među asketima, bramanima među bramanima; takvi postižu sami za sebe, kroz neposredno znanje i još u ovome životu, da stignu i borave na cilju asketizma ili na cilju bramanstva.

Oni asketi i bramani koji ne razumeju zemlju kao element, njen nastanak, njen nestanak i put do njenog nestanka, koji ne razumeju vodu kao element... vatru kao element... vazduh kao element, njegov nastanak, njegov nestanak i put koji vodi do njegovog nestanka, njih ja ne smatram asketima među asketima...

Ali, monasi, oni asketi i bramani koji razumeju sve to, njih ja smatram

asketima među asketima, bramanima među bramanima; takvi postižu sami za sebe, kroz neposredno znanje i još u ovome životu, da stignu i borave na cilju asketizma ili na cilju bramanstva”.

Samanabrahmana sutta – Askete i bramani (SN 14:37–39, kombinovano)

Šest elemenata

13. „Kako se, monaše, ne zanemaruje uvid?³³ Postoji šest elemenata: zemlja kao element, voda kao element, vatra kao element, vazduh kao element, prostor kao element, svest kao element.

14. A šta je to zemlja kao element? Zemlja kao element može biti ili unutrašnja ili spoljašnja. Šta je to unutrašnji element zemlje? Bilo šta što je unutrašnje, što nam pripada, što je tvrdo, čvrsto i održava se: kosa, maliće, nokti, zubi, koža, meso, titive, kosti, koštana srž, bubrezi, srce, jetra, opne, žuč, pluća, debelo crevo, tanko crevo, sadržaj stomaka, izmet ili bilo šta drugo unutrašnje, što je unutra, što nam pripada, što je tvrdo, čvrsto i održava se: to se naziva unutrašnji element zemlje. Bilo da je unutrašnji ili spoljašnji element zemlje, sve je to jednostavno zemlja kao element. I to ispravnim uvidom treba videti onakvim kakvo jeste: ‘To nije moje, to nisam ja, to nije moje sopstvo’. Kada to ispravnim uvidom vidimo onakvo kakvo jeste, prestajemo da budemo opčinjeni zemljom kao elementom i to vodi hlađenju strasti.

15. A šta je to voda kao element? Voda kao element može biti ili unutrašnja ili spoljašnja. Šta je to unutrašnji element vode? Bilo šta što je unutrašnje, što nam pripada, što je tečno, vodeno i održava se: žuč, sluz, gnoj, krv, znoj, salo, suze, ulje, pljuvačka, tečnost kojom se podmazuju zglobovi, mokraća ili bilo šta drugo unutrašnje, što je unutra, što nam pripada, što je tečno, vodeno i održava se: to se naziva unutrašnji element voda. Bilo da je unutrašnji ili spoljašnji element vode, sve je to jednostavno voda kao element. I to ispravnim uvidom treba videti onakvim kakvo jeste: ‘To nije moje, to nisam ja, to nije moje sopstvo’. Kada to ispravnim uvidom vidimo onakvo kakvo jeste, prestajemo da budemo opčinjeni vodom kao elementom i to vodi hlađenju strasti.

16. A šta je to vatra kao element? Vatra kao element može biti ili unu-

---

³³ Buda ovde razgovara s Pukkusātijem, monahom koji je napustio roditeljski dom i zamonašio se iz poverenja prema Budi, a da ga prethodno čak nije ni video. U početku ovog govora opisuje se kako je Buda stigao do grnčareve kuće da prenoći, a ovaj ga je smestio u svoju radionicu. U njoj je već bio Pukkusāti, pripremajući se za počinak. Pozdravio je prijateljski Budu, ne znajući da je to učitelj za kojim traga. Ne otkrivši svoj identitet, Buda zapadeva razgovor s mladićem, koji se potom pretvara u govor o razvijanju mudrosti.

trašnja ili spoljašnja. Šta je to unutrašnji element vatre? Bilo šta što je unutrašnje, što nam pripada, što gori, vruće je i održava se: ono čime se telo zagreva, stari i biva uništeno i ono čime sve što je pojedeno, popijeno, sažvakano i okušano biva na pravi način svareno ili bilo šta drugo unutrašnje, što je unutra, što nam pripada, što gori, vruće je i održava se: to se naziva unutrašnji element vatra. Bilo da je unutrašnji ili spoljašnji element vatre, sve je to jednostavno vatra kao element. I to ispravnim uvidom treba videti onakvim kakvo jeste: ‘To nije moje, to nisam ja, to nije moje sopstvo’. Kada to ispravnim uvidom vidimo onakvo kakvo jeste, prestajemo da budemo opčinjeni vatrom kao elementom i to vodi hlađenju strasti.

17. A šta je to vazduh kao element? Vazduh kao element može biti ili unutrašnji ili spoljašnji. Šta je to unutrašnji element vazduha? Bilo šta što je unutrašnje, što nam pripada, što gori, što je vetar, vazduh i održava se: vazduh koji se kreće nagore, vazduh koji se kreće nadole, gasovi u stomaku, gasovi u crevima, gasovi koji kruže telom, udah i izdah ili bilo šta drugo unutrašnje, što je unutra, što nam pripada, što je vetar, vazduh i održava se: to se naziva unutrašnji element vazduh. Bilo da je unutrašnji ili spoljašnji element vazduha, sve je to jednostavno vazduh kao element. I to ispravnim uvidom treba videti onakvim kakvo jeste: ‘To nije moje, to nisam ja, to nije moje sopstvo’. Kada to ispravnim uvidom vidimo onakvo kakvo jeste, prestajemo da budemo opčinjeni vazduhom kao elementom i to vodi hlađenju strasti.

18. A šta je to prostor kao element? Prostor kao element može biti ili unutrašnji ili spoljašnji. Šta je to unutrašnji element prostora? Bilo šta što je unutrašnje, što nam pripada, što zauzima neki prostor, prostire i održava se: šupljine u uhu, nozdrve, usta, mesto gde ono što je pojedeno, popijeno i okušano biva progutano, gde se sakuplja i odakle se izlučuje ili bilo šta drugo unutrašnje, što je unutra, što nam pripada, što zauzima neki prostor, prostire se i održava se: to se naziva unutrašnji element prostor. Bilo da je unutrašnji ili spoljašnji element prostora, sve je to jednostavno prostor kao element. I to ispravnim uvidom treba videti onakvim kakvo jeste: ‘To nije moje, to nisam ja, to nije moje sopstvo’. Kada to ispravnim uvidom vidimo onakvo kakvo jeste, prestajemo da budemo opčinjeni prostorom kao elementom i to vodi hlađenju strasti.

19. Tada preostaje jedino svest: pročišćena i blistava. I šta spoznajemo tom svešću? Spoznajemo: ‘Ovo je prijatno’. Spoznajemo: ‘Ovo je bolno’. Spoznajemo: ‘Ovo nije ni prijatno ni bolno’. Na osnovu čulnog kontakta koji osećamo kao prijatan, javlja se osećaj zadovoljstva.³⁴ Kad osetimo za-

³⁴ Ovaj deo ukazuje na uslovjenost osećaja i njegovu prolaznost kada nestanu uslovi koji su ga izazvali.

dovoljstvo, mi tada uviđamo: ‘Sada osećam zadovoljstvo’. Takođe uviđamo: ‘Prestankom istog tog čulnog kontakta koji osećam kao zadovoljstvo, i njime stvoreni osećaj zadovoljstva takođe prestaje, stišava se’. Na osnovu čulnog kontakta koji osećamo kao bol... Na osnovu čulnog kontakta koji osećamo ni kao zadovoljstvo ni kao bol, javlja se ni prijatan ni bolan osećaj. Kad osetimo ni prijatan ni bolan osećaj, mi tada uviđamo: ‘Sada osećam ni prijatan ni bolan osećaj’. Takođe uviđamo: ‘Prestankom istog tog čulnog kontakta koji osećam kao ni prijatan ni bolan, i njime stvoreni ni prijatan ni bolan osećaj takođe prestaje, stišava se’.

Monasi, baš kao što se trljanjem i trenjem dva štapa rađa toplota i pali vatru, a odmicanjem i razdvajanjem ista ta dva štapa ista ta toplota prestaje, stišava se, na isti način, u zavisnosti od čulnog kontakta koji osećamo kao zadovoljstvo... osećamo kao bol... osećamo kao ni prijatan ni bolan osećaj... I tada uviđamo: ‘Prestankom istog tog čulnog kontakta koji osećam kao ni prijatan ni bolan, i njime stvoreni ni prijatan ni bolan osećaj takođe prestaje, stišava se’.”

Dhātu vibhangā sutta – Analiza elemenata (MN 140, odlomak)

4.4 Kroz razumevanje uslovljenog nastanka

Šta je to uslovljeni nastanak?

„Monasi, podučiću vas uslovljenom nastanku. Poslušajte i dobro pazite, a ja će vam govoriti”.

„Da, poštovani gospodine”, odgovoriše monasi. Onda Blaženi ovako reče:

„Šta je to, monasi, uslovljeni nastanak? S neznanjem kao uslovom, monasi, nastaju mentalni obrasci; s mentalnim obrascima kao uslovom nastaje svest; sa svešću kao uslovom nastaju ime i oblik; s imenom i oblikom kao uslovom nastaju šest osnova čula; sa šest osnova čula kao uslovom nastaje kontakt; s kontaktom kao uslovom nastaje osećaj; s osećajem kao uslovom nastaje žudnja; sa žudnjom kao uslovom nastaje vezivanje, s vezanošću kao uslovom nastaje egzistencija, sa egzistencijom kao uslovom nastaje rođenje, s rođenjem kao uslovom nastaju starost i smrt, tuga, narančanje, patnja, jad i očaj. Takvo je poreklo čitavog ovog okeana patnje. Ovo se, monasi, naziva uslovljeni nastanak.

Ali potpunim nestankom neznanja sledi i nestanak mentalnih obrazaca; nestankom mentalnih obrazaca sledi i nestanak svesti, nestankom svesti sledi i nestanak imena i oblika; nestankom imena i oblika sledi i nestanak šest osnova čula; nestankom šest osnova čula sledi i nestanak kontakta; nestankom kontakta sledi i nestanak osećaja; nestankom osećaja sledi i nestanak žudnje; nestankom žudnje sledi i nestanak vezanosti; ne-

stankom vezanosti sledi i nestanak egzistencije; nestankom egzistencije sledi i nestanak rođenja; nestankom rođenja nestaju starost i smrt, tuga, naricanje, patnja, jad i očaj. Tako nestaje čitav ovaj okean patnje”.

Patićća-samuppada sutta – Uslovljeni nastanak (SN 12:1)

Stabilnost Dhamme

„Monasi, podućiće vas uslovljenom nastanku i pojavama koje svoj nastanak duguju nekom uslovu. Poslušajte i dobro pazite, a ja ћu vam govoriti”.

„Da, poštovani gospodine”, odgovoriše monasi. Onda Blaženi ovako reče:

„A šta je to, monasi, uslovljeni nastanak? ‘S rođenjem kao uslovom starost i smrt nastaju’. Bez obzira na to da li se u svetu pojavljuju Tathāgate ili se ne pojavljuju, taj element još uvek postoji, ta stabilnost *Dhamme*, nepromenljivi tok *Dhamme*, ta specifična uslovljenost.³⁵ Tathāgata se budi za tu činjenicu i prevladava je. Kad je to učinio, on je objašnjava, podučava, objavljuje, učvršćuje, otkriva, analizira, razrađuje. I kaže: ‘Vidite li, monasi! Sa rođenjem kao uslovom starost i smrt nastaju’.

‘Sa egzistencijom kao uslovom nastaje rođenje... S vezivanjem kao uslovom nastaje egzistencija... Sa žudnjom kao uslovom nastaje vezivanje... S osećajem kao uslovom nastaje žudnja... S kontaktom kao uslovom nastaje osećaj... Sa šest osnova čula kao uslovom nastaje kontakt... S imenom i oblikom kao uslovom nastaje šest osnova čula... Sa sveštu kao uslovom nastaju ime i oblik... S mentalnim obrascima kao uslovom nastaje svest... S neznanjem kao uslovom, nastaju mentalni obrasci’. Bez obzira na to da li se u svetu pojavljuju Tathāgate ili se ne pojavljuju, taj elemenat još uvek postoji, ta stabilnost *dhamme*, nepromenljivi tok *dhamme*, ta specifična uslovljenost. A Tathāgata se budi za tu činjenicu i prevladava je. Kad je to učinio, on je objašnjava, podučava, objavljuje, učvršćuje, otkriva, analizira, razrađuje. I kaže: ‘Vidite li, monasi! Sa neznanjem kao uslovom, mentalni obrasci nastaju’.

I tako, monasi, ono što je ovde takvost, neizbežnost, neizmenljivost, ta posebna uzročnost: to se zove uslovljeni nastanak.³⁶

³⁵ Tathāgata ili probuđeni nije izumeo ovu zakonitost (*dhamma*) uslovljenosti jednog drugim. Ona postoji i bez njega kao prirodni zakon sveta u kojem živimo, a on je samo otkriva, uviđa i objavljuje svima koji imaju uši da čuju. Tako je bilo u svakom od bezbrojnih ciklusa u kojima se ovaj svet širio i skupljao u početnu tačku, tako je i u ovom našem, s pojmom Bude Sakyamunija.

³⁶ Takvost (*tathatā*) znači da se neki specifičan fenomen događa onda kada su njemu odgovarajući uslovi na okupu. Neizbežnost (*avitatathatā*) znači da kada su ti uslovi dostigli svoju punu zrelost, tada se fenomen koji oni proizvode mora dogoditi i ne može prestati ni

A koje su to, monasi, uzročno nastale pojave? Starost i smrt su nepostojane, uslovljene, uzročno nastale, podložne propadanju, gubljenju, laganom odumiranju, nestanku. Rodenje je nepostojano... egzistencija je nepostojana... vezivanje je nepostojano... žudnja je nepostojana... osećaj je nepostojan... kontakt je nepostojan... šest osnova čula je nepostojano... ime i oblik su nepostojani... svest je nepostojana... mentalni obrasci su nepostojani... neznanje je nepostojano, uslovljeno, uzročno nastalo, podložno propadanju, gubljenju, laganom odumiranju, nestanku. To se, monasi, naziva uzročno nastale pojave.

Kada je, monasi, plemeniti učenik jasno video, s pravom mudrošću, onako kako zaista jeste, taj uslovljeni nastanak i pojave koje svoj nastanak duguju nekom uslovu, nemoguće je da će se vraćati u prošlost, razmišljajući: ‘Jesam li ja živeo u prošlosti? Ili nisam živeo u prošlosti? Šta sam ja bio u prošlom životu? Kakav sam bio u prošlom životu? Ako sam bio takav, gde sam živeo?’ Ili da će ići u budućnost, razmišljajući: ‘Hoću li živeti i u budućnosti? Ili neću imati budući život? Šta ću biti u budućem životu? Kakav ću biti u budućem životu? Ako ću biti takav, gde ću živeti?’ Ili da će biti zbrunjen u pogledu neposredne sadašnjosti: ‘Da li ja postojim? Ili ne postojim? Šta sam ja? Kakav sam ja? Otkud je ovo biće nastalo? Kuda ide?’

A šta je razlog toj nemogućnosti? To, monasi, što je plemeniti učenik jasno video, s pravom mudrošću, onako kako zaista jeste, taj uslovljeni nastanak i pojave koje svoj nastanak duguju nekom uslovu”.

Paććaya sutta – Uzrok (SN 12:20)

Četrdeset četiri vrste znanja

„Monasi, podučiću vas četrdeset četiri vrste znanja. Poslušajte i dobro pazite, a ja ću vam govoriti”.

„Da, poštovani gospodine”, odgovoriše monasi. Onda Blaženi ovako reče:

„Monasi, koji su to četrdeset četiri vrste znanja? Znanje o starosti i smrti, znanje o njenom nestanku, znanje o njenom prestanku, znanje o putu do njenog prestanka. Znanje o rođenju... Znanje o egzistenciji... Znanje o vezivanju... Znanje o žudnji... Znanje o osećaju... Znanje o kontaktu... Znanje o šest osnova čula... Znanje o imenu i obliku... Znanje o svesti... Znanje o mentalnim obrascima, znanje o njihovom nestanku, znanje o njihovom prestanku, znanje o putu koji vodi do njihovog prestanka. To su, monasi, četrdeset četiri vrste znanja.

---

za trenutak. Neizmenjivost (*anaññathatā*) znači da se jedna vrsta fenomena ne može stvoriti uslovima neke druge vrste.

A šta su to starost i smrt, šta je nastanak starosti i smrti, šta prestanak starosti i smrti i šta je put do prestanka starosti i smrti? Starenje bića u različitim kategorijama bića, njihova starost, slomljeni zubi, seda kosa, smežurana koža, opadanje životne snage, slabljenje čula – to se naziva starost. Umiranje bića u različitim kategorijama bića, njihovo okončanje, raspadanje, nestanak, smrt, svršetak života, rastakanje sastojaka bića, slom tela – to se naziva smrt. To se, dakle, naziva starost i smrt. Nastankom rođenja nastaju i starenje i smrt. Prestankom rođenja nestaju i starenje i smrt. A put do prestanka starosti i smrti upravo je ovaj Plemeniti osmostruki put: ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

Monasi, kada plemeniti učenik ovako razume starost i smrt, njen nastanak, njen prestanak i put do njenog prestanka, to je njegovo znanje principa.³⁷ Uz pomoć ovog principa, koji je video, razumeo, neposredno dostigao, obuhvatio, on primenjuje taj metod na prošlost i na budućnost ovako: „Koji god da je asket ili braman u prošlosti znao starost i smrt, njen nastanak, njen prestanak i put do njenog prestanka, svaki ju je znao na isti ovakav način kao i ja sada. Koji god da će asket ili braman u budućnosti znati starost i smrt, njen nastanak, njen prestanak i put do njenog prestanka, svaki će je znati na isti ovakav način kao i ja sada.” To je njegovo znanje izvedeno analogijom.

Kada je, monasi, plemeniti učenik ovako usavršio i pročistio ove dve vrste znanja – znanje principa i znanje izvedeno analogijom – on se tada naziva plemeniti učenik koji je usavršen u gledištu, usavršen u viđenju, koji je stigao do istinske *Dhamme*, koji vidi istinsku *Dhammu*, poseduje značenje učenika, istinsko znanje učenika, koji je ušao u tok *Dhamme*, plemeniti s prodornom mudrošću, onaj koji stoji neposredno pred vratima besmrtnosti.

A šta je to, monasi, rođenje?... Šta su to mentalni obrasci?... [definiciju videtu na str. 27]... Ovaj Plemeniti osmostruki put jeste staza koja vodi do prestanka starosti i smrti, a čine ga ispravno razumevanje... ispravna koncentracija.

Monasi, kada plemeniti učenik ovako razume mentalne obrasce, njihov nastanak, njihov prestanak i put do njihovog prestanka, to je njegovo znanje principa. Uz pomoć ovog principa, koji je video, razumeo, neposredno dostigao, obuhvatio, on primenjuje taj metod na prošlost i na budućnost... To je njegovo znanje izvedeno analogijom.

Kada je, monasi, plemeniti učenik ovako usavršio i pročistio ove dve vrste znanja – znanje principa i znanje izvedeno analogijom – on se tada

---

³⁷ *Dhamme ñāna*, direktno znanje četiri plemenite istine nastalo na osnovu razumevanja *nibbāne* kao istine prestanka strasti.

naziva plemeniti učenik koji je usavršen u gledištu, usavršen u viđenju... onaj koji stoji neposredno pred vratima besmrtnosti”.

Ñāṇavatthu sutta – Vrste znanja (SN 12:33)

Srednji put

Kraj Sāvathhija. Onda poštovani Kaćcānagotta otide do Blaženog, pokloni mu se i sede sa strane. Dok je tako sedeо, reče on Blaženome:

„Gospodine, govori se: ‘Ispravno razumevanje, ispravno razumevanje’. Na koji način, gospodine, postoji ispravno razumevanje?”

„Ovaj svet, Kaćcāna, najvećim delom počiva na dualnosti – na ideji postojanja i na ideji nepostojanja.³⁸ Ali za onoga ko uz pomoć ispravne mudrosti vidi nastanak ovoga sveta onako kakav on jeste, ne postoji ideja nepostojanja u odnosu na ovaj svet. I za onoga ko uz pomoć ispravne mudrosti vidi prestanak ovoga sveta onako kakav on jeste, ne postoji ideja postojanja u odnosu na ovaj svet.

Ovaj svet, Kaćcāna, za većinu ljudi sapet je okovima učestvovanja, vezivanja i sleđenja. Ali onaj ko ima ispravno razumevanje ne učestvuje, niti se vezuje kroz to učestvovanje, prianjanje, fiksacije, predubedjenja ili pritajene sklonosti, niti on razmišlja o „svom sopstvu”. U njemu nema neizvesnosti, niti sumnje da kada nešto nastaje, to samo patnja nastaje i da kada nešto nestaje, to samo patnja nestaje. Njegovo znanje o tome ne zavisi od drugih. Na taj način, Kaćcāna, postoji ispravno razumevanje.

‘Sve postoji’, Kaćcāna, to je jedna krajnost. ‘Sve ne postoji’, to je druga krajnost. Ne priklanjajući se nijednom od ta dva ekstrema, Tathāgata podučava *Dhammu* sledeći srednji put: „S neznanjem kao uslovom nastaju mentalni obrasci. S mentalnim obrascima kao uslovom nastaje svest... Tako nastaje čitav ovaj okean patnje. Ali s potpunim iščezavanjem i nestankom upravo tog neznanja nestaju i mentalni obrasci. Nestankom mentalnih obrazaca dolazi nestanak svesti... Tako nestaje čitav ovaj okean patnje”.

Kaćcānagotta sutta – Govor Kaćcāni (O ispravnom razumevanju) (SN 12:15)

Nastanak i nestanak ovoga sveta

Jednom je prilikom Blaženi boravio pokraj Sāvathhija. Tu se on obrati monasima:

„Monasi, podučiću vas kako ovaj svet nastaje i kako ovaj svet prestaže. Poslušajte i dobro zapamtite šta vam govorim”.

³⁸ Ideja večnog postojanja duše (eternalizam) i ideja da se život potpuno završava smrću (materijalizam).

„Da, gospodine”, odgovoriše monasi. Onda Blaženi ovako nastavi:

„Monasi, kako ovaj svet nastaje? Na osnovu oka i oblika nastaje svest o viđenom. Kad se ovo trojstvo nađe na okupu nastaje kontakt. Iz kontakta kao uslova nastaje osećaj. Iz osećaja kao uslova nastaje žudnja. Iz žudnje kao uslova nastaje vezivanje. Iz vezivanja kao uslova nastaje egzistencija. Iz postojanja kao uslova nastaje rođenje. Iz rođenja kao uslova nastaju starost i smrt, jad, tuga, bol, nespokojsvo i očajanje. Tako nastaje ovaj svet.

Na osnovu uha i zvuka nastaje svest o čutom. Kad se ovo trojstvo nađe na okupu nastaje kontakt... Na osnovu nosa i mirisa nastaje svest o omirisanom. Kad se ovo trojstvo nađe na okupu nastaje kontakt... Na osnovu jezika i ukusa nastaje svest o ukusu. Kad se ovo trojstvo nađe na okupu nastaje kontakt... Na osnovu tela i osećaja dodira nastaje svest o dodirnutom. Kad se ovo trojstvo nađe na okupu nastaje kontakt... Na osnovu razuma i ideja nastaje svest o shvaćenom. Kad se ovo trojstvo nađe na okupu nastaje kontakt. Iz kontakta kao uslova nastaje osećaj. Iz osećaja kao uslova nastaje žudnja. Iz žudnje kao uslova nastaje vezivanje. Iz vezivanja kao uslova nastaje egzistencija. Iz egzistencije kao uslova nastaje rođenje. Iz rođenja kao uslova nastaju starost i smrt, jad, tuga, bol, nespokojsvo i očajanje. Tako nastaje ovaj svet.

A kako prestaje ovaj svet? Na osnovu oka i oblika nastaje svest o viđenom. Kad se ovo trojstvo nađe na okupu, nastaje kontakt. Iz kontakta kao uslova nastaje osećaj. Iz osećaja kao uslova nastaje žudnja. Ali potpunim iskorenjivanjem i prestankom upravo te žudnje prestaje i vezivanje. Prestankom vezivanja prestaje i egzistencija. Prestankom egzistencije prestaje i rođenje. Prestankom rođenja prestaju i starost i smrt, jad, tuga, bol, nespokojsvo i očajanje. Tako nestaje čitav taj okean patnje. Tako prestaje ovaj svet.

Na osnovu uha i zvuka nastaje svest o čutom. Kad se ovo trojstvo nađe na okupu, nastaje kontakt... Na osnovu nosa i mirisa nastaje svest o omirisanom. Kad se ovo trojstvo nađe na okupu nastaje kontakt... Na osnovu jezika i ukusa nastaje svest o ukusu. Kad se ovo trojstvo nađe na okupu, nastaje kontakt... Na osnovu tela i osećaja dodira nastaje svest o dodirnutom. Kad se ovo trojstvo nađe na okupu nastaje kontakt... Na osnovu razuma i ideja nastaje svest o shvaćenom. Kad se ovo trojstvo nađe na okupu, nastaje kontakt. Iz kontakta kao uslova nastaje osećaj. Iz osećaja kao uslova nastaje žudnja. Ali potpunim iskorenjivanjem i prestankom upravo te žudnje prestaje i vezivanje. Prestankom vezivanja prestaje i egzistencija. Prestankom egzistencije prestaje i rođenje. Prestankom rođenja prestaju i starost i smrt, jad, tuga, bol, nespokojsvo i očajanje. Tako nestaje čitav taj okean patnje. Tako prestaje ovaj svet”.

4.5 Kroz razumevanje četiri plemenite istine

Istine svih Budā

„Monasi, koji god potpuno prosvetljeni Bude da su se u prošlosti probudili za stvari kakve zaista jesu, svi oni su se probudili i za četiri plemenite istine kakve one zaista jesu. Koji god potpuno prosvetljeni Bude da će se u budućnosti probuditi za stvari kakve zaista jesu, svi oni će se probudili i za četiri plemenite istine kakve one zaista jesu. Koji god potpuno prosvetljeni Bude da su sada probuđeni za stvari kakve zaista jesu, svi oni su probuđeni i za četiri plemenite istine kakve one zaista jesu.

Koje četiri? Za plemenitu istinu o patnji, plemenitu istinu o nastanku patnje, plemenitu istinu o prestanku patnje i plemenitu istinu o putu do prestanka patnje. Koji god potpuno prosvetljeni Bude da su se u prošlosti probudili... da će se probuditi... da su sada probuđeni za stvari kakve zaista jesu, svi oni su probuđeni i za četiri plemenite istine kakve one zaista jesu.

Zato, monasi, treba da se potrudite da razumete: ‘Ovo je patnja’. Treba da se potrudite da razumete: ‘Ovo je nastanak patnje’. Treba da se potrudite da razumete: ‘Ovo je prestanak patnje’. Treba da se potrudite da razumete: ‘Ovo je put do prestanka patnje’.”

Arahanta sutta – Probuđeni (SN 56:24)

Ove četiri istine jesu takve

„Monasi, ove četiri stvari jesu takve, neizbežne, neizmenjive.³⁹ Koje četiri? ‘Ovo je patnja’: to, monasi, jeste takvo, neizbežno, neizmenjivo. ‘Ovo je nastanak patnje’: to jeste takvo, neizbežno, neizmenjivo. ‘Ovo je prestanak patnje’: to jeste takvo, neizbežno, neizmenjivo. ‘Ovo je put koji vodi do prestanka patnje’: to jeste takvo, neizbežno, neizmenjivo.

Ove četiri stvari, monasi, jesu takve, neizbežne, neizmenjive.

Zato, monasi, treba da se potrudite da razumete: ‘Ovo je patnja...’ Treba da se potrudite da razumete: ‘Ovo je put do prestanka patnje’.”

Tatha sutta – Takvo (SN 56:20)

Pregršt listova

Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio kraj Kosambija, u šumi palisandara. Tada, uzevši sa zemlje pregršt listova, upita monahe:

„Šta mislite, monasi, čega ima više, ovih nekoliko listova palisandra u mojoj ruci ili listova u ovoj šumi?”

---

³⁹ O ovim terminima (*tathatā, avitathatā i anaññathatā*) videti fusnotu 36, strana 309.

„Poštovani gospodine, listova u ruci Blaženog ima tek nekoliko. Mnogo je više listova u ovoj šumi”.

„Isto tako, monasi, onih stvari koje saznadoh neposrednih znanjem, ali kojima nisam podučavao, daleko je više [od onih kojima sam podučavao]. A zašto vas nisam podučavao svim tim stvarima? Zato što su beskorisne, nevažne za utemeljenje svetačkog života i vode ka otrežnjenju, hlađenju strasti, prestanku, smirenju, direktnom znanju, probuđenju, *nibbāni*. Zato ih nisam podučavao.

A čemu vas, monasi, jesam podučavao? ‘Ovo je patnja... Ovo je nastanak patnje... Ovo je prestanak patnje... Ovo je put do prestanka patnje’. Tome sam vas podučavao. A zašto sam vas tome podučavao? Zato što su te stvari korisne, važne za utemeljenje svetačkog života i vode ka otrežnjenju, hlađenju strasti, prestanku, smirenju, direktnom znanju, probuđenju, *nibbāni*. Zato sam vas tome podučavao.

Zato, monasi, treba da se potrudite da razumete: ‘Ovo je patnja...’ Treba da se potrudite da razumete: ‘Ovo je put do prestanka patnje’.”

Simsāpavana sutta – Palisandrova šuma (SN 56:31)

Zbog nerazumevanja

Jednom je prilikom Blaženi došao među Vaḍḍije, u Kotigāmi. Onda se Blaženi ovako obrati monasima:

„Monasi, zbog nerazumevanja i nepronicanja u četiri plemenite istine i vi i ja smo lutali i tumarali ovim beskrajnim krugom *samsāre*. Koje četiri?

Zbog toga, monasi, što nismo razumevali i pronicali u plemenitu istinu o patnji, i vi i ja smo lutali i tumarali ovim beskrajnim krugom *samsāre*. Zbog toga što nismo razumevali i pronicali u plemenitu istinu o nastanku patnje... plemenitu istinu o prestanku patnje... plemenitu istinu o putu do prestanka patnje, i vi i ja smo lutali i tumarali ovim beskrajnim krugom *samsāre*.

A sada je ta plemenita istina o patnji shvaćena i proniknuta. Ta plemenita istina o nastanku patnje je shvaćena i proniknuta. Ta plemenita istina o prestanku patnje je shvaćena i proniknuta. Ta plemenita istina o putu do prestanka patnje je shvaćena i proniknuta. Žudnja za postojanjem je presečena; žed za postojanjem uništena; od sada više novih rođenja nema”.

Paṭhamakoṭigāma sutta – Prvi govor u Kotigāmi (SN 56:21)

Litica

Jednom je prilikom Blaženi boravio u Rađagahi, na Lešinarevom vrhu. Onda se Blaženi ovako obrati monasima:

„Monasi, hajdemo do Vrha nadahnuća i tamo provedimo dan”.

„Da, poštovani gospodine”, odgovoriše monasi. Onda Blaženi, praćen grupom monaha, otide do Vrha nadahnuća. I tamo jedan monah ugleda liticu, te reče Blaženom:

„Ova litica je vrlo strma, poštovani gospodine; ova litica je zaista zastrašujuća. Postoji li, poštovani gospodine, litica koja je strmija i strašnija od ove?”

„Postoji, monaše”.

„Ali koja je, poštovani gospodine, litica strmija i strašnija od ove?”

„Monaše, oni asketi i bramani koji ne razumeju u skladu sa istinom: „Ovo je patnja, ovo je nastanak patnje. Ovo je prestanak patnje. Ovo je put do prestanka patnje” – oni se ushićuju voljnim postupcima koji vode rođenju, starosti i smrti; ushićuju se voljnim postupcima koji vode do tuge, naricanja, bola, žalosti i očaja. Ushićeni takvim voljnim postupcima, oni stvaraju nove mentalne obrasce koji vode rođenju, starosti i smrti; stvaraju mentalne obrasce koji vode do tuge, naricanja, bola, žalosti i očaja. Kada stvore takve mentalne obrasce, oni se survavaju niz liticu rođenja, starosti i smrti; survavaju se niz liticu tuge, naricanja, bola, žalosti i očaja. Oni se ne oslobođaju rođenja, starosti i smrti; ne oslobođaju se, kažem vam, tuge, naricanja, bola, žalosti i očaja.

Ali, monasi, oni asketi i bramani koji razumeju u skladu sa istinom: „Ovo je patnja... Ovo je put do prestanka patnje” – oni se ne ushićuju voljnim postupcima koji vode rođenju, starosti i smrti; ne ushićuju se voljnim postupcima koji vode do tuge, naricanja, bola, žalosti i očaja. Neushićeni takvim voljnim postupcima, oni ne stvaraju nove mentalne obrasce koji vode rođenju, starosti i smrti; ne stvaraju mentalne obrasce koji vode do tuge, naricanja, bola, žalosti i očaja. Pošto nisu stvorili takve mentalne obrasce, oni se ne survavaju niz liticu rođenja, starosti i smrti; ne survavaju se niz liticu tuge, naricanja, bola, žalosti i očaja. Oni tada jesu oslobođeni rođenja, starosti i smrti; jesu oslobođeni, kažem vam, tuge, naricanja, bola, žalosti i očaja.

Zato, monasi, treba da se potrudite da razumete: ‘Ovo je patnja...’ Treba da se potrudite da razumete: ‘Ovo je put koji vodi prestanku patnje’.”

Papāta sutta – Litica (SN 56:42)

Proboj

„Monasi, ako bi bilo ko ovako rekao: ‘Bez stvarnog proboga do istine o patnji, bez stvarnog proboga do istine o nastanku patnje, bez stvarnog proboga do istine o prestanku patnje, bez stvarnog proboga do istine o putu do prestanka patnje, ja ћu potpuno iskoreniti patnju’, znajte da je to nemoguće.

Baš kao kada bi, monasi, neko ovako rekao: ‘Napraviću kotaricu od listova akacije, od borovih iglica ili od listova ogrozda⁴⁰ i u njoj doneti vode ili neke plodove’, znajte da je to nemoguće. Isto tako, ako bi bilo ko ovako rekao: ‘Bez stvarnog probaja do istine o patnji... ja ču potpuno iskoreniti patnju’, znajte da je to nemoguće.

Ali, monasi, ako bi bilo ko ovako rekao: ‘Načinivši stvarni probaj do istine o patnji, načinivši stvarni probaj do istine o nastanku patnje, načinivši stvarni probaj do istine o prestanku patnje, načinivši stvarni probaj do istine o putu koji vodi do prestanka patnje, ja ču potpuno iskoreniti patnju’, znajte da to jeste moguće.

Baš kao kada bi, monasi, neko ovako rekao: ‘Napraviću kotaricu od listova lotosa, od palasa listova ili od māluvā⁴¹ listova i u njoj doneti vode ili neke plodove’, znajte da to jeste moguće. Isto tako, ako bi bilo ko ovako rekao: ‘Načinivši stvarni probaj do istine o patnji... ja ču potpuno iskoreniti patnju’, znajte da to jeste moguće.

Zato, monasi, treba da se potrudite da razumete: ‘Ovo je patnja...’ Treba da se potrudite da razumete: ‘Ovo je put do prestanka patnje.’”

Khadirapatta sutta – Kotarica od listova akacije (SN 56:32)

Prestanak strasti

„Monasi, uklanjanje mentalnih nečistoća je, kažem vam, za onoga ko zna i vidi, ne za onoga ko ne zna i ne vidi. A šta to on zna i vidi? Mentalne nečistoće nestaju u onome ko zna i vidi: „Ovo je patnja. Ovo je nastanak patnje. Ovo je prestanak patnje. Ovo je put koji vodi prestanku patnje.” U takvome mentalne nečistoće nestaju.

Zato, monasi, treba da se potrudite da razumete: ‘Ovo je patnja...’ Treba da se potrudite da razumete: ‘Ovo je put do prestanka patnje.’”

Āsavakkhaya sutta – Uklanjanje mentalnih nečistoća (SN 56:25)

5. SVETLOST NIBBĀNE

Šta je nibbāna?

Jednom je prilikom poštovani Sāriputta boravio u Magadhi, u Nālakagāmi. Onda asketa Ādambukhādaka dođe do poštovanog Sāriputte i pozdravi se sa njim. Pošto su se učtivo pozdravili i popričali, sede on sa strane i ovako reče poštovanom Sāriputti:

⁴⁰ Svi ovi listovi su mali i krhkki. Listovi u odeljku malo niže su široki i čvrsti.

⁴¹ Palāsa je *Butea frondosa* ili judino drvo, a māluvā je vrsta puzavice širokih listova.

„Prijatelju Sāriputta, ovako je rečeno: ‘*Nibbāna, nibbāna*’. A šta je to *nibbāna*?”

„Iskorenjivanje požude, iskorenjivanje mržnje, iskorenjivanje obmane: to se, prijatelju, naziva *nibbāna*”.

„Ali, prijatelju, postoji li staza, postoji li put ka ostvarenju te *nibbāne*?”

„Postoji staza, prijatelju, postoji put ka ostvarenju te *nibbāne*”.

„A koja je to staza, prijatelju, koji je to put ka ostvarenju te *nibbāne*?”

„To je, prijatelju, ovaj Plemeniti osmostruki put, dakle: ispravno razumevanje, ispravna namera, ispravan govor, ispravni postupci, ispravno zarađivanje za život, ispravan napor, ispravna sabranost i ispravna koncentracija. To je staza, prijatelju, to je put ka ostvarenju te *nibbāne*”.

„Izvrsna je to staza, prijatelju, izvrstan je to put ka ostvarenju te *nibbāne*. Ona je dovoljna, prijatelju Sāriputta, za marljivoga”.

Nibbānapañhā sutta – Pitanje o nibbāni (SN 38:1)

Trideset tri sinonima za nibbānu

„Monasi, podučiću vas neuslovljenom i putu koji vodi do neuslovljenog. Dobro slušajte...“

Šta je to, monasi, neuslovljeno? Iskorenjivanje požude, iskorenjivanje mržnje, iskorenjivanje obmane: to se naziva neuslovljenim.

A šta je to, monasi, put koji vodi do neuslovljenog? Sabranost pažnje usmerena na telo: to se naziva put koji vodi do neuslovljenog.

Monasi, podučiću vas nenaklonjenom... neuprljanom... istini... drugoj obali... suptilnom... teškom da se opazi... onome što ne stari... stabilnom... nepropadljivom... nemanifestovanom... neizmaštanom... mirnom... besmrtnom... uzvišenom... povoljnem... sigurnom... iskorenjivanju žudnje... predivnom... čudesnom... sigurnoj zaštiti od patnje... zdravlju... *nibbāni*... nezagadenom... smirenju strasti... čistoti... slobodi... nevezivanju... ostrvu... zaklonu... skloništu... utočištu... odredištu i putu koji vodi ka tom odredištu. Dobro slušajte...“

Šta je to, monasi, odredište? Iskorenjivanje požude, iskorenjivanje mržnje, iskorenjivanje obmane: to se naziva odredište.

A šta je to, monasi, put koji vodi do odredišta? Sabranost pažnje usmerena na telo: to se naziva put koji vodi do odredišta.

Tako sam vas, monasi podučio neuslovljenom... odredištu i putu koji vodi ka tom odredištu. Što god bi, monasi, milosrdan učitelj trebalo da učini iz saosećanja prema svojim učenicima, želeći im dobro, to sam ja učinio za vas. Tu su podnožja drveća, monasi, tu su prazne kolibe. Meditirajte, monasi, ne budite nemarni, da ne biste posle zažalili. To je moja poduka za vas”.

Asankhata-samyutta – Poglavlje o neuslovljenom (SN 43:1–44, kombinovano)

Postoji osnova

Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio u Sāvatthiju, u Četinom gaju, u manastiru koji je podigao Anāthapindika. U to vreme Blaženi je upućivao, podsticao, bodrio i nadahnjivao monahe svojim govorom o *Dhammi*, čiju je temu činila *nibbāna*. A ti monasi, prijemčivi, pažljivi, potpuno usredsređeni, pomno su pratili taj govor o *Dhammi*.

Na to, shvatajući značenje svega ovoga, Blaženi bi nadahnut da izrekne sledeće reči:

„Postoji sfera u kojoj nema ni zemlje, ni vode, ni vatre, ni vetra; nema u njoj ni područja beskrajnog prostora, niti područja beskrajne svesti, ni područja ništavila, ni područja „ni opažanja ni neopažanja”, ni ovog sveta, ni sledećeg sveta, ni Sunca, ni Meseca. I tu, kažem, nema ni dolaženja, ni odlaženja, niti zadržavanja; ni umiranja, ni preporođanja. Ona nije stvorena, ne kreće se, bez potpore je. To i samo to jeste kraj patnje”.

Paṭhama-nibbānapaṭisamyutta sutta – Prvi govor o nibbāni (Ud 8:1)

Nerođeno

Ovako sam čuo. Jednom je prilikom Blaženi boravio u Sāvatthiju, u Četinom gaju, u manastiru koji je podigao Anāthapindika. U to vreme Blaženi je upućivao... monahe svojim govorom o *Dhammi*, čiju je temu činila *nibbāna*. A ti monasi, prijemčivi, pažljivi, potpuno usredsređeni, pomno su pratili taj govor o *Dhammi*.

Na to, shvatajući značenje svega ovoga, Blaženi bi nadahnut da izrekne sledeće reči:

„Postoji, monasi, nerođeno, nenastalo, nenačinjeno, neuslovljeno. Kada ne bi postojalo nerođeno, nenastalo, nenačinjeno, neuslovljeno, ne bi se mogao pronaći izlaz iz rođenog, nastalog, načinjenog, uslovljenog. Ali upravo zato što postoji nerođeno, nenastalo, nenačinjeno, neuslovljeno, moguće je pronaći izlaz iz rođenog, nastalog, načinjenog, uslovljenog”.

Tatiya-nibbānapaṭisamyutta sutta – Treći govor o nibbāni (Ud 8:3)

Dva vida nibbāne

„Postoje, monasi, dva vida nibbāne. Koja dva? *Nibbāna* sa ostatkom i *nibbāna* bez ostatka.

A šta je to, monasi, *nibbāna* sa ostatkom? Kada je neki monah arahant, iskorenio u sebi sve nečistoće, proživeo svetački život, učinio ono što je trebalo učiniti, odložio teret, dostigao svoj cilj, sasvim raskinuo okove po-

stojanja, potpuno sebe oslobođio krajnjim znanjem. Međutim, njegovih pet čula su još uvek neoštećeni, preko njih on oseća i ono što je priyatno i ono što je neprijatno, još uvek oseća zadovoljstvo i bol. Takvo iskorenjivanje požude, mržnje i obmane u njemu naziva se *nibbāna* sa ostatkom.

A šta je to, monasi, *nibbāna* bez ostatka? Kada je neki monah arahant... potpuno sebe oslobođio krajnjim znanjem. Za njega, još u ovom životu, sve što oseća, pošto time ne biva ushićen, postaće ohlađeno već upravo ovde. To se, monasi, naziva *nibbāna* bez ostatka.

To su, monasi, dva vida *nibbāne*".

Nibbānadhadhātu sutta – Nibbāna (It 44)

Vatra i okean

15. [Asketa Vaćčagotta upita Blaženog:]

„Da li učitelj Gotama onda zastupa bilo kakvo spekulativno gledište?”

„Vaćčha, ‘spekulativno gledište’ je nešto što je Tathāgata odložio na stranu. Jer Tathāgata je, Vaćčha, video ovo: ‘Ovakav je materijalni oblik, ovakav je njegov nastanak, ovakav je njegov nestanak; ovakav je osećaj, ovakav je njegov nastanak, ovakav je njegov nestanak; ovakav je opažaj, ovakav je njegov nastanak, ovakav je njegov nestanak; ovakvi su mentalni obrasci, ovakav je njihov nastanak, ovakav je njihov nestanak; ovakva je svest, ovakav je njezin nastanak, ovakav je njezin prestanak’. Otuda, kažem, razaranjem, nestankom, prestankom, odustajanjem i napuštanjem svih zamišljanja, svih izmišljanja, svih projekcija ega, prisvajanja i sklonosti ka obmani koja im je svima u osnovi, Tathāgata je oslobođen zahvaljujući neprianjanju”.

16. „Kada je monahov um tako oslobođen, učitelju Gotamo, gde se on ponovo rađa [posle smrti]?”

„Izraz ‘ponovo se rađa’ nije dobar, Vaćčha”.

„Onda se on ne preporada, učitelju Gotamo?”

„Izraz ‘ne preporada se’ nije dobar, Vaćčha”.

„Onda se on i preporada i ne preporada, učitelju Gotamo?”

„Izraz ‘i preporada i ne preporada’ nije dobar, Vaćčha.”

„Onda se on niti preporada, niti ne preporada, učitelju Gotamo?”

„Izraz ‘niti se preporada, niti ne preporada’ nije dobar, Vaćčha”.

17. „Kada sam učitelju Gotami postavio ova četiri pitanja, on odgovara: ‘Izraz ponovo se rađa nije dobar, Vaćčha; izraz ne preporada se nije dobar, Vaćčha; izraz i preporada se i ne preporada se nije dobar, Vaćčha; izraz niti se preporada, niti ne preporada nije dobar, Vaćčha’. I sada sam potpuno zbumjen, učitelju Gotamo, sada sam u konfuziji, tako da je nestalo

sve ono veliko poverenje koje sam stekao u učitelja Gotamu kroz raniji razgovor”.

18. „S razlogom si zbungen, Vaćčha, s razlogom si u konfuziji. Jer ovo Učenje, Vaćčha, jeste duboko, teško ga je sagledati i teško razumeti, uravnoteženo je i uzvišeno, nesaznatljivo pukim rezonovanjem, tanano, mudri treba da ga svaki sam za sebe razumeju. Teško ti je da ga razumeš, jer se držiš drugačijeg gledišta, prihvataš drugačije učenje, odobravaš drugačije učenje, drugačije sebe vežbaš i slediš drugog učitelja. Zato ču sada ja tebe nešto da pitam, Vaćčha. A ti odgovori kako misliš da treba.

19. Šta misliš, Vaćčha? Zamisli da pred tobom gori vatra. Da li bi znao: ‘Ovo je vatra što preda mnom gori’?”

„Znao bih, učitelju Gotamo”.

„Ako bi te neko pitao, Vaćčha: ‘Ta vatra što pred tobom gori, na osnovu čega ona to gori?’ – kad bi te tako pitali, šta bi odgovorio?”

„Kad bi me tako pitali, učitelju Gotamo, odgovorio bih: ‘Ova vatra što preda mnom gori, gori na osnovu trave i pruća’.”

„Ako bi onda ta vatra pred tobom bila ugašena, da li bi znao: ‘Ova vatra preda mnom je ugašena’?”

„Znao bih, učitelju Gotamo”.

„A ako bi te neko pitao, Vaćčha: ‘Pošto je ta vatra pred tobom ugašena, na koju stranu je otisla: na istok, zapad, sever ili na jug?’” – kad bi te tako pitali, šta bi odgovorio?”

„To pitanje nema smisla, učitelju Gotamo. Vatra gori na osnovu goriva koje čine trava i granje. Kada je ono potrošeno, ako se ne doda novo gorivo, pošto više nema goriva, ona se smatra ugašenom”.

20. „Isto tako, Vaćčha, i Tathāgata je napustio taj materijalni oblik uz pomoć kojeg bi onaj ko opisuje Tathāgatu mogao da ga opiše; presekao ga je u korenju, načinio ga sličnim panju palmovog stabla, završio sa njim, tako da više nije podložan budućem rođenju. Tathāgatu više nije moguće poistovetiti s materijalnim oblikom, Vaćčha, on je dubok, nemerljiv, nesaglediv poput okeana. Izraz ‘ponovo se rada’ nema smisla, izraz ‘ne preporada se’ nema smisla, izraz ‘i preporada se i ne preporada se’ nema smisla, izraz ‘niti se preporada, niti ne preporada’ nema smisla. Tathāgata je napustio taj osećaj uz pomoć kojeg bi onaj ko opisuje Tathāgatu mogao da ga opiše... napustio taj opažaj uz pomoć kojeg bi onaj ko opisuje Tathāgatu mogao da ga opiše... napustio te mentalne obrasce uz pomoć kojih bi onaj ko opisuje Tathāgatu mogao da ga opiše... napustio tu svest uz pomoć koje bi onaj ko opisuje Tathāgatu mogao da ga opiše; presekao ju je u korenju, načinio je sličnom panju palmovog stabla, završio sa njom, tako da više nije podložan budućem rođenju. Tathāgatu više nije moguće poistovetiti

sa svešću, Vaćčha, on je dubok, nemerljiv, nesaglediv poput okeana. Izraz ‘ponovo se rađa’ nema smisla, izraz ‘ne preporada se’ nema smisla, izraz ‘i preporada se i ne preporada se’ nema smisla, izraz ‘niti se preporada, niti ne preporada’ nema smisla”.

Aggivaćčagotta sutta – Razgovor sa Vaćčagottom (MN 72, odlomak)

Skraćenice

DN - Dīgha nikāya
MN – Maḍḍhima nikāya
SN – Samyutta nikāya
AN – Anguttara nikāya
KN – Khuddaka nikāya
Ud – Udana
Sn – Sutta nipāta
It – Itivuttaka
skt. – sanskrit

Lična i druga palijska imena, kao i termini, pisani su u skladu sa modifikovanom međunarodnom transliteracijom, pa su glasovi koji postoje u srpskom jeziku tako i zapisani. To se odnosi na glasove *đ* i *ć* (koji se po međunarodnoj konvenciji pišu *j* i *c*). Ovim je za prosečnog čitaoca čitanje znatno olakšano. Od ostalih suglasnika *y* treba čita kao *j*, a *ñ* kao *nj*. Tamo gde postoji dupliranje suglasnika, kao na prime ru reči *Dhamma*, svaki od njih se izgovara.

Literatura

Pāli kanon

- Chaṭṭha Saṅgāyana – Pāli Tipiṭaka*, Vipassana Research Institute, Igatpuri, 2008.
- The Long Discourses of the Buddha: A Translation of the Digha Nikāya*, prev. Maurice Walshe, Boston: Wisdom Publications 1987.
- Dialogues of the Buddha I-III*, prev. Rhys Davids T.W., London 1899-1921.
- The Middle Length Discourses of the Buddha: A Translation of the Majjhima Nikāya*, prev. Bhikkhu Bodhi, Boston: Wisdom Publications 1995.
- The Connected Discourses of the Buddha: A Translation of the Saṃyutta Nikāya*, prev. Bhikkhu Bodhi, Boston: Wisdom Publications 2000.
- The Numerical Discourses of the Buddha: A Translation of the Anguttara Nikāya*, prev. Bhikkhu Bodhi, Boston: Wisdom Publications 2012.
- Anguttara nikaya I-V*, prev. Woodward and Hare, London: PTS 2000-2003.
- The Udāna and the Itivuttaka: Inspired Utterances of the Buddha and The Buddha's Sayings*, prev. John D. Ireland, Kandy: Buddhist Publication Society, 1997.
- Sayings of the Buddha*, prev. Rupert Gethin, Oxford 2008.

Ostala literatura

- Ajahn Passano / Ajahn Amaro: *The Island: An Anthology of the Buddha's Teachings on Nibbāna*, Abhayagiri, 2009.
- Ajahn Sumedho: *Now is the Knowing*, Amaravati Publications, 1989.
- Bhikkhu Bodhi: *The Noble Eightfold Path*, Kandy: Buddhist Publication Society 1984.
- Bhikkhu Bodhi: *In the Buddha's Words*, Boston: Wisdom Publications 2005.
- Bikhu Njanadīvako: *Budizam*, Beograd: Vuk Karadžić 1977.
- Dhammasami, Khammai: *Meditacija sabranosti u praksi*, Novi Sad: Srednji put 2014.
- Dutt, Nalinaksha: *Early Monastic Buddhism I-II*, Calcutta 1941.
- Encyclopedia of Buddhism* (ed. Robert E. Buswell), MacMillan 2004.
- Gombrich, Richard F.: *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo*, London: Routledge 1988.

- Gombrich, Richard F.: *What the Buddha Thought*, Sheffield, Equinox 2009.
- Harvey, Peter: *An Introduction to Buddhism: Teachings, History and Practices*, Cambridge University Press 1990.
- Lamotte, Etienne: *History of Indian Buddhism*, Louvain 1988.
- Law, Bimala Churn: *History of Pāli Literature*, Vol. I-II, London: K. Paul, Trench, Trubner & Co. 1933.
- Mahasi Sayadaw: *Satipatthāna Vipassanā: Insight through Mindfulness*, Kandy: Buddhist Publication Society, 1990.
- Malalasekera, G. P.: *Dictionary of Pāli Proper Names*, 2 volumes, London: Pali Text Society, 1937.
- Norman, K.R.: *Pāli Literature*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1983.
- Ñāṇamoli Bhikkhu: *Life of the Buddha according to the Pāli Canon*, Kandy: Buddhist Publication Society, 1992.
- Ñāṇaponika Thera: *Budistička meditacija*, Novi Sad: Slavija, 1988.
- Ñāṇatiloka Thera: *Buddhist Dictionary: Manual of Buddhist Terms and Doctrines*, Kandy: Buddhist Publication Society, 1980.
- Payutto, P. A.: *Dependent Origination: The Buddhist Law of Conditionality*, Bangkok: Buddhadhamma Foundation, 1994.
- Rahula, Walpola: *Čemu je Buda podučavao*, Novi Sad: Slavija, 1989.
- Samanera Bodhesako: *Beginnings: The Pāli Suttas*, Kandy: Buddhist Publication Society, 1984.
- U Ko Lay: *Guide to Tipitaka*, Rangoon, 1986.
- Veljačić, Čedomil: *Razmeđa azijskih filozofija I-II*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1978.

Indeks govora

Digha nikāya

- Brahmadāla sutta* (DN 1), 98-99
- Kūtadanta sutta* (DN 5), 132
- Mahā-nidāna sutta* (DN 15), 42
- Mahā-parinibbāna sutta* (DN 16), 124-126
- Sakkapañha sutta* (DN 21), 41-42
- Sigālovāda sutta* (DN 31), 114-116

Madḍhima nikāya

- Aćchariya-abhuta sutta* (MN 123), 74-79
- Aggivaćchagotta sutta* (MN 72), 320-322
- Ariyapariyesanā sutta* (MN 26), 58-63
- Assalāyana sutta* (MN 93), 126-131
- Cāni sutta* (MN 95), 99-105
- Čūla-hathtipadopama sutta* (MN 27), 218-225
- Čūla-kammavibhanga sutta* (MN 135), 147-152
- Čūla-Malunkyaputta sutta* (MN 63), 208-210
- Dhātuvibhanga sutta* (MN 140), 306-308
- Kakaćūpama sutta* (MN 21), 246-247
- Magandiya sutta* (MN 75), 182-185
- Mahā-Assapura sutta* (MN 39), 225-228
- Mahā-dukkhakkhandha sutta* (MN 13), 174-179
- Mahā-Sacčaka sutta* (MN 36), 63-67, 69-72
- Mahā-saropāma sutta* (MN 29), 210-214
- Nandakovāda sutta* (MN 146), 278
- Potaliya sutta* (MN 54), 179-182
- Ratthapāla sutta* (MN 82), 186-190
- Sāleyyaka sutta* (MN 41), 142-147
- Sammāditthi sutta* (MN 9), 280-291
- Sāmagāma sutta* (MN 104), 122-124
- Satipaṭṭhāna sutta* (MN 10), 249-258
- Subha sutta* (MN 99), 161-162
- Vimamsaka sutta* (MN 47), 95-98
- Vitakkasanthāna sutta* (MN 20), 244-246

Samyutta nikāya

- Āditta sutta – Vatra* (SN 35:28), 302
- Ānanda sutta* (SN 54:13), 259-263
- Anattalakkhaṇa sutta* (SN 22:59), 297-299
- Anićća sutta* (SN 22:45), 299
- Aññatitthiyapeyyāla-vagga* (SN 45:41-48), 214-215
- Arahanta sutta* (SN 56:24), 314
- Asankhata-samyutta* (SN 43:1-44), 318
- Āsavakkhaya sutta* (SN 56:25), 317

Assu sutta (SN 15:3), 193-194
Bhadraka sutta (SN 42:11), 93-95
Bhikkhu sutta (SN 46:55), 239-241
Darāmarana sutta (SN 3:3), 31-32
Dhamma-ćakkappavattana sutta (SN 56:11), 79-82
Dhātunānatta sutta (SN 14:1), 305
Gaddulabaddha (SN 22:99), 45
Gangā sutta (SN 15:8), 44-45
Kaćcānagotta sutta (SN 12:15), 312
Khadirapatta sutta (SN 56:32), 316-317
Loka sutta (SN 12:44), 312-313
Nagara sutta (SN 12:65), 72-74
Ñānavatthu sutta (SN 12:33), 310-312
Nibbānapañhā sutta (SN 38:1), 317-318
Pabbata sutta (SN 15:5), 44
Pabbatūpama sutta (SN 3:25), 32-34
Paćcaya sutta (SN 12:20), 309-310
Papāta sutta (SN 56:42), 315-316
Paṭhamaapariđānana sutta (SN 35:26), 301-302
Pathamakoṭigāma sutta (SN 56:21), 315
Pathavī sutta (SN 15:2), 43
Patićća-samuppada sutta (SN 12:1), 308-309
Phenapiṇḍūpama sutta (SN 22:95), 300-301
Puṇṇama sutta (SN 22:82), 294-297
Salla sutta (SN 36:6), 36-38
Samanabrāhma sutta (SN 14:37-39), 305-306
Sappāya sutta (SN 35:147-149), 303
Sāriputta-samyutta (SN 28:1-9), 263-265
Simsāpavana sutta (SN 56:31), 314-315
Suñña sutta (SN 35:85), 303
Tatha sutta (SN 56:20), 314
Timsamatta sutta (SN 15:13), 194-195
Tinakattha sutta (SN 15:1), 43
Udāyi sutta (SN 35:234), 304
Upādānapariipavatta (SN 22:56), 292-294
Upādāparitassanā sutta (SN 22:7), 39-40
Upaddha sutta (SN 45:2), 215-216
Vibhanga sutta (SN 48:8), 216-217

Anguttara nikāya

Abhisanda sutta (AN 8:39), 156-158
Adanta vagga (AN 2:32), 237
Akammaniya vagga (AN 1:21-24, 29-30), 236-237
Akusalamūla sutta (AN 3:69), 42
Āloka sutta (AN 4:143), 278
Anana sutta (AN 4:62), 121-122
Arahattappatti sutta (AN 4:170), 237-238

Arakenanusasani sutta (AN 7:70), 185-186
Brahma sutta (AN 4:63), 116-117
Čakkavatti sutta (AN 3:14), 113-114
Dānavattu sutta (AN 8:33), 153-154
Dānūpapatti sutta (AN 8:35), 155-156
Devadūta sutta (AN 3:36), 34-36
Dutiya-lokadhamma sutta (AN 8:6), 38-39
Dutiyāssāda sutta (AN 3:106), 173
Dutiya-tathāgatāccchariya sutta (AN 4:128), 172
Ekadhamma pāli (AN 1:17), 191
Ekapuggala vagga (AN 1:170, 174, 175-186), 54-55
Kālāma sutta (AN 3:65), 90-93
Mahānāma sutta (AN 6:10), 247-249
Paññā sutta (AN 8:2), 278-280
Pansadhovaka sutta (AN 3:100), 241-243
Pañhama-idhalokika sutta (AN 8:59), 119-120
Pathama-samādīvi sutta (AN 4:55), 118-119
Pathama-samvāsa sutta (AN 4:53), 117-118
Pañhamāssāda sutta (AN 3:105), 173
Patićchana sutta (AN 3:130), 89-90
Pattakamma sutta (AN 4:61), 120-121
Pubbevasambodha sutta (AN 3:104), 173
Puññakiriyavatthu sutta (AN 8:36), 152-153
Samaćitta vagga (AN 2:38), 40-41
Samaćitta vagga (AN 2:34), 117
Samādhi sutta (AN 4:94), 238-239
Sappurisadāna sutta (AN 5:148), 154-155
Suppavāsā sutta (AN 4:57), 154
Vanidđā sutta (AN 5:177), 120
Velāma sutta (AN 9:20), 162-163
Vitthāra sutta (AN 4:233), 141-142
Vitthatūposatha sutta (AN 8:41), 158-160

Udāna

Pañhama-nibbānapaṭisamyüutta sutta (Ud 8:1), 319
Tatiya-nibbānapaṭisamyüutta sutta (Ud 8:3), 319
Tiṭṭha sutta (Ud 4:4), 191-192

Itivuttaka

Bahukāra sutta (It 107), 155
Dāna sutta (It 26), 153
Ditṭhigata sutta (It 49), 192-193
Metta sutta (It 22), 152
Mettābhāvana sutta (It 27, 19-21), 160-161
Nibbānadhātu sutta (It 44), 319-320

Sutta nipāta

Padhana sutta (Sn 3:2), 67-69

Beleška o autoru

Branislav Kovačević rođen je 1956. u Novom Sadu, gde je i diplomirao na Filozofskom fakultetu. Svoje teorijsko i praktično proučavanje budizma započeo je još krajem sedamdesetih godina. Do sada je preveo tridesetak knjiga, od kojih veći deo čini budistička literatura. Učestvovao je na većem broju meditacijskih povlačenja, uključujući i višemesecni boravak u Amaravati manastiru, Velika Britanija. Poslednjih desetak godina podučava *Dhammu* i njenu praktičnu primenu u savremenom životu.

Autor je sajta „Budizam” (www.srednjiput.com), jednog od najvećih budističkih sajtova u Evropi. Od 2009. osnivač je i predsednik Theravāda budističkog društva „Srednji put”, koje za cilj ima prezentaciju izvornog Budinog učenja u našoj sredini kroz izdavačku delatnost, predavanja i kurseve meditacije pod vođstvom istaknutih budističkih monaha. Živi i radi u Budimpešti.

Ananda, uslovljena osećajem nastaje žudnja; uslovljeno žudnjom nastaje traganje; uslovljen traganjem nastaje dobitak; uslovljeno dobitkom nastaje donošenje odluke; uslovljeni donošenjem odluke nastaju strast i požuda; uslovljena strašću i požudom nastaje vezanost; uslovljena vezanošću nastaje posesivnost; uslovljena posesivnošću nastaje gramzivost; uslovljena gramzivošću nastaje rešenost da se to što smo zgrabili sačuva po svaku cenu, a iz toga onda izviru razne loše, razne štetne stvari – hvatanje za batinu i oružje, sukobi, svađe i rasprave, uvrede, ogovaranje i laganje”.

Mahā-nidāna sutta – Dugi govor o nastanku (DN 15, odlomak)